

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

İHSAN DOĞRAMACI: BİR VİZYONERİN BİYOGRAFİSİ
(1915 -2010)

Ahmet Feyzi GÜL

Doktora Tezi

Ankara, 2025

İHSAN DOĞRAMACI: BİR VİZYONERİN BİYOGRAFİSİ (1915 -2010)

Ahmet Feyzi GÜL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2025

TEŞEKKÜR

Bu doktora tezi, yalnızca akademik bir emeğin değil, aynı zamanda çeşitli kişi ve kurumların katkılarıyla şekillenen uzun soluklu bir sürecin ürünüdür. Bu çalışmada desteklerini esirgemeyen herkese içten teşekkürlerimi sunarım.

Her şeyden önce, çalışmalarım boyunca akademik rehberlikleri ve eleştirel katkıları bana kılavuz olan değerli danışmanım Prof. Dr. Fatma Acun’a, tez komitesi üyelerim Prof. Dr. Mehmet Özden ve Doç. Dr. Evrim Şencan’a şükran borçluyum. Doktora sürecimde bana destek olan bir diğer hocam Prof. Dr. Ramazan Acun’a da teşekkür ederim.

Çalışma kapsamında bazı belge ve kaynaklara erişim konusunda katkı sunan Bilkent Vakfı Genel Sekreteri Oya Cangüloğlu ve sekreter Çağıl Metin Balcı’ya teşekkürler.

İhsan Doğramacı’nın kızı Şermin Savaşçı ve kardeşi Prof.Dr. Emel Doğramacı’ya teşekkür ederim. Aynı şekilde, Doğramacı ailesinin kökenlerine dair bilgileriyle çalışmama katkıda bulunan istihbarat tarihçisi Polat Safi’ye ve Prof. Dr. Gökhan Tunçbilek hocaya da şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmaya anı ve gözlemleriyle hayat veren, Ankara Hacettepe bölge halkının kıymetli insanlarına özel olarak teşekkür etmek isterim: Haluk Balaban, Alaattin İşleyen ve tüm Ankara Kulübü mensuplarına; ayrıca Doğramacı’nın yakın çalışanlarından ve Hacettepe sakini Mehmet Gençtürk’e katkıları için müteşekkirim.

“Bilim İnsanı Yetiştirme Doktora Programı (BİDEB) 2211-Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı” kapsamında destekleyen TÜBİTAK’a, arşiv ve kurumsal destekleri dolayısıyla Hacettepe, Bilkent ve Ankara Üniversitesi’ne teşekkür ederim.

Tez sürecinde yalnız hissettirmeyen Gül Ailesi’ne; öğretmen annem ve akademisyen babama maddi manevi destekleri için minnettirim. Son olarak, Hacettepe Hastanesi Arşiv Bölümü’nde uzun yıllar çalışmış olan Rasim Çelik’e hem aktardığı anılar hem de hastanenin tarihine dair paylaştığı bilgiler için teşekkür borçluyum.

Bu tez, sayılan tüm bu katkıların bileşimiyle mümkün oldu. Elbette eksik bıraktığım isimler olmuştur; bununla birlikte katkı sunan herkesin yeri benim için ayrı ve kıymetlidir.

ÖZET

GÜL, Ahmet Feyzi. *İhsan Doğramacı: Bir Vizyonerin Biyografisi (1915-2010)*, Doktora Tezi, Ankara, 2025.

Bu doktora tezi, Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın yaşam öyküsünü merkeze alarak, Türkiye'de sağlık ve yükseköğretim alanlarında gerçekleşen yapısal dönüşümleri tarihsel bağlam içinde incelemektedir. Erbil'den başlayan ve Bilkent Üniversitesi'ne kadar uzanan bu serüven, yalnızca bir bireyin değil, Cumhuriyet Türkiye'sinde bir dönemin gelişim sürecinin de hikâyesidir.

Doğramacı'nın aile kökeni, eğitimi, mesleki gelişimi, ulusal ve uluslararası deneyimleri ele alınmıştır. Hacettepe ve Bilkent gibi kurumların kuruluşu, onun bu süreçteki katkıları ve dönemin sosyo-politik atmosferinde kurduğu ilişkiler incelenmiştir. Bu yönüyle, çalışmada Doğramacı'nın bireysel girişimleri dönemin şartları çerçevesinde değerlendirmeye çalışılmıştır.

Tezin teorik çerçevesinde biyografi yazımının tarihsel gelişimi, yöntemi ve kaynak kullanımı tartışılmıştır. Çalışmada kullanılan birincil ve ikincil kaynaklar, sözlü tarih materyalleri ve görsel belgelerle desteklenerek metodolojik hassasiyetle işlenmiştir.

Bu çalışma, Doğramacı'yı esas alan sağlık ve eğitim gelişmelerini kapsayan bir tarihsel inceleme olarak planlanmıştır. Tez, Doğramacı'yı bir "kurucu figür" ya da "tek başına önder" olarak idealize etmekten ziyade, onu bir dönem Türkiye'si'nin sağlık ve eğitimdeki ilerleme süreci içinde ele almaktadır. Bu yönüyle bir biyografi olarak yakın dönem Türkiye tarihine dair bir gözlem imkânı sunar.

Anahtar Sözcükler

İhsan Doğramacı, Biyografi, Sağlık, Yükseköğretim, Hacettepe, Bilkent, Modernleşme

ABSTRACT

GÜL, Ahmet Feyzi. *İhsan Doğramacı: Biography of a Visionary (1915-2010)*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2025.

This doctoral thesis centers on the life story of Prof. Dr. İhsan Doğramacı, examining the structural transformations that took place in the fields of health and higher education in Turkey within their historical context. This journey, which began in Erbil and extended to Bilkent University, is not only the story of an individual but also the story of the development process of an era in Republican Turkey.

Doğramacı's family background, education, professional development, and national and international experiences are examined. The establishment of institutions such as Hacettepe and Bilkent, his contributions to this process, and the relationships he forged in the socio-political atmosphere of the period are explored. In this respect, the study attempts to evaluate Doğramacı's individual initiatives within the framework of the conditions of the period.

The theoretical framework of the thesis discusses the historical development of biography writing, its methodology, and the use of sources. The primary and secondary sources used in the study are supported by oral history materials and visual documents and are treated with methodological sensitivity.

This study is conceived as a historical examination focusing on health and education developments centered on Doğramacı. Rather than idealizing Doğramacı as a “founding figure” or “sole leader,” the thesis examines him within the context of the progress made in health and education in Turkey during that period. In this respect, as a biography, it also offers an opportunity to observe recent Turkish history.

Keywords

İhsan Doğramacı, Biography, Health, Higher Education, Hacettepe, Bilkent, Modernization

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ	xii
 GİRİŞ	 1
 1. BÖLÜM: ERBİL'DEN İSTANBUL'A İHSAN DOĞRAMACI (1915-1938)	 16
1.1. DOĞRAMACI'NIN AİLEVİ KÖKENİ	17
1.1.1. Dönemin Tarihsel Konjonktürü.....	17
1.1.2. Erbil ve Türkmen Toplumu.....	19
1.1.3. Doğramacızâde Ailesi ve İhsan Doğramacı'nın Doğumu.....	22
1.2. ÇOCUKLUK-GENÇLİK YILLARI	35
1.2.1. Milli Duyguların Filizlendiği Yer: Erbil İlkokulu (1923-1929).....	36
1.2.2. Beyrut Amerikan Koleji (Üniversitesi) Yılları (1930-1933).....	38
1.2.3. Bağdat ve İstanbul Tıp Fakültesi Yılları (1933-1938).....	46

1.2.4. Amerika Sağlık Misyonerliği ve İhsan Doğramacı.....	50
2. BÖLÜM: ANKARA, BAĞDAT VE ABD YILLARI (1938-1947).....	55
2.1. ANADOLU'DA BİR ÇOCUK DOKTORU.....	56
2.2. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRKİYE'DE SAĞLIK.....	61
2.2.1. Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde Sağlık Politikaları (1923-1938).....	61
2.2.2. 1938-1950 Arası Türkiye'de Sağlık.....	67
2.3. DOĞRAMACI'NIN BAĞDAT YILLARI VE EVLİLİĞİ (1941-1944)...	71
2.4. AMERİKA YILLARI (1944-1947).....	76
3. BÖLÜM: TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ: ANKARA ÜNİVERSİTESİ VE HACETTEPE HASTANESİ YILLARI (1947-1963).....	84
3.1. ANKARA ÜNİVERSİTESİ'NDE İHSAN DOĞRAMACI.....	84
3.2. FİKİRDEN EYLEME ÇOCUK HASTANESİ.....	86
3.3. ÇOCUK HASTANESİ VE İLK YILLARI.....	97
3.4. PERSONEL VE MALİ KAYNAKLAR.....	101
3.5. ÇOCUK HASTANESİ'NDE YANGIN.....	105
3.6. 1950-1960 ARASI TÜRKİYE VE HACETTEPE HASTANESİ.....	111
3.7. ÇOCUK HASTANESİ VE YENİ DÜZENLEMELER.....	113

4. BÖLÜM: FAKÜLTE'DEN ÜNİVERSİTE'YE HACETTEPE YILLARI (1963-1975).....	119
4.1. YENİ TIP FAKÜLTESİ VE REKTÖRLÜK SEÇİMLERİ.....	120
4.2. HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ'NİN KURULUŞU (1967)	132
4.3. HACETTEPE'NİN YURTDIŞI YANKILARI.....	151
 5. BÖLÜM: HACETTEPE'DEN AYRILIŞ: PARİS, YÖK VE BİLKENT DÖNEMİ (1975-1992).....	161
5.1. HACETTEPE'DEN AYRILIŞI (1975).....	162
5.2. PARİS YILLARI VE ULUSLARARASI FAALİYETLERİ (1976-1980).....	165
5.3. YÜKSEKÖĞRETİMDE DEĞİŞİM SÜRECİ (1933-1981).....	169
5.4. YÖK BAŞKANLIĞI DÖNEMİ (1981-1992).....	171
5.4.1. YÖK'te İlk Uygulamalar.....	175
5.4.2. Çağdaş Üniversite Modelleri ve YÖK.....	177
5.5. DOĞRAMACI VE BİLKENT ÜNİVERSİTESİ (1984).....	179
5.5.1. Bilkent Fikrinin Kökeni ve Arazi Arayışları.....	179
5.5.2. TEPE Grubu ve Mali Kaynakları.....	182
5.5.3. Mevzuat Düzenlemesi ve Bilkent'in Kurulması.....	185
5.5.4. Bilkent'in Eğitim Vizyonu.....	188
5.5.5. Rakamlarla Bilkent Üniversitesi.....	190
5.6. YÖK BAŞKANLIĞINDAN AYRILIŞI (1992).....	192

5.6.1. Tartışmanın Odağında Doğramacı.....	197
6. BÖLÜM: SON DÖNEMİ, VEFATI VE MİRASI (1992-2010).....	212
6.1. HAYATININ SON DÖNEMİ.....	212
6.1.1. Emekliliğinde Bilkent ve Diğer Faaliyetleri.....	212
6.1.2. Ticari Faaliyetleri.....	214
6.1.3. Eğitim ve Sağlık Alanında Uluslararası Faaliyetleri.....	216
6.1.4. Kültürel ve Sosyal Etkinlikleri.....	219
6.1.5. Doğu İlleri ve Erbil Eğitim Projesi.....	223
6.2. HASTALIĞI VE VEFATI.....	225
6.2.1. Vefatının Türkiye ve Dünyadaki Yansımaları.....	229
6.3. MADDİ VE MANEVİ MİRASI.....	245
6.3.1. Maddi Mirası.....	245
6.3.2. Manevi Mirası.....	249
6.3.3. Doğramacı'nın Akademik ve İdari Kronolojisi ve Ödülleri.....	250
6.4. ENNEAGRAM VE İHSAN DOĞRAMACI'NIN KİŞİLİĞİ.....	261
6.4.1. Doğramacı'nın Kişilik Tipolojisi.....	263
6.4.2. Enneagram Yorumuyla Karakter Özellikleri.....	266
6.5. HALKIN GÖZÜNDEN DOĞRAMACI.....	279
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	285
KAYNAKÇA.....	292

EK 1. FOTOĞRAF VE BELGELER.....	323
EK 2. ORİJİNALLİK RAPORU.....	345
EK 3. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU.....	347

ÖNSÖZ

Bu çalışma, uzun süredir zihnimi meşgul eden “bireyin tarihsel süreçteki rolü” sorunsalına dair akademik bir merakın ürünüdür. Prof. Dr. İhsan Doğramacı’nın yaşam öyküsü, sadece bir biyografi değil, aynı zamanda Türkiye’de bir dönemin sağlık ve yükseköğretim alanındaki yapısal dönüşümün izini sürmek için bir pencere açmaktadır.

Araştırma süreci boyunca gerek yazılı gerek sözlü kaynaklara ulaşmak, kimi zaman düşündüğümde daha zorlu bir hâl aldı. Ancak bu zorluklar, akademik üretimin sabır ve süreklilik gerektirdiğini bana yeniden hatırlattı.

Bu tezin temel hedefi, Doğramacı’nın katkılarını yücelten ya da küçümseyen bir anlatı kurmaktan ziyade, onun proje ve icraatlarını ortaya koyarak dönem şartları çerçevesinde anlamaya çalışmaktır.

Tez süreci boyunca edindiğim deneyimlerin bana yalnızca akademik değil, düşünsel ve insani katkılar sunduğunu belirtmeden geçemem.

Ahmet Feyzi Gül

Ankara, 2025

GİRİŞ

Bu doktora tezi, İhsan Doğramacı'nın doğumundan ölümüne uzanan yaşam öyküsünü esas alarak, onun sağlık ve yükseköğretim alanında yön verdiği yapısal dönüşümleri inceleyen biyografik bir çalışmadır. Doğramacı'nın biyografisi bireysel bir portre olmakla birlikte, kendi dönemi itibarıyla sağlık ve yükseköğretimdeki gelişmelerin anlaşılmasına katkı sağlayan bir tarihsel kaynak niteliğindedir.

Ailesi, eğitimi, kariyer süreci, erken Cumhuriyet dönemi sağlık hizmeti ve eğitimindeki gelişmeler ve Doğramacı'nın tıp eğitimi ve yükseköğretime yönelik rolü tez kapsamında incelenmiştir. Eğitim ve sağlık, toplumların kalkınmasında ve refah seviyesinin yükselmesinde kilit role sahip iki temel alandır. Cumhuriyet Türkiye'si ilk yıllarından itibaren bu alanda reform ve yenilik hareketlerine sahne olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'de modern sağlık hizmetleri ve akademik eğitimin gelişim evresinde İhsan Doğramacı, kendi döneminde öne çıkan bir şahsiyet olmuştur. Doğramacı'nın hayatını çalışmak, Türkiye yakın tarihinde iz bırakmış olması yönüyle bir dönemin daha iyi anlaşılabilmesine de katkı sağlamıştır.

Cumhuriyet Türkiye'si'nin ilk zamanlarında, özellikle Mustafa Kemal Atatürk döneminde, birçok alanda gerçekleşen reformlardan biri de sağlık ve tıp eğitiminde olmuştur. Bu alandaki kurumsal nitelikli köklü değişimler, Cumhuriyet'in sağlık ve eğitim politikalarının bir parçası olarak şekillenmiş; Doğramacı da kendi döneminde uluslararası deneyimiyle bu dönüşüme katkıda bulunmuştur. Çalışmamızda, Doğramacı'nın söz konusu bu sağlık hizmetlerinin ve yükseköğretime modernleştirme girişimlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Tez çalışmamız, İhsan Doğramacı'nın hayatını incelemeyi amaçlayan doktora seviyesinde akademik nitelikli ilk çalışmadır. Konuya ilişkin daha önce yapılmış tek çalışma, yüksek lisans düzeyinde Doğramacı'nın girişimcilik yönüne odaklanmaktadır. Bu konuda akademik olmayan, ancak biyografik nitelik taşıyan bazı özel yayınlar bulunsa da bu tez Doğramacı'nın yaşamını tarihsel bağlamı içinde çeşitli kurum ve kuruluşların inşa edilmesindeki rolüyle incelemeyi hedeflemiştir. Doğramacı'nın hayatı bireysel bir yaşam öyküsünden ziyade, aynı zamanda Cumhuriyet Türkiye'si'nin bir döneminde yaşanan yapısal değişimde rol oynayan bir karakterin tarihidir. Böyle bir tarihsel yaşamın

tarih metodolojisinin temel ilkeleriyle ve çeşitli kaynaklara dayalı olarak incelenmesi gereklilik arz etmektedir. Bu konuda başvurulacak kaynaklar şöyle sınıflandırılabilir: Basılı kaynaklar: Kitap, hatıra metinleri, makaleler, kendi kaleme aldığı hatıra ve otobiyografi metni, akademik ve mesleki geçmişi, hakkında kaleme alınmış biyografik denemeler, yerli ve yabancı değerlendirmeler, basında çıkan yazılar ve taziye mesajları. Sözlü kaynaklar: Doğramacı yaşarken bizzat kendisiyle ve dönemin tanıklarıyla yapılmış röportajlar. Multimedya dokümanlar: Belgeseller, film vb. Görsel kaynaklar: Resim arşivi, aldığı ödüller ve kurduğu kurumlar gibi tarih araştırmalarına kaynak olan her tür materyaller.

Özellikle yakın çevresinin bıraktığı yazılı ve görsel kayıtlar, Doğramacı'nın kişiliği hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Onu yakın tanıyan arkadaşlarından, özellikle Celal Ertuğ ve Şinasi Özsoylu'nun eserleri, hayatının incelenmesinde orijinal bilgiler sunmuştur. Doğramacı'nın hayatının incelenmesinde etkili olan önemli kaynaklardan biri de Doğramacı Vakfı'nın desteğiyle hazırlanan *Tribute to İhsan Doğramacı: Children In His Hearth Youth On His Mind* adlı eserdir. Bu çalışmada, Doğramacı'nın yaşamı boyunca yakınında bulunmuş tanıklar tarafından kaleme alınan yazılar yer almaktadır. Böylece onun hayat serüveni tarihsel birçok tanıklıklarla belgelenmiştir. Söz konusu eser adeta bir Doğramacı ansiklopedisi niteliğindedir denilebilir.

Bir eserin bilimselliğinin kaynakların orijinalliğinden geçmesinin yanı sıra, kaynakların doğru metodolojiyle işlenmesinin de eserin bilimselliğini tartışılmaz hale getireceği bir gerçektir. Dolayısıyla bu konuda metin içindeki bölüm ve başlıklar yapılandırılırken onun hayatının anlatımı kronolojiye uygun şekilde tasarlanmış, böylelikle metne akıcılık sağlanarak bütünsel kavrayışa destek olunması amaçlanmıştır. Her akademik çalışmada olması gerektiği gibi, giriş kısmında yöntem başlığı altında biyografi metodu hakkında bilgi verilmiştir. Takip eden bölümlerde ise sırasıyla ailesi, çocukluk-gençlik yılları, eğitimi, yurtdışı deneyimleri, Türkiye yükseköğretimindeki genel durum, Hacettepe ve Bilkent gibi modern üniversiteleşmeye katkısı, merkezîyetçi YÖK yapılanmasındaki rolü, uluslararası kurum ve kuruluşlardaki çalışmaları ve hayatının son dönemindeki faaliyetleri ile maddi ve manevi mirası incelenmiştir.

TARİHTE BİYOGRAFİ KAVRAMI

Yunanca *Bios* (yaşam) ve *Graphie* (yazı) sözcüklerinin birleşimi olan biyografi, kişinin yaşamı boyunca iç dünyasını betimlerken aynı zamanda eylemlerini açıklayan bir tür yazılı tasvir olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle biyografi, kişinin yaşamının bütününe veya belirli bir kısmını anlama çabasıdır.¹ Şahsın yaşam serüvenini ve bu sürede yaşadığı değişimleri gözler önüne serer.²

Biyografiler, önemli olduğu düşünülen kişilerin hayat hikayelerini kapsayarak hatıralarını korumayı, topluma tanıtmayı ve tarihe kazandırmayı amaçlar.³ “Tarihe mâl olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikâyesi” olarak kabul edilir.⁴ Bununla birlikte sıradan insanların hayat hikayeleri de biyografinin konusudur.⁵ 18. yüzyılda, bireycilik anlayışının gelişmesiyle birlikte sıradan insanların biyografilerinde artış görülmüştür. Bununla birlikte, bu türün genel doğası itibarıyla, olağanın dışında, sıra dışı yaşam deneyimlerine sahip ve ilginç kişilere odaklanma eğilimi vardır.⁶

Farklı disiplinlerin kullandığı yazınsal bir tür olan biyografi, tarih yazımının alt dalıdır ve incelemeye konu olan kişinin hayatına odaklanır.⁷ Biyografi, kişinin iç ve dış dünyasını tasvir eden bir tarih yazım dalıdır.⁸ Yaşam öyküsü olması yönüyle edebiyatın da kapsamına girer.⁹

¹ Vefa Taşdelen, “Biyografi: Ötekine Yolculuk”, *Milli Eğitim Dergisi*, sayı 172, 2006, s. 15.

² Abdülhamit Kırmızı, “Oto/Biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları”, *Otur Baştan Yaz Beni*, Hazırlayan Abdülhamit Kırmızı, Küre Yayınları. 2014, s. 17.

³ Selim Göbütö, *Lisansüstü Tarih Tezlerinde Biyografi Çalışmaları*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 5.

⁴ Bahar Navruz, *Reşat Genç Üzerine Biyografik Bir Araştırma*, İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2022, s. 1.

⁵ Göbütö, a.g.y.t., s. 7. Bir kişinin hayatı, sadece başkaları tarafından önemsendiğinde anlatmaya değerdir. Bkz. Bekir Zengin, *Alman ve Türk Edebiyatlarında Biyografi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1994, s. 20-21.

⁶ Taşdelen, a.g.m., s. 10.

⁷ Zengin. s.12.

⁸ Gero Von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*, Kröner Verlag, Stuttgart, 1989, s.104’den aktaran Zengin, s. 12.

⁹ Murat Kacıroğlu, “Necip Fazıl Kısakürek as a Biography Writer”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, 2014, p. 33.

Biyografide yaşanan olaylar ve üretilen eserler önemlidir. Bir dönemin sanatsal, siyasi ve kültürel şartlarına pencere açar.¹⁰ Biyografi çalışmasında şahsın doğum, aile kökeni, eğitim hayatı, kişilik yapısı, arkadaşlıkları, sosyal ilişkileri, aşkları, evliliği, çocukları, öne çıkan özellikleri ve başarıları yer alabilir. Kişinin kendine özgü nitelikleri, karakteri, sesi, dili ve düşünme biçimi gibi şahsi özellikleri de önemlidir.¹¹ Doğum ve ölüm tarihlerinin yanı sıra, hayatındaki belirleyici olaylara odaklanılması ve mesleki kariyeri ile yaratıcılığına dikkat çekilmesi beklenir.¹²

Biyografi yazımı oldukça iddialı bir çalışmadır ve sorumluluk gerektirir.¹³ Kişinin hayatı, birçok farklı şekilde anlatılabilecekken, biyografi onu tek bir yapı içinde sunar, çok yönlü malzemeyi bir kalıba yerleştirir. Biyografinin tarihsel gerçeklere uygun, doğru kaynaklara sahip ve uydurma öğeler içermemesi gerekmektedir.¹⁴

Biyografi türünün kökeni, mezar taşlarına ve destanlara dayanmaktadır.¹⁵ Buna örnekler arasında mezar taşlarında yazılı tek bir satır, bulunabilir.¹⁶ Anonim metinler haricinde biyografi yazımına dair en eski örnekler Antik Yunan dönemine uzanmaktadır. Sistemli şekilde ilk biyografi yazan, MS. 46-119 yılları arasında yaşamış Plutarch'tır.¹⁷

6.yüzyılda İngiltere'de başlayan “hagiographi”, azizlerin hayatlarına odaklanarak ahlaki ve kutsal değerleri vurgulardı.¹⁸ Temel gayesi ölmüş kişilerin yüceltilmesi ve gelecek

¹⁰ Yakup Çelik, “Biyografi Yazma Geleneği ve Cumhuriyet Sonrasında Biyografi Sözlükleri”, *Bilig*, sayı: 102, 2022, s. 3.

¹¹ M. S. Tuğcu - İ. Hıdıroğlu - S. Demir, “Biyografi Belgesellerinde Portrenin İnşası ve Anlatı”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, cilt 10, sayı 1, 2022, s. 407.

¹² Zengin, a.g.d.t., s. 1.

¹³ Kırmızı, a.g.m., s. 25.

¹⁴ Sinem Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Modern Biyografinin Doğuşu*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 4.

¹⁵ Aslıhan Ünlü, *Biyografi ve Biyografik Dram*, Notaben Yayınları, Ankara, 2015, s. 35. Ayrıca bkz. Tuğcu - Hıdıroğlu - Demir, a.g.m., s. 403. Mezar taşları, ağaçlara kazılmış işaretler, kil tabletler yaşam öyküsünün ilk izleri sayılabilir. Orhun, Yenisey Yazıtları ve Gılgamış Destanı da erken örneklerdendir.

¹⁶ Aynı eser, s. 410.

¹⁷ Plutarch, özellikle çoklu biyografilerin yer aldığı Paralel Yaşamlar adlı eserinde, toplumu örnek modeller aracılığıyla eğitmeyi amaçlayarak yirmi üç Yunanlı ve yirmi üç Romalının yaşam hikayelerini ele almıştır. Plutarch'ın bu eseri, Türkçe'ye çevrilerek İş Bankası Kültür Yayınları tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır. Antik Yunan'da biyografi yazıcılığı konusuyla ilgili ayrıca bkz. Nigel Hamilton, *Biography: A Brief History*, Harvard University Press, 2007, s. 24'den aktaran Ünlü, a.g.e., s. 33.

¹⁸ Ünlü, a.g.e., s. 37; Harold Nicolson, *The Development of English Biography* (New York: Harcourt, Brace and Company, Incorporated, 1928'den aktaran Ünlü, a.g.e., s. 35.

nesillere aktarılmasıdır. 13.yüzyıldan itibaren, kralların ve devlet büyüklerinin yaşamlarına odaklanan biyografi türü önem kazanmıştır. Shakespeare'in biyografiye yaklaşımı tür açısından oldukça etkileyici olmuş ve bu dönemde eğitici amaç taşıyan biyografiler yazılmıştır.¹⁹

Biyografi teriminin Avrupa'da kullanılması 17.yüzyıla dayanır. Bu terim İtalyanca'da *Biografia*, Fransızca'da *biographie* ve İngilizce'de *biography* olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde edebiyat ile biyografi arasındaki ilişki daha da güçlenmiştir. Öte yandan İngiltere'de 18.yüzyılda biyografi, tarihin bir alt türü olarak kabul edilmeye başlanmıştır.²⁰

19.yüzyılda İngiltere'de *Victorian Biyografi Dönemi* başlar. Bu yüzyılda, orta sınıfın yükselişe geçtiği bir dönemde, Victorian biyografi anlayışı ön plana çıkar. Victorian biyografi, didaktik ve ahlaki değerleri öne çıkaran bir anlatımla tanımlanır. Aynı zamanda aristokrasinin üslubunu orta sınıfa aktarmayı ve toplumu bir arada tutan temel değerleri taşıyacak ideolojik bir araç olarak görülür.²¹ 19.yüzyıl yazınında önemli bir gelişme, Freud'un psikanaliz yönteminin biyografiye etkileridir. Freud, biyografilerde incelenen kişinin zihinsel yaşamının anlaşılması için cinselliğin göz ardı edilemeyeceğini vurgular. Bir başka yaklaşım da Virginia Woolf'un öncülük ettiği bir yönelimdir. Kraliçe Victoria dahil büyük şahsiyetlere methiyeler düzmek yerine, her şeyin açık anlatıldığı ve biyografilerin yönlendirici bir bakış açısından uzak olduğu anlayışı benimsenir.²²

Gündelik hayattaki sıradan ve küçük detaylara olan ilginin artışı, biyografi türüne olan ilgiyi de olumlu şekilde etkilemiştir.²³ Ayrıca bireysel kişiliklere olan ilgi, SSCB'nin dağılıp siyasi çöküşünden sonra (1989-1991), hemen hemen tüm Batı toplumlarını etkisi

¹⁹ Hamilton, a.g.e., s. 67'den aktaran Ünlü, a.g.e., s. 38. 16.yüzyılda İngiliz edebiyatında önemli örnekler arasında William Roper'in *The Life of Thomas More* (1570) ve George Cavendish'in *The Life and Death of Cardinal Wolsey* (1557) adlı eserleri öne çıkar. Bkz Çelebioğlu, a.g.y.t., s. 4.

²⁰ Samuel Johnson'un *Lives of the Most Eminent Poet's* ve onun yakın arkadaşı James Boswell'in *Life of Johnson* adlı eseri, biyografi türünün önemli dönüm noktalarını oluşturur. Johnson'un eseri, çağdaş biyografinin ilk örneği olarak kabul edilir. Ünlü, a.g.e. s. 38-39, 96-97.

²¹ Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, çeviren Esen Tarım, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 1990, s. 46-54'den aktaran Ünlü, a.g.e., s. 40.

²² Aynı eser, s. 41.

²³ Simone Lassig, "Modern Tarihte Biyografi-Biyografide Modern Tarihyazımı", *Otur Baştan Yaz Beni*, Haz. Abdülhamit Kırmızı, Küre Yayınları, 2014, s. 34, 39.

altına alan ve kişisel sorumluluk, girişimcilik ve bireysellik gibi değerleri merkeze koyan bireyselleşme dalgasıyla aynı döneme rastlar.²⁴

Tarih bilimindeki devletçi tarih anlayışından uzaklaşma ve insan odaklı bir yaklaşıma yönelme, yeni alanların keşfiyle birlikte (mikrotarih, gündelik yaşam tarihi, deneyim ve düşünce tarihi, cinsiyet tarihi ve tarihsel antropoloji) kadınlar ve isimsiz bireyler gibi yeni ilgi odaklarının gelişmesine yol açtı. Bu nedenle son dönemde ortaya çıkan biyografi örnekleri, yönetici elitlerin ötesine geçerek sosyal sınıf anlayışını geliştiren ve bu sayede modern biyografik tarihçiliğin temelini oluşturan alt sınıfların dünyasını inceleyenler için bir ilham kaynağıdır.²⁵

İslâm dünyasında biyografi, peygamberlerin, önemli din adamlarının, meliklerin, sultanların, ilim adamlarının yaşamlarını anlatan pek çok farklı türde gelişmiştir.²⁶ İslam düşünce geleneğinde biyografi, özellikle peygamber ve ravilerin (rivayetçi) örnek yaşamlarını aktarma ihtiyacıyla doğmuş ve gelişmiştir.²⁷ Türk tarihinde ise yaşam öykücülüğü 7. ve 8. yüzyıllarda başlamış ve iki temel yolla gelişmiştir. Bu yollardan biri İslam peygamberi Hz. Muhammed'in yaşamını anlatan siyer-i nebi perspektifinde ilerlerken, diğeri Türk tarihini ele alan Orhun Yazıtları'dır.²⁸ Biyografi, İslâm medeniyetinde şiirle de gelişen bir yazın türü olmuştur. Bu kültür Arap edebiyatından Farsça'ya oradan da Türkçe'ye geçmiştir.²⁹

Osmanlı Klasik Dönemi'nde biyografiler daha çok şair hayatlarının anlatıldığı çizgide ilerlemiştir. Biyografiye *Tercüme-i Hâl* denilmekteydi. 19.yüzyıla kadar biyografiler

²⁴ Volker Berghahn, "Structuralism and Biography: Some Concluding Thoughts on the Uncertainties of a Historiographical Genre", "Biography and Historian: Opportunities and Constraints", *Biography Between Structure and Agency*, p. 234-251'den aktaran Lassig, a.g.m., s. 35.

²⁵ Lassig, a.g.m., s. 37.

²⁶ Siyer-i Nebi, Megazi, Menkıbe, Kısas, Tabakat, Fihrist, Mecalis, Vefeyât, Ensâb, Şecere, Tezkere, Tuhfe gibi örnekler bulunur. Ayşegül Özerdem, *Halil İnalçık Biyografisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Y. Lisans Tezi, 2012, s. 7.

²⁷ İlm-i Rical adı verilen hadis rivayetlerinde ravilerin yaşam öyküleri de aktarılmıştır. Ahmet Aydın, "Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı" *Türkler Ansiklopedisi*, cilt:11, Ankara 2002; *Türk Ansiklopedisi*, 1969, cilt 6, ss. 25'den aktaran Özerdem, s.7

²⁸ Tonyukuk Anıtı, Divan-ü Lügat-it Türk, Alp Er Tunga, Şu Menkıbeleri ve Oğuz Kağan Destanı da İslâm öncesi dönemde biyografi tarzına yakın eserler olarak önem taşır. Özerdem, a.g.y.t., s. 9.

²⁹ Ali Şir Nevai'nin Mecâlisü'n-nefais (1491) adlı eseri Osmanlı'da yazılan tezkirelere de kaynaklık etmiştir. Bkz. Mustafa İsen, *Tezkire'den Biyografiye*, Kapı Yayınları, 2010'dan aktaran Yakup Çelik, "Biyografi Yazma Geleneği ve Cumhuriyet Sonrasında Biyografi Sözlükleri", *Bilig*, sayı: 102, 2022, s. 4.

genellikle toplumda belli kişileri övmek ve yüceltmek amacıyla yazılırdı. Anadolu sahasında kaleme alınmış önemli tezkirelerden ilki, Ali Şir Nevai'nin eserinden ilham alınarak hazırlanmış olan Sehi Bey'in *Heşt Behişt*'idir (1538).³⁰

Türk biyografi yazıcılığında modern biyografinin ilk adımları Tanzimat döneminde atılmıştır. Tanzimat öncesi biyografiler, menakıb, efsane ve rivayetler gibi unsurlarla beslenirken, bu dönemden itibaren bireylerin eserleri, hatıratları ve çevresindekilerin anıları önemli kaynaklar haline gelmiştir. Biyografiler, efsanevi öğelerden arınarak daha gerçekçi, belge ve tanıklığa dayalı bir yapıya dönüşmüştür. Şinasi'nin 1863 yılında kaleme aldığı *Tezkire-i Hatimetü'l Eş'âr* adlı eser, modern Osmanlı edebiyatındaki ilk biyografi olarak kabul edilmektedir. Tanzimat ile II.Meşrutiyet arasında, biyografi alanında yüzlerce çalışma gerçekleştirilmiştir.³¹

Cumhuriyet döneminde birçok yeni eser yazılmıştır. Biyografi eserleri, bireylerin yaşam öykülerini aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumun dönüşümünü ve evrimini anlamada önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu dönemde biyografi türü, şair ve edebiyatçıların hayatlarının aktarılmasıyla dil ve edebiyat öğretiminde de önemli rol oynamıştır.³² Roman ve ansiklopediler de biyografilerin hayat bulduğu alanlar olmuştur.³³

Dünya çapında bakıldığında biyografi yazın türü, tarihsel süreç içinde mütevazı bir şekilde ilerlemiş ve gelişmiştir. Ancak bu gelişme 20.yüzyılın sonlarına doğru hızlanmıştır. Bu hızlanmanın arkasında sosyal, psikolojik, ekonomik ve teknolojik

³⁰ *Heşt Behişt*, Osmanlı sahasında yazılmış ilk şair tezkiresi olarak kabul edilir ve klasik tezkire geleneğinin Anadolu'daki başlangıcını temsil eder. Müellifi Sehi Bey, bu eserinde 241 şairin kısa biyografisine yer vermiştir. Eser, Ali Şir Nevai'nin *Mecalisü'n-Nefais* adlı tezkiresinden etkilenerek kaleme alınmıştır.

³¹ Bu dönemde, Ebüzziya Tevfik'in Galile (1882), Napolyon (1882), İbn-i Sina (1882), Hasan b. Sabbah (1883) gibi eserleri, Ahmed Midhat Efendi'nin Voltaire (1887), Reşid Paşa (1889) ve Fatma Aliye Hanım (1894) gibi biyografileri, bu alandaki önemli katkılardan bazılarıdır. Ayrıca bu dönemde yazılan Osmanlı biyografyasının en kapsamlı eseri Sicill-i Osmanî (1891), yaklaşık 17.000 biyografi içermektedir. Bu eserin en temel kaynaklarından biri mezar taşlarıdır. Bkz. Tuğcu - Hıdıroğlu - Demir, a.g.m., s. 411.

³² Yakup Çelik, "Biyografi Yazma Geleneği ve Cumhuriyet Sonrasında Biyografi Sözlükleri", *Bilgi*, sayı: 102, 2022, s. 4.

³³ M. Fuat Köprülü'nün 1919 yılında kaleme aldığı Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Murat Uraz'ın 1939'da yayınladığı Şair ve Edeplerin Hayatı ve Behçet Necatigil'in 1960 yılında yayınladığı Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü anılması gereken önemli eserlerdir. Çelik, a.g.m. s. 12.

faktörler yatmaktadır.³⁴ Bireyselleşme akımı, biyografi yazının gelişiminde etkili olmuştur.

BİYOĞRAFI TÜRLERİ VE YÖNTEM

Biyografiler ele alınan kişiye yaklaşımı bakımından şöyle kategorize edilebilir:

Monografi: Bu tür biyografiler, genellikle kişinin yaşamını baştan sona detaylı olarak ele alır. Eleştirel, bilimsel ve kapsamlı olması yönüyle akademik çalışmaya uygundur.³⁵

Biyografik Roman: Bu türde, kişinin yaşamı roman formunda anlatılır. Yazarlar, gerçek olayları ve kişinin yaşadıklarını kurgusal bir hikâyeye dönüştürerek sunar.³⁶

Nekroloji: Nekrolojiler, bir kişinin ölümünden hemen sonra yazılan yazılardır. Düşünceler, hatıralar ve değerlendirmeler içerir. Bu türün yazarları ölen kişinin yakınları veya tanıdıklarıdır. Eserin tarafsızlığı tartışmaya daha açıktır.³⁷

Otobiyografi: Kişinin kendi yaşam hikayesini yazmasıdır. Kurgusal özellikler içerebilir ve yazarın niyeti eserin içeriğini büyük ölçüde etkiler.³⁸ Henüz yaşarken kaleme alındığından bir zaman sınırlaması sorunu vardır.³⁹

Birden fazla kişinin, yaşam öykülerini bir araya getiren prosopografik eserler de mevcuttur. Prosopografi, çok sayıda kişinin biyografik verilerini bir araya getirerek toplumsal veya tarihsel bir perspektif verir.

³⁴ Hamilton, a.g.e., s. 2'den aktaran Tuğcu, Hıdıroğlu, Demir, a.g.m., s. 406-407, 413.

³⁵ Stefan Zweig'in Rotterdamlı Erasmus ve Marie Antoinette: The Portrait of an Average Woman adlı eserleri monografiye örnek teşkil eder. Türkiye'den ise Şevket Süreyya Aydemir'in Tek Adam ve İkinci Adam adlı eserleri Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün hayatını inceleyen ve monografi türünün bir örneği olarak gösterilebilir.

³⁶ Irving Stone'un *Lust for Life* adlı eseri (ressam Vincent van Gogh'un yaşamı) Türkiye'den Oğuz Atay'ın *Bir Bilim Adamının Romanı* biyografik roman türüne örnektir.

³⁷ Nekrolojiye örnek olarak, W.H. Auden'in *In Memory of W.B. Yeats* adlı şiiri verilebilir.

³⁸ Ronald Jerome Tulley, *An Exhibitionist's Paradise: Digital Transformations of the Autobiographical Impulse* (Unpublished PhD Dissertation, Case Western University, 2010, 37-39'den aktaran Kırmızı, s. 16.

³⁹ Nelson Mandela'nın *Özgürlüğe Giden Uzun Yol* (Long Walk to Freedom) ve Aziz Nesin'in *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* adlı eseri belirtilebilir. Otobiyografi için bkz. Nuran Özyer, "Edebi Tür Olarak Otobiyografi ve İki Örnek", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt 10, sayı 1, s. 79.

Modern biyografi yazımında bilginin kaynağı, sınıflanması ve sunumu önemlidir.⁴⁰ Özellikle monografik biyografide bilimsel bir yöntem kullanılır.⁴¹ Bununla birlikte şahsın kişiliğini oluşturan içsel faktörlere de odaklanılır.⁴² Bilimsel bir gerçeklik kaygısı içinde olmak önemlidir.⁴³ Ne zaman, *nasıl, hangi koşullarda, kiminle, hangi umutlarla ve sonuç ne* gibi soruları ele almalı ancak *neden* sorusuna girişmemelidir.⁴⁴

Biyografi yazarken kullanılabilecek en temel kaynak, eğer hâlâ hayatta ise kişinin kendisidir. Ancak bu kaynağın kullanımı bazı avantajlar ve dezavantajlar içerir. Kişi, kendi hayatını abartarak anlatabilir veya bazı bilgileri saklayabilir. Mektuplar, günceler, otobiyografik yazılar önemli kaynaklardır. Şu sorular sorulabilir: Genellikle kimlerle bir aradaydı? Neler hakkında konuşuyordu? Genel ruh hali nasıldı? İnsanlarla olan iletişimi ve ilişkileri nasıldı?⁴⁵

Nitel araştırma teknikleri kullanılarak ilgili kişi hakkındaki bilgi düzeyi artırılabilir. Sözlü görüşmeler oldukça etkilidir. Şahsı tanıyanların anı ve görüşleri de önemlidir.⁴⁶ Bununla birlikte, ulaşılabiliriyorsa doğum ve ölüm belgeleri, soy kökeni, belge fotokopileri, mektuplar, tanıklıklar, fotoğraflar, tablolar, günlükler, not defterleri, banka hesapları, gazete kupürleri ve çağdaşları tarafından yazılmış biyografiler kaynak hükmündedir.⁴⁷ Dönemin atmosferini yansıtan materyallerden de yararlanılabilir.⁴⁸ Kişinin yaşadığı dönem, şehir, okul gibi çeşitli bağlamlar hakkında bilgiler de toplanır.

⁴⁰ Ira Bruce Nadal, *Biography: Fiction, Fact and Form*, St.Martin's Press, New York, 1984, s. 186'dan aktaran Ünlü, a.g.e., s. 120.

⁴¹ Ünlü, a.g.e., s. 99.

⁴² Dale Salwak, *The Literary Biography Problems and Solutions*, Great Britian: Macmillan Press Limited, 1966, p. xi.'den aktaran Çelebioğlu, a.g.y.t., s. 10.

⁴³ Leon Edel, "The Figure Under the Carpet", *Telling Lives the Biographers's Art*, (Washington: New Republic Books, 1979, 24'den aktaran Çelebioğlu, a.g.y.t., s. 14.

⁴⁴ David Bellos, "Yazınsal Yaşamöyküsü Yazarlığı Denen Beceriksiz Sanat", *Kitaplık*, sayı: 36, Bahar 1999, s. 184'den aktaran Çelebioğlu, s. 14.

⁴⁵ Zengin, a.g.d.t, s. 28.

⁴⁶ Başlıca nitel araştırma yöntemleri arasında gözlem, görüşme, metin ve içerik analizi yer alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", *Sosyal Hizmet Araştırmaları E-Dergi*, Cilt 1, Sayı 1, 2015, s. 64.

⁴⁷ Ünlü, a.g.e., s. 98.

⁴⁸ İlber Ortaylı, "Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 60.

Biyografi yazarı, tarihçi gibi elindeki kanıt ve materyalden bir araya getirerek bir yaklaşım geliştirir. Topladığı veriyi akademik bir titizlikle süzgeçten geçirmelidir. “Seçim yapmak, önemli olanı önemsizden ayırt etmek (kaynak tenkidi) yazarın sınıandığı nitelikli bir işlemdir.”⁴⁹ Kronolojik bir anlatım tercih edilmelidir. Empati kurabilmek, şahsın iç dünyasına nüfuz edebilmek ve dünyayı onun gözleriyle görebilmektir.

Biyografi yazarı idealleştirme, abartma, küçük olaylardan büyük sonuçlar çıkarmaktan kaçınılmalıdır. Kişinin yaşadığı dönem şartlarını yer yer değerlendirmekte, aşırıya kaçmadan ve konu dışına çıkmadan, fayda vardır. Biyografide öncelik, olayların nedenlerinden ziyade nasıllığıdır, yani olayların sergilenmesidir.⁵⁰ Anlatımda faydalanılan kaynaklardan da bahsetmek gerekir.⁵¹

BİYOĞRAFİNİN KULLANIMI

Biyografilerde çoğunlukla tanınmış ve başarılı simaların hayatları anlatılır. Okuyucu bu deneyimlerden ilham alır. Bu ilgisi, yaşam karmaşasıyla nasıl başa çıkıldığının merakına dayanır.⁵² Biyografi sosyo-kültürel belleğin korunmasına yardımcı olur. Toplumların anlaşılması ve incelemesinde bu önemlidir. Bireysel hayatlar penceresinden geçmişin bilgisinin kalıcılığı sağlanır.⁵³ Tarih araştırmalarına değer katar.⁵⁴ Diğer insanların hayatlarını nasıl yaşadıkları, sorunları nasıl aştıkları ve krizlerle nasıl başa çıktıkları gibi konulara karşı artan bir ilgi söz konusudur. Biyografi, sıradan insanların nasıl yaşadığını ve dünyayı nasıl algıladıklarını anlamaya da ışık tutabilir.

Okurun bakış açısından biyografilerin iki temel noktası vardır: Merak ve gerçek hayatta neler olduğunu öğrenme arzusu. Okuyucu, okuduğu bir biyografide kişiyle bağ kurar, “Eğer bu başarılıydysa, ben de yapabilirim” düşüncesine varabilir.⁵⁵

⁴⁹ Barbara W. Tuchman, *Biography as a Prison of History*, 1979, s. 145’den aktaran, Ünlü, a.g.e., s. 100.

⁵⁰ Neslihan Yılmaz, *Emel Esin Biyografisi ve Türkistan Seyahatnamesi*, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 6-7.

⁵¹ Zengin, a.g.d.t., s. 39. Not: Çalışmamızın konusu İhsan Doğramacı hakkında yaptığımız genel kaynak değerlendirmesi buna örnek gösterilebilir. Bkz. s. 24-26.

⁵² Lassig, a.g.m., s. 55-56.

⁵³ Tuğcu - Hıdıroğlu - Demir, a.g.m., s. 408.

⁵⁴ Caroline Knox, “Why are Biographies so Popular?” *The Guardian, Articles*, May 2023, s. 2-3, İnternet adresi: www.theguardian.com/ Erişim: 21 Temmuz 2023.

⁵⁵ Çelebioğlu, a.g.y.t., s. 18.

Biyografi geçmişini anlamaya yardımcı olurken, geleceğe dair düşünsel bir çerçeve sunma işlevi de görür.⁵⁶

Biyografinin etik yönü, birçok soruyu gündeme getirir.⁵⁷ Özellikle yakın zamanda yaşamış kişilerin hayatlarını konu alan biyografilerde, bu etik sorunlar daha da önemli hale gelmektedir. Örneğin ölen kişinin yakınları, belge ve bilgilerin paylaşılmasını istemeyebilir veya sınırlı bilgi paylaşabilir. Bu durumda biyografi yazarı eldeki metin ve diğer kaynaklarla yetinmek zorunda kalacağı için alternatif kaynak arayışında olmak gerekir.

İnsanı merkeze alan doğası gereği farklı disiplinlerle etkileşim içinde olan bu yazın türünde, yeni yayınlar gelmeye devam etmektedir.⁵⁸ Genel yaklaşımlar bir yana, bu çalışma kendi biyografi projesinin özel niteliklerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, İhsan Doğramacı'nın yaşamını ele alırken akademik bir yaklaşımı benimseyen, disiplinlerarası bir bakış açısını yansıtan ve özgün analitik çerçeve sunan bir araştırma hedeflenmiştir.

BİYOĞRAFI VE TARİH YAZIMI

Biyografi, tarihçiliğin bir alt disiplini olarak değerlendirilebilir.⁵⁹ Biyografide şahsın portresini oluşturmak için belgelere ve tarihe dayanılır.⁶⁰ Kişinin hayatına bir tarihçi gibi dikkatle bakılırken, insanın kişiliği, görüşleri ve iç dünyasına psikolojik bir yaklaşımla da odaklanılır.⁶¹

⁵⁶ Birgitta Svensson, "The Power of Biography: Criminal Policy, Prison Life, and the Formation of Criminal Identities in the Swedish Welfare State," *Auto/Ethnography Rewriting the Self and the Social*, editor D.E. Reed Danahay (Oxford: Berg, 1997), s. 99-100'den aktaran Kırmızı, a.g.m., s. 26. Ayrıca biyografinin değer ve işlevi hakkında bkz. Peter France and William St. Clair (editors), *Mapping Lives: The Uses of Biography* (Oxford: Oxford University Press for the British Academy, 2002), s. 3'den aktaran Kırmızı, a.g.m., s. 25.

⁵⁷ Taşdelen, a.g.m., s. 13.

⁵⁸ Bir görüşe göre, biyografi akademiden uzun süre dışlanmış bir alandır; ancak halâ genel halk arasında popüler bir tür olarak varlığını sürdürmektedir. Daniel R. Meister, "The Biographical Turn and the Case for Historical Biography", *History Compass*. 2018, p.1; 16: e12436, <https://doi.org/10.1111/hic3.12436> (Erişim: 23 Temmuz 2023)

⁵⁹ Lassig, a.g.m., s. 29.

⁶⁰ Tuğcu - Hıdıroğlu - Demir, a.g.m., s. 409.

⁶¹ Psikolojik bir yaklaşımla incelenen biyografilerde, Vamık D. Volkan ve Norman Itzkowitz'in *Ölümsüz Atatürk* adlı eseri dikkat çekmektedir. Volkan, Amerika Birleşik Devletleri'nde tanınmış bir psikiyatri profesörü, Itzkowitz ise Princeton Üniversitesi'nde tarih profesörüdür. Eser, Atatürk'ün yaşamını ve iç

Biyografi türünün tarihle ilişkisi birçok çalışma alanında görülebilir. *Annales Ekolü* tarihçisi Jacques La Goff, biyografiyi tarihi metodolojide var olan temel sorunları incelemek için kullanılan “özel bakış açısı” olarak tanımlamıştır.⁶²

Monografik biyografide tarihsel gerçekliğe sadık kalmak temel bir gerekliliktir. Bununla birlikte gerçekliğe ulaşma zorluğu yazarın kendi hayat görüşü, ahlaki değerleri, bilgi birikimi, kişiliği ve yazdığı kişiyle olan ilişkisi gibi faktörlere bağlıdır. Dolayısıyla, yazarın özne bakış açılarını ve etkilenmelerini bilinçli bir şekilde ele alarak objektifliği korumaya çalışması gerekmektedir.

Tarihçiler, genel tarihsel süreçler ve toplumsal dinamiklerle ilgilenirken, biyografi bireyin özne yaşamına odaklanır. Ancak bu biyografinin tarih yazımından bağımsız olduğu anlamına gelmez. Tarih yazımı için bireyin hayatı, olayların arkasındaki insanların rollerini anlamada önemli bir unsurdur. Sonuçta biyografi, tarihin bir alt disiplini olarak hem bireysel yaşamları hem de tarihsel olayları anlamada önemli bir rol oynar.

İHSAN DOĞRAMACI BİYOGRAFİSİ VE KAYNAKLARI

Bu çalışmada, İhsan Doğramacı'nın hayatı ve faaliyetleri, içinde yaşadığı çevre/ortam bağlamında incelenmiştir. Bu yönüyle monografik biyografi olarak değerlendirilebilir. Bu tip bir biyografi, kişinin yaşamını ve çevresine etkisini bilimsel olarak inceleyerek tarihi bir perspektif içinde verir. Burada temel amacımız, Doğramacı'nın yaşamını hem kişisel hem de tarihsel bağlamda anlamak ve değerlendirmektir. Aile geçmişinden başlanarak Doğramacı'nın hayatı kronolojiye uygun şekilde ve yer yer psikolojisine de değinilerek incelenmiştir. Doğramacı'nın doğduğu yer, aldığı eğitim ve çocukluk ile gençlik yıllarının geçtiği ortamlar, kişiliğini, kimliğini ve düşünce dünyasını şekillendiren temel faktörler olarak öne çıkmaktadır.

dünyasını psikoanalitik bir bakış açısıyla ele alarak, biyografik çalışmalara psikolojik bir derinlik kazandırmıştır. Bkz. Vamık D. Volkan, Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk: Yaşamı ve İç Dünyası*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008.

⁶² Jacques Le Goff, “We schreibt man eine biographie?”, *Saint Louis*, (Paris, 1996); idem, den aktaran Lassig, a.g.m., s. 34.

Doğramacı, doğduğu eski Osmanlı coğrafyasından ayrılarak yeni Türkiye'ye göç eden bir gurbet insanıdır. Köklü ve varlıklı bir aileden gelmesi, I. Dünya Savaşı (1914-1918) atmosferinde doğması, Erbil'de ve Beyrut'ta geçirdiği çocukluk ve gençlik dönemi, kişiliğinin şekillenmesinde rol oynayan önemli faktörlerdir. Kaynaklar doğrultusunda Doğramacı'nın etkili bir profil çizdiği, çevresince zeki ve çok yönlü bir insan olarak tanındığı gözlemlenmiştir. İyi derecede yabancı dili ve temsil gücü yüksek bir salon insanı olması, onun uluslararası düzeyde önemli ortamlarda yer almasına olanak tanımıştır. Ayrıca evinde devlet başkanlarını ağırlamak gibi özel bir statü dahi kazanmıştır.

Metnin akışında Doğramacı'nın hayatı kronolojik olarak anlatılmıştır. Alıntılar ve örneklerle onun kişiliğine dışarıdan bir gözlem yapılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu yöntemle, hayatı boyunca gerçekleştirmeye çaba harcadığı sağlık ve eğitim alanındaki faaliyetleriyle kişiliği arasındaki ilişkiyi irdelemek amaçlanmıştır. Yaptıklarını anlamak için çevresel faktörler ve karakteri bağlamında bütünsel bir yaklaşım izlenmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşım Doğramacı'nın hem bireysel özelliklerini hem de faaliyetlerini daha iyi anlamaya olanak tanıyacaktır.

Tez çalışmasında Doğramacı'nın hayatını aydınlatmak için yazılı, sözlü ve görsel kaynaklar kullanılmıştır. Ana kaynaklar arasında, Doğramacı'nın otobiyografik yazısı, hakkında yazılmış anı ve biyografik eserler, onunla birlikte çalışmış akademisyenlerin kaleme aldığı bölümler, dönemin politikacıları ve bürokratlarının değerlendirmeleri ve devlet arşivlerinden edinilen bilgi-belgeler vardır. Ayrıca Hacettepe ve Bilkent Üniversitesi'nde görev almış kişilerle yapılan görüşmeler, Bilkent Vakfı Sekreteryası ve eski Hacettepe Mahallesi sakinleri ile bizzat yapılan sözlü görüşmeler Doğramacı'ya dair perspektifimizi genişletme olanağı vermiştir.

Doğramacı'nın hayatına ışık tutan kaynaklar arasında UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu), IPA (Uluslararası Pediatri Derneği) ve WHO (Dünya Sağlık Örgütü) gibi uluslararası kuruluşlarda önemli roller üstlenmiş çalışma arkadaşlarının anlatıları da yer almaktadır. Ayrıca ailesi ve özellikle akademisyen kardeşi Prof.Dr.Emel Doğramacı'nın katkıları, onun kişisel yaşamına dair zengin bilgiler vermektedir. Bununla birlikte, onun hayatını tarihsel bir perspektifle ele alan Amerikalı Prof.Dr.John Grabowski Doğramacı'yı konu alan üç bölümden oluşan belgesel serisi bulunmaktadır.

Görüşme yapılan kişiler arasında Hacettepe Tıp Fakültesi eski dekanı (1994-1996) Prof.Dr.Ergül Tunçbilek'in oğlu Prof.Dr.Gökhan Tunçbilek, Bilkent Vakfı Genel Sekreteri Oya Cangüloğlu gibi farklı zamanlarda Doğramacı'yla yakınlık kurmuş isimler ve onları tanıyanlar bulunmaktadır.⁶³ Bu röportajlar, Doğramacı'nın hayatı hakkında daha derin bir kavrayış sağlamış, dönemin sosyal ve politik ortamının anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca özel şoför Mehmet Gençtürk ve dönemin Hacettepe Mahallesi muhtarının oğlu ve yerel Ankara tarihçisi olan Haluk Balaban ve Cumhuriyetin köklü kurumu Ankara Kulübü (1923) üyeleri ile yapılan görüşmeler çalışmanın canlı tanıklıklarla zenginleşmesini sağlamıştır.

Eldeki kaynakların tez çalışmasını destekleyen güçlü ve bazı zayıf yönlerinden de bahsetmek gerekir. Kaynakların çeşitliliği, Doğramacı'nın kişiliği ve çevresiyle ilişkilerini anlamada önemli veriler sunmuştur. Sözlü kaynaklar, yapılan röportajlar onun yaşamına dair birinci elden bilgiler sağlamıştır. Bu tür kaynaklar, hayatındaki önemli anekdotları ve olayları gün yüzüne çıkarmada kritik rol oynayarak çalışmanın derinliğini artırmada etkili olmuştur. Anı ve biyografi türünde kaleme alınmış çeşitli bölümler ve eserler, Doğramacı'nın akademik kariyerine odaklanarak, onun kişiliği hakkında bize önemli bilgiler vermiştir. Görsel kaynaklar da benzer şekilde destekleyici olmuştur. Video materyal olarak, Doğramacı'nın röportaj ve konuşmaları onun tanınmasında katkı yapmıştır. *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri* ve *Salt Araştırma Merkezi* arşiv kaynaklarından elde edilen belgeler çalışmanın derinlik ve zenginliğini artırmıştır.

Kaynakların zayıf yönlerine bakıldığında en dikkat çeken noktanın sübjektiflik riski olduğu göze çarpmaktadır. Doğramacı hakkında yazan, konuşan herkes onu kendi penceresinden aktarmaktadır. Dolayısıyla biyografi çalışmalarında karşılaşılan kaynaklardaki bilginin tamlığı ve doğruluğu sorunsalı burada da söz konusudur. Bu çalışmada Doğramacı'nın hayatını ele almak için çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Ancak, mevcut materyaller daha çok Hacettepe dönemine odaklandığından ailesi, çocukluk dönemi ve Bilkent Üniversitesi sonrası yaşamı hakkında nispeten daha az bilgi bulunmaktadır. Ailesi hakkında edinilen bilgiler ağırlıklı olarak Emel Doğramacı'nın

⁶³ Bu çalışma kapsamında, İhsan Doğramacı ile yakın mesaide bulunmuş olan Prof. Dr. Mehmet Haberal ile de görüşme talep edilmiş; ancak randevu sağlanamamıştır. Benzer şekilde, Doğramacı ailesinin sonraki kuşak temsilcilerine yönelik görüşme girişimleri de güncel iletişim süreçlerindeki kısıtlar ve geri dönüş sağlanamaması nedeniyle çalışmaya sözlü tarih verisi olarak yansıtılamamıştır.

anlarına ve tarihçi yazar Polat Safi'nin "Tarihte Doğramacı Ailesi" adlı incelemesine dayanmaktadır.

Fotoğraf ve Görsel Malzeme Kullanımı Üzerine: Akademik araştırmalarda özellikle sosyal bilimler alanında doktora düzeyindeki çalışmalarda fotoğraf, grafik, tablo ve diğer görsel materyal kullanımına genellikle sınırlı ölçüde yer verildiği, hatta çoğunlukla bu tür içeriklerin yalnızca ekler bölümünde değerlendirildiği bilinmektedir. Ancak bu çalışmada, İhsan Doğramacı gibi yakın dönemde yaşamış bir figürün hayatını aktarırken, görsel materyallerin metin içi anlatımı destekleyici ve tamamlayıcı bir rol oynayabileceği düşünülmüştür. Doğramacı'nın biyografisi, bireysel bir portre sunarken, aynı zamanda dönemin şartlarına da yer yer değinerek bu ortamlara dair somut ipuçları barındıran görsellerin kronolojik anlatımda kullanılması tercih edilmiştir. Genellikle en sonda verilen ve bu nedenle okuyucuların metinle ilgi kuramadığı kanaatinde olduğumuz fotoğrafların, burada metin içinde kullanılarak doğrudan olay, kişi ya da kurum anlatımlarına eşlik etmesi amaçlanmıştır; bu yolla anlatımda hem akış hem de bütünlük sağlanması hedeflenmiştir.

Kullanılan fotoğraflar, uzun soluklu bir arşiv taraması sonucunda derlenmiştir. Bilkent Üniversitesi özel arşivleri, SALT Araştırma Merkezi, Hacettepe Üniversitesi kurumsal kaynakları, Dericizade Ankara Kent Arşivi, Cambridge Albert Eckstein Arşivi ve gazetelerin basılı arşivleri gibi görsel belge sağlayıcıları bu kaynaklar arasında öne çıkmaktadır. Ayrıca, Ankara'daki çeşitli yerel koleksiyoner ve amatör arşivcilerle yapılan temaslar sonucunda ulaşılan bazı görseller de seçici biçimde kullanılmıştır. Ancak bu süreçte belirli zorluklarla da karşılaşmıştır. Özellikle bazı fotoğrafların tarih ya da konum bilgileri eksik olduğu için, bu tür görsellerin bir kısmı çalışma kapsamının dışına alınmış; bir kısmı ise görüntüdeki objeler, mekân unsurları ve bağlamsal ipuçları dikkate alınarak belirli tarih aralıkları (örneğin "1970'ler sonu" gibi) içinde tanımlanmıştır. Bütün bu seçimler, görsellerin hem anlatı bütünlüğüne katkı sağlaması hem de bilimsel sunum ölçütlerine uygunluk göstermesi amacıyla titizlikle yürütülmüştür.

1. BÖLÜM

ERBİL'DEN İSTANBUL'A İHSAN DOĞRAMACI (1915-1938)

Bu bölümde, İhsan Doğramacı'nın doğumundan gençlik yıllarına kadarki süreç incelenmiştir. Aile kökeni, Türkmen toplumu içindeki yeri, çocukluk ve ilk eğitim dönemi ile Beyrut ve İstanbul'daki öğrenim hayatı ele alınmıştır. Doğramacı'nın kişiliğinin şekillenmeye başladığı bu dönem, onun milli heyecanını, hekimlik idealini ve gelecekte üstleneceği sorumlulukların ilk işaretlerini vermektedir. Böylece, Doğramacı'nın yaşam yolculuğunun temel taşı ve sonraki başarılarının kökeni anlaşılır hale gelmektedir.

İhsan Doğramacı 1915 yılı Nisan ayının 3'ünde, Erbil Kalesi'ndeki bir konakta varlıklı ve köklü bir ailenin çocuğu olarak doğdu. İhsan, altı yüzyıl boyunca Orta Doğu'nun büyük bir kısmına ve Avrupa'nın bir bölümüne hükmeden Osmanlı İmparatorluğu'nun Musul vilayetinde doğan bir Türkmen idi. Osmanlı en parlak dönemlerinde farklı dinleri ve dilleri içinde barındıran tam anlamıyla çok kültürlü bir niteliğe sahipti. Osmanlı tebaası olmak, çok uluslu ve kozmopolit bir yapıda bulunmak anlamına geliyordu.

Fotoğraf 1. Erbil Kalesi. İhsan Doğramacı, 1915'te Erbil Kalesi içindeki bir konakta doğdu.

İhsan Doğramacı Erbil'de görev yapmakta olan itibarlı bir Türkmen ailenin çocuğuydu. Babası Erbil Belediye Başkanı idi. Annesi bir Osmanlı mebusunun kızıydı. Dolayısıyla, yönetici elit bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Doğduğu ortam tarihi dokusuyla

adeta bir kültürel mozaikti. Geniş bir alana yayılan Erbil Kalesi'nin içerisinde çok sayıda ev, cami, hamam ve çarşı bulunmaktaydı. Kalede şehrin ileri gelenleri oturmaktaydı.⁶⁴

1.1. DOĞRAMACI'NIN AİLEVİ KÖKENİ

1.1.1. Dönemin Tarihsel Konjonktürü

İhsan Doğramacı'nın doğduğu yıllarda, yani 20. yüzyıl başlarında Irak, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Bu dönemde Osmanlı genel olarak iç kargaşa, toplumsal çalkantılar ve dış mücadelelerle karşı karşıyaydı. Osmanlı Devleti, giderek zayıflayan bir merkezi otorite, etnik ve dini farklılıktan kaynaklanan toplumsal gerilimler, ekonomik sorunlar ve dış baskılardan dolayı çöküşe doğru ilerliyordu.

Irak bir vilayet olarak bu dönemde önemli siyasi ve kültürel çalkantılara sahne oldu. Merkezde sancılı bir süreç geçirmekte olan Irak ve Ortadoğu'da, etnik gruplar arasındaki dinamikler değişmekte ve çatışmalar artmaktaydı.⁶⁵ Bunun yanı sıra I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 yılı, bölgede ve Osmanlı İmparatorluğu genelinde büyük siyasi ve toplumsal değişimlere neden oldu. Osmanlı'nın savaşa girmesiyle birlikte, Irak bölgesi de bu çalkantıya maruz kaldı. Osmanlı Devleti, savaşın getirdiği zorluklarla mücadele ederken, bölgede toplumsal ve ekonomik sorunlar derinleşti. I. Dünya Savaşı mağlubiyeti ve ardından gelen işgal, Irak'ta önemli değişime yol açtı. Irak, İngiltere tarafından işgal edildi (1918). Bu durum, bölgesel istikrarsızlık ve siyasi kargaşa doğurdu.⁶⁶

Osmanlı'nın dağılmasının ardından Arap dünyasının sınırlarının belirlenmesinde etkili olan İngilizler, Irak'ı kurarken gayrihukuki bir yaklaşım sergilemiştir. Osmanlı'nın üç

⁶⁴ Erbil, Osmanlı vilayeti olan Musul'da bir ildi. İhsan Doğramacı burada doğmuştu. Türkmenlerin köklü yerleşim yerlerinden biri olan Musul Vilayeti ve özellikle 20. yüzyıl tarihsel gelişmeleri hakkında daha kapsamlı bilgi için bkz. Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi, Kronolojisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987, s.9-16; Bilal Şimşir, *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004. Erbil ve Musul'daki Türkmenlerin sosyopolitik yapısı ve tarihsel süreçleri hakkında bkz. İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu, Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003, s.20-21; Suphi Saatçi, *Irak Türkmen Boyları: Oymaklar ve Yerleşme Bölgeleri*, Ötüken Yayınları, 2015, s. 60-92. İhsan Doğramacı'nın doğup büyüdüğü ve Türkmenlerin yoğunlukta olduğu Erbil Kalesi'nde Arap ve Yahudiler de yaşamaktaydı. Kale, günümüzde Unesco Dünya Kültür Mirası kapsamına dahil edilmiştir. Bkz. Bekir Aydoğan, "Erbil'in Kaleli Türkmenleri Kaledeki Yaşamı Anlattı", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/erbilin-kaleli-turkmenleri-tarihi-kalenin-eski-kultur-ve-yasamini-anlatt/2632978/> Erişim: 2 Kasım 2023.

⁶⁵ Soner Doğan, "Irak Türkmenleri", *Araştırma* 68, İNSAMER, Haziran 2018, s. 5.

⁶⁶ Cevzeli, a.g.e., s. 148-149.

vilayet halinde (Bağdat, Basra ve Musul) yönettiği Irak'ı, İngilizler sosyal ve siyasi şartları gözetmeksizin tek bir ülke haline getirdi.⁶⁷ İngiltere Irak'ı oluştururken öncelikle Basra'daki petrol güvenliğini ve Hint sömürge yolunu korumak amacıyla strateji belirlemiştir. Bölgedeki etnik çeşitlilik göz ardı edilmiştir.⁶⁸ Irak'taki etnik ve dini çatışmalar İngilizlerin söz konusu petrol bölgelerini ve Hint güzergâhını koruma politikasıyla alakalıdır denebilir.⁶⁹

Irak Türkmenleri Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle, İngiliz etkisindeki Irak idaresi (Kral Faysal Yönetimi-1921) tarafından planlı şekilde Araplaştırma politikasına tâbi tutuldu.⁷⁰ Zaman içinde Türkmenler çeşitli şiddet olaylarına ve insanlık dışı uygulamalara maruz kaldı. 1924 *Kerkük Katliamı* olarak bilinen olayda, İngilizlerin *Levy* olarak adlandırdığı Asuri askerler, Türkmen esnaf ve halkın bulunduğu pazar yerine saldırarak birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur.⁷¹ Kral Faysal, Türkmenleri sindirmek amacıyla anayasal ve sosyal alanda çeşitli zorluklar çıkarmıştır. İşte İhsan Doğramacı'nın gençlik yıllarında tanık olduğu Irak ve Türkmen toplumu bu zorlu koşullarda yaşamaktaydı.

Yukarıda da bahsi geçen olaylar, şüphesiz Doğramacı'da milli kimlik bilinci ve aidiyet duygusu oluşmasında önemli etken olmuştur. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz onun eğitim ve sağlık alanındaki başarıları sadece imkanları, kişisel yetenekleri ve çabalarıyla değil, aynı zamanda geçmişte tanık olduğu bu deneyimlerle de ilişkilidir. İnsan hayatının giderek değersizleştiği bir ortama tanık olan genç İhsan'da güçlü bir hukuk bilincini ve milli heyecanı tetiklemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla İhsan Doğramacı'nın

⁶⁷ Osmanlı Devleti Irak'ı Bağdat, Basra ve Musul olarak üç vilayete bölmüştü. Bu üç bölge, Osmanlı'nın idari yapısının bir parçası olarak farklı etnik ve dini grupların yaşadığı bölgeleri yönetmek amacıyla oluşturulmuştu. İngilizler Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, bu üç vilayeti birleştirerek Irak devletini kurmayı hedefledi. Bu süreçte, bölgesel farklılıklar ve etnik-dini çeşitlilik göz ardı edildi. Bu durum Irak'ın geleceğinde çeşitli toplumsal sorunlara yol açtı.

⁶⁸ Doğan, a.g.m., s. 5.

⁶⁹ Musul-Kerkük-Erbil üçgeninde petrolün tarihsel gelişimi ve Musul meselesinin İngiliz Emperyalizmi bağlamında nasıl şekillendiğine dair bkz. Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Bilgi yayınevi, İstanbul, 1973, XII-17.

⁷⁰ Musul'u Irak'ın ayrılmaz bir parçası olarak gören Kral Faysal, bu bölgenin Türkiye'ye bağlanması durumunda halihazırda Irak diye bir devletin uzun ömürlü olmayacağını düşünmekteydi. Bu doğrultuda Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye olmak üzere Kuzey Irak'ın başlıca kentlerini dolaşmıştı. Ayrıca kardeşi Zeyd'i Arap milliyetçiliğini körüklemek üzere Musul'a göndermişti. Bkz. Ali A. Allawi, *Irak Kralı I. Faysal*, Çeviren Hakan Abacı, İş Bankası yayınları, 2014, s.555-557, 512.

⁷¹ Doğan a.g.m., s. 6.

doğduğu zamanın ve coğrafyanın siyasi ve sosyal çalkantıları onu istikrar, kurumsallaşma ve yüksek standart arayışına yöneltmiş; barış, eğitim ve sağlığa dayalı bir dünya arzusunu pekiştirmiştir.

Dünyaya gözünü açtığı bu zorlu koşullar onun milli hassasiyetini pekiştirmiştir. Bu bağlamda, hayatının ilerleyen dönemlerinde Türkiye’de yapacağı çalışmalar için ihtiyaç duyduğu motivasyon ve kararlılık, geçmişte yaşadığı zorlu şartların doğurduğu olumsuzlukları hırs ve azme dönüştürmüştür.

Öte yandan Osmanlı Devleti’nin son döneminde yoğunlaşan modernleşme çabaları, özellikle şehirlerde entelektüel ve kültürel yaşamın dönüşümünde etkili olmuştu. Dolayısıyla Batı’daki teknolojik, bilimsel ve eğitim alanındaki gelişmeler yakından takip edilmekteydi. Bu değişim rüzgârı kentlerdeki sosyal ve kültürel yaşamı etkileyerek, geleneksel yaşam tarzlarının yerini modernleşme çabaları ile şekillenen yeni bir hayat tarzına (bilhassa elit aileler arasında) bırakmasına neden olmuştur. Bu dönemde Irak vilayetlerinde de entelektüel ve kültürel yaşam, gelenekselin Batı ile yoğun etkileşim içinde olduğu bir değişim geçiriyordu. Osmanlı’dan miras alınan bu modernleşme arayışları, Doğramacıların yaşam tarzını ve genç İhsan’ın kişisel gelişimini de etkilemiştir.

Doğramacı ailesi modernleşme atmosferinin parçası olarak, entelektüel ve kültürel anlamda adeta Doğu-Batı sentezi bir kimliğe sahipti. Halihazırda varlıklı ve köklü bir aile olan Doğramacızadeler, çocuklarını hem Batı tarzı eğitim ve dil öğrenimine yönlendiriyor hem de milli kimliklerini muhafaza etmesi için, yaşadıkları ortamda Türkmen kültürüne has motif ve geleneklerden de mahrum bırakmıyordu. Bu zenginlik Doğramacı’nın geniş bir perspektifle birlikte uyum yeteneği kazanmasına ve ileride göreceğimiz Türkiye’nin dışına taşan uluslararası bir profile dönüşmesine katkıda bulunmuştur denebilir.

1.1.2. Erbil ve Türkmen Toplumu

İhsan Doğramacı’nın duygu dünyasını, milli değerleri çağdaş seviyelere taşıma arzusu şekillendirir. Anılarında anlattıklarına göre, içinde daima geride bıraktığı Erbil’in

nostaljisi vardır.⁷² *Türkmeneli* kültürü ve sanatıyla ilgili müzik, şiir gibi öğeler, adeta Erbil yıllarında onun içine işlemiştir.⁷³ Bir Türkmen olan İhsan Doğramacı'yı tanımak, doğduğu yeri ve toplumu tanımaktan geçer. Doğramacı, içinde büyüdüğü Erbil ve Türkmen coğrafyasına öyle bağlıdır ki “Erbil Hasreti” adında bir şiir dahi yazmıştır:

“Gidin dostlar gidin, doğduğum yere,

Erbil Kalesi'nde mor sümbül vardır.

Kunyan'ın⁷⁴ içinde akar bir dere

Dere kenarında sarı gül vardır.

Erbil mektebinde geçti günlerim,

Orada yeşerdi millî hislerim,

O demleri anıp şimdi inlerim,

İçimde oralı bir bülbül vardır”⁷⁵

Erbil, Irak'ta Türkmenlerin önemli bir merkezi ve Atabeyler kültürünün beşiği olarak bilinir. Dolayısıyla Irak Türkmen bölgeleri yüzyıllar öncesine dayanan bir kültürel zenginlik diyarıydı. Özellikle Muzaffereddin Gökboru (1154-1233) döneminde Erbil ilim, irfan, sanat, kültür ve edebiyatın bir araya geldiği şehir haline gelmiştir.⁷⁶ Bu dönemden günümüze kadar Erbil unutulmayan şairler, yazarlar, sanatçılar, bilim insanları, kültür ve devlet adamları yetiştirmiştir.

Erbil tarih bakımından oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Antik Erbil Kalesi, şehrin merkezinde bulunup yaklaşık olarak 7000 yıl öncesine dayanan bir geçmiş barındırmaktadır. Şehir tarih boyunca Roma, Sasani, Abbasi devletleri için önemli bir merkez olmuştur. Erbil Kalesi Akadlar, Asurlar, Makedonyalılar, Ermeniler, Romalılar,

⁷² İhsan Doğramacı, “90 Yıllık Yaşamımdan Anılar”, *Bilkent News Doğramacı Özel Sayı*, 2010, s. 10. Ayrıca bkz. İnternet adresi: www.bilkent.edu.tr/hocabey/anilar.html/ Erişim tarihi: Haziran 2023.

⁷³ Celal Ertuğ, *Türkiye’de ve Dünya’da İhsan Doğramacı Olayı*, Meteksan, Ankara, 2015, s.4

⁷⁴ Doğramacıların akarsu, değirmenleri, bağ-bahçeleri olan çiftliğine kunyan denirdi.

⁷⁵ İhsan Doğramacı, “90 Yıllık Yaşamımdan Anılar”, *Bilkent News Doğramacı Özel Sayı*, 2010, s. 10. Ayrıca bkz. İnternet adresi: www.bilkent.edu.tr/hocabey/anilar.html/

⁷⁶ Suphi Saatçi, “İhsan Doğramacı Hakka Yürüdü”, *Türk Yurdu*, Mayıs 2010, s. 79.

Sasaniler, Emevîler, Abbasiler, Irak Selçukluları, Safeviler ve en son Osmanlı himayesinde kalmıştır. Bölge, Türk egemenliği dönemlerinde özellikle Selçuklu ve Osmanlı mirasından kalma çok sayıda tarihî eseri barındırmaktadır. Erbil Kalesi, şehrin merkezinde önemli bir konumda yer alır.⁷⁷

Musul-Bağdat hattı üzerinde, Anadolu ve İran'dan gelen başlıca ticaret güzergahlarının kesişim noktasında bulunan bu şehir, tarih boyunca hem askeri hem de ticari öneme sahip olmuştur. İhsan Doğramacı'nın yaşamı süresince dışa dönük ve iletişimi güçlü bir karakter yansıtması Erbil şehrinin tarihsel dinamiği ve kültürel zenginliği ile de ilişkilendirilebilir.

Bölgenin tarihsel arka planına bakıldığında Türklerin göç ettiği üç ana dönemden bahsedilmektedir. Türkmenlerin bölgeyi yerleşik düzende yurt edindiği tarih, aslında 11.yüzyıla kadar uzanmaktadır. Özellikle Tuğrul Bey'in 1055'te Bağdat'a girişiyle birlikte, Bağdat dahil bugünkü Kuzey Irak bölgesi geniş çapta Türkleşmeye başlamıştır. 13.yüzyılda başlayan Moğol İstilasası ile bir başka Türk göçü dalgası yaşanmıştır. Son dalga ise Osmanlı döneminde olmuş, IV. Murat (1623-1640) Bağdat Seferi (1638) sırasında Musul-Kerkük hattına planlı olarak Türkmen gruplarını yerleştirmiştir.⁷⁸ Sonraki yıllarda gerçekleşen Türk göçleri, bölgede önceki nüfusu güçlendirerek beslemiştir.

Türkmenler, zanaat konusunda uzmanlaşmışlardı; hatta Türkmen ailelerinin lakapları, genellikle uğraştıkları zanaata göre belirlenirdi. Doğramacı adı da bu lakaplardan biridir. *Tabakçı, tütüncü, şekerçi, nalbant, doğramacı, saatçi, bakkal* gibi soyadlarına rastlamak son derece yaygındı. Şehirleşmenin bir belirtisi olarak Türkmen aileleri *bezirgân, otrakçı, neftçi, doğramacı* gibi meslekler edinmişlerdi.⁷⁹

Türkmenler, Erbil ve Kerkük'te okuma yazma oranı yüksek ve mülklere sahip olan bir topluluktu. Ayrıca, birçoğu devlette memur olarak çalışmakta ve Avrupaî tarzda

⁷⁷ Ömer Eroğlu - Hatice Engin, "Erbil Kalesi'ndeki Osmanlı Yapıları", *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Aralık, 2021 (9), s. 91.

⁷⁸ Suphi Saatçi, *Irak Türkmen Boyları*, Ötüken Neşriyat, 2015, s. 13-16.

⁷⁹ Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak 1831-1914*, Eren yayıncılık, İstanbul, 1998, s.68; Hashim Totonji, "Osmanlı Döneminde Erbil Kazasının Ekonomik Durumu", *ESOGÜ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi)*, Cilt 2, Sayı 1, Mayıs 2019, s. 82.

giyinmekteydi. Türkçe bilmeleri nedeniyle devlet dairelerinde çalışmaktaydılar.⁸⁰ 1858’de Osmanlı Devleti’nin Erbil bölgesini de kapsayan arazi ve tapu politikası sonucunda kentin Türkmen ileri gelenleri, bölgedeki arazilerin büyük bir kısmına sahip oldu. Bu topraklar zengin petrol kaynaklarına da sahipti. Kale bölgesinde ikamet eden ve varlıklı kesimi oluşturan Türkmen aileler, *şehrin efendileri* olarak bilinen *Ağalar* adıyla anılmışlardır.⁸¹ Bu aileler genellikle şehir çevresindeki köy ve arazilerin mülkiyetini elinde bulunduran toprak sahipleri idi. İşte İhsan Doğramacı, *Ağa* olarak bilinen köklü ve varlıklı böyle bir ailede doğdu.

1.1.3. Doğramacızâde Ailesi ve İhsan Doğramacı’nın Doğumu

Öncelikle *doğramacı* kelimesinin etimolojisine dair bir göz atmak yerinde olacaktır. Şemsettin Sami’nin *Kamus-ı Türki* adlı Türkçe sözlüğüne göre, *doğramacı* bir tür sanatkârı veya binaların tahtadan yapılan kapı ve pencerelerini inşa eden bir kişiyi ifade eder. Eserde doğramacılık, marangozluktan daha kaba, dülgere işinden daha ince bir meslek olarak tanımlanır.⁸²

Bu meslek kolu Doğramacı ailesinin adeta şeceresine kimlik olmuştur. Aile tarihsel süreç içinde *doğramacı oğlu* veya *evladı* anlamına gelen *Doğramacızâde* adını alarak, aile büyüğünün kişiliğinde sembolleşmiş, babadan gelen ailevi kimliği geliştirmiştir. Bu ad ailenin atalarının doğrama işindeki ilerlemelerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.⁸³

Arapça ve Osmanlıca metinlerde دوغراماجيزاده şeklinde yazılan⁸⁴ Doğramacızadeler, Türkmen nüfusun yoğun olarak yer aldığı Irak’ın önemli bölgelerinden Erbil’e yerleşmiş bir ailedir. Kerkük ve Bağdat gibi şehirlerde de saygın bir konuma sahip olan bu ailenin kökenine dair en eski bilgi Doğramacızade Kara Mehmet’e dayanmaktadır. IV. Murat

⁸⁰ Totonji, a.g.m. s. 68.

⁸¹ Irak’ta Türkmen varlığının tarihsel boyutu hakkında detaylı bilgi için şu kaynaklara bkz. Ziya Köprülü, *Irak’ta Türk Varlığı*, Ankara: Örnek Limited Şirketi, 1996; Nazmi Sevgen, “Kerkük Türkleri I”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S: 38, 1970, s.1-5.; İlhan Yılmaz “Geçmişten Günümüze Irak’ta Türkmen Politikası”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* S:12, 2006, s. 127-128; Ümit Cevzeli, *Erbil’de Türkmen Tarihi*, Ortadoğu Yayınları, Ankara, 2021, s.9-19, 124-145, 148.

⁸² Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 899’dan aktaran Polat Safi, “Tarihte Doğramacı Ailesi”, Kılavuz, Eylül 2006, Sayı: 42, s. 12.

⁸³ Mahmud Nedim, *Irak’ta Türk ve Türkmen Tarihi*, El Bilad Matbaası, Bağdat, 1938, s.113’den aktaran P. Safi, a.g.m. s. 12.

⁸⁴ “Düğümcü” veya “Dogramacı” ifadeleri hakkında bkz. Saatçi, a.g.e., s. 60, 80, 82, 130, 149.

(1623-1640) döneminde Osmanlı ordu komutanlarından biri olan Kara Mehmet'in hayatına dair tüm bilinenler netlik kazanmamış olsa da bu dönemde ailenin bir kolunun Irak'a yerleştiği bilinmektedir.⁸⁵ Bu bağlamda, İhsan Doğramacı'nın atasının IV. Murat'ın Bağdat Seferi (1638) sonrasında bölgedeki Türk nüfusunu artırmak amacıyla Musul, Kerkük, Erbil gibi bölgelere yerleştirilen Türkmen ailelerinden biri olduğu söylenebilir.

Bağdat seferi, bölgenin Türkleşmesi yönünde atılan en önemli adımlardan birini temsil etmektedir. Bu olay ailenin kökeni açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu seferle birlikte öncelikle İran Safevî hükümdarlarından Şah Abbas (1587-1629) döneminde bölgeden ayrılmış olan Türk nüfusu, topraklarına geri dönebilmiştir. Türk nüfusunun bölgeye tekrar yerleşmesinde bu önemli bir adımdır. Seferin bir diğer önemli sonucu, Irak ile Anadolu arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla farklı bölgelerden Türkmenlerin buraya getirilmiş olmasıdır. Özellikle Kerkük ve Erbil gibi kentlere yerleştirilen Türkmen toplulukları, bölgede Türk nüfusunun artmasını sağlamıştır.⁸⁶

Osmanlı Devleti bölgeye binlerce Türkmen nüfusu yerleştirerek sadece askeri saldırılara karşı değil, aynı zamanda kültürel kökleşmeyi sağlamak amacıyla stratejik bir yatırım yapmıştır. Bu çerçevede Doğramacızâdeler gibi Türkmen ailelerinin, 1638'den sonra buraya yerleşmiş olmalarının Osmanlı devlet stratejisinin bir sonucu olduğu düşünülebilir.⁸⁷

Ailenin bir bölümü Irak bölgesine göç ederken, diğer bir kısmı ise devlet merkezinde hizmet vermek üzere İstanbul'a yerleşmiştir. Bu koldaki bireylerin yayılım alanları zaman zaman Rumeli'ye kadar genişlemiştir. Mevcut bilgilerin bir kısmı Nail Bey'in vefatı sonrasında vakanüvislik görevine getirilen Ahmet Cevdet Efendi'nin (Ahmet Cevdet Paşa, 1822-1895) eserlerine dayanmaktadır. Arap tarihçi Mahmud Nedim'in Cevdet Paşa'dan aktardığı bilgilere göre Doğramacızade ailesinin bir bölümü İstanbul'da kalarak Osmanlı merkezine yakın olmuş ve bürokraside önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Cevdet Paşa'nın özellikle Doğramacızade Abdullah Bey'e vurgu yapması önem

⁸⁵ Mahmud Nedim, *Irak'ta Türk ve Türkmen Tarihi*, El Bilad Matbaası, Bağdat, 1938, s.113'den aktaran Safi, a.g.m., s. 12-13.

⁸⁶ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2015, s. 16-21.

⁸⁷ Safi, a.g.m., s. 13.

arz etmektedir. Eserde Abdullah Bey'in Rumeli vilayetinde devlet kademelerinde hizmet verdiği ve *Tevki-i Hümayun* nazırlığı görevini üstlendiğine değinilmektedir.⁸⁸

Cevdet Paşa tarihinde geçen bir başka Doğramacızade, Abdullah Efendi'ye dairdir. Bu bilgiye göre Abdullah Efendi'nin I.Abdülhamid döneminde (1774-1789) *Kalyonlar Katipliği* görevini üstlendiği ve ona 1785 yılı Haziran-Temmuz aylarında Mısır'ın büyük Sed Eminliği görevi teklif edildiği belirtilmiştir.⁸⁹

Vakanüvis Halil Nuri Bey'in *Nuri Tarihi* adlı eserinde aileye dair bilgilere rastlanmaktadır. Halil Nuri Bey eserinin "Vefat-ı Doğramacızade Abdullah Efendi Kethüda-yı Esbak ve İcmal-i Tercüme-i İş" başlığı altında, III. Selim dönemi (1789-1807) devlet ricalinden olan Doğramacızade Abdullah Efendi'ye odaklanmaktadır. Buradaki bilgiye göre Doğramacızade Abdullah Efendi'nin bir ayan olduğunu anlamak mümkündür. Abdullah Efendi Osmanlı Devleti kademelerinde Kethüda Kalemî katiplerinden biri olarak göreve başlamıştır. Ardından azimli çalışmasıyla aynı dairede Baş Halifelik makamına kadar yükselmiş; bu görevi başarıyla tamamladıktan sonra Kethüda Kalemî Başkatibi olmuştur.⁹⁰ 1796 yılı temmuz ayı ortasında vefat etmiştir.⁹¹ Adı hem Nuri Bey'in, hem de Cevdet Paşa'nın tarihlerinde resmi evraka dayanarak geçmektedir, bu da bilginin yüksek bir güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

17. ve 18.yüzyılda bahsi geçen kişilerle sınırlı olan Doğramacızadeler hakkındaki bilgilerin 19.yüzyılda arttığı görülmektedir. Bunun sebebi, ailenin Erbil'deki faaliyetlerini ve etkisini genişletmesidir. Kayıtlar 17.yüzyılın ortalarında Irak'a yerleşen ailenin 19.yüzyılda etkisinin arttığını açıkça göstermektedir.⁹² Doğramacızade ailesi, 19.yüzyılda Erbil'de yaşayan, önemli ölçüde toprak sahibi olan ve devlet kademelerinde görev alan bir konumda bulunmaktaydı. Bu bilgiler, çeşitli Osmanlı resmi evrakına dayanmaktadır.

⁸⁸ Nedim, a.g.e., s. 113-114'den aktaran Safi, a.g.m., s. 13.

⁸⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 2, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1972, s. 829'den aktaran Safi, a.g.m., s. 14.

⁹⁰ Halil Nuri Bey, *Nuri Tarihi*, Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Kitaplığı, İstanbul, no: 239, s. 280'den aktaran: Safi, a.g.m., s.14.

⁹¹ A. Cevdet Paşa, a.g.e., s.1615'den aktaran Safi, a.g.m., s. 14.

⁹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde "Doğramacızade" şeklinde yapılan aramada çıkan bilgi ve belgeler en çok bu döneme aittir ve İhsan Doğramacı'nın babası Ali Paşa hakkındadır.

Adı geçenlerden biri, İhsan Doğramacı'nın dedesi olan Doğramacızade Hacı Mahmut Ağa'dır.⁹³ Mahmut Ağa 1866 - 1886 yılları arasında yaklaşık 20 yıl boyunca şehir ayan meclisi üyeliği yapmıştır.⁹⁴ Erbil Meclis-i İdare azalığı görevini üstlenen Mahmut Ağa'nın Hicaz'a gitmesi üzerine, bu görevi Doğramacızade Abdullah Efendi devralmıştır.⁹⁵ Erbil ile Osmanlı merkezi arasında yapılan bir yazışmadan anlaşıldığı üzere, Doğramacızade Abdullah Efendi'nin bir süre *Erbil Bidayet Mahkemesi* azalığı görevinde bulunduğu ve gösterdiği gayret nedeniyle "münasip bir rütbe ile taltifi" talep edilmiştir. Adli işlerde görev alan bir diğer şahıs ise Sait Efendi'dir ve kendisi Evkaf-ı Hümayun Teftiş Mahkemesi azalığı görevinde bulunmuştur. Hacı Mahmut Ağa'nın oğlu Doğramacızade Mehmet Salih Efendi de babasını takip ederek devlet hizmetinde bulunmuştur. 1874 yılında Erbil'de doğan Mehmet Salih Efendi, Türkçe, Arapça ve Farsça konuşabilmenin yanı sıra din ilimleri, dil bilgisi ve Osmanlı hukuku üzerine dersler almıştır.⁹⁶

Doğramacızâdelerin görevleri sadece idari ve adli alanla sınırlı kalmamış, aynı zamanda aile üyeleri mali makamlarda da görev almışlardır. Örneğin Erbil'deki toprak sahiplerinden Doğramacızade Ahmet Ağa'nın 1866 yılında Erbil'de doğan oğlu Mehmet Muhlis Efendi mali alanda devlete hizmet vermiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça konuşabilen Mehmet Muhlis Efendi, 1886 yılında *Erbil Muhasebe Kalemi*'nde çalışmaya başlamış ve ardından *Erbil Vergi Dairesi*'ne tayin edilmiştir. Burada gösterdiği başarıyla 1892'de *Musul Vergi Dairesi*'nde katipliğe kadar yükselmiştir.⁹⁷

İhsan Doğramacı'nın babası, "Abdullah Ağa oğlu Mahmut Ağa oğlu Ali Paşa Dugrumcu-Dügrümcü" (1878-1948), üzerinde durulması gereken ve çabaları dikkate değer olan önemli bir Türkmen şahsiyetidir.⁹⁸ Erbil şehrinde doğan Ali Paşa, Osmanlı döneminde çeşitli görevlerde bulunarak öne çıkmıştır. Temyiz mahkemesinde memurluk yaptıktan sonra Erbil belediye reisliği gibi görevlerde bulunan Ali Paşa, krallık döneminde 1930-

⁹³ BCA, DH. SAİD., Dosya no (D): 101, Gömlek no (G): 111 (29/Z/1291).

⁹⁴ Nedim, a.g.e., s. 113-114'den aktaran Safi, a.g.m., s. 15.

⁹⁵ BCA, DH. SAİD., D: 101, G: 111 (29/Z/1291)'den aktaran Nedim, a.g.e. 113-114'den aktaran Safi, s.15.

⁹⁶ BCA, DH. MKT. D: 294, G: 33; BCA, DH. AMKT. NZD., D: 298, G: 18; BCA, DH. SAİD. D: 101, G: 111 (29/Z/1291) 'den aktaran Safi, a.g.m., s. 15.

⁹⁷ BCA, DH. SAİD. D: 101, G: 111 (29/Z/1283) 'den aktaran Safi, a.g.m., s. 15.

⁹⁸ Cevzeli, a.g.e., s. 163-165.

1935 yılları arasında Irak Meclisi'nde Erbil vekilliği yapmıştır. Daha sonra Ayan meclisine atanarak 1935-1945 yılları arasında bu görevi üstlenmiştir ve Erbil vekili olarak Bağdat'ta önemli bir rol oynamıştır.⁹⁹

Ali Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı dahil olmak üzere birçok kez Osmanlı ordusuna destekte bulunması, Harbiye ve Dahiliye Nezareti tarafından onurlandırmaya layık görülmesi, Bab-ı Ali tarafından kendisine verilen değer bir göstergesidir. Ali Paşa, Erbil'e dini sahada da hizmet eden müesseseler kurmak vasıtasıyla katkıda bulunmuştur. 1912 yılında kale içinde inşa ettirdiği Şeyh Hâni Cami bunun bir örneğidir.¹⁰⁰

Doğramacızâde Ali Paşa, layık görüldüğü ilk devlet nişanını 1900 yılı Eylül ayında almıştır. Musul'da kurulan ester-suvar (katıra binen) Jandarma taburunun katırlarını temin etme konusundaki azami gayreti nedeniyle Ali Paşa'ya Dergâh-ı Ali Kapucubaşılığı rütbesi verilmiştir. Bu yönde alınan karar, Musul vilayet idaresi tarafından 20 Eylül 1900 tarihli bir yazışma ile Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiş ve nazır tarafından imzalanmıştır:

“Bab-ı Ali Daire-i Umur-i Dahiliye

Mektup Kalemi 3712

Huzur-i Ali Hazret-i Sadaret-Penahiye

Maruz-ı Çaker-i Kemineleridir ki,

Derdest teşkil olan ester-suvar jandarma taburuna muktezi esterlerin iane suretiyle tedarikinde cidden ibraz-ı hamiyet eden Erbil kazası eşrafından Doğramacızade Ali Ağa'nın Dergâh-ı Ali Kapucubaşılığı rütbesiyle taltifine dair Musul vilayet-i aliyyesinden meb'us 7 Eylül 1316 tarihli tahrirat leffen huzur-i ali-i fiham-i penahilerine takdim kılındı. Ol babda emr ü ferman hazret-i men lehü'l emrindir.

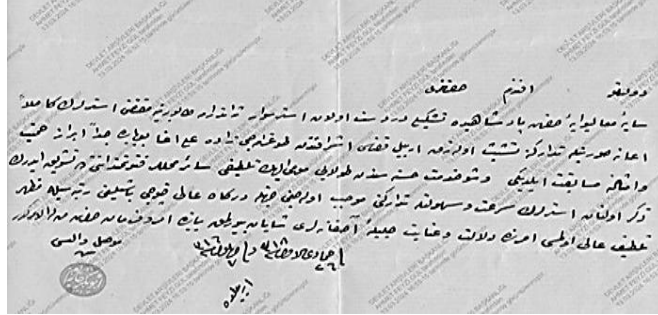
12 Eylül 1318 ve 24 Teşrin-i Evvel 1316

Nazır-ı Umur-i Dahiliye

⁹⁹ Cevzeli, a.g.e., s. 163.

¹⁰⁰ Aynı eser, s. 165. Bahsi geçen cami sonraki yıllarda Hacı İbrahim Doğramacı Camii adıyla anılmıştır. Bkz. İbrahim, Muhammed. “Erbil Tarihi ve Adı”. Erbil Ansiklopedisi, 3/12. (2009)'den aktaran Eroğlu, Engin, a.g.m. s.96.

İmza”¹⁰¹

Belge 1. Erbil Kazası eşrafından Doğramacızade Ali Ağa'ya Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılık rütbesi tevcihi ile Şehremaneti Hukuk Müşavirliği Kalemî'ne memur Hamdi Bey'e dördüncü rütbeden Nişan-ı Osmani itası. (1319M-121), Belge Tarihi: H-03-01-1319.

Doğramacızade Ali Paşa'nın hizmetleri sadece bununla sınırlı değildir. Özellikle I.Dünya Savaşı süresince Osmanlı ordusuna gönüllü mücahit toplama konusundaki katkıları, Ali Paşa'nın mir'ül ümera'lık rütbesiyle taltif edilerek “Paşa” ünvanını almasıyla sonuçlanmıştır:

“Harbiye Nezareti

Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti

1645

İrade-i Seniyye

Erbil eşrafından Doğramacızade Ali Ağa'nın seferberlik ibtidasından beri mücahid cem'inde orduya büyük hizmetlerde bulunarak Revandiz Seferi'nde asarı müşahade edilmiş olmasına mebni uhdesine mir'ül ümeralık rütbesi tevcih olunmuştur.

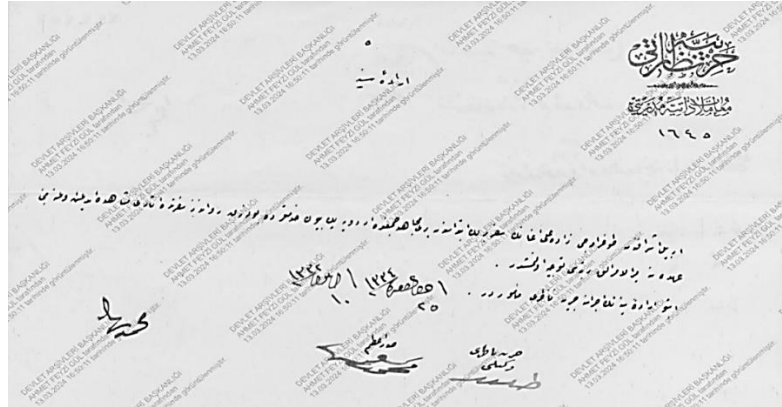
İşbu irade-i seniyyenin icrasına Harbiye Nazırı memurdur.

25 Ağustos 1334 10 Eylül 1332

Harbiye Nazırı Vekili Sadrazam

¹⁰¹ BCA. İ. TAL. D: 250, G: 1319 M-121 1319 -M-03. Bu konu hakkında Musul Valisinin Dahiliye Nezareti ile yazışması için bkz. BCA. İ. TAL. D: 250, G: 1319 M-121 1319 M-03/1. Bab-ı Ali Hazine Evrakı'na gönderilen melfufat cetveli için bk. BCA. İ. TAL. D: 250, G: 1319 M-121 1319 M-03/6. Bab-ı Ali Daire-i Sadareti, Amedi Divan-ı Hümayun'a gönderilen tahrirat için bkz. BCA. İ. TAL. D: 250, G: 1319 M-121 1319 M-03/7.

Talat

Mehmet Said”¹⁰²

Belge 2. Tevcih, rütbe; Ali Ağa, Doğramacı'zade (Erbil eşrafından), **Belge Tarihi:** H-25-11-1334.

İlgili veriler ve rivayetler değerlendirildiğinde, İhsan Doğramacı'nın aile köklerinin IV.Murad devrinde Bağdat Seferi'ni müteakip Irak'ta Türk kültürünü ve etkisini artırmak amacıyla Erbil ve Kerkük bölgesine yerleştirilen Türk ailelerinden birine dayandığını söylemek mümkündür. Diğer bir önemli nokta ise ailenin geri kalanının İstanbul'a yerleşerek devletin önemli kademelerinde hizmet vermiş olmasıdır. Bununla birlikte Doğramacı'zade ailesinin esas itibarıyla Erbil'de yerleşik olduğunu ve etkin bir konuma geldiğini ifade etmek doğru olacaktır.

İhsan'ın babası Ali Paşa uzun boylu, sert mizaçlı ve ağırbaşlı bir adamdı. Siyasetle içli dışlı biriydi. Bir süre Erbil Belediye Başkanlığı ve bir dönem de Irak Ayan Meclisi üyeliği (krallık döneminde) yapmıştı. Dönemin ünlü simaları kendisini Erbil'de ziyaret eder ve fikir alışverişinde bulunurdu. İhsan Doğramacı'nın küçük kız kardeşi Emel Doğramacı şu cümlelerinde babası Ali Paşa'nın bölgede ne derece önemli bir kişi olduğunu anlatmaktadır:

“Birinci Dünya Savaşı sırasında, henüz Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan, Osmanlı Ordu Komutanları Ali İhsan Paşa (Sabis) ve Enver Paşa'yı, babamı Kale'de Selamlık'ta misafir edip beraberlerindeki yüzlerce askeri köylerinden birinde ağırlamış. 1920'li¹⁰³ yılların başında Mustafa Kemal şimdiki Kuzey Irak'a tebdili kıyafetle giderken, Erbil'e de uğramış. Babamın ismini ve Osmanlı ordusuna yaptığı hizmetleri duymuş, babamla tanışmak için Kale'ye çıkmış. Ancak kim olduğunu

¹⁰² BCA. İ. DUİT. D: 60, G: 98/1. Bu konu hakkında Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti ile yapılan yazışma için ayrıca bkzn. BCA. İ. DUİT. D: 60, G: 98/2

¹⁰³ Her ne kadar Emel Doğramacı 1920 yılını işaret etse de bu tarih yüksek ihtimalle 1918 olmalıdır.

bilmedikleri için, kahve ocağında çalışanlar kendisini Ali Paşa'nın huzuruna çıkarmamışlar. Mustafa Kemal Ankara'ya döndükten sonra şu anda bende bulunan ve 1902'de elle yazılmış olan yaldızlı bir Kuran-ı Kerim'i babama göndermiş. Yine o sıralarda babama haber göndererek kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nden söz etmiş ve kendisinden, büyük bir çoğunluğu Türkmenlerden oluşan o bölgede kalarak Türkmenlerin haklarını korumasını istemiş.”¹⁰⁴

Ailenin geniş arazilere ve birçok köye sahip ileri görüşlü büyüğü Doğramacızade Ali Paşa yenilikçi bir adamdı. Beyrut'tan Erbil'e orada henüz olmayan meyve ağaçları getirip diktirirdi. Erbil'e ilk kez otomobil ve traktörü yine o getirmişti. Bununla birlikte eğitime de son derece önem vermekteydi. 1900'lerin başında, bir yeğenini modern tarım yöntemlerini öğrenmesi amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Texas A&M (Agricultural and Mechanical) Üniversitesi'ne göndermişti. Buradan anlaşılmaktadır ki, 1900'lerin ABD'si modern tarımsal mekanik sistemlerin yanı sıra eğitim, sağlık ve bilimsel araştırma alanlarında da dönemin gelişmiş ülkelerinden biriydi. Doğramacızade ailesi mensuplarının bu dönemde eğitim için ABD'yi tercih etmiş olmaları, bu ailenin hem çağdaş modern zihniyete sahip olduğunu hem de ABD'nin 19. yüzyıl başından itibaren Ortadoğu bölgesindeki eğitim politikalarının toplum üzerindeki etkisiyle açıklanabilir. Bu konuda Emel Doğramacı anlatmaya devam ediyor:

“Tatillerde beni de yanına alırdı, birlikte köylere giderdik. Buğday, arpa, pirinç tarlalarını traktörle gezer, çalışanlarla sohbet ederdik. Babam zamanının ötesinde aydın bir kişiydi ve eğitime büyük önem verirdi. Daha ağabeylerim doğmadan önce bile, yeğenlerinden birini Amerika'nın Texas Üniversitesi'ne tarım öğrenimi görmesi için göndermiş. Benim de ilerde hep avukat, hâkim olmamı istemiş. İhsan ağabeyime de bana birşey olursa bu kızımı sakın ihmal etmeyin istediği kadar okusun dediğini annem bana söylemişti.”¹⁰⁵

Fotoğraf 2-3. Solda, İhsan Doğramacı'nın annesi Kırdarzade İsmet Hanım. Sağda, İhsan Doğramacı'nın babası Doğramacızade Ali Paşa.

¹⁰⁴ Emel Doğramacı, *Anılarım Bilinmeyenlerim*, Poyraz Ofset Yayınları, Ankara, 2013, s. 16.

¹⁰⁵ Aynı eser, a.g.e., s. 23-25.

İhsan'ın annesi ise Osmanlı Mebusan Meclisi Kerkük vekili olarak görev yapan Mehmet Ali Kırdar'ın kızı İsmet Hanım'dır. İstanbul ve Kerkük'te etkin bir aile olan Kırdarzadeler soyuna mensuptur. İhsan'ın anne tarafından yakını olan Dr. Lütü Kırdar (1889-1961), Cumhuriyet Türkiye'si'nde Manisa valiliği, milletvekilliği ve Demokrat Parti kabinesinde Sağlık Bakanlığı gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Kırdar ailesi çoğunlukla İstanbul'da yaşamaktaydı. Aile kendi içinde akraba evliliklerine önem verirdi. Sahip olunan mal-mülkün yabancıya gitmesi istenilmezdi. Aile fertleri genellikle Robert Koleji'ni bitirip sonraki hayatlarına Amerika Birleşik Devletleri'nde devam etmeyi tercih ederlerdi. Ailenin Kerkük ile bağlantısı da devam etmekteydi.¹⁰⁶

Fotoğraf 4. İhsan Doğramacı'nın dedesi Osmanlı Meclis-i Mebusan Kerkük Azası Mehmet Ali Kırdar.

Ali Paşa, İsmet hanımın babası Kerkük Mebusu Mehmet Ali Kırdar'ın arkadaşıydı. Yaşça İsmet hanımdan büyüktü. İhsan Doğramacı'nın anne ve babası, Mehmet Ali Kırdar'ın Erbil'de arkadaşı Ali Paşa'yı ziyaret ettiği sırada tanışmışlardı.

“Babam, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak henüz 14 yaşındayken, kendisinden iki yaş küçük olan çok yakın bir akrabasıyla evlendirilmiş. Zamanla on dört çocukları olmuş ve hepsi de ne yazık ki küçük yaşta ölmüş. Babam, bir varisi olsun diye, akrabası olmayan bir kadınla tekrar evlenmiş ama bir yıl sonra yeni eşi verem hastalığından ölmüş. Bu sırada dedemler İstanbul'dan Kerkük'e dönerken, Erbil'de babamlarla Kale'de konaklamışlar. Annem henüz 14 yaşındayken, altın liralara süslü örgülü uzun saçlı, yeşil gözlü, yaşından daha büyük gösteren bir genç kızmış. Babam, Haremlik kısmının damından gizlice annem İsmet Hanım'ı görmüş ve ardından Selamlık kısmında misafir ettiği arkadaşı Mehmet Ali Bey'den kızını istemiş. Bütün itirazlara rağmen babam directmiş ve sonunda dedemden “peki” yanıtını almış. Kerkük'e vardıktan sonra ne anneannemin itirazları ne de annemin babası yaşında biriyle evlenmek istemediği için günlerce ağlaması hiçbir işe yaramamış. Dedem “ben bir kere söz verdim, sözümünden dönmem” diyerek itirazları kabul etmemiş. Bir yıl içinde faytonlarla görkemli bir düğün alayı Kerkük'ten Erbil'e gitmiş. Bir yıl sonra da 1915 yılında, sekiz kardeşin en büyüğü olan İhsan ağabeyim dünyaya gelmiş. Benden önce doğan iki ablam maalesef küçük yaşta ölmüş. Biz; ikisi erkek, altı kardeş olarak büyüdük.

¹⁰⁶ Aynı eser, a.g.e., s. 20-21.

Babamı uzun boylu, dimdik yürüyen, sert görünümlü biri olarak hatırlıyorum. Ev halkı kendisinden çekinirdi. Sevgisini açıkça göstermeyen biriydi. Annem ise kendine özgü sıcak yaklaşımıyla bize sevgi dolu sözler söyler, kucağına oturtup şımartırdı.”¹⁰⁷

İhsan'ın annesi İsmet Hanım, Ali Paşa ile evlenmeden önce babasının resmi işleri dolayısıyla çoğunlukla İstanbul'da yaşayan genç bir Osmanlı kadınıydı. İsmet hanım Fransızca bilir ve müzikle ilgilenirdi.

“Annemin küçüklüğü, dedemin Kerkük Mebusu olması nedeniyle Osmanlı Meclisi'nin açık olduğu dönemlerde İstanbul'da, Akaretler'deki evlerinde geçmiş. O yıllarda, yani 1900'lerde, moda olduğu için öğretmenler eve gelip özel Fransızca ve ud dersleri verirlermiş. İstanbul'da oturduklarında anneannemin Naciye Sultan ve Sabiha Sultan'la yakın arkadaşlıkları olmuş. Annemi ve kendinden bir küçük kardeşi Hayriye'yi (daha sonra Lütfi Kırdar'la evlenecek olan kardeşi) yanına alarak Sultanları ziyarete gidermiş. İstanbul'da meclis tatile girdiğinde memleketleri olan Kerkük'e dönmek için hep birlikte trenle Musul'a, oradan da kendilerini bekleyen atlı arabalarla önce Erbil'e, ardından da Kerkük'e devam ederlermiş.”¹⁰⁸

İhsan Doğramacı'nın doğduğu ev ve büyüdüğü atmosfer, geleneksel Osmanlı konak yapısına sahip bir mekân olarak tanımlanabilir. Konak iki katlıydı ve her katında altı oda bulunuyordu. Üst katta ise avluya bakan açık bir alan yer alıyordu. Selamlık binası ve Haremlik, özel bir kapı ile birleşirdi. Selamlık her akşam misafirler için açık olurdu ve o zamanlar ziyaretçilerin çay içtikleri bir alan olarak kullanılırdı. Misafirler selamlığa büyük bir ana kapıdan girerdi ve çay ocağını geçip esas binaya çıkan bir merdivenle içeri alınırlardı.

Evdeki birinci katta özel mimarlar tarafından tasarlanmış olan büyük bir salon bulunmaktaydı. Bu salonda Ali Paşa'nın edebiyata olan ilgisini yansıtan şair ve yazarların eserlerini içeren bir kütüphane yer almaktaydı. Salonlar boydan boya süslenmiş, tablolarla dekore edilmiş, biri oldukça büyük olan iki salondan oluşmaktaydı. Salonların biraz ötesinde şehre bakan uzun ve geniş bir beden yani balkon bulunmaktaydı. Bu balkondan tüm Erbil şehri görülebilmekteydi.

¹⁰⁷ E. Doğramacı, a.g.e., s. 13-16.

¹⁰⁸ Aynı eser, s. 13.

Fotoğraf 5. Doğramacızade Ali Paşa ve Çocukları (1925) – Soldan sağa: Sadiye, İhsan, Fahriye, Tahsin ve Remziye (Emel Doğramacı 1934 yılında doğduğundan fotoğrafta yer almamıştır).

“Babam Osmanlı edebiyatına çok meraklı olduğundan, salonlardan birinin duvarlarını boydan boya kaplayan kütüphanede dönemin Osmanlı şair ve yazarlarının eserleri yer alıyordu. Her akşam evde büyük kazanlarda odun ateşinde pişirilen çeşitli yemekler, otuz-kırk kişiye servis edilebilecek sinilerle Selamlık’ta babamın misafirlerine ikram edilirdi. Yemeklerde güncel siyasi konular konuşulur, şiirler okunur, yeni eserler tartışılırdı. Bu sohbetlere biz de katılırdık.¹⁰⁹ Evimizin haremlik kısmında ise, ailenin kadın efradı da kendi misafirlerini ağırlar, kendi aralarında eğlenirdi. Evde Azeri Türkçesi’ne yakın Türkmençe konuşurduk.”¹¹⁰

İşte İhsan Doğramacı’nın doğduğu ev ve büyüdüğü atmosfer böyleydi. Ailesi, evin geniş salonlarında sıklıkla misafir ağırlardı. İleride İhsan Doğramacı’da görülecek olan misafir ağırlama geleneğinin temeli yine ailesinin misafirperverliğinde görülebilir. Evde davetliler için ayarlanmış özel bir ağırlama salonu bulunmaktaydı. Salon yaklaşık 25 kişilik bir yemek odasına açılıyordu. Burada İsmet hanımın akrabaları, Kırdar ailesi fertleri geldiklerinde yemekler verilirdi. Ayrıca aile yemekleri dışında bölgenin ileri gelenlerine davetler verilir, çeşitli sohbetler yapılırdı.¹¹¹

¹⁰⁹ Aile kökeninden gelen kültürel zenginlik, çocukların olgunluk kazanmasını sağlarken, daha sonra İhsan Doğramacı’nın Cumhuriyet Türkiye’si’nin bir döneminde inşa edeceği eğitim, bilim, sanat alanındaki kurumların zihinsel altyapısını oluşturacaktır.

¹¹⁰ E. Doğramacı, a.g.e. s. 11-13.

¹¹¹ Aynı eser, s. 20.

İhsan'ın doğduğu ve ailesinin bulunduğu sosyal çevre sanat, müzik ve entelektüel etkinliklerle dolu bir ortamı içeriyordu.¹¹² Evde müzik ve sanat kültürü yoğun bir şekilde yaşanmaktaydı. Annesi İsmet hanım müzik dinlemeyi çok seviyordu. O dönemde kullanılan taş plaklar aracılığıyla çalınan müziklere aile fertleri de eşlik ederdi. Mondros Ateşkesi'nin ardından (30 Ekim 1918) bir süre sonra Irak, İngiliz yönetimine geçmişti (1920).¹¹³ Ali Paşa'nın idari işleri için Bağdat'ta bulunduğu sırada İsmet hanım da kraliyet sarayına ziyaretlerde bulunur ve prenseslerle vakit geçirirdi. Emel Doğramacı küçük Kral Faysal ile saray bahçelerinde oyunlar oynadığı anılarından bahseder.¹¹⁴ Türkiye'ye döndükten sonra İsmet hanım, İnönü'nün eşi Mevhibe hanım ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eşi Leman hanımla da sık sık görüşmekteydi.

Doğramacızadelerin Cumhuriyet Türkiye'si'yle Uyum Süreci: Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları köklü ailelerin siyasi, ekonomik ve toplumsal rollerinde belirgin değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bu aileler, yeni rejimin modernleşme politikalarına uyum sağlamak adına çeşitli dönüşümler yaşamışlardır. Bu dönüşüm toplumsal yapıyı olduğu kadar, bireylerin ve ailelerin geleceğe yönelik tercihlerini de şekillendirmiştir. Doğramacılar, bu süreçte Osmanlı mirası ile Cumhuriyet'in modernleşme projeleri arasında kendini yeniden tanımlayan bir aile olarak dikkat çeker.

Osmanlı döneminde önemli bürokratik roller üstlenen ve ekonomik gücüyle tanınan Doğramacızadeler, özellikle İhsan Doğramacı'dan sonra Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte devlet bürokrasisinde bulunma kültürünü değiştirerek eğitim ve sağlık gibi sosyal alanlara yönelmiştir. Babası Ali Paşa'nın Irak parlamentosundaki uzun bürokrasi kariyerine (1930-1945) rağmen, İhsan Doğramacı'nın tıpta akademik kariyer gibi siyaset ve bürokrasi dışı alanlara yönelmesi, bu dönüşümün belirgin bir yansımasıdır. Bu tercih hem

¹¹² “Evin divanı gerek siyaset adamları ve aşiret reisleri gerekse edebiyat ve fazilet ehli kimselerle dolar taşardı.” Bkz. Cevzeli, a.g.e., s. 163-165.

¹¹³ 1920'de Irak, İngiliz mandası altına girmişti. 1921'de ise yine İngiltere himayesinde Irak Krallığı kurularak Hicaz kökenli Emir Faysal kral olarak atanmıştı. Irak'ın bağımsızlığına kavuşması ise 1931'de Irak Krallığı ve İngiltere arasında yapılan Anglo-Iraqi ittifak anlaşmasıyla olmuş ve Irak 1932'de Milletler Cemiyetine girmişti. İlgili arşiv belgesi için bkz. United Kingdom, Treaty of Alliance between the United Kingdom and the Kingdom of Iraq (1930), Treaty Series No. 15 (Cmd. 3797) (London: HMSO, 1931). Ayrıca bkz. Ali Salahaldeen Majeed, Mehmet BİÇİCİ, *Irak Krallıktan Cumhuriyete 1932-1958*, Editör Abdullah Bayındır, İksad yayınları, 2024, s.47-53.

¹¹⁴ E. Doğramacı, a.g.e., s. 24.

bireysel, hem de toplumsal düzeyde yaşanan değişimlerin bir göstergesidir. Bu yönelim, bir yandan aile geçmişinden gelen devlet hizmetinde yer alma geleneğinin devam etmesini sağlarken, Cumhuriyet’e adapte olmalarını da kolaylaştırıyordu.

İhsan Doğramacı’nın tercihi, Cumhuriyet rejiminin Osmanlı kökenli ailelere yönelik sınırlandırıcı politikalarıyla mı, yoksa aile içi dinamiklerin bir sonucu olarak mı şekillendi? Ali Paşa’nın uzun süreli bürokrasi kariyerine rağmen çocuklarının bu alana ilgi göstermemesi, Osmanlı’dan devralınan devlet yöneticiliği mirasının Cumhuriyet döneminde etkisini kaybettiğini mi göstermektedir? Bu sorular, Doğramacı ailesinin Cumhuriyet dönemindeki yönelimlerini anlamlandırmak adına önem taşımaktadır.¹¹⁵

İhsan Doğramacı’yla birlikte ailenin sağlık ve eğitim alanlarına odaklanması, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte yaşanan genel eğilimin farklılaşmasıyla uyumlu bir örnektir. Osmanlı’nın son döneminde devletin merkezinde yer alan aileler, Cumhuriyet ile birlikte siyasal güçten geri çekilerek kendilerine yeni faaliyet alanları aramışlardır. Bu süreçte sanat, edebiyat, eğitim ve sağlık gibi sahalara, onların hem varlıklarını sürdürdüğü hem de topluma farklı yollarla katkı sunduğu mecralar olmuştur.

Eğilimini eğitim ve sağlık gibi pratik hizmetlere yönlendiren bu tercih, İhsan Doğramacı gibi yabancı bayrak altında kalan bölgelerden gelen gençler için doğal bir yoldur.¹¹⁶ Bu sadece bireysel yönelim değil, aynı zamanda Cumhuriyet döneminin toplumsal ve siyasal dönüşümlerinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu yönelim Cumhuriyet Türkiye’si’nin aldığı kısıtlayıcı bir kararın gereği değil; Doğramacı’nın kendi özgür tercihidir. Nitekim ilerleyen süreçte kendisine bakanlık, başbakanlık dahi teklif

¹¹⁵ Bu noktada bir örnek olarak, Osmanlı son döneminde siyasette önemli roller alan Kabağağlızade ailesinden bahsedilebilir. Devlet adamı ve sadrazam Cevat Paşa (1851-1900) ve kardeşi vezir Mehmet Şakir Paşa (1855-1914), Osmanlı’nın önemli ailelerinden biri olan Şakir Paşa ailesinin bir üyesiydi. Bu aile Cumhuriyet ile birlikte siyaset yerine sanat ve edebiyatta öne çıkmış ve etkisini daha çok sivil alanlarda sürdürmüştür. Şakir Paşa’nın çocuklarından Halikarnas Balıkcısı olarak tanınan Cevat Şakir Kabağağlı (1890-1973) ve ressam Fahrünnisa Zeid (1901-1991) gibi isimler, Cumhuriyet döneminde sanat dünyasında önemli yer edinmiştir. Göker İnan, “Mehmed Şakir Paşa’nın Osmanlı terminolojisine dair İstilahât-ı Kadîmesi”, *Humanitas*, 11(İNCOSOS VIII Özel Sayısı), s.185-190; Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabağağlı), *Mavi Sürgün*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961 (Anı türünde, otobiyografik özellikler taşıyan eser).

¹¹⁶ “Yabancı bayrak altında kalan cemaatlerin üyesi bütün gençler gibi eğitime dört elle sarıldığı açıktır ve bu eğitimin de tıp ve mühendislik gibi pratik hizmete yönelik olması lazımdır.” Bkz. İlber Ortaylı, “Önemli İşler Yapan Kişiler Önemli Hatalar da Yapar”, *Milliyet Pazar*, 28 Şubat 2010, s. 4, https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/ilber_ortayli_28_02_2010_Milliyet_Pazar.pdf/

edilmiş olması devletin siyasi ve idari kısıtlama gibi bir politika takip etmediğini ortaya koymaktadır.¹¹⁷ Doğramacı'nın hayat gayesi haline gelen yönelimi, Osmanlı bürokrasisinde etkin olan Doğramacızade ailesinin Cumhuriyet'in modernleşme projeleriyle bütünleşme stratejisinin de bir parçası olmuştur. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, Doğramacı'nın eğitim ve sağlık alanındaki başarıları, bu süreçte devletle geliştirdiği bürokratik işbirliği sayesinde mümkün olmuştur.

1.2. ÇOCUKLUK - GENÇLİK YILLARI

Küçük İhsan, yüzyıllardır devam eden bir geleneğin mirasçısı iken birkaç yıl gibi kısa bir süre içinde, ailesinden gelen köklü yönetici kültürünün tasfiye edildiği, etkisiz hale getirildiği bir ortama gözünü açmıştı. I.Dünya Savaşı (1914-18)'nin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle, İhsan Doğramacı ve ailesi için geri dönülmez değişikliklerin yaşandığı bir dönem başladı. Artık Irak'ta İngiliz mandasında yaşamak zorundaydılar. Bir zamanlar imparatorluğun yönetici eliti olarak varlık gösteren aile, şimdi İngiliz egemenliği altına girmişti. Bu yeni duruma uyum sağlamak oldukça zor idi.

1915'te bir Osmanlı vatandaşı olarak dünyaya gözlerini açan İhsan, doğumundan kısa süre sonra yıkılan imparatorluğun ardından, yaşadığı coğrafyada azınlık durumuna düşmüş bir Türkmen çocuğu olarak hayatına devam edecekti. Onun kimliği ve kişisel gelişimi üzerinde önemli izler bırakan bu olaylar, henüz zihinsel olgunluğa erişmeye başladığı ilk yıllarda onu bir gurbet insanına dönüştürecekti. Burada gurbet kavramı, fiziksel bir yer değişikliğinden çok, içsel bir aidiyet ve vatan hissinin kaybını ifade eder. Henüz gençken şekillenen bu duygu, onun hayatına ve kariyerine yön veren önemli bir motivasyon kaynağı olacaktır.

Yaşadığı bu radikal değişim, İhsan Doğramacı'nın kimliği ve kişisel gelişimi üzerinde derin izler bırakmıştır. Azınlık durumuna düşmek, onun kendi kültürel kimliğine daha güçlü bir bağ geliştirmesini sağlamıştır. Bir üst kimlik olarak Türklük şuuruna varan genç İhsan, bu kimliği sadece etnik bir aidiyet olarak değil, gelecekte sağlık ve eğitimde

¹¹⁷ Muvaffak Akman, *Yaşantımda Hacettepe ve Sonrası: Bir Emekli Rektörün Anıları*, Emek Ofset Matbaa, Yalova, 1995, s.31; Talat Halman, "Doğramacı Bir Hizmet Anıtı" *Radikal*, 28.02.2010, s.8; *Vatan Gazetesi*, 16.04.2006'dan aktaran Soner Yalçın, *Kara Kutu Yüzleşme Vakti*, Kırmızı Kedi yayınları, İstanbul, 2019, s.79.

yapacaklarına bir mücadele ruhu olarak görecektir. Doğduğu topraklarda başka bir milletin egemenliğinde yaşamının verdiği hüznün ve azınlık psikolojisi, onu çok geçmeden Türkiye'ye getirecektir.

1.2.1. Milli Duyguların Filizlendiği Yer: Erbil İlkokulu (1923-1929)

İhsan Doğramacı çocukluğunun bu döneminde hayatındaki büyük değişimi kendi ağzından şöyle ifade ediyor:

“Erbil Kalesi'nde doğdum ve ilkokulu orada Türkçe olarak okudum. O dönemde, ayrıca İngiliz bir hocadan özel dersler alıyordum. Lozan Antlaşması'yla Musul vilayeti İngiliz Mandası'na bırakıldığında Türkçe eğitim yasaklandı. Bunun üzerine ailem, beni, ortaokul ve lise eğitimim için Beyrut Amerikan Koleji'ne gönderdi. Aldığım özel derslerin de etkisiyle, kolej eğitimimi normalden daha kısa bir sürede başarıyla tamamladım. Dileğim hekim olmaktı.”¹¹⁸

Fotoğraf 6. Erbil Mekteb-i İptidaiyesi (Erbil İlkokulu) (6. Sınıf) öğrencisi İhsan Doğramacı, 1929.

İhsan, ilkokul eğitimini *Erbil İptidaiyesi*'nde tamamlar. *Lozan Antlaşması*'nın (24 Temmuz 1923) ardından Musul, Kerkük ve Erbil, Türkiye'den ayrılmış ve o dönemde Irak İngiliz mandasına girmiştir. İhsan'ın ilkokul yıllarında, Erbil İptidaiyesi'nde görev yapan Türkmen öğretmenler, öğrencilere milli duygularını coşkuyla aktarmaktaydı. Genç İhsan da bu öğrencilerden biridir. Onun milli ruh ve vatan sevgisi, genç yaşlarda filizlenmiştir. 1926 yılına kadar Erbil'de eğitim Türkçe'ydi. Türkmen öğretmenler, Irak coğrafyasının yanı sıra Türkiye coğrafyasını da öğretiyorlardı. İhsan'ın ilkokul öğretmeni *sağır* lakaplı *Mehmet Ali Efendi*, doğal olarak eski bir Osmanlı vatandaşıdır, Çanakkale

¹¹⁸ İhsan Doğramacı, “90 Yıllık Yaşamımdan Anılar”, *Bilkent News Doğramacı Özel Sayı*, 2010, s. 10.

ve Kurtuluş Savaşı'ndaki başarıları anlatarak Türkmen çocuklarının milli kimliklerini unutmamalarına öncülük eden bir eğitimciydi.¹¹⁹ Ancak bir süre sonra bu öğretmen İngiliz yönetimi tarafından sürgüne gönderilir ve Türkçe eğitim yasaklanır. İşte bu ortamda Türkiye sevgisi, genç İhsan'ın ruhunda derin izler bırakmaya başlar.

1926'ya kadar diğer Kuzey Irak kentlerinin aksine Erbil'de eğitim ve yazışma dili Türkçe idi. Bu bölgenin ekseriyeti Türkmen nüfusuydu. Fakat bu durum fazla sürmemiş, 1931'de Erbil'deki Türk okulları da kapanmıştır.¹²⁰ 1931 yılında yapılan Anglo-Iraqi ittifak anlaşmasının bunda bir etkisi olması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı egemenliğinin sona ermesinden sonra Türkmen nüfusu, bölgede çeşitli asimilasyon faaliyetleriyle karşılaşmıştır. Bunu, Emel Doğramacı da şu örnekle doğrular:

“Sadiye Fettah isimli öğretmen sınıfa girdi ve “Araplar ayağa kalksın” dedi. Sınıfın çoğu ayağa kalktı. “Şimdi Kürtler ayağa kalksın” deyince, ben hariç diğerleri kalktı. Bana dönüp “peki sen?” diye sorunca, “Ben Türküm”, dedim. Bunun üzerine tekrar milliyetimi sordu, ben de aynı cevabı verince azarlayarak bana “Irak'ta Türk yok” dedi. Ardından sınıf kapısının önünde uzun süre tek ayak üzerinde durma cezası verdi. Gözyaşları içinde cezamı çektiğimi hatırlıyorum.”¹²¹

Genç İhsan'ın iç dünyasında milli duyguların canlandığı bu yıllara dair en çarpıcı tespiti İhsan Doğramacı'nın yakın arkadaşlarından eski Sağlık Bakanı Dr. Celal Ertuğ şöyle yapmaktadır:

“İhsan'ı Türkiye'de atılımlar peşinde koşmaya iten içgüdünün, içindeki bu duygu düğümlenmesinin dönüşümünden kaynaklandığına inanıyorum. Onda saptadığım bir özellik, onun yoğun ve tek yönlü bir amacın tutsağı oluşudur. Yani İhsan kafasında, “yükseköğretim” amacına büyük bir kompartman ayırmış, yalnız bu hedefe konsantre olmuştu. Gurbet çocuğu İhsan, Erbil'den, içinde mutlaka giderek büyüyecek bir şeyler yapma çekirdeği ile yola çıkmıştı.

İhsan Türkiye'ye birşeyler yapmak için ilk itici gücü Erbil çıkışında almış ve anavatanın ilerlemesi için bütün yaşamını, Türkiye'deki eğitimin gelişmesine adamıştır. Bu psikolojik köprünün üzerinde dikkatle durulmalıdır.

Ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmesinde üniversiteler başta gelen etkenlerdir. Uygarlığı başka türlü yakalamanın yolu yoktur. İşte bu Erbil'den itici bir içgüdü ile anayurduna gelen İhsan'ın startıdır.”¹²²

¹¹⁹ Esra Fındık - Yalçın Ergir, “Bir Yürek Yangınının İlk Kıvılcımları”, *Hoca Bey*, 2006, s. 2, İnternet adresi: www.ergir.com/hocabey/ Erişim tarihi: 2 Temmuz 2023.

¹²⁰ Cevzeli, a.g.e., s. 165.

¹²¹ E. Doğramacı, a.g.e., s. 19.

¹²² Ertuğ, a.g.e., s. 6-9.

Ertuğ, İhsan Doğramacı'yı Türkiye'de atılımlar yapmaya iten temel motivasyonun, içindeki *milli duygu düğümlemesi* olduğunu belirtmektedir. Bu ifade, Doğramacı'nın içsel çatışmalarının ve duygusal birikimlerinin, onu büyük hedeflere yönlendirdiğini vurgulamaktadır. Ertuğ'un da belirttiği gibi, Erbil'den ayrılarak Türkiye'ye gelen Doğramacı, ilerleyen yıllarda tıp eğitiminde yapmak istediklerini gerçekleştirirken içsel bir zorunluluk ve sorumluluk duygusuyla hareket etmiş görünmektedir. Bu psikolojik arkaplan, ileride onun hayatının yönünü belirleyen temel faktörlerden biri olacaktır.

Yoğun ve tek yönlü bir amacın tutsağı ifadesi, İhsan Doğramacı'nın gelecekte hayata geçireceği projelerin arkasındaki temel odağı açıklamaktadır. Sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi, tıp eğitimi ve yükseköğretimde yapmak istedikleri konusunda odaklı ve yüksek bir heyecana sahiptir. Öyle ki bu durum yıllar içerisinde onu vazgeçmeyen ve istediğini almadan gitmeyen bir karaktere dönüştürecektir. Çevresindeki insanların onun hakkında yazdığı satırlarda pekçok kez dile getirdiği kararlı ve inatçı tavrı bununla ilişkilidir. Glasgow Üniversitesi'nde pediatri profesörü ve IPA (International Pediatric Association)'dan arkadaşı olan Gavin Arneil, İhsan Doğramacı hakkında şu sözleri kullanmıştır:

“Eski bir deyiş der ki, eğer bir kaplanla yolculuk yapıyorsanız, yolculuk zaman zaman zor olacaktır ve hepimiz bunu biliyorduk - ama onu yine de sevdik!”¹²³

Ertuğ'un, Doğramacı'yı “gurbet çocuğu” olarak tanımlaması, onun kimlik ve aidiyet duygusunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Erbil'den ayrılmanın, Doğramacı'nın içinde “bir şeyler yapma” arzusu oluşturduğu belirtilmektedir. Bu tohum, onun Türkiye'ye gelerek Türk toplumuna katkıda bulunma arzusunun kaynağı olarak görülebilir. Ağaç yaşken eğilir misalinde olduğu gibi şüphesiz daha çocukluk-gençlik yıllarında iç dünyasında yaşadığı duygu ve düşünceler ileride kazanacağı vizyonun temel bir itici gücü olmuştur.

1.2.2. Beyrut Amerikan Koleji (Üniversitesi) Yılları (1930-1933)

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinin yaşandığı karmaşa ortamında, Osmanlı İmparatorluğu çökmüş, Anadolu ise hayatta kalma mücadelesine hazırlanmaktaydı.

¹²³ Gavin C. Arneil, “Memories of İhsan Doğramacı”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, editors Jane Schaller - Tomris Türmen, Wilton 65, England, 2003, s. 22.

Türkmeneli'nin, yabancı egemenliği altına girdiği zorlu ortamda İhsan bir çocuk olarak, Beyrut'a eğitim almaya gönderiliyor. Ancak giderken sık sık arkasına bakarak, içsel bir depresi yaşıyor. Bu çocuğun içinde anayurdunu kaybetmiş ve gurbetle tanışmış bir yüreğin acısı vardır.¹²⁴ İhsan Doğramacı'nın psikolojisini ve gelişimini anlamak için bu ortam ve şartları gözardı etmek mümkün değildir. Belki de burada aklında, kalbinde yer edinmiş olan anayurdu için birşeyler yapma arzusu filizleniyordu.

Psikoloji alanında bilinen bir gerçektir ki, birçok ünlünün çocukluk dönemlerinde yaşadığı travmalar, sıkıntılar, çileler ve acılar telafi refleksine veya aşırı olumsuz tepkilere neden olur.¹²⁵ İhsan Doğramacı'nın zihinsel yapısına da bu bakış açısıyla yaklaşmak gereklidir. Erbil ve Beyrut'ta geçirdiği yıllar onun Türkiye'ye bağlılığını artırırken bir yandan da geleceğe dönük vizyon ve disiplin kazanmasını sağlayacaktır.¹²⁶

Bu konunun tarihe mal olmuş canlı bir örneği olarak, küçük Mustafa Kemal'in psikolojisi misal gösterilebilir. Yetim ve çaresiz bir ortamda büyüyen Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği yenilikler yoluyla Türk ulusunu da aynı duygudan kurtarma arzusu, onun psikolojik yapısının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.¹²⁷ Benzer bir şekilde Doğramacı'nın toplum sağlığına, eğitim ve bilime kendini adama çabası, belki de erken çocukluk dönemindeki bir eksikliğin ya da ihtiyaç duyduğu bir doyumun yansımasıydı. İlerleyen yıllarda sağlık ve eğitim alanındaki başarısı, onun kişisel tatmin ve toplumsal kabul arayışının bir ifadesi olarak şekillenecek ve bu motivasyon yaşamını yönlendiren önemli bir dinamik olarak belirginleşecektir.

Ailesi Erbil'deki şartların değişmesiyle birlikte genç İhsan'ı 14 yaşında yabancı dilini geliştirmesi ve iyi bir eğitim alması için Beyrut'a gönderdi. İhsan burada lise dersleri alacak ve üniversitede nereye yöneleceğini belirleyecekti. Okul esasen Beyrut Amerikan

¹²⁴ Ertuğ, a.g.e. s.6-9.

¹²⁵ Aynı eser, s. 72-73.

¹²⁶ Genç İhsan Beyrut'ta okuduğu yıllarda, kendi gibi memleketinden uzakta olan gurbetçi çocuklarla sıkı arkadaşlıklar kurdu. Onun bu dostlarından biri, eski İstanbul şehremini ve 150'liklerden (meşhur İttihat ve Terakki üyeleri) biri olan Salih Salim Paşa'nın oğlu Vahit Salim'di; diğeri, Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin'de şehit olmuş bir Türk albayın Hayfa'da yerleşmiş ailesinin oğlu Ekrem Nuri'ydı; bir diğeri ise Kıbrıslı Fikret Rasim'di. İhsan, bu soydaşlarıyla sık sık bir araya gelir ve gurbet elde hasret giderirdi. Beyrut yıllarında kurduğu arkadaşlıklara dair bkz. Ertuğ, a.g.e, s. 6-9.

¹²⁷ Vamık D. Volkan, *Atatürk'ün Psikoanalitik Biyografisi*, Mayıs 2022, ResearchGate, İnternet adresi: [researchgate.net/publication/360845610_2007-Volkan-_Ataturk%27un_psikoanalitik_biyografisi](https://www.researchgate.net/publication/360845610_2007-Volkan-_Ataturk%27un_psikoanalitik_biyografisi).

Üniversitesi'ne bağlı uluslararası bir kolej hüviyetindeydi. Aile, kendi varlıklarını yönetmek için onun hukuk okumasını isterken, genç İhsan burada gördüğü eğitimlerin etkisiyle (tıpa bağlı temel bilimler) hekim olmaya karar vermiştir.¹²⁸ İhsan Doğramacı'nın ileride çizeceği hayat yolunu anlayabilmek için bu okulda aldığı derslere ve okulun eğitim anlayışına bakmakta büyük fayda vardır.

Fotoğraf 7. Genç İhsan, Beyrut Amerikan Koleji Öğrencisi (1930).

19.yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı topraklarında yaygınlaşan yabancı okullar, özellikle gayrimüslim toplumlar üzerinde etkili olmuştu.¹²⁹ Osmanlı'nın yıkılışının ardından Irak'ın İngiliz mandası altına girmesinden (1920) sonra Türkçe eğitim de kısıtlanmaya başlamıştı. 1930'larda Türkmenler üzerindeki etnik baskı daha da arttı. Dolayısıyla, İhsan Doğramacı lise eğitimi için Beyrut Amerikan Koleji'ne yöneldi.

¹²⁸ Ayrıca hekim olmaya karar vermesinde şu faktörlerin de etkili olduğuna dair bkz. "Büyükannesi Heybet Han Hatun'un anlattığı İzmir'deki merhametli bir doktorun hikayelerinden ve Reşat Nuri Güntekin'in "Çalıkuşu" romanından çok etkilenmiş olması gösterilebilir. Bir çocuk olarak, doktor olmayı, çocukları hastalıklardan koruyabilmenin düşlerini kuruyordu." Ergir; Fındık, a.g.m., s. 3. Romandaki karakterlerin fedakarlıkları ve idealizmi, Doğramacı'nın kendi hayatında benimsediği değerlerle örtüşerek onun doktorluk mesleğine yönelmesine katkı sağladığı vurgulanmaktadır.

¹²⁹ Enes Yaşar, "Amerikan Kolejlerinin Eğitim Anlayışı ve Türk Öğrenciler Üzerindeki Etkileri: Kolejli Nereye Romanı Örneği", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt 21, sayı 1, 2021, s. 163. Not: Yabancı okulların çeşitli misyonlarla kurulduğu inkâr edilemez. Protestanlar, Amerikan Board aracılığıyla devlet içinde kurdukları geniş kapsamlı okullarla birey merkezli anlayışın Batı dışındaki dünyada yayılmasında etkili oldu. 1810 yılında Boston'da kurulan "American Board of Commissioners for Foreign Missions" protestan misyoner organizasyonuydu. Misyonerlik faaliyetleri arasında insanları Hristiyan olmaya ikna etmek için Hristiyanlığı öğretmek, kendi ülkelerinin çıkarlarını gözetmek ve Avrupa ile Amerikan endüstrisinin hammadde ihtiyacını karşılamak yer alıyordu. bkz. Fatma Öksüz, "Ortadoğu'da Protestan Misyonerliği: George Edward ve Sarah Reed Post Örneği", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, cilt 2, sayı 2, 2018, s. 22; İbrahim Hakan Göver, "Talas Amerikan Koleji Özelinde Misyoner Okullarına Sosyolojik Bir Bakış", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, cilt: 26, sayı: 2, 2023, s. 85. Not: İlk Amerikan okulu 1824 yılında açılırken, 1886 yılına gelindiğinde Osmanlı topraklarında yaklaşık 400 Amerikan okulu bulunmaktaydı. Konuyla ilgili bkz. N. Oğuz, F. Gökçe, "Minority and Foreign Schools on the Ottoman Education System", *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2010, s. 46-48.

İhsan Doğramacı'nın Amerikan Koleji'nde eğitim görmeye başlaması, her ne kadar dönemin siyasi ve kültürel zorunluluklarından kaynaklanıyor gibi görünse de, aslında daha derin bir entelektüel dönüşümün yansıması olarak da değerlendirilebilir. 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı'yla birlikte Avrupa'da gelişen insan merkezli dünya görüşü, otoriter ve gelenekçi yapılardan uzak, bağımsız birey tipinin oluşumunu teşvik etmişti.¹³⁰ Bu felsefe, Batı'da bilim, sanat ve teknik alanlarında yaşanan ilerlemeyle birleşerek yabancı okulların müfredatına da yansdı. Bu nedenle, Osmanlı sonrası coğrafyada sadece zorunluluktan değil, aynı zamanda bu vizyona entegre olma isteğinden dolayı da Batılı okullar bir tercih haline geldi. Küçük İhsan da ailesinin yönlendirmesiyle bu eğitimi almaya başladı.

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı topraklarında faaliyet göstermeye başlayan Amerikan misyoner teşkilatları, özellikle eğitim ve sağlık alanlarını etkili birer misyon aracı olarak kullanmışlardır. 1810'da Boston'da kurulan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), Protestan misyonerliği kurumsal bir yapıya kavuşturarak hem dini hem de kültürel nüfuz alanları oluşturmuştur.¹³¹ Misyoner okulları, yalnızca Hristiyanlığı yaymak amacı taşımamış; aynı zamanda ekonomik, siyasi ve kültürel çıkarlarını da desteklemiştir. Bu kurumlar zamanla emperyalizmin öncülük görevini üstlenen bir teşkilat niteliği kazanmıştır.

Amerikan misyonerliği, sağlık hizmetleri üzerinden yerel halkla temas kurmayı sağlayan bir strateji geliştirerek tıbbî misyonerlik anlayışını kurumsallaştırmıştır. Özellikle Beyrut Amerikan Koleji (sonraki adıyla American University of Beirut) bu misyonun Doğu Akdeniz'deki önemli bir eğitim ve sağlık merkezi hâline gelmiştir. Tıbbî misyonlar, dini propagandayı doğrudan vaazla değil, modern tıbbın temsil ettiği ilerleme, hijyen ve insani yardım üzerinden dolaylı biçimde yürütmüşlerdir. Bu kurumlar, Osmanlı coğrafyasındaki sağlık altyapısının zayıflığı nedeniyle kısa sürede etkili olmuş, çeşitli şehirlerde hastane ve dispanserler aracılığıyla yerel topluluklar üzerinde güven ilişkileri kurmuşlardır.¹³²

¹³⁰ Ercan Salgar, "İlerleme Kavramı Üzerine Tarihsel Bir İnceleme", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2015 Bahar, sayı: 19, s. 319.

¹³¹ Ayten Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 16, 1999, s.170-172.

¹³² Abidin Temizer, "Van'da Amerikan Board Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Amerikan Hastanesi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, II/2, 2013, s.189-190.

İhsan Doğramacı'nın eğitimine başladığı Beyrut Amerikan Koleji, *Syrian Protestant College* adıyla 1824'te kurulmuş olup, Osmanlı'daki ilk Amerikan misyoner okulu olma özelliği taşımaktadır. Suriye Protestan Koleji hem fenni ilimler hem de tıp alanında eğitim vermekteydi.¹³³ Okul 1866'da Christopher Robert'in gözetiminde birçok alanda eğitim veren bir kurum haline getirilerek sonradan *Beyrut Protestan Koleji* adını almıştır.¹³⁴ Kolejin yöneticisi misyoner Daniel Bliss olup, New York'ta oluşturulan bir mütevelli heyet tarafından idare edilmekteydi. Tıp, eczacılık, ilmiye (dil, edebiyat, felsefe) ve hazırlık bölümleri ile bir rasathane içermekteydi. Başlangıçta Arapça eğitim verilen okul, zaman içinde bölümlerini kademeli olarak (ilmiye bölümü 1880, tıp bölümü 1887) İngilizce eğitime geçirmiştir.¹³⁵

Okulun yönetim düzeni, altı Amerikalı üyeden oluşan bir mütevelli heyeti tarafından belirleniyordu. Okulun yönetimi, Robert Kolej'in idare yapısına benziyordu. 19.yüzyıl boyunca kuruluşunu ve gelişimini sürdüren okul, tıp eğitimine 1867'de başlamıştır. Ancak, bu okuldan mezun olan tıp öğrencilerinin tabip diploması alabilmeleri, 19.yüzyılın sonlarına kadar İstanbul'da düzenlenen bir sınavı geçmelerine bağlıydı.¹³⁶ 16 Kasım 1920'de ismi Beyrut Amerikan Üniversitesi (*American University of Beirut - AUB*) olarak değişmiştir.¹³⁷ Ekonomi, eğitim, tıp, toplumsal, siyasi ve diğer mesleki alanlarda öncüler ve girişimciler yetiştirmek hedefleniyordu.¹³⁸

1882 yılında 15 kişilik öğretim kadrosuyla faaliyete geçen kolej, 1903 yılında öğretim kadrosunu 44'e çıkarmış ve 1910 yılına kadar 964 mezun vermiştir. Mezunların büyük çoğunluğu Osmanlı sınırları içinde faaliyet göstermiştir.¹³⁹ Okul, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde *Hazırlık Okulu*, *Tıp Bölümü*, *Eczacılık Bölümü*, *Ticaret Bölümü*, *Arkeoloji*

¹³³ Öksüz, a.g.m. s. 33.

¹³⁴ Evrim Şencan, *Robert Kolej ve Türk Öğrencileri (1863-1971)*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Libra Yayınları, 2019, s. 202.

¹³⁵ Şamil Mutlu, "Beyrut Vilayeti'nde Amerikan Misyoner Okulları ve Suriye Protestan Koleji", *Tarih Dergisi*, sayı 46, 2007, s. 107.

¹³⁶ İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 14, S.3, 1981, s.88'den aktaran Öksüz, a.g.m. s.33.

¹³⁷ Öksüz, a.g.m., s.34.

¹³⁸ Faik Bulut, "Arap Ulusal Devrimcilerinin Eğitim Ocağı: Beyrut Amerikan Üniversitesi", *Independent Türkiye*, 10 Ocak 2024, İnternet adresi: www.indyturk.com/ Erişim tarihi: 4 Şubat 2025.

¹³⁹ Uygur Kocabaşoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları", *Bahri Savcı'ya Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları 7, Ankara, 1988, s. 308-309.

ve *Filoloji Bölümü* olmak üzere beş bölümden oluşan bir üniversite görünümü kazanmıştır.

Fotoğraf 8. 20.Yüzyıl başlarında Beyrut Amerikan Koleji.

Kampüs içinde okulun ana binasıyla birlikte tıp, eczacılık, rasathane, müdür evi, öğretmen lojmanları, geniş bir toplantı salonu, kimya laboratuvarı, kütüphane ve hastane gibi bir dizi tesis bulunmaktadır. Adeta kendi ihtiyaçlarını karşılayan bir yaşam alanı düzenlenmiştir.¹⁴⁰ 1902'de Howard Bliss'in yeni müdür olmasının ardından okulun öğretim kadrosundaki profesör sayısı artmıştır.

Robert Kolej (1863) ile birlikte Beyrut Protestan Koleji (1866) Amerikalıların Ortadoğu ve Osmanlı coğrafyasında yürütmeyi amaçladıkları misyonu anlamak bakımından iki önemli örnek teşkil eder. Eğitim yaklaşımlarının temelinde insanı fiziksel, zihinsel ve ruhsal açıdan ve en ileri düzeyde geliştirme fikri bulunmaktadır. Bu okullarda İngilizce'nin yanı sıra, her öğrenciden bir Avrupa dili öğrenmesi bekleniyordu. Liman şehirlerinde kurulan bu iki Amerikan okulunda da "deniz kıyısında yüzmesini bilmezsen okyanusta yüzemezsin"¹⁴¹ prensibinden hareketle, öğrenciler erken yaşta kendi bireysel özgürlüklerini kullanmaya ve bunun gerektirdiği sorumlulukları üstlenmeye teşvik edilmiştir. Kolejin hedefi, gençleri kendi özgür iradelerini kullanabilen, donanımlı ve çok iyi yabancı dil becerisine sahip yetkin profesyoneller olarak yetiştirmektir.¹⁴²

¹⁴⁰ Amerikan tarzı üniversite sistemi, ileride kurulacak olan Bilkent'e de model olarak görülecektir.

¹⁴¹ Fatma Acun - Evrim Şencan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Robert Kolejde Eğitim", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: xxxı, Sayı. 1, 2016, s. 3.

¹⁴² İhsan Doğramacı'nın bir önemli özelliği de iyi yabancı dil bilgisidir. Birçok yabancı dili çok iyi konuşabilmektedir. Girişimci ve özgür ruhu, okulun öğrenci yetiştirme felsefesiyle paralellik göstermektedir.

Kolejdeki bu yaklaşımın İhsan Doğramacı'nın eğitim anlayışına ve kariyerine yansımaları, akademik kariyeri ve projelerine bakıldığında görülebilir. Ailesinden ve yaşadığı yerden ayrılarak erken yaşta yurtdışında eğitim almak ve farklı kültürlerle etkileşime girmek hemen hemen her bireye büyük bir özgüven ve sorumluluk bilinci katar. Doğramacı'nın ileriki hayatında gerçekleştirdiği faaliyet ve projelerine bakıldığında, ciddi bir özgüven ve girişkenlik göze çarpmaktadır. İhsan Doğramacı, Türkiye'de yükseköğretim ve sağlık alanında birçok yenilikçi projeyi hayata geçirmiştir. Bu projeleri ortaya koymak için girişken bir ruh gerekir. Kendisi bu süreçleri yönetirken kolej eğitiminde aldığı özgürlükçü ve sorumluluk sahibi olmanın verdiği özellikleri yansıtmıştır. Diğer yandan, tamamladığı projelerine bakıldığında, bireyin gelişiminde aynı ilke ve prensipleri model alan kurumlar inşa ettiği görülecektir.

Örneğin Hacettepe Üniversitesi'nin kuruluşunda ve gelişiminde, bireysel özgürlük ve sorumluluk bilincinin ön planda olduğu bir eğitim modeli benimsenmiştir. Öğrencilerin ve akademisyenlerin özgürce düşünceleri, araştırma yapmaları ve yenilikçi projelere imza atmaları teşvik edilmiştir. Bu yaklaşım, Doğramacı'nın kolej eğitiminde aldığı eğitim perspektifiyle bağlantılıdır.

Robert Kolej ve Beyrut Amerikan Koleji'nde uygulanan eğitimin göze çarpan bir başka yönü de uluslararası etkinliğe sahip, dil bilen insanlar yetiştirmektir. İhsan Doğramacı'nın dil öğrenmeye olan hevesi ve hayret verici bir dil yeteneğine sahip olduğunu birçok yakını anılarında dile getirmektedir.¹⁴³ Doğramacı, dil öğrenmeye Beyrut'a gittiğinde İngilizce dil bilgisini geliştirmenin yanında Fransızca da öğrenmeye başlamış ve ilerleyen yıllarda yeni diller öğrenerek bu konuda kendini geliştirmeye devam etmiştir. Hatta bu konuda, ömrünün sonuna doğru 89 yaşında İtalyanca, 92 yaşında iken Çince öğrenmeye başladığını da belirtmek gerekir. Bu özelliği onun uluslararası etkin bir kişiliğe ulaşmasında çok önemli rol oynamıştır.

İzlenen müfredat, uygulanan eğitim yöntemleri, öğretmen ve idari kadronun yüksek standartta olması, ayrıca yetenekli ve zeki öğrencilere yer verilmesi, bu okulların başarısını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Amerikan Kolej eğitimi,

¹⁴³ Giuseppe Benagiano, "A Reformer With an Iron Will", *Children in His Hearth Youth On His Mind*, ed. Jane Schaller - Tomris Türmen, Wilton 65, England, 2003, s. 46.

insan merkezli hümanist yaklaşımdan ilham almakta ve insanın melekelerinin, kabiliyeti ve karakterinin eğitim yoluyla değiştirilebileceğini öngörmekteydi.¹⁴⁴ Bu nedenle güzel tavır, kendini ifade etme ve adab-ı muaşeret konularında da eğitim verilirdi. Teknik ve dil temelli liberal eğitim taleplerinin artması ve 20.yüzyılın ilerlemeci zihniyetinin etkisiyle çağdaş bir müfredat izlenirdi, özellikle fen bilimlerine ağırlık verilirdi.

Beyrut Amerikan Koleji'nin kuruluş beyannamesinde, geniş bir coğrafyada nitelikli eğitim ihtiyacını karşılamayı hedefleyen, dini ve ahlaki değerlerle donatılmış, aynı zamanda mesleki alanlarda yetkin bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir vizyondan bahsedilmektedir.¹⁴⁵ Beynamede öğretmenlerden doktora kadar çeşitli meslek gruplarının yetiştirilmesine duyulan acil ihtiyaç vurgulanmaktadır. Bu vizyon, İhsan Doğramacı'nın ileride doktorluk mesleğini seçmesindeki faktörlerden biridir denebilir.

Beyrut Amerikan Koleji'nde verilen eğitim ile disiplin, çalışma etiği ve bireysel sorumluluk gibi temel değerleri kazandırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplum için önemli mesleklerde yetkin bireyler yetiştirmeyi hedefliyordu. Bu eğitim, İhsan Doğramacı'nın tıbbi bilgi ve becerilerini geliştirmesinde ve toplum sağlığı konusunda sorumluluk bilinci edinmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Beyrut Amerikan Koleji'nde aldığı eğitim, Doğramacı'nın doktor olarak kariyerinde ve topluma hizmet etme anlayışında belirleyici bir rol oynamış, onun hem kişisel hem de mesleki gelişimine önemli katkıda bulunmuştur.

Amerikan okullarında çocukların beden eğitimi ve sosyal aktivitelerine de oldukça önem verilirdi. Muhtemeldir ki genç İhsan, basketbol ve futbol ile burada tanıştı. Daha sonraki yıllarda gerçekleştirmeyi planladığı hastane yapımına yerleşke arayışındayken Hacettepe mahallesi sakinlerini ikna etmek için kullandığı bir argüman da spordu. Meşhur İngiliz futbol takımı Arsenal'i örnek gösterip "Hacettepespor'u Arsenal gibi yapacağız!" diyerek mahalle sakinlerini yeni konutlarına geçmeleri için iknaya çalıştığından bahsedilir.¹⁴⁶

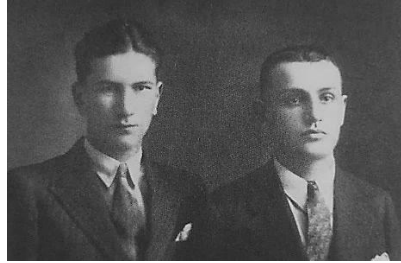
¹⁴⁴ Acun - Şencan, a.g.m. s. 4.

¹⁴⁵ *Advertisement, Syrian Protestant College, Beirut, Syria*, Amerikan Board Heyeti (American Board), 1 Mart 1865, SALT Research, archives.saltresearch.org/handle/123456789/43058.

¹⁴⁶ Ahmet Feyzi Gül, *Prof. Gökhan Tunçbilek ile İhsan Doğramacı hakkında Röportaj* [Sözlü görüşme], Yer: Ankara Kavaklıdere, 09.08.2023.

Amerikan okullarındaki eğitim anlayışı, ezberci öğretime karşı çıkar ve yabancı dil öğrenimini teşvik eder. Bireylerin kendi ayakları üzerinde durabilen, dış etkilere karşı direnç gösterebilen ve kendi kararlarını verebilen niteliklere sahip olmaları hedeflenir.¹⁴⁷ Bu bağlamda, derslerde öğrencilerin eleştirel düşünme, problemleri tanımlama, yenilikçi ve yaratıcı düşünme becerilerine büyük önem verilir. Öğrenciler, öğrendiklerini uygulama becerisi kazanarak hayata atıldıklarında zorlukların üstesinden gelebilme yeteneğine sahip olurlar.

Burada bahsi geçen niteliklerle İhsan Doğramacı'nın yaşamı arasında önemli paralellikler bulunur. Bu onun yetişme tarzıyla doğrudan ilişkilidir. İleride de görüleceği üzere, kendisi bağımsız ruhlu ve kontrol etmeyi seven bir karaktere sahiptir. Amerikan okullarındaki bireysel girişkenlik ruhu ve özgür üretkenliği teşvik eden anlayış, İhsan Doğramacı'nın yapısına da yoğun şekilde tesir etmiştir. Sonuç olarak, bu okullardan mezun olan İhsan Doğramacı özgüvenli, sorgulayıcı, yenilikçi ve girişimci ruha sahip bir kişilik kazanmıştır.

Fotoğraf 9. Beyrut'ta İhsan ve arkadaşı Vahit (1930).

1.2.3. Bağdat ve İstanbul Tıp Fakültesi Yılları (1933-1938)

1931'de Irak, İngiliz mandasından çıkarak bağımsızlığını kazanmış, ertesi yıl Milletler Cemiyeti'ne üye olarak uluslararası alanda egemen bir devlet statüsü elde etmiştir. Ancak bu bağımsızlık, özellikle petrol ve ekonomi alanlarında İngiliz nüfuzunun devam ettiği yarı-bağımlı bir yapı içinde gerçekleşmiştir. 1930'ların ortalarına gelindiğinde Irak, hızlı biçimde siyasi istikrarsızlık dönemine girmiştir. 1933'te Kral Faysal'ın ölümü üzerine tahta geçen oğlu Kral Gazi, İngiliz karşıtı bir politika izlemeye başlamış, 1936'daki Bekir Sıtkı darbesi ise ordunun siyasete açık müdahalesiyle ülkedeki karışıklığı daha da

¹⁴⁷ Yaşar, a.g.m., s. 163.

derinleştirmiştir. Bu dönemde etnik ve mezhepsel gerilimler artmış, milliyetçilik temelli ayrışmalar toplumsal yapıyı belirgin biçimde sarsmıştır. Türkmen aileler üzerindeki sosyal ve siyasi baskıların da yoğunlaştığı bu karmaşık ortam, birçok aydın gibi İhsan Doğramacı'yı da geliştirmekte ve istikrarlı bir çizgide ilerlemekte olan Türkiye'ye yöneltecektir.

Türkmenler genellikle çiftçi, esnaf, tüccar ve sanatkârları içinde bulunduran şehirli bir toplum yapısına sahipken, komşuları Araplar ve Kürtler aşiret yapısını benimsemektedir.¹⁴⁸ Bu toplumsal yapı, belirli bir aşiretin üyelerinin birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduğu, daha çok kırsal alanlarda yaşayan ve geleneksel yaşam tarzlarını sürdüren bir yapıdır. Türkmenler daha şehirli bir toplum yapısına sahip oldukları için, modern meslekler (memurluk, öğretmenlik, avukatlık, subaylık ve doktorluk gibi) daha yaygın olarak tercih edilmektedir.¹⁴⁹ Bu durumu göz önüne aldığımızda, bir Türkmen ailesine mensup olan İhsan Doğramacı'nın doktorluk mesleğini seçmesi şaşırtıcı değildir. Şaşırtıcı olan, Erbil'de ekonomik olarak son derece varlıklı ve siyaseten etkili bir ailenin en büyük çocuğu olarak hayatı boyunca bu mülkleri idare ederek rahatlıkla yaşayabileceği halde doktorluk mesleğine yönelmesidir. Genç İhsan'ın doktor olmayı tercih etmesinde tabii ki tek bir etken yoktu. İhsan Doğramacı kişisel ilgi ve yetkinliğinin yanı sıra, çocukken ninesi Heybet Han Hatun'dan dinlediği anıların ve Beyrut'ta başlayıp İstanbul'da bitirdiği tıp eğitiminin, ayrıca kendine has yardımsever karakteri ve insana dokunma yaklaşımının da etkili olduğu söylenebilir.¹⁵⁰

İhsan Doğramacı ile yakın iletişimde olan ve vefatından önce onunla anılarına dair görüşmeler yapan Dr. Yalçın Ergir yazdığı biyografik denemede, *Çalılıkusu* adlı romanın, Doğramacı'nın doktorluk mesleğini seçmesindeki etkisinden söz etmektedir.¹⁵¹ Roman, idealist bir öğretmen olan Feride'nin hayatını ve mücadelelerini anlatmaktadır. Feride,

¹⁴⁸ İhsan Doğramacı'nın ailesinde başka doktorlar da vardır. Örneğin annesi tarafından yakın akrabası olan eski Sağlık Bakanı Lütfü Kırdar bir doktordu. Türkiye'ye geldiği ilk yıllarda genç İhsan, o sıra Manisa valisi olan Lütfü Kırdar'ı ziyaret ederdi.

¹⁴⁹ Davut Hut, "Kerkük ve Türkmenler: Tarihsel Bir Değerlendirme" (*Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği*) ORDAF, Eylül 2017, İnternet adresi: www.ordaf.org/ 5 Ekim 2024.

¹⁵⁰ "Aile, mallarını yönetmek için hukuk okumasını istiyordu, ancak genç İhsan çevresinde gördüğü ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için tıp okumayı tercih etti." Şinasi Özsoylu, Phylis Lepon Erdoğan, "Remembering İhsan Doğramacı", *Turkish Journal of Pediatrics*, 2011, s. 1.

¹⁵¹ Esra Fındık, Yalçın Ergir, "Bir Yürek Yangınının İlk Kıvılcıkları", *Hoca Bey*, 2006, s. 3, İnternet adresi: www.ergir.com/hocabey

zorluklar karşısında yılmadan, Anadolu'nun köylerinde öğretmenlik yaparak insanlara hizmet etmeye adanmış bir karakterdir. Ergir'in Doğramacı hakkında dile getirdiği bu ifadeye bakılırsa, Çalıkuşu romanındaki Feride'nin fedakarlıkları ve idealizmi, Doğramacı'nın da benzer şekilde insanlara hizmet etme arzusunu tetiklemiş olabileceği şeklinde değerlendirilebilir. Farklı kişilerin anılarında Doğramacı'nın bir dönem Anadolu'da bir kasabada hekimlik yapmak istediğinden bahsetmesi, Ergir'in belirttiği hususu destekleyici niteliktedir.

Fotoğraf 10. Yöresel kıyafetiyle İhsan Doğramacı'nın ninesi, Heybet Han Hatun.

Beyrut'ta bulunduğu süreçte aldığı özel derslerin de etkisiyle okulu normal süresinden önce tamamlayan İhsan, doktor olmak için gideceği üniversitenin araştırmasına başlamıştı. Niyetinde, İskoçya'nın köklü okulu Edinburgh Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne gitmek vardı. Zorunlu sebeplerden ötürü (yaş ve kontenjan) İskoçya'dan ret alan genç İhsan, bu kez Bağdat'taki tıp okuluna başvurursa da yaşı henüz küçük olduğu gerekçesiyle buradan da olumlu cevap alamadı. 18 yaşına girene kadar boş durmak istemeyen heyecanlı genç, 1932'de ortaöğrenimini aldığı Beyrut'a dönerek bir yıl boyunca Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde İngiliz ve Arap dilleri edebiyatı dersleri alarak yabancı dilini geliştirdi.

İhsan Beyrut'ta eğitim aldığı dönemde, babası Ali Paşa Irak Meclisi'nde parlamenter olmuş ve ailesi Bağdat'a taşınmıştı. İhsan, 1933'te ailesinin yanına Bağdat'a geldiğinde, İngiliz öğretmenler tarafından idare edilen Edinburgh Üniversitesi müfredatının takip edildiği Bağdat Tıp Fakültesi'ne girdi.

1927'de İngiliz mandası döneminde kurulan bu kurum, henüz genç bir okuldu. Öğretim dili İngilizce olmakla birlikte eğitim altyapısı ve klinik uygulama olanakları sınırlıydı. Doğramacı daha önce Edinburgh Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne başvurmuş, ancak yaş sınırı nedeniyle kabul edilmemişti. Bu nedenle Bağdat'ta başladığı tıp öğrenimini, daha

ileri düzey bir eğitim arayışıyla sürdürdü. Türkiye’de ise 1933 Üniversite Reformu’nun ardından İstanbul Üniversitesi, Avrupa’dan gelen seçkin profesörlerle bilimsel düzeyini hızla yükseltmişti. Ailesinin Osmanlı döneminden bu yana Türkiye ile sürdürdüğü kültürel bağlar, Irak’taki siyasi baskılar ve akademik olanak farkıyla birleşince, Doğramacı’nın Türkiye’ye yönelmesi doğal bir sonuç olmuştur. Ayrıca TBMM Kütahya milletvekili olan eniştesi Dr. Lütfü Kırdar’ın da Türkiye’de bulunmuş olması, onu Türkiye’ye getiren sebeplerden biri sayılabilir.

İhsan Doğramacı, İstanbul’a geliş sürecini bizzat kendi anılarında şöyle aktarmaktadır:

“O sıralarda İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) Salih Salim Paşa’nın oğlu Vahit ile arkadaşlık ediyordum. En iyi tıp eğitiminin Viyana’da ve İskoçya Edinburgh’da olduğunu Vahit’ten öğrenmiştim. Brezilya vatandaşı Alman asıllı bir hocadan Almanca ders aldım. Bir de Edinburgh Üniversitesi’ne başvurdum. Oradan verilen bilgiye göre bu üniversitenin yabancı öğrenci kontenjanı dolmuştu ve ancak üç yıl sonra açılacaktı. Üniversitenin Bağdat’ta kendi programlarını uyguladığı bir tıp fakültesi olduğunu ve üç yıl sonra Edinburgh Tıp Fakültesine alınabileceğimi bana bildirdiler.

Bağdat Tıp Fakültesine başvurmak için on sekiz yaşında olmam gerekiyordu. Hâlbuki yaşı on yediydi. Bu bir yılı Beyrut Amerikan Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde geçirdim. Orada İngiliz ve Arap dilleri ve edebiyatı dersleri aldım. Ertesi yıl, yani 1933’te Bağdat Tıp Fakültesine yazıldım. Bundan üç yıl sonra da Edinburgh yerine İstanbul Tıp Fakültesinde eğitimimi sürdürmeye karar verdim. İşte, anavatana gelişim ilk o yıllarda oldu.”¹⁵²

Fotoğraf 11-12. İhsan Doğramacı, solda Tıp Fakültesi öğrencisi, 1936. Sağda İstanbul Tıp’tan mezun olduğu yıl, 1938.

1933-1936 yılları arasında yükseköğretim seviyesinde ilk tıp eğitimini Bağdat Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde alan İhsan Doğramacı, burada geçirdiği üç yılın ardından eğitimine Türkiye’de devam etme arzusuyla İstanbul’a gelmişti. Türkiye’nin ilk üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde bir dizi sınava tabi tutulan genç

¹⁵² İhsan Doğramacı, “90 Yıllık Yaşamımdan Anılar”, *Bilkent News Doğramacı Özel Sayı*, cilt 16, 26 Şubat 2010, s. 10.

doktor adayı İhsan Doğramacı, yazılı ve uygulamalı imtihanlardan başarıyla geçerek tıp fakültesine girme hakkı kazandı. Beyrut ve Bağdat'ta aldığı tıp eğitim altyapısı, İstanbul Tıp'ta onu son sınıftan başlatmaya yetti. 1938'de mezun olduğunda bölümü birincilikle tamamladı. 23 yaşında doktor oldu. İhsan Doğramacı kendi anılarında bu gelişmeleri şöyle anlatmaktadır:

“İstanbul’a geldiğimde Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Nurettin Berkol'a başvurdum. Prof. Berkol, Bağdat Tıbbiyesini tanımadıklarını söyleyince, "O zaman beni birinci sınıfa alın,"¹⁵³ dedim. Prof. Berkol, yazık olacağını ancak, beni imtihan ederek hangi sınıfa uyum sağlayacağımı belirleyeceklerini ve ona göre işlem yapacaklarını söyledi. Prof. Akil Muhtar Özden'in başkanlığında, Alman hocaların da yer aldığı bir jüri beni imtihan etti. Jüride tıpla ilgili her şey soruldu. Mikroskop altında doku kesitlerini değerlendirmem istendi. Kimi normal kimi kanserli hücreleri teşhis ettim. Beklememi söylediler. Kısa bir süre sonra jüri başkanı Akil Muhtar Özden odasına çağırdı: "Evladım sen tıbbiyyeyi bitirmişsin. Seni son yıl olan beşinci sınıfa alalım. Ondan sonra bir yıl staj yaparsın," diyerek kararlarını bildirdi. Beşinci sınıfın sonunda bütün dersleri pekiyi ile geçip sınıf birincisi olarak staja başladım. Böylece, tıbbiyyeyi de normalden bir yıl daha kısa bir sürede bitirmiş oldum.”¹⁵⁴

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine kabul edilmesiyle birlikte, kendini çalışmalarına adanmıştı. Meslektaşları onu daha o zamandan farklı biri olarak kabul etmişti. Onlar bir iş, bir kadro hedefiyle yetinirken Doğramacı çok daha ileriye düşünüyordu. Çeşitli eserlerinde daha o yıllarda İhsan Doğramacı'nın “geleceğe dönük planlar yapan, hayalci ve ileriye düşünen bir kişi olduğu” belirtilmektedir.¹⁵⁵

1.2.4. Amerika Sağlık Misyonerliği ve İhsan Doğramacı

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı topraklarında etkinlik kazanan Amerikan misyoner teşkilatları, sağlık ve eğitim alanlarını faaliyetlerinin merkezine yerleştirmiştir. Amerikan Board misyonerleri kurdukları hastaneler, dispanserler ve tıp okulları aracılığıyla yalnızca sağlık hizmeti sunmakla kalmamış, aynı zamanda Batı'nın tıbbî bilgi sistemini, hijyen anlayışını ve toplumsal modernleşme idealini yerel halka aktarmayı

¹⁵³ Doğramacı'nın Bağdat Tıp'ta aldığı 3 yıllık eğitimi heba edercesine İstanbul Tıp'ta tekrar birinci sınıftan başlamayı göze alması onun Türkiye'ye gelme arzusunun yüksekliğini ortaya koymaktadır.

¹⁵⁴ B. *New Doğramacı Özel Sayı*, a.g.m., s. 10.

¹⁵⁵ İhsan Doğramacı'nın hayalci yönü ve genç bir doktorken ileriye dönük planlar yaptığına dair bilgilere Celal Ertuğ ve Şinasi Özsoylu gibi onu çok eskiden tanıyan yakın arkadaşlarının hatıratlarında birçok kez değinilmiştir.

hedeflemiştir.¹⁵⁶ Bu sağlık misyonu, özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devletin sağlık altyapısındaki eksiklikleri tamamlayan bir yapı olarak görünür hâle gelmiş; Anadolu, Suriye ve Mezopotamya coğrafyalarında Amerikan hastaneleri hızla yayılmıştır.

Bu süreçte tıbbî misyonerlik yalnızca bir yardım faaliyeti değil, aynı zamanda Amerikan diplomatik nüfuzunun aracı hâline gelmiştir. Misyoner doktorlar, dini propaganda ile tıbbî yardımı ustalıkla harmanlamış, modern tıbbın sunduğu güven ve teknik otoriteyi, Protestan değerleriyle bir arada yansıtmıştır.¹⁵⁷ Böylece sağlık misyonu, dini vaazdan çok “medeniyet taşıyıcılığı” görevi üstlenmiş, Batı'nın ilerleme ideolojisiyle özdeşleştirilmiştir. Beyrut Amerikan Koleji gibi kurumlar, tıp ve fen bilimleri alanında yetiştirdiği kadrolarla, sağlık hizmetlerinin gelişiminde rol oynamıştır.¹⁵⁸

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise bu misyoner faaliyetler ziyade “uzmanlık” ve “danışmanlık” formuna dönüşmüştür. Yeni Türk devleti modernleşme sürecini hızla inşa ederken, Amerika Birleşik Devletleri bu dönüşüm için hukuk ve sağlık alanlarına danışmanlar göndermeyi planlamış, böylece doğrudan misyonerlik yerine “teknik işbirliği” yoluyla Türkiye'nin kurumlarına nüfuz etmeyi hedeflemiştir.¹⁵⁹ Bu durum, misyonerlik faaliyetlerinin biçim değiştirerek devam ettiğini, Amerikan tıbbının ve halk sağlığı anlayışının artık dinî değil, bilimsel görünüm altında kültürel bir nüfuz aracı olarak yeniden üretildiğini göstermektedir.

Böylece Amerikan sağlık misyonerliği, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte hem modern tıbbın taşıyıcısı hem de Batı kültür ve medeniyetinin temsilcisi olarak iki yönlü bir rol oynamıştır. Bu ikili yapı, bir yandan bölge halkının sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırırken, diğer yandan yerel eğitim sistemlerini Batı merkezli bir modele

¹⁵⁶ Amerikan Board misyonerlerinin Anadolu ve Suriye'deki sağlık kurumları üzerine bkz. Meral Kuzgun, Ebru Güher, “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'da Yardım Faaliyetleri Çerçevesinde Sağlık Misyonu”, *Journal of Turkish Studies*, 10/9, 2015, s.507-510.

¹⁵⁷ Ali Tomalı, “Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Kudüs ve Çevresinde Tıbbî Misyonerlik”, *Tarih Tetkikleri Dergisi*, 3/5, 2025, s.66.

¹⁵⁸ Faruk Taşkın, “Amerikan Board Misyonerlerinin Türkiye'deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1/2, 2017, s.168-169.

¹⁵⁹ Semih Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, Hacettepe Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. xli.

bağlamıştır. İhsan Doğramacı'nın da içinde yetiştiği bu tarihsel arka plan, onun tıp ve eğitim vizyonunu şekillendiren entelektüel zeminin önemli bir parçasıdır.

Cumhuriyet Türkiye'si'nin erken döneminde kurumsallaşan sağlık ve sosyal yardım örgütlerinin kökeninde, Osmanlı son döneminde faaliyet göstermeye başlayan modernist tıp elitlerinin belirleyici bir rolü vardı.¹⁶⁰ Bu kadronun en bilinen örneklerinden biri, tıp eğitiminin yanı sıra doğum ve çocuk sağlığı alanında öncülük eden Besim Ömer (Akalin) Paşa'dır. Paris'te aldığı eğitimle birlikte modern doğum uygulamasını Osmanlı'ya taşımış, ardından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yeniden yapılandırılmasında ve Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulmasında etkin rol oynamıştır.¹⁶¹ Besim Ömer Paşa, aldığı tıp eğitimi ile Batı tıbbının taşıyıcılarından olmuş çocuk ve kadın sağlığını merkeze alan çalışmalarıyla Türkiye'de “koruyucu sağlık” fikrinin öncülerinden biri hâline gelmiştir.¹⁶²

Osmanlı Devleti'nin son döneminde tıp ve eğitim alanında etkin olan birçok aydın, aynı zamanda dönemin entelektüel örgütlenme biçimlerinden biri olan Mason localarında da faaliyet göstermekteydi. Bu bağlamda Dr. Besim Ömer Paşa'nın da içinde olduğu Necat Locası, dönemin etkili entelektüel çevrelerinden biri olarak öne çıkar. Necat Locası, faaliyetlerini yalnızca sembolik veya felsefi düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk ekseninde de sürdürmüştür. Bu çerçevede 1917 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin (bugünkü Çocuk Esirgeme Kurumu'nun) kuruluşunda öncü rol oynayan şahsiyetlerden biri olmuştur.¹⁶³

¹⁶⁰ Halit Ertuğrul, bu okulların Türk toplumunda “elit” ve “aydın” kavramlarının biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynadığını, modernleşme sürecinde etkin konuma gelen birçok aydın ve yönetici kesimin bu kurumlarda yetiştiğini vurgulamıştır. Bkz. Halit Ertuğrul, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2010, s.24-36'den aktaran Evrim Şencan, *Robert Kolej'de Öğrenim Gören Türk Öğrenciler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma (1863-1971)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2017, s.18.

¹⁶¹ Yeşim Işıl Ulman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Geçiş Döneminde bir Aydın Portresi: Besim Ömer Akalin (1861-1940)*, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 2005, 10-11, s.14-15.

¹⁶² Mehmet Kavak, “Besim Ömer Paşa ve Ailesinin Hususi Evrakı”, 3. *Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.405-416. Ayrıca bkz. *TBMM Albümü 1920-1950, I.Cilt*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, s.246.

¹⁶³ Necat Locası, 17 Mayıs 1916'da Ziyayı Şark Locası'ndan doğmuştur. İlk “Üstad-ı Muhterem”ı Doktor İsmail Hurşit'tir. Doktor Orhan Tahsin, Avukat Ali Galip Taş, Mecdi Ali Akasya da bu locaya Üstad'lık yapmışlardır. Bkz. *İlhami Soysal, Dünya'da ve Türkiye'de Masonluk*, Der Yayınları, İstanbul, 1988, s.279-280.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurucuları arasında dönemin tanınmış hekim ve bürokratları bulunur.¹⁶⁴ Bu isimlerin hemen tamamı Avrupa veya Amerika'da eğitim almış, Batı'nın modern tıp ve halk sağlığı prensiplerini Türkiye'de kurumsal düzleme taşımışlardır. Aynı zamanda bu kadronun büyük kısmı, dönemin Mason localarında aktif görev almıştır. Masonluk kısaca inançlar üstü idealleri etrafında toplanan ve içe kapalı bir topluluk olan düşünsel çevreyi temsil etmekteydi.¹⁶⁵ Dolayısıyla Himaye-i Etfal'in hayırsever bir çocuk esirgeme girişimi olmasıyla birlikte Batılı toplum modeline uygun bir sosyal mühendislik projesi olduğu da söylenebilir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan batı etkisindeki bu modernleşme çizgisi, 20. yüzyıl ortasında İhsan Doğramacı örneğinde de görünecektir. Doğramacı'nın Beyrut Amerikan Koleji mezunu olması, onu doğrudan Amerikan misyoner eğitim ağının bir parçası hâline getirmiştir. Bu okul, Amerikan Board tarafından kurulmuş ve bölgede yalnızca bilimsel değil, aynı zamanda kültürel bir misyon da yürütmüştür. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi, 1944–1947 yılları arasında ABD'de eğitim gören Doğramacı, tıp ve sağlık yönetimi alanındaki deneyimlerini Türkiye'ye taşıyarak 1951'de Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Derneği'ni kurmuştur. Aynı yıl Mason locasına kabul edilmesi, bu dönemde sağlık modernleşmesinin çevresinde toplanan elit bilim ve bürokrasi ağlarıyla bağlantısını göstermektedir.

1951–1963 yılları arasında —yani Hacettepe Çocuk Hastanesi'nin kuruluşundan Tıp Fakültesi'ne dönüşümüne kadar geçen süreçte— hem Amerikan yardımlarından yararlanılmış hem de bu destekler aracılığıyla ABD'nin Türkiye'deki bilimsel nüfuzunun

¹⁶⁴ Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşuna dair farklı tarihsel görüşler bulunmakla birlikte, mevcut belgeler 6 Mart 1917'de Necat Locası öncülüğünde Galatasaray Yurdu'nda gerçekleştirilen toplantıyı gerçek kurucu zemin olarak göstermektedir. Cemiyetin oluşumunda Dr. Besim Ömer Paşa, Ahmet Emin Yalman, Celal, Derviş, Dr. Adnan Adıvar ve dönemin diğer entelektüel-masonik çevrelerinden birçok ismin yer aldığı anlaşılmaktadır. Himaye-i Etfal ve Necat Locası hakkında bkz. Kağan Kale, *Hakikat ve Hürriyetin Peşinde Necat: Muhterem Mahfili ve 1930 Olayları*, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Yayınları, İstanbul, 2020, s.28-38; Cüneyd Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923*, İstanbul, Şule Yayınları, 1999, s.28; Hasan Albayrak, "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, 52, Nisan 1988, s.31-33; Yasemin M. Işıkcı, Selma Karatepe, "Türkiye'de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.7, S.1, 2016, s.83.

¹⁶⁵ "Mason olmak öyle pek kolay bir iş değildir. Önüne gelen, ben mason olmak istiyorum deyip mason olamaz." Bkz. İ.Soyşal, a.g.e., s.XX. Ayrıca masonluk ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye masonları konusunda bkz. Enver Emre Öcal, "Türkiye'de Masonluk ve Mason Dergiciliğinin Bir Örneği: Büyük Şark Dergisi" *Belgi Dergisi*, S.26, 2023, s.78-86; "Mason Kaynaklarına Göre Cumhuriyet Döneminde Türkiye Masonlarının Yaşadığı Fesih ve Bölünme Hadiseleri" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.46, 2024, s.5-13.

bir parçası hâline gelinmiştir denebilir. Bu dönem, Amerikan misyoner okullarının doğrudan faaliyetlerinin azaldığı, fakat sağlık sistemi, eğitim bursları ve teknik işbirlikleri üzerinden aynı ideolojik hattın sürdüğü bir zaman dilimidir.

2. BÖLÜM

ANKARA, BAĞDAT VE ABD YILLARI (1938-1947)

Bu bölüm, İhsan Doğramacı'nın mesleki ve kişisel hayatında önemli bir dönüm noktası olan 1938–1947 yıllarını kapsamaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de sağlık politikalarının gelişimi, Doğramacı'nın çocuk doktoru olarak Anadolu'daki çalışmaları, Bağdat yılları ve ABD'deki akademik faaliyetleri ele alınmaktadır. Böylece, onun hem ulusal hem de uluslararası düzeyde edindiği tecrübenin, ilerleyen yıllarda sağlık ve yükseköğretim alanlarında gerçekleştireceği kurumsal projelere nasıl temel oluşturduğu anlatılmaktadır. Bölüm, Doğramacı'nın yalnızca bir hekim olarak değil, aynı zamanda bir eğitim ve sağlık öncüsü olarak ortaya çıkış sürecini anlamayı amaçlamaktadır.

Atatürk Sonrası Türkiye ve Dünya: 1938 yılı, Türkiye Cumhuriyeti açısından hem bir dönüm noktası hem de belirsizliklerle dolu yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. 1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ulusal düzeyde derin bir sarsıntı yaratırken, bir yıl sonra Hatay'ın bağımsızlığını kazanarak anavatana katılması genç Cumhuriyet'in diplomatik başarısı olarak tarihe geçmiştir. Ancak bu kazanımın hemen ardından, II. Dünya Savaşı'nın eşiğine gelinmiştir.

Türkiye, savaş boyunca tarafsızlık politikasını korumaya çalışmış, diplomasi alanında büyük bir denge siyaseti izlemiştir. Buna karşın savaşın gölgesi, ülke içinde ciddi toplumsal ve ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Genel seferberlik ilanı, geniş çaplı askere alımlar, üretim gücünün azalmasına ve kırsal ekonominin zayıflamasına yol açmıştır. Savaşın getirdiği ekonomik darlık, kıtlık ve vergi yükleri (özellikle Varlık Vergisi, Toprak Ürünleri Vergisi gibi uygulamalar) halkın yaşam koşullarını ağırlaştırmıştır.¹⁶⁶

Bu dönemde Türkiye bir yandan kendi güvenliğini sağlama, diğer yandan da küresel güç dengeleri arasında askeri kutuplaşmadan uzak durma çabası içindeydi. Ancak savaşın sonuna doğru, dünya artık iki kutuplu bir düzene —ABD ve Sovyetler Birliği ekseninde

¹⁶⁶ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Kültürel ve Ekonomik Temeller*, Timaş yayınları, İstanbul, 2010, s.187-201.

şekillenen yeni uluslararası sisteme— doğru evrilmekteydi. Bu gelişmeler, Türkiye’nin dış politikasında ve iç yapısında derin bir yön değişikliğinin habercisi olmuştur.¹⁶⁷

2.1. ANADOLU’DA BİR ÇOCUK DOKTORU*

“1938’de Ankara Numune Hastanesinde Prof. Albert Eckstein’in asistanı olarak ihtisas çalışmalarına başladım. 1940 yılında, yirmi beş yaşındayken çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanı olarak Bağdat Çocuk Esirgeme Kurumu Hastanesi’nde başladığım görevim dört yıl sürdü. Ardından ABD’de Harvard ve Washington Üniversitelerinde pediatrinin ileri uzmanlık alanlarında çalışma ve araştırmalarımı sürdürdüm. 1947 sonlarında Amerikan Akademi üyeliğine seçildim. ABD’de öğretim elemanı olma tekliflerini kabul etmeyerek eşim ve iki çocuğumla birlikte yerleşmek üzere yurda döndüm.”¹⁶⁸

1938 yılında Manisa’da vali olan Dr. Lütfü Kırdar’ın evinde iki misafir bulunmaktaydı. İki yabancı ziyaretçi, Vali Kırdar’ı görmek için gelmişti. Bunlardan biri, Ankara Numune Hastanesi Çocuk Kliniği Şefi olan Alman Prof. Dr. Albert Eckstein idi; diğeri ise kendisi gibi çocuk hekimi olan eşi Dr. Erna Eckstein. Türkiye’de çocuk sağlığının durumunu incelemek ve bebek ölüm oranını tespit amacıyla Anadolu’da araştırma yapmak üzere yola çıkmışlardı.¹⁶⁹ T.C. İçişleri Bakanlığı’ndan aldıkları bir yazıyla valilerden, kaymakamlardan ve köy muhtarlarından kendilerine yardımcı olmalarını istemekteydiler.

1938 yılındaki bu karşılaşma, İhsan Doğramacı’nın doktorlukta çocuk sağlığı ve hastalıkları alanına yönelmesinde önemli rol oynamıştır. O sırada İstanbul Üniversitesi’nden mezun olarak hekimlik payesi kazanmak üzere olan Doğramacı, ilk başta Anadolu’da bir kasabada doktor olmayı düşünmekteydi.¹⁷⁰ Genç ve hevesli doktor İhsan, aynı yıl içerisinde teyzesinin eşi olan Manisa Valisi Lütfü Kırdar’ı ziyarete gitmişti. Tam da bu esnada Doğramacı’nın kaderi, 1938’de Ankara Numune Hastanesi’nde Çocuk Kliniği Şefi olarak görev yapan ve Nazi zulmünden kaçarak Türkiye’ye davet

¹⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası yayınları, Ankara, 1989, s.47-48.

* Bu başlık hem İhsan Doğramacı’nın hocası Albert Eckstein’a ithafen yazılmış bir eserin adı hem de tez çalışmamıza denk düşen bir başlık olarak kullanılmıştır. Bkz. Nejat Akar, *Anadolu’da Bir Çocuk Doktoru, Ordinaryus Prof. Dr. Albert Eckstein*, Pelikan Tıp Teknik Yayınları, Ankara, 2003.

¹⁶⁸ *Bilkent News Doğramacı Özel Sayı*, a.g.m., s. 10.

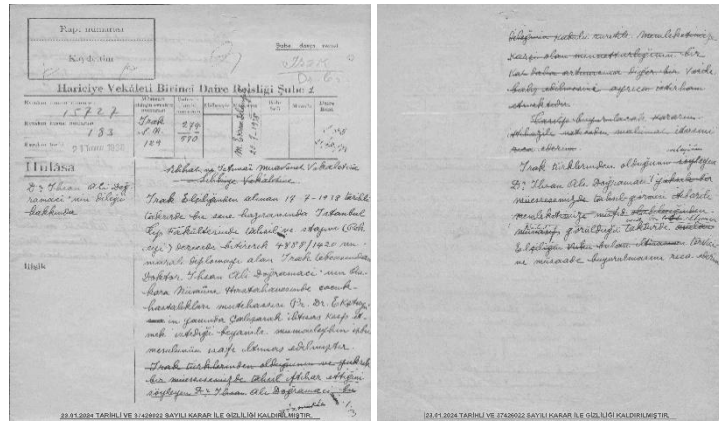
¹⁶⁹ Nejat Akar, *Anadolu’da Bir Çocuk Doktoru, Ordinaryus Prof. Dr. Albert Eckstein*, Pelikan Tıp Teknik Yayınları, Ankara, 2003, s. 31.

¹⁷⁰ Şermin Savaşçı, “Ömrünü tıbbı ve eğitime vakfeden İhsan Doğramacı’yı kızı Şermin Savaşçı anlattı”, *Anadolu Ajansı*, 25.02.2022, İnternet adresi: www.aa.com.tr/ Erişim tarihi: 13 Şubat 2024.

edilen Doktor Albert Eckstein ile kesişti.¹⁷¹ Alman profesörün Doğramacı üzerinde gerek akademik gerekse kurumsal vizyon kazanmasındaki hakkı inkâr edilemez.¹⁷² İleride pediatri (çocuk hekimliği) ile adı özdeşleşecek olan İhsan Doğramacı, bu alana nasıl yöneldiğini şöyle ifade ediyor:

“Çok az Türkçe bilen o Alman hekim çift, özellikle kırsal alandaki çocuk ölüm oranının çok yüksek olduğunu anlatıp, yardım için köyleri dolaşacaklarını ve bu konuda Manisa Valisi Lütfü Kırdar'dan sadece izin istediklerini söylüyorlardı. Bu konuşmaya ben de şahit oldum. İşte o anda, içimden 'bunlara ben de katılmalıyım' diye bir ses yükseldi. Heyecanlandım ve hemen bu fikrimi onlara ilettim. "Tamam, memnuniyetle..." dediler. İki ay boyunca köyleri, mezraları dolaştık.

"Yıl 1938'di, bebek ölüm oranı çok yüksekti. Öyle ki, yeni doğan her yüz bebeğimizin 33'ü ilk yılda ölüyordu. Bir başka deyişle bebek ölüm oranı binde 330'du. O güne kadar Türkiye'yi büyük şehirlerden ibaret sanıyordum, halbuki gerçek hiç de öyle değilmiş. O Alman hekim çiftin bizim ülkemizin sorunlarıyla bu denli yakından ilgilenmesi ve bebek ölüm oranlarının nasıl düşürülebileceği yönündeki çabaları, benim çocuk hekimliğini seçmeme neden olmuştur. Türkiye'deki çocuklar da, Avrupa'daki çocuklar gibi, ölmemeliydi."¹⁷³

Belge 3. 1938 tarihli bu belge, İhsan Ali Doğramacı'nın İstanbul Tıp Fakültesi'nden üstün başarıyla mezuniyetini takiben, Ankara Numune Hastanesi'nde Çocuk Hastalıkları uzmanı Prof. Dr. Eckstein'in yanında ihtisas yapma talebine ilişkin Hariciye Vekilliği tarafından hazırlanan bir resmi yazıdır. Belgede, Doğramacı'nın Irak Türklerinden olduğu belirtilerek, talebinin kabul edilmesinin hem kendisi hem de ülke için fayda sağlayacağı ifade edilmiştir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Z. Yıldız Özlü, S. Ünüvar, “Ankara Numune Hastanesi’nde Alman Bilim İnsanları ve Albert Eckstein”, *Asia Minor Studies*, Cilt 11, Sayı 2, s.229.

¹⁷² “Dünya Çocuklarının, Gençlerin ve Hepimizin Büyük Kaybı: İhsan Doğramacı”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 2010, cilt: 53, sayı: 2, s. 82.

¹⁷³ Ramazan Aydın, "88 Yaşındayken 7 Yıllık Randevuları Doluydu," *Sabah Ankara*, 1 Mart 2010, s.5. Not: Doğramacı'nın, hocası Eckstein'a dair kanaatleri hakkında bkz. İ. Doğramacı, “Albert Eckstein”ın hayatı ve eserleri”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 1950, 5-7.

¹⁷⁴ BCA. 533/10640-66335-1. 8.8.1938; BCA. 533/10640-66335-3. 21.7.1938.

Bu karşılaşma, Doğramacı'nın kariyer yolunu belirleyen önemli bir dönüm noktası oldu. Eckstein ile tanışmasa belki de doktorluk kariyeri farklı bir doğrultuda ilerlemeye devam edecekti. Eckstein ona Ankara Üniversitesi'nin kapılarını açarak, Anadolu'nun herhangi bir kasabasında sıradan bir doktor olmasının önüne geçmiş oldu. Birlikte çalışmaya başladıktan sonra, Anadolu'da köy ve kasabaları gezerek Türkiye'de çocuk hastalıkları ve ölüm oranlarına dair çalışmalar yapmışlardır. Şüphesiz saha çalışmaları sırasında Anadolu'nun farklı şehirlerinde gördüğü kritik durum da İhsan Doğramacı'yı etkilemiştir. Doğramacı, hocası Eckstein'ın rehberliği ve etkisiyle çocuk sağlığı alanında uzmanlaşmaya yönelecek, ileride onun asistanı olarak Ankara Numune Hastanesi bünyesinde çalışmaya devam edecekti.

Fotoğraf 13. Doğramacı'nın hocası, Alman Pediatrist, Albert Eckstein. Kendi imzalı fotoğrafı. Altta İngilizce olarak "Çok sevdiğim oğluma! Dr. İhsan Doğramacı. A. Eckstein" yazıyor.

Albert Eckstein, 1891-1950 yılları arasında yaşamış Yahudi asıllı Alman bir bilim insanıdır. 1935 yılında Nürnberg Yasaları'nın¹⁷⁵ (1935) etkisiyle antisemitizm nedeniyle Almanya'yı terk etmiş ve ailesiyle birlikte Türkiye'nin daveti üzerine Ankara'ya yerleşmiştir.¹⁷⁶ Türkiye'de dönemin Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam tarafından çocuk sağlığı ve hastalıkları alanında çalışmak üzere görevlendirilmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Nürnberg Yasaları (Almanca: Nürnberger Gesetze), 15 Eylül 1935'te Nürnberg'de yıllık Nazi Partisi toplantısında kabul edilen ve Nazi Almanyası'nda antisemitik yasaları içeren bir dizi düzenlemeydi.

¹⁷⁶ Akar, a.g.e., s. 19.

¹⁷⁷ Hitler dönemi Almanyası'ndan ihraç edildikten sonra Türkiye'ye davet edilen akademisyenler hakkında bkz. H. Çam, *İki dünya savaşı arasında Türkiye'ye Alman Akademisyen göçü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2012; H. Çelikbudak, *Yurtsuz kalanlar (Goethe Almanya'sından Atatürk Türkiye'sine sığınan Alman bilim insanlarının öyküsü)*, Alfa İnceleme-Araştırma, İstanbul, 2016. Ayrıca konuyla ilgili Doğramacı'nın yayını olan bkz. İ. Doğramacı, "Albert Eckstein'in hayatı ve eserleri", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 1950, 5-7.

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi eski dekanı olması yönüyle İhsan Doğramacı ile uzun yıllar yakın iletişimde olan Prof. Dr. Ergül Tunçbilek’in oğlu Prof. Dr. Gökhan Tunçbilek, İhsan Doğramacı’nın hayatında bir kırılma noktası olan Dr. Eckstein ile tanışması ve sonraki süreçleri şu ifadeleriyle değerlendiriyor:

“Doğramacı’nın hocası Albert Eckstein, Nazi Almanyası’ndan kaçarak Türkiye’ye gelen 300 - 400 bilim insanından biri. Bunlar ülkede üniversite kurumlaşmasında önemli işler yapıyorlar... Eckstein Almanya’da kariyerinin zirvesinde, ordinaryüs konumunda. 1933’te uzaklaştırmalar başlıyor, o biraz daha sonra ayrılıyor Almanya’dan. Bunda da biraz şey etkili olmuş, 1. Dünya savaşı gazisi ve madalyası var. 1935’te bizzat Hitler imzalı belgeyle bunu uzaklaştırıyorlar. O sırada Yahudi çevresi de var, Amerika’ya gel vs. diyen var.

O Türkiye’yi seçiyor. Türkiye onu davet ediyor ve Ankara Numune Hastanesi Çocuk Kliniği’ni kurma görevi veriyor. Normal doktor maaşının da 5 katını vereceğiz diyorlar. Sen özel muayene yapmayacaksın, hastanenin genel koordinatörü ve eğitiminden sorumlusun diyorlar. İşte bu Anadolu seyahatleri de orada başlıyor. Refik Saydam diyor ki “sen Anadolu’yu gezeceksin, karşılaştığın problemlere çözümler bulacaksın.” Bunun üç veya dört defa bir Anadolu turu var, birkaç yıl süren. Genellikle Batı ve İç Anadolu ağırlıklı. Orada şunu görüyor, bebek ölüm oranları çok yüksek, yüzde 30-40 oranında. Refik Saydam’a şöyle diyor “sadece tedavi etmeyle bitmez, bizim koruyucu hekimlik bilgisini vermemiz lazım, bu insanların yaşadığı çevreyi değiştirmemiz lazım.

Bu geziler esnasında bu kez Manisa’da Doğramacı ile karşılaşılıyor. O da İstanbul Tıp bitirmiş, akrabası Lütfü Kırdar Manisa Valisi, Eckstein “sen ihtisasa bize gel, Numune’ye gel” diyor. Doğramacı’nın o sırada aklında net bir fikir yok. Belki işletme, idarecilik vs de yapmayı düşünüyor. Doğramacı kabul ediyor ve Numune’de onun yanında ihtisasa başlıyor. Numune’de o sıra 30 yatak var. Ama yetmiyor haliyle. Eckstein’in aklında burada bir çocuk kliniği, yalnızca çocukların yatabileceği bir hastane olması fikri var. Hatta Numune’den Hacettepe tarafına bakarak aklından bunları geçirdiği söylenir. Doğramacı’nın kızı da bunu doğruladı, çocuk hastanesi fikri Albert Eckstein’ındır dedi.”¹⁷⁸

¹⁷⁸ Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*, 9 Ağustos 2023.

Fotoğraf 14. Albert Eckstein'in objektifinden 1938'de Ankara Numune Hastanesi. Cambridge foto arşivinde Eckstein albümünden alınmıştır.

İhsan Doğramacı'nın vizyonu ve kariyeri, Albert Eckstein ile tanışmasının ardından önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Eckstein'in çocuk sağlığı ve hastalıkları alanındaki çalışmaları, genç ve yetenekli bir çocuk doktoru olan Doğramacı üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Alman doktorun Anadolu'daki çocukların sağlığı hakkında hazırladığı rapora katkıda bulunmak amacıyla ekibine katılan Doğramacı, bu deneyimlerinden ilham alarak kariyerine yeni bir yön vermiştir.

Bu konuda Doğramacı'nın kızı Şermin Savaşçı:

"Dr. Eckstein'in en büyük arzusu Ankara'da iyi donanımlı bir çocuk hastanesi kurmak. O da babama nasip oluyor."¹⁷⁹

Anadolu'daki çocukların sağlığı hakkında hazırladığı rapora yardımcı olmak için ekibe katılan genç doktor Doğramacı, hocasıyla birlikte köyleri, çiftlikleri ve mezraları ziyaret ederek buralardaki çocuk sağlığı durumunu belirlemeye başladı. Ancak beklenmedik acı bir gerçekle karşılaştılar. Durum çok kötüydü.¹⁸⁰ Türkiye, Osmanlı'dan miras aldığı sorunlarıyla birlikte, kurulduğundan beri birçok mücadelenin içinde bir ülke olarak çocuk sağlığı konusunda da bir savaşın içindeydi.

¹⁷⁹ Savaşçı, a.g.m.

¹⁸⁰ Çocuk ölümlerinin yıllara göre istatistiksel dağılımına dair bkz. Akar, a.g.e., s. 42-43.

2.2. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE'DE SAĞLIK

2.2.1. Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Sağlık Politikaları (1923-1938)

Türkiye’de modern tıp ve sağlık uygulamalarının temeli 19.yy’a dayanır. Bugün tıp bayramı olarak kutlanan 14 Mart 1827’de *Tıphane* kurulmuş, ardından başına Viyanalı Dr. Karl Bernard’ın getirilmesiyle 1839’da *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane* adıyla yeniden organize edilmiştir. Bu olay yeni Türk hekimliğinin temelleri olarak kabul edilir.¹⁸¹ *Mekteb-i Tıbbiyeler, Cerrahhaneler, Telkikhaneler, Baytar ve Ebe Mektepleri, Bakteriyoloji haneleri, Sıhhiye Nezareti, Etfal Hastaneleri* gibi kurumlar Osmanlı’dan Cumhuriyete miras kalacaktır. Bununla birlikte Cumhuriyet dönemine kadar toplum, genelde modern tıbbın imkanlarından yoksundu. Öyle ki genç yaşta salgın hastalıklardan ölümler normal karşılanıyor, kadınların durumu ise çok daha vahimdi. Hastalar katırlarla hastanelere taşınmıştır.¹⁸² Cehalet, kadınların muayene dahi olmasına engel teşkil ediyordu.

Amerikan Board misyonerlerinin sağlık faaliyetlerinin yoğunlaştığı 1880’li yıllar, Osmanlı Devleti’nin kendi sağlık kurumlarını güçlendirmeye yöneldiği bir döneme denk gelir. Devlet, tıbbî hizmetleri artık yalnızca hayırseverlik alanı olarak değil, bir kalkınma alanı olarak görmeye başlamıştır. II. Abdülhamid döneminde açılan hastaneler ve sağlık müesseseleriyle birlikte, İstanbul’un yanı sıra Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu’da da sağlık altyapısı oluşturulmaya başlanmıştır. Özellikle Suriye ve Filistin gibi bölgelerde, misyonerlerin sağlık çalışmalarına karşılık olarak Osmanlı yönetimi 1903’te Şam Tıp Fakültesi’ni kurmuş ve misyoner kurumlarıyla doğrudan rekabete girişmiştir. Ancak halk arasında salgın hastalıkların yaygınlığı ve geleneksel tedavi yöntemlerinin baskınlığı, misyonerlerin faaliyetlerini sürdürmeleri için uygun bir zemin oluşturmuştur. Böylece 19. yüzyılın sonu, Osmanlı coğrafyasında hem tıbbın devlet eliyle kurumsallaşmaya devam

¹⁸¹ Nil Sarı, "Mekteb-i Tıbbiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-tibbiyye> (erişim tarihi: 17.11.2025).

¹⁸² Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, C 2,26. bas., İstanbul, 2009, s. 464.

ettiği hem de misyoner tıbbının eğitim ve sağlık hizmetleriyle toplumsal etkisini artırdığı bir dönem olmuştur.¹⁸³

Türkiye, 1911-1922 yılları arasında (Trablusgarp ve Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele) yoğun bir çatışma dönemi yaşadı. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış ve yeni bir devlet kurma süreci devam ederken ülke, bir taraftan da salgın hastalıkların pençesi altındaydı. Yetersiz sağlık imkanları, yoksulluk ve beslenme sorunları, hastane ve doktora ulaşım zorluğu gibi faktörlerle nüfus adeta bir var olma savaşı veriyordu. Kolera, verem, zatürre, frengi, sıtma, tifo, tifüs, trahom, çiçek salgını nüfusu kırmaktaydı. Millî Mücadele Dönemi sadece cephedeki savaş değildi. Ülke ciddi anlamda salgın hastalıkların etkisi altındaydı. 1919'da Mustafa Kemal Samsun'a çıkarken bir yandan da İspanyol gribiyle mücadele etmekteydi.¹⁸⁴ Aynı vapurda Dr. Behçet Adil Feyzioğlu, Dr. İbrahim Tali Öngören ve Dr. Refik Saydam gibi hekimler de yanında bulunmaktaydı.

Yeni Türk devletinin kuruluşunu sembolize eden 23 Nisan 1920 TBMM'de çıkarılan ilk yasalardan biri sağlıkla ilgilidir. Bu doğrultuda Mayıs 1920'de sağlık ve sosyal yardım niteliği taşıyan *Sıhhiye Vekaleti* kuruldu. Avrupa'da sosyal yardım alanında kurulan ilk bakanlıklardan da biri oldu. TBMM'de ilk iş olarak ordunun aşılınması kanunu çıkarıldı. Ardından 1923 Cumhuriyetin ilanından sonra sağlık politikasının ana hedefi ise halkın sağlığını korumak ve güçlendirmek, ölüm oranlarını düşürmek, nüfus artışını sağlamak, sosyal ve bulaşıcı hastalıkları ortadan kaldırmak ve böylece millet bireylerinin sağlam vücutlu, dinç ve çalışmaya elverişli şekilde yetişmesini temin etmek olarak ilan edildi.

Söz konusu bu sağlık politikası konusunda İlber Ortaylı, Misak-ı Milli sınırları içinde yer almasına rağmen Atatürk'ün Musul'a müdahale etmeyişi halk sağlığına verdiği önemle açıklar.¹⁸⁵ Dönem şartlarının sağlık konusunda toplumda ölümcül riskler taşıması, Mustafa Kemal'in bu konuyu şu sözlerle ifade etmesinde etkilidir: "Ulusun tüm

¹⁸³ Taşkın, a.g.m. s.168-169; Kürşat Çelik, "Misyonerlerin Suriye'de Sağlık Alanındaki Faaliyetleri İle Şam Tıp Fakültesinin Açılmasına Dair Bir Rapor", The Journal of Academic Social Science Studies, no. 29, Autumn III, 2014, s. 156.

¹⁸⁴ Evrim Şencan, *Atatürk Okulu*, İleri Yayınları, İstanbul, 2024, s.131.

¹⁸⁵ Salgın hastalıklarla mücadele gündemin önemli bir parçasıydı. Konuyla ilgili bkz. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun Son Nefesi-Osmanlı'nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet*, İstanbul, 2014, s.181.

bireylerinin sağlıklı olmaları için sağlık koşullarını oluşturmak, devlet niteliği taşıyan siyasi kuruluşun birinci görevidir.”¹⁸⁶

Bu sağlık politikası doğrultusunda Türkiye’de aşı üretimi Sivas’ta 1920’de başladı. Ardından hıfzıssıhha, etüv (sterilizasyon), karantina merkezleri, *Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi*, *İstanbul Kimyahanesi* açıldı. Halk sağlığının korunması ve iyileştirilmesi için yeni kanunlar çıkarıldı. Bunlar; İçki Yasağı, Nikah Öncesi Muayene, Gemilerden Sağlık Vergisi Alınması, Frengi, Kurumlar ve Askeri Hastanelere Alınacak Ahali Hakkında Kanun gibi yeni düzenlemeleri kapsıyordu.

Yeni Türk devletinin sağlık projelerinde önemli rol oynayan Refik Saydam, Adnan Adıvar, Fuat Umay, Behçet Adil, İbrahim Tali, Reşit Galip ve Tıbbiyeli Hikmet gibi sağlık uzmanlarıyla halk sağlığının korunmasına yönelik önemli adımlar atıldı. Böylece salgın hastalıklarla mücadele ile başlayan süreç adeta bir sağlık reformuna dönüştü. Bu doğrultuda yurdun dört bir yanında çeşitli sağlık kuruluşları açıldı: Numune Hastaneleri, Çocuk Hastaneleri, *Himaye-i Etfal* hem tedavi hem de halk sağlığının korunması ve halkı bilinçlendirmede ortak çalışmalar yaptı. Cumhuriyetle birlikte Osmanlı’dan kalan eski tip araç gereçler, imkanlar dahilinde yenilenmeye çalışıldı. Dispanser adı verilen bölgesel tedavi merkezlerinin sayısı artırıldı. Anadolu’nun birçok yerinde Halkevleri aracılığıyla sabit veya seyyar dispanserler açıldı. Özel hastaneler, doğumhaneler ve tıp öğrencilerinin barınacağı yurtlar kuruldu.

Batılı modern tıp eğitime ulaşabilmek amacıyla İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Haydarpaşa Askeri Hastanesi ve Yüksek Dişçilik ve Eczacılık Mektebi’ndeki tıp eğitimi yeniden düzenlendi. Tıp Fakültesi’ne Alman ve Avusturyalı bilim insanları getirildi. 1925’te Ankara’da düzenlenen I. Ulusal Tıp Kongresi’nde ülkenin sağlık sorunları, özellikle de salgın hastalıklar ve çocuk sağlığı konuları tartışıldı.¹⁸⁷

Cumhuriyet dönemi sağlık politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynayan Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı döneminde, halk sağlığı ve salgın hastalıklar konusunda bilinçlendirme öncelikli hedef olarak belirlendi. Bu doğrultuda 1929’da Ankara’da Refik

¹⁸⁶ Metin Aydoğan, *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam -2- Atatürk ve Türk Devrimi*, 10. Basım, İzmir, 2008, s.352

¹⁸⁷ Muhittin Gül, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, Gazi Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, C.V, S.1, 1988, s.254.

Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü kurularak aşı ve serum üretiminin artırılması sağlandı. Öyle ki burada üretilen aşılar 1938’de Çin’deki Kolera salgınında kullanıldı. Bilimsel çalışmalar ve sağlık memurlarına verilecek eğitimde de bu enstitü önemli rol oynadı. Yeni sağlık memurları yetiştirildi.

Atatürk döneminde gerçekleşen önemli sağlık atılımlarından biri de verem hastaneleri açılmasıydı. Dönemin en tehlikeli hastalıklarından verem ile mücadele önemliydi. Bu kapsamda geniş ölçekli sanatoryumlar ve göğüs hastaneleri kurulması planlandı. Temiz oksijen ve uygun iklim koşulları sağlama adına da çeşitli ağaçlandırma faaliyetlerine girildi. İstanbul’da *Heybeliada Sanatoryumu* ve Ankara Keçiören’de yüksekçe bir konumda *Sanatoryum Göğüs Hastalıkları Hastanesi* bu hedefle kurulurken, bu dönemde Avrupa’da dahi bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda nitelikli göğüs hastalıkları hastanesi vardı.¹⁸⁸ Heybeliada aynı zamanda Türkiye’nin ilk pandemi hastanesiydi.

Atatürk Türkiye’de sağlıklı nesiller yetişmesi için çocuk sağlığına yönelik çalışmaları son derece önemsemekteydi. Çocukların sağlıklı yetişmesi programı kapsamında *Himaye-i Etfal Cemiyeti*’ne bağlı olarak *Süt Damlası* kurumu açıldı. İsmi Cumhuriyetin ilk kadın çocuk hekimi olan Dr.Safiye Ali’nin *Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası* adlı kitabından almıştı.¹⁸⁹ Kurumun idarecisi de, ismine esin kaynağı olan Dr. Safiye Ali’ydi. Çocuklarda görülen çeşitli fiziksel ve zihinsel rahatsızlıkların sebebi anne sütü eksikliği ve yetersiz beslenmeydi. Bu probleme yönelik ebeveynleri bilinçlendirme faaliyetlerinin yanı sıra, sağlıklı nesiller yetiştirmenin yalnızca ailenin görevi olmadığı düşüncesiyle devlet desteği sağlanarak halka süt temini ve bakım yurtları desteği sağlanıyordu. Anababasıız büyümek zorunda olan çocuklara da bakım sağlama ve aile sevgisi kazandırma amacı güdülmekteydi. Avrupa’da da çeşitli ülkelerde örneği olan Süt Damlası kurumu, Dr.Besim Ömer’in gayretleri ve öncülüğüyle Türkiye’nin birçok noktasına yayılarak çocuk bakımı ve anne eğitim merkezine dönüşecekti. Halkı bilinçlendirmek de sağlık projesinin önemli bir parçasıydı. Ülke genelinde sağlık müzeleri açıldı, milyonlarca broşür ve kitapçık ücretsiz dağıtıldı, koruyucu sağlık konusunda konferanslar düzenlendi. Ayrıca radyodan da sağlıkla ilgili yayınlar yapılmaya başlandı.

¹⁸⁸ Şencan, a.g.e. s.134.

¹⁸⁹ Safiye Ali, *Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası*, İstanbul, 1925’ten aktaran Şencan, s.135.

Bu dönemin çocuk sağlığı ve korunması noktasında en önemli girişimlerinden biri de 1921’de Atatürk himayesinde kurulan *Himaye-i Etfal*’dir.¹⁹⁰ Daha sonra *Çocuk Esirgeme Kurumu* adını alacaktır. Bu kurum yalnızca kimsesiz çocuklara yuva olmakla kalmadı; aynı zamanda bir okul, bir hastane, bir kütüphane, bir oyun ve dinlenme alanı işlevi gördü. *Himaye-i Etfal*’in kuruluşunda rol alan ve Osmanlı yıllarından beri çocuk sağlığı konusunda büyük emek veren Dr.Fuat Umay’dır.¹⁹¹ Bu alanda ayrıca 1927’de Ankara Ulus’ta çocuk ve anneye eğitim, sağlık, beslenme ve kültürel etkinlikler düzenleyen *Çocuk Sarayı* açıldı.¹⁹²

Genç Cumhuriyetin temellerinin ve geleceğinin çocuk ve anne sağlığından geçtiği bilinciyle sağlık alanında çeşitli faaliyetler yapılmaya devam etti. Anne ve çocuk sağlığını odak nokta belirleyen Çocuk Esirgeme Kurumu’nun çalışmalarıyla bebek ölümlerini azaltmak, gebeleri korumak ve sağlıklı nesiller yetiştirmek temel hedef olarak belirlenmişti. Kısa sürede bu kurum halkı bilinçlendirme konusunda etkili merkezlerden biri haline geldi. "Gülbüz çocuk" yetiştirme hedefi ciddiyetle ele alındı; bu amaçla *Gülbüz Çocuk Yarışmaları* düzenlendi. *Gülbüz Türk Çocuğu Dergisi* (1926-35) yayımlanarak toplumun sağlıklı çocuk yetiştirme bilinci güçlendirildi. Bir başka önemli

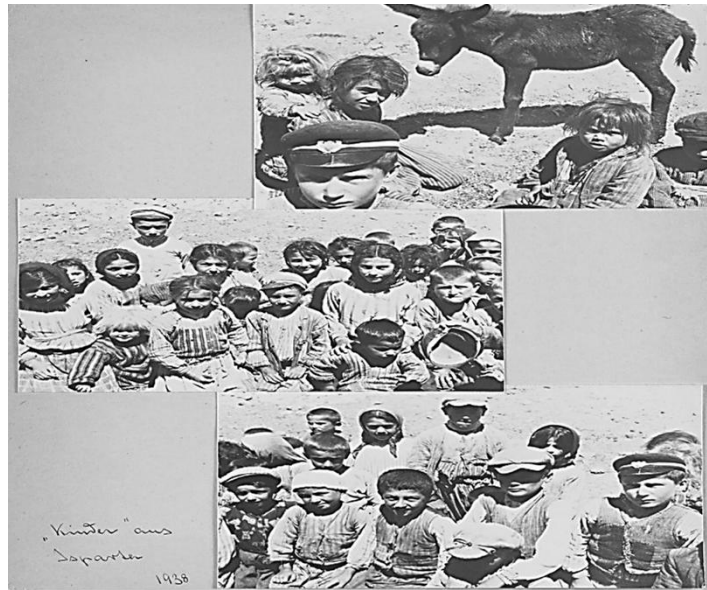
¹⁹⁰ Himaye-i Etfal düşüncesinin kökeni, 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanır. Bu alanda kurumsallaşmanın öncüsü olarak, 1897’de Fatma Aliye Hanım tarafından kurulan Cemiyet-i İmdadiye, Osmanlı–Yunan ve Balkan Savaşları sırasında savaşta hayatını kaybedenlerin ailelerine destek sağlamış, bu yönüyle erken bir “sosyal koruma” girişimi olarak değerlendirilebilir. Ardından 1912’de Hamiyet Hulusi Hanım’ın öncülüğünde kurulan Esirgeme Derneği, kadınların sosyal alandaki görünürlüğünü artırmış ve Dr. Besim Ömer Paşa’nın yazılarında övgüyle andığı önemli bir sivil oluşum olmuştur. Bu sürece paralel olarak, devlet eliyle de benzer kurumlar ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamid döneminde kurulan Darülhayr-ı Âli (1903) ile Meşrutiyet sonrasında 1913’te İttihat ve Terakki’nin himayesindeki Darüleytâm (Yetimler Evi), savaş mağduru çocuklara yönelik ilk kurumsal örnekleri teşkil etmiştir. I. Dünya Savaşı’nın ağır koşulları altında, şehit düşen askerlerin çocuklarına sahip çıkma düşüncesi giderek toplumsal bir gereklilik haline gelmiştir. Bu ortamda, Necat Locası öncülüğünde bir grup aydın, 6 Mart 1917’de Galatasaray Yurdu’nda bir araya gelerek Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin temellerini atmıştır. Bkz. Kale, a.g.e. s.30-31.

¹⁹¹ Fuat Umay Cumhuriyet’in ilk çocuk hekimlerinden biri olarak, 1920’lerde Himaye-i Etfal aracılığıyla savaşın yıkıma uğrattığı çocuklara sahip çıkan ve modern çocuk sağlığı ile sosyal hizmet anlayışının Türkiye’de temellerini atan öncü bir isimdir. Bu konu hakkında bkz. Mehmet Fuat Umay, *Bir Devrimci Doktorun Anıları*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014; Burcu Deniz, *Dr. Fuad Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu Faaliyetleri*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli, 2019.

¹⁹² İki katlı, üç bloktan oluşan bu yerleşkede havuz, sinema, oyun bahçesi gibi alanlar da vardı. Amaç sadece yetim ve öksüz çocuklara değil, tüm çocuklara sağlıklı ve güçlü bir gelecek sunmaktı. Bugünkü Çocuk Esirgeme Kurumu’nun merkezi olan bu saray çocuk ve anneye eğitim, sağlık, beslenme ve kültürel etkinlikler düzenlendiği çok yönlü imkanlar sağlıyordu. İçinde kütüphane, hastane, dış polikliniği, sağlık ocağı, banyo ve yatakhane gibi alanlar bulunuyor, annelere eğitimler veriliyor, çocuklar için konserler, tiyatrolar ve film gösterimleri düzenleniyordu. Aynı zamanda çocuklara süt dağıtımı da yapılıyordu. Çocuk Sarayı hakkında bkz. Serap Yeşiltuna, *Atatürk’ün Çocuk Sarayı*, İleri Yayınları, 2023.

yayın olan *Ana Dergisi* (1938-42), sadece bir anne eğitimi broşürü değil; gelecek kuşakların modern değerlerle büyümesine rehberlik eden, “yeni kadın ve çocuk” anlayışını besleyen bir amaçla yayınlar yapmıştır.¹⁹³

Fakat şu da bir gerçektir ki Atatürk dönemindeki sağlık reformları Osmanlı dönemiyle kıyaslanmayacak oranda ülkenin çehresini önemli ölçüde değiştirse de 1940’lı yıllara gelindiğinde Türkiye’de sağlık hizmetleri ve tıp eğitimi hala sınırlı düzeyde ilerliyordu.¹⁹⁴ Sağlık reformlarının tüm topluma yayılabilmesi için daha köklü kurumsal dönüşümlere ihtiyaç vardı. Böylece dışa bağımlılıktan kurtulunarak teçhizat ve uzman personel tedariki kendi iç kaynaklarımızdan sağlanacaktı.

Fotoğraf 15. Albert Eckstein’in Isparta gezisi sırasında çektiği bazı çocuk fotoğrafları, 1938.

¹⁹³ Serap Yeşiltuna, “Çocuk Esirgeme Kurumu Dergisi Ana Dergisi’nde Kadın Algısı”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 20, Sayı 40 (Bahar 2024), s.271.

¹⁹⁴ Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de sağlık politikaları ve tıp eğitimi hakkında ayrıca bkz. A. Gürsel, *Cumhuriyet dönemi sağlık politikaları (1920-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1998; M. Karataş, “Atatürk dönemi sağlık politikaları ve salgın hastalıklarla mücadele”, Editor M. Dalkılıç, *Scientific Developments for Social and Education Sciences*, Bölüm: 14, İzmir, 2021; Hatice Şahin, Aysel Başer, “Atatürk’ten Günümüze Tıp Eğitimi”, *Tıp Eğitimi Dünyası*, cilt: 16, sayı: 48, 2017; Muhittin Gül, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, *Gazi Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 1, 1988. Ayrıca Türk eğitim tarihi ve üniversite reformu konusunda bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, 2021; Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 4: 1933-1946*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

2.2.2. 1938-1950 Arası Türkiye’de Sağlık

Millî mücadele döneminden itibaren yapılan önemli işlere rağmen, Türkiye’de 1940'lara gelindiğinde Anadolu'nun kırsal bölgelerinde çocuk sağlığına yönelik hizmetler yetersiz kalıyordu. Yaygın hastalıklar, yetersiz hijyen ve beslenme koşulları nedeniyle çocuk ölümleri devam ediyordu. O yıllarda Anadolu’da her bebek ve çocuktan 1/3’ünün ölmesi, Türkiye’de çocuk sağlığı ve hizmetlerinin hala ne kadar yetersiz olduğunun bir göstergesiydi.

Atatürk döneminde önemle sürdürülen sağlık hizmetlerinin kırsal bölgelere ulaşması ve yaygınlaştırılması hedefi kapsamında, bilinçlendirme çalışmaları son derece önem arz etmeye devam ediyordu. Ancak, kaynakların sınırlı olması ve altyapı eksiklikleri nedeniyle bu çalışmalar yeterince etkili olamıyordu. Başkent'teki hastanede bile 2-3 hasta bebek aynı yatakta yatıyordu ve bebeklerin yatakta ölü bulunması olağan karşılanıyordu.¹⁹⁵ Bu durum çocuk sağlığı ve hizmetlerinde halen gidilecek çok yol olduğunun bir göstergesiydi. Ancak, Cumhuriyetle birlikte buna karşı büyük bir mücadele de başlatıldığı inkâr edilemez.

Mustafa Kemal Atatürk dönemindeki sağlık reformlarına bakıldığında, genç Cumhuriyetin yokluklar içinde kısa sürede kat ettiği mesafe takdire şayandır. Ancak bu başarıların önemli bir kısmının dışa bağımlı bir zeminde şekillendiği de göz ardı edilemez. Özellikle uzman tıp hekimlerinin ve alanında yetkin kişilerin büyük ölçüde Avrupa'dan getirilmiş olması, o dönemde henüz yeterli sayıda yerli tıp profesyonelinin yetiştirilemediğini ortaya koymaktadır. Atatürk’ün attığı temeller kendisinden sonraki dönemlerde daha da geliştirilmeye devam edecektir. Böylece Türkiye kendi tıp eğitimini modernleştiren, bağımsız sağlık kurumlarını kuran ve sağlıkta nitelikli insan gücünü yetiştiren bir yapıya dönüşecektir.

“Türkiye Cumhuriyeti tarihi, sağlık alanında olağanüstü hızda bir değişim dönemidir... Cumhuriyet tarihimiz, insanlığın geçirdiği çağları kısa zaman içinde yaşayarak gelişen bu süreçte, tarih yapan büyük enerjiler, öncü isimler ve sıradışı karakterler ortaya çıkarmıştı. İhsan Doğramacı işte bunlardandır.”¹⁹⁶

¹⁹⁵ Ergir - Fındık, a.g.m., s. 4.

¹⁹⁶ Mehmet Haberal, “Bizler Doğramacı’nın Hacettepesi’nde Doğduk!”, *Bütün Dünya* 2000, Sayı: 4, Nisan 2010, s. 18.

Bazı idealist doktorlar, 1940'lardan itibaren çocuk sağlığı ve hizmetleri konusunda farkındalık oluşturmak ve iyileştirmeler yapmak için çaba göstermeye başlamışlardı. Özellikle Albert Eckstein ile birlikte yaptıkları araştırmalar ve saha çalışmaları, Türkiye'de çocuk sağlığı alanında yapılan iyileştirmeler için önemli bir adım olmuştur. İleride bahsedeceğimiz Hacettepe'de Çocuk Sağlığı Enstitüsü'nü kurduğu 1954 yılında bile bebek ölümlerinin binde 233 olduğu tahmin ediliyordu.¹⁹⁷ Yani sağlık hizmetlerindeki gelişim birdenbire değil, uzun bir süreç gerektiriyordu.

Üniversite tıp eğitimi konusunda da durum çok farklı değildi. Ankara Tıp Fakültesi'nde klinik ve enstitüler kuruluşlarının üzerinden on yıl geçmesine rağmen hâlâ Numune Hastanesi bünyesinde faaliyet göstermekteydi. Dersler genellikle teorik ağırlıklıydı ve hastane hizmetlerinde önemli bir değişiklik gözlenmemekteydi.

1940'lı yılların Türkiye'si'nde üniversitelerin tıp fakültelerinde temel sağlık problemleriyle ilgilenilmediği, ancak nadir hastalıklar üzerine dersler veriliyordu. İhtisas çalışmaları için kadrolu asistanlar dışında ücretsiz asistanlık yapanlara “fahri asistan” denilmekteydi. Fahri asistanların çalışmaları ihtisastan sayılmıyor ve yabancı ülkelerde uzmanlıklarını yaparak dönenlerin bilgi ve görgülerinden yeterince faydalanılmıyordu. Laboratuvar çalışmaları kısıtlıydı. İyi olan bir husus, etraflı klinik muayenelerin yapılmasıydı. Ancak genel olarak doğru bilginin sadece hocalar tarafından bilindiği ve araştırma gereğinin çok az hissedildiği bir ortam vardı.¹⁹⁸

Prof. Dr. Şinasi Özsoylu'nun *İhsan Doğramacı ile 40 Yıl* adlı anılarında, 1940'lı yıllarda Türkiye'de eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlik çarpıcı bir şekilde ele alınmaktadır. Ülkede üniversite mezunu aydın insanlara duyulan ihtiyaç dile getirilirken, üniversiteye giremeyenlerin sayısının fazlalığına dikkat çekilmektedir. Atatürk döneminde gerçekleştirilen *1933 Üniversite Reformu*'nun yavaşladığı ve üniversite eğitiminin uygulamada eksik kaldığına değinilirken, tatil sürelerinin uzunluğu ve öğretim yöntemlerinin yetersizliği eleştirilmektedir. Bazı hocaların öğrencilere ilgi göstermemesi ve hijyen konusunda yeterli bilgilendirmenin yapılmaması da eleştirilen konular arasındadır. Hasta bakımının ve tedavi yöntemlerinin yetersiz olduğu ifade edilmektedir:

¹⁹⁷ Özsoylu - Erdoğan, a.g.m., s. 1.

¹⁹⁸ Şinasi Özsoylu, *İhsan Doğramacı ile 40 Yıl*, Ankara, 1995, s. 4-5.

“Ülkede üniversite mezunu aydın insana ihtiyaç olduğunu söyleyen ayrıca üniversiteye giremeyenlerin çokluğundan yakınan pek çok kimse vardı. Ama buna çözüm getirmek niyetinde olanlar pek nadirdi.

Atatürk’ün gerçekleştirdiği 1933 Üniversite Reformu’nun, istisnalar dışında, genelde hızını kaybederek yavaşlamış olduğu hemen hissediliyordu. Üniversiteye girebilenlerin rutin dışı çok daha farklı ve iyi yetişmesine gayret eden hocalar çok azdı. Ezberletilmek istenenlerin gerekli olup olmadığı üzerine pek düşünülmüyordu. “Böyle gelmiş böyle gider” anlayışı olduğunu düşünüyordum.

Üniversitede bilim ve teknoloji öğrenme yanında, üretilebilmesi gereğini düşünürken, ilk defa bir yılda 5 ay tatil olgusuyla tanıştım. ‘Aheste çek kürekleri mehtap uyanmasın’ tarzında bir boşvermişlik ve olurlarına bırakılmışlıkla karşılaşmıştım. Bu beni çok şaşırtmıştı. Tıp tahsili beklerken ilk yıl lisedeki fizik ve kimyanın biraz genişletilmişine ilaveten botanik ve zooloji ile karşılaşmış olmam da heyecan ve hevesimi epey kırmıştı. Altı yüz kişilik sınıfımızda hevesli ve birçok hususta iddialı arkadaşlarımız vardı ama, tartışma ortamı çok az olan rutin öğretim dolayısıyla, genellikle ezberciliğe ağırlık veriliyordu. Prof. E. Frank, Prof. Schwartz, Doç. Cihat Abaoğlu, Prof. Sedat Tavat gibi hocalarımızın gayretleri bizi şevklendirirken, bazı hocalarımızın kliniğe gelişinde çan çalınması ve bazılarının otomobilden indikten sonra asistanları, genç öğretim üyeleri, stajyerler tarafından ellerinin öpülmesinin de mecburi bir uygulamaya dönüştüğünü gözlüyorduk. Bazı kliniklerde ise, hocanın muayene havlusuna dokunulması bile azarlamayla sonuçlanıyordu. Ancak (azarlanma pahasına) hevesli arkadaşlarımız yine de gerekli pratiği kazanmaya gayret ediyordu.

Hasta muayenesinden sonra özellikle kendimizi korumak için elimizin yıkanmasının gerekliliğine hijyen derslerimizde dahi değinilmediği gibi, göz kliniğinde bile alkollü pamukla parmakların sıvazlanmasının yetersizliği bilinmiyordu.

Hasta bakımının o günkü şartlarda yeterli olduğu söylenemezdi. Çok az sayıdaki hemşire hanımların veya hasta bakıcıların en önemli görevleri vizitede yazılı enjeksiyonları yapmaktı. Personel yetersizliğine bağlı olarak sevgi ve ilgi de minimal düzeydeydi. Beyin omurilik sıvısındaki protein ise çok ilkel bir metod olan “Pandy” ile değerlendiriliyordu. Öte yandan “Intravenöz” adlı tedaviyi işitiyor, ancak uygulandığını görmüyorduk.”¹⁹⁹

Özsoylu Ankara Numune Hastanesi’ndeki hasta bakım şartlarının yetersizliğine ve çocuk ölümlerine ise şöyle değinmektedir:

“1940 yılında Numune Hastanesi içinde 36 yataklı küçük bir çocuk kliniği bulunuyordu. Bu kurum büyük büyük zorluklar ve yokluklar içerisinde hizmet vermeye gayret etmekteydi. Bir yatağa 2 hatta 3 bebek yatırılmaktaydı. Bebek bakımını eğitimsiz hasta bakıcılar vermekteydi. Sabahları bir kısım çocukların yataklarında ölü bulunması da doğal karşılanmaktaydı. O sıralarda Türkiye’deki çocuk ölümlerinin oranı binde 300’lerin üzerindeydi.”²⁰⁰

¹⁹⁹ Özsoylu, a.g.e., s. 4-5.

²⁰⁰ Aynı eser, s. 18

Bu yüksek bebek ölüm oranları ve yetersiz sağlık hizmetleri, Doğramacı'yı derinden etkilemiş ve onu çok üzmüştü. Birlikte çalıştığı kişilerden öğrendiğimize göre genç doktor Doğramacı'da yeni ve daha gelişmiş bir hastane kurma fikri güçlü bir kanaate dönüştü. Bu konuda yakın arkadaşı Özsoylu Doğramacı için:

“İkimiz de ülkedeki tıp ve sağlık kurumlarını yetersiz buluyorduk. Aklında daima tasarıları olan İhsan, Amerika'da Harvard'da gördüğü, içinde yaşadığı bilimsel çevreyi ölçüt alıyordu.”²⁰¹

Fotoğraf 16 -17. Soldaki resimde İhsan, hocası Eckstein ve diğer asistan arkadaşlarıyla birlikte, 1939. Sağda Ankara Numune Hastanesi'nde hasta bakıcılar ve hastasıyla birlikte.

Hocası Eckstein ile Ankara'da geçirdiği ilk yıllarında, çeşitli tedavi ve araştırmalarda deneyim kazanan İhsan Doğramacı'ya dair bir hatırayı iktisat profesörü Korkut Boratav şöyle paylaşmaktadır:

“Doğramacı'yla ilk karşılaşmamız, Ankara Hamamönü'ndeki küçük bir apartman dairesinde 1943 yılında gerçekleşti. Sekiz yaşındaydım ve çok hastaydım. Kendi başıma yürüyemeyecek kadar zayıflamıştım. Yatmakta olduğum odaya üç doktorun girdiğini çok iyi hatırlıyorum. İkisi, Ankara Numune Hastanesi'nin çocuk doktorları, Bahtiyar Demirağ ve o tarihte yirmi sekiz yaşında olan İhsan Doğramacı idi. Üçüncüsü ise, Ankara'nın ünlü çocuk doktoru Albert Eckstein idi. Nazi rejiminden kaçıp Türkiye'ye sığınan Almanlardan biri olan Eckstein, T.C vatandaşı olmadığı için doğrudan hasta kabul edemiyordu; ancak Türk doktorlarla birlikte konsültasyon yapabiliyordu. Annemden, babamdan sonraları öğrendiğime göre, önce benim için, ‘çok zayıf düşmüş güçlenmesi için iyi besleyin et yedirin’ tavsiyesinde bulunmuşlar. İyileşmediğim için, bizimkiler Eckstein'ı getirebilmişler. O paratifo teşhisini koymuş ‘yumuşak, sulu şeyler dışında bir şey yedirmeyin, aksi halde bağırsakları delinir ve kaybedersiniz’ tavsiyesiyle hayatımı kurtarmış.”²⁰²

²⁰¹ Celal Ertuğ, *Türkiye'de ve Dünya'da İhsan Doğramacı Olayı*, Meteksan, Ankara, 2015, s. 4.

²⁰² Korkut Boratav, “İhsan Doğramacı”, *Sol Haber*, 28.02.2010, İnternet adresi: www.habersol.org.tr/ Erişim tarihi: 22 Mart 2024.

Fotoğraf 18. Nazi zulmünden kaçan Alman doktorların sığınağı ve İhsan Doğramacı'nın çocuk sağlığı - hastalıkları üzerine ihtisas yaptığı Ankara Numune Hastanesi'nden bir görüntü.

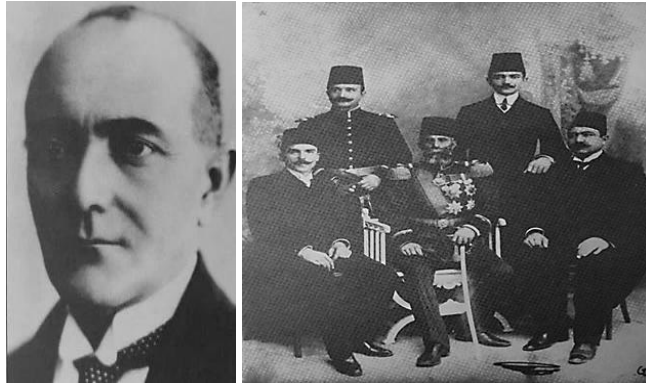
Genç ve heyecanlı doktor 1940 yılında uzmanlık payesi aldı. Kırdan ve kentte hane hane dolaşarak çalıştığı dönemde, Profesör Eckstein'in asistanlığında önemli saha deneyimleri kazandı. Alman hocanın yanına aldığı genç İhsan Doğramacı'nın yolu ilk kez bu yıllarda Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ile kesişmiş oluyordu. Doğramacı ve Ankara Üniversitesi arasındaki ilişki, birkaç yıllık yurt dışı kesintisinden ardından ileride en üst akademik düzeye ulaşana dek devam edecekti.

2.3. DOĞRAMACI'NIN BAĞDAT YILLARI VE EVLİLİĞİ (1941-1944)

1941–1944 yılları, II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileriyle dünyanın sarsıldığı bir dönemdir. Türkiye savaşın dışında kalma politikasını kararlılıkla sürdürmektedir. Irak'ta ise 1936'daki darbeyle yaşanan çalkantılı yılların ardından ülke, 1940'ların başında görece bir siyasi sükûnet dönemine girmiştir. Darbe sonrası istikrarsızlık yerini yeniden monarşik yönetime bırakmış, İngiliz etkisinin sürmesine rağmen iç siyaset göreceli olarak dengelenmiştir. Irak'taki siyasi şartların durulması, aile özlemi ve evlilik hazırlıkları 1940'ların başında İhsan Doğramacı'yı yeniden doğduğu topraklara götürecekti.

Ankara Numune Hastanesi'nde Doktor Eckstein ile çocuk sağlığı alanında iki yıl kadar çalıştıktan sonra İhsan Doğramacı, yaklaşık beş yıldır ayrı kaldığı atayurduna 1941'de döndü. O sırada babası Doğramacızade Ali Paşa, Irak Ayan Meclisi'nde senatör olarak görev yapmakta olduğundan ailesi ve kardeşleri Erbil'den Bağdat'a taşınmıştı. İhsan da ailesinin yanına Bağdat'a yerleşti. Burada Bağdat Çocuk Esirgeme Kurumu Hastanesi'nde uzman doktor olarak çalışmaya başladı. Bağdat'ta kalarak görevine yaklaşık dört yıl devam etti.

Bağdat'ta bulunduğu yılların, onun hayatında bir dönüm noktası olduğundan bahsetmek gerekir. Çocuk Hastanesi'nde görev yaptığı bu dönemde bir hanımefendi ile tanışır: Ayser Süleyman. 1941'de tanıştıklarında Ayser, Bağdat Amerikan Kız Koleji öğrencisiydi. Çift 16 Nisan 1942'de dünyaevine girdi.²⁰³ Ataları Kafkasya göçmeni olan Ayser'in soyu, tıpkı Doğramacızade ailesi gibi köklü ve Irak'ta saygınlığı olan bir aileye dayanmaktaydı.²⁰⁴ Tıpkı İhsan gibi Ayser de Irak Türkmenlerinin ekonomik ve siyasi olarak ileri gelen ailelerinden birinin çocuğu olarak doğmuştu. Ayser Hanım, Osmanlı Sadrazamı Mahmut Şevket Paşa'nın yeğeni ve Osmanlı Ordusu Müşiri Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşa'nın torunuydu. Ayser'in babası Hikmet Süleyman Bey, eski Osmanlı Sadrazamı olan (31 Mart Olayı'nı bastırmasından sonra) ve 1913'de suikast sonucu ölen Mahmut Şevket Paşa (1857-1926)'nın beş kardeşinin en küçüğüdür.²⁰⁵ Buradan da anlaşılıyor ki hem İhsan hem de Ayser doğup büyüdükları Irak topraklarının yerlisi olarak burada yaşayan ailelerin çocukları olsalar da bir yandan yine aynı ailelerin Osmanlı idaresinde aldığı görev ve yetkisi sayesinde İstanbul ve Türkiye'ye yabancı değildiler.

Fotoğraf 19 - 20. Solda Ayser'in babası, önde gelen Irak'lı siyasetçi Hikmet Süleyman Bey. Sağdakiinde Hikmet Süleyman Bey kardeşleriyle bir arada. Soldan sağa oturanlar: Ragıp Numan Bey, Mahmut Şevket Paşa, Murat Süleyman Bey. Arkada Halit Süleyman Bey ve Ayser'in babası Hikmet Süleyman Bey.

²⁰³ Evlendiklerinde İhsan Doğramacı 27, Ayser ise 16 yaşındaydı. İkisinin de Irak'ta köklü ailelerden geldiği göz önüne alınırsa, evliliğin görücü usulü gerçekleştiği söylenebilir. Bu da Ankara'dan Bağdat'a ailesinin yanına gelişini aydınlatan bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

²⁰⁴ Patrick Lyons, "İhsan Doğramacı's Biography", *Children in His Hearth Youth On His Mind*, editors Jane Schaller - Tomris Türmen, Wilton 65, England, 2003, s. 274.

²⁰⁵ Murat Bardakçı, "Irak'lı Türkiye ile birleştirmek isteyen başbakanın damadıydı", *Habertürk*, 01.03.2010, İnternet adresi: www.haberturk.com/ Erişim: 7 Eylül 2024.

Fotoğraf 21. İhsan ve Ayser, nişanları sırasında (1941).

İmparatorluk döneminde, devlet adamları ve önemli ailelerin çocukları arasındaki evlilikler, bir geleneğin ve hatta iktidar şartlarının bir parçasıydı.²⁰⁶ İhsan Doğramacı da bu geleneği takip ederek hem Osmanlı başkenti İstanbul hem de Birinci Dünya Savaşı sonrası Irak'ın önemli bir ailesinden gelen Ayser Süleyman ile evlendi.

Ayser Hanım anne tarafından köken olarak Kafkasya'ya dayanan ve 19.yüzyılın sonlarında Irak'a yerleşen bir aileden geliyordu. Ailesi, bölgede Rus hakimiyeti başladıktan sonra Osmanlı yönetimindeki Bağdat'a göç etmek zorunda kalmışlardır.²⁰⁷ Annesi Hacer Hanım, Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan Kut'ül Amare (1916) muharebesinde şehit olan ve aynı zamanda Kafkasyalı mücahit Şeyh Şamil'in kuzeni olan Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşa'nın kızıdır.²⁰⁸ Mehmed Fazıl Paşa, askeri eğitimini Rusya'da alıp Çar'ın muhafız birliklerine katılmış, sonra İstanbul'a gelerek Sultan Abdülhamid'in hizmetine giren bir kişiydi.²⁰⁹ Kafkasya kökeninden dolayı Gürcü olduğunu iddia edenler²¹⁰ olsa da İhsan Doğramacı'nın kızı Şermin Savaşçı anne tarafının nereden geldiği ve kim olduğu konusuna 2022'de verdiği bir röportajda şu sözleriyle nokta koymuştur:

“Anne tarafından ailem, Osmanlı-Rus Harbi'nde (1877-78, 93 Harbi) Kafkasya'dan Irak'a gelmişler, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Irak vatandaşı oluyorlar. Ama Türk asıllılar. Anneannemin soyadı Dağıstanlı'dır. Anneannemin babası Mehmet Fazıl Paşa, Kut'ül Amare'de 1916'da şehit olmuş. Annem Ayser Doğramacı ise eski

²⁰⁶ Aynı eser.

²⁰⁷ Giuseppe Benagiano, “A Reformer With an Iron Will”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 48.

²⁰⁸ Murat Bardakçı, “Irak'la 1937'deki Birleşememe Maceramız”, *Habertürk*, 09.10.2016. İnternet adresi: www.haberturk.com/ Erişim: 7 Eylül 2024.

²⁰⁹ Aynı eser.

²¹⁰ Aynı eser.

Irak Başbakanlarından Hikmet Süleyman'ın kızıydı. Babamın babası Doğramacızade Ali Paşa ise Irak Meclisi'nde Türkmenleri temsilen Ayan Meclisi üyeliği yaptı ve görevdeyken vefat etti.”²¹¹

Ayser'in babası Hikmet Süleyman da (1891-1960) adı Irak tarihine geçen, önemli roller üstlenmiş bir devlet adamıdır.²¹² Köken olarak Kerkük'ün tanınmış Türkmen ailelerinden birine mensuptur. İstanbul Üniversitesi'nde (Darülfünun) eğitim görmüş ve Irak'a döndükten sonra memur olarak başladığı devlet hizmetinde bürokraside önemli noktalarda görev almıştır. Irak'ta 29 Ekim 1936'da gerçekleşen ve modern Ortadoğu tarihinde ilk askeri darbe olma özelliği taşıyan olayda Hikmet Süleyman'ın da adı geçmektedir.²¹³ 1936 yılında gerçekleşen olayda Kürt asıllı bir asker olan Bekir Sıtkı, Irak ordusunda yüksek görevlerde bulunan biri olarak hükümete karşı bir darbe girişiminde bulundu. Desteklediği iddia edilen²¹⁴ darbenin ardından kurulan hükümette, Hikmet Süleyman Bey başbakanlık ve içişleri bakanlığı görevlerini üstlendi (1936-1938). Başbakanlık yaptığı dönemde iktidar ortağı olan Genelkurmay Başkanı Bekir Sıdkı Paşa ile birlikte Irak'ın Türkiye ile federasyon oluşturması için birtakım çalışmalar içinde olduğu ancak bu girişimlerin İngilizler tarafından engellendiği de öne sürülmektedir.²¹⁵

1932'de Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesiyle Irak Federal Devleti kurulmuştu ve devletin başında, Osmanlı'ya karşı Arap isyanını başlatan ünlü Şerif Hüseyin'in torunu olan Kral Gazi bulunmaktaydı. Genelkurmay Başkanı Bekir Sıtkı Paşa'nın suikaste kurban gitmesinden sonra Kral Gazi tarafından görevden alınan, hatta tutuklanıp idama mahkûm edilen Hikmet Süleyman Bey, iki yıl hapiste kaldıktan sonra 1940'ta politika yapmamak şartıyla serbest bırakılmış ve sonraki hayatına Bağdat'ta devam etmiştir.²¹⁶

²¹¹ Şermin Savaşçı, “Ömrünü tıbbı ve eğitime vakfeden İhsan Doğramacı'yı kızı Şermin Savaşçı anlattı”, *Anadolu Ajansı*, 25.02.2022, İnternet adresi: www.aa.com.tr

²¹² Cevzeli, a.g.e., s. 159-161.

²¹³ Modern Ortadoğu ve Irak tarihi konusunda şu eserlere bkz. Majid Khadduri, *Independent Iraq (1932-1958): A Study in Iraqi Politics*, Oxford University Press, Oxford, 1960. William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 229-236; Ayrıca 1936 darbesi hakkında bkz. Onur Akdoğan, “Irak'ın İlk Askeri Darbesi: Bekir Sıtkı Darbesi”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2021, cilt: 8, sayı: 2, s. 127-149.

²¹⁴ Cevzeli, a.g.e., s. 160.

²¹⁵ Bardakçı, 2016 tarihli a.g.m.

²¹⁶ Aynı eser.

İhsan Doğramacı'nın kayınpederi Hikmet Süleyman, Irak-Türkiye ilişkilerinde Türkiye'den en üst düzey devlet adamlarının Irak'a geldiklerinde muhakkak görüştükları bir kişiydi. Babası Ali Paşa da Türkiye ile bağlarını koparmamış, her fırsatta anavatanı gelen yetkililerle ilgilenmeye devam etmiştir. Aynı zamanda Irak Parlamentosu'nda etkin rol oynamış ve Kral ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. Bunu Emel Doğramacı şöyle aktarmaktadır:

“Irak'ta kraliyet kurulduktan sonra, babam Irak Parlamentosu'nda sekiz yıl (iki dönem) Erbil mebusu, sekiz yıl da (yine iki dönem) senatör olarak görev yapmış. Bu nedenle kış aylarında Bağdat'ta yaz aylarında da Erbil'de otururlardı. Bağdat'taki evimiz ana caddeye bakardı. Kral Gazi'nin Sarayı'na gidiş-geliş saatleri belliydi. Babam görevi gereği Kral ile sık sık görüşürdü.”²¹⁷

Görüldüğü üzere Ayser ve İhsan, her ikisi de oldukça etkin ve varlıklı ailelerden gelmektedir. Bu zenginlik büyük ölçüde toprak ve petrol gelirlerinden sağlanmaktadır. Sahip oldukları geniş imkanlar ile rahat bir hayat yaşayabilecek durumdaydılar. Bununla birlikte yeni evli çift, gelecekleri adına farklı bir rota çizme tutkusıyla doluydu. Özellikle İhsan'ın çocukluğunda yaşadığı, iç dünyasında derin izler bırakan travmatik ortam ve gurbet duygusu, yeni kurulan Türkiye'de yaşayarak gördüğü sağlık ve eğitim hizmetlerindeki yetersizlikle birleşince, onu ülkesini çağdaş uygarlık seviyesine taşıyabilecek yollar aramaya sevk etmiştir. Bunun için de kendine yatırım yapmaya ve öğrenmeye devam etmesi gerekiyordu. 1944 yılına kadar Bağdat'ta kalan İhsan ve Ayser, bilgi ve deneyimlerini artırmak için Batı'nın gelişmiş bir ülkesi olduğuna inandıkları Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmeye karar verdi. Bu durum daha sonra Türkiye'deki ideallerini gerçekleştirebilmenin bilimsel donanımının altyapısını oluşturacaktı.

²¹⁷ E. Doğramacı, a.g.e., s.16.

Fotoğraf 22. İhsan ve Ayser'in evlendiği gün, 16 Nisan 1942.

Doğramacı'nın Bağdat yıllarıyla ilgili bir değerlendirme yapılacak olursa bir yandan uzun yıllar ailesinden ayrı kalmanın doğurduğu özlem, diğer yandan yaklaşan evliliği ve II. Dünya Savaşı'nın etkilerini hissettiren bölgesel belirsizlikler, onu doğduğu topraklara yönelten başlıca etkenler arasında idi. Nitekim bu dönüş yalnızca bir mola değil, aynı zamanda entelektüel ve kişisel bir "kuluçka dönemi" olmuştur. Amerika'daki eğitimi, sonraki kurumsal atılımları için hem zihnen hem de ruhen onu hazırlamıştır. Bu çerçevede Bağdat yılları, Doğramacı'nın yönünü yeniden tayin ettiği bir içsel yeniden yapılanma süreci olarak ele alınabilir.

2.4. AMERİKA YILLARI (1944-1947)

1944–1947 yılları, II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği ve yeni bir küresel düzenin şekillendiği geçiş dönemidir. Savaşın bitimiyle birlikte ABD ve Sovyetler Birliği'nin liderliğinde iki kutuplu dünya sistemi ortaya çıkmış, uluslararası ilişkiler Soğuk Savaş'ın ideolojik hatları boyunca yeniden tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler'in 1945'te kurulması, dünya siyasetinde kalıcı barış ve iş birliği arayışının sembolü olurken, aynı zamanda yeni güç dengelerini de kalıcılaştırmıştır.

Türkiye, bu dönemde savaş sonrası koşulların yarattığı ekonomik zorluklar ve siyasi baskılar arasında Batı'ya yönelik stratejisini benimsemiştir. II. Dünya Savaşı'nın bitişinin ardından 1945'de Demokrat Parti'nin kuruluşuyla çok partili hayata geçiş süreci

başlamış, yeniden yapılanma çabaları hız kazanmıştır. Sağlık, eğitim ve bilimde modernleşme, kalkınma vizyonunun temel eksenleri haline gelmiştir.

Tam da bu atmosferde, genç bir hekim olarak İhsan Doğramacı, 1944 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek modern pediatri uygulamalarını yerinde inceleme fırsatı bulmuştur. Doğramacı'nın ABD'de edindiği tecrübe, Türkiye'ye döndükten sonra sağlık hizmetleri ve eğitimindeki kurumsallaşmaya dönüşecektir.

Ayser ve İhsan, değişen dünyaya bakarak iki konuda karara vardılar. Bunlardan biri Türkiye'ye yerleşmek, diğeryse ülkelerinde toplum sağlığı ve eğitim alanındaki modernleşmeye katkıda bulunmaktı. Fakat önce, İhsan'ın çocuk sağlığı alanındaki eğitimini daha da üst düzeye taşıması gerekiyordu. Onun bu konudaki kararlılığında temel motivasyon kaynağı Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözleridir denebilir:

“Ulusumuzun, çocuklarımızın ve gençlerimizin sağlığı, gücü ve sağlamlığı, üstlenmeye kararlı olduğumuz hayati bir görevdir. Çocuklarının değerini koruyamayan uluslar geleceğe güvenle bakamazlar.”²¹⁸ M. K. Atatürk

Atatürk'ün bu sözleri İhsan Doğramacı'nın hayatının ilerleyen döneminde hem sağlık hem de eğitim alanında yapacağı yenilikçi çalışmalara bakıldığında anlam kazanmaktadır. Benimsediği prensipler ve uygulamaya koyduğu projeleri incelendiğinde, Atatürk'ün bu vizyonu ile arasındaki güçlü ilişki gözden kaçmamaktadır. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere Doğramacı, Hacettepe Üniversitesi'ni kurarak ülkenin sağlık ve eğitim alanındaki modernleşme sürecine katkıda bulunmuş ve kalıcı izler bırakmıştır. Bu konudaki faaliyetleri, Atatürk'ün yukarıda bahsi geçen sözlerindeki sağlık ve eğitim vizyonu ile önemli paralellikler gösterir.

1944 yılı sonlarında İkinci Dünya Savaşı'nın neticesi yavaş yavaş görünmeye başlamıştı. Avrupa harap olmuş bir haldeyken İhsan ve Ayser, yeni bir kültür ve yaşam biçimiyle tanışmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne yola çıktı. Bağdat'ta doğan ilk çocukları Şermin'den sonra Boston'da bulundukları sırada da ailenin ikinci çocuğu Ali dünyaya geldi. ABD'deki üç yıl İhsan Doğramacı'ya yepyeni bakış açıları kazandıracaktı. Burada geçirdiği sürede tıpta ve yükseköğretimde yeni uygulamalar gördü. Kâr amacı gütmeyen

²¹⁸ John J. Grabowski, *Prescription for change [videorecording]*, Ankara: Bilkent University, East and West Interactive, 2005. 1 videodisc (DVD) (33 min.): sound, color. Language: English, Database: Bilkent University Library Catalog (BULC).

kurum kavramıyla tanıştı. Birleşmiş Milletler ve Dünya Sağlık Örgütü gibi küresel örgütlerin oluşumuna şahit olan Dr. Doğramacı 1946 yılında Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation) tüzüğüne imza atanlardan biri olacaktı.

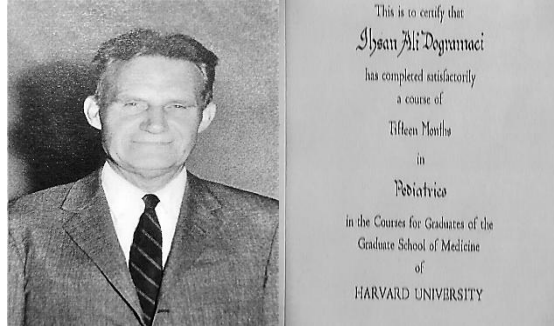

Fotoğraf 23. Temmuz 1946'da New York'ta Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Beyannamesi'ni imzalarken.

ABD'ye gidişi onun kariyerinde dönüm noktalarından biridir. Eşi Ayser ile birlikte oranın yaşam biçimi, sağlık ve eğitim sistemi hakkında gelecekte Türkiye'de uygulamaya koyacağı çok önemli deneyimler kazanacaktı. Burada bulunduğu 1944-47 yılları arasında, Harvard ve Washington Üniversitesi'nde çalışma imkânı buldu. Doktora sonrası ileri araştırmalar yaptığı Harvard'da çocuk sağlığı alanında ders veren hocası Prof. Charles Alderson Janeway²¹⁹ (1909-1981) İhsan Doğramacı'ya yeni bir vizyon kazandırdı.²²⁰ İhsan'ın Amerika'da gördükleri, onun pediatri alanındaki uzmanlığı ve tanınırlığını artırmak adına önemli bir fırsattı.

²¹⁹ C. A. Janeway Amerikalı pediatri profesörü ve klinik araştırmacıdır. 1946-1976 yılları arasında Boston Çocuk Hastanesi'nde başhekim olarak görev yapmış ve Harvard Tıp Fakültesi'nde pediatri profesörü olarak çalışmıştır. İmmün (bağışıklık) yetmezlik hastalığını keşfetmiş ve pediatri alanında dünya çapında önemli katkılarda bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde modern pediatri eğitimi vermiş ve İran'ın Şiraz ile Kamerun'da eğitim hastanelerinin kurulmasına öncülük etmiştir. Ekstein'in ardından Janeway'ın katkıları, Doğramacı'nın Türkiye'deki tıp eğitimi ve sağlık hizmetleri konusundaki kurumsal vizyonunu geliştirmesini sağlamıştır. Bkz. RJ Haggerty and Jr Lovejoy, *Charles A. Janeway Pediatrician to the World's Children*, Massachusetts: Harvard University Press, 2007, Önsöz, İnternet adresi: www.hup.harvard.edu/ Erişim tarihi: 25 Ağustos 2023.

²²⁰ Lyons, a.g.m., s. 275.

Fotoğraf 24 - 25. Solda, Harvard Üniversitesi'nde Pediatri Profesörü, Charles Janeway, İhsan'ın Amerika'daki mentörü. Sağda İhsan Doğramacı'nın Harvard'da aldığı pediatri uzmanlık diploması. 26 Nisan 1946, Boston, Massachusetts.

Dr.İhsan Doğramacı, Amerika'da bulunduğu süre zarfında kendi bilgi birikimini artırırken katıldığı konferanslar ve işbirlikleri sayesinde ilk defa bu dönemde başta pediatri ve sağlık camiasında tanınmaya başladı. Özellikle *Harvard Üniversitesi Çocuk Hastanesi*'nde geçirdiği sürede, pediatri alanındaki son bilimsel gelişmeleri yakından takip etme ve uygulama imkânı buldu. Burada farklı uzmanlarla etkileşime geçerek yeni tedavi yöntemlerini öğrendi. Bu deneyim, Doğramacı'nın bilgi birikimini ve uzmanlığını genişletmesine, aynı zamanda uluslararası alanda tanınmasına katkı yaptı. Uluslararası pediatri konferanslarına katıldı ve yaptığı sunumlarla kendi bilgi ve deneyimlerini paylaştı. Amerika'daki meslektaşlarıyla işbirliği yaparak ortak araştırma projelerine katıldı ve uluslararası platformlarda bilgi alışverişinde bulundu.

Uluslararası Pediatri Derneği (IPA) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi uluslararası kuruluşlar Doğramacı'nın pediatri alanında önemli bir figür haline gelmesinin yanı sıra, farklı bir eğitim ve çalışma ortamını da deneyimlemesini sağlıyordu. ABD'de geçirdiği ilk yılın ardından *St. Louis Washington Üniversitesi*'nde öğretim üyesi olarak ders vermeye başladı. İleride çalışma arkadaşlarınca “Hoca Bey” olarak anılacak İhsan Doğramacı ilk kez akademisyenlik deneyimi yaşıyordu. Böylece akademik kariyerine uluslararası bir boyut kazandırarak genç tıp fakültesi öğrencilerine bilgi ve deneyimlerini aktarma şansını da yine ilk kez burada tattı.

Amerika'da tıp eğitimi alanındaki son gelişmeleri yerinde takip eden İhsan Doğramacı'nın yakın arkadaşı Prof. Şinasi Özsoylu ise aynı yıllarda Türkiye'deki durumun nasıl olduğunu şöyle yansıtmaktadır:

“İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda Amerika’da araştırmacı, yeni araç ve gereçlere dayalı tıp çok hızlı atılımlar yapıyordu. Biz ise 1933 Üniversite Reformu’ndan beri Alman hocalarımızın da etkisiyle, Alman ekolünü izliyor ve daha çok klinik verilere dayalı statik bir yöntem uyguluyorduk.”²²¹

Bu dönemde ABD’de sağlık hizmetleri ve üniversite eğitimi, özellikle kâr amacı gütmeyen kurumlar tarafından yürütülen ve toplumun geniş kesimlerine erişim sağlayan bir yapıya sahipti. Hastaneler ve üniversiteler, toplum sağlığını ve eğitimini ön planda tutan bir anlayışla işletiliyor ve finanse ediliyordu. İhsan Doğramacı’nın ABD’de gördüğü ve etkilendiği Amerikan tarzı ihtisas programlarının temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:²²²

Tam Zamanlı Eğitim Kadrosu: Amerikan tarzı ihtisas programlarında eğitim kadrosu genellikle tam zamanlı çalışmaktaydı ve başka işlerle uğraşmazlardı. Bu, öğrencilere daha fazla zaman kazandırırken ayrıca ihtisas alanına da motive olabilmelerini kolaylaştırıyordu.

Uygulamaya Dayalı Eğitim: Programlar, teorik bilginin yanı sıra pratik becerilerin de kazandırılmasına önem vermekteydi. Öğrenciler stajlar ve klinik rotasyonlar gibi uygulamalı deneyimlerle aktif olarak mesleki becerilerini geliştirme imkânı buluyorlardı.

Kampüs Yaşamı: Amerikan üniversitelerindeki ihtisas programları, geniş kampüslerde gerçekleşir ve öğrencilere konaklama, akademik kaynaklar, spor ve rekreasyon alanları, kültürel etkinlikler, yiyecek hizmetleri, sanat ve eğlence olanakları, doğal alanlar gibi çeşitli imkanlar sunmaktaydı. Aslında üniversiteler, öğrencilerin akademik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için kapsamlı bir yaşam alanıydı.²²³ İhsan Doğramacı, ABD’deki bu kampüs yaşamını gördüğünde, oldukça heyecanlanarak Türkiye’deki eğitim kurumlarında da benzer olanakların nasıl sağlanabileceğini muhtemelen bu dönemde tasarlamaya başladı.²²⁴

²²¹ Özsoylu, a.g.e., s. 102.

²²² ABD üniversitelerinin özelliği hakkında bkz. Norman Stone, “Even His One-Time Opponents Admit That He was Right”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 252.

²²³ Amerikan tarzı üniversite yerleşkesi ve hocaların tam zamanlı çalışması hakkında bkz. Phyllis Lepon Erdoğan, “Thirty-Three Years With İhsan Doğramacı: 1970-2003”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 89.

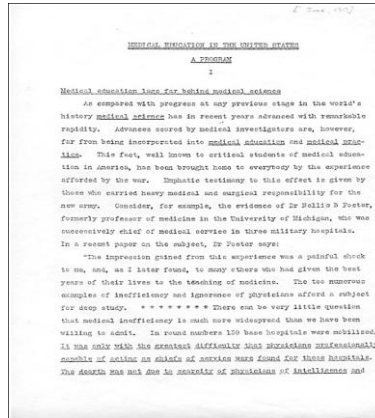
²²⁴ Bu tasarıların en olgun halini kendisinin bizzat kurduğu ve yapılandırdığı Bilkent Üniversitesi’nde görmekteyiz. Konuyla ilgili “Doğramacı ve Bilkent Üniversitesi (1984)” başlığına bakılabilir.

Esneklik ve Kişiselleştirme: Programlar genellikle öğrencilere geniş seçmeli ders yelpazesi sunarken aynı zamanda kişisel ilgi alanlarına göre özelleştirilebilirdi. Bu, öğrencilerin kendi eğitim yolculuklarını şekillendirmelerine ve uzmanlık alanlarını belirlemelerine olanak tanımaktaydı.

Araştırma ve İnovasyon: Doğramacı'nın çalıştığı Harvard ve Washington St.Louis gibi üniversiteler araştırma ve yenilikçilik konularında öncüydu. İhtisas programları genellikle araştırma imkanları oluşturarak öğrencilerin bilimsel keşiflere katılmalarını teşvik etmekteydi.

Çeşitlilik ve Kültürel Uyum: Doğramacı'nın eğitim aldığı ve ders verdiği bu üniversiteler genellikle çok kültürlü ortamlara sahipti ve öğrencilere kültürel zenginlik ve küresel bakış açısı kazanma fırsatı sunmaktaydı.

Profesyonel Gelişim ve Kariyer Desteği: Programlar, öğrencilerin profesyonel gelişimlerini desteklemek için kariyer danışmanlığı, mentörlük programları ve işe yerleştirme hizmetleri gibi kaynaklar sağlamaktaydı.

Belge 4. Haziran 1919 tarihli bu metin, Rockefeller Arşiv Merkezi'nde saklanan “Medical education in the United States: a program” başlıklı belgeden alınmıştır. ABD’de tıp eğitiminin tıbbi bilimlerdeki ilerlemelerin gerisinde kaldığı, eğitimin ve uygulamaların yetersizliği, hastanelerde yeterli personel sağlanamaması, tıp eğitiminin acil bir şekilde iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.²²⁵

²²⁵ “Medical education in the United States: a program” *Office of the Messieurs, Rockefeller records*, series O, Rockefeller Archive Center, June 1919, İnternet adresi: www.resource.rockarch.org/ Erişim: 12 Temmuz 2024.

Netice itibariyle ABD tıp fakülteleri ve üniversiteleri bireyin gelişim ve uzmanlaşmasına odaklanan, uygulama ve pratiğe son derece önem veren, kendi içinde bir şehir gibi yaşam alanlarına sahip adeta bir bilim üretim merkeziydi. İhsan Doğramacı, ABD'deki üniversitelerin bu özelliklerini gördüğünde, Türkiye'deki sağlık hizmetleri ve üniversite eğitim sistemlerinin de bu alanlarda nasıl geliştirilebileceği konusunda ilham alarak gelecek tasarılarını o yıllarda planlamaya başladı.

Yaptığı ihtisas sırasında ABD’de 20.yüzyıl başından itibaren tıp ve üniversite eğitiminde gerçekleşen reformları yakından gözlemleyen Doğramacı, deneyimlerinden edindiği bilgi ve tecrübeyle, Türkiye'ye döndükten sonra Amerikan modeli (üniversite-sanayi işbirliği), modern ve teknoloji odaklı eğitim ve araştırma anlayışının yerleşmesine öncülük edecekti. Üniversitede tıp eğitiminin modernizasyonu ve bilimsel araştırmaların eğitimle entegrasyonu konusunda önemli adımlar atacaktı. İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen ve gelişen dünyadaki sağlık sorunları ve sağlık bilinci konusunda sorumluluk alarak daha büyük hedeflere doğru girişimlerde bulunacaktı.

Doğramacı’nın 1946 yılında *Dünya Sağlık Örgütü*²²⁶ tüzüğüne imza atan temsilcilerden biri olması onun Türkiye'nin ve uluslararası sağlık camiasının önemli bir figürü haline gelmesinde kritik bir dönemeçtir. Ayrıca Harvard Üniversitesi'nde aldığı eğitim ve ABD'deki deneyimleri, modern ve endüstriyel tıbbi eğitim anlayışını Türkiye'ye taşıma misyonunu üstlenmesini sağlamıştı. Uluslararası ilişkilerde WHO’da aldığı aktif rol, Türkiye’de ileriki yıllarda sağlık ve eğitim alanında gerçekleştireceklerinin bir habercisi olarak okunabilir. Doğramacı daha o yıllarda etkinliği ve vizyonerliğiyle öne çıkmaya başlamıştı.

1947'de *Amerikan Akademisi*'ne de seçilen Dr. Doğramacı, iyi imkânlarla sahip şekilde yaşamına ABD’de devam etmeyi tercih edebilirdi. Ancak eşi Ayser hanım, kızı Şermin ve ABD’de doğan oğlu Ali ile birlikte Türkiye'ye döndü. Bu sırada üçüncü çocuğu Osman

²²⁶ Dünya Sağlık Örgütü (WHO), “tüm insanların mümkün olan en yüksek sağlık düzeyine ulaşmalarını sağlamak” amacıyla kurulmuştur. 19-22 Temmuz 1946 tarihlerinde New York'ta düzenlenen *Uluslararası Sağlık Konferansı*'nda Birleşmiş Milletler'e üye 51 ülke ve çeşitli uluslararası kuruluşların temsilcileri (bunlar arasında FAO, ILO, UNESCO, OIHP (Merkezi Paris'te bulunan Uluslararası Halk Sağlığı Bürosu), Pan Amerikan Sağlık Teşkilatı (PAHO), Kızılhaç, Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu ve Rockefeller Vakfı bulunmaktaydı) tarafından *Dünya Sağlık Teşkilatı Anayasası* oluşturulmuştur. "Dünya Sağlık Teşkilatı," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, İnternet adresi: www.mfa.gov.tr/who.tr/ Erişim: 15 Kasım 2024.

henüz dünyaya gelmemişti. Türkiye'deki sağlık koşulları oldukça zordu; başkentte bile hastanelerde yetersizlikler göze çarpıyordu. Bebeklerin aynı yatakta yatırılması, hijyene yeterince dikkat edilmemesi, hasta bakımında eski yöntemlerin uygulanması ve ocuk ölüm oranlarının yüksekliğinin normal karşılanması Doğramacı'nın başlıca endişe kaynağıydı. Yurt dışında vizyonu genişleyen İhsan Doğramacı, bu zorlu şartlara karşı mücadele etmek için bir adım atmaya karar verdi.

Türkiye'ye döndükten sonra, ocuk sağlığı ve hastalıkları konusunda uluslararası standartlarda bir sağlık merkezi oluşturmak amacıyla kolları sıvadı. Bu onun Türkiye'de sağlık hizmetlerinin modernleştirilmesi için attığı ilk adımdı. Ankara niversitesi'nde başlattığı çalışmalar ilerleyen dönemde, önce bir tıp fakültesine sonra da bir niversiteye dönüşecek olan Hacettepe ocuk Hastanesi'nin kuruluşuyla talanacaktı. Bu adım, onun sağlık ve eğitim alanında gerçekleştireceği projelerin başlangıcıydı.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ: ANKARA ÜNİVERSİTESİ VE HACETTEPE HASTANESİ YILLARI (1947-1963)

Bu bölümün amacı, İhsan Doğramacı'nın 1947'de ABD'den Türkiye'ye dönüşüyle başlayan Ankara Üniversitesi'ndeki akademik ve idari kariyer sürecini ele almaktır. Dolayısıyla Hacettepe Çocuk Hastanesi'nin kuruluşuyla hem sağlık alanında hem de kurumsal yapılanmada attığı adımlar takip edilmektedir. Özellikle *Çocuk Hastanesi*'nin kuruluşu, Doğramacı'nın modern sağlık hizmetlerinin inşası konusundaki kararlılığı çerçevesinde ele alınacaktır. Bu bağlamda, Çocuk Hastanesi'nin çekirdek kadrosunu oluşturacak akademik ekibin yetiştirilmesi ve Doğramacı'nın yetenekli akademisyenleri yeni kurulmakta olan hastaneye kazandırma gayretleri detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Ayrıca, Çocuk Hastanesi'nin Türkiye'deki tıp eğitimi ve sağlık hizmetlerine getirdiği yenilikler ile Ankara Üniversitesi'ne bağlı ikinci bir tıp fakültesi olarak kuruluş süreci ele alınacaktır. Kısaca denilebilir ki bu dönem, Doğramacı'nın bilgi ve tecrübelerinin gelişerek ideallerinin somutlaşıp kurumsallaştığı, hastaneden fakülteleşme sürecine geçtiği evreyi simgelemektedir. Bu noktada 1947–1963 yılları hem Türkiye'nin Batı'ya entegrasyon sürecini hem de Doğramacı'nın ileride Hacettepe Tıp Fakültesi'nin kuruluşuna uzanacak vizyonunun şekillendiği tarihsel zemini temsil etmektedir.

3.1. ANKARA ÜNİVERSİTESİ'NDE İHSAN DOĞRAMACI

1947–1963 arası dönem hem dünya hem Türkiye açısından yeni bir düzenin inşa edildiği yıllardır. II. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iki kutuplu sistem, Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde Batı bloğunun, Sovyetler Birliği'nin liderliğinde ise Doğu bloğunun güç kazandığı bir dönemi başlatmıştır. Truman Doktrini (1947) ve Marshall Planı (1948) çerçevesinde ABD, özellikle Türkiye ve Yunanistan gibi ülkeleri Sovyet etkisinden uzak tutmak amacıyla ekonomik ve askerî yardımlarla desteklemiştir. Türkiye bu süreçte Batı'ya yönelmiş; 1952'de NATO'ya katılarak resmen Batı savunma sistemine dahil olmuştur.

Ekonomik kalkınma, sanayileşme ve bilimsel modernleşme söylemleri, Türkiye'nin iç siyasetinde belirleyici hale gelmiştir. Celâl Bayar ve Adnan Menderes dönemleri (1950–1960) boyunca uygulanan liberal ekonomi politikalarıyla birlikte, sağlık ve eğitim alanında da kurumsal yatırımlar artmıştır. Ancak hızlı şehirleşme, gelir eşitsizliği ve siyasi kutuplaşma 1960'a gelindiğinde askerî müdahale ile sonuçlanmıştır.

Bu yıllar aynı zamanda Türkiye'de sosyal pediatriye bağlı modern tıbbın gelişimine devam ettiği bir dönemdir. Sağlık alanındaki Amerikan etkisi ise eğitim bursları, tıp fakülteleri arası akademik işbirlikleri ve teknik yardımlar aracılığıyla giderek artmıştır. İşte bu tarihsel atmosferde, İhsan Doğramacı 1947'de Amerika'dan dönerek Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır. Takip eden yıllarda Çocuk Sağlığı Enstitüsü'nü kuracaktır. Onun bu girişimi, yalnızca bir akademik adım değildi. Aynı zamanda Türkiye'de Amerikan halk sağlığı modeline dayalı pediatri eğitiminin giderek kurumsallaşması anlamına da geliyordu.

Ankara Numune Hastanesi'nde temel ihtisasını yapan İhsan Doğramacı, ardından Amerika'da yüksek ihtisasını tamamlayarak 1947'de Türkiye'ye döndü. Ankara Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kürsüsü'nde akademisyen olarak çalışmaya başladı. Böylece onun için yeni bir dönem başlamış oldu.

Doğramacı Amerika'da bulunduğu süre içinde, *Hamilelikte geçirilen kızamıkçık ve diğer viral hastalıkların bebekte konjenital (doğumsal) sakatlıklara sebep olabileceği* konulu bir tez yazmıştı. Ancak bu tez, Ankara'ya döndüğünde doçentlik sınavında kabul edilmedi. Tezin anneler üzerinde yapılmış olması ve “çocuk hastalıkları odaklı olmaması” gibi nedenlerle, Doğramacı'nın yeni bir doçentlik tezi yazması gerekecekti.²²⁷ 1949'da İstanbul Tıp Fakültesi'nde yeni tezini tamamlayarak Ankara'ya döndü.²²⁸

²²⁷ Doğramacı'nın Amerika'da hazırladığı doçentlik tezinin Türkiye'de kabul edilmemesi, konu seçimine dair farklı ölçütlerin uygulandığını göstermektedir.

²²⁸ Şinasi Özsoylu, *İhsan Doğramacı ile 40 Yıl*, Ankara, 1995, s. 19.

Fotoğraf 26. Doçentlik Jüri Üyeleriyle Birlikte (1949). Önde Doğramacı ve aynı gün doçent olan Cihat Gürson. Jüri üyeleri soldan sağa: Prof. Şevket Salih Soysal, Prof. Ekrem Şerif Egeli, Prof. İhsan Hilmi Alantar, Prof. Albert Eckstein ve Prof. İzzet Birand.

3.2. FİKİRDEN EYLEME ÇOCUK HASTANESİ

Türkiye'nin sağlık hizmetleri ve hasta bakım koşullarındaki yetersizlik, genç Cumhuriyetin başkenti Ankara'da dahi belirgin bir şekilde hissediliyordu. Hastane kurma fikrini ilk olarak Doğramacı'nın 1938-1940 yılları arasında Ankara Numune Hastanesi'nde ihtisas yaparken düşündüğü ifade edilir.²²⁹ Bu düşüncenin ilhami mimarının Prof. Albert Eckstein olduğunu da hatırlatmak gerekir. Dönem arkadaşlarından Dr. Hasan Sadi Sözütek ve Dr. Halide Araslı, Doğramacı'nın o zamanlar Hacettepe bölgesini göstererek “Burada çok güzel bir çocuk hastanesi kuracağım” dediğini aktarmıştır. İhsan Doğramacı'nın kurmayı idealize ettiği hastane için düşündüğü yer, Ankara'nın pek de güvenli olmayan, kurumuş bitkiler ve çöp yığınlarıyla dolu olarak tasvir edilen Hacettepe Mahallesi'ndeydi.²³⁰

Doğramacı, 1947'de ABD'den Ankara'ya döndüğünde, çocuk ölümlerinin ve hastane hizmetlerinin durumunun pek değişmediğini gördü.²³¹ Amerika'da edindiği deneyimlerin de etkisiyle, hastane düşüncesini hızla projeye dönüştürmeye karar verdi:

“1947'de Amerika'dan Türkiye'ye döndüm. O zaman öğretim üyesi olarak Ankara Üniversitesi'nde eğitim vermeye başladım. Fakat durum Amerika'ya gitmeden öncekinden pek de farklı değildi. Onun üzerine ne yapılabilir ne edilebilir, çünkü bu bir ölçüde devlet mevzuatı dolayısıyla durum böyleydi. Ücretler oldukça düşük olduğu için, öğretim üyeleri ister istemez ihtiyaçlarını karşılamak için serbest

²²⁹ Aynı eser, a.g.e. s. 18.

²³⁰ “O zamanlar Hacettepe semtinin pek tekin olmadığı, erkeklerin bile korkusuzca gezip dolaşamayacakları bir yer olduğu söylenirdi.” M. Akman, *Yaşantımda Hacettepe ve Sonrası: Bir Emekli Rektörün Anıları*, Emek Ofset Matbaa, Yalova, 1995, s.4.

²³¹ İhsan Doğramacı, “90 Yıllık Yaşamımdan Anılar”, *Bilkent News Doğramacı Özel Sayı*, 2010, s. 10. Ayrıca bkz. www.bilkent.edu.tr/hocabey/anilar.html.

çalışmaya da bir ölçüde ağırlık verirlerdi. Onun üzerine acaba ben bir şeyler yapabilir miyim diye düşünüyordum. Aradan 3-4 sene geçmişti, 1951’de bir proje hazırladım. Bunu Türkçe ve İngilizce olarak hazırladım. Hatta yayının başlığı, o da şu, ‘Ankara’da Kâr Sağlamayan-Gütmeyen Bir Çocuk Sağlığı Merkezi’nin Kurulması’ şeklindeydi. Hazırladığım raporun tarihi Haziran 1951. Rapor hazır. Bunun başlaması için bir ölçüde maddi olanaklarımız da vardı. Fakat bunun böylece kolay olmayacağını öğrenince bir vakıf kurmayı düşündüm. Ve 1951’de diyebilirim ki Cumhuriyet döneminin ilk vakfını biz kurduk. Adı *Çocuk Sağlığı Vakfı*’ydı. Amacı bir çocuk kliniği yapmak, bir enstitü kurmak ve burada çağdaş yani benim gördüğüm düzende bir eğitim ve hasta bakım hizmetini vermektir.”²³²

Fotoğraf 26. ABD sonrası kendi muayenehanesini açan İhsan Doğramacı’nın bir ilanı.

Doğramacı’nın Cumhuriyetin ilk tesis/vakıflarından biri olarak bahsettiği Çocuk Sağlığı Vakfı (1951), esasen kurumsallaşmanın bürokratik engellerini aşabilmenin bir yoluydu. İhsan Doğramacı, *Ankara Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kürsüsü*’nde çalışmaya başladığında, hocası Eckstein’in önerisiyle ileride hastaneye dönüşecek Çocuk Sağlığı Merkezi projesine daha da yoğunlaştı. Eckstein, muhtemelen sağlık sorunları nedeniyle yaklaşık bir yıl sonra Ankara’dan ayrıldı ve Almanya’ya döndükten kısa bir süre sonra hayatını kaybetti.²³³ Eckstein’in hastane kurma fikrini miras olarak devralan Doğramacı bu doğrultuda çalışmalarını daha bir tutkuyla sürdürdü.²³⁴ 1949’da

²³² Çocuk Sağlığı Derneği (Vakfı) ileride üniversiteler kuracak olan diğer vakıfların da temeli olmuştur. Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Hocabey ile Hayatı Hakkında Söyleşi*, <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 25 Aralık 2023).

²³³ “Almanya’dan sürgün edilen bilim insanlarının yalnızca %5 civarında geri dönen olmuştur.” Bkz. Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*, 9 Ağustos 2023.

²³⁴ Kızı Şermin Savaşçı bu fikrin esas Alman profesöre ait olduğunu, hayata geçirenin ise İhsan Doğramacı olduğunu belirtir. Bkz. "Ömrünü tıbbı ve eğitime vakfeden İhsan Doğramacı'yı kızı Şermin Savaşçı anlattı," *Anadolu Ajansı Kültür Sanat*, 25 Şubat 2022, İnternet adresi: www.aa.com.tr/

Eckstein'in ardından, Çocuk Kürsüsü Direktörlüğü'ne Doç. Dr. Bahtiyar Demirağ getirilmişti.²³⁵

Doğramacı'nın amacı, fikirlerini geleneksel yöntemlerle çalışan bir hastanede uygulamaktan ziyade, toplum hekimliğine öncelik veren modern bir sağlık merkezini hayata geçirmektir. İhsan Doğramacı, bu kliniğin işleyişinden ayrı başka bir klinik açarak, modern çocuk hastanesi projesinin başında tek yetkili olmak istiyordu. Doğramacı, bu doğrultuda hastane kurma planlarını sosyal pediatri adı altında yeni bir kürsü kurarak gerçekleştirme yoluna gitti.

1951 yılında Doğramacı, çocuk sağlığı merkezi kurma fikrini somutlaştırarak bir proje hazırladı. Kurulacak merkezin temel hedeflerini belirledi: Ankara ve çevresindeki bölgelerin çocuk sağlığı hizmetlerinin iyileştirilmesi, temel halk sağlığı hizmetlerine odaklanan modern teknolojinin uygulandığı bir merkez olması, Türkiye'de çocuk sağlığı sorunlarına çözüm getirecek araştırmalar yapılması, bir eğitim merkezi ve diğer hastaneler için başvuru merkezi olarak hizmet vermesi amaçlanıyordu.²³⁶ Ayrıca, bu hizmetlerin yurt çapında yaygınlaştırılmasının yanı sıra çevre ülkelere de taşınması hedefleniyordu. Proje, yurt içinden ve dışından sağlanan desteklerle ancak üç yıl sonra hayata geçirilmeye başlanacaktı:

“Ancak böyle bir müessese kurulduktan sonra bunun finansman konusu önemli bir engel olarak karşımıza çıkabilirdi. Onun için sürekli olarak gelir getiren bazı tesislerin kurulmasını düşündük. Ve o sırada kurduğumuz Çocuk Sağlığı Vakfı'nın yanında iki vakıf daha kurduk. Biri *Tıp Merkezi Vakfı*, biri de *Üniversite Vakfı*. Bu üç vakıf bir araya gelerek şirketler kurdular. Bu şirketlerin birincisi Dilek İnşaat Şirketi. İkincisi Petek İnşaat Şirketi. Üçüncüsü de Destek İnşaat Şirketi. Biz inşaatımızı bu şirketlere verdik. Hem Hacettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü'nün inşaatı böylece daha hızlı sürecekti ve bir taraftan da şirketlerin kârı herhangi bir kişiye veya kuruluşa gitmeyecek doğrudan doğruya müesseseye kalacaktı. Ve böylece işe başladık.”²³⁷

Özetle, İhsan Doğramacı'nın Çocuk Sağlığı Merkezi kurma fikri, 1938-1940 yıllarında Ankara Numune Hastanesi'nde çalışırken ortaya çıkmış, ABD'de mesleki bilgi ve

²³⁵ "Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Tarihçe" *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi*, İnternet adresi: www.cocuksagligi.medicine.ankara.edu.tr/tarihce/ Erişim tarihi: 18 Aralık 2023.

²³⁶ Murat Yurdakök, "İhsan Doğramacı (1915-2010)", *Osmangazi Tıp Dergisi Türk Tıbbına Hizmet Veren Bilim İnsanları Özel Sayısı*, 2023, s. 77-78.

²³⁷ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Hocabey ile Hayatı Hakkında Söyleşi*, <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 25 Aralık 2023).

deneyim kazandıkça şekillenmiş ve 1947'de Türkiye'ye döndüğünde hızla projeye dönüştürülmüştür. Eckstein'in hastane arzusu da Doğramacı'yı oldukça heyecanlandırmış ve projelerini hızlandırmıştır. Albert Eckstein'in eşi Dr.Erna ve oğlu Dr.Herbert Eckstein'in Türkiye'ye dönüşü ve çalışmaları da bu projeye katkı sağlamıştır.²³⁸

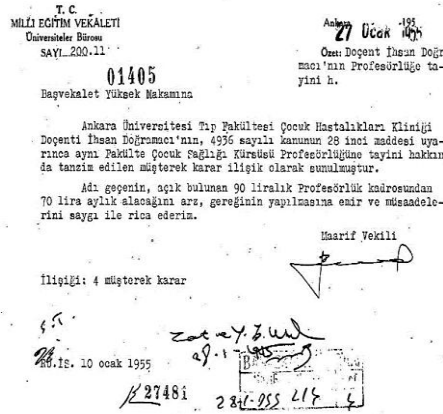
1954 yılına gelindiğinde İhsan Doğramacı'nın profesörlüğü yaklaştı. Öte yandan profesör olma sürecinde çeşitli iddialar ve spekülasyonlar dolaşmaktaydı. Özellikle, toplum sağlığı alanındaki çalışmaları ve gecekondu bölgelerindeki çocuklara yönelik gösterdiği çabalar, bazı çevreler tarafından komünist olduğu yönünde ithamda bulunulmuştu.²³⁹ Ayrıca, kendisiyle eşi Ayser hanımın Müslüman ve Türk olmadığı yönünde iddialar da ortaya atılmış ve bu konuda spekülasyonlar yapılmıştı. Ancak İhsan Doğramacı, dönemin başbakanı Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes'in apandisit ameliyatında rol oynadıktan sonra bu tür suçlayıcı iddialar da azalmıştır.

Fotoğraf 27. Profesör olduğu gün İhsan Doğramacı ve hoca arkadaşları.

²³⁸ Erdoğan - Özsoylu, 2011, s. 1-2

²³⁹ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1945-1971*, Rey Yayınları, İstanbul, 1971'den aktaran İhsan Doğramacı, "90 Yıllık Yaşamımdan Anılar", *Bilkent News Doğramacı Özel Sayı*, 2010, s. 10. "Çocuk hekimi olarak yoksul ailelere bedava ilaç sağlaması nedeniyle adı komüniste çıkmıştı." Bkz. Talat Halman, "Doğramacı Bir Hizmet Anıtı," *Radikal*, 28 Şubat 2010, s. 8.

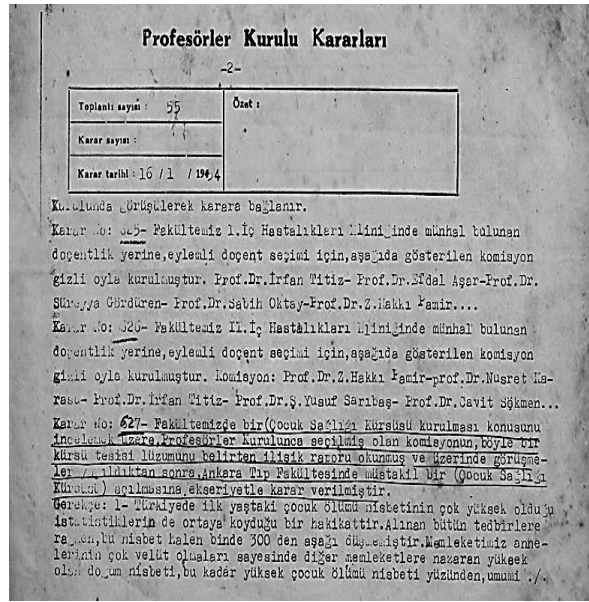
Belge 5. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı Kürsüsü profesör olarak İhsan Doğramacı'nın tayini, 10 Ocak 1955'te onaylandı.²⁴⁰

Doğramacı'nın icraatlarına bakıldığında, geleceğe yönelik uzun vadeli hedefler belirlediği göze çarpmaktadır. Bu noktada doçentlik ve profesörlük unvanları onun için bir amaç olmaktan ziyade, tasarılarına ulaşmak için bir araçtır. Bahsi geçen itibarsızlaştırmaların yanında, üniversite içindeki birtakım teknik engel ve kişisel çekişmeler bağımsız bir çocuk sağlığı kürsüsü kurulmasını geciktirmişti. Yeni çocuk sağlığı kürsüsü projesini hayata geçirmeye çalıştığı esnada, henüz Doçent olan İhsan Doğramacı, bürokratik gereklilikler nedeniyle ancak Profesörler Kurulu'nun izniyle çalışmalara başlayabilecekti. Henüz profesör bile olmayan birinin böyle bir girişimde bulunması, kurulda bazı profesörlerin tepkisine yol açmıştı. İkinci bir kürsüye gerek olmadığı mazeretiyle lobi faaliyetleri yürütülüyordu.

Profesör adayı Doğramacı, kuruldaki hocalarla iletişimini sürdürürken 1954 yılında Çocuk Sağlığı Derneği'ni kurdu. Bir yandan da Kızılay Başkanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ile görüşerek derneğe bütçe ayrılması konusunun meclis gündemine girmesini sağladı. İlerleyen süreçte de "Çocuk Sağlığı" adı altında yeni bir kürsünün kurulması için profesörler kuruluna başvuruda bulundu. Yanına arkadaşı Celal Ertuğ'u da alarak, aslında o toplantıda yerleri olmamasına rağmen, kıdemli doçent sıfatıyla Profesörler Kurulu'nun toplantısına girip projesini kabul ettirmeyi başardı. Bu durum Doğramacı'nın daha sonra da pek çok kez göstereceği kararlı ve mücadeleci kişiliğini ortaya koyan önemli bir örnektir. Başvuru 16 Ocak 1954'de oy çokluğuyla kabul

²⁴⁰ BCA. 30-11-1-0/249-4-10. 3.2.1955.

edilirken²⁴¹ 14 Haziran'da ise Çocuk Hastanesi'nin temeli atılmaya başlanacaktı.²⁴² Bu arada daha öncesinde 2 Şubat 1954 tarihinde Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak Doğramacı başkanlığında bir Çocuk Sağlığı Kürsüsü ve ona bağlı Çocuk Sağlığı Klinik ve Enstitüsü kurulmuştu. Hastane inşaatı bitene kadar, sağlık hizmetine bir an önce başlayabilmek için Cebeci'de kiralanan eski bir Ankara evinin iki odasında, birer asistan, hemşire, sekreter ve hizmetliden oluşan ekibiyle poliklinik hizmetine başlandı.²⁴³ Enstitü, haftada dört gün hizmet verecekti.

Belge 6. Müstakbel bir üniversitenin kuruluşu için atılan ilk imza. Profesörler Kurulu'nun, 16 Ocak 1954 tarihli toplantısında, Ankara Üniversitesi bünyesinde İhsan Doğramacı başkanlığında bağımsız bir Çocuk Sağlığı Kürsüsü açılması hakkında aldığı 627 no'lu kararı.²⁴⁴

²⁴¹ Özsoylu, a.g.e. s. 23.

²⁴² Enstitüye bağlı kuruluşlar ve hastane inşası için uygun bir yer arayışında olan İhsan Doğramacı, dönemin Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Kemal Aygün ile birlikte arazi arayışına çıktı. Aygün, Abidinpaşa bölgesini önerdiğinde, Doğramacı'nın ısrarla Hacettepe'yi istediği söylenir. Hacettepe semti, Ankara'nın merkezine yakın bir konumda bulunuyordu. Bu konum, hastanenin ve enstitünün ulaşım açısından avantaj sağlamasına, şehirdeki diğer sağlık hizmetleri ve akademik kurumlarla kolaylıkla entegre olmasına olanak tanıyabilirdi. Ayrıca merkezi konumdan ötürü devlet yetkilileri ile daha yakın işbirliği yapma fırsatı sunabilirdi. Çalışmalar hızla başladı ve gerekli izinler kısa sürede alındı. Mevzuat engellerine takılmadan, gerektiğinde 24 saat içinde meclisten yasa çıkarılarak ilerleme sağlanıyordu. Konuyla ilgili bkz. Celal Ertuğ, *Türkiye'de ve Dünya'da İhsan Doğramacı Olayı*, Meteksan, Ankara, 2015, s. 17-19; Özsoylu, a.g.e. s. 20.

²⁴³ Hacettepe Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü, *Hacettepe Tarihçe*, <https://www.cocuksagligi.hacettepe.edu.tr/> (erişim tarihi: 7 Ağustos 2023).

²⁴⁴ Hacettepe Üniversitesi, *Hacettepe Romanı*, <https://50.hacettepe.edu.tr/timeline/timeline.html/> (erişim tarihi: 3 Ekim 2023).

İhsan Doğramacı'nın amacı, tek yetkili olduğu bir çalışma alanı oluşturmaktı. Çocuk Sağlığı Klinik ve Enstitüsü adında ayrı bir bölüm açma arzusuyla, projenin hayata geçirilmesi için etkili bir lobi çalışması yaparak Profesörler Kurulu'nda olumlu bir hava meydana getirdi. Aslında bu gelişmelerle ileride daha büyük bir yapıya dönüşecek olan Hacettepe Üniversitesi'nin temelleri atılıyordu. Hedefi, yalnızca ayrı bir çocuk servisine kavuşmak değil, tıpta köklü bir değişim ve gelişim sürecini başlatmaktı. Netice itibarıyla Doğramacı, tıp eğitiminde geleneksel ağırlıktan sıyrılmayı amaçlıyor ve bunu Batı'nın gelişmiş müesseselerini örnek alarak gerçekleştirmeyi planlıyordu.

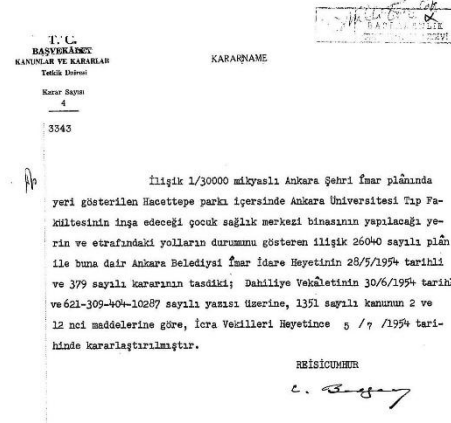

Fotoğraf 28. Çocuk Sağlığı Klinik ve Enstitüsü. 2 Şubat 1954'de çalışmalarına bu binada başladı.

Aslında bu gelişmeler ileride daha büyük bir kuruma dönüşecek olan Hacettepe Üniversitesi'nin doğuşunun bir habercisiydi. Doğramacı'nın hedefi yalnızca ayrı bir çocuk servisine kavuşmak değil, tıpta modern bir değişim ve gelişim sürecini başlatmaktı. Bu yapısal dönüşümle Doğramacı, tıp eğitiminde geleneksel ağırlıktan sıyrılmayı amaçlıyor ve bunu Batı'nın gelişmiş müesseselerini örnek alarak gerçekleştirmeyi planlıyordu.

Çocuk Sağlığı Enstitüsü'nün gecekondudaki bu mütevazı başlangıcına rağmen, hastane ve enstitüye bağlı kuruluşlar için devlet desteğinin devamlılığı önemliydi. Bu amaçla Doğramacı önce kendi ailesi tarafından finanse edilen bir vakıf kurarak projeye destek sağlamıştı. Alınacak destek için resmî kurumlarla ilk görüşmeyi zaten 1952'de Sağlık Bakanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ ile yapmıştı. Bu tarihten itibaren devlet kurumlarıyla görüşmeler devam etmişti. 1954'te ise meclis kararıyla enstitüye 850 bin lira destek

sağlandı.²⁴⁵ Öyle ki Doğramacı gerektiğinde bakanın kapısını çalabiliyor, evine gidip randevu talep ediyordu.²⁴⁶

Belge 7. Çocuk Sağlığı Merkezi Binası ve Çevresinin İmarına Dair Kararname, 1954.²⁴⁷

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve çeşitli bakanların imzalarının bulunduğu yukarıdaki belge, Doğramacı'nın projelerinin gerek toplum sağlığı açısından gerekse devlet bürokrasisinin bu konuya verdiği önemi göstermesi yönüyle güvenilir bir proje olduğunun teyididir.

²⁴⁵ Özsoylu, a.g.e. s. 23.

²⁴⁶ Doğramacı'nın işlerini sonuçlandırabilme başarısının altında bürokrasiyle kurduğu yakın ilişkileri, kararlılığı, ikna ediciliği gibi sebepler gösterilebilir. Bununla birlikte, bazı kesimlerce bu başarıda masonik bağlantılarının da etkili olduğu iddia edilmektedir. Bu konuda 1984 yılında verdiği bir röportajda kendisine yöneltilen mason olup olmadığı sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Ankara’ya ilk geldiğim zamanlarda bazı profesörler, ‘buraya girmek insanlığa bir hizmettir’ diyerek beni alıp oraya götürdüler.” Kendisi sonradan devam etmediğini söylemiştir. 1951-1963 yılları arasında mason locası üyesiydi. Doğrusunu söylemek gerekirse kanaatimize göre Doğramacı'nın gerek kariyer ilerlemesindeki şahsi başarıları gerekse kurumsal kimliğini icra ettiği bürokratik başarılar, onun ne sadece masonik ilişkileriyle ne de devlet bürokrasisine yakınlığıyla açıklanabilir. Çünkü kararlılık, çalışkanlık, bilgi birikimi ve yenilikçi vizyonu bu başarıda önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte Amerika'nın sağlık misyonerliği politikasının Türkiye’de giderek artan etkisi, özellikle 1950 sonrasında sağlık kurumlarının yeniden yapılandırılması, tıp eğitiminin modernleştirilmesi ve uluslararası fon desteklerinin yönlendirilmesi yoluyla hissedilmiştir. Bu ortam, Doğramacı gibi Batı eğitilmiş ve uluslararası bağlantılara sahip bir bilim insanının projelerini hayata geçirmesi için elverişli bir zemin oluşturmuştur. Dolayısıyla onun başarı hikâyesi, bireysel niteliklerinin yanı sıra, 1950–1960 arası Türkiye’de Amerikan sağlık modelinin kurumsal etkisiyle de birlikte okunabilir. Konuyla ilgili bkz. İlhami Soysal, *Dünya’da ve Türkiye’de Masonluk*, Der Yayınları, İstanbul, 1988, s.XIX-XXI. Ayrıca bkz. Soner Yalçın, *Kara Kutu Yüzleşme Vakti*, Kırmızı Kedi, İstanbul, 2019, s.78; Gavin Arneil, “Memories of İhsan Doğramacı”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, ed. Jane Schaller & Tomris Türmen, Wilton 65, England, 2003, s. 22.

²⁴⁷ BCA. 30-18-1-2/136-64-16. 5.7.1954.

Fotoğraf 29. Hastanenin yapılacağı Hacettepe Mahallesi'nin geniş açılı görünüşü (1950'ler).

Fotoğraf 30. 14 Haziran 1954, Hacettepe Hastanesi temel atma töreninde İhsan Doğramacı.

Fotoğraf 31. Çocuk Hastanesi inşaat halinde.

Doğramacı'nın amacı ne yalnızca geleneksel yöntemlerle çalışan bir hastane bünyesine yerleşmek ne de tek başına modern bir hastane kurmaktı. Esas hedefi tüm Türkiye'ye yayılabilecek, toplum sağlığını önceleyen yapısal ve kurumsal bir sağlık düzenlemesini hayata geçirmektir. Kurmayı planladığı hastane ise bu vizyonun ilk adımı ve uygulama zemini olarak planlanmıştır. Çocuk Sağlığı Derneği-Vakfı, hastaneye finansal destek sağlamak için onun kurduğu bir vakıftır. Devlet desteğiyle birlikte toplamda 2,5 milyon TL finansman toplandı. Amerikan Rockefeller ve Ford Vakfı, Doğramacı'nın yurt dışı kaynaklı finans desteği için ilk başvurduğu yerler olarak göze çarpmaktadır.²⁴⁸

²⁴⁸ Rockefeller, 1952-1971 yılları arasında dünya çapında 16 milyon 57 bin 373 dolar (bugünün değeriyle 674 milyon dolar) bağış yapmıştır. En büyük kısmı 6 milyon 310 bin 124 dolar (günümüz değeriyle 265,1 milyon dolar) ile "bilim geliştirme" ye ayrılır. Bu miktarlar, o dönem için oldukça yüksektir. Bkz.

Rockefeller Vakfı'ndan 700 bin dolar Çocuk Hastanesi'nin gelişimi için hibe edilmiştir.²⁴⁹ Buna ek olarak, hastane kuruluş sürecinde Rockefeller Vakfı'ndan 100.000 dolarlık bir yardım (güncel kur ile 4,2 milyon dolar) daha alınmıştır (1956).²⁵⁰

1950'li yılların ortalarına gelindiğinde İhsan Doğramacı'nın odağı, çocuk bakımını iyileştirmek ve Türkiye'deki yüksek bebek ölüm oranlarını azaltmak üzerine yoğunlaşmıştı. Bu doğrultuda çeşitli finansal kaynaklar arıyordu. Amerikan Rockefeller ve Ford Vakfı, Doğramacı'nın yurt dışı kaynaklı finans desteği için başvurduğu yerler olarak göze çarpmaktadır. Bu çerçevede, ismi geçen vakıfların bir üyesi olan Amerikan tarih profesörü Howard A. Reed ile görüşmüştür.²⁵¹ Ortadoğu ve İslam tarihi uzmanı olan Reed ile muhtemelen 1940'lı yılların ortalarında Amerika'da tanışmışlardı. Onun bahsettiği hedefler ve almak istediği rakamlar Amerikalı profesöre göre oldukça iddialıydı. Hacettepe Çocuk Hastanesi'nin gelişimi için Rockefeller Vakfı'ndan alınan desteğin arka planı şu cümlelerde anlatılmaktadır:

“İlk görüşmemizde İhsan, çocuk bakımını iyileştirme ve Türkiye'de o zamanlar kabul edilemez derecede yüksek olan bebek ölüm oranını azaltma umutlarını benimle paylaştı. Benim Rockefeller Vakfı'nın araştırma bursuyla dört ay boyunca çağdaş Türkiye üzerine çalışacağımı biliyordu... Ardından Rockefeller Vakfı'ndan yeni Çocuk Sağlığı Kliniği için personel yetiştirilmesine yardımcı olmak üzere bir milyon doları en iyi nasıl isteyebileceği konusunda kibarca tavsiye istedi. Planlarını coşkulu bir şekilde anlatarak benim hayranlık dolu desteğimi kazandı. Ancak kendisine hedeflerinin çok iddialı olduğunu ve en azından başlangıçta Rockefeller Vakfı'ndan istediği paranın onda birini almasının bile büyük şans olacağını düşündüğümü söyledim.

Ne mutlu ki İhsan birkaç ay sonra Rockefeller Vakfı'ndan 700.000 dolarlık bir hibe alarak beni haksız çıkardı. Bu hibe ve İhsan'ın feraseti sayesinde, önümüzdeki birkaç

Rockefeller Archive Center, <https://resource.rockarch.org>'dan aktaran Soner Yalçın, *Kara Kutu Yüzleşme Vakti*, Kırmızı Kedi, İstanbul, 2019, s. 24.

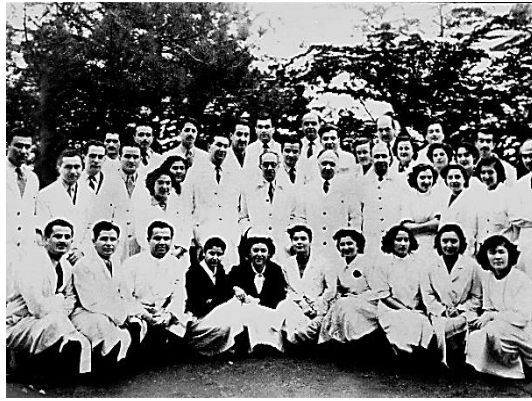
²⁴⁹ Rockefeller'ın Türkiye'de Amerikan modeli endüstriyel tıbbi eğitim ve araştırma anlayışının yerleşmesine nasıl etki ettiğine dair bkz. Soner Yalçın, *Kara Kutu Yüzleşme Vakti*, Kırmızı Kedi, İstanbul, 2019.

²⁵⁰ Hacettepe Çocuk Hastanesi'nin kuruluş sürecinde alınan yardımlar konusunda Dr. Murat Yurdakök'ün eserlerine bakılabilir: Murat Yurdakök, *Hacettepe Çocuk Hastanesi Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992; Murat Yurdakök, *Hacettepe Tarihi*, Öztürk Matbaası, Ankara, 1984; Murat Yurdakök, “Hacettepe'nin Öyküsü: Gecekonduyan Üniversiteye”, *Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Mezunları Derneği Bülteni*, cilt 1, sayı 4, 1991.

²⁵¹ Rockefeller, 1952-1971 yılları arasında dünya çapında 16 milyon 57 bin 373 dolar (bugünün değeriyle 674 milyon dolar) bağış yapmıştır. En büyük kısmı 6 milyon 310 bin 124 dolar (günümüz değeriyle 265,1 milyon dolar) ile "bilim geliştirme" ye ayrılır. Bu miktarlar, o dönem için oldukça yüksektir. Bkz. *Rockefeller Archive Center*, <https://resource.rockarch.org>'dan aktaran Soner Yalçın, *Kara Kutu Yüzleşme Vakti*, Kırmızı Kedi, İstanbul, 2019, s. 24.

yıl boyunca uzmanlık eğitimi için ABD'ye seçkin bir grup genç doktor seçti ve gönderdi. Dönüşlerinde Mithat Çoruh, Doğan Karan ve merhum Abdullah Kenanoğlu gibi doktorlar İhsan'ı ve ilk çekirdek meslektaşlarını güçlendirdiler.”²⁵²

Doğramacı daha hastane kurulmadan önce uzman kadronun yetiştirilmesini oldukça önemsiyordu. Bu doğrultuda ABD'ye genç hekimler gönderilerek, onlara ihtisas eğitimi için maddi destek sağlanıyor ve dönüşlerinde ülkeye önemli katkılarda bulunacak bir ekibin tohumları atılıyordu.²⁵³ Bu çabalar, bir tıp fakültesinin kurulmasına ve sonrasında Hacettepe Üniversitesi'nin doğmasına da öncülük edecekti.

Fotoğraf 32. Doğramacı, Rockefeller Vakfı'ndan alınan burslarla 1955-1962 yılları arasında ABD'ye göndereceği asistan ve doktor ekibiyle birlikte (1955).

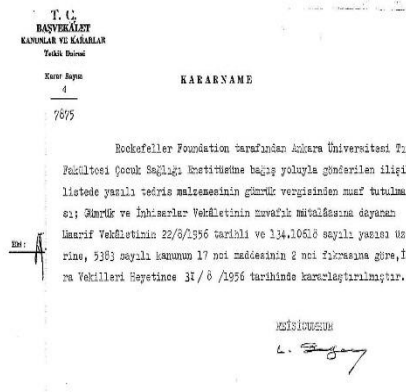
İhsan Doğramacı doğrudan yöneteceği yeni hastane yapısının sürdürülebilir büyümesini sağlamak amacıyla yetişecek personel için yurtiçi ve yurtdışından önemli destekler toplamaya devam etti. Çocuk Sağlığı Derneği'ne ailesinin de desteğini alarak finansal yardımda bulunurken, aynı zamanda yeni şirketler kurarak sistemin kendine yeterli bir finans gücüne sahip olmasını hedefledi. Bu konuda Gökhan Tunçbilek şunları aktarmaktadır:

“Hacettepe kurulurken o zaman dışardan fon ve özel destekler buluyor. Bugünün devlet okullarında böyle değil, o zamanın kanunları farklıydı. Dernekler vakıflar aracılığıyla okula fon aktarılabilirdi. Dernekler vakıflar kuruluyor sonra şirketler kuruluyor. Meşhur o Bilkent Holding'i oluşturan şirketler Hacettepe'yi de kurmak ve beslemek için kurulmuş. O da tamamen ekonomiyi kapalı tutmak için. Yani yapılacak inşaatlar için ben niye dışarıya ödeme yapayım, kendi şirketimi kurayım,

²⁵² Howard Reed, “Thinking of İhsan”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 212.

²⁵³ Rockefeller'ın Türkiye'de “Amerikan modeli endüstriyel tıbbi eğitim ve araştırma” anlayışının yerleşmesine nasıl etki ettiğine dair bkz. Soner Yalçın, *Kara Kutu Yüzleşme Vakti*, Kırmızı Kedi, İstanbul, 2019.

kendi içinde döndüreyim diyor. Daha sonra Bilkent kurulurken bu şirketlerin hepsi Bilkent'e geçiyor, Hacettepe'ye desteği kesiyorlar. Bazı görüşler Hacettepe'nin ondan sonra çok yıprandığını söylerler, maddi açıdan destek alamadığı için. Daha sonra bu şirketler Bilkent Holding oldu. Meteksan'ından tutun da Tepe İnşaat'a kadar. Fon yaratmakta ve bunları kullanmakta çok mahir. Hayır cevabını sevmediği söylenir. Bir şekilde işin bitmesi, ne gerekiyorsa yapılmasını ister. Bu açıdan onunla çalışmak belki zor olmuş olabilir yakınındakiler için. Bu Hacettepe ve Bilkent benzerini Mehmet Haberal da yaptı. Politikacılarla iyi ilişkiler kurup fon ve şirketler organize edip Başkent Üniversitesi'ni kurdu.”²⁵⁴

Belge 8. Rockefeller Vakfı tarafından A.Ü. Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü'ne bağış yoluyla gelen eğitim malzemesinin gümrük vergisinden muaf tutulması kararı (1956). Bağışın değeri 170 bin dolardı (2019 kuruyula 7,1 milyon dolar).²⁵⁵

3.3. ÇOCUK HASTANESİ VE İLK YILLARI

Hastane inşaatı 20 Ağustos 1957'de tamamlandı. Eylül ayında poliklinik hizmetlerine ek olarak, her biri 20-30 yatak kapasiteli üç ayrı servisle yataklı hasta bakımı ve hastane hizmetleri verilmeye başlandı. Ertesi yıl Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde, Çocuk Sağlığı Enstitüsü'ne Ankara Üniversitesi Senatosu tarafından tüzel kişilik statüsü verildi. 8 Temmuz 1958 tarihinde, 4936 sayılı yasa ve ardından 892 sayılı yasa ile Ankara Üniversitesi'ne bağlı Çocuk Sağlığı Enstitüsü ve ona bağlı 150 yatak kapasiteli Hacettepe Çocuk Hastanesi resmen hizmete açıldı.²⁵⁶

²⁵⁴ Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*, 9 Ağustos 2023.

²⁵⁵ BCA. 30-18-1-2/144-72-4. 31.8.1956.

²⁵⁶ Hacettepe Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü, *Hacettepe Tarihçe*, <https://www.cocuksagligi.hacettepe.edu.tr/> (erişim tarihi: 7 Ağustos 2023).

Fotoğraf 33. 8 Temmuz 1958’de Çocuk Hastanesi açılış töreni, en solda Doğramacı. Hastanede eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanı sıra araştırma çalışmalarına da resmi olarak başlandı.

Fotoğraf 34. Ankara Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü ve Hacettepe Çocuk Hastanesi.

Amerikan modeli örnek alınarak kurulan Hacettepe Çocuk Hastanesi, en ileri standartlarda hizmet veren modern bir sağlık merkezi olarak dikkat çeker. Hastane, en son tıbbi teknolojilerle donatılmış, çocuk sağlığı ve hastalıkları alanında kapsamlı hizmet sunacak şekilde tasarlanmıştır. Bu sayede, Türkiye’de tıp alanında yeni bir standart belirlenmiş ve kısa sürede Ankara’daki en prestijli sağlık kurumlarından biri haline gelmiştir. Açılışın ardından idari ve akademik dünyadan birçok insan, konuyla ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Bu değerlendirmeler hastanenin kısa sürede elde edeceği başarıyı ortaya koymaktadır.

Dönemin en iyi hastanelerden biri olarak kabul edilen ABD’deki St. Louis Hastanesi’nden davet edilen Prof. Klingberg, Hacettepe Çocuk Hastanesi’nde geçirdiği süre boyunca edindiği izlenimleri şu sözlerle aktarmıştır:

“Burada geçirdiğim 6 ayda, bu müessesenin mükemmelliğine, Dr. Doğramacı’nın ve arkadaşlarının çalışmalarına olan hayranlığımı yakın arkadaşlarıma anlatmaya çalıştım. Dr. Doğramacı ve Ankara Tıp Fakültesi daveti üzerine buradaki öğretim

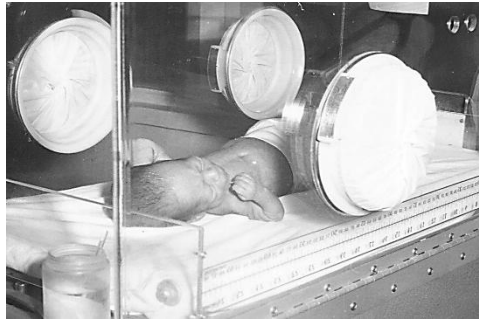
ailesine katılarak çalışmaya başladığım günden beri, vazifemin çok kolay olduğunu gördüm. Çünkü, dünyanın hiçbir tarafında bu kadar çalışkan ve hevesli bir grupla karşılaşmış değilim. Çocuk Sağlığı Kliniği bugünkü durumu ile Amerika'nın en ileri müesseseleri seviyesindedir.”²⁵⁷

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, açılış töreninde yaptığı konuşmada, Doğramacı'nın hastanenin kurulmasındaki azmini ve kararlılığını şöyle vurgulamıştır:

“Bundan üç buçuk sene evvel İhsan Doğramacı beni ziyaret etti. Bugün açılış törenini kutladığımız müessesenin mahiyetini ve gerekliliğini anlattı, inandırdı. İhsan Doğramacı benim gibi yüzlerce mebus arkadaşımızı evinde ziyaret etti ve davasını birer birer anlattı. İdeale inanmış insanın neler yapabileceğine en güzel örnek şüphesiz ki bugün açacağımız bu müessesedir.”²⁵⁸

Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan ise torununun hastanedeki tedavi sürecine ilişkin duygularını şu şekilde dile getirmişti:

“Torunum bu binada ihtimamın, alakanın, hazakatin, insanlığın bütün nimetleriyle sarılı olarak on beş gün yattı. Ölüm diyarına gitmek üzere bulunan zavallı yavrucağa büyük insan, hazık (uzman) doktor, profesör, fenafilmeslek arkadaşım İhsan Doğramacı el koydu. Bu güzel müessesenin, bu kurtarıcı yuvanın ilk müşterisi benim torunum oldu.”²⁵⁹

Fotoğraf 35. Dönemin Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan'ın prematüre doğan torununun hastanede tedavi edilmesiyle servis çalışmaları hız kazandı (1957).

Bu değerlendirmeler, Hacettepe Çocuk Hastanesi'nin sadece Türkiye'de değil, uluslararası alanda da tanınan ve takdir edilen bir sağlık kurumu haline dönüştüğünü de göstermektedir. Doğramacı'nın öncülüğünde, hastane modern tıbbın gereklerini yerine

²⁵⁷ Özsoylu, a.g.e. 15.

²⁵⁸ Aynı Eser, s. 15-16.

²⁵⁹ Aynı Eser, s. 16.

getiren, ileri teknoloji ve uzmanlıklarla donatılmış bir merkez olarak hizmet vermeye başlamıştır.

İhsan Doğramacı'nın, Hacettepe Hastanesi'nin başarısını ve etkisini artırmak için sıkı ilişkiler kurma stratejisi dikkat çekicidir. Doğramacı, hastaneyi dönemin ünlü şahsiyetleri ve bürokratlarının tercih ettiği bir sağlık merkezi haline de getirerek bu ilişkileri pekiştirmiştir. Sekreterine, önemli kişilerin hastaneye geldiklerinde hemen haberdar edilmesini söyler ve bu kişilerle birebir görüşmeler yaparak aralarındaki bağı güçlendirirdi. Bu görüşmeler sırasında, hastanın tedavi süreciyle yakından ilgilenirken ilgili devlet adamıyla çay veya kahve içerek sohbet ederdi.²⁶⁰

Doğramacı'nın bu yaklaşımı, günün her saatinde önemli şahısların kapısını çalabilecek kadar güçlü ilişkiler kurmasında etkilidir. Bu bağlantılar, hastanenin hem prestijini artırmış hem de mevzuat engeline karşı bürokratik ve maddi desteklerle sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır.

İhsan Doğramacı'nın Çocuk Hastanesi ile başlattığı gelişim hamlesi, Türkiye'de sağlık hizmetleri ve tıp eğitiminde bir yapısal değişimin simgesidir denebilir. Bu başarının arkasında Doğramacı'nın kişisel özverisi, emeği, maddi ve manevi desteği bulabilmesi de önemli bir etkeni.²⁶¹

3.4. PERSONEL VE MALİ KAYNAKLAR

Hastane kurulma aşamasındayken İhsan Doğramacı, ihtiyaç duyulan nitelikli kadronun yetişmesi için çeşitli adımlar atmaktaydı. Çalışkanlık, tutku ve iyi niyet gibi niteliklere sahip olan adayları asistan olarak seçiyor ve böylelikle gelecekteki kadronun temellerini oluştuyordu. Asistanlar yurtdışında çeşitli staj eğitimlerine gönderilerek yeteneklerini geliştiriyor ve bunun için de öncesinde Georgetown Üniversitesi'nin Ankara'daki lisan okulunda İngilizce öğreniyorlardı.

Hastanenin uzman kadrosu oluşturulurken yurtdışından gelen yabancı hocalardan ve Türk akademisyenlerden faydalanma yoluna gidildi. Doğramacı, ABD'nin St. Louis

²⁶⁰ Ahmet Feyzi Gül, *Prof. Gökhan Tunçbilek ile Röportaj*, 9 Ağustos 2023.

²⁶¹ Ahmet Feyzi Gül, *Haluk Balaban ile röportaj* [Sözlü görüşme], Yer: Ankara, Yenimahalle, Ankara Konağı, 1 Mayıs 2024.

Hastanesi'nden arkadaşı Prof. W. Gene Klingberg'i Ankara'ya davet ederek, Hacettepe Hastanesi'nde eğitim ve araştırmalara katkıda bulunmasını sağladı. Benzer şekilde, ABD'de tanıştığı genç bir çocuk hekimi olan Dr. Joe Wray'i başasistan olarak göreve başlattı. Amerika'dan davet ettikleri arasında Dr. William L. Nute ve Dr. James Sayre gibi uzmanlar da bulunmaktaydı.²⁶² Bu adımlar, hastane kadrosunun nitelikli ve yetkin bir şekilde oluşturulmasına önemli katkılar yaptı.

İhsan Doğramacı'nın kızı Şermin Savaşçı, o dönemde yaşanan gelişmeleri şu şekilde anlatıyor:

“Hacettepe Çocuk Hastanesi için 'En mükemmel hastaneyi kuracağım' diye işe başladı. Babam 1956'da Ankara Tıp Fakültesi'nden mezun doktorlara haber gönderdi ve hastaneye ilişkin bilgi verdi. Yurt dışından bu doktorlara alanlarına göre burslar buldu ve hepsini yurt dışına eğitime gönderdi. Bu arada Hacettepe'nin iki katlı binası bitince ABD'den kendi tanıdığı doktor arkadaşları Ankara'ya geldi. ABD'li bu doktorlar da Ankara'da kalan doktorları Hacettepe'de yetiştirmeye başladılar. Hacettepe öyle bir hastane oldu ki daha önce yapılamayan ameliyatlara ve tedaviler burada yapılmaya başlandı. Doktorlar, az az yetişkinlere de başka yerde yapılamayacak ameliyatlara yapmaya başladılar. Sonrasında zaten Hacettepe'nin yetişkin bölümü açılıyor.”²⁶³

Fotoğraf 36. Sosyal çalışma uzmanı Dr. William Nute yönetim işlerinde destek sağlarken, Dr. Joe Wray başasistan olarak görev yapmıştır (1956).

²⁶² ABD'li William Laubach Nute (1890-1979), Türkiye'de görev yapan Amerikan sağlık misyonerlerinden biriydi. Nute, ilk Amerikan Hristiyan misyonerlik örgütü olan American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM) üyesi bir tıp doktoru ve eğitimcidir. Amerikan misyoner topluluğu ABCFM'yi İhsan Doğramacı'nın Beyrut Amerikan Koleji yıllarından da hatırlayacağız. Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye gelen Nute, 1914'te Tarsus Amerikan Lisesi'nde eğitim ve yönetim görevine başladı. 1924'te Adana Misyoner Hastanesi'nde doktorluk yaptı, 1933-1955 yılları arasında Kayseri Talas Amerikan Hastanesi'nde çalıştı ve 1956'da Hacettepe Çocuk Hastanesi'nde yöneticilik yaptı. Bkz. *Rockefeller Archive Center*, Box 3, File Code 805A Ankara University Nute, William L., 1960-1961'den aktaran Soner Yalçın, a.g.e. s. 28.

²⁶³ “Ömrünü tıbbı ve eğitime vakfeden İhsan Doğramacı'yı kızı Şermin Savaşçı anlattı” *Anadolu Ajansı Kültür Sanat*, 25 Şubat 2022, İnternet adresi: www.aa.com.tr/

Hacettepe Çocuk Hastanesi ve ileride üniversitenin kuruluşunda önemli rol alarak İhsan Doğramacı'ya yol arkadaşlığı yapan *Türkiye Bilimler Akademisi* (TÜBA) şeref üyesi Prof. Burhan Say, Hastane'nin kuruluşu sırasında, Doğramacı'nın Amerika'dan getirdiği uzman hekimlerden bahsederken onun organizatörlük yönünü şu sözlerle ifade ediyor:

“1957'de Türkiye'ye döndüğümde, yeni bir çocuk hastanesinin kapılarını açmak üzere olduğunu görmek beni çok şaşırttı. Hacettepe Çocuk Hastanesi'ni bir kez ziyaret ettikten sonra, buranın benim çalışmam gereken yer olduğunu anladım. Doğramacı, William G. Klingberg ve Joe Wray adında iki Amerikalı çocuk doktorunu, birçoğu daha sonra önde gelen eğitimciler olacak genç Türk doktorlardan oluşan seçkin bir grubu pediatri alanında eğitmeleri için getirdi. Kendisi tanıdığım en iyi organizatördür.”²⁶⁴

Harvard Üniversitesi'ne radyoloji eğitimi için gönderilen Abdullah Kenanoğlu gibi akademisyenlerin yurda dönmesi, Hacettepe'de modern tarzda sağlık eğitimi ve hizmetlerinin başlatılmasında önemli bir rol oynadı.²⁶⁵ Kenanoğlu'nun Türkiye'ye dönmesiyle modern pediatri ve radyolojinin temelleri atılırken, Dr. Klingberg ve Dr. Burhan Say gibi etkili isimlerin katkısıyla *Pediatric Hematoloji* dalı da kurulmaya başlandı. Ayrıca, Dr. Ali Ertuğrul'un ABD'den dönüşüyle pediatrik kardiyoloji ve çeşitli cerrahi dallarının kurulması için çalışmalar hız kazandı. Albert Eckstein'in oğlu olan Dr. Herbert Eckstein'in gelişiyle pediatrik cerrahi alanında önemli adımlar atıldı. Ayrıca, nöroşirurji uzmanı Dr. Vahdettin Türkmen'in hidrosefali (beyinde sıvı birikmesi) ve subdural (beyin ile kafatası arasındaki kan veya sıvı birikmesi) ameliyatlarında etkili olması da dikkat çekiciydi. Böylece, gelişmiş ülkelerden bilim insanları getirilerek ve akademik personeli yurtdışına gönderilerek Hacettepe kadrosu sürekli bir büyüme sürecine girmişti.

Gelişmeler heyecan vericiydi. İhsan Doğramacı ve Klingberg'in makrosefali (iki kafalı) hastası olan Hasan adlı çocuğu başarılı bir şekilde ameliyat etmesi gibi vakalar, kamuoyunda heyecan ve takdirle karşılanıyordu. Ekibe katılan doktor Şerif Zileli endokrinoloji ve laboratuvar araştırmalarına ivme kazandırarak çalışmalara yeni bir boyut

²⁶⁴ Birçoklarını eğitim ve uzmanlaşma için ABD'ye gönderirken, bir yandan da hastanedeki diğer çalışanlarını yetiştirmek için yabancı uzmanlar getiriyordu. Burhan Say, “Great Organiser, Great Teacher”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 231.

²⁶⁵ Hacettepe kuruluşunda katkısı olan personel ve akademisyenler hakkında bkz. Celal Ertuğ, “İhsan Doğramacı ile Röportaj”, *Türkiye'de ve Dünya'da İhsan Doğramacı Olayı*, Meteksan, Ankara, 2015, s. 140-141.

getirdi. Hastaların iyileştirilmesi personelce âdeta tatlı bir rekabete dönüştü. Hemşireler arasında da bu heyecanı hissetmek mümkündü. Özellikle hemşireler Meliha Hanım ve Hannalore Möller'in liderliğinde ağır malnütrisyonlu (beslenememe rahatsızlığı) vakaların hızla iyileşmesi için bir yarış başladı. Hacettepe'de tıp eğitiminde adeta bir atılım yaşanıyordu.²⁶⁶

Hacettepe Hastanesi'nin kuruluş döneminde asistan olarak göreve başlayan hekimlerden Şinasi Özsoylu, o dönemde yeni yetişen doktorların nasıl hazırlandığına dair önemli bilgiler veriyor:

“Yeni hastanenin kurucusu (Hacettepe Çocuk Hastanesi 1957-58) Prof. İhsan Doğramacı Kızılay Genel Merkezi'nin küçük bir konferans salonunda perşembe günleri saat 17.00'de *kızamık, su çiçeği, kızamıkçık, boğmaca* gibi sık görülen hastalıkları halk konferansları adı altında anlattığını öğrendiğim için onu dinlemeye gidiyordum. Yeni Çocuk Hastanesi'ne asistan olduğumda, daha önce elektrolit değişikliklerini anlamama yarayan diyagramları çok iyi öğrenmiş olmama rağmen, hastane açılıncaya kadar pratikte bu bilgilerin nasıl uygulanacağından emin olmadığımı itiraf etmeliyim. Onun yeni bir hastane kurmaya kendini mecbur hissetmesinin bir nedeni, ABD'de tartışılıp uygulamaya konan bilgi ve tekniklerin ve hasta bakımında yeni olan modern yöntemleri üniversitemize getirme arzusu olduğunu tahmin ediyorum. Hastane inşaatı tamamlanmadan önce, İngilizcemizi ilerletmek için Hocabey'in yarattığı fırsatla Georgetown Üniversitesi'nin Ankara'da açtığı lisan kurslarına başladık. Aynı zamanda, Ankara Tıp Fakültesi'nin İç Hastalıkları, Cerrahi, Deri Hastalıkları kliniklerinde misafir asistan olarak 'intern' gibi çalışıyorduk. Bu sayede birçok pratik noksanlarımı gidermem mümkün olmuştur.”²⁶⁷

İhsan Doğramacı artık "Hocabey" lakabıyla anılıyor ve gerçekleştirdiği başarılarla giderek daha fazla saygınlık kazanıyordu. Fiziksel görünümü uzun boylu ve iri yapısıyla dikkat çeken Hocabey, son derece kararlı ve vazgeçmeyen yapısıyla çevresinde etkili bir figür haline gelmişti. Hacettepe Çocuk Hastanesi'ni en ileri teknoloji ve uzman personellerle donatmak isteyen *Hocabey*, kararlılıkla çalışıyordu. Gece gündüz Hastane için bağlantılar kuruyor, yurt içi ve yurt dışından nitelikli mezunlarla irtibata geçerek onları hastanede birlikte çalışmaya ikna etmeye çalışıyordu.

²⁶⁶ Hastane'nin gelişim süreci hakkında şu eserlere bakılabilir: Murat Yurdakök, *Hacettepe Çocuk Hastanesi Tarihi*, Hacettepe Basımevi, Ankara, 1992; Şinasi Özsoylu, *İhsan Doğramacı ile 40 Yıl*, Ankara, 1995.

²⁶⁷ Özsoylu, a.g.e. s. 8.

Doğramacı'nın o dönemki meşhur ikna çabalarına konu olan birçok kişi anılarında burada sayfalara sığmayacak kadar olaydan bahseder. Onlardan bir tanesi Hacettepe Üniversitesi rektörlerinden Prof. Muvaffak Akman'ın ağzından şöyle nakledilmektedir:

“1954 yılında mikrobiyoloji uzmanı olmuştum. Aynı yılın Eylül ayında, Rockefeller Foundation'dan sağlanan bir bursla Amerika'ya gönderildim. Boston'daki Harvard School of Public Health'ten Master derecesi alarak 1956 yılında yurda döndüm.

O günlerde “İhsan Doğramacı” imzalı bir mektup aldım. Sayın Doğramacı Rockefeller Foundation'un Ankara'yı ziyaret etmekte olan bir Direktörü (sanırım Dr. Hill isminde bir zattı) onuruna evinde vereceği bir kokteyle davet ediyordu beni de.

İhsan Doğramacı adını çok kez duymuştum. Durumu şefime (lab. Şefi) anlattım. Dr. Berkin: -Paşacığım (bana böyle hitap ederdi), Doğramacı genç ve çok aktif, çok becerikli bir insandır. Amerikalı'lardan sağladığı para ile bu çocuk hastanesini inşa ettiriyor.

Ev hatırladığım kadarıyla iyi döşenmiş, muhteşem bir daireydi. Giriş holünde, insan boyunda mermer kadın heykelleri bulunduğunu hatırlıyorum. Prof. Doğramacı, ki o tarihte 41 yaşındaymış, uzun boylu, çok temiz lacivert elbiseli, düzgün taranmış simsiyah düz saçlı, güler yüzlü, olağanüstü iltifatkar bir kimseydi. Tahminime göre salonda 50 kadar misafir vardı. Benim gibi Rockefeller “Fellow”u olan rahmetli Şükrü Kaymakçalan, Azmi Arı, Nusret Fişek ve Rasim Adasal'ı hatırlıyorum. Doğrusu “Hoca”yı ve eşini tanıdığım için çok mutlu olmuş; unutamadığım, dört başı mamur, güzel bir gece geçirmiştım.

İhsan Doğramacı ile ikinci karşılaşmam bundan iki yıl sonra oldu. Kan Bankası'nda çalışırken santraldeki kızımız, “Profesör İhsan Doğramacı isminde birinin benimle görüşmek istediğini” söyledi. “Hayırdır inşallah!” dedim. Telefonda görüştük, Hoca benden randevu istiyordu.

Randevu saatinde Hoca kendisinin kullandığı Merkür marka otomobili ile Kan Bankası'na geldi. Odamda, klasik nezaket cümlelerinden, sigara-kahve-çay ikramından sonra (o tarihlerde Hoca, ciddi bir “heavy smoker” idi) Hoca, kâh oturarak kâh odamın içinde aşağı yukarı dolaşarak Hacettepe'nin kuruluş amacı, tarihi, geleceği, çalışma koşulları, bilimsel çalışma olanakları, Hacettepe Çocuk Hastanesi'ne aldığı genç doktorların geleceklerinin (manevi ve maddi anlamda) ne kadar parlak olduğu konularında bir saate yakın bir konuşma yaptıktan sonra, sadede gelerek “benim de Hacettepe Çocuk Hastanesi'ne katılmamı istediğini” söyledi.

Ben Hoca'ya cevaben “bu kurumda daha yeni işe başladığımı, maaş durumumdan, arkadaşlarımdan memnun olduğumu, sık sık görev değiştirmekten pek hoşlanmadığımı, tekrar Amerika'ya gitmek için yazışmalar yaptığımı, önerisini maalesef kabul edemeyeceğimi” söyledim. Hoca'nın bu tip yanıtlara ve önerilerinin reddedilmesine hiç alışkın olmadığı ve hoşlanmadığı yüzündeki ve gözlerindeki ifadeden kolayca anlaşılıyordu. Yan gözle bana baktı, şöyle bir düşündü, sonra:

-Muvaffak Bey, bana bir kahve daha söyler misiniz? Bir sigara daha yakarak, yarım saat daha bu defa özellikle benim bilimsel ve parasal geleceğimi ön plana çıkarak,

konuşmasını tekrarlardı. Bu arada “Amerika sevdasından” vazgeçmemi, Amerika’ya beni kendisinin göndereceğini söylemeyi de ihmal etmedi.

Konuşma bitince bakiştık, doğrusu bir anlaşmaya varamamıştık. Bu arada işyerinde saat geçmişti, herkes evine gidiyordu. Hoca “arabam olup olmadığını” sordu. Olmadığını söyledim. “Ben sizi götürürüm” dedi. Otomobile binerken bana transfer önerisini tekrarlayarak: Size pazartesi sabahına kadar süre tanıyorum. Lütfen o sabah bana kararınızı bildirin! Tabii, yanıtınız olumlu olursa çok makbule geçer. Sizi Hacettepe’de, aramızda görmek, bizi mutlu eder, dedi.

Kızılay’a geldik... O tarihlerde, bugün İş Bankası’nın yanında bulunan kapalı üstgeçitin karşıdaki ayağından, İzmir Caddesi’ne otomobille girilebiliyordu. Bu girişin sol tarafında, şimdi Mola Oteli’nin bulunduğu yerde, Ankara’nın çok ünlü Özen Pastanesi; sağ tarafındaysa, Yapı Kredi Bankası’nın şubesi vardı. Tam orada, bir de trolleybüs durağı bulunuyordu. Hoca bu yola girer girmez, trafiği de aksattığına aldırış etmeksizin yolun ortasında durdu ve hafifçe korna çaldı. Banka’dan hemen koşanlar oldu. Doğramacı hoca benim tarafımdaki otomatik camı indirerek gelen memura -bankanın o saatte kapalı olmasına rağmen- 15.000 TL almak istediğini söyledi. Bir taraftan da yan gözle beni süzdüğünün farkındaydım. Hemen istediği paralar geldi ve bunları aldığı gibi, buruşturarak pantolon cebine soktu. Benim o tarihteki aylık gelirim ne kadar olduğu düşünülürse, bunun bir “güç göstergisi” olduğunu anlamak için, fazla zeki olmaya gerek yoktu!..

İzmir Caddesinde (o zaman Ömür Apartmanı’nda oturuyorduk) arabadan indim. O gün Cumartesi’ydi. Kurnaz Hoca, düşünmek-danışmak için bana fazla zaman bırakmamıştı. O gece annem, ablalarım ve eniştemden oluşan aile meclisini alelacele topladım, konuşmalarımızı aktardım. Sonuçta şöyle bir karara varıldı: “İhsan Doğramacı adı, son günlerde çok duyuluyor; başarılı, becerikli bir adam olduğu söyleniyor. Hacettepe Çocuk Hastanesi de örnek bir kuruluş olup, tamamen bu zatın eseriymiş. Doğramacı’nın önerisi denenmeye değer.”²⁶⁸

Hacettepe Hastanesi 1957-1961 yılları arasında, çok değerli hekimlerin bir araya gelmesiyle nitelikli bir akademik kadroya kavuşmuştu. Bu hocalar, sırasıyla Amerika’daki hastanelere gidip eğitim alıyor ve en güncel tıbbi bilgilerle donanarak Ankara’ya dönüyorlardı. Hastanede tam gün çalışma ve hatta gün aşırı nöbet tutma norm haline gelmişti. Doktorlar, kendilerini hastaneye adıyor, finansal konuları dert etmiyorlardı. Özgürce tartışmak, araştırmak ve bilgiyi paylaşmak temel ilkeleriydi.²⁶⁹

3.5. ÇOCUK HASTANESİ’NDE YANGIN

21 Mart 1961 tarihinde, hastanede talihsiz bir olay yaşandı. Gece yarısı, hastane binasında çıkan yangında personelin ve hastaların hayatı tehlikeye girerken, itfaiye müdahalesi ve

²⁶⁸ Muvaffak Akman, *Yaşantımda Hacettepe ve Sonrası: Bir Emekli Rektörün Anıları*, Emek Ofset Matbaa, Yalova, 1995, s. 4-11.

²⁶⁹ Y. Ergir, E. Fındık, *Hoca Bey*, 2006, s. 7, İnternet adresi: www.ergir.com/

Hacettepe bölge halkının özverili çalışmaları sayesinde can kaybı yaşanmadı. Ancak yangın ciddi hasara yol açtı. Büyük bir teessür ve infial uyandıran bu olay, hastanenin güvenlik önlemlerinin gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koyarken, modernizasyon çalışmalarının hızlandırılmasına da zemin hazırladı.

Fotoğraf 37. 21 Mart 1961’de çıkan yangında hastane büyük zarar gördü.

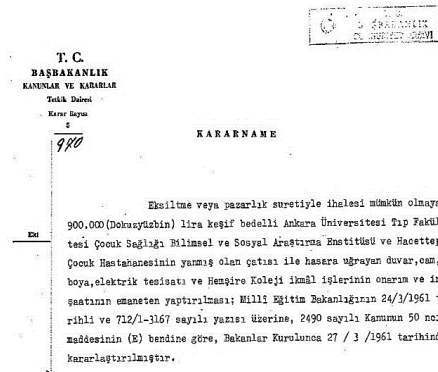
Yangının hemen ertesi günü, hastaneyi yeniden inşa etmek için kolları sıvayan İhsan Doğramacı, beklendiği gibi soluğu erkenden politikacıların yanında aldı. Hastane, 6 ay içinde yoğun ve sistemli bir çalışmayla eskisinden daha büyük hale getirilmiştir. Dolayısıyla Mart 1961’de tamamen yanan hastane Eylül 1961’de daha da büyümüş olarak yeniden açıldı. Yangın, bazı spekülasyonlara da sebep olmuştur. Spekülasyonların odak noktasında İhsan Doğramacı’nın Çocuk Hastanesi’ni daha da büyütmek için kasıtlı olarak kundaklama çıkarttığı yönünde söylentiler şeklindedir. Yangının kundaklama ile mi çıkartıldığı yoksa kazayla mı olduğu konusunda elimizde net bir bilgi olmasa da neticede Çocuk Hastanesi’nin daha büyük ve modern bir yapıya kavuştuğu ve bunun devlet desteği alınarak yapıldığı ortadadır. Sonuç olarak hastane, Doğramacı’nın gerçekleştirmek istediği şekilde, daha büyük bir komplekse dönüşmeye başlamıştır.

Fotoğraf 38. 21 Eylül 1961’de, Uluslararası 2. Orta Doğu Akdeniz Ülkeleri Pediatri Kongresi’ne ev sahipliği yapan yeni Çocuk Hastanesi.

Yangın sonrası yaşanan gelişmeleri İhsan Doğramacı’nın kızı Şermin Savaşçı şöyle nakletmektedir:

“Hacettepe Çocuk Hastanesinde ben lise sondayken 1961’de yangın çıktı. Babam yangının olduğu gecenin sabahında dönemin Maliye Bakanı Kemal Kurdaş’a gitti ve hastanenin yandığını ve destek gerektiğini anlattı. Bu destekle, 6 ay içinde yanan 3 katlı çocuk hastanesinin yerine 5 katlı yeni hastane kuruldu.”²⁷⁰

Belge 9. Hacettepe Çocuk Hastanesi’nin yanan çatısı ile hasar gören diğer yapıların onarımı hakkında kararname (1961).²⁷¹

Yaşananlar başka bir ağızdan ise şöyle nakledilmektedir:

“Çatısında bir onarım yapılırken yangın çıkıyor. Hastane ciddi hasar görüyor. Komplo diyenler oldu buna. ‘Alan açmak için yangın çıkarıldı’ diyenler... Alan zaten açıktı, yeterince vardı. ‘Hastanenin büyüebilmesi için, fon bulmak için yaptı’ diyenler var. Doğramacı yangının ertesi günü sabahın 6.30-7.00 gibi Maliye Bakanı’nın evine gidiyor. Kapısını çalıyor. Kapıyı eşi açıyor, bakan o sırada henüz

²⁷⁰ Savaşçı, a.g.m.

²⁷¹ BCA. 30-18-1-2/159-13-18. 27.3.1961.

hazır değil. İhsan doğramacı ‘tamam o halde ben köşede oturup beklerim’ diyor. Bakan da eşiyile tekrar haber verip bakanlığa gitsin, ben ilk önce onun işini halledeceğim, diyor.”²⁷²

Onun sabahın erken saatlerinde Bakan’ın doğrudan evine gitmesi ve Bakan hazır olmadığı halde “olsun ben onu beklerim” tavrını göstermesi, Doğramacı’nın yeniden inşa edilecek hastaneyi çok önemseydiğini ve bu konudaki kararlılığını yansıtmaktadır. Hacettepe Mahallesi eski sakinlerinden yerel Ankara tarihçisi Haluk Balaban, hastanede çıkan yangını bizzat yaşayan bir tanık olarak, o gün ve sonrasında neler olduğunu şu cümlelerde ifade etmekte:

“Hastane yangınında, karyolarıyla ve eşyalarıyla hastaları mahallelinin evlerine taşıdık. Bizim eve de getirdik. Bütün Hacettepe sakinleri seferber oldu. Yangından sonra hastaneyi yeniden inşa için dünyanın her yerinden çok büyük bir yardım gelmeye başladı. Doğramacı, yangından sonra “ben burayı büyüteceğim” dedi. Babam Hacettepe’nin muhtarıydı. Ve Doğramacı bize dedi ki “Hacettepeliler, bana yardımcı olun, burayı yeniden kuracağız, Hacettepe futbol takımına da sahip çıkacağım. Burayı Arsenal kulübü gibi yapacağım.”²⁷³

Sonuç itibariyle, Hacettepe halkının fedakarlığı ve alınan fonların desteğiyle altı ay süren yoğun bir çalışma sonucunda hasar gören üç katlı hastane, bu sefer beş katlı ve yatak kapasitesi 250’ye çıkarılmış halde yeniden açıldı. Üstelik, 21 Eylül 1961’deki *Uluslararası 2. Orta Doğu Akdeniz Pediatri Kongresine* de ev sahipliği yapacaktı. Yangın, işleri aksatmıştı ama Çocuk Hastanesi iyi bir çalışmayla kısa sürede daha da büyütülerek adeta bir sıçramayla uluslararası boyuta ulaştı. Yangın spekülasyonları kadar, hastane projesinin mağdurlarından olduğunu ileri sürerek serzenişlerde bulunan tanıklar da vardı:

“Hastanenin çatı yangınında bizim eve beş tane çocuk getirdim ben. Herkes seferber oldu. Dünyanın her yerinden yardımlar aldı milyonlarca dolar. Ondan sonra bu parayı bulunca adam şımardı, oraya binaları kondurmaya başladı. İlk kazığı da bize attı. Bizim üç tane evimiz vardı, evleri istimlak ettirdi. Sonra yarım bıraktı, Beytepe’ye gitti. Keşke hastane orada Çocuk Hastanesi olarak kalsaydı da üniversiteyi ve bugünkü büyük hastaneyi Beytepe’nin oraya kursaydı, bugün Bilkent’ten falan daha muazzam bir yer olurdu.”²⁷⁴

²⁷² Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*, 9 Ağustos 2023.

²⁷³ Gül, *Haluk Balaban ile Röportaj*, 1 Mayıs 2024.

²⁷⁴ Ahmet Feyzi Gül, *Haluk Balaban ve Ankara Kulübü üyeleri ile röportaj* [Sözlü görüşme], Yer: Ankara, Yenimahalle, Ankara Konağı, 8 Mayıs 2024. Eski Hacettepe sakinlerinin İhsan Doğramacı’ya dair anı ve değerlendirmeleri, sonraki bölümlerde daha geniş değerlendirilecektir.

Hacettepe Mahallesi bölge halkının bu tür şikayetlerini dikkate alan Doğramacı istimlak edilen arazilerin değerinden tazmin edilmesi için bürokratik mücadele vermesine rağmen maalesef tüm herkes memnun edilememiştir. Öte yandan hastane yangını olduğu sıralarda İhsan Doğramacı ile Hacettepe mahalleliler arasında sıkı bir bağ olduğundan da söz etmek gerekir. “Hocabey”, yaptıklarıyla Hacettepe halkının da son derece dikkatini çekmiş ve heyecan uyandırmıştı. Mahallenin o zamanlar bir futbol kulübü vardı. O kadar ki, ligde başarılı sonuçlar alan ve o zamanki “Üç Büyükler”in korkulu rüyası olan takımdaki futbolculardan sekizi üniversite öğrencisiydi ve bunlardan üç-dört tanesi Ankara Tıp Fakültesi’nde okumaktaydı. Doktorlardan birçoğu Hacettepe mahallesinde otururdu. Bu vesileyle halk ile hastane arasında yakın bir bağ kurulmuştu.

İhsan Doğramacı, Hacettepe halkı ile birçok görüşmesinde hastaneyi ve yeni yapılacak sağlık yapılarını onlara benimsetme çabası içerisindeydi. Bu doğrultuda onların desteğini istediğini birçok eski Hacettepeli dile getirir. Doğramacı mahallelinin sempatisini kazanmak için ücretsiz sağlık hizmeti ve hastanede iş imkânı sağlar. Bu dönemde halkın sevgilisi haline gelen Doğramacı, zaman zaman bir araya geldiği mahalle kahvehanelerinde “size Real Madrid’i getirtip maç yaptıracağım! Hacettepespor’u Arsenal gibi yapacağım” diyerek toplumun sempatisini kazanıyordu.²⁷⁵

Bu esnada hastane tekrar ayağa kaldırılırken Hacettepe’nin potansiyelini dünyaya kanıtlamak niyetinde olan Hocabey, Pediatri Kongresi’ne ev sahipliği yapacak olmayı bir fırsat bilerek uluslararası alanda tanınırlığı artırmak için en ince detaylara bile çalışmıştı. Bu konuda, hastanenin bilgisayar sistemlerini kongre için kuran Aydın Köksal anılarında Doğramacı’dan şöyle bahseder:

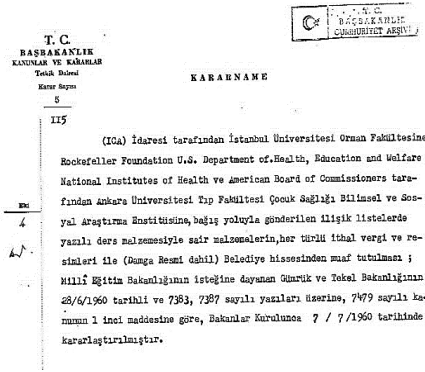
“Kongre yapılacak, bilgisayar sistemleri Türkiye’ye yeni gelmiş, Hoca da şov yapmak istiyor, açılışta “bakın biz bilgisayar çağını yakaladık” demek için. Yani katılanları etkilemek için. Törenden sonra sistem aksadı, bozuldu ama bu hoca için çok da önemli değildi. O yapacağını yapmıştı.”²⁷⁶

²⁷⁵ Akman, a.g.e. s. 117.

²⁷⁶ Aydın Köksal’dan bu anekdotu aktaran Gökhan Tunçbilek’tir. Bkz. Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*, 9 Ağustos 2023.

Örnekte kurduğu ve başına geçtiği hastanenin uluslararası alanda da ses getirmesi için, Doğramacı'nın en ince detayları bile düşündüğü görölmektedir. Bu durum, onun hedef odaklı, mükemmeliyetçi biri olduğunu gösterir.

İki büyük Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenen dünya demografisi, savaştan sonra gerçekleşen sağlık reformları bir nüfus patlamasına neden oldu. Birey ve toplum sağlığı, önceki dönemlerden çok daha iyi seviyelere ulaşmaya başladı.²⁷⁷ Türkiye'de ise 1950'lerin başlarına kadar kırsal bir toplum olmanın yetersizliği yaşanırken, Dünya genelinde sağlık ve beslenme konusundaki gelişmelerin tabii bir sonucu olarak 1960'lara gelindiğinde sanayileşme ve şehirleşme hız kazandı. Bu, sağlık hizmetlerine olan talebi de artırdı.²⁷⁸ Artan nüfus ve şehirleşme, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve modernleştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. İşte bu dönemde Doğramacı'nın Türkiye'de gerçekleştirmeye çalıştığı sağlık atılımlarının bir somut sembolü olarak Hacettepe Hastanesi ve ardından kurulacak olan Hacettepe Üniversitesi'ni gösterebiliriz. Dünya'da ve Türkiye'de bu dönemde cereyan eden sosyo-ekonomik değişim rüzgârı, Doğramacı'nın vizyonunu hayata geçirmesi için bir fırsat sunmuştur. Doğramacı, Türkiye'nin sağlık sistemini özellikle ABD'yi modelleyerek eğitim ve araştırmanın bilimsel temelli uygulamalarla uluslararası standartlara taşımayı amaçlıyordu.

Belge 10. Rockefeller Foundation U.S. Department of Health ve American Board of Comissioners tarafından Ankara Tıp Çocuk Sağlığı Enstitüsü'ne gönderilen bağışa dair resmî belge. (1960). Bağış miktarı 145 bin dolardı, bu da 2019 kuruna göre yaklaşık 6,1 milyon

²⁷⁷ “Baby Boomer” adı verilen kuşak, II. Dünya Savaşı sonrasında 1946–1964 yılları arasında doğan ve savaş sonrası nüfus patlamasının bir parçası olan nesli ifade eder.

²⁷⁸ Metin Özasan, “Bir Ankara Efsanesi Olarak Hacettepe”, *İdealkent*, cilt 5, sayı 11, 2014, s. 88.

dolara denk gelmektedir. Bu gibi bağışlar yangın sonrasında hastanenin yeniden inşa edilmesinde destek sağlamıştır.²⁷⁹

3.6. 1950-1960 ARASI TÜRKİYE VE HACETTEPE HASTANESİ

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri müdahale, Demokrat Parti iktidarını sona erdirerek ülke yönetimini Millî Birlik Komitesi'ne devretti. Bu durum, Türkiye'de birçok siyasi ve toplumsal değişikliklere yol açtı. Ardından 1961 Anayasası hazırlandı ve kabul edildi. Bu anayasa, Türkiye'nin ekonomik ve demografik yapısında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. 1950'lere kadar Türkiye, büyük oranda kırsal bir toplumken, 1960'lara gelindiğinde sanayileşme ve şehirleşme hız kazandı. Bu, sağlık hizmetlerine olan talebi de artırdı.²⁸⁰ Artan nüfus ve şehirleşme, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve modernleştirilmesi gerekliliğini daha zaruri hale getirdi.

Türkiye'de bu dönemde cereyan eden sosyal ve ekonomik değişiklikler, Doğramacı'nın vizyonunu hayata geçirmesi için bir fırsat sunmuştur. Onun planında, Türkiye'nin sağlık sistemini, özellikle ABD modeline uygun olarak eğitim ve araştırmanın entegre edildiği bilimsel temelli uygulamalarla uluslararası standartlara taşımak vardı. Yapılanlara bakarak bunu gerçekleştirmeyi hedeflediğini görebiliyoruz. Bu gelişmeler projelerinin daha hızlı ve geniş çapta kabul görmesine olanak tanıyacaktı. Bu doğrultuda Doğramacı'nın hastane projesi Türkiye'nin modernleşme sürecinin bir parçası olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Nitekim bu durum, Soğuk Savaş döneminde Batı'ya yaklaşan Türkiye'nin kalkınma hedefiyle paralellik göstermekteydi.

İhsan Doğramacı yaptığı icraatlarıyla hem üniversite camiasında hem kamuoyunda popülaritesi artan bir kişiye dönüşmüştü. Öyle ki, 27 Mayıs askerî müdahalesinden sonra yaşanan iktidar boşluğu esnasında bir başbakanlık teklifi dahi almıştı. Bu gelişmeyi o anları bizzat yaşayan Hacettepe rektörlerinden Muvaffak Akman şöyle aktarmaktadır:

“27 Mayıs 1960 ihtilalinden birkaç gün sonra Cemal Gürsel Paşa, yanında Fahri Özdilek Paşa ve tanımadığım bazı yüksek rütbeli subaylarla birlikte Hacettepe'ye geldi. Hoca o gün ne düşünmüşse mutadî hilafına (alışılmışın aksine) uzun bir doktor

²⁷⁹ BCA. 30-18-1-2/155-6-12. 7.7.1960.

²⁸⁰ Hacettepe Çocuk Hastanesi'nin kurulması da bu dönemde gerçekleşmişti. Dönemin Hacettepe semti hakkında bkz. Metin Özasan, “Bir Ankara Efsanesi Olarak Hacettepe”, *İdealkent*, cilt 5, sayı 11, 2014, s. 88.

gömleği giymişti. Ziyaretçileri, Çocuk Hastanesi'nin 2 no'lu kapısında karşıladı. Hepimiz arkasında duruyorduk.

Hep beraber hocanın makam odasına doluştuk. Sonra içerisi otobüs içi gibi olduğundan bizler dışarı çıktık. Cemal Paşa (Gürsel), Hocabey ve diğer subaylar uzun süre içeride “halvet” oldular. Biz merakla dışarda bekledik.

Hoca ziyaretçilerini uğurladıktan sonra tekrar birlikte odasına girdiğimizde, gözyaşlarını tutamadı. Öğrendik ki, Cemal Gürsel kendisine “Başbakanlık” önermiş. Doğramacı Hoca “böyle şerefli bir göreve layık görüldüğü için” çok duygulanmış ama yine de teşekkür ederek bu öneriyi kabul edemeyeceğini arzetmiş.”²⁸¹

İhsan Doğramacı, hayatının farklı dönemlerinde benzer şekilde birçok siyasi görev teklifini geri çevirmiştir. Bakanlık, başbakanlık, hatta cumhurbaşkanlığı adaylığı teklif edilmiş olmasına rağmen politikaya girmemiş; sağlık ve eğitim gibi sivil alanlarda etkin olmayı tercih etmiştir. Dikkat çeken, Doğramacı'nın siyasetten uzak kalmasına rağmen devletin bürokratik üst kademeleriyle her zaman yakın ilişkiler içinde olması ve projeleri için önemli destekler almayı başarmasıdır. Bu başarıda Doğramacı'nın devlet bürokrasisinde engellenmekten çok desteklenmeye çalışılan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı döneminde Irak yerel yönetimi ve merkezî idarede etkili bir aileden gelen Doğramacı, Cumhuriyet döneminde neden siyasetten uzak durdu? Bu sadece onun kişisel tercihi miydi, yoksa devletin stratejik bir kararı mıydı? Kayınpederi Hikmet Süleyman'ın Irak'ta idamla yargılanması ve eniştesi vali Lütfi Kırdar'ın 1961'de Yassıada yargılamaları sırasında ölümü siyasetten uzak duruşunu açıklayan bazı ihtimaller olarak söylenebilir. Doğramacı'nın Türkiye'de sağlık ve eğitim hizmetlerine odaklanarak bu alanda öne çıkması bir tercihti denebilir. Doğramacı, devletle olan iletişimini hep sıkı tutmuş ve bu sayede projeleri için gereken desteği sağlamıştır. Ancak, ona sunulan siyasi görevleri kabul etmeyerek, sivil alanlarda kalmıştır.

3.7. ÇOCUK HASTANESİ VE YENİ DÜZENLEMELER

1960'lı yıllar Türkiye'de planlı kalkınma döneminin başlangıcıdır. Bu kapsamda toplum sağlığı ve refahını artırmak hedefleniyordu.²⁸² Çocuk Hastanesi, bağlı olduğu enstitü ile

²⁸¹ Akman, a.g.e. s. 31.

²⁸² TC. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DPT, Mayıs 2009, İnternet adresi: www.sbb.gov.tr/ Erişim: 24 Nisan 2024.

tüzel kişiliğe sahipti. Bu sayede, hastane adına arsalar satın alınabilecek ve binalar inşa edilebilecekti. Yangını takip eden süreçte, artan ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak 1000 yataklı bir genel hastane inşa edildi ve çocuk hastanesinin yatak kapasitesi 350'ye çıkarıldı.

Haziran 1961'de, Çocuk Sağlığı Enstitüsü'ne bağlı olarak Türkiye'nin ilk *Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Yüksek Okulu*, lisansüstü öğrenci alan *Yüksek Hemşirelik Okulu*, tıbbi teknoloji alanlarında eğitim veren *Sağlık Bilimleri Yüksekokulu* kuruldu. Enstitüye bağlı açılan bu yüksekokul Türkiye'de yardımcı tıp profesyonellerinin üniversite düzeyinde eğitim görerek yetişmelerine imkân verecek ilk kurum olarak kabul edilir.²⁸³ 1962'de ise *Ev Ekonomisi Yüksekokulu'nun Diyetetik Bölümü* açıldı.

İhsan Doğramacı'nın öncülüğünde Hacettepe Çocuk Hastanesi'nde birçok yenilikçi uygulama başlatılmıştır:

Tam Gün (Full Time) Sistemi: Hacettepe Çocuk Hastanesi hizmete girmesiyle uygulanmaya başlanmıştır.²⁸⁴ Asistan doktorlar gün aşırı nöbet tutarak, poliklinik ve yatan hastalarla farklı doktorların ilgilenmesi sağlanmıştır. Ayrıca hastanede en az bir doktorun sürekli bulunması zorunluluğu getirilmiştir. Bu düzenleme, doktorlara hastalarını 24 saat boyunca takip etme ve bu süreçte öğrenme fırsatı sunmuştur. Bu gelişmelerin canlı tanığı olarak bir röportajda şöyle denilmiştir:

“Hacettepe Hastanesi'nde yapılan Türkiye'de tıp eğitiminde bir devrimdi. Biz hasta ile temasa birinci sınıftan itibaren başlıyorduk. Hocalarımızın odasına randevu almadan rahatlıkla girip her türlü problemi sorabiliyorduk. Bu ilkti. Aynı şeyi temel bilimlere geçtikten sonra klinik hocalarımızda da gördük. Hocalarımız neredeyse günün 24 saati hastanedeydiler.”²⁸⁵

Asistan Şartlarının İyileştirilmesi: Asistanlara hastanede konaklama imkânı sunulması, hastaları doğrudan ve uzun süre takip etme fırsatı sağladı. Beyaz kıyafet giyme zorunluluğu, hastaneye temizlik ve düzen sağlama amacını taşıyordu. Doktorların kulak

²⁸³ Ertuğ, a.g.e. s. 30.

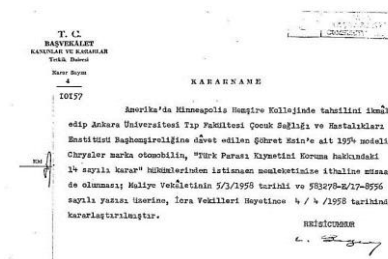
²⁸⁴ Not: Daha önce “Amerika Yılları” başlığında anlatıldığı üzere, İhsan Doğramacı yeni kurulan hastanenin sisteminde ABD'de gördüğü üniversite işleyiş modelinden esinlenmiştir. Konuyla ilgili bkz. Norman Stone, “Even His One-Time Opponents Admit That He was Right”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 252.

²⁸⁵ Prof. Dr. Gülsev Kale ile Röportaj'dan aktaran John J. Grabowski, *Prescription for change*, Bilkent University Library Catalog (BULC).

bakım ve göz dibi muayenesi gibi rutin uygulamaları o dönemde yenilikçi bir uygulamaydı. Tüm bunlar modern pediatri eğitimine geçişin işaretleriydi. Hatta bazı Avrupa ülkeleri arasında, İngiltere’de dahi bu uygulamaya henüz geçilmemişti. Hasta odasına pedalla çalışan bir lavabo yerleştirilmesi bile büyük bir yenilikti.

Hemşirenin Yeni Görev Tanımlaması: Bu alanda gerçekleştirilen değişiklikler, tamamen yeni bir yaklaşımı temsil ediyordu. Servis hemşirelerinin 8 saatlik vardiyalarda çalışmaları, hastalara kesintisiz hizmet sağlıyordu. Hemşirelerin hastanede kalabileceği bir ortam sağlanması, hasta bakımında büyük bir ilerlemeydi. Önceki düzenlemelerde doktorların emrinde ve hizmetinde olan hemşireler, yeni sistemin getirdiği düzenlemede bu bağımlılıktan kurtulmuş ve hastalara verdikleri hizmet de artmıştı. Yeni sistemde hemşirelik direktörlüğü kurularak verimli bir iş bölümü yapılmıştı. Çocukların beslenme ve bakımı gibi görevlerde niteliksiz hasta bakıcıların yerini hemşireler aldı. Böylece Türkiye’de “modern hemşirelik” uygulaması başlatılmıştı.

Hastanenin kurulduğu ilk zamanlarda çalışmaya başlayan doktorlar, anılarında hemşire ve diğer hastane personelinin çalışma verimliliğinin nasıl artırıldığından sıkça bahsederler. *“Modern yöntemlerle gelişmiş ülkelerle aramızdaki 50 yıllık farkın kapanmaya başladığını, bu değişimleri yaşayarak gördüm.”*²⁸⁶ Hemşirelerin görevlerinin genişlemesi, evli hemşirelerin servise ulaşımının kolaylaştırılması gibi uygulamalar çalışma ortamının daha etkin ve verimli hale gelmesine katkı sağlamıştır. Bu gelişmeler, hastane içindeki işbirliğini ve koordinasyonu güçlendirerek, hasta bakım kalitesinin artmasına olanak tanımıştır.

Belge 11. 1958 yılına ait bu resmî belgede, ABD’de eğitimini tamamlayarak Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Enstitüsü Başhemşireliği’ne davet edilen Şöhret Esin’e ait Merkür marka

²⁸⁶ Özsoylu, a.g.e. s. 8.

otomobilin yurda getirilmesi hakkında çıkarılan karar, Doğramacı'nın hastane personelinin yaşam kalitesine ne ölçüde önem verdiğini gösteren bir örnektir.²⁸⁷

Yukarıdaki belge, İhsan Doğramacı'nın kararlılığını anlayabilme adına enteresan bir örnektir. Amerika'dan transfer edilen başhemşirenin şahsi otomobilinin gemi yoluyla taşınarak Türkiye'ye getirilmesinde gerekli finansmanın karşılanması için bir kararname dahi düzenlenmiştir. Bu durum Doğramacı'nın modern tıp eğitimi ve sağlık hizmetlerine verdiği önem kadar verimliliği artırmak için personel konforunun dahi düşünülmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Hastane Beslenme Düzeni: Önceden hasta yakınlarının evden yemek getirmesine izin verilen bir uygulama vardı. Bu uygulamaya son verilerek yemek imkânı hastanede sağlanmaya başlandı. Ayrıca, diyetisyenlerin doktor ve hemşirelere danışmanlık yapması da ilk kez bu hastanede gerçekleşti. Beslenme düzenine büyük önem veriliyordu. Daha hijyenik tedavi gereği, hastalara dışarıdan hediyeler getirilmesi artık kabul edilmiyordu. Eskiden hasta yakınları doktor ve hemşirelere meyve, sebze vb. getirir ve bu personel arasında dağıtılırdı. Böylece yeni düzenlemede, koruyucu hekimlik ilkesi geliştirilerek sağlık hizmetlerinde verimlilik artırıldı.

Hasta Arşivi ve Hastalık Kodlama: Hasta dosyalarının düzenli bir şekilde arşivlenmesi ve hastaların poliklinik ve kliniklerde aynı dosya ile görülmesi, hasta takibini kolaylaştırdı. Hastalık kodlama sistemi, hastalıkların belirli kodlarla tanımlanması ve sınıflandırılmasıyla hastane işleyişini daha da optimize ediyordu.

Hastane Kütüphanesi ve Kan Bankası: Genellikle hastanelerde sadece öğretim üyelerinin odalarında kitaplıklar bulunurdu. Yeni dönemde genel hastane kütüphanesi açılarak gece boyu açık kalması sağlandı. Bu kütüphane doktorlar, hemşireler ve hasta yakınları tarafından kullanılabilirdi. Ayrıca kan bankası ilk defa burada kurulmuştu. Benzer bir kuruluş, o dönem Amerika'da bulunan sayılı çocuk hastanelerinden St. Louis Children's Hospital'da bile mevcut değildi. Kan bankası 24 saat boyunca hizmet veriyordu. "Cross-match, indirekt coombs" (kan uyumu ve antikor testi) gibi deneyler hastane asistanları tarafından gerçekleştiriliyor ve kan bu sonuçlara göre sağlanıyordu. Hastane kuruluşuyla

²⁸⁷ BCA. 30-18-1-2/148-17-20. 4.4.1958.

birlikte birçok test uygulamaya kondu. Örneğin “Gambleogram” gibi, tedavi süreçlerinde bulguları önceden tahmin etmeyi sağlayan testler, tedavi sonuçlarında olumlu etkiler gösterdi.

Laboratuvarlar: Hastanenin laboratuvarları, diğerlerinden farklı olarak geceleri de açık tutuluyordu. Bu sayede, asistan doktorlar bazı testleri (CO2 bağlama kapasitesi, kan şekeri, bilirubin vb. taylorleri) gece yapma imkanına sahip oluyordu. Gerektiğinde laboratuvar sorumlularının gece hastaneye çağrılmalarıyla laboratuvar hizmetleri 24 saat boyunca kesintisiz olarak devam ediyordu.

Toplum Sağlığı ve Koruyucu Hekimlik: Aşı uygulamaları dahil olmak üzere, koruyucu hekimlik ve çeşitli sosyal hizmetlerin çevredeki halktan başlayarak tüm ülkede uygulanmasında hastanenin önemli bir rolü vardı. Ayrıca o yıllarda bütün Türkiye’de “exchange transfüzyon” (kan değişimi) hizmeti sunan tek kuruluş olduğu için, Ankara *Zekai Tahir Burak Doğumevi*’nde dünyaya gelen bebeklerin bakımı da bu hastanenin doktorlarına emanet edilmişti. Öğle arası, hafta sonları, bayram veya yaz tatillerinde dahi hasta hizmetlerinin aksatılmadan sürdüğü bir sağlık kuruluşuydu.

Akademik Tartışma Özgürlüğü: Tıp eğitiminde klasikleşmiş mutlak doğrular ve tartışmasız ortamlar bilimin ilerleyişine engel oluyordu. Hacettepe Hastanesi’nde hastalıklar ve tedavi yöntemleri konusunda akademik kadronun tartışma özgürlüğü teşvik edilmiştir. Bu konuda İhsan Doğramacı’yla yaşanan bir anıdan şöyle bahsedilmektedir:

“1958 senesinin ilkbaharında difteri vakaları çok yaygındı. Tedavisinde de hayvanlardan elde edilen içerisinde “fenol” bulunan serumları kullanmaktaydık. Böyle bir hasta için Hocabey’le yapılması gereken difteri serumu hakkında konuşurken, ben Brenmenn adlı kitaptan bahsederek serumun miktarına itiraz etmiştim. O sırada Hocabey’in odasında bulunan ve bu yeni çocuk hastanesinde bilimsel tartışmanın teşvik edildiğinden haberi olmayan Ankara Tıp Fakültesi doçenti Cemil Rota’nın, beni kovulmaktan korumak üzere, Hocabey’in arkasına saklanarak, susmamı anlatmak için işaretler yaparak gösterdiği gayreti iyi hatırlıyorum. Kaynak göstererek Hocabey’e karşı fikrimi serbestçe ifade etmemin, beni asistanlıktan başasistanlığa yükselteceğini Doç. Cemil Rota o yıllarda aklından bile geçirmezdi. Esasında bu, Hocabey’in en belirgin özelliği, farklı bilim anlayışı ile çevresine aşlamak istediği akademik özgürlük ortamıydı.”²⁸⁸

²⁸⁸ Özsoylu, a.g.e. s. 8-14.

Yerine göre bazı hocaların arabalarını bile asistanlara yıkattığı bir dönemde, yukarıdaki anekdotta bahsi geçtiği üzere özgür düşüncenin teşvik edilmesi yine Hacettepe ekolünün öncü olduğu bilimsel anlayışa bir örnektir. Bunda Amerika’da sağlıktaki modern gelişmelerin örnek alınması inkâr edilemez. Doğramacı da tüm icraatlarında bu modelin Türkiye’deki öncüsü olmaya çalışmıştır.

Asistanlığa Yeni Düzen: Türkiye’de o zamana kadar kliniklerde hasta yatışı genellikle hocaların isteğine göre belirlenirken, özel muayenelerden gönderilen hastalara öncelik tanınıyordu. Ancak Hacettepe Çocuk Hastanesi’nde bu işlemler, asistanların bilimsel kanaatlerine göre yönlendiriliyor ve hastaların taburcu olmaları da servislerin kıdemli asistanlarının sorumluluğuna bırakılıyordu. Öğretim üyeleri “konsültan” olarak hasta bakımı ve öğretim için hizmet verirken, hasta bakımı Batı’nın en ileri üniversite kliniklerinde olduğu gibi tamamen asistanların sorumluluğundaydı. Asistanlar, kıdemlilere karşı uzmanlık alanında çok iyi yetişmiş başasistanın denetimi altındaydı. Başasistan, hastanede yatılı ve polikliniklere gelen hastaları geceleri nöbetçi olanlarla birlikte dolaşarak acil uygulamaları belirlerdi. Başasistanın nöbetçi olarak laboratuvar dahil yapılan ve yapılmayan tüm işlerden sorumlu olması, koordinasyonu ve entegrasyonu sağlıyordu.

Fahri (Gönüllü) Asistanlığın Sonu: Hastanedeki tüm doktorlar aylık ücret alıyordu ve mesailerinin ihtisas sürelerine dahil edilmesi, ülkemizde ilk kez bu kurumda başladı.

Eski Çocuk Hekimlerine Saygı: Gelişmiş ülkelerdeki bilim ve teknolojinin en son yeniliklerinin ülkemize bu hastaneden girmesiyle birlikte, geçmişteki önemli çocuk hekimlerinin, örneğin Şaban Şifai, Kadir Raşit Anday, Besim Ömer Paşa gibi şahısların bölümlere adlarının verilmesi ve büstlerinin yapılması gibi uygulamalarla hem hatıraları yaşatıldı hem de örnek model olmaları sağlandı. Ayrıca eski Türk çocuk hekimlerinin adları laboratuvar ve çalışma odalarına da verilerek onlara saygı gösterilmiştir. Bu düzenlemeler Doğramacı’nın uzlaşmacı ve kaynaştırıcı yönünün bir yansımasıydı.²⁸⁹

²⁸⁹ Çocuk Hastanesi ile başlayan sağlık reformları hakkında daha detaylı bilgiler için şu eserlere bakılabilir: Şinasi Özsoylu, *İhsan Doğramacı ile 40 Yıl*, Ankara, 1995; Muvaffak Akman, *Yaşantımda Hacettepe ve Sonrası: Bir Emekli Rektörün Anıları*, Emek Ofset Matbaa, Yalova, 1995; Murat Yurdakök, *Hacettepe Çocuk Hastanesi Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992; Gülsev Kale, Murat Yurdakök, *Hoca Bey ile Anılar*, Alp Ofset Matbaacılık, Ankara; Celal Ertuğ, *Dünya’da ve Türkiye’de İhsan Doğramacı Olayı*, Meteksan, Ankara, 2015.

Hacettepe Çocuk Hastanesi'nin açılışı ve işleyişi “niçin yapılamaz” tartışmalarını yavaş yavaş ortadan kaldırırken “nasıl yapılabilir”in yolunu göstermişti. Prematüre servisinin açılmasıyla başlayan ve inşaat halinde olduğu için elektrik ve doğalgaz bağlantıları bile yapılmamış, müteahhitten geçici kabulü dahi gerçekleşmemiş olan binada, hastanenin açılmaması için birçok neden bulunmasına rağmen istendiğinde işlerin nasıl halledilebileceği ortaya koyuluyordu.

“Hacettepe Çocuk Hastanesi’nde meydana gelen şey o kadar önemlidir ki, bunu Türk çocuk hekimliğinin rönesansı olarak adlandırabiliriz. En önemli farkı çocuk hekimlerinin uygulamalarında ve çalışma şekillerindeydi. Uygulamada gelenekten bilime, yöresellikten küreselliğe geçişi sağlamış, bu özelliğiyle de ülkemizdeki çalışmaların uluslararası düzeyde hak ettiği yeri almasını sağlamıştır.”²⁹⁰

Doğramacı'nın aklında Hastane yapısını daha da büyüterek bir sağlık bilimleri merkezi haline çevirmek ve belki de bu yapıyı ilerde bir üniversiteye dönüştürmek vardı. Bu doğrultudaki girişimlerinin kısa vadede bir tıp fakültesi kurulmasına yönelik olduğu görülmekte ise de orta ve uzun vadede bir üniversite kompleksini planladığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 39. Doğramacı, yurtdışına gönderilen hekimlerle. 1961 yılında Türkiye'nin ilk Hemşirelik, Tıbbi Teknoloji, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon eğitimi veren Sağlık Bilimleri Yüksekokulu açıldı. 1962 yılında ise Beslenme ve Diyetetik bölümü kuruldu.

²⁹⁰ Prof. Dr. Murat Yurdakök ile Röportaj'dan aktaran Grabowski, *Prescription for change*, Bilkent University Library Catalog (BULC).

4. BÖLÜM

FAKÜLTE'DEN ÜNİVERSİTE'YE HACETTEPE YILLARI

(1963-1975)

1963–1975 dönemi hem dünyada hem Türkiye’de Soğuk Savaş rekabetinin, kalkınma ideolojisinin ve toplumsal dönüşümlerin belirlediği bir zaman dilimidir. Dünya ölçeğinde, 1960’ların ortasından itibaren ABD–Sovyet rekabeti uzay yarışı, nükleer caydırıcılık ve ideolojik nüfuz mücadeleleri üzerinden sürerken, aynı zamanda bilimsel araştırma ve teknoloji stratejik öncelik kazanmıştır. 1961–1963 yılları arasında başkanlık yapan John F. Kennedy döneminde geliştirilen New Frontier sloganı, her ne kadar öncelikli olarak ABD’nin iç kalkınma hedeflerini kapsasa da aynı zamanda Avrupa ve çevre bölgeleri etkileyen dış politika yönüne de sahipti. Bu slogan, Soğuk Savaş koşullarında ABD’nin müttefiklerini Sovyet etkisinden koruma ve komünist genişlemeye karşı destekleme amacını taşıyan stratejik bir yaklaşımdı.²⁹¹ Bu doğrultuda, kalkınma yardımları ve teknik işbirliği programlarıyla müttefik ülkelerde modern eğitim ve sağlık kurumlarının kurulması da desteklenmiştir. Bu yaklaşım, Soğuk Savaş’ın ideolojik rekabet ortamında “kalkınma yoluyla nüfuz” anlayışının bir yansımasıdır. Türkiye de bu küresel yönelimin etkisindedir.

Türkiye açısından 1960 askeri müdahalesinin ardından gelen dönem, planlı kalkınma ve kurumsal yeniden yapılanma yıllarıdır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 1960’ların başında kurulmuş, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1968) ile modern tıp, sağlık hizmetleri ve eğitime yönelik yeni düzenlemeler de hedeflenmiştir.

Kısaca 1963-1975 dönemi Türkiye'nin demokrasi ile otoriterlik, kalkınma ile ekonomik istikrarsızlık, toplumsal kutuplaşmanın arttığı ve 12 Eylül 1980'e giden sürecin tohumlarının atıldığı çok kritik ve hareketli bir zaman dilimidir. İşte bu tarihsel bağlamda İhsan Doğramacı, 1963'te Hacettepe Tıp Fakültesi'nin kurulmasıyla başlayan süreci

²⁹¹ Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, Çeviren Sevinç Sayan Özer, İmge Kitabevi, 2005, s.451-467. *New Frontier* ve John F.Kennedy hakkında bkz. *John F. Kennedy Presidential Library and Museum*, “Life of John F. Kennedy,” erişim tarihi: 25 Kasım 2025, internet adresi: <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/life-of-john-f-kennedy>.

1967’de fakültenin Hacettepe Üniversitesi’ne dönüşmesi ile taçlandırmıştır. Bu gelişme, Türkiye’nin kalkınma planlarıyla uyumlu, Amerikan modelinden esinlenmiş, modern bir sağlık ve üniversite sisteminin inşasıdır denebilir.

Bu bölümün amacı, Hacettepe’nin fakülteden üniversiteye dönüşüm sürecini ve Doğramacı’nın bu süreçte üstlendiği akademik ve idari rolü ortaya koymaktır. Bahsedildiği gibi önceki bölümde İhsan Doğramacı’nın Ankara Üniversitesi’ndeki akademik kariyeri, Hacettepe Çocuk Hastanesi’nin kuruluşu ve yangın sonrası yeniden inşası ile gelişimi ele alınmıştı. Hastane, yurt dışı eğitiminden dönen uzmanların katkısı ve yüksekokullar kurulmasıyla kapsamlı bir sağlık merkezi haline gelirken, çevresinde oluşan kompleks zamanla tıp fakültesine evrildi.

Hacettepe’nin tıp fakültesine dönüşmesi için yapılan girişimler ve bu süreçte karşılaşılan bürokratik engeller, Ankara Üniversitesi seçimleri ve Doğramacı’nın rektörlüğü, Hacettepe’nin yenilikçi eğitim modeli ve uluslararası alanda aldığı övgüler ile üniversiteleşme sürecinde Beytepe Kampüsü’nün inşası çeşitli belgeler ve fotoğraflarla desteklenerek ele alınacaktır. Bu inceleme, İhsan Doğramacı icraatlarının bir sonucu olan Hacettepe’nin Türkiye’deki sağlık ve eğitim alanında yaşadığı dönüşümün anlaşılmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla bu süreç, Doğramacı’nın ideal ve düşüncelerinin zamanla nasıl somutlaştığını ve bir hizmet müessesesine dönüştüğünü gösteren canlı bir örnek olarak değerlendirilebilir.

4.1. YENİ TIP FAKÜLTESİ VE REKTÖRLÜK SEÇİMLERİ

1962 yılına gelindiğinde Ankara Üniversitesi’ne bağlı Hacettepe Hastanesi artık dört yıl öncesinde ilk kurulduğu güne göre çok daha gelişmiş ve çevresinde hastaneyi tamamlayan sağlık bilimleri yüksekokullarıyla, kendi personelinin yetiştirmeye başlayan bir yapıya kavuşmuştu. İhsan Doğramacı yurt içi ve yurt dışı bağlantılar kurarak bu bilim ve sağlık merkezinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken bir yandan da büyüyen Hacettepe’ye resmen yeni bir statü kazandırma niyetindeydi. Doğramacı’nın bu dönemde hastane yapısını büyötmeye yönelik çalışmalarını meslektaşları Prof. Gökhan Tunçbilek şöyle naklediyor:

“Doğramacı hem yerel hem uluslararası düzeyde fonlar topluyor. Hem bağışlar hem genel bütçeden. Yabancı diplomatların gruplarına girip onlardan fonlar topluyor.

Hastane arsasının bulunması için Ankara valisi ile görüşüyor. Çocuk hastanesi projesi belki de Türkiye'nin ilk kentsel dönüşüm projesine yol açıyor da denebilir. Orada Hacettepe Mahallesi var. Hastanenin yapıldığı yer belediye arazisi fakat üniversite binalarının olacağı yerler henüz mahalle. Hastane bitiyor ama eğitim binaları için yer yok. Mahallenin şanı da iyi değil, emniyetsiz bir yer. Doğramacı bu mahallede yaşayan halkla görüşmeye gidiyor. Mahalle sakinleriyle konuşuyor, toplantılar yapıyor, muhtara gidiyor, kahvelere gidiyor. Diyor ki size paranızı verelim, buraları da devlete satın, siz de daha sağlıklı yerlere çıkın. Bir şekilde bunun takibini yapıyor, halka paralarının ödenip ödenmediğini takip ediyor mağduriyet olmaması için. Mahalleliyi bir şekilde ikna ediyor. İnsanlarla sıkı temas kuruyor.”²⁹²

Doğramacı'ya göre hastanedeki klinik uygulamalar, bağlı olduğu Ankara Tıp Fakültesi'nden farklıydı. Bu yüzden Hacettepe tıp kompleksinin bağımsız bir fakülteye dönüşmesi gerekiyordu. 5 Ekim 1960'da kurulan DPT, Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Tıp Fakültelerine bir sonraki yıl için öğrenci alımlarına 100'er kontenjan daha eklemeleri yönünde bir yazı göndermesiyle beklenen fırsat doğdu.²⁹³ Ancak her iki fakülte de bu öneriyi kabul etmiyordu. Öğrenci sayısının artmasıyla eğitim kalitesinin düşeceğini ve ayrıca DPT'nin üniversitelere öneride bulunmasının üniversite özerkliği ile bağdaşamayacağı düşüncesi hakimdi.

Fotoğraf 40. Tıp kampüsü inşasından bir görüntü.

Bu durum üzerine Doğramacı DPT'ye bizzat giderek, Sosyal Planlama Dairesi Başkanı Enver Ergun ile görüşmüş ve bir öneride bulunmuştu. Buna göre Hacettepe Hastanesi'nin bağlı olduğu Çocuk Sağlığı Enstitüsü'nü tıp fakültesinden ayırarak doğrudan rektörlüğe bağlamak suretiyle ikinci bir tıp fakültesi açılabilirdi. Böylece ülkenin büyük ihtiyacı olan doktorların yetiştirilmesi için daha çok öğrenci alınabilirdi. İkna çalışmalarına devam eden Doğramacı, DPT'den Enver Ergun'u ziyaret etmekle kalmadı, Ergun ve ekibine hastaneye ve enstitüye bağlı okulları ve laboratuvarları gezdirerek kurulacak ikinci bir

²⁹² Ahmet Feyzi Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*, 9 Ağustos 2023.

²⁹³ “Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Kuruluş Öyküsü (40. Yıl): İhsan Doğramacı ile Röportaj” HUMED (Hacettepe Üniversitesi Mezunları Derneği), 2003, İnternet adresi: www.youtube.com/@humed4946/ Erişim tarihi: 21 Ocak 2025.

fakültenin elzem olduğunu göstermeye çalıştı. Nitekim bu çabalar yeni tıp fakültesi için gerekli maddi ve bürokratik destek sağlanmasına kapı aralayacaktı:

“Çocuk Sağlığı Enstitüsü’nün kurduğu ve ona bağlı olan hastanede eğitim ve hasta bakımı aşağı yukarı Amerika’da gördüğümüz gibiydi. Yani bütün elemanlar profesörler dahi tam zamanlı orada çalışıyorlardı. Ama onların aldığı ücret az olduğu için bizim kurduğumuz dernek veya vakıftan ek ücretler veriliyordu. Böylece maddi sıkıntı çekmeden bütün zamanlarını oraya ayırabiliyorlardı. Ancak bunu mecburi kılacak hukuki bir düzen yoktu. Ankara’da tıp fakülteleri, zaten orada bir tek Ankara Tıp Fakültesi vardı, orada çalışanlar ile bizim enstitüde çalışanlar arasında çalışma düzeni bakımından büyük bir ayrıcalık vardı. Ve bu da sıkıntı yaratıyordu büyük ölçüde. Bunun çaresi ayrı bir fakülte kurmaktır. Onun için biz 1963’te Ankara Üniversitesi’nde yeni ve ayrı bir fakülte kurulması teşebbüsüne geçtik. Kolay olmadı mücadeleli oldu.”²⁹⁴

Doğramacı sadece akademik alanda değil, aynı zamanda bürokrasideki bağlantılarıyla iş bitirici bir kişiydi. Bu sayede fakülte kuruluşu için gereken bütçeler hızla sağlandı. 1962 yılında, *TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu* toplantısı sırasında bazı milletvekillerinin İhsan Doğramacı’ya gelip “Hocam, bir arzunuz, emriniz var mıdır?” diye hitap ettikleri anlatılır.²⁹⁵ Fakültenin kuruluş aşamalarında, Doğramacı’nın istediği miktarda büyük bütçeler Meclis Bütçe Komisyonu tarafından onaylanmıştır.

1963 yılında DPT, kurulması düşünülen yeni tıp fakültesinin hazırlık çalışmaları hakkında Ankara Üniversitesi’nden bilgi istedi. Bu durum büyük tepkiye yol açtı. Başbakan İsmet İnönü, özel doktoru Prof. Zafer Paykoç aracılığıyla Ankara Üniversitesi’nden bir grup profesör ile görüştü. Toplantıda ikinci bir tıp fakültesinin kurulmasının mevcut fakülteyi böleceği, akademik kadronun da buna yeterli olmayacağı kaygısı ileri sürülmüştü. İnönü, Maliye ve Milli Eğitim Bakanlıklarına mevzuatta böyle bir destek hükmü olup olmadığını sorduğunda, “olmadığı” cevabını aldı. Bunun üzerine İnönü profesörlerin içini rahatlatarak zaten bu şartlarda fakülte kurmanın zor olacağını söylemişti.²⁹⁶

Ancak Doğramacı, başından beri bu fakültenin kurulması için devletten maddi destek istemediğini ve gerekli akademik kadronun da hazır olduğunu vurgulamıştı.²⁹⁷ İnönü DPT Müsteşarı Enver Ergun ile görüştüğünde, Ergun, yeni tıp fakültesinin kurulmasının

²⁹⁴ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Hocabey ile Hayatı Hakkında Söyleşi*, internet adresi: <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 25 Aralık 2023).

²⁹⁵ Ertuğ, a.g.e. s. 33.

²⁹⁶ Ergir, Fındık, a.g.m., s. 9.

²⁹⁷ Ergir’in Doğramacı ile yaptığı röportajda yaşanan olaylara değinilmektedir. Bkz. Ergir, Fındık, s. 9-10.

mevcut Ankara Tıp Fakültesi'ni bölmeyeceğini ve üstelik sağlık alanında ülkenin acil ihtiyaçlarını karşılayacağını anlattı. İnönü projeyi bir yıl ertelemeyi önerse de Ergun, bunun ancak yeni bir yasa ile mümkün olabileceğini söylemişti. Bunun üzerine İnönü, projeye devam edilmesine karar vermiştir.

Yeni fakülteye karşı olan hocaları üzmemek istemeyen İnönü, projenin bir yıl daha ertelenmesini önerir. Bunun üzerine DPT başkanı yeni bir kanun gerektiğini, 1963 Uygulama Planı'nda yer alan hükmün ancak ayrı bir kanunla ertelenebileceğini belirtir. 5 yıllık planın daha ilk yıldan delinmesiyle muhalefetin yeni öneriler getirmesi ve planın daha çok delinme ihtimalinin ortaya çıkması İnönü'yü siyasi kaygılardan dolayı geri adım atmak durumunda bırakır.

İhsan Doğramacı bir röportajında, bu süreçte ABD Başkanı John F. Kennedy'nin, yeni tıp fakültesinin kurulmasının önemine dair İsmet İnönü'ye telkinlerde bulunduğunu da belirtmiştir. Buna göre Kennedy, fakültenin kurulmasının ABD için önemli olduğunu, aksi takdirde askeri ve ekonomik yardımların yeniden gözden geçirilebileceğini ima eden bir mesaj iletmisti.²⁹⁸

Bu konuda gerek basın-yayın organlarında gerekse akademik çevrelerde, Doğramacı'nın bazı girişimlerinde uluslararası düzeyde —ABD yönetimiyle bağlantılı— destekler aldığı yönünde çeşitli iddialar ileri sürülmüştür. Bu iddialar zaman zaman İhsan Doğramacı'nın masonik ilişkileri veya Batı merkezli kurum ağlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte, Amerika'nın özellikle Ortadoğu'da 150 yıldır eğitim aracılığıyla yürüttüğü sağlık misyonerliği faaliyetleri göz önüne alındığında, Doğramacı'nın kurduğu ve kuruluş

²⁹⁸ “Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Kuruluş Öyküsü (40. Yıl): İhsan Doğramacı ile Röportaj”, *HUMED*, 2003, İnternet adresi: www.youtube.com/@humed4946. Not: Söz konusu fakülte kuruluşuyla ilgili Başkan Kennedy'nin Başbakan İnönü'yü bizzat arayarak askeri ve ekonomik yardımların yeniden gözden geçirileceğini adeta bir tehdit gibi vurgulamış olması çok düşündürücü görülebilir. Kennedy'nin İnönü'ye bu yaklaşımı, 1961'de uygulamaya konan ve bir yönüyle müttefik ülkeleri Sovyet Rusya etkisine karşı korumayı hedefleyen New Frontier politikasının somut bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde ekonomik ve askeri yardımlar giderek birer jeopolitik araç hâline gelmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile başlayan bu süreç, Kennedy ile devam etmiş Amerikan yardımları kalkınma desteğiyle birlikte, ideolojik ve stratejik yönlendirme aracı da olmuştur. Bu kapsamda, sağlık ve eğitim gibi “yumuşak güç” alanları da ABD'nin bölgesel nüfuz politikasının bir parçası hâline getirilmiştir. Konuyla ilgili bkz. Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, Çeviren Sevinç Sayan Özer, İmge Kitabevi, 2005, s.462-463. Ayrıca New Frontier hakkında bkz. Encyclopaedia Britannica, “New Frontier” erişim tarihi: 20 Kasım 2025, internet adresi: <https://www.britannica.com/topic/New-Frontier>

aşamasında ABD kaynaklı burs ve desteklerden yararlanan Çocuk Hastanesi'nin kısa sürede bir tıp fakültesine dönüşmesi, bu tarihsel bağlamdan tamamen bağımsız da düşünülemez.²⁹⁹ ABD'nin sağlık diplomasisi yoluyla bölgedeki etkisini artırma stratejisi çerçevesinde, 1962'de Hacettepe Tıp Fakültesi'nin kuruluşuna verdiği önemin de aynı stratejik motivasyonla ilişkili olabileceği öne sürülebilir. Öte yandan, bu iddialar yalnızca politik niyetlerle sınırlı görülmemelidir. Zira sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, tıp eğitiminin modernleşmesi ve insan yaşamının iyileştirilmesi gibi insani hedefler de bu süreçlerin kaçınılmaz bir parçası olmuştur. Dolayısıyla, Doğramacı'nın girişimleri hem uluslararası güç dinamiklerinin sağladığı bir avantaj hem de küresel ölçekte insana hizmet etme idealinin yerel bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Böylece, Hacettepe Tıp Fakültesi'nin kurulması için gerekli bürokratik engeller aşılmış oldu. Bu süreçte, Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu kararı kabullenmediği için istifa etti. Yerine gelen Dr. İbrahim Öktem göreve başlar başlamaz ilk olarak Hacettepe Tıp Fakültesi'nin kuruluşuna onay verdi. Yeni tıp fakültesinin kuruluş sürecinde, Doğramacı'nın hem akademik hem de bürokratik engelleri aşmadaki kararlılığı ve bu süreçte etkin bir lobi faaliyeti yürüttüğü dönemin tanıkları tarafından da doğrulanmaktadır.³⁰⁰

Netice itibariyle, *Çocuk Sağlığı Enstitüsü potansiyeliyle Ankara Üniversitesi'ne bağlı ikinci bir Tıp Fakültesi kurulması* hükmü DPT 1963 Uygulama Planı'na eklendi ve böylece Hacettepe Tıp Fakültesi 1963 programıyla resmiyet kazandı.

Hacettepe Tıp Fakültesi kurulduktan üç ay sonra, Ankara Üniversitesi'nde rektörlük seçimleri yapıldı. Bazı rektör adayları, yeni kurulan fakülteyi kapatma vaadiyle rektörlük

²⁹⁹ Şu çalışmalar, ABD'nin 19. yüzyıldan itibaren Ortadoğu'da sağlık kurumları (hastaneler, hemşire okulları, dispanserler, tıp fakülteleri) aracılığıyla yürüttüğü "sağlık misyonerliği"nin, yalnızca insani değil aynı zamanda jeopolitik-stratejik bir araç olduğunu açıkça göstermektedir: Ayten Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 16, 1999, s. 171-182; Abidin Temizer, "Van'da Amerikan Board Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Amerikan Hastanesi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, II/2, 2013, s.185-198; Meral Kuzgun, Ebru Güher, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'da Yardım Faaliyetleri Çerçevesinde Sağlık Misyonu", *Journal of Turkish Studies*, 10/9, 2015, s. 514-527; Faruk Taşkın, "Amerikan Board Misyonerlerinin Türkiye'deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1/2, 2017, s.153-171; Ali Tomalı, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Kudüs ve Çevresinde Tıbbî Misyonerlik", *Tarih Tetkikleri Dergisi*, 3/5, 2025, s.59-60, 65-67.

³⁰⁰ Özsoylu. a.g.e. s100.

seçimlerini etkilemeye çalışmıştı. Bu durum karşısında Doğramacı, anayasa profesörü arkadaşı Bülent Nur Esen’den hukuki destek olarak Esen’in önerisiyle rektör adayı olmaya karar verdi. İdeallerini hayata geçirme sürecinde akademik ve bürokratik çeşitli engellerle karşılaşan Doğramacı, hukuki danışmanlık aldıktan sonra Ankara Üniversitesi Rektörlüğü’ne aday olmuştur. Adaylığı, akademik çevrelerde destek bulmuş ve 5 Kasım 1963’te yapılan seçim sonucunda Ankara Üniversitesi Rektörü olarak göreve gelmiştir. Ertesi gün DPT’ye giderek projelerini hızla hayata geçirmeye başladı. Ancak üniversite içindeki bir grup akademisyen Doğramacı’nın hızlı ve kararlı adımlarından rahatsızdı ve ona karşı muhalefete devam etti.³⁰¹

Kasım 1963’te Ankara Üniversitesi’nde yapılan rektörlük seçimini, Doğramacı’nın ağzından bizzat dinleyen meslektaşı Dr. Yalçın Ergir konu hakkında şu ifadeleri aktarmaktadır:

“Durup dururken son anda Ankara Üniversitesi Rektörlüğü’ne aday olmuştu; seçim Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi – Farabi Salonu’nda yapılacaktı. Rektör adayları Ankara Üniversitesi’nin sevilen hocaları Prof. Dr. Bedri Gürsoy, Prof. Dr. Cahit Talas ve Prof. Dr. Fehmi Yavuz’du. Hocabey seçimlere kıdemli Doçent Burhan Say ve Abdullah Kenanoğlu’nu çağırmıştı. Onlara seçimin saat 10:00’da olacağını, yarım saat öncesinden gidip, gelenlere “İhsan Doğramacı’nın adaylığı kabul edildi...” demelerini söylemişti. Derken seçim başlıyor, önce: Kimi aday gösteriyorsanız isimlerinizi kâğıda yazın, biz de tahtaya yazalım... deniyor. Dört adayın ismi yazıldıktan sonra: Bu adaylardan birisi, üç yüz elli seçmen profesörün yarısından çok kişi tarafından aday gösterilmişse seçilmiş sayılısın... deniyor, bu öneri kabul ediliyor ve İhsan Doğramacı daha kendi oyunu kullanmışken üç yüz kişi tarafından aday gösteriliyordu. Bir gün öncesinde ne kadar akıllara gelmeyecek birşey gerçekleşiyordu. ‘İkinci Tıp Fakültesi aılmasın’ denilirken, Doğramacı, birinci Tıp Fakültesi’nin bağlı olduğu Ankara Üniversitesi’nin rektörü oluyordu. Bu durumda Hacettepe’de gerçekleşmekte olan önemli gelişmelere tanıklığın ve güvenin etkisi de büyüktü.

Heyecanla Bülent Nur Esen’in yanına gidip: şimdi ne yapacağım? diye soruyordu. Bülent Nur da kendisine gülererek: Nutuk atacaksın... diyordu. Hocabey, yapacaklarını yazıp kürsüye çıkıyor, alkışlar arasında kutlanıyordu.”³⁰²

Sürpriz bir gelişme olarak ortaya çıkan bu olay neticesinde, İhsan Doğramacı Ankara Üniversitesi Rektörü olmuştur. şüphesiz Doğramacı için önemli olan, kurduğu ve büyütmek istediği projeleriydi. Hayatına dikkatle bakıldığında, hedeflediği işleri

³⁰¹ ocuk Hastanesi’nin temelinin atılışından fakültenin kuruluş sürecine kadar dönemin idari yetki sahibi bazı akademisyenlerin göstermiş olduğu muhalefetin bilimsel bir gerekçesinin olup olmadığı şüphe götüirse de, bu zıtlışmanın tam olarak nedeni bilinmemektedir.

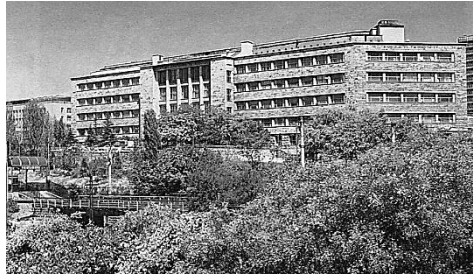
³⁰² Özsoylu, a.g.e. s.100.

başarmaya çalışırken, karşılaştığı engelleri aşma konusunda çözüm odaklı ve iş bitirici bir kişi olduğu gözlerden kaçmaz. Hacettepe Hastanesi'nin kurulması ile başlayan yapıyı büyütme ve koruma konusundaki kararlılığının yanısıra, rektör olması gerektiği durumda seçilmeyi de başarması dikkat çekicidir.

Doğramacı seçimden sonra projeleri için Ankara Üniversitesi Rektörü sıfatıyla DPT'ye giderek destek arayışını hızlandırdı. Yarım kalmış projeleri tamamlamak için ilk iş olarak Ankara Tıp Fakültesi'nin Morfoloji Binası'nı bitirmeye odaklandı.

“İki yıl süren rektörlüğüm sırasında yıllardır karkas hâlinde olan Ankara Tıp Fakültesi'nin Morfoloji binasının tamamlanmasını sağladım ve bu iki yıl içerisinde her fakülteye bir veya iki bina ekledim.”³⁰³

DPT'de, Ankara Üniversitesi'nin yatırımlarıyla ilgili fakültelerden gelen önerilerin işleme konulmadığını, çünkü bu önerilerin dekanlar tarafından geldiğini ve usulen rektör tarafından gelmesi gerektiğini öğrenen Doğramacı, bunun üzerine Hacettepe'de kurduğu inşaat bürosuna projeler hazırlatarak, maliyetlerini hesaplatıp Rektör imzasıyla DPT'ye yeni projeler sundu.³⁰⁴

Fotoğraf 41. Doğramacı'nın tamamladığı Ankara Üniversitesi Morfoloji Binası.

Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Tıp Fakültesi'nde hızla büyük değişiklikler yaşanıyordu. Binalar, yüksek okullar birbirini izliyordu ve üniversite adeta bir akademik şantiyeye dönüşmüştü. Bu sırada, Hacettepe Tıp Fakültesi'nin 1963 yılındaki ilk öğrencileri arasında “buradan doktor olarak değil, sağlık memuru olarak mezun olacakları” şeklinde söylentiler dolaşıyordu. Bu noktada Doğramacı'nın, öğrencilere “kendilerinin doktor, hem de hastadan korkmayan, hastaya dokunan en üst düzeyde bilgili

³⁰³ İhsan Doğramacı, “90 Yıllık Yaşamımdan Anılar”, *Bütün Dünya* 2000, Nisan 2006, İnternet adresi: www.bilkent.edu.tr/hocabey/anilar.

³⁰⁴ Aynı Eser.

doktorlar olarak mezun olacakları” konusunda güvence verdiği ve teskin ettiği belirtilir.³⁰⁵

“Bir dönem bize söylentiler gelmeye başladı. Siz oradan doktor olmayacaksınız, sağlık memuru olarak mezun olacaksınız. Biz sınıfça ayaklandık. Sonra Hocabey geldi ve bize iyi doktorlar olacağımızı söyledi. Siz hastadan korkmayan doktor olacaksınız, dedi. Siz hastaya dokunan doktor olacaksınız. Siz pratisyen hekim olarak, doğum yaptırmayı bilen, hastanın yarasına dikiş atmayı bilen doktorlar olacaksınız, dedi.”³⁰⁶

Öte yandan rektör seçildikten sonra da Doğramacı’ya olan üniversite içi muhalefet devam etti. Belki de özerklik tartışmaları YÖK kurulmadan çok daha önce burada gündeme geliyordu. Yapısı itibarıyla sonuç odaklı ve istediğini yaptıran bir kişi olan İhsan Doğramacı’nın faaliyet ve projeleri, bilim adına faydalı görülse de bazı hocaların tepkisini çekiyordu.

“Üniversitenin ilk senato toplantısına gidiyor. Gelirken kalabalık öğrenciler ona yurt, ulaşım veya bursla ilgili sorunlarını aktardıklarında kendilerine: Şimdi toplantımız olacak; siz yarın Rektörlük’e gelin, sorununuzu halledeyim... diyor. Ancak toplantı başladığında görülen o ki bu işler hiç de kolay olmayacak. Sözü önce bir maliye profesörü almış: Sayın Rektör, size dost olarak bir önerim var. Burası özerk Ankara Üniversitesi’dir. Siz öğrencilere sorununuzu halledeceğim dediniz. Burası Hacettepe Hastanesi değil, kararı senato verir, rektör onu uygular. Lütfen söz vermeyin, kararlar buradan geçer!... demiş. Taze rektör Doğramacı da: Gündemimizde bu yok; bunu yazın, gelecek toplantıda tartışalım... yanıtını vermiş.”³⁰⁷

Yukarıda bahsi geçen öneri, ikinci toplantıda yazılı olarak bildirilmiş ve Senato gündeminin 4.maddesi olarak yer almıştır. Öneriyi veren profesör, “Geçen seferki konuşmamı gündeme almışsınız. Ancak ben Merkez Bankası Yönetim Kurulu üyesiyim ve bir saat sonra toplantıya yetişmem lazım. O maddeyi başa alırsanız görüşümü arz ederim” diye üstten bakan bir tavırla yaklaşıncı Doğramacı otoriter yanını gösterir: “Konuyu zaten geçen toplantıda anlatmıştınız. Ben bunu neden gündeme aldım biliyor musunuz? Sayın Senato’dan, sayın profesöre kınama ve üç toplantıya katılmama cezasının verilmesini rica ediyorum!”³⁰⁸

³⁰⁵ “Saldırılara tepki gösteren Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim* adlı kitabında, benim, ‘o yaman Hacettepe ocağını yıkmayı iş edinen barbarlarla karşı karşıya’ olduğumu dile getirir.” Bkz. İhsan Doğramacı, “90 Yıllık Yaşamımdan Anılar”, İnternet adresi: www.bilkent.edu.tr/hocabey/anilar

³⁰⁶ Prof. Dr. Tunçalp Özgen ile Röportaj’dan aktaran Grabowski, *Prescription for change*, Bilkent University Library Catalog (BULC).

³⁰⁷ Ergir, a.g.m. s. 11.

³⁰⁸ Aynı eser.

Konunun devamında kendi anlattıklarına göre Doğramacı Senato meclisine şöyle bir konuşma yaparak rest çekmiştir:

“Ben buraya hizmet etmek için geldim... Yıllardır karkas halinde duran Tıp Fakültesi Morfoloji Binası'nın iki yıllık görevim bitmeden önce tamamlanabilmesini sağladım. Bunun dışında, kirada bulunan Eczacılık Fakültesi binası inşaatına başlanacak ve bu sürede tamamlanacaktır. Ayrıca üniversitemizin her fakültesine bir veya birkaç bina eklenecek ve tamamlanacaktır. Bu bir hafta içinde üniversiteye hizmet yolundaki teşebbüslerim, sayın profesörün yaptığı gibi çıkışlarla engellenecekse, ben bu görevde yokum. İbret olsun diye sayın profesöre önerdiğim cezaları kabul buyurmuyorsanız, ben şu anda istifa ediyorum. Kendinize göre bir rektör seçin; kesin kararım budur.”³⁰⁹

Görüldüğü üzere gerektiğinde sert ve kararlı bir tutum sergileyerek istifa etmek üzere olan İhsan Doğramacı, arkadaşı Bülent Nur Esen'in onu sakin olmaya teşvik etmesiyle, maliye profesörünü “bu seferlik affettiğini ve toplantısına geri döneceğini” söyler ve kaldığı yerden devam eder.

Onun sert ve kararlı tutum sergilemesinin arkasında icraatların bir an önce neticeye kavuşturulması niyeti vardı. Bunun için senato kararlarının oy birliği ile çıkmasına özellikle önem verirdi. Ters olduğu durumlarda canı sıkılır, sebebini öğrenmeye çalışırdı. Yine böyle bir karar çıktığı gün Doğramacı'nın nasıl bozulduğunu ve tepki verdiğini Prof. Muvaffak Akman şöyle naklediyor:

“Yıl 1963. Hacettepe daha yeni Tıp Fakültesi olmuş. Dekan seçimi yapıyorduk. Adaylar Doğramacı Hoca tarafından açıklandı. Prof. Muharrem Köksal ve Prof. Doğan Karan. Oylarımızı yazdık. Sayıldı. Hemen hemen oybirliği ile Karan seçilmişti, bir tek oy hariç. Hole çıkınca Hoca:

- Kim verdi acaba bu tek oyu? diye fısıldayarak sorunca marifet yapmışım gibi:

- Ben verdim! dedim.

Ne bilirdim bunun büyük bir kabahat sayılacağını.

-Efendim, nasıl olsa Doğan'ın seçileceği belliydi. Ben de Muharrem Hoca da birkaç oy almış olsun diye ona verdim, dedim. Ama, “böyle bir davranışın doğru olmadığı”, “böyle çatlak sesler çıkmasının Hacettepe'ye zararlı olacağı” şeklinde esaslı bir “fırça” yedim. Sonraki yıllarda şunu iyice öğrendim: Hoca herhangi bir kurulda, konuda, kararların “oybirliği” ile çıkmayıpından hiç hoşlanmazdı. Ancak Hacettepe iyice büyüdüktan sonra, toplantılarda bazı “çatlak” seslerin çıkmasını engellemek, doğrusu her zaman mümkün olamaz hale geldi. Böyle durumlarda Hoca - pek

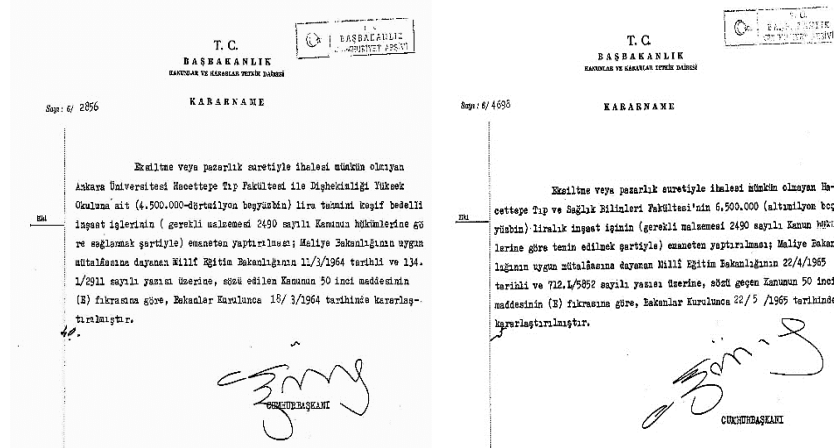
³⁰⁹ Aynı eser.

hoşlanmasa da - acımtırak bir tebessümle, “Hayır oylarında hayır vardır; haydi hayır’lı olsun!” der ve sonucu tatlıya bağlardı.”³¹⁰

Dünyada uzay çalışmaları hız kazanırken, Cumhuriyet’in 40. yılında Türkiye’de sadece tek bir diş hekimliği fakültesi bulunuyordu. Diş tedavileri halâ birçok yerde berberler ve ehliyetsiz kişiler tarafından yapıyordu. Bu boşluğun farkında olan Doğramacı, Ankara’da bir diş hekimliği fakültesi açmayı hedefledi. İstanbul’dan görüş alındığında Ankara’da yeterli kadronun olmadığı, fakat İstanbul Diş Hekimliği’ne ek öğrenci alınarak gelecekte kadronun oluşturulabileceği şeklinde bir yanıt gelmişti. Ancak kadronun yetişmesi 10-20 yıl süreceği için aslında bu bir kibarca reddetme anlamına geliyordu.

Bu problemi aşma konusunda da çözüm odaklılığını sergileyen Doğramacı, akıllıca bir çözüm buldu. Dünyada tıp ve diş hekimliği fakültelerinin ilk sınıflarında derslerin %90’ı ortaktı. Bu nedenle, ek öğrenciler alınıp tıp fakültesi ile birlikte derslere başlanabileceği ve bir çözüm bulunabileceği düşünüldü. Konu hızla üniversite senatosunda ele alındı ve Doğramacı’nın kararlılığıyla çözüme kavuştu:

“Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne bağlı Diş Hekimliği Yüksekokulu açılacaktır: kabul etmeyen? - Kabul edilmiştir...” İki hafta sonraki toplantıda da aynı yöntemle diğer önerisini sundu: ‘Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne bağlı Diş Hekimliği Yüksekokulu açılacaktır; karşı çıkan? – Kabul edilmiştir...”³¹¹

Belge 12-13. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi ile Diş Hekimliği Yüksek Okuluna ait inşaat işlerinin yaptırılmasına dair karar (1964-1965).³¹²

³¹⁰ Akman, a.g.e. s. 148-149.

³¹¹ Ergir, Fındık, a.g.m. s.13.

³¹² BCA. 30-18-1-2/176-16-20. 18.3.1964; BCA. 30-18-1-2/186-28-10. 22.5.1965.

Bu dönem icraatlarını toparlayacak olursak, 1963 yılında pek çok genç diş hekimliği ve eczacılık bölümlerinde birinci sınıf öğrencisi olarak eğitimlerine başladı. Temmuz 1963'te *Hacettepe Sağlık Bilimleri Yüksekokulu*, *Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi*'ne dönüştürüldü. Aynı zamanda fen ve formel bilimler (Biyoloji, matematik ve istatistik), *İngiliz Edebiyatı*, *Felsefe* ve *Sosyal Antropoloji* bölümlerini içeren *Temel Bilimler Yüksekokulu* (1965) da bu fakülteye bağlandı. 1965'te yeni binalar, yeni fakülteler ve yüksekokullar ile dinamik bir yapı ve eğitim organizasyonu oluşturulmaya başlanmıştı.

Fotoğraf 42. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi'nin ilk hemşire adayları (1963).

1955'ten itibaren yurt dışına uzmanlık eğitime gönderilen asistan ve doktorların ihtisaslarını tamamlayarak yurda dönmeye başlaması ile Hacettepe kadrosunun yıllar içerisinde daha da zenginleşerek kalitesinin artırıldığını belirten Dr.Tunçbilek, Ankara Üniversitesi'nde ikinci Tıp Fakültesi açılmasından bahsederken Doğramacı'nın hocası Dr.Albert Eckstein ve eşi Dr.Erna'ya şöyle atıf yapmaktadır:

“Bu esnada Hacettepe Tıp çok büyüyor, şöyle büyüyor “ben seni yurt dışına yüksek ihtisasa göndereyim ama gelince benimle çalışacaksın” diyor. Rockefeller Vakfı'ndan burslar temin ediyor. 15-20 kişiyi ABD'ye yolluyor. Onları döndüklerinde kadroya alıyor. Birkaç tane Amerikalı doktor getiriyor. Hacettepe kuruluş aşamasında bunlardan sistem açısından destek alıyor. Eckstein'in eşi de pediatri hekimi, onu da çağırıyor ve hemşirelik sistemini ona kurduruyor. İşte o fotoğraf o fotoğraf. Herkes istiklal marşı okunurken bir tarafa bakıyor hoca 90 derece yana bakıyor. Erna Eckstein'e bakıyor. Büyük ihtimalle minnet ve gururla bakıyor, çünkü Albert Eckstein'in zamanında hayalini kurduğu hastaneyi yaptık diye

düşünüyor muhtemelen. Her ne kadar Hacettepe Amerikan sistemine göre kurulmuş bir okul olsa da temelinde bir Alman profesörün ve onun talebesinin fikri var.”³¹³

İhsan Doğramacı beraber çalıştığı personel ve akademisyenler ile yakinen ilgilenir, zaman zaman üniversite çalışanlarını finansmanını kendi sağladığı çeşitli organizasyonlar ve yemeklerle bir araya getirerek bir takım ruhu oluşturmaya da çalışırdı. Bu yemeklerden bir tanesine katılan iktisatçı Prof. Korkut Boratav anılarında Doğramacı’dan şöyle bahsediyor:

“İhsan Doğramacı “Ankara Rektör”ü iken, akademik personele muazzam bir yemek vermişti, kendi cebinden karşılayarak. 1963’te tekrar (bu kez yüzyüze) karşılaştık. Ankara Üniversitesi’ne rektör seçilmişti. Ben de Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin “çiçeği burnunda” asistanlarından biriydim. Şaşılacak bir davet mektubu aldım. Rektör Doğramacı, Ankara Üniversitesi’nin, asistan, doçent, profesör tüm akademik personelinin alfabetik sırayla yemekli bir davete çağırıyordu. Soyadları A ve B ile başlayanlarla birlikte ilk gidenler arasındaydım. Kapıda bizi karşıladı, el sıkıştık, tanıştık, dört başı mamur, galiba içkili bir yemek ikram edildi. Akademik unvanlar arasında ayırım gözetmeyen bu “demokratik” üslup ve giderleri Rektör’ün cebinden karşılanan bu davet asistan arkadaşları elbette keyiflendirmişti. Çok varlıklı olduğu malûmdu. Yıllar sonra Cenevre’deydim. Doğramacı’nın (sanırım) Dünya Sağlık Örgütü’nün üst düzey yönetiminde bir adaylığı söz konusuydu. Leman Gölü’ndeki gemilerden birini tamamen kiralayıp, ilgililere çok zengin bir resepsiyon verdiğini öğrenmiştik. Doğramacı’nın işbilir, iş bitirir meziyetleriyle ilk tanışmam, böylece, Üniversite mensuplarının kalbine ve midesine hitap ederek başlattığı bir resepsiyonla ve onun uzantılarıyla oldu.”³¹⁴

Hacettepe’ye *Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi* adının verilmesinin sebebi, burada yalnızca tıp eğitimi değil, aynı zamanda diş hekimliği, eczacılık, hemşirelik gibi sağlıkla ilgili çeşitli eğitim birimlerinin de kurulmasıydı. İhsan Doğramacı, Amerika Birleşik Devletleri’nde kaldığı süre boyunca gözlemlediği modern tıp eğitimi, hastane yönetimi ve sağlık hizmetleri modellerini Türkiye’ye tanıtmak ve uygulamak için bu kurumu örnek model olarak kullanmış ve ABD’den meslektaşlarını da davet ederek çalışmalarına yardımcı olmalarını sağlamıştı.³¹⁵

Hacettepe Tıp Fakültesi, Türkiye’de kurulacak diğer tıp fakültelerine de örnek teşkil etmiştir. Doğramacı böylece Hacettepe modeli örnek alınarak Türkiye’de yeni tıp fakültelerin kurulmasına ön ayak oldu. Bu konuda çeşitli illerdeki üniversitelere

³¹³ Gül, Dr. Gökhan Tunçbilek ile Röportaj, 9 Ağustos 2023.

³¹⁴ Korkut Boratav, “İhsan Doğramacı”, *Sol Haber*, 28 Şubat 2010, erişim: 22 Mart 2024, İnternet adresi: www.haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav

³¹⁵ Erdoğan - Özsoylu, a.g.m. s. 1.

danışmanlık yaptı. Erzurum'daki *Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi*'nin kurulmasında bizzat rol aldı. Bu girişimleri Türkiye'nin tıp eğitimi ve sağlık hizmetlerinde önemli gelişmelere ve modern sağlık ve eğitim standartlarının yaygınlaşmasına katkı sağladı.³¹⁶

4.2. HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ'NİN KURULUŞU (1967)

Dernekten enstitüye, ardından hastane ve fakülteye dönüşen Hacettepe, üniversiteleşme sürecine adım adım yaklaşırken yeni bir kurumsal evreye girmekteydi. Hacettepe Tıp Fakültesi, iki ana özelliğiyle bir ekol haline gelmişti: Birincisi, eğitim ve araştırmanın entegre olduğu, teori ve pratiğin birlikte sunulduğu, hayatta karşılaşılan sorunların çözümüne odaklanan bir sistemdi. İkincisi ise bu anlayışı benimseyen ve misyon edinen bir ekibe sahip olmasıydı. Bu kültür, yalnızca akademik personelde değil, üniversitede çalışan herkes tarafından benimsenmişti. Doktorundan hemşiresine, teknisyeninden hizmetlisine tüm personele ait ortak bir yemekhane kolektif ekip ruhunun somut bir örneği idi. Doğramacı bu durumu şöyle açıklamıştır: “Yeni bir sistem getirdiğiniz zaman, o sistem en iyi olduğu için değil, ona inanan bir ekip tarafından sahiplenildiği için başarılı olma şansı artar.”³¹⁷ Hacettepe Hastanesi, halkla bütünleşmeyi hedefleyen bir anlayışla yola çıkmıştı. İlk yıllarda tıp fakültesinde *Hasta Sahibine Saygı* adında bir ders dahi bulunmaktaydı. Akademik unvanlar pek kullanılmaz, hoca odalarının girişinde sadece “Dr.” yazardı.

Fakültede uygulanan sistemin temel özellikleri arasında disiplinlerarası, modüler, çözüm odaklı ve uygulamaya dayalı yaklaşımlar yer almaktaydı. *Disiplinlerarası Eğitim*: Öğrenciler, teorik bilgiyi klinik uygulamalara entegre etmeyi öğrenirlerdi. *Modüler Yapı*: Eğitim, belirli modüller halinde düzenlenir; her modül belirli bir konuya odaklanır ve bu konunun farklı boyutlarını kapsardı. *Probleme Dayalı Öğrenme (PBL)*: Öğrenciler, gerçek sağlık problemleri üzerinden eğitim alarak problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirirlerdi. *Uygulamalı Eğitim*: Teorik derslerin yanı sıra laboratuvar çalışmaları, klinik stajlar ve hastane uygulamaları ile öğrencilere pratik deneyim kazandırılırdı.

³¹⁶ Ergir, a.g.m. s. 13.

³¹⁷ “Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Kuruluş Öyküsü (40. Yıl): İhsan Doğramacı ile Röportaj”, HUMED (Hacettepe Üniversitesi Mezunlar Derneği), 2003, İnternet adresi: www.youtube.com/@humed4946

Hacettepe Tıp Fakültesi'nin Ankara Üniversitesi'nden ayrılarak bağımsız bir üniversiteye dönüşmesi gerektiğini düşünen Doğramacı, Beytepe mevkiinde fen, teknik, sosyal, idari ve insani bilimlerle ilgili eğitim birimlerinin kurulmasını da planlamıştı. Amaç, Hacettepe'yi sadece bir tıp fakültesi olarak değil, kapsamlı bir sağlık bilimleri merkezi ve daha geniş bir üniversite kompleksine dönüştürmektir.³¹⁸

1965'te henüz Ankara Üniversitesi'ne bağlı iken dahi Hacettepe bünyesinde yeni binalar ve yüksekokullar ile dinamik bir eğitim yapısı oluşturulmuştu. Aynı yıl Doğramacı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü görevini tamamlayarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mütevelli Heyet Başkanı oldu.³¹⁹ Bu arada Hacettepe Tıp Fakültesi'ndeki görevine de devam etmekteydi. Doğramacı bundan sonra, enerjisinin büyük kısmını Hacettepe'nin üniversiteleşmesine ve uluslararası bir eğitim merkezi olmasına yöneltti.

Hacettepe'deki sorumluluğunun yanı sıra ODTÜ mütevelli heyet başkanı olan Doğramacı, Amerika'dan fon ve kredi desteği sağlayarak ihtiyaçları karşılamak ve personel transferi sürekliliğini sağlamak için önemli bağlantılar kurmaya devam etti. Bu dış akademik ve finansal destekler, Hacettepe'nin uluslararası standartlarda personel yetiştirmesini sürdürülebilir hale getirmişti. Böylece, üniversitenin kuruluş sürecinde iyi

³¹⁸ Özsoylu, a.g.e. s. 30.

³¹⁹ Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), 1956 yılında ABD-Türkiye ortak kalkınma projesi kapsamında kurulmuştur. Kuruluş mantığı, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş sonrası dönemde uyguladığı bilim, teknoloji ve kalkınma odaklı dış politika stratejilerinin bir yansımasıdır. Nasıl ki ABD, sağlık alanında misyoner kurumları aracılığıyla müttefik ülkelerde modern tıp ve halk sağlığı yapılarının gelişimine öncülük etmişse, ODTÜ'nün kuruluşu da benzer biçimde, mühendislik ve teknik eğitim alanındaki insan kaynağı açığını kapatmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Bu kurumun 1950'li yılların ortasında hayata geçirilmesi, Soğuk Savaş döneminde Türkiye-ABD yakınlaşmasının doğal bir sonucudur. ABD, Sovyet etkisine karşı müttefik hattını güçlendirmek amacıyla Türkiye'de ekonomik, askeri ve eğitimsel alanlarda çeşitli yatırımlar yapmaktaydı. Bu dönemde Hacettepe'nin Amerikan destekli bir sağlık kurumu olarak ortaya çıkışı ile ODTÜ'nün teknik eğitim misyonu arasında dikkat çekici bir paralellik bulunur. Her iki kurum da Türkiye'nin modernleşme sürecinde Amerikan kalkınma modelinin yerel uyarlamaları niteliğindedir. İhsan Doğramacı'nın 1965 yılında ODTÜ Mütevelli Heyeti'nde görev alması, onun için yalnızca bir akademik sorumluluk değil, aynı zamanda Anglosakson üniversite yönetim modeliyle doğrudan temas kurduğu önemli bir deneyim olmuştur. Doğramacı, bu süreçte edindiği "Board of Trustees" sistemine dayalı kurumsal yönetim deneyimini, ilerleyen yıllarda Hacettepe Üniversitesi'nin ve sonrasında Bilkent Üniversitesi'nin kuruluş felsefesine uyarlamıştır. Böylece ODTÜ'deki görevi, Doğramacı'nın eğitim vizyonunun uluslararası boyut kazanmasında önemli bir aşama oluşturmuştur. Konuyla ilgili bkz. Behlül Üsdiken, "Higher Education for Business in Turkey, 1883-2003", *New Perspectives on Turkey*, S. 31, 2004, s.15-20; Ali Erken, "Soğuk Savaşın Kurumsal Araçları: ODTÜ ve Robert Koleji Mühendislik Fakültesi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.18, 2017, s.27-34.

bir eğitim kadrosu oluşturmak için gençlerin yurt dışına gönderilmesine devam edilirken ABD, Kanada, İngiltere gibi ülkelerde eğitim görmeleri sağlandı. Bu konuda Doğramacı:

“Hacettepe’nin kuruluşunda iyi bir eğitim kadrosu oluşturmak için gençleri yurt dışına gönderdik. ABD, Kanada ve İngiltere’de eğitim gören bu gençler, Hacettepe’nin ilk dinamik kadrosunu oluşturdu. ABD’de eğitim görmüş Türk bilim adamları da Hacettepe’de görev aldı. Hacettepe’nin başarısında bu önemli bir etken oldu.”³²⁰

Doğramacı, özellikle Birleşmiş Milletler aracılığıyla Amerika’dan çeşitli fon ve kredi destekleri alarak hem üniversiteye dönüşmesini planladığı Hacettepe hem de ODTÜ’nün finansal ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve yetişmiş personel transfer edebilmek için birçok bağlantı kurmuş ve Türkiye’de bir yüksekokul için o güne kadar henüz alınmamış fon desteğini almayı başarmıştır. Prof. Howard Reed anılarında bunu şöyle anlatmaktadır:

“İhsan ve ben Nisan ayında iki hafta boyunca onun mütevazı Hacettepe ofisinde araştırma, planlama ve USAID (Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı) ile müzakere için yoğun bir şekilde çalıştık. Bunun sonucunda Hacettepe 7,5 milyon dolar kredi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ise 2,5 milyon dolar hibe ve 4,5 milyon dolar kredi aldı. Bu fonlar, o dönemde herhangi bir Türk yüksek öğrenim kurumuna yurtdışından sağlanan en büyük fonlardı. Personel geliştirme, laboratuvar ve kütüphane kaynaklarını zenginleştirme gibi amaçlara hizmet etmenin yanı sıra, yurtdışında eğitim gören yetenekli Türklerin, geri dönerek deneyimlerini ve becerilerini Türkiye’de eğitim için kullanmalarını sağlayarak tersine beyin göçünü teşvik etmeyi amaçlıyordu. Ayrıca, o dönemde Hacettepe Bilim Merkezi olarak bilinen ve kısa süre sonra Hacettepe Üniversitesi ve ODTÜ’nün uzun vadeli gelişimine katkıda bulunacak olan kurumlara, gurbetçi öğretmen ve danışmanları çekmek için de tasarlanmıştı. Eş zamanlı olarak İhsan, ODTÜ Yönetim Kurulu Başkanı olarak bizimle, ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş’la ve her iki kurumun kilit personeliyle birlikte ODTÜ’nün USAID’den benzer amaçlarla hibe ve kredi alabilmesi için yorulmak bilmeden çalıştı.”³²¹

³²⁰ Ertuğ, a.g.e. s. 269.

³²¹ Howard Reed, a.g.m. s. 212-213.

(5) malzeme listesi

ANKARA ÜNİVERSİTESİ HACETTEPE TIP VE SAĞLIK BİLİMLERİ
FACULTY VE HACETTEPE TIP KURUMU ROCKEFELLER FOUNDATION
MINORITIES ZARFIYININ BAĞIŞLARI MALZEME LİSTESİ.

Kalem No	Malzeme Adı	Bedeli (Dolar olarak)
1	Metri Colorimeter cihazında mahous lım- balar ve diğer aksesuarlar.	450.00
2	Wood Gastrie Biopsy Tube.	140.00
3	Oscroscope komple.	1280.00
4	Cardia dilator.	80.00
5	Spectrographic analyser cihazı komple.	6025.00
6	Welch-Allyn Rectal Set'ler.	600.00
7	Esophageal-Gastric Tubes.	260.00
8	Genco Thermotic Drainage Pump.	200.00
9	Çeşitli eldivanlar, plastik laboratuvar giysileri ve vidalı kapakları.	750.00
10	Bacron Vein Stripper komple.	85.00
11	Ophthalmoscope ve Otoscope Setleri komple.	250.00
12	Tissue Culture Dishes (Doku Kültürü Kapakları)	300.00
13	Kymograph Cihazları.	1570.00
14	High Capacity Pump.	515.00
15	Animal Respirometer Cihazı.	465.00
16	Drain Regulator.	35.00

..

Belge 14. Rockefeller Vakfı'nın Hacettepe Tıp Fakültesi'ne Yaptığı Bağış (1965). Bu destekte 102 kalem malzeme toplamda 219 bin dolar (2019 rakamıyla 9,5 milyon dolar) değerindeydi.³²²

Hacettepe'nin üniversiteleşme süreciyle ilgili konuşan Prof. Gökhan Tunçbilek, o dönemde yurt dışından dönen Türk akademisyenlerin Doğramacı tarafından cezbedici imkanlar sağlanarak ikna edilmesi hakkında şunları söylüyor:

“Tabi o sıralar Ankara’da yeni bir üniversite açılma aşamasında, haliyle Hacettepe bir cazibe oluşturuyor. Vakıf ve derneklerin ek ödeme sisteminden dolayı doktorlara ve öğretim üyelerine iyi ödemeler yapılıyor. Kendi yurt dışına gönderdikleri geliyor, bazıları geri gelmiyor o sıra Amerika’da kalmayı tercih ediyor ABD çok cazip. Yurt dışından yabancı hocalar getiriyor, Amerika’dan. Tabi bir süre sonra okul kendi çalışanlarını üretiyor. İnsan kaynağını böyle topluyor. Hacettepe ekolü farklı tabi, Türkiye’nin o zamana kadar sahip olduğu tıp sisteminin ilerisinde daha modern bir fakültesi var. Hocaların ekstra iş yapması yasak yani tam zamanlı çalışma zorunluluğu var. Bir de o sırada çok fazla fakülte ve üniversite yok. Büyük şehirlerde kalmak isteyen, yurt dışından yeni gelmiş iş arayan nitelikli bir kesim var, bunları Hacettepe’ye çekiyor. Mesela benim hocam, Nazmi Hoşal, KBB hekimi, bu şekilde geliyor. Yurt dışından gelmiş, alet edevatını kendi almış ama başka yerlerde çeşitli

³²² BCA. 30-18-1-2/187-42-17. 24.7.1965.

sebeplerden dolayı çalışmıyor, hiyerarşik, statik düzen vs. Doğramacı bunları da çekiyor. Modern bir merkez olması onları cezbediyor.”³²³

İhsan Doğramacı, Hacettepe Hastanesi'ni bir üniversiteye dönüştürmek amacıyla önce eğitim binaları ekleyerek bir tıp fakültesi kurmuştu. Ardından *Beytepe Köyü*³²⁴ arazisini vakıf adına satın aldı. Hacettepe bu araziler üzerinde üniversiteleşerek hızla genişleyecekti. Doğramacı, ilk olarak arazileri hastanenin çeşitli ihtiyacını karşılamak için kullanmayı planlamıştı.³²⁵

“Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri adıyla ikinci bir fakülte kurulmuştu. Fakat bu fakülte de ister istemez genel şartlarla, genel kurallarla yönetiliyordu. Yine sıkıntılıydı. Gerçi Hacettepe Tıp Fakültesi'nde sistem değişti ama bunun hukuki bir yetkisi yoktu. Onun üzerine düşündük ki biz ayrı bir üniversite kuralım. Ve bu uyguladığımız konuları kanuna geçirelim. Bu da kolay olmadı mücadele istedi. Fakat başardık.

1967 senesinde tamamen değişik bir sistemle ve özgün bir kanunla Hacettepe Kanunu yürürlüğe girdi. Bu kanun diğer üniversite kanununa göre değişik hükümleri kapsıyordu. Bunlardan bir tanesi öğretim üyeleri tüm zamanlarını üniversitede geçirecek olmasıydı. İkincisi burada rektörün süresi iki yıl değil, diğer üniversitelerde iki yıldır. Şimdi beş yıl, sekiz yıla kadar uzatılabiliyordu. Sonra bir sıkıntı da yürürlükte olan mevcut mevzuata göre rektörün tüm profesörler tarafından kısa sürelerle, ikişer yıl süreyle, seçilmesi idi. Bunun sakıncasını ben biliyordum. Çünkü arkadaşlar arasında, evet bu demokratik bir yarış denebilir, fakat birçok kırınglıklara da yol açabilirdi. Ve benim gördüğüm, Amerika'da İngiltere'de hiçbir zaman üniversitenin yöneticisi hocalar tarafından göreve getirilmiş değillerdi.

Ama Anayasa'da bir hüküm vardı. O günkü Anayasada. Deniyordu ki üniversite yöneticileri üniversite öğretim üyeleri tarafından seçilirler. Yani üniversiteler kendi yönetimini seçer. Anayasada böyle bir hüküm olduğu için biz şöyle dedik. Atama imkânı yok fakat üniversite senatosu çok az sayıda içinde profesör bulunur. Kanun içine şunu koyduk: Üniversite rektörünü üniversite senatosu seçer. Profesörler değil hiç olmazsa. Buna büyük bir tepki ortaya çıktı. İstanbul Üniversitesi bu kanun anayasaya aykırıdır diye Anayasa mahkemesine götürdü. Bir buçuk sene kadar sürdü bu mahkeme. Sonunda Anayasa mahkemesi reddetti. Yani Hacettepe Kanunu yürürlükte kaldı.”³²⁶

³²³ Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*, 9 Ağustos 2023.

³²⁴ Bu köy daha önce “Lodumlu” adıyla biliniyordu. Rum kökenli olan bu isim sonradan Türkçeleşerek halk arasında “Lordun Yeri” olarak bilinirdi. Osmanlı döneminde Rum kökenli gayrimüslimlerin yaşadığı köye mübadele sırasında Balkan Türk göçmenleri yerleştirildi. 1964 yılında köyün ismi Beytepe oldu. Bkz. Vahit Özdemir, *Ankara Fotoğraf Belge ve Bilgi Paylaşım*, 8 Mart 2024, İnternet adresi: www.tinyurl.com/mse4rm5d/ Erişim tarihi: 17 Kasım 2024.

³²⁵ Phyllis Lepon Erdoğan, “Thirty-Three Years with Ihsan Doğramacı: 1970-2003”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 90.

³²⁶ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Hocabey ile Hayatı Hakkında Söyleşi*, <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 25 Aralık 2023).

Doğramacı için iki yıllık rektörlük süresi yeterli değildi. Mevzuattaki “bürokratik hantallıktan” memnun kalmamıştı. Sürekli yeni plan ve projeler geliştiren yenilikçi bir karakter olarak hareket alanının daha fazla genişlemesini istiyordu.³²⁷ Şu sözlerinden daha iyi anlaşılmaktadır:

“İki yıllık Ankara Üniversitesi rektörlüğü görevim sırasında yönetimde yaşadığım sorunlardan arınmış yeni bir üniversite kurulması teşebbüsüne geçtim. Bu üniversite, diğerlerinden daha farklı bir kanunla kurulacaktı. Burada rektörlük süresi iki yıl yerine beş ila sekiz yıl olacaktı. Rektörü, tüm öğretim üyeleri yerine Üniversite Senatosu kendi üyeleri arasından seçecekti. Mali mevzuatta büyük kolaylıklar sağlanacaktı. Hacettepe Üniversitesi yürürlükte olan sistemin dışında bir düzen getiriyordu. O yıllarda üniversitelerde boykotlar ve anarşi hüküm sürüyordu. Bunun istisnası Hacettepe’ydi. Hacettepe Özel Kanunu çıkar çıkmaz üniversitede öğrencilerin ve asistanların yönetime katılma ilkesi kabul edildi.”³²⁸

Fotoğraf 43. Lodumlu Köyü, 1950’ler.

Beytepe arazisinin satın alınması sürecini Doğramacı şöyle nakletmektedir:

“Ta 60’lardan itibaren ben bir üniversite arsası almak ve bunun nerede olabileceğini düşünmüştüm. O sıralarda Ankara’da su sıkıntısı vardı. Ankara Belediyesi Sular İdaresi Genel Müdürü Eşref Özat dostumdu. Ona rica ettim. Geniş arazisi olan, Ankara’dan çok uzak olmayan nerede yer altı suyu vardır diye sordum. Seçeneklerden biri Gölbaşı yoluydu, biri İstanbul yoluydu, biri şimdiki havalimanının olduğu arsalar, bir de Eskişehir yoluydu. Eşref Özat haftalarca hatta aylarca araştırmadan sonra bana, Eskişehir yolunda Lodumlu Köyü civarında yer altı suları boldur, dedi. Onun üzerine Lodumlu köyüne 60’lı yıllarda yine arkadaşım Mithat Çoruh ile köy muhtarına gittik. Ve şu anda Beytepe dediğimiz ve Lodumlu Köyü’ne bağlı tarlalardan satın almaya başladık. Metrekaresi bir veya iki liradan başlayarak sonunda 8-9 liraya kadar çıktı. Ve şimdiki Bilkent arazisinin büyük kısmını köylülerden satın

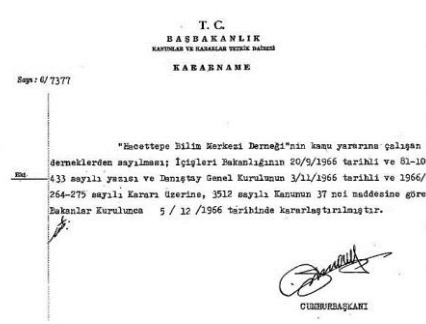
³²⁷ Dönemin başında yer alan bir yazıda, Hacettepe Üniversitesi’nin Ankara Üniversitesi’nden ayrılarak bağımsız bir kurum hâline getirilmesi sürecinde Doğramacı’nın bürokratik sınırları aşmak için izlediği pragmatik yöntemler anlatılmakta; olay, dönemin akademik özerklik tartışmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Bkz. Akis Dergisi, “Bir Üniversite Doğuyor” 5 Ağustos 1967, s. 10.

³²⁸ İhsan Doğramacı, “90 Yıllık Yaşamımdan Anılar”, İnternet adresi: www.bilkent.edu.tr/hocabey/anilar
Not: Doğramacı üniversite mevzuat bürokrasisi konusundaki görüş ve idealini 1981’de kurulup başına geldiği YÖK başkanlığı döneminde tüm Türkiye üniversiteleri üzerinde gerçekleştirmiştir.

aldık. Ve ben bu satın almış olduğumuz araziyi tamamen kurmuş olduğumuz vakıfların adına geçirdim. Parasını biz ödedik fakat arazi vakıflarımızın oldu.”³²⁹

Tıp fakültesinin hızla gelişmesi ve genişlemesi sonucunda, daha büyük bir kampüs ihtiyacı doğmuştu. O sıralar şehrin dışında bulunan Beytepe arazisi bu ihtiyacı karşılamak üzere seçildi. Doğramacı buradaki köylülere de tıpkı Hacettepe Mahallesi sakinlerine yaptığı gibi, yeni üniversite projesinin faydalarına ikna ederek, Hacettepe Üniversitesi’nin kurulması için gerekli adımları attı.

“Köylülere şöyle diyor ‘buranın ederi örneğin bir lira, biz size ödeyelim, ama biliyoruz burası daha da değerleniyor, siz dava açın hakkınızı sonra yine alın’. Bu şekilde köylülere yol da gösteriyor. Orada aldığı arsanın bir kısmını Bilkent’e saklıyor. İlerde Bilkent’i kuruyor, hemen alışveriş merkezini, konutlarını vs. organize ediyor. Böyle ileriye dönük de planları var.”³³⁰

Fotoğraf 44 ve Belge 15. 1965 yılında Hacettepe eğitim kurumlarının koordinasyonunu sağlamak üzere, Sıhhiye-Ankara’da Hacettepe Bilim Merkezi kuruldu. Belgede, Hacettepe Bilim Merkezi Derneği’nin kamu yararına çalışan derneklerden sayılmasına dair karar (1966).³³¹

Böylece, müstakbel üniversitenin hızla büyümesi için Beytepe arazisi yeni bir kampüs için seçildi. Burada yaşayan köylüler de yeni üniversite projesinin faydalarına ikna edilerek gerekli adımlar atıldı.³³² Mevcut eğitim kurumlarının koordinasyonunu sağlamak amacıyla 1965’te *Hacettepe Bilim Merkezi* açıldı. 1966’da *Hacettepe Tıp Merkezi* kuruldu. Ve nihayet 8 Temmuz 1967’de yayımlanan kanun ile Hacettepe Üniversitesi resmen

³²⁹ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Doğramacı’nın Hacettepeli Öğrencilerle Sohbeti* [Video], <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 17 Aralık 2023, süre: 7 dk.).

³³⁰ Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*, 9 Ağustos 2023.

³³¹ BCA. 30-18-1-2/201-81-13. 5.12.1966.

³³² Bu arada gelecekte Türkiye’nin ilk özel üniversitesi olarak kurulacak olan Bilkent’in arazileri de bu yıllarda (1968) Doğramacı Vakfı tarafından satın alınarak istimlak edildi.

kuruldu ve İhsan Doğramacı kurucu rektör oldu.³³³ Böylece 1954'ten itibaren başlayan üniversiteleşme süreci dernek, enstitü, hastane ve fakülte aşamalarını tamamlayarak Hacettepe Üniversitesi'ne dönüşmüş oldu.

Fotoğraf 45. Hitit heykelinden ilham alınarak çizilen Hacettepe logosu.

Bağımsız kurumsal kimliğine kavuşan Hacettepe Üniversitesi'nin logosunda yer alan geyik figürü, üniversitenin sembolü olarak önemli bir tarihî ve kültürel arka plana sahiptir. Hitit geyik motifinin seçiminde, Ankara'nın köklü tarihsel ve kültürel mirası etkili olmuştur. Bu amblem 1967'de Hacettepe Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde öğrenim gören kaligraf Yücel Tanyeri tarafından tasarlanmıştır. Tanyeri başlangıçta okulun tiyatro topluluğu için hazırladığı bu amblemi, Hitit Uygarlığı'nın sembolü olan geyik motifini ve Hacettepe'nin "H" ve "T" harflerini bir araya getirerek oluşturmuştur. Amblemin hikayesinde İhsan Doğramacı da rol oynamıştır.³³⁴ Yücel Tanyeri amblemin hikayesinden şöyle bahsetmektedir:

“...Hacettepe bizlerle birlikte büyüyor, bizle birlikte gelişiyor ve bizler de bu hızlı ve inanılmaz gelişmenin en yakın tanıkları oluyorduk. Kısa zamanda fakülteye dönüşmüş ve hemen sonrasında da yaşamızın çıkmasıyla üniversite olmuştuk. Gerçi üniversite olmasına üniversite olmuştuk ama henüz bir amblemimiz bile yoktu.

Yıllardan 1967 idi. Aylardan yanılmıyorsam Şubat veya Mart ayları idi ve ben, o tarihlerde tıp fakültesi dönem II öğrencisiydim...

O dönemleri yaşayanlar bilirler, o tarihlerde öğrenciler ve o zamanlarda çoğu uzman olan kıymetli hocalarımız hep birlikte Şaban Şifai Hastanesi'nin alt katındaki kafeteryada, aynı masalarda büyük bir sevgi ve saygı ortamında yemek yerlerdi. Böyle bir öğlen yemeği sırasında Hocabey (lakabı böyleydi Sayın İhsan Doğramacı'nın) yanıma gelerek üniversite için çok acele bir amblem çizmemi benden istedi. Yakından tanıyanlar bilirler, Hoca Bey her zaman çok acelecidir.

³³³ *Hacettepe Üniversitesi Kurulması Hakkında Kanun*, kanun maddeleri ve üniversite personellerine unvanlarına göre atanacak kadro ve alacakları aylıkları hakkında bilgi veriyor. *Hacettepe Üniversitesi Kurulması Hakkında Kanun*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Başbakanlık Devlet Matbaası., 1967. İnternet adresi: hukukmusavirligi.hacettepe.edu.tr/892HUKurulusKanunu.pdf

³³⁴ Yücel Tanyeri, “Kurumsal Kimlik”, *Hacettepe Üniversitesi Web Sitesi*, İnternet Adresi: hacettepe.edu.tr/hakkinda/ (erişim tarihi: 9 Aralık 2024.)

Benden sadece amblem çizmemi istemekle de kalmadı hafta sonuna kadar da hazırlamamı emretti. Bunun anlamı üç günlük bir süre idi...

O zamanlar *Mantar* isimli mizah mecmuasına yazılar yazıyor, karikatürler çiziyor, baskı ve matbaa işleri ile de ilgileniyordum. Ciddi bir amblem çalışması için ise çok daha geniş bir zamana ve sakin bir düşünce alanına ihtiyacım vardı. Hâlbuki Hocabey bunu bir kez istemişti ve geciktirmek, ertelemek gibi kelimeler onun lügatinde yer almıyordu. Ok yaydan çıkmış ve süre belirlenmişti.

Hemen aklıma bir yıl kadar önce tiyatro kulübümüz için çizdiğim geyik figürlü amblem geldi. Bu figürü daha Hacettepe Üniversitesi ismi ortada yokken (daha önceleri üniversitenin isminin Eti Üniversitesi veya Hitit Üniversitesi olacağı söyleniyordu...) tiyatro kulübümüzde Hititleri ve Hacettepe'nin H ve T harflerini birlikte simgeleyen bir amblem olarak düşünmüş ve çizmiştim. Bu simge büyük beğeni kazanmış ve hâlen de çok popüler olmasa da kullanılıyordu. Kısa zamanda bu simgeyi düzgün bir şekilde çizerek hızla Sayın Doğramacı'ya sundum...

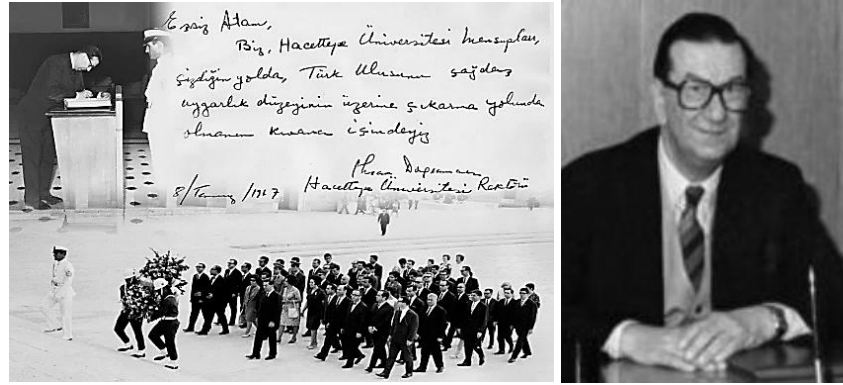
O dönemlerde Sayın Doğramacı'nın sanat dünyasında tanıdığı birçok kişiler vardı. En usta ve yetenekli grafik sanatçılarına bir rica ile belki de çok daha güzel amblemler çizdirebilir ve birçok örnek arasından en güzeli seçilerek Hacettepe'nin simgesi olarak kullanılabilirdi. Ama o, hiç yoktan yaratıp bin bir emekle kurduğu üniversitesinin simgesinin de yine kendisinin kurduğu üniversitenin yetiştirdiği genç bir öğrencisi tarafından yapılmasını arzulamış ve tercihini bu yönde kullanmıştı.

Hocabeyin bundan duyduğu sevinç ve gururu, Hoca'nın elinden aldığım Amblem Beratı ve Töreni sırasında, gözlerinin içindeki mutluluk pırıltılarına tanık olarak yaşadım.

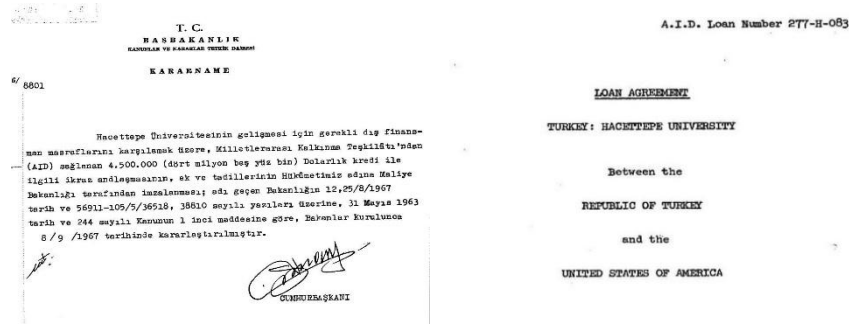
O tören sırasında bana armağan edilen ve üzerinde “Hacettepe Üniversitesi Amblem Yarışmasını Kazanan Yücel Tanyeri'ne...” yazısı ile başlayan, büyük bronz madalyonun bir yüzünde, sayfaları açık bir kitap ve yanı başında da ışıklar saçan bir mum ve altında da “Hacettepe Üniversitesi, 1967” yazıları bulunuyor. Madalyonun diğer yüzünde ise Hacettepe Amblemi ve alt kısmında da “Daha İleriye... En İyiye...” logosu yazılı duruyor.”³³⁵

Görüldüğü gibi, Hacettepe Üniversitesi'nin amblemi sadece bir logo değil, aynı zamanda bir tarih ve kültür hikayesidir. Geyik motifi, Ankara'nın zengin tarihini yansıtan bir sembol olarak, üniversitenin kimliğini güçlendirmekte ve bu mirası gelecek nesillere taşımaktadır.

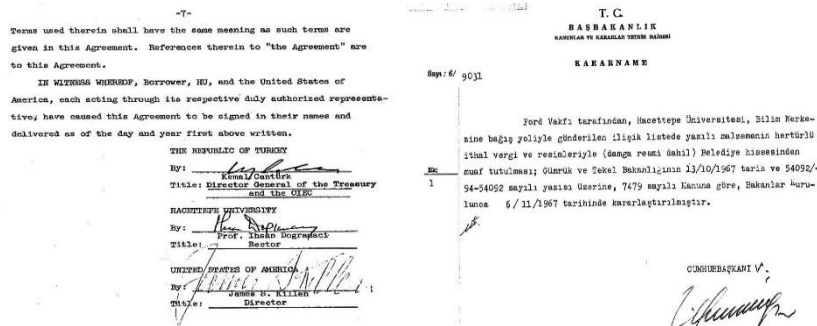
³³⁵ Tanyeri, a.g.m.

Fotoğraf 46 - 47. 8 Temmuz 1967, İhsan Doğramacı el yazısı ve imzasıyla Hacettepe Üniversitesi kuruluş vizyonu Anıtkabir not defterinde. Doğramacı'nın mottosu "Daha ileriye en iyiye" idi. Sağda, Doğramacı Hacettepe Rektörü iken.

Belge 16 - 17. Solda, Hacettepe'ye Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı'nın (AID) 4,5 milyon dolarlık kredisinin onaylandığına dair Bakanlar Kurulu Kararı (1967). Sağda, Öğretim, hastane, kütüphane, teçhizat ve eğitim desteği için yapılan kredi sözleşmesinin kapağı (1967).³³⁶

Belge 18 - 19. Solda İhsan Doğramacı imzalı sözleşme metni. Kredi desteği, Hacettepe Üniversitesi çalışanlarının ABD'de eğitim alması konularını da kapsıyordu. Sağda, Ford Vakfınca, Hacettepe Üniversitesi Bilim Merkezi'ne bağış olarak gönderilen malzemelerin her

³³⁶ BCA. 30-18-1-2/216-14-4. 15.12.1967.

türlü vergiden muaf tutulmasına dair karar (1967). Bağışın o zamanki değeri 223 bin dolardı (2019 kuruna göre yaklaşık 9,3 milyon dolar).³³⁷

Fotoğraf 48. Beytepe’de 1500 hektarlık alan üzerine kurulan Hacettepe Üniversitesi yerleşkesi, 1970’ler. Bu alanda kurulan yapılar merkez kampüs (Sıhhiye) dışında, üniversitenin diğer alanlarda gelişimine önderlik edecekti.

Üniversitenin gerek şehir merkezinde gerekse Beytepe kampüsünde bina ihtiyacı vardı. Böylece merkez kampüsünde tıp ve sağlık bilimleri, Beytepe’de ise fen ve sosyal bilimler için ihtiyaç duyulan binaların inşaatlarına başlandı.³³⁸

1967’de Beytepe Kampüsü’nde başlayan inşaat sürecinde büyük zorluklarla karşılaşıldı. İlk binalar 1970’lerin başında ortaya çıkmıştı; ancak 1975’e kadar su, ısınma ve ulaşım gibi sorunlar yaşandı. Prof. Emel Doğramacı’nın anılarına göre, Beytepe’ye taşınma süreci zor koşullarla doluydu; ilk zamanlarda su ve ısınma sorunları, köy yolu ve düzensiz ulaşım gibi problemler vardı.³³⁹ Bu zorluklara rağmen, kampüsün temelleri atıldı. Doğramacı da inşaat halindeki yapılara hergün gelip giderek bilgi alışverişinde bulunur ve yakından takip ederdi.

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi eski dekanı Emel Doğramacı, anılarında Beytepe’ye taşınma sürecinden şöyle bahseder:

“Suyu akmayan, köy yolundan başka bir yolu olmayan, yakıt darlığı nedeniyle ısınmayan ve izolasyonu gerçekten yetersiz olup kışın binalarının damları akan Beytepe’ye 1975 yılında taşındık. Yurdu olmayan bir kampüste sınırlı kütüphane ve kafeterya olanaklarıyla tanıştık. Öğrenciler sabahları düzensiz otobüs seferleriyle Beytepe’ye taşıyor akşam ise çok zor koşullarda şehre dönüyorlardı. Özel arabası olmayan idari ve akademik personel de sabah ve akşamları tahsis edilen otobüslerle

³³⁷ Türkiye’de Amerikan modeli endüstriyel tıbbi eğitim ve araştırma politikalarının destekleyicisi yalnızca Rockefeller değildi; Ford Vakfı da bu çabalara destek vermişti. Bkz. BCA. 30-18-1-2/212-77-13. 6.11.1967. Ford Vakfı’nın Türkiye hibeleri arasında en büyük payı 1962 yılında hayata geçirilen fen liselerinin aldığına dair ise bkz. Soner Yalçın, a.g.e., s. 81.

³³⁸ Hacettepe Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü, *Hacettepe Tarihçe*, <https://www.cocuksagligi.hacettepe.edu.tr/> (erişim tarihi: 7 Ağustos 2023).

³³⁹ Emel Doğramacı, *Anılarım ve Bilinmeyenlerim*, Poyraz Ofset yay. Ankara, 2013, s. 54.

Beytepe köy yolundan Üniversite'ye gidip geliyordu. Yolun darlığı yüzünden otobüsler bazen şarampole düşüyordu. Âdeta sefilleri oynuyorduk.”³⁴⁰

Beytepe Kampüsü'ndeki bu çetin zorluklar büyük özverilerle aşılmaya çalışılırken bu esnada Hacettepe'nin merkez kampüsündeki durum çok daha farklıydı. Buradaki imkanlar bina, ulaşım, personel açısından Beytepe ile karşılaştırılmayacak seviyedeydi. Üniversitenin 1967'deki resmi kuruluşundan sonra İhsan Doğramacı'nın çabaları doğrultusunda, Hacettepe yalnızca sağlık alanında değil, çeşitli bilim dallarında da önde gelen bir eğitim kurumu haline gelmeyi başarmıştır. Zaman içerisinde Beytepe Kampüsü tamamlandıkça, fakülte sayısı 16'ya ulaşmıştır.

Hacettepe Üniversitesi'nin ilk bölüm ve fakülteleri, İhsan Doğramacı'nın öncülüğünde bir araya getirilen akademisyenlerin kolektif çalışmasının ürünüdür. Bazılarını saymak gerekirse; Prof. Dr. Nihat Nirun Sosyoloji Bölümü'nü (1967), Prof. Dr. Osman Okyar İktisat Bölümü'nü (1968), Dr. İoanna Kuçuradi Felsefe Bölümü'nü (1969), Prof. Dr. Bozkurt Güvenç Antropoloji Bölümü'nü (1971) ve Yabancı Diller Yüksekokulu'nu (1967), Doç. Dr. Altan Günalp Biyoloji Bölümü'nü (1965), Prof. Dr. Numan Zengin Fizik Mühendisliği Bölümü'nü (1968), Prof. Dr. İsmail Gürol Ataman ise Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nü (1968) kurmuştur. Bu kurucu akademisyenler, farklı uzmanlık alanlarından gelmekle birlikte, üniversitenin kurumsal yapısının ve akademik çeşitliliğinin oluşmasında rol oynamışlardır. Kurulan bu fakülte ve bölümler, Hacettepe Üniversitesi'nin bilimsel kimliğini oluşturan ilk akademik çekirdektir. Fakülteler ise kuruluş kronolojisine göre şöyledir:

Edebiyat Fakültesi: 1967 yılında Fen ve Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde Beytepe kampüsünde kuruldu. 1982 yılına gelindiğinde üniversitenin genişleyen akademik yapısı ve sosyal bilimlere duyulan ihtiyacın artması sonucunda Edebiyat ve İktisadi İdari Bilimler Fakültesi olarak ikiye ayrıldı. Bugün Edebiyat Fakültesi 17 bölüm ile eğitim-öğretim hayatına devam etmekte olup, Hacettepe Üniversitesi'nin sosyal bilimler alanındaki çoğu programını bünyesinde barındırmaktadır.³⁴¹

³⁴⁰ Aynı eser, s. 54.

³⁴¹ Fakültenin gelişiminde tarih profesörü olarak Hacettepe'ye davet edilen ve 1971-1973 yılları arasında Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi dekanlığı yapan Prof. Dr. Ercüment Kuran'ın önemli katkıları olmuştur. Onun öncülüğünde fakültede Tarih Bölümü oluşturulmuş ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulmuştur. Bkz. *Ercüment Kuran'a Saygı: Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*:

Fakültede bulunan bölümler geniş bir akademik yelpaze sunarak, Türkiye'nin kültür ve bilim hayatına önemli katkılar sağlamaktadır. Üniversite resmen kurulmadan öncesinde bazı bölümler Temel Bilimler Yüksekokulu bünyesinde kurulmuştu. Fakülte *Sosyoloji* (1964), *İngiliz Dili ve Edebiyatı* (1965), *Fransız Dili ve Edebiyatı* (1965), *Alman Dili ve Edebiyatı* (1967) bölümleri alanında nitelikli uzmanlar yetiştirmektedir. *Sanat Tarihi* (1967) ve 1970'li yıllarda ise *Felsefe* (1969), *Antropoloji* (1971), ve *Tarih* (1971) bölümleri, öğrencilerine disiplinlerarası bir eğitim sunarak, geniş bir perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır. *Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları* (2012) ve *Türk Halkbilimi* (2013) bölümleri, Türk kültürünün farklı yönlerini araştırmakta ve bu alanlarda akademik bilgi birikimini artırmaktadır.

Edebiyat Fakültesi, zamanla kaliteli akademik kadro ve seçkin talebe profiliyle sosyal bilimler alanında Türkiye'nin önde gelen akademik merkezlerinden biri haline gelmiştir. Fakülte günümüzde de disiplinlerarası yaklaşımlar benimseyerek geniş bir araştırma alanı üzerine odaklanmaya devam etmektedir.

Yabancı Diller Yüksekokulu: 1967 yılında Temel Bilimler Yüksekokulu altında Beytepe kampüsünde kurulmuş ve zamanla yabancı dil eğitiminde önemli bir rol oynamıştır. İlk olarak tıp fakültesi öğrencilerine sunulan yabancı dil hazırlık eğitimi, 70'li yıllarda diğer fakültelere de yayılmıştır ve günümüzde üniversitenin birçok birimine İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde zorunlu hazırlık eğitimi vermektedir. Modern Diller Birimi öğrencilere çeşitli dillerde eğitim sunarak, dil becerilerini geliştirmeyi ve uluslararası iletişim yeteneklerini artırmayı hedeflemektedir.³⁴²

Fen Fakültesi: Temeli 16.02.1965 gün ve 534 sayılı yasa ile Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesine bağlı olarak kurulan Temel Bilimler Yüksekokulu'na dayanır. “Biyoloji Bölümü” “Matematik ve İstatistik Bölümü” bulunuyordu. Fen Fakültesi, Hacettepe'nin bilimsel altyapısını güçlendiren önemli bir adımdı. 1967 yılında kurulan *İstatistik* bölümü (2000'de ise alt program olarak *Aktüerya* bölümü) Türkiye'de istatistik eğitiminin

Bildiriler ve Makaleler (Hazırlayan: Ahmet Yaşar Ocak ve diğer) Ankara, 2006; Bahaeddin Yediyıldız “Prof. Dr. Ercüment Kuran” *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün 50. Yılına Armağan: 50. Yıl Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2012, s.169-175. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarihçe*, <https://edebiyat.hacettepe.edu.tr/tarih.php/> (erişim tarihi: 2 Şubat 2024).

³⁴² Yabancı Diller Yüksekokulu Resmi web sitesi, <https://ydyo.hacettepe.edu.tr/> (erişim tarihi: 25 Ekim 2024).

kurumsallaşmasında öncü rollerden birini üstlenmiştir. 1968 yılında Fen ve Mühendislik Fakültesi olarak kurulan yapı, 23 Ağustos 1971 tarihinde gerçekleştirilen yeniden yapılanma ile Beytepe Kampüsünde iki ayrı fakülteye dönüşmüştür: Fen Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi.³⁴³ Fen Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi'nin temel bilimler alanında gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. *Fizik, Kimya, Biyoloji, Matematik* gibi temel bilim dallarında eğitim veren bu fakülte, üniversitenin araştırma kapasitesini artırarak, bilimsel araştırmalarda önemli rol oynamıştır.

Mühendislik Fakültesi: Hacettepe Üniversitesi'nde mühendislik alanındaki eğitim, 1970'li yıllarda Mühendislik Fakültesi'nin kurulmasıyla başlamıştır. İlk olarak 1967 yılında *Kimya Mühendisliği* programının açılmasıyla fiilen çalışmaya başlayan Fakülte, 1971 yılında yayımlanan bir kararla Mühendislik Fakültesi ve Fen Fakültesi olarak Beytepe Kampüsü içinde iki ayrı birim halinde yapılandırılmıştır. Mühendislik Fakültesi *Maden Mühendisliği, Jeoloji Mühendisliği, Hidrojeoloji Mühendisliği ve Fizik Mühendisliği* gibi bölümleri de 1968 yılında devreye alarak eğitim yelpazesini genişletmiştir. 1971'de Bilgisayar Mühendisliği programı açılmış, ardından 1974 yılında *Elektrik ve Elektronik Mühendisliği*, 1976 yılında *Gıda Mühendisliği*, 1977 yılında ise *Nükleer Enerji Mühendisliği* bölümleri kurulmuştur. 1990'ların başlarında *İnşaat ve Makine Mühendisliği* bölümleri açılırken, 1995 yılında *Geomatik Mühendisliği*, 1993'te Fen Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı olarak Çevre Bilimleri Anabilim Dalı kurulmuş, 1997 yılında ise *Çevre Mühendisliği*'ne dönüşmüştür. 2004 yılında *Endüstri Mühendisliği* programı eklenmiştir. Son olarak, 2019 yılında Yapay Zekâ Mühendisliği programının kurulmasıyla birlikte, fakülte, mühendislik alanında yenilikçi ve güncel ihtiyaçlara yanıt veren bir eğitim anlayışını benimsemiştir.³⁴⁴ Fakülte, günümüzde Türkiye'nin sanayi ve teknoloji alanındaki gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır.

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi: 1971 yılında Beytepe'de kurulan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve idari yapısına dair analitik düşünen bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır. 1968 yılında Prof. Dr. Osman Okyar'ın öncülüğünde kurulan *İktisat Bölümü* üzerine inşa edilmiştir. 1974 yılında *İşletme Yönetimi Bölümü* de

³⁴³ Fen Fakültesi, <https://fenfakultesi.hacettepe.edu.tr> (erişim tarihi: 14 Eylül 2024).

³⁴⁴ Mühendislik Fakültesi, muhfak.hacettepe.edu.tr (erişim tarihi: 14 Eylül 2024)

eklendiğinde, bu iki bölüm Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi adı altında birleştirilmiştir. 1982 yılında çıkarılan bir KHK ile fakülte bugünkü ismini almıştır. 1983 yılında *Kamu Yönetimi ve Maliye Bölümü*, 1994'te ise *Uluslararası İlişkiler Bölümü* bu yapıya dahil edilmiştir. 2006 yılında *Sosyal Hizmet, Sağlık İdaresi* ile *Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü* eklenmesiyle günümüzdeki yapısına kavuşmuştur.³⁴⁵ Bu fakülte, Türkiye'nin yönetim ve ekonomi alanında ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağını yetiştirmede önemli rol oynamaktadır.

Mesleki Teknoloji Yüksekokulu: 1973 yılında Beytepe'de kurulmuştur. Çeşitli meslek alanlarında programlar geliştirerek, Türkiye'nin sanayi ve teknolojik ihtiyaçlarına yönelik nitelikli elemanlar yetiştirmeyi amaçlamıştır. Öğrencilere modern laboratuvar olanakları ve uygulamalı eğitim imkânları sunarak, iş gücü piyasasında rekabetçi bir şekilde yer alacak profesyoneller yetiştirmeyi hedeflemektedir. Günümüzde mühendislik alanında özellikle endüstri mühendisliği ile entegre bir şekilde eğitim vermektedir.³⁴⁶

Güzel Sanatlar Fakültesi: Beytepe Kampüsü'nde 1983-84 öğretim yılında eğitim vermeye başlayan Güzel Sanatlar Fakültesi, üniversitenin sanata verdiği önemin bir göstergesidir. Resim, Heykel, Grafik Tasarım, Seramik ve Cam gibi ana sanat dallarında uygulamalı eğitim sunan bu fakülte, 1985 yılında iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümünü ekleyerek eğitim yelpazesini genişletmiş ve ilk mezunlarını 1987 yılında vermiştir.³⁴⁷ Güzel Sanatlar Fakültesi Hacettepe Üniversitesi'nin sanatsal kimliğini oluşturarak, Türkiye'de sanat eğitiminin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde sanat ve estetik alanında yaratıcılığı teşvik eden bir eğitim sunmaya devam etmektedir.

Eğitim Fakültesi: 1982'de Beytepe'de kurulan Eğitim Fakültesi, Hacettepe'nin eğitim bilimleri alanında da iddialı olduğunu göstermiştir. Fakülte ilk olarak *Pedagojik Formasyon, Rehberlik* ve *Psikolojik Danışmanlık, İlköğretim Matematik Öğretmenliği* gibi programlarla öğretmen yetiştirme görevini üstlenmiştir. Eğitim Fakültesi, Türkiye'nin eğitim sistemine nitelikli öğretmenler kazandırarak, ülkenin eğitimine katkıda bulunur.

³⁴⁵ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, iibf.hacettepe.edu.tr (erişim tarihi: 14 Eylül 2024)

³⁴⁶ Mesleki Teknoloji Yüksekokulu, aem.hacettepe.edu.tr (erişim tarihi: 14 Eylül 2024)

³⁴⁷ Güzel Sanatlar Fakültesi, gs.f.hacettepe.edu.tr (erişim tarihi: 14 Eylül 2024)

Spor Bilimleri Fakültesi: Türkiye'de "spor bilimleri" adıyla kurulan ilk fakültedir ve 1989 yılında Beytepe mevkiinde *Spor Bilimleri ve Teknolojisi Bölümü* olarak faaliyete geçmiştir.³⁴⁸ Beden eğitimi öğretmenliği, antrenörlük ve spor yöneticiliği alanlarında spor sektörüne nitelikli elemanlar yetiştirmeyi hedefleyen fakülte, günümüzde spor bilimi alanında akademik ve pratik eğitim sunarak, öğrencilerini profesyonel hayata hazırlamaktadır. Fakülte, 2013 yılında Spor Bilimleri Fakültesi adını alarak, disiplinlerarası bir yaklaşım ile beden ve zihin sağlığı önceliğini benimsediği eğitim modelini geliştirmeye devam etmektedir.

Konservatuvar: Hacettepe Üniversitesi Konservatuvarı, kökleri 1936 yılına dayanan Ankara Devlet Konservatuvarı'nın devamı niteliğindedir ve 1982 yılından itibaren üniversite bünyesinde eğitim vermektedir. Müzik, sahne sanatları ve sanat eğitimi alanında kapsamlı bir program sunan konservatuvar, 2019 yılında Beytepe Kampüsü'ndeki yeni binasına taşınarak modern eğitim olanaklarıyla öğrencilere hizmet vermeye başlamıştır. Tarihsel arşivinde 1936'dan beri sanat camiasında tanınmış simalar yetiştirmiş olan bu fakülte, Türkiye'nin kültürel hayatına önemli katkılarda bulunmaya devam etmektedir.

İletişim Fakültesi: 2005 yılında Beytepe'de eğitim öğretime başlamıştır. İletişim Bilimi ile Radyo, Televizyon ve Sinema bölümleri öğrencilere medya ve iletişim süreçleri hakkında eğitim imkânı sunmaktadır. Modern iletişim teknolojileri ve dijital medya uygulamaları üzerine odaklanarak, mezunlarını medya sektöründe rekabetçi bir şekilde konumlandırmayı amaçlamaktadır.³⁴⁹

Hukuk Fakültesi: 2005 yılında Beytepe mevkiinde kurularak, Türkiye'nin hukuk eğitimi alanındaki ihtiyaçlarına cevap vermeye başlamıştır. Hukuk teorisi ve pratiğini birleştirerek adaletin tesis edilmesi ve hukukun üstünlüğünün korunmasında etkin rol oynayacak hukukçular yetiştirmektedir. Fakülte, kurulmasının ardından kısa sürede Türkiye'nin en prestijli hukuk fakültelerinden biri olarak anılmaya başlanmıştır.³⁵⁰

³⁴⁸ Spor Bilimleri Fakültesi, sporbilimleri.hacettepe.edu.tr (erişim tarihi: 14 Eylül 2024)

³⁴⁹ İletişim Fakültesi, İnternet adresi: iletisim.hacettepe.edu.tr (erişim tarihi: 14 Eylül 2024)

³⁵⁰ Hukuk Fakültesi, İnternet adresi: hukukfakultesi.hacettepe.edu.tr (erişim tarihi: 14 Eylül 2024)

Üniversitede Faaliyet Gösteren Enstitüler: Çocuk Sağlığı Enstitüsü (1954), Halk Sağlığı Enstitüsü (1963), Nüfus Etütleri Enstitüsü (1967), Fen Bilimleri Enstitüsü (1982), Sağlık Bilimleri Enstitüsü (1982), Sosyal Bilimler Enstitüsü (1982), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (1982), Nükleer Bilimler Enstitüsü (1982), Kanser Enstitüsü (1982), Nörolojik Bilimler ve Psikiyatri Enstitüsü (1982), Güzel Sanatlar Enstitüsü (1992), Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (1992), Bilişim Enstitüsü (2007), Eğitim Bilimleri Enstitüsü (2010) ve Aşı Enstitüsü (2018) şeklindedir. Her biri kendi alanında yüksek lisans ve doktora programları yürütmektedir.³⁵¹

Araştırma ve Uygulama Merkezleri: Hacettepe Üniversitesi bünyesinde çok sayıda araştırma ve uygulama merkezi faaliyet göstermektedir. Bu merkezler arasında Adli Bilişim Araştırma ve Uygulama Merkezi, Afet Tıbbı Uygulama ve Araştırma Merkezi (HAMER), Aile Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Anaplastoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Arı ve Arı Ürünleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (HARÜM), Avrupa Birliği İlişkileri Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜAB), Bağımlılık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Baş Dönmesi ve Denge Bozuklukları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Biyoetik Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜBAM), Biyolojik Çeşitlilik Araştırma ve Uygulama Merkezi (HUBİOM), Biyomühendislik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Önlenmesi İşbirliği Uygulama ve Araştırma Merkezi (BOHAM), Çevre Eğitimi, Kuş Araştırma ve Halkalama Merkezi, Çevre Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çocuk Gelişimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çocuk Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çocuk ve Gençlerde Akademik Yapıyı Güçlendirme Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çocuklarda Rehabilitasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi, Deney Hayvanları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Diş Hekimliği Fakültesi Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi, Diş Hekimliği Lazer Uygulamaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Doğal Afetler Araştırma ve Uygulama Merkezi (HÜDAM), Doku ve Organ Nakli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, Dudak Damak Yarıkları ve Kraniyomaksillofasiyal Şekil Bozukluğu Tedavi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Enerji Piyasaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (EPUAM), Engelliler Araştırma ve

³⁵¹ Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Programlar, https://hacettepe.edu.tr/ogretim/lisansustu_ogretim (erişim tarihi: 14 Eylül 2024)

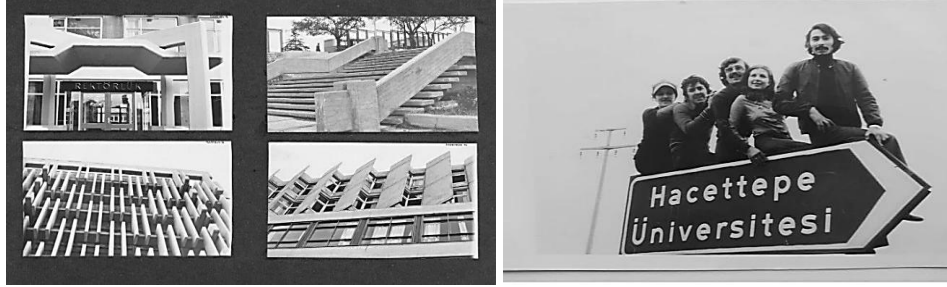
Uygulama Merkezi, Erken Çocukluk Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Estetik Cerrahi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Fankoni Aplastik Anemi ve Diğer Konjenital Kemik İliği Yetmezlikleri Tanı Tedavi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Farmasötik ve Biyofarmasötik Bilimler Teknoloji, Uygulama ve Araştırma Merkezi (FATUM), Geleneksel Müzik Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi (HÜGEM), Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi, Gençlik Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, Genombilim ve Nadir Hastalıklar Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜGEN), Geriatrik Bilimler Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜGEBAM), Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HÜGO), Hastaneler Uygulama ve Araştırma Merkezi, Hareket Analizi ve Podiatri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Hemşirelikte Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi, HIV-AIDS Tedavi ve Araştırma Merkezi (HATAM), İleri Teknolojiler Uygulama ve Araştırma Merkezi, İngiliz Edebiyatı ve Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi, İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi, İş Sağlığı ve Güvenliği Meslek Hastalıkları Uygulama ve Araştırma Merkezi (HİSAM), İşletmecilik Meslek Etiği Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜEM), Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (HUKSAM), Kanserde İleri Teknolojiler Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kariyer Gelişimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kent Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Klinik Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kök Hücre Araştırma ve Uygulama Merkezi (PEDİ-STEM), Lenfödem Tanı ve Tedavi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Medisinal Kimya Araştırma, Geliştirme ve Uygulama Merkezi (MAGUM), Mesleklerarası İşbirliği ve Simülasyon Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi, Mezotelyoma ve Medikal Jeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Mikro-Analiz, Sosyal Etkileşim ve Öğrenme Uygulama ve Araştırma Merkezi (HUMAN), Moleküler Görüntüleme Uygulama ve Araştırma Merkezi, Moleküler Patoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Müzik ve Sahne Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Nörolojik ve Psikiyatrik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Nükleer Sistemler Uygulama ve Araştırma Merkezi, Okul Sosyal Hizmeti Uygulama ve Araştırma Merkezi, Özel Yetenekli Çocuklar Uygulama ve Araştırma Merkezi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uygulama ve Araştırma Merkezi (PDRMER), Sağlık Ekonomisi ve Sağlık Politikası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sağlık Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sepsis Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sosyal

Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sosyal Sorumluluk Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sözlük Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Stratejik Araştırma Merkezi, Stres Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tahkim Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜTAM), Tarihi ve Kültürel Mirası Araştırma Merkezi (HÜTKAM), Tıbbi Genetik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Toprak Etiği Uygulama ve Araştırma Merkezi, Transgenik Hayvan Teknolojileri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tüketici-Pazar-Araştırma-Danışma-Test ve Eğitim Merkezi (TÜPADEM), Türk-Alman İlişkileri Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜTAİ), Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜTÖMER), Türkiye Doping Kontrol Merkezi, Tütün Kontrolü, Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜTKOM), Uluslararası Gıda Biyogüvenlik ve Biyoteknoloji Araştırma ve Yayın Merkezi (IFBBC), Uluslararası Karst Su Kaynakları Uygulama ve Araştırma Merkezi (UKAM), Uluslararası Madencilik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, Vaskülit Tanı ve Tedavi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yaşam Boyu Öğrenme Merkezi, Yaşam Desteği Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yeni ve Temiz Enerji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yerel Yönetimler Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Yutma Bozuklukları Araştırma ve Uygulama Merkezi yer almaktadır.³⁵²

Temellerindeki her bir taşa emeği olan Doğramacı'yı Hacettepe inşaatlarında sadece şantiye emektarı olarak görmemek gerekir. O, binaların bânisi olmakla birlikte Türkiye'de bir dönemin eğitim ve sağlık konusunda küresel eğilimlerin yerel uygulayıcısıdır denebilir. İşte bu doğrultuda Hacettepe Üniversitesi, tıp ve sağlık bilimleri dışında, birçok farklı alanda da eğitim ve araştırma faaliyetlerini genişletmiş, gerek Türkiye'nin dört bir yanından gelen öğrencilere, gerekse yurt dışından gelen yabancı uyruklu öğrencilere nitelikli eğitim sunarak çok yönlü bir akademik yapı oluşturmuştur. Üniversitenin çok disiplinli yapısı, saygınlığını ve uluslararası alanda da tanınırlığını artırmıştır. Hacettepe bugün sosyal bilimlerden fen bilimlerine, mühendislikten sanata kadar geniş bir yelpazede eğitim veren bir dünya üniversitesi olarak kendini konumlandırmaya devam etmektedir.

³⁵² Hacettepe Üniversitesi, *Araştırma ve Uygulama Merkezleri*, https://hacettepe.edu.tr/arastirma/arastirma_uygulama_merkezleri/ (erişim tarihi: 23 Mayıs 2025).

Kuruluşunun ilk yıllarında karşılaşılan çeşitli zorluklara rağmen üniversitenin gelişimi sürmüştür.

Fotoğraf 49 - 50. Hacettepe yapılarına yakından bakış, 1976. Üniversite yolundaki Hacettepe tabelası üstünde poz veren öğrenciler, 1970'ler.

Fotoğraf 51 - 52. Beytepe Yerleşkesi girişinde poz veren genç kız öğrenciler, 1975. Öğrencileri Beytepe kampüsüne getir-götür yapan servis, 1970'ler.

4.3. HACETTEPE'NİN YURTDIŞI YANKILARI

Hekimliğinin ilk yıllarında çocuk ölümlerini önlemeye yönelik çalışmalarıyla dikkat çeken İhsan Doğramacı, bu gayretlerini daha geniş bir sahaya yayarak kısa sürede örnek nitelikte bir kurum inşa etmiştir. Hacettepe Üniversitesi'ni kurması en büyük başarısıydı. Bunun önemi, Türkiye'de öncelikle modern tıbbın gerektirdiği yetişmiş insan gücünü ve tıbbi donanımın altyapısını hazırlamış olmasından gelmektedir. Bu sadece sözde kalmış bir hedef değil, somut ve eyleme dökülmüş bir eserdir.³⁵³

Çocuk Hastanesi'nin kuruluşundan itibaren sık sık Amerika'ya giden Doğramacı, başarılı Türk doktorlarıyla görüşmeler yapmaktaydı. İlerleyen dönemde bu akademisyenleri

³⁵³ Mehmet Haberal Hacettepe Üniversitesi kuruluş sürecini bir zihniyet devrimi olarak nitelirmektedir. Bkz. Mehmet Haberal, "Bizler Onun Hacettepesi'nde Yetiştik", *Bütün Dünya 2000 Doğramacı Özel Sayı*, Sayı 4, Nisan 2010, s. 17-21.

Türkiye'ye getirip fakültede görevlendirdi. Amerika'dan gelen uzmanlar, kaliteyi artırırken üniversiteye uluslararası bir kimlik kazandırdı.³⁵⁴ Hacettepe'de uygulanan eğitim sistemi, teorik bilgi ve uygulamayı bir arada sunarak, probleme dayalı öğrenme metodolojisi ile öğrencilerin gerçek dünya sorunlarına yönelik çözümler geliştirmelerini hedefliyordu. Bu yenilikçi yaklaşım, Hacettepe Üniversitesi'nin uluslararası alanda tanınması ve yankı uyandırmasında etkili olmuştur. Örneğin üniversitenin organ nakli konusundaki başarıları, ülkenin tıp alanındaki ilerlemesini ve Hacettepe'nin uluslararası itibarını güçlendirmiştir. Prof. Mehmet Haberal, organ naklinin tedavisinin Türkiye'ye getirilmesinde Doğramacı'nın desteğinin büyük rol oynadığını ifade etmiştir.³⁵⁵

“İki buçuk yıl ABD’de transplantasyon (organ nakli) alanında çalıştıktan sonra, bilgilerimi ülkemde uygulama heyecanıyla geri döndüm. Ama beni bekleyen koşullar umut kırıcıydı. Konuyu Mithat Çoruh’la birlikte sayın Doğramacı’ya götürüp yardım istediğimizde büyük bir cesaretlendirme ve cömertlikle karşılaştık. Acil gereksinimlerin hemen karşılanması talimatını vererek çalışmalara başlamamı istedi. ‘Seni çocuk nefrolojisine konsültant olarak atıyorum’ dedi. Bu görüşme ülkemizde transplantasyon akımının ilk adımıdır. ‘Dünyada uygarlığın ulaştığı en üst düzey neyse, ülkem o düzeye layıktır. Bunun için bir girişimde bulunulmamışsa o görev bana düşüyor, o halde çalışmaya başlamalıyım!’ diye düşünen yurtsevenlerdendir o.”³⁵⁶

1966’da Hollanda hükümetinin tıp eğitiminde reform yapma kararı almasıyla birlikte, Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın başkanlığında bir heyet Hollanda'ya davet edilmiştir. Bu heyet Doğramacı'nın yanında, İsveç'ten Prof. Walgren ve Amerika'dan Washington Üniversitesi rektörü Prof. Odegard'dan oluşuyordu. Üç kişilik heyet, Hollanda'daki rektörler ve parlamento eğitim komisyonu üyeleriyle üç gün süren bir çalışma yapmıştı.

Bu çalışmayı büyük bir önemle takip eden Hollanda medyasında *Algemeen Dagblad* ve *De Telegraf* gazeteleri, İhsan Doğramacı'nın resmini de koyarak manşetlerine “Tıpta reform yapan Türk” ve “Biz Türkiye'ye ekonomiyi düzeltmesi için Jan Tiberger'i gönderdik, Türkiye de bize tıp eğitimini düzeltmesi için Prof. İhsan Doğramacı'yı gönderdi” gibi başlıklar atmışlardır.³⁵⁷

³⁵⁴ Yılmaz Tunçkol, “Bir Doğramacı Vardı”, *Bütün Dünya 2000 Doğramacı Özel Sayı*, 2010, s. 28.

³⁵⁵ Mehmet Haberal, “We Were Born At Hacettepe”, *Children in His Hearth Youth on His Mind*, s.119-120.

³⁵⁶ A.g.m. s. 119-120.

³⁵⁷ Özsoylu, a.g.e. s. 32.

Yine 1966 yılında, Londra Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Sir Brian Windeyer liderliğindeki İngiliz Kraliyet Komisyonu (Royal Commission), Hacettepe Üniversitesi'ni ziyaret etti. Bu ziyaretin ardından Sir Brian Windeyer, gazetelere verdiği demeçte, “İngiltere’de hayata geçirmeyi planladığımız tıp eğitim sistemi, Türkiye’de Hacettepe Tıp Fakültesi’nde uygulanmakta olan sistemle aynı olacaktır” ifadelerini kullanmıştır.³⁵⁸ Sonuç olarak Hacettepe Tıp Fakültesi, İngiltere’nin hedeflediği modele uygun bir örnekti.³⁵⁹

İngiltere’de 1967 yılına ait *Participal Journal* dergisinin 6. sayısındaki bir makalede, İngiliz Kraliyet Tıp Eğitimi Komisyonu üyelerinin Hacettepe Tıp Fakültesi ziyaretlerinden çok olumlu izlenimlerle döndüğü ve “Türkiye’de tıp eğitimi ve hastane yönetiminde büyük ve başarılı bir dönüşüm olduğu gözlemlenmiştir” şeklinde ifadeler olduğu nakledilmiştir.³⁶⁰ Komisyon üyelerinden biri olan Glasgow Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Dr. Charles Mann Fleming, Hacettepe’de ulaşılan seviyeyi “inanılmaz bir başarı” olarak nitelendirmiştir.

Aynı yıl Japonya’da Hacettepe Hastanesi örnek alınarak bir hastane yapılmıştır. Tokyo Çocuk Hastanesi ve Gökkuşığı Çocuk Merkezi Direktörü, aynı zamanda Dünya Pediatri Derneği eski başkanı olan Noboru Kobayashi, İhsan Doğramacı’dan bahsettiği bir yazısında 1965 yılında onun danışmanlığında bir Çocuk Hastanesi yapımına başlandığından bahsetmektedir. Ayrıca Doğramacı’nın katkılarıyla, kültürlerarası diyalog kurulmak suretiyle farklı disiplinlerden bilim insanlarının birbiriyle yakın iletişimde olması sağlanarak çocuk sağlığında modern bir adım atıldığını ifade etmiştir.³⁶¹

Hacettepe Üniversitesi’nin bilimsel ve nitelikli eğitim modeli, dünya çapında büyük bir hayranlık uyandırmıştır. Uluslararası heyetlerin ziyaretleri ile bu hayranlık raporlara yansımıştır. 1960 ve 1970’li yıllarda İngiltere’den, Hollanda’dan resmi heyetler okulu incelemeye gelmiş ve gördükleri tablodan etkilenmişlerdir. Bu da gösteriyor ki o dönem

³⁵⁸ İhsan Doğramacı, “90 Yıllık Yaşamımdan Anılar”, s. 10.

³⁵⁹ Kofi Annan, “A Citizen of the World”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 15

³⁶⁰ *Participant Journal*, 6:22-23, 1967’den aktaran Özsoylu, a.g.e. s.32.

³⁶¹ Noboru Kobayashi, “Congrats and Thank You”, in *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 168.

itibariyle Hacettepe Üniversitesi yalnız Türkiye’de değil dünyada örnek alınan bir yükseköğretim kurumuydu.

Belge 20. 29 Ocak 1968’de çıkan yabancı bir dergide Hacettepe Üniversitesi’nden övgüyle bahsediliyor.³⁶²

İhsan Doğramacı’nın yaşamında belirgin özelliklerinden biri üretkenliği idi. Bilime ve bilim insanlarına verdiği destekle hem uzun süredir gerçekleştirmek istediği hedeflere ulaşıyor, hem de üretkenliğin ona sunduğu enerjiyle motive olarak yaşamı boyunca yeni projeler geliştirmeye devam ediyordu. Hacettepe onun en büyük başarısı ve motivasyon kaynağıydı. Bunu, kendi hayatını anlattığı anılarından anlamak mümkündür. *Metnin kelime sıklığı analizi* (muhteva analizi) yapıldığında en çok kullandığı üç kelime şöyledir: Tıp, Üniversite, Hacettepe. Bunlar yaşamının merkezindeydi.³⁶³

Aynı zamanda Doğramacı’nın kişiliğinde belirginleşen ilerlemeci vasıf, sistem iyileştirici olmaktan öte yeni kurumlar, yapılar ve modeller üretmeye yöneldiğini göstermektedir. Bilgi temelli toplumsal dönüşüm, modernleşme sürecinin kaçınılmaz bir parçası olarak özellikle eğitim ve sağlık alanında kurumsal olarak yapısal dönüşümü gerektirmiştir.³⁶⁴

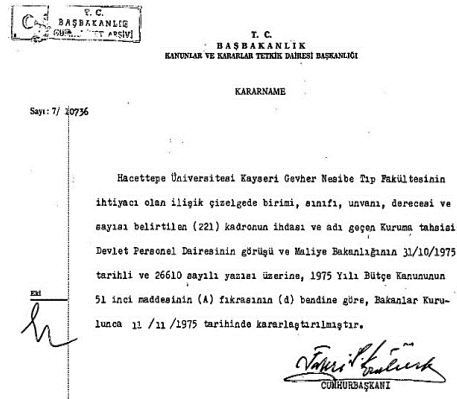
³⁶² *Prescription for change* [videorecording] / by John J. Grabowski. Ankara: Bilkent University, East and West Interactive, 2005. 1 videodisc (DVD) (33 min.): sd., col. Language: English, Database: Bilkent University Library Catalog (BULC).

³⁶³ Metin analizi, Voyant metin madenciliği programı ile yapılmıştır. Bkz. İnternet adresi: <https://voyant-tools.org>.

³⁶⁴ İlerleme kavramı üzerine bkz. Ercan Salgar, “İlerleme Kavramı Üzerine Tarihsel Bir İnceleme”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2015 Bahar, sayı: 19, s.311-324.

Amerika'da eğitim almış Türk hekimlerinin ülkeye dönüş sürecine dair şu sözler, Doğramacı'nın vizyonunu ve stratejik adımlarını ortaya koymaktadır:

“Amerika’da hekim açığı olduğundan 1953-1960 arasında bizler gibi birçok Türk hekim uzmanlık eğitimi veya bilgi görgü artırmak için Amerika’ya gidiyordu, hem de Harvard, Columbia, Cornell, Pennsylvania gibi üniversite tıp fakültelerinde çalışıyorlardı. Doğramacı Hoca 1957-1967 arasında orada çalışanlardan çok başarılı olanları veya kendi ihtiyacına göre buradan seçerek gönderdiklerini ilerisi için yetiştiriyor ve kolluyordu. Amerika’daki elemanlarını Hacettepe’ye getirtiyordu.”³⁶⁷

Belge 21. Kayseri Gevher Nesibe Tıp Fakültesi'nin kadro ihtiyacının Hacettepe'den karşılanmasına dair karar (1975).³⁶⁸

Doğramacı, Türkiye'nin her bölgesinde yeni fakülteler açılması gerektiği düşüncesindeydi.³⁶⁹ Hacettepe Üniversitesi'nin kurulmasının ardından geçen on yıl içinde, onun danışmanlığında Adana, Eskişehir, Kayseri, Samsun ve Sivas'ta üniversiteler ile Erzurum ve Trabzon'da tıp fakülteleri kurulacaktı. Bu yeni üniversite ve fakültelerin idarecileri genellikle Hacettepe Üniversitesi öğretim üyeleri arasından çıkıyordu. Doğramacı uygun gördüğü bir çalışma arkadaşına konuyu tebliğ ederek, o kişiyi dekan veya rektör olarak görevlendiriyordu. Hayatı boyunca birçok defa sergilemiş olduğu bu organizatör tutum, Prof. Muvaffak Akman'ın anılarında geçen şu satırlarda bir kez daha karşımıza çıkmaktadır:

bkz. A. E. Akgün, H. Keskin, A. Günsel, “Bilgi Ekonomisi Kapsamında Teknoloji Transferinin Bilgi Transferine Dönüşümüne Dair Bir Literatür Taraması” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, 227-242. dergipark.org.tr/tr/pub/atauniibd/issue/2687/35304.

³⁶⁷ Özsoylu, a.g.e. s. 102.

³⁶⁸ BCA. 30-18-1-2/340-75-6. 11.11.1975.

³⁶⁹ Ergir, a.g.m. s. 13.

“Yıl 1973. Hoca bir öğle arası öğretim üyeleri kafeteryası’na geldi, masa hemen hemen boşalmıştı (Hoca eğer kafeteryaya gelirse, biftek ya da yeşil salata gibi yemeklerle karın doyururdu). Bu defa yemeğini yerken ‘yine bir Dekan’a ihtiyacı olduğunu’ söyledi. O günlerde Hacettepe Senatosu’nda ve Tıp Fakültesi Kurulunda gündemin ilk ve en önemli maddesi hep Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi’ydi. Anlaşılan, Hoca Parlamento’da ya da Bakanlar Kurulu’nda bazılarının birşeyler karşılığında- bazı sözler vermişti ve bunun sıkıntısı içindeydi. O esnada Prof. Yılmaz Saraç kafeteryaya girdi. Cerrah arkadaşlarımız ameliyatlardan dolayı yemeğe geç gelirdi. Ben parmağımla onu işaret ederek:

- Yılmaz Hocam, dedim. Yılmaz Saraç! İşte mükemmel bir dekan!..

Hayret! Hoca, hiç düşünmedi bile! Hemen yemeğini yarıda bırakıp seğirtti. Yılmaz’ın yanına yaklaşarak elini uzattı:

- Tebrik ederim, Yılmaz! Dedi.

Yılmaz Saraç şaşırmişti:

- Teşekkür ederim Hocam! Ama, kusura bakmayın, niçin anlayamadım.

- Dekan seçildin! Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı’na. Hayırlı olsun! Başarılar dilerim!..

Birkaç gün sonra o tarihteki görevlendirme kurallarına uygun şekilde Hacettepe Senatosu tarafından da uygun görülen Prof. Saraç -istese de istemese de- Sivas’ta Hacettepe’ye bağlı olarak kurulan Tıp Fakültesi’nin “ilk” Dekanı olmuştu.”³⁷⁰

Akman’ın da belirttiği üzere dekanlık veya rektörlüğe atanan kişi “istese de istemese de” görev Hocabey tarafından ona veriliyordu. Doğramacı kendisi de bir rektör olarak üniversite hiyerarşisinin en üstünde biri olsa da yaptıkları normal bir rektörün hareket alanının çok ötesinde bir nüfuz gerektiriyordu. Yani bu tarz atamalar tam da ona göreydi. Vazifelendirmeyi sever fakat istediği olmadığında canı sıkılır, belli bir süre o kişiye mesafe koyardı.³⁷¹ Başka bir sefer Trabzon Tıp Dekanlığı ataması gündeme gelir:

“1974 yılında birgün Hacettepe öğretim üyesi kafeteryasında kokteyl veriliyordu. Ben Hocaya fırsatını bulup kendisine daha önce de bahsini açtığım Trabzon Tıp’taki dekanlığımdan affımı istediğim ricasında bulundum. Doğramacı Hoca, o sırada biraz uzağımızda bulunan Profesör Vural Bertan’ı yanına çağırarak:

- Vural, seni kutlarım! Trabzon Tıp Fakültesi Dekanlığı’na atandın! Dedi. Vural hoca şoke olmuştu, karışık duygular içindeyken o sırada Hoca bana dönerek:

³⁷⁰ Akman, a.g.e. s. 150-151.

³⁷¹ Eski YÖK başkanı Kemal Gürüz anılarında bundan bahseder. Bkz. Kemal Gürüz, *Aklımdan Başka Silahım Yok ki! Hatırladıklarım, Düşündüklerim ve Değerlendirmelerim*, Ka Kitap, İstanbul, 2015, s. 99-100.

- Seni Trabzon Tıp Fakültesi Dekanlığı'ndan alıyorum. Ama Cumhuriyet Üniversitesi kurucu rektörlüğüne seçildin! Deyince rahatlama duygum sıkıntıya dönüştü.

- Haydi her ikinize de hayırlı ve uğurlu olsun, dedi. Kurucu rektör olarak zaten bütün zamanını burada Maliye Bakanlığı ve meclis ile temaslarını sürdürmek zorundasın. Ayda bir iki defa Sivas'a gitmen gerekebilir. Hepsi bu kadar. Yine Hacettepe'de çalışmaya devam edeceksin!..

Tıp ve Fen Fakülteleri'nden 2'şer aday olmak üzere gösterilen 4 aday arasından kurucu rektörlüğe seçildim.”³⁷²

Trabzon ve Sivas atamaları konusunda aktarılan bu gibi örnekler, Doğramacı'nın görevlendirme yaparken oldu bittiye getiren ve dikte eden bir tutum takındığı algısını yaratabilir. Fakat burada şuna da dikkat etmek gerekir ki Doğramacı görev ile liyakat arasındaki uyumlu kişiye rastladığı anda tereddüt etmeden bir atamayı gerçekleştirebilmektedir. Bu da onun projeleri icra etmedeki çabukluğuna bir örnektir.

Çalışma arkadaşlarını o sıra Türkiye'de yeni kurulmakta olan tıp fakülteleri ve üniversitelere birer ikişer gönderen Doğramacı, IPA (Uluslararası Pediatri Derneği) ve UNICEF (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu) toplantıları için yurt dışına çıkmadığı zamanda, vaktinin çoğunu Ankara'da geçirir, politika ile flört eder ve yeni fonlar oluşturma peşine düşerdi. Hacettepe'den kopamazdı. Öyle ki Hacettepe semtinin güzide futbol kulübü Hacettepespor maçlarına dahi fırsat buldukça gitmeye çalışırdı. Yine böyle bir maç gününe dair hatıra şöyle anlatılır:

“Unutulmaz Hacettepe - Galatasaray Maçı... 19 Mayıs Stadyumu'nda Cumartesi günü biz GS ile karşılaşıyorduk. Takımımız pek fena değildi ama Turgay, Metin, Tarık, Kadri ve Suat'lı kadrosuyla GS bomba gibiydi. Antrenörleri de rahmetli Gündüz Kılıç. Biz kapalı tribünde oturuyorduk. Hayatında belki de daha önce hiçbir futbol maçına gitmemiş olan İhsan Doğramacı Hoca da o gün arkamızdaki sırada oturuyor ve çok heyecanlı.

Maç başladı. GS'lılar habire bastırıyor, top bir türlü kalemize giremiyor. Derken 87. Dk'da Turgay'ın şaşkın bakışları arasında, top kaleye girdi: Hacettepe 1. Galatasaray 0! Doğal olarak havalara uçtuk. Yalnız biz mi? Arkamızda oturan İhsan Doğramacı Hoca'da havalara fırladı. Şapkası bir tarafa uçtu, kendisi bir başka tarafa. Neredeyse dengesini yitirip, üzerimize düşecekti! Sonraki dakikalarda kaleci Turgay'ın kale vuruşlarında bile heyecanlanan Hoca soruyordu:

- Çocuklar! Bizim için çok mu tehlikeli?

-Yok, Hocam! Diyorduk. Tehlike yok!

³⁷² Akman, a.g.e. s. 157-158.

- Aman, sakın gol olmasın!

- Yok, Hocam. Oradan bizim kaleye gol olmaz. Merak etmeyin!

Hocayı böyle teskin ettik ve sonunda maçı kazandık.”³⁷³

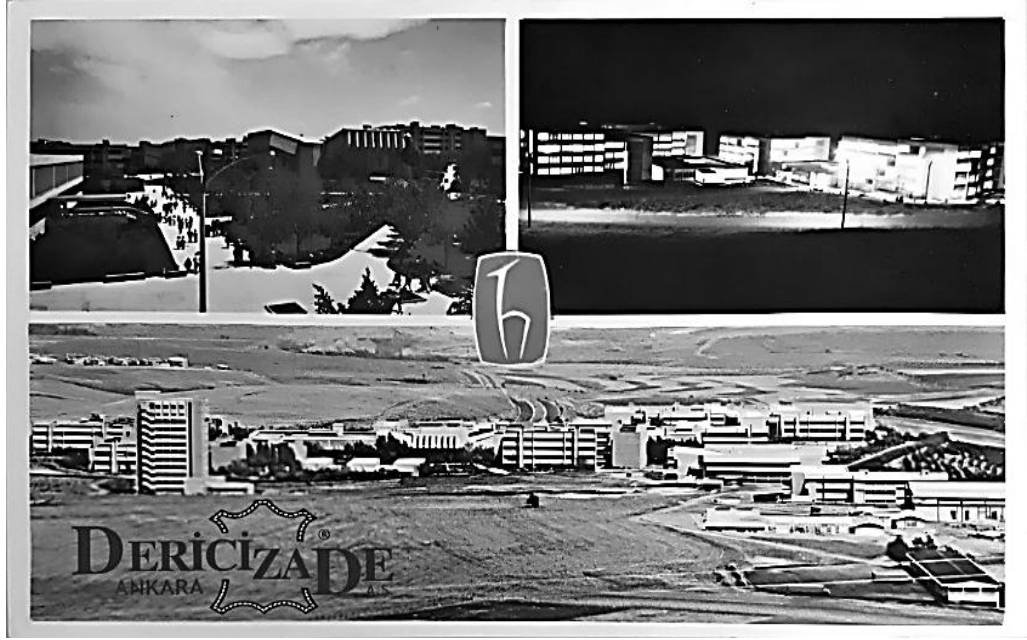
Hacettepe Üniversitesi’nin kuruluş süreci, Türkiye’de sağlık ve eğitim sistemlerinin modernleşmesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Üniversitenin kazandığı bu kurumsal başarının temelleri, İhsan Doğramacı’nın kararlılığı ve etkili ilişkileri sayesinde atılmıştır. Hacettepe Üniversitesi, Doğramacı yönetimi altında Türkiye’nin modern tıp ve yükseköğretim alanında öncü bir kurum haline gelmiştir. Bu süreçte, Doğramacı’nın yenilikçi yaklaşımları, uluslararası deneyimleri ve stratejik ilişkileri rol oynamıştır.

Doğramacı’nın başarısının ardındaki en önemli unsurlardan biri, devlet kurumlarıyla kurduğu güçlü ilişkiler ve uluslararası bağlantılarıdır. Bu sayede hem yurt içinde hem de yurt dışında destekler almış, Hacettepe’nin hızla büyüüp gelişmesini sağlamıştır. Eğitim ve sağlık alanında getirdiği yapısal değişim, Türkiye’deki yükseköğretim sistemine de örnek teşkil etmiş, pek çok üniversite ve sağlık kuruluşuna model oluşturmuştur.

Doğramacı Türkiye genelinde pek çok üniversitenin kurulmasına ve yükseköğretim sisteminin modernizasyonuna öncülük etmiştir. Hacettepe’nin doğuşu, dünya genelinde nüfus artışının tetiklediği sağlık alanındaki değişim ve dönüşüm rüzgarının Türkiye’ye yansımaları olarak değerlendirilebilir. Doğramacı ise adeta bu küresel akımın Türkiye’deki öncüsü ve girişimcisi olmuştur.

Bu bölümle ilgili sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, İhsan Doğramacı’nın öncülüğünde kurulan Hacettepe Üniversitesi, Türkiye’nin yükseköğretim ve sağlık alanındaki ilerlemelerinde lokomotif rol üstlenmiştir. Doğramacı’nın emek ve gayretleri, Hacettepe’nin kuruluşunu Türkiye’de sağlık ve eğitim alanındaki yeniliklerin önemli bir ayağı haline getirmiştir. Bu süreç, sadece sağlık hizmetleri açısından değil, Türkiye’de modern bilim ve teknoloji temelli eğitim anlayışının yaygınlaşmasında da bir yer edinmiştir.

³⁷³ Aynı eser, s. 117-122.

Fotoğraf 54. Hacettepe Üniversitesi. Sol üstte Kütüphane ve Yıldız Amfi. Sağ üstte tıp ve sağlık bilimlerinin bulunduğu Sıhhiye yerleşkesi. Alttaki fotoğrafta sol önde Beytepe Rektörlük binası, arkada Kütüphane, Yıldız Amfi ve fakülte binaları, Beytepe Kampüsü'ne gidiş gelişte kullanılan duble yol görülmekte.

5. BÖLÜM

HACETTEPE'DEN AYRILIŞ:

PARİS, YÖK ve BİLKENT DÖNEMİ (1975-1992)

1975–1992 arası hem Türkiye hem de dünya açısından siyasi istikrarsızlıklar ve yeniden yapılanma süreçlerinin iç içe geçtiği bir dönemdir. Soğuk Savaşın son evresi, küresel ölçekte ideolojik gerilimlerin ekonomik rekabetle yer değiştirdiği, bilgi ve teknoloji merkezli bir döneme geçişi beraberinde getirmiştir. Türkiye’de ise 1970’lerin ikinci yarısı, ekonomik, siyasi ve sosyolojik kriz ortamıyla şekillenmiştir. Siyasi kutuplaşma, üniversitelerde de yankı bulmuş, 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi, devlet ve eğitim kurumlarında otoriter bir dönemi başlatsa da 1983’ten sonra parlamenter demokratik düzene geçişle birlikte bu süreç yeniden yapılanma sürecine dönüşmüştür.

Bu dönemde 1981’de kurulan Yükseköğretim Kurulu (YÖK), üniversiteler arası koordinasyonu merkezi planlamayla sağlamak amaçlı yeni bir idari çerçeve oluşturmuştur. 1980’lerin ortalarından itibaren, Türkiye ekonomisi liberal politikalar ve dışa açılma sürecine girmiş, özel yükseköğretim kurumlarının önünü açan düzenlemeler de gündeme gelmiştir. Bu dönem, hem Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Soğuk Savaşın sona erdiği hem de Türkiye’de yükseköğretimin kurumsal dönüşüm geçirdiği yıllar olarak, Doğramacı’nın Paris’ten YÖK’e ve Bilkent’e uzanan faaliyetlerinin tarihsel zeminini de oluşturmuştur.

Hacettepe Üniversitesi, Türkiye’de yükseköğretim ve sağlık alanında önemli yeniliklerin yapıldığı bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Hacettepe’nin idari sistemi, yapısal olarak diğer üniversitelerde uygulanan klasik yönetim sistemlerinden farklıydı. *Hacettepe Özel Kanunu* üniversitenin yönetim yapısını diğerlerinden farklı olarak kendi içinde özerk ve ayrıcalıklı bir yapıya sahip olmasını sağlıyordu. Ayrıca rektörün senato tarafından seçilmesi, mali ve idari işlerde daha fazla esneklik tanınması ve akademik denetlemenin artırılması gibi ayrıcalıklı unsurlar içeriyordu.

Bu bölümde, İhsan Doğramacı’nın 1975 yılında Hacettepe Üniversitesi’nden ayrılış süreci, bu kararın ardındaki kurumsal ve bireysel dinamikler ele alınarak

değerlendirilecektir. 1976–1980 yılları arasında Paris merkezli uluslararası görevleri ve bu süreçte yürüttüğü eğitim-sağlık ilişkili diplomatik faaliyetler incelenmiştir. Bu dönem aynı zamanda, Doğramacı’nın yükseköğretim yapısına dair dönüşüm fikrini olgunlaştırdığı bir zaman dilimi olarak değerlendirilmiştir.

1933’ten 1981’e kadar gelen yükseköğretim reform süreci genel bir çerçeveye sunulmuş; bu bağlamda 1981’de kurulan Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) başkanlığına getirilen Doğramacı’nın ilk uygulamaları ve çağdaş yükseköğretim modellerinin Türkiye’ye uyarlanması yönündeki adımları analiz edilmiştir.

Doğramacı’nın YÖK’teki görev süresi aynı zamanda Türkiye’de ilk vakıf üniversitesi olan Bilkent Üniversitesi’nin kuruluş süreciyle paralel ilerlemiştir. Bilkent fikrinin ortaya çıkışı, arazi temini, mevzuat düzenlemeleri, mali yapılanma (TEPE Grubu), eğitim vizyonu ve üniversitenin akademik-idari gelişimi bu bölümde değerlendirilmiştir.

Son olarak, Doğramacı’nın 1981–1992 yılları arasında YÖK başkanlığı dönemine ait uygulamaları ve YÖK’ten ayrılış süreci ele alınmıştır. Doğramacı’nın, bu dönemde yükseköğretimde merkezileşme, denetim ve planlama odaklı yaklaşımlarıyla nasıl bir dönüşüm aktörü olarak konumlandığı incelenmiştir.

5.1. HACETTEPE’DEN AYRILIŞI (1975)

1967 yılında yürürlüğe giren Hacettepe Özel Kanunu, Türkiye’de üniversite yönetim anlayışında bir yenilik getirmiştir. Hacettepe’ye özgü bu kanun, Türkiye’deki mevcut üniversite yönetim modelinden farklı olarak, idarede daha esnek bir yapı sunuyordu. Mevcut sistemde üniversiteler, profesörlerin etkin olduğu bir idare düzeni ile yönetiliyordu; dekan ve rektör, profesörler tarafından seçiliyordu. Yönetim süreçlerinde öğretim kadrosunun belirleyici olduğu bir yapı mevcuttu.

Doğramacı bu idare modeline eleştirel yaklaşıyor, mevcut yönetim anlayışının “hantal ve gelişime kapalı” olduğunu düşünüyordu. Özellikle profesörlerin kendi aralarında yaptıkları oylamalarla kendilerini değerlendirmeleri, Doğramacı’ya göre üniversitelerin yenilikçi olma ve akademik kaliteyi artırma potansiyelini sınırlandırıyordu.

“Profesörler Meclisi her yıl Nisan ayında kürsü çalışmalarını gözden geçirir ve istisnasız bütün çalışmaları ‘başarılı’ bulurdu. Bunun aksi varit olamazdı. Zira kürsü

çalışmaları yetersiz bulunan bir öğretim üyesi sırası geldiğinde, kendi çalışmalarının yetersizliğini öneren öğretim üyesinin çalışmalarının yeterli olmadığı yönünde oy kullanabilirdi. Bu düzen elbette ki hocalar açısından çok rahattı ama (verimlilik adına) üniversite ve ülke yararına olduğu tartışılabilir.”³⁷⁴

Doğramacı profesörlerin rektörleri belirlemesi sürecinde kişisel ilişkilerin ve çıkarların öne çıkabileceğinden ötürü, öğrenci-asistan katılımını da kapsayan daha kolektif bir yönetim sisteminin gerekliliğine inanıyordu. Bu konuyla ilgili olarak Doğramacı:

“Ülkelerin halkın seçtiği temsilcileri ile yönetilmesi dışındaki herhangi bir yönetim düzeninin o ülkeye hayır getireceğine inanmak güçtür. Halkın ödediği vergilerle finanse edilen devlet üniversitelerinin halkın seçtiği parlamentonun güven oyu verdiği yürütme organı ile denetlenmesi kadar doğal birşey olamaz. Ancak bu denetimi kıta Avrupası’nda olduğu gibi doğrudan bakanlar veya atadıkları “Kanzler”ler veya Amerika’da Mütevelli Heyetler ve Britanya’da “Council” veya “Court”lar yürütür. Öğrenciler, asistanlar, idari personel ve öğretim üyelerinden oluşan üniversite topluluğunun, sayıca ufak bir kesimini oluşturan profesörler tarafından yönetilmesine demokratik yönetim demek, profesörler için çekici olmasına rağmen, buna gerçek anlamda demokratik yönetim demek güçtür. Öğretim üyeleri aylık alan, kendilerine verilen eğitim öğretim ve araştırma olanaklarıyla toplumda prestiji bulunan bir kesimi oluştursalar da bu kuruluştan yararlanacak olanlar öğrenciler ve asistanlardır. Araştırmalardan ve kamu hizmetlerinden yararlanacak olanlar ise toplumun bütün kesimleridir. İşte bu anlayışla 16 Temmuz 1969 tarihli Resmi gazetede Hacettepe Üniversitesi Akademik Konseyi ve Öğrenci Kurumu Yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğin 19’uncu maddesine göre Üniversite Konseyi’nde Üniversite Senatosu üyeleriyle aynı sayıda öğrenci ve asistanlar ile öğretim görevlileri yer almaktaydı. Aynı şekilde fakülte ve yüksekokul konseyleri de oluşturulmuştu. Öğrenciler ve asistanlar temsilcilerini kendi aralarından seçiyorlardı. İşte benim demokratik üniversite anlayışım budur.”³⁷⁵

Doğramacı, üniversite yönetiminde profesörlerin etkin olmasını istemiyordu. Bu nedenle, akademik ve idari personel ile öğrencilerin temsil edildiği geniş katılımcı yönetim modelini, daha “demokratik” bir yapı olarak öne çıkarmıştır. Buna rağmen, 1981’de yasalaşan YÖK mevzuatında böyle bir katılımcı yönetim tarzına rastlanmamıştır.

Hacettepe Üniversitesi’nin özel statüsü, Anayasa’nın sağladığı olanaklar çerçevesinde farklı bir sisteme dayandırılmıştı. Özel kuruluş kanunu, yönetimde mevcut yapıya değişiklikler getirdi. Örneğin, rektör tüm öğretim üyeleri yerine sınırlı sayıda senato üyeleri tarafından seçiliyordu. Profesörlerin tamamının oy vermesi yerine, senato üyelerinin sınırlı katılımıyla bir ekip yönetimi anlayışı getirilmişti. Rektörün görev süresi

³⁷⁴ Şinasi Özsoylu, *İhsan Doğramacı ile 40 Yıl*, Ankara, 1995, s. 87.

³⁷⁵“Demokrasi Anlayışım ve Üniversitede Demokrasi: Hacettepe Üniversitesi’nde Yönetim Deneyi” adlı yazıdan aktaran Özsoylu, a.g.e. s.86-87.

2 yıl değil, 5 ila 8 yıl arasında olabiliyordu ve yetkileri, Anglo-Sakson üniversitelerinde olduğu gibi genişletilmişti.³⁷⁶ Hacettepe Özel Kanunu, mali denetim ve yönetimde rektöre geniş yetkiler tanıyarak, merkezi bir yönetim anlayışını güçlendirmeyi hedefliyordu. Öğrenciler ve asistanlar da üniversite yönetimine katılıyor, iç denetimde rol oynuyorlardı. Öğretim üyeleri tam zamanlı çalışıyor ve maaşları diğer üniversitelere göre daha yüksek seviyedeydi. Ancak, 1973'te çıkarılan kanunla Hacettepe'nin bu özel statüsü sona erdi. Hacettepe'nin özel statüsü diğer üniversiteler tarafından şikâyet ve memnuniyetsizliklere neden olmuştu. 1973'te çıkarılan Üniversiteler Kanunu (1750 sayılı yasa) ile tüm üniversitelerin yönetim yapıları standartlaştırılarak özel statüye son verildi.

Bu durum, özellikle öğrencilerin ve asistanların üniversite yönetimine katılımının son bulmasına ve rektör seçimlerinin yeniden profesörlerin elinde toplanmasına yol açmıştı. Doğramacı bu özerklik mevzuatının iptalini “demokratik üniversite” anlayışına ters bir adım olarak gördü. Bu durum onun Hacettepe'den ayrılmasına zemin hazırladı. Ona göre öğretim üyeleri egemenliğindeki geleneksel sistem, yenilikçi anlayışı engelleyebilirdi. Bu konuda Doğramacı:

“Üzülerek belirtiyim ki, Hacettepe Üniversitesi'nin özel kanunu 1973'te yürürlükten kaldırılınca bu demokratik düzen de sona erdi ve yönetim azınlık olan profesörlerin inhisarında bırakıldı. Bu olay beni Hacettepe Üniversitesi'nin yönetiminde devam edip etmeme konusunda tereddüte düşürdü. Öğrencilerin üniversite yönetimine yeniden katılabilmeleri için, 1986 yılında eğitim-öğretime başlayan Bilkent Üniversitesi'nin kurulmasını beklemek gerekiyordu.

Hacettepe'den ayrılmamı gerektiren diğer bir nedene gelince: Hacettepe Üniversitesi kurulurken Türkiye'deki sistemde, yani dekan ve rektörleri öğretim üyelerinin seçtiği bir düzende beklenen sonucun alınamayacağının bilincindeydim. Böyle bir düzende profesörlerin kendisine yakınlık duymayan rektörlere bir daha oy vermemeleri doğaldı. Bu yönetim sisteminde esasen rektörün de fazla bir denetim yetkisi yoktu.

Ankara, İstanbul, İstanbul Teknik, Ege ve Hacettepe Üniversiteleri'nin temsilcilerine danışılarak hazırlanan 1750 sayılı kanunla Milli Eğitim Bakanı'nın başkanlığında üyelerinin yarısı devlet, yarısı üniversitelerce seçilen bir YÖK kurulması 1973 yılının temmuz ayında gerçekleşti (1973'deki bu ilk YÖK tavsiye niteliği taşımakta ve yaptırım gücüne sahip değildi).

Ancak 1975 yılında üniversiteler, yine YÖK'ün iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurular, bu defa istekleri oldu ve Anayasa'nın 120. Maddesine göre YÖK ile

³⁷⁶ Celal Ertuğ, *Türkiye'de ve Dünya'da İhsan Doğramacı Olayı*, Meteksan, Ankara, 2015, s.251.

ilgili hükümler iptal edildi. Bu arada kurulmasında yarar gördüğüm “Hacettepe Tıp Merkezi ve Hacettepe Bilim Merkezi Başkanlıkları” sistemi Hacettepe’deki bazı yöneticiler tarafından olumlu karşılanmadı.”³⁷⁷

Bu konuda bir değerlendirme yapılacak olursa, Türkiye’de yükseköğretim kurumlarının mevcut yönetim modeli YÖK kuruluşuna kadar, uzun yıllar boyunca üniversite idaresinde profesörlerin etkisini ön plana çıkarmıştır. Ancak bu model, Doğramacı tarafından daha fazla katılımı dışladığı ve yavaş gelişmeye yol açtığı için eleştirilmiştir.

5.2. PARİS YILLARI VE ULUSLARARASI FAALİYETLERİ (1976-1981)

1975’e kadar Hacettepe Üniversitesi’nin rektörlüğünü yürüten İhsan Doğramacı, görev süresi dolduğunda aday olmadı. Hacettepe ve Türkiye’den ayrılış gerekçesini kendi ifadesinden Doğramacı şöyle açıklıyor:

“Öğrencilerin ve asistanların yönetim organlarından uzaklaştırılmasının yanı sıra üniversitenin bir üst denetim organından yoksun bırakılması, üniversite yönetim anlayışına ters düştüğü için 6 yıl daha (her defasında üçer yıl olmak üzere iki dönem daha) rektör seçilebileceğim halde üniversiteyi bırakarak başka bir ülkede mesleğim olarak çocuk hekimliğini yapmaya karar verdim.”³⁷⁸

Biraz küskün biraz da hayal kırıklığına uğramış olarak Paris Descartes Üniversitesi’nden gelen pediatri profesörlüğü teklifini kabul etti. 1976-1977 yıllarında Paris’te konuk profesör olarak görev yaptıktan sonra, 1977-1981 arasında merkezi Paris’te bulunan *Uluslararası Pediatri Kurumu’nda (IPA)* idari yöneticilik görevini üstlendi. Bu yıllar Doğramacı’nın eğitim ve sağlık alanında uluslararası deneyim kazandığı, akademik ve bilimsel gelişmeleri yakından gözlemlediği bir dönem olmuştur.

“Fransa’da Paris Üniversitesi’ne profesör olarak atandım. Bu atanma için Fransa’daki mevzuata göre, üniversitenin gösterdiği adaylar arasında yer aldım, Fransız Bakanlar Kurulu kararı, Cumhurbaşkanı Pompidou’nun onayı ile kesinleşti ve Resmi Gazete’de yayınlandı. Aynı zamanda merkezi Paris’te bulunan Uluslararası Pediatri Kurumu’nun yöneticiliğini de yaptım.”³⁷⁹

Doğramacı Paris yıllarını bir ruhsal boşluk dönemi olarak tanımlamıştır. İdealinde olan üniversite modelini tam anlamıyla henüz gerçekleştirememiş ve kurucusu olduğu Hacettepe Üniversitesi’nden de bu sebeple ayrılmıştır. Gidişi bir anlamda küskünlüğünün

³⁷⁷ Özsoylu, a.g.e. s.87-88.

³⁷⁸ Özsoylu, s.88.

³⁷⁹ Aynı eser, s.88.

yansımasıydı. Hacettepe'den ayrılmasının ardından yaşadığı duygusal durumu şöyle açıklamaktadır:

“Türkiye'nin üniversiteleşme ihtiyacına çözüm getirmek ve ülkemini bunu başaran ülkelerden aşağı olmadığını kanıtlamak benim tutkumdur. Fransa'da çalışmak ruhsal alemime huzur ve mutluluk getiremezdi. Aklım hep birgün ülkeme dönüp, düşlerimi gerçekleştirmek umundaydı ve orada (Paris) yükseköğretim konusundaki birikimimi artırıyordum.”³⁸⁰

1975’de Hacettepe Üniversitesi rektörlüğünden kendi isteğiyle ayrılması, kararlı ve mücadeleci yönüyle tanınan Doğramacı’nın genel karakteriyle ilk bakışta örtüşmeyen bir durumdur. 1973’te Hacettepe Özel Kanunu’nun yürürlükten kaldırılmasıyla üniversitenin yönetsel özerkliğinin daralması, Doğramacı’nın hareket alanını önemli ölçüde sınırlamıştır. Hacettepe’de kalmak yerine yurt dışına gitmeyi seçen Doğramacı, altı yıl sonra Türkiye’de merkeziyetçiliği esas alan Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) başına geçerek yeniden güçlü bir idari rol üstlenmiştir. Bu durum, daha önce savunduğu kurumsal özerklik anlayışından uzaklaşarak merkeziyetçi bir modele yönelmesine ve kendi ilkeleriyle belirli ölçüde çelişmesine yol açtığı şeklinde değerlendirilebilir.

İhsan Doğramacı, Paris yıllarını her ne kadar ruhsal bir boşluk olarak tanımlasa da bu süre zarfında bir yandan yükseköğretim sistemlerine dair tecrübelerini genişletmiş, diğer yandan da uluslararası işbirliklerini derinleştirmiştir. Paris’te geçirdiği yıllarda, aklında Türkiye’ye dönerek idealize ettiği eğitim modelini gerçekleştirmek vardır. Nitekim kendisi de bu dönemde akademik birikimini artırdığını belirtirken öte yandan Fransa’da ruhsal anlamda tatmin olamadığını da ifade etse de, bu süreçte pek çok uluslararası toplantıya ve konferansa Türkiye’yi temsilen katılmıştır.³⁸¹ Avrupa Üniversiteleri

³⁸⁰ Ertuğ, a.g.e. s.258.

³⁸¹ Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Uluslararası Çocuk Sağlığı Kuruluşu (IPA)’nın hemen her toplantısına katılan Doğramacı, bu süreçte Türkiye’yi de resmi olarak en üst düzeyde temsil etmiştir. Bkz. BCA, 30.18.1.2/337.53.18, “UNICEF Türkiye Milli Komitesi Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı’nın, üye olmadığımız dönemde UNICEF Yürütme Konseyi toplantılarına temsilci olarak katılması”, 18 Haziran 1975; BCA, 30.18.1.2/364.13.5, “Dünya Sağlık Teşkilatı Genel Kurul toplantılarına katılacak heyetlere, Sağlık Bakanı’nın bulunmadığı hallerde Prof. Dr. İhsan Doğramacı’nın başkanlık etmesi...”, 18 Mart 1977; BCA, 30.18.1.2/366.43.1, “Dünya Sağlık Teşkilatının Cenevre’de yapılacak 30. Genel Kurul Toplantısı’na Prof. Dr. İhsan Doğramacı başkanlığında bir heyetin katılması”, 16 Ağustos 1977; BCA, 30.18.1.2/382.276.17, “Dünya Sağlık Örgütü Yönetim Kurulu Üyeliğine İhsan Doğramacı ve yardımcısı olarak Ertuğrul Aker’in atanması”, 13 Aralık 1979; BCA, 30.18.1.2/443.420.8, “YÖK Başkanı İhsan Doğramacı’nın, Uluslararası Pediatri Kurumu çalışmalarına Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına katılması”, 15 Ocak 1982, konulu arşiv belgeleri bazı örneklerdir.

Rektörleri Daimî Konferansı'na (CRE) katılarak Avrupa ve diğer kıtalardaki yükseköğretim yapılarını inceleme fırsatı bulmuştur. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNICEF gibi uluslararası kuruluşlarla olan uzun soluklu işbirlikleri bu dönemde devam etmiş, özellikle çocuk sağlığı alanında dünya çapındaki çalışmalara katkıda bulunmuştur.

Fotoğraf 55 - 56. İhsan Doğramacı, Dünya Sağlık Örgütü Toplantı Başkanı.

1976-81 yılları arasında Türkiye'nin Dünya Sağlık Asamblesi Delegasyonu Başkanlığı'nı yürüten Doğramacı, 1979-82 yılları arasında Dünya Sağlık Örgütü Yönetim Kurulu Üyeliği yapmıştır. Bu görevler, onun uluslararası sağlık politikaları üzerinde etkili olmasını sağlamış, aynı zamanda Türkiye'yi uluslararası alanda temsil etmiştir. UNICEF'teki aktif rolü de bu yıllarda artmış, Paris'teki Uluslararası Çocuk Merkezi'nde (ICC) ve UNICEF Yönetim Kurulu'nda önemli görevler üstlenmiştir. ICC 1949'da Paris'te UNICEF ve Fransa tarafından kurulmuştur. İhsan Doğramacı 1977'de bu merkezin bir şubesini *Türkiye ve Uluslararası Çocuk Sağlığı Merkezi* adıyla Ankara'da kurdu.³⁸² Bu merkez çocuklar için sağlık, eğitim ve yasal koruma gibi alanlarda çalışanlar için yerel ve uluslararası toplantılar düzenlemeyi amaçlıyordu.

Doğramacı'nın, çocuk sağlığı alanında hizmet veren IPA (International Pediatric Association)'daki başkanlık ve genel direktörlük görevleri onun dünya çapında tanınmasını sağlamıştır. Öncesinde sadece uluslararası kongreler düzenleyen, az sayıda pediatristten oluşan IPA, onun öncülüğüyle dünya çapındaki çocuk doktorlarını kapsayan bir organizasyona evrilmiştir. Doğramacı, derneği yapılandırarak ulusal pediatri

³⁸² John Grabowski, *The İhsan Doğramacı Spirit*, Bilkent University, International Children's Center, & East and West Interactive] (Ankara: Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), 2005, 15 dk.

topluluklarıyla bölgesel ve küresel pediatri uzmanlık topluluklarını bir araya getiren yeni bir tüzük oluşturmuş, IPA'ya daha geniş temsil ve etkinlik kazandırmıştır.

Paris'te kurduğu ilk kalıcı sekreterlikle IPA'nın sürekliliğini ve derneğin üç dilde bir bülten yayınlamasını sağlamış ve düzenli seminerler, çalıştaylar organize ederek IPA'yı aktif bir organizasyon haline getirmiştir. Üç yılda bir yapılan kongre, seminer ve çalıştaylar, IPA'yı çocuk sağlığı için küresel bir konuma taşımıştır.

Doğramacı'nın büyük başarılarından biri, WHO ve UNICEF gibi büyük uluslararası kuruluşlarla IPA'yı bir araya getirerek çocuk ve aile sağlığını geliştiren bir işbirliği oluşturmasıdır. IPA'yı dünya pediatri sahnesinde daha etkin hale getirerek derneğin prestijini artırmış ve çocuk sağlığında önemli ilerlemelere öncülük etmiştir. IPA'nın küresel ölçekte etkinliğinin artmasında önemli bir rol üstlenen İhsan Doğramacı, bu dönemdeki başarılı çalışmaları ile ilerleyen yıllarda, 1992'de derneğin onursal başkanlığına layık görülmüştür.

Paris yılları, uluslararası sağlık ve eğitim alanında derinlemesine deneyimler kazandığı, stratejik vizyonunu geliştirdiği bir dönemdir. IPA'yı global ölçekte etkin bir kuruluş haline getirmesi, yöneticilik becerisinin en önemli göstergelerinden biridir. WHO ve UNICEF ile kurduğu iş birliği sayesinde, küresel sağlık politikalarındaki etkinliği, Doğramacı'nın uluslararası saygınlığını artırmıştır.

İhsan Doğramacı, Paris Descartes Üniversitesi'nde çalışırken Fransız yükseköğretim sisteminin merkezî yönetim ile akademik bağımsızlık dengesini yakından gözlemledi. Bu deneyim, onun Türkiye'deki üniversiteleri daha etkin ve disiplinli bir yapıya kavuşturma idealiyle örtüşüyordu. Fransa'da gördüğü merkeziyetçi sistem, bilimsel akademik özgürlüğü korurken üniversitelerin daha verimli ve hesap verebilir olmasına dair fikirlerine zemin hazırladı. Türkiye'ye döndüğünde yükseköğretimi yeniden yapılandırma sürecinde Fransa'daki bu modeli uygulamaya çalıştı.

5.3. YÜKSEKÖĞRETİMDE DEĞİŞİM SÜRECİ (1933-1981)³⁸³

Türkiye'nin yükseköğretim sistemi, tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde çeşitli düzenlemelerle şekillenmiştir. 1981'de YÖK kurulana kadar, Kıta Avrupası'nın merkezi yönetim modeli ile Anglo-Sakson sistemin daha özerk ve esnek yapılarından etkilenmiş, ancak bu iki yaklaşımın birleşimiyle Türkiye'ye özgü karma bir sistem ortaya çıkmıştır. Yükseköğretimdeki dönüşüm 1933 yılında yapılan üniversite reformuyla başlamış ve 1946, 1960, 1973 ve 1981 yıllarında çıkarılan kanuni düzenlemelerle devam etmiştir. Bu süreçte merkezîyetçilik, özerklik ve adem-i merkezîyetçilik gibi kavramlar üzerine tartışmalar yükseköğretim tartışmalarının odak noktasını oluşturmuştur.³⁸⁴

1933'te Atatürk'ün gerçekleştirdiği üniversite reformu, Kıta Avrupası'ndaki yönetim sistemini temel almış ve üniversiteleri MEB'e bağlamıştır. Rektör ve dekanların atanması bakanlık tarafından yapılırken, profesör atamaları ise fakülte kurulları tarafından belirlenen adaylar arasından yapılmıştır. Kısaca 1933 Üniversite Reformu'nun amacı merkezi bir yönetim sağlamaktır.³⁸⁵ Şu da bir gerçektir ki her merkezîyetçi yönetim bilime ve düşünceye siyaset gölgesi düşürerek evrensellik ilkesini yıpratma riskini taşır. 1946 yılında çıkarılan 4936 sayılı kanunla üniversitelere *özerklik* verilmiş, bu durum rektör ve dekanların seçimle göreve gelmesine olanak tanırken, üniversitelerin daha bağımsız olmasını sağlamıştır. Öte yandan rektör ve dekanların atama yerine seçimle göreve gelmesi, onları seçen kişilerin taleplerine daha duyarlı hale getirirken, üniversitelerde belirli bir grubun kontrolü elinde tutmasına sebep olabiliyordu. İhsan Doğramacı, bu sistemin çağdaş üniversite yönetim modelinden uzak olduğunu belirtmiştir.³⁸⁶ Bu konudaki eleştirisi, seçimle göreve gelen üniversite yöneticilerinin kendilerini seçen grupların beklentilerini karşılamaya yönelmeleri hâlinde bilimsel verimliliğin ikinci plana atılabileceği endişesine dayanmaktadır. Ancak bu görüşün aksine, merkezîyetçi ve

³⁸³ Türkiye'de üniversite reformundan (1933) YÖK'ün kuruluşuna kadar geçen dönem hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 5: Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

³⁸⁴ Mehmet Şişman, "Türkiye'de Yükseköğretim ve Hocabey: Üniversiteye Vakfedilmiş Bir Ömür", *Türk Yurdu*, Mayıs 2010, s.74.

³⁸⁵ Celal Ertuğ, "Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK konusunda İhsan Doğramacı ile Söyleşi", *Türkiye'de ve Dünya'da İhsan Doğramacı Olayı*, Meteksan yayınları, Ankara, 2015, s. 247.

³⁸⁶ M. Yunus Özcan, "Prof. Dr. İhsan Doğramacı ile Mülakat", *Töre Dergisi*, cilt: 12, sayı: 141, s. 31-35, 1983.

otoriter bir üniversite modelinin ise bilim ve teknolojiye daha fazla katkı sağlayıp sağlamayacağı sorusu da bir başka endişeyi doğurmaktadır.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında yapılan değişikliklerle üniversitelerin idari yapısı tekrar gözden geçirilmişti. 27 Ekim 1960 tarihli 115 sayılı kanun ile 4936 sayılı kanunda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Daha sonra 1961 Anayasası'na üniversitelerle ilgili bir madde eklenerek üniversitelerin bilimsel ve idari yönden daha özerk olması sağlanmıştır. Böylece, 1961 Anayasası ile üniversitelerin kendi seçtikleri organlar eliyle yönetilmesi hükme bağlanmıştır. Ayrıca, üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilere üye olabilmeleri ve siyasi görevlerde yer alabilmeleri mümkün kılınmıştır. Aynı zamanda öğretim üyelerinin görevlerinden uzaklaştırılmasının yalnızca üniversite organlarının kararıyla olabileceği hükmü getirilerek üniversite özerkliğine müdahalenin önüne geçilmiştir. Ancak, demokratik olgunluğun özerk sisteme paralellik taşımayışı bu sistemin bazı negatif sorunlar doğurmasına neden olmuştur. Doğramacı özerkliğin menfaate alet edilebileceğine dikkat çekerek, rektörlerin sınırlı yetkilerinin ve fakültelerin kendi çıkarına odaklanmasının üniversitelerde etkin bir yönetim sağlamayı zorlaştırdığından bahsetmiştir.³⁸⁷ Fakat şu da bilinmelidir ki, etik zafiyet doğuracak diye bilimsel özerklikten taviz vermek hiç de akılcı değildir.

12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra³⁸⁸ Anayasa'nın 120.maddesi değiştirilerek, *eğitim özgürlüğünün tehlikeye düşmesi* halinde üniversite dışı müdahaleye izin veren bir hüküm eklenmiştir. Ayrıca 20 Haziran 1973 tarihli ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu yürürlüğe girmiştir. 85 esas ve 12 geçici maddeden oluşan bu kanun, Türkiye'deki üniversite yapısında önemli değişiklikler getirmiştir. Kanunun en dikkat çekici hükmü, yükseköğretim alanına yön vermek ve üniversiteler arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla "Yüksek Öğretim Kurulu"nun (YÖK) kurulmasını öngörmesidir. Bu,

³⁸⁷ İhsan Doğramacı, *Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim Yönetimi*, Meteksan, Ankara, 2007, s.16-18.

³⁸⁸ 1970'ler Türkiye'de sosyal, siyasi ve ekonomik alanda derin çatlakların yaşandığı bir dönemdir. Ülkede yüksek nüfus artışı toplumsal dinamikleri etkilemiş ve bunun sonucu olarak sosyal ve siyasi istikrarsızlıklar baş göstermiştir. Ekonomik zorluklar, enflasyon oranlarının yükselmesi ve işsizlik gibi meseleler, toplumda büyük huzursuzluğa yol açarak toplumsal gerilimleri artırmıştır. Bu çalkantılı ortam, özellikle yükseköğretimi derin bir şekilde etkilemiştir. 1970'ler Türkiye'si'ndeki sosyal ve siyasi kargaşa, üniversite kampüslerinde ideolojik çatışmalara ve farklı görüşler arasında gerginliklere yol açmış, eğitim ortamını kaotik bir hale getirmiştir. Özellikle birçok sosyo-ekonomik ve siyasi mesele üniversite gençliğinin gündeminde yer alırken, öğretim üyeleri ve idari personel de bu belirsizlik ortamından olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Türkiye’de ilk YÖK uygulaması olup, yaptırım gücünden ziyade telkin ve danışmanlık amacını güden bir kuruluş olmuştur. Muhtıra zihniyetinin üniversitelerdeki muhtemel öğrenci hareketlerini önlemeye yönelik bir anlayışa dayanır. Ancak YÖK’ün yapısı ve işleyişi, üniversite özerkliği konusunda tartışmalara yol açmıştır. Üniversitelerin Anayasa Mahkemesine başvurusu üzerine, birinci YÖK kanunu uzun ömürlü olamayarak iptal edilmiştir. Gerekçe olarak, YÖK’te hükümet tarafından atanan üye sayısının üniversitelerden gelen üyelerden fazla olması ve bu durumun üniversite özerkliğini zedelediği belirtilmiştir. Bu iptal kararı, YÖK’ün kuruluş amacını ve işleyişini sorgulayan tartışmaları beraberinde getirmiştir.

1981’e kadar Türkiye’nin yükseköğretim sistemi, merkeziyetçi ve özerk yönetim modelleri arasında dalgalanmıştır. Bu süreçte üniversitelerde yönetim ve denetim sorunları ortaya çıktığını iddia eden 1980 askeri yönetimi, önceki YÖK’ten farklı olarak yaptırım gücü olan merkeziyetçi bir Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) kurulmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla üniversitelerde kontrol ve denetim eksikliği olduğu iddiasıyla 1973’teki birinci YÖK’ün aksine, sadece tavsiye niteliğinde değil, bu kez yaptırım gücü yüksek merkeziyetçi bir düzenleme olarak YÖK yeniden vücut bulmuştur. Böylece “ıslah etme ve denetleme” niyetiyle kurulan YÖK, yükseköğretimdeki kurumsal sorunları gidermeyi, akademik standartları yükseltmeyi ve eğitim sisteminin etkinliğini artırmayı her ne kadar amaçlamış olsa da asıl hedef tüm üniversitelerin tek merkezden kontrol ve denetimini sağlamaktır.

Sonuç olarak denebilir ki, 1970’lerdeki sosyal ve siyasi çalkantılar —sık hükümet değişikliklerinden kaynaklanan siyasi istikrarsızlık, petrol ve yüksek enflasyona dayalı ekonomik kriz, sağ-sol ideolojik çatışmaların sebep olduğu toplumsal kutuplaşma, grevler— 1980’e gelindiğinde ülkede demokrasinin askıya alınmasıyla sonuçlanmış ve ardından kurulan YÖK sistemiyle de tüm yükseköğretimin tek merkezden yönetimine zemin hazırlanmıştır.

5.4. YÖK BAŞKANLIĞI DÖNEMİ (1981-1992)

YÖK’ün kuruluş sürecinde aldığı rolüyle İhsan Doğramacı, Türkiye’deki yükseköğretim sisteminin yeniden yapılandırılmasında etkili olmuştur. YÖK’ün ilk temelleri aslında 1973 yılında atılmış ve kısa bir süre yürürlükte kalmış, 1975’te Anayasa Mahkemesi

tarafından iptal edilmiştir. 1981'de ise, yeniden gündeme gelmiş ve tekrar kurulmuştur. Bu süreçte 12 Eylül askeri yönetimince, Doğramacı'nın üniversite yönetimi ve uluslararası tecrübelerine danışılarak YÖK mevzuatı şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Bu konuyu değerlendirme babından, YÖK'ün kurucu başkanlığı için neden İhsan Doğramacı isminin seçildiği şu sözlerle ifade edilmiştir:

“YÖK yönetiminin kimlerden oluşacağı merak konusuydu... Sonuçta bu yarış İhsan Doğramacı kazandı. Kendisini giyaben tanıyordum. Dönüp baktığımda, seçimi ben yapacak olsam ben de onu seçerdim diye düşünüyorum. Hacettepe Üniversitesi'nin yükseköğretimi yurt sathına yayma konusundaki girişimleri, o yıllarda adı Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÜSYM) olan ÖSYM'yi fiilen Hacettepe'ye bağımlı hale getirmiş olması ve uluslararası ilişkileri itibarıyla “Hoca” diye hitap edilen Doğramacı, bu iş için en uygun kişiydi. Daha sonra kendisinden öğrendiğime göre, o dönemde Danışma Meclisi üyesi Kemal (Karhan) Abi kanunun yazılmasında önemli rol oynamıştı. YÖK Başkanlığı ilk ona teklif edilmiş, ama Kemal Abi bu işin altından ancak Hoca'nın kalkabileceğini düşünerek onu önermişti.”³⁸⁹

1981 yılında askeri cunta lideri Orgeneral Kenan Evren, devlet denetiminde bir yükseköğretim için Doğramacı'nın bilgi ve tecrübesinden yararlanmak istemiş ve onu göreve çağırmıştır. İhsan Doğramacı, YÖK'ün kuruluşunda danışmanlık yapmış olsa da ilk planda YÖK başkanlığı görevini henüz düşünmemiştir.³⁹⁰ Kanun yürürlüğe girdikten (4 Kasım) 45 gün sonra, 21 Aralık 1981'de bu daveti kabul ederek Paris'ten Türkiye'ye dönmüş ve YÖK'ün başına geçmiştir.

Katıldığı bir söyleşide, YÖK'ün kurulması hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“1981 YÖK yasasının, benim kafamdaki üniversite modeline ters düşecek herhangi bir içeriği olması düşünülemez. Bu yasanın hazırlanmasında görev aldığımı biliyorsun. Çünkü benim düşlediğim üniversiteleşme hareketi, ilkelerimin dışında olsaydı, ne diye Uluslararası Pediatri Kurumu Genel Direktörlüğü'ndeki görevimi bırakıp Paris'ten ayrılıyım.

1981'de, özellikle bendeki ruhsal boşluğu onaracak yeni bir model arama konusunda bir davet alınca, Türkiye'ye umutla döndüm. Askeri yönetimi ikna edebileceğime inanıyordum. Çünkü yükseköğretim konusu, sivil toplum sorunu idi. Onlarla, bütün serinkanlılığımı toplayarak diyaloga girmekte kararlıydım... İlk hedef, üniversiteleri

³⁸⁹ Kemal Gürüz, *Aklımdan Başka Silahım Yok Ki! Anılarım, Düşüncelerim, Değerlendirmelerim*, Ka Kitap, İstanbul, 2015, s. 87.

³⁹⁰ “Kanunun hazırlık çalışmaları sürdürülürken YÖK Başkanlığı görevini hiç düşünmemiştim. YÖK Başkanlığını, Yükseköğretim Kanunu yürürlüğe girdikten 45 gün sonra, 21 Aralık 1981 günü kabul ettim.” Bkz. Doğramacı, *Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim Yönetimi*, s.24.

asker-sivil siyasal mekanizmanın etkisinden kurtarmak; akademik, ekonomik, yönetsel bağımsızlığa kavuşturmak.

Kafamda ve gönlümde, Türkiye'nin en kestirme yoldan “bilgi toplumu”na dönüşmesi emelinden başka hiçbir yoğunlaşmış hedef, emel, amaç, erim yoktur. Elli yıldan beri, Türkiye'de çağdaş üniversite modelini araştırmak ve düşündüklerimi hayata geçirmek dışında hiçbir kaygım olmamıştır.”³⁹¹

Doğramacı 1981 Yükseköğretim Kanunu’nun zihnindeki üniversite modeline uygun bir içerik taşıdığını ifade ederek, bu yasaya katkıda bulunmuş olmanın kendisi için bir onur olduğunu belirtmektedir. Ayrıca YÖK’ü, Türkiye’nin uluslararası düzeyde saygın bir konuma gelmesinde önemli bir aşama olarak görmektedir. Yükseköğretimde köklü değişimler yapma arzusu, askeri yönetimle diyalog kurmasında etkilidir. Ankara Üniversitesi yıllarından bu yana tasarlamakta olduğu, yönetimde yaşadığı sorunlardan arınmış bir üniversite yapısı kurmak için bu fırsatı iyi değerlendirmiştir.

YÖK kuruluş aşamasında İhsan Doğramacı’nın öncülüğünde yoğun bir hazırlık süreci yaşanmıştır. Geçmişte Ankara ve Hacettepe Üniversitesi rektörlükleri yapan ve birçok üniversitenin kurulmasında rol oynayan Doğramacı, aynı zamanda ODTÜ Mütevelli Heyeti Başkanı olmasının yanı sıra 1960’lardan bu yana *Avrupa Rektörler Birliği*’nin bir üyesi olarak da uluslararası yükseköğretim toplantılarına katılmaktaydı. Bu deneyimlerin yanı sıra, yükseköğretili dizayn etme konusunda uluslararası düzeydeki uzmanlarla bilimsel istişarede bulunmaktaydı.

Bu istişareler kapsamında St. Andrews Üniversitesi’nden Steven Watson, Vancouver Simon Fraser Üniversitesi’nden George Pedersen, Duke Üniversitesi’nden Kenneth Pye, Paris V. Üniversitesi’nden Louis Auquier, Turku Üniversitesi’nden Osmo Ikola, Ghent Üniversitesi’nden Andre Cottenie, Viyana Üniversitesi’nden Kurt Komarek, Münih Üniversitesi’nden Nikolaus Lobkowicz ve Basel Üniversitesi’nden Christof Tamm gibi birçok akademisyenle bağlantı kurularak, Türkiye’ye davet edilmiş ve bu uzmanların görüşlerinden faydalanılmıştır.³⁹² Doğramacı’nın özellikle Avrupa Rektörler Konferansı (CRE - Conférence des Recteurs Européens), WHO (World Health Organization), UNICEF (United Nations International Children’s Emergency Fund), ICC (International Children’s Centre) ve IPA (International Pediatric Association) gibi uluslararası

³⁹¹ Ertuğ, a.g.e. s.258.

³⁹² Aynı eser, s.236.

kurumların yönetim kademeleri ve istişare heyetlerinde görev alması, uluslararası düzeyde bağlantılar kurmasını büyük ölçüde kolaylaştırmıştı.

YÖK'ün yapılandırılması sürecinde Doğramacı, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki önde gelen üniversitelerle temas kurarak, üniversite yönetim sistemlerini araştırmış ve Türkiye'ye uygun bir model üzerinde çalışmıştır. 7 Aralık 1981'de düzenlenen bir sempozyumda, Avrupa ve Amerika'dan gelen üniversite rektörleri ile Türk üniversite rektörleri Yükseköğretim Kanunu'nu tartışmış, bu görüşmeler sonucunda yeni yasa şekillendirilmiştir. 20 Temmuz 1982'de çıkarılan 41 sayılı KHK ile konservatuvar, enstitü ve yüksekokullar üniversitelere bağlanarak akademi içerisindeki farklılıklar sona erdirilmiştir.³⁹³ Her ne kadar iyi niyetle YÖK kanunu hazırlanmış olsa da farklılıkları ve zenginlikleri tek tipe dönüştürmesi ve üniversitelere merkeziyetçi sistemi getirmesi uzun yıllar Türkiye'de tartışma konusu olmuştur. Üniversiteleri tek merkezden kontrol amacıyla kurulan YÖK'ün başkanı ise doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanıyordu. YÖK üyelerinin üçte biri Bakanlar Kurulu, üçte ikisi ise üniversite profesörleri tarafından belirleniyordu.³⁹⁴ Bu durumun “demokratik” bir tutumla açıklanabilirliği şüphelidir.

Sonuç olarak YÖK, Türkiye'nin yükseköğretim sisteminde reform niteliği taşıyan bir kurum olarak kurulmuş fakat katı merkeziyetçi bir yapıya sahip olmasının, üniversitelerin özerkliğini ve bilimsel özgürlük anlayışını zedelediği gerekçesiyle memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi şartlar —1980 sonrası demokrasinin askıya alınmış olması, askeri cunta yönetiminin kurulmuş olması, siyasi partilerin kapatılması, yeni anayasa hazırlıkları— YÖK'ün uygulamada daha çok devletçi ve merkeziyetçi bir nitelik göstermesine neden olmuştur. YÖK'ün kuruluştaki amacı, Türkiye'de bilgi toplumu oluşturma hedefi doğrultusunda üniversitelerin verimliliğini ve kapasitesini artırmak olarak lanse edilmiştir. Bu süreçte, özellikle tabela üniversiteleri, gezgin kadrolar, araç-gereç eksiklikleri gibi sorunlarla ilgilenilmiş ve üniversitelerin işleyiş standardı sağlanmaya çalışılsa da uygulamada merkeziyetçi idari yapının etkileri görülmüştür.

³⁹³ “Yükseköğretim Kurumları Teşkilâtının 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun Geçici 28. Maddesi Uyarınca Yeniden Düzenlenmesi Hakkında Karar” *T.C. Resmi Gazete*, 20 Temmuz 1982, Sayı: 17760, Karar Sayısı: KHK 41.

³⁹⁴ 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu, 4 Kasım 1981 tarihli ve 17506 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır, Tertip: 5, Cilt: 21, Sayfa: 3.

5.4.1. YÖK'te İlk Uygulamalar

İhsan Doğramacı'nın öncülüğünde kurulan Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Türkiye'deki üniversitelerin akademik yapısında değişiklikler yapmak amacıyla ilk icraatlarına hızla başladı. 23 Aralık 1981'de göreve başlayan YÖK, 'yükseköğretimi merkeziyetçi bir koordinasyonla daha verimli hale getirmek' hedefli ilkelerini tatbik etmeye başlamıştır.

Eğitimde Kalite Artışına Yönelik Düzenlemeler: YÖK'ün odaklandığı ilk konu, üniversitelerdeki eğitim kalitesinin geliştirilmesiydi. Bu doğrultuda, her bir eğitim programında minimum teorik ve uygulamalı ders saati belirlendi. Buna bağlı olarak öğretim üyelerinin bu uygulamalardaki rolü ve gereksinimi saptandı. Örneğin tıp fakültelerinde öğrencilerin daha fazla pratik için uygulamalı ders saatleri artırılırken, sosyal bilimlerde teorik derslerin kapsamı genişletildi. Aynı zamanda, eğitim programlarının belli bir standardı koruması amacıyla her üniversiteye asgari ders saati zorunluluğu getirildi. Ancak üniversitelere, kendi yapısal özelliklerine göre bu saatleri artırma esnekliği de tanındı.³⁹⁵

Öğretim Üyesi İhtiyacının Dengelenmesi: 1982 yılı başında Türkiye'de 19 üniversite bulunmaktaydı ve bu üniversitelerin büyük çoğunluğu Ankara, İstanbul, İzmir'de yer alıyordu. Bu şehirlerdeki üniversiteler, ülkedeki öğretim üyelerinin %84,7'sini barındırırken, Anadolu'daki diğer 12 üniversitede bu oran yalnızca %15,3'tü.³⁹⁶ YÖK, öğretim üyesi sayısındaki bu dengesizliği gidermek amacıyla çeşitli tedbirler alarak, daha az gelişmiş üniversitelere öğretim üyesi transfer etmeye başlamıştır. Bu çerçevede büyük şehirlerdeki üniversitelere öğretim üyesi atamaları kısıtlandı ve Anadolu'daki üniversitelere yönlendirilmesi için teşvikler sağlandı. Profesörlerin ancak başka bir üniversitedeki kadroya atanabilmesi kuralı getirildi. Bu durum büyük şehirlerdeki profesörlerin Anadolu'daki üniversitelere geçiş yapmasını teşvik etti. Özellikle büyük şehirlerdeki üniversitelerde yeni öğretim üyesi atamalarının kısıtlanması, az gelişmiş üniversitelerdeki öğretim kadrosunun hızlı bir şekilde artmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca rotasyon yöntemi ile akademik personel transferi de bu amaca hizmet etmiştir. Bu

³⁹⁵ Yunus Özcan, "Üniversitelerimiz ve YÖK: Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın Üniversitelerimizdeki Değişiklikler Hakkında Yaptığı Açıklama", *Töre Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 141, İstanbul, 1983, s.28.

³⁹⁶ Aynı eser, s.27.

yöntemle, İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerde görev yapan akademik personelin Anadolu'da yeni kurulmakta olan üniversitelerde geçici görev yapması zorunlu hale getirilmiştir. Öğretim üyesi ihtiyacı olan üniversitelere öğretim üyelerinin atanması sağlanmış, böylece Anadolu'daki üniversitelerde öğretim üyesi sayısı önemli ölçüde artırılmıştır.³⁹⁷

Yeni Üniversite ve Fakültelerin Kurulması: 1982 yılında 41 Sayılı KHK ile Türkiye'deki üniversite sayısı 19'dan 27'ye çıkarılmış ve akademiler ile bazı bakanlıklara bağlı yükseköğretim kuruluşları üniversite bünyesine dahil edilmiştir.³⁹⁸ Bu gelişme bölgesel kalkınmaya katkıda bulunurken, öğretim üyelerinin Anadolu'daki bu üniversitelere yönlendirilmesi sayesinde eğitim ve araştırma faaliyetleri hız kazanmıştır.

Eğitim Programlarının Düzenlenmesi: Her üniversitenin kendi yapısına ve kaynaklarına uygun olarak müfredat düzenlemesi planlanmış ve eğitim kalitesinin korunması adına asgari ders saati uygulaması getirilmiştir. Özellikle tıp, mühendislik, fen bilimleri ve sosyal bilimler alanında ders saatleri bakımından dengeli bir eğitim verilmesi planlanmıştır.

Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Kadrosunun Artırılması: YÖK'ün getirdiği bir diğer düzenleme, lisansüstü eğitim gören öğrencilerin araştırma görevlisi olarak atanma süreçlerini düzenleyen uygulamalar olmuştur. Bu uygulama, akademik kadroların sürekliliğini sağlamak ve üniversitelerde bilimsel araştırma kapasitesini artırmak amacıyla yapılmıştır.

Akademide Tasfiyeler (1402'likler Olayı): 1980 askeri müdahalesi sonrası askeri yönetimin yükseköğretimi kontrol etme politikasının en belirgin örneklerinden biri 1402'likler olayıdır. Bu terminoloji 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu ile kamuda görevlerine son verilen memurlar, özellikle de üniversite öğretim üyeleri için kamuoyunda kullanılan bir terimdir. 1961 Anayasası ile güvence altına alınan üniversite öğretim üyelerinin görevden uzaklaştırılmasının ancak üniversite organları tarafından olabileceği maddesi, 1971 Muhtırası'nda esnetilmiş ve 1980 askeri

³⁹⁷ Özcan, a.g.m. s.27-28.

³⁹⁸ Aynı eser, s.28.

müdahalesi sonrası ise Milli Güvenlik Konseyi tarafından 1983 yılında değiştirilmiştir.³⁹⁹ Bu kapsamda, üniversitelerde görev yapan öğretim üyeleri ve diğer kamu görevlileri siyasi görüşleri nedeniyle “sakıncalı” olduğu gerekçesiyle 73 akademisyen görevlerinden ihraç edilmiştir.

Doğramacı’nın YÖK başkanlığı döneminde gerçekleşen bu olay, üniversitelerde bilimsel ve akademik özgürlüğün ciddi şekilde zedelenmesine yol açmıştır. Askeri yönetimin iç güvenlik bahanesiyle aldığı bu karar neticesinde akademik özgürlük yara almış ve üniversitelerde koordinasyon ve denetimi sağlama amacı bulunan YÖK, böylece icraatlarıyla tartışılır hale gelmiştir. Görevlerinden alınan akademisyenlerin bir kısmı uzun süren hukuki mücadeleler sonunda geri dönerken, kimileri ise yurtdışında kariyerlerine devam etmişlerdir.

Bu gelişmeler neticesinde YÖK’ün temel işlevi olan denetleme ve düzenleme faaliyetleri gölgede kalmış ve kurumun, askeri yönetimin etkisi altında hareket ettiği algısı güçlenmiştir. Üniversiteleri “ideolojik çatışmaların merkezi” olarak gören 12 Eylül askeri yönetimi, öğrenci hareketleri ve akademisyenlerin siyasi faaliyetlerini bahane ederek 1402 sayılı kanun gereğince akademisyenlerin ihraç edilmesi sürecini YÖK aracılığıyla yürütmüştür. Bu durum kuruma yönelik güvensizliği ve üniversite özerkliği tartışmalarını derinleştirmiştir.⁴⁰⁰

5.4.2. Çağdaş Üniversite Modelleri ve YÖK

YÖK’ün kurulduğu dönemde dünyada çağdaş üniversite yönetim sistemlerine bakıldığında, Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson olmak üzere iki ana modelin öne çıktığı görülmektedir.⁴⁰¹ Bunların dışında ABD, Kanada ve Japonya’da ağırlık kazanan özel üniversiteler göze çarpmaktadır.⁴⁰² Bu modellerin her biri, üniversitelerin yönetim ve

³⁹⁹ Sıkıyönetim Kanunu, Kanun No: 1402, Kabul Tarihi: 13 Mayıs 1971, *Resmî Gazete*, 15 Mayıs 1971, Sayı: 13837, Düstur, Tertip: 5, Cilt: 10, Sayfa: 2385.

⁴⁰⁰ Ertuğ, a.g.e. s. 237.

⁴⁰¹ Doğramacı, a.g.e. s.30.

⁴⁰² En son veriler itibarıyla, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki tüm lise sonrası kurumların yaklaşık %54’ü özel üniversitelerdir. Buna hem kâr amacı gütmeyen hem de kâr amacı güden kurumlar dahildir. Bu özel üniversiteler, doğrudan devlet kontrolünden bağımsız olmalarına rağmen, genellikle bağışlar, vakıflar ve federal araştırma hibelerinden önemli miktarda fon almaktadır. Kamu kurumları ise ABD üniversitelerinin yaklaşık %46’sını oluşturmakta ve devlet tarafından daha fazla finanse edilen bir alternatiftir. Daha ayrıntılı rakamlar için, Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi (NCES) gibi kaynaklar aracılığıyla üniversite

denetim mekanizmalarında belirgin özelliklere sahiptir. Örneğin, İngiltere ve ABD’de uygulanan Anglo-Sakson modelinde, üniversiteler genellikle devlet dışı kişilerden oluşan mütevelli heyetleri tarafından yönetilirken, Kıta Avrupası’nda ise devlet denetiminde üniversite yönetimleri genellikle öğretim üyeleri ve öğrencilerin katılımıyla belirleniyordu. Bunların hepsinde belirli denetim mekanizmaları söz konusudur. ABD ve Avrupa’daki sistemi yerinde görerek deneyim sahibi olan İhsan Doğramacı, YÖK sistemini kurarken bu modellerin belli başlı mekanizmalarını örnek almak istemiştir.

YÖK’ün çeşitli çağdaş üniversite modellerinden esinlenilerek, Türkiye’ye özgü bir yapı olarak geliştirildiği ileri sürülmüştür. Bu sistem ne tam anlamıyla bir Anglo-Sakson modeline ne de Kıta Avrupası modeline uymaktadır. Doğramacı bu iki modeli sentezlemeye çalışmıştır. Bu olsa olsa Türkiye tipi yükseköğretim sistemidir denebilir.

Anglo-Sakson modelinde, özellikle ABD'deki üniversitelerde yaygın olan mütevelli heyet yapısı (Board of Trustees) YÖK sistemine entegre edilmeye çalışılmıştır. Bu sistemde üniversitelerin iç işleyişine karışılmadığı ancak mütevelli heyetleri tarafından kontrol ve denetimin sağlandığı bir üniversite yönetim yapısı söz konusudur. Doğramacı bunu daha geniş bir perspektifle ele alarak adeta YÖK’ü bütün üniversitelerin üzerinde bir mütevelli heyet gibi düşünmüştür. Üniversite yöneticilerinin seçimle değil, atama yoluyla göreve gelmesi prensibi YÖK modeline yansımıştır. Anglo-Sakson modelinden farkı, rektörlerin mütevelli heyetler tarafından değil, Yükseköğretim Kurulu tarafından atanmasındadır. Ancak uygulamada Doğramacı’nın düşündüğünün aksine YÖK, daha merkeziyetçi ve müdahaleci bir yapıya dönüşmüştür. Bunun temel nedeni demokrasinin askıya alındığı askeri yönetim döneminin yaşanmış olmasıdır.

Kıta Avrupası'nda ise özellikle Almanya ve Fransa gibi ülkelerde merkezi bir yapı olmasına rağmen üniversiteler kendi iç bünyesinde özerktiler.⁴⁰³ Avrupa’da üniversitelerin merkezi yapı tarafından denetlenmesi, YÖK’ün de esas aldığı bir prensipti. Fakat YÖK’ün üniversitelerin kendi içindeki idari özerkliği konusuna aynı derecede önem verdiği tartışmalıdır. Doğramacı’nın esas aldığı bu yükseköğretim modelleri,

demografisine ilişkin resmi istatistiklere bkz. *National Center for Education Statistics*: nces.ed.gov, U.S. Department of Education: ed.gov.

⁴⁰³ İhsan Doğramacı, *Türkiye’de ve Dünyada Yükseköğretim Yönetimi*, s.35-41.

uygulamada daha çok üniversitelerin kontrol edilmesine yönelik bir merkeziyetçi bir maksada dönüşmüştür denilebilir.

5.5. DOĞRAMACI VE BİLKENT ÜNİVERSİTESİ (1984)

Bilkent Üniversitesi'nin kuruluşu, Türkiye'de özel vakıf üniversitelerinin ilk ortaya çıkışı bakımından önemli bir yere sahiptir. 1984 yılında kurulan Bilkent Üniversitesi, Türkiye'nin ilk vakıf üniversitesi olarak Doğramacı projelerinin sonuçlarından biridir. Aslında Türk-İslam tarihinde yüzyıllar öncesine inen bir vakıf kültürü vardır. Fakat bu daha çok dini alanda veya yoksullara destek niteliğindeki hayır kurumlarıdır. Doğramacı bu vakıf anlayışını dünyadaki özel üniversite modeline entegre ederek geliştirmiştir. Kısaca bu yönüyle, kültürel ve tarihsel bir unsurun günümüzdeki modern temsilcisi olarak görünen Doğramacı'nın bu alandaki bazı uygulamalarının çeşitli kesimlerce tartışılır olduğunu da burada belirtmek gerekir.

5.5.1. Bilkent Fikrinin Kökeni ve Arazi Arayışları

Doğramacı'nın özel bir üniversite kurma hayali 1940'larda ABD'de Harvard, Yale, Columbia gibi önde gelen üniversiteleri ziyaret etmesiyle şekillenmeye başlamıştır. Bilkent Üniversitesi'ni kurma hedefinde, Amerika'daki deneyimlerinin rolü etkilidir. Özellikle ABD'de kurulmuş olan John Hopkins ve Stanford gibi prestijli özel üniversitelerin Bilkent'i kurma vizyonuna ilham verdiği söylenebilir. Bu üniversitelerin yalnızca eğitim kalitesinden değil, aynı zamanda topluma sunulan bilimsel katkıdan ve bağımsız yönetim yapılarından etkilenen Doğramacı, Türkiye'de de böyle bir eğitim modeli kurmayı hedeflemiştir. Ancak o dönemde gerek Türkiye'deki mevzuat engeli gerekse Doğramacı'nın kariyer ve statü eksikliği —idari açıdan etki ve yetki sahibi olamayışı— bu hedefini gerçekleştirmeyi geciktirmiştir.

1960'ların sonlarında Doğramacı Türkiye'de bir vakıf üniversitesi kurma amacına yönelik arazi arayışlarına başlamıştır. Aslında bu arazi arayışları o dönemde hem müstakbel Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü için olduğu kadar, hem de hayalindeki Bilkent Üniversitesi için idi. Bu doğrultuda yapılan yer arayışında, Ankara'nın güneybatısındaki Lodumlu köyünde uygun bir arazi bulundu. Köy halkının tarım arazilerini satmaya isteksizliği nedeniyle Doğramacı ve ekibi, bu bölgedeki

köylülerle uzun pazarlıklar yaptı ve nihayetinde ihtiyaç duyulan araziye satın aldı.⁴⁰⁴ Bölgede yerleşik bulunanların güvenini kazanmak ve onlara planlarını detaylı şekilde aktarmak, arazi alımlarında Doğramacı'nın önemli bir stratejisiydi. 1950'lerde Hacettepe Mahallesi sakinleriyle de benzer bir iletişim kuran Doğramacı, Lodumlu ahalisini ikna etmenin bir yolunu bulmuştur. İleride Bilkent Üniversitesi'ne dönüşecek arazi, daha Hacettepe Üniversitesi kurulma aşamasındayken vakıf tarafından satın alınmıştır. Bu konuda Doğramacı bir röportajında:

“Bilkent'teki yeri ne zaman aldığımı biliyor musun?” dedi.

“Hayır bilmiyorum.”

“1968'de”⁴⁰⁵

Böylece Türkiye'de bir ilki başlatan özel vakıf üniversitesi olma ayrıcalığına Bilkent Üniversitesi sahip olacaktır. İleride Bilkent'in kurulacağı arazinin satın alım süreci, dönemin tanıkları gözüyle farklı ağızlardan şöyle nakledilmektedir:

Ahmet Ersudaş (Tepe Holding İlk Yöneticisi): “Gidelim araziye görelim dedik. Bir mart günüydü. Hava karlı ve güneşliydi. Hocabey, ben, Mithat Çoruh ve Doğan Kara, bindik bir arabaya oraya gittik. Hoca bize izah etti ne için geldiğimizi.”

Mithat Çoruh (1986-1993 Bilkent Rektörü, eskiden Hacettepe Üniversitesi'nde akademisyen): “Beraberce geldik. Lodumlu köyüne gittik. Onun hiç unutmadığı bir hatırası var. O hatıra da köy muhtarının evinde yerde yemek yememizdir. Yere oturduk. Bize bazlamalar yapıldı. Yedik. Onlarla konuştuk. Kendileri pek arazi satmaya niyetli görünmediler.”

Hayrettin Bozkurt (Beytepe-Lodumlu Köyü): “Muhtar benim ağabeyim sayılırdı, halamın oğlu. Gezmeye gelen gruba evde ayran içmeyi ben teklif ettim. Bir Volkswagen arabayla geldiler. Biz onları köy evinde ağırladık.”

Bahtiyar Sözeri (Beytepe - Lodumlu Köyü Muhtarlığı): “Hocamız İhsan Doğramacı, Mithat Çoruh, Can Demir beyler köyümüze geldiği zaman benim babam rahmetli, o zaman muhtardı. Hocabeyler defalarca köye geldiler. Biz de çocuk olduğumuz için merak ve heyecanla onları izliyorduk. Öyle bir kalabalık ve o tipte insanlar görmemiştik o zamana kadar. Sonraları köyümüze fabrikaların, üniversitelerin yapılacağını öğrendik.”

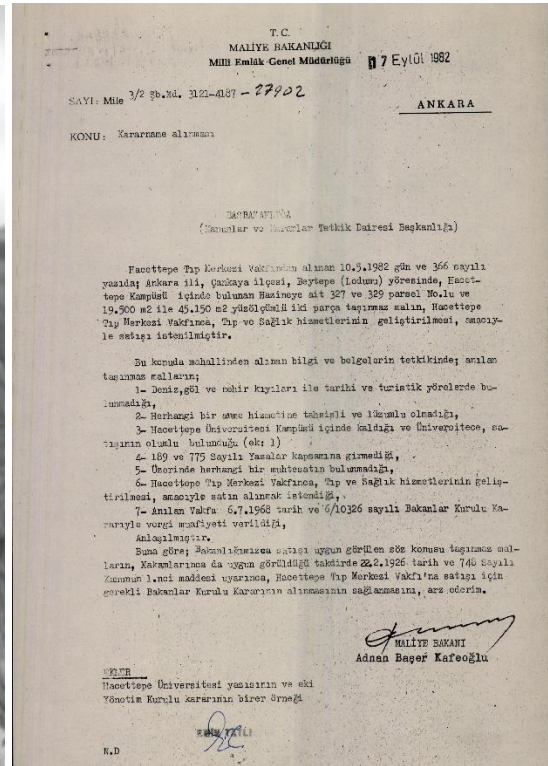
⁴⁰⁴ J. J. Grabowski, *The History of an Idea = Bilkent Fikrinin Tarihçesi* [DVD; yapımcı: Bilkent University & East and West Interactive] (Ankara: Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), 2005), 17 dk.

⁴⁰⁵ Ertuğ, a.g.e. s. 59. Bilkent'in bütün arazisi İhsan Doğramacı'nın şahsi mülküydü. Bu arazileri daha sonra Bilkent Üniversitesi'ne bağışlamıştır. İleride mirasçıların hak talep etmelerini engellemek için de kendi ailesine “mirastan feragat belgesi” imzalatmıştır. Bkz. Güneri Cıvaoglu, “Başka Işıklar”, *Milliyet*, 26 Şubat 2010, s. 21.

Mithat Çoruh: “İkinci gelişimizde dediler ki ‘efendim biz size burayı verelim.’ Nihayetinde pazarlıklar başladı. O pazarlıklarda biz metresi 2 liradan başladık. Gittikçe o yerler büyüdü. Başlangıçta pek satmaya hevesli olmayan kimseler, yavaş yavaş kendileri bize teklif etmeye başladılar. Bu arazilerin alınma işlerini sayın hoca İhsan Doğramacı yürüttü.”

Hayrettin Bozkurt (Beytepe-Lodumlu Köyü): Doğramacı bize, üniversite yaptıracağız. Vakıf namına buraya üniversite kuracağız, dedi.⁴⁰⁶

Ankara’nın merkezine yaklaşık 10-12 kilometre uzaklıkta olan ve henüz doğru düzgün bir yolu ve altyapısı olmayan bu bölgeye bir üniversite kurulması için gerekli adımlar böyle atılmaya başlandı. İhsan Doğramacı, Amerika’daki özel üniversitelerde olduğu gibi, Hacettepe ve Bilkent’i besleyecek, kendi yağıyla kavrulmasını sağlayacak olan şirket ve vakıfları kurmakla kolları sıvadı.

Fotoğraf 57 ve Belge 22. Solda, Bilkent’in kurulacağı alan (1981). Sağda, Beytepe (Lodumlu) yöresine ait 19.500 ve 45.150 m² yüzölçümlü iki parça arazinin satın alınmasına Maliye Bakanlığı onayı (1982).⁴⁰⁷ 1968’de başlanan arazi alımı peyderpey ilerleyen yıllarda devam etti.

⁴⁰⁶ John J. Grabowski, *Bilkent: The History of an Idea* [DVD], Ankara: Bilkent University, 2005, 19 dk.

⁴⁰⁷ 1968’den itibaren Bilkent Üniversitesi ve diğer tesisler için satın alınan araziler yaklaşık 2 milyar dolar değerindeydi. Bkz. Mehmet Çetingüleş, “2 Milyar Dolarlık Soru”, *Takvim*, 27 Şubat 2010, s. 12.

5.5.2. TEPE Grubu ve Mali Kaynakları

1960'ların sonlarında, Hacettepe Üniversitesi ve Bilkent projesinin sürdürülebilirliği için gelir sağlayacak bir altyapı hazırlandı. Bu amaçla, üniversitenin finansal temelini oluşturacak bir sanayi tesisi olarak 1968'de Tepe şirketler grubu kuruldu. Hacettepe'den sonra Bilkent'i de kuracak olan Tepe'nin kuruluş hikayesini İhsan Doğramacı şöyle anlatmaktadır:

“Ağaçla ilgili ihtiyaçları karşılamak için hızlı ve iyi iş yapacak herhangi bir kuruluş yoktu. Ancak Bahçelievler semtinde (Ankara) Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Olgunlaştırma Enstitüsü var dendi. Ağaç işleriyle ilgilenen bir müessese. Gerçekten büyük bir tesisti. Oraya gittim ve onlara büyük bir sipariş vermek istedim. Hacettepe Hastane ve Enstitüsü'nün ağaç işlerinin yapılması için. Onların cevabı şuydu. Orası bir devlet kuruluşu: Biz iki veya üç yıllık bütün siparişleri almışız, sizinkini ancak ondan sonra sıraya alabiliriz, dediler. Bana hayal kırıklığı oldu bu bilgi. Peki dedim. Orada müesseseyi gezdiren Ahmet Ersudaş adlı bir öğretmen. Ona sordum, peki biz böyle bir kuruluşu kurarsak bize yol gösterir misiniz? Onun cevabı çok enteresandı: Döviz sıkıntısı var, uzun süredir Merkez Bankası para transferi yapmıyor, açılacak krediyi kolay kolay veremez. Onun için buna da imkân yok, dendi. Onun üzerine Ahmet Ersudaş'a ricada bulundum. Dedim ki benim yurt dışında maddi imkanlarım var, bankalarda hesaplarımız var ailece. Ben tutup buradaki döviz transferine başvurmadan, yurt dışındaki kaynaklardan kullandırsak nasıl olur? O tabii biraz hayretle karşıladı. Olur mu, dedi. Biz izin aldık, kendisi ve bir başka öğretmen arkadaşıyla ve benle beraber çalışan Prof. Mithat Çoruh'la birlikte, o zaman profesör olmamıştı sanırım, onlarla birlikte Almanya'ya gittiler. Ve kendilerine Amerika'daki Chase Manhattan Bankası'ndaki hesaplarımdan çekler verdim. İmzalı çekler fakat üzerindeki miktar yazılı değil. Bunla gidin dedim. Ve Almanya'ya gittiler. Tesadüf, orada hazır bizim istediğimiz biçimde ambalajlanmış ağaç işleri fabrikası vardı. Bunu İngilizler ısmarlamışlar, fakat parası gelmediği için bekletiyorlarmış. Onun üzerine biz bunu size veririz hatta para peşin olduğu için iyi bir indirimle veririz dediler. Ve bana telefon edildi. Biz de bir taraftan Beytepe'de bir fabrika tesisi yapmaya başladık. Yani onu araç gereci alacak bir hangar gibi yapıp... Ve birkaç haftada bütün mallar geldi. Ve böylece TEPE kurulmuş oldu. Kısa bir sürede bizim ihtiyacımızı karşılayacak imalatı yaptılar. Fakat onların da bir kapasitesi vardı. Onun üzerine biz tıpkı Dilek, Petek şirketleri gibi bir de TEPE İnşaat isimli bir şirket kurduk. Bunun da sahibi tamamen bizim kurduğumuz vakıflardı. Bu şirket artık dışarıya da iş yapmaya başladı. Libya'ya büyük siparişler alındı ve böylece bizim enstitünün ve diğer kuruluşların ihtiyaçlarını da karşılayacak olanaklar sağlanmış oldu.”⁴⁰⁸

Doğramacı'nın akademik ve idari işbiriciliğinin yanı sıra finansal girişim konusunda da başarılı olması ve sıfırdan bir sanayi kuruluşunu her türlü bürokratik engelle rağmen tesis etmesi dikkat çekici bir başarıdır. Bu onun sadece varlıklı oluşuyla açıklanamaz. Bu

⁴⁰⁸ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), Hocabey ile Hayatı Hakkında Söyleşi, <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 25 Aralık 2023)

başarı daha çok talep-üretim ilişkisini zihninde koordine ederek sonuca ulaştırabilme becerisi ile ilgilidir.

TEPE Grubu'nun ilk şirketi Hacettepe Üniversitesi'nin binalarını yapan inşaat firması Dilek İnşaat'tı. 1968'den sonra Türkiye'deki hemen hemen bütün üniversite hastaneleri ve kampüslerinde rol alan Dilek İnşaat, ileride Bilkent'i oluşturacak yapıları da inşa eden firmadır.⁴⁰⁹ 1969'da Hacettepe'nin mobilya ve diğer yapı işlerini üstlenmek için Tepe Ağaç ve Metal Şirketi kuruldu. İlerleyen yıllarda bu yapı 1973'te Ağaç İşleri Mühendisliği'ne dönüştürülmüş ve bu konuda insan kaynakları yetiştirmeye de başlanmıştır. Yine 1969'da hastanenin oksijen gazı gereksinimini karşılama amacıyla Medikal Teknik Sanayi (Meteksan) şirketler grubunun çatısı altında yerini aldı. 1974'te TEPE Pazarlama kurularak holdingin ürünlerinin dış pazara açılması ve ek finansal kaynak elde etme yoluna gidildi. Sırasıyla Tepe Grubu yıllar içerisinde büyümeye devam ederek 1975'te Meteksan Matbaa ve 1977'de Prefabrik şirketini bünyesine kattı. Hacettepe'yi besleyen şirketler grubu, bir yandan Bilkent yerleşkesini de kurmaya başlamıştı. 1986'da yeniden yapılanma ile holding bünyesinde birleşen şirketler, faaliyet alanlarını genişleterek inşaat, mobilya, perakende, matbaacılık, savunma sanayi, güvenlik, spor, sigorta, turizm, enerji, gayrimenkul ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstermiş; ayrıca havalimanı ve deniz otobüsü işletmeciliğinde de aktif rol almıştır.⁴¹⁰

TEPE Holding, hem Bilkent Üniversitesi'nin yapılaşma sürecini hızlandırdı hem de üniversitenin vakıf gelirlerini sağlamada etkili bir kaynak oldu. Bu bağlamda Bilkent modelinde sanayinin üniversiteyle olan güçlü bağı, üniversitenin eğitim finansmanını özel sektörden sağlama açısından özgün bir uygulama olarak dikkat çekmektedir.

Doğramacı'nın ekibinden Ahmet Ersudaş ve Mithat Çoruh, TEPE Grubu'nun kurulum aşamasında önemli rol oynamıştır. İkili bu süreçte, İhsan Doğramacı'nın desteği ve yönlendirmesiyle yurt içi ve yurt dışı kurumlarla birçok görüşmede bulunarak, kurulacak fabrikanın gerekli teçhizat ve diğer gereksinimleriyle ilgilenmişti. Hacettepe ve Bilkent'i besleyen bu endüstriyel girişimlerin köklerini çeşitli ağızlardan şu ifadelerle öğreniyoruz:

⁴⁰⁹ Bilkent Holding, *Kilometre Taşları*, <https://www.bilkentholding.com.tr/tr/kilometre-taslari/> (erişim tarihi: 5 Haziran 2024).

⁴¹⁰ Nuray Türkeş, *Türkiye'de Sosyal Girişimciliğin Gelişimi ve Bir Örnek Olarak İhsan Doğramacı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul, 2017, s.70.

Ahmet Ersudaş (TEPE Holding İlk Yöneticisi): Üniversiteyi orada kurmak istediğini söylediğini dün gibi hatırlıyorum. “Ben buralara Hacettepe Kampüsü’nün Tıp dışındaki bütün dallarını kuracağım. Sosyal tesislerini vs. kuracağım. Yolun diğer tarafına da vakıf üniversitesi ve sanayi tesisleri kuracağım, vakıflara buradan gelir sağlayacağım” şeklinde bütün fikirlerini anlatmıştı. “Fabrikayı da en kısa zamanda kuracağız, burada üretim yapacağız, TEPE’yi kuracağız.” dedi.

Mithat Çoruh (1986-1993 Bilkent Rektörü, eskiden Hacettepe Üniversitesi’nde akademisyen): Birgün sayın Hoca bana dedi ki “beraberce gidelim de Bahçelievler’de Ağaç İşleri Olgunlaşma Enstitüsü var onlarla görüşelim, bakalım onlar ne diyorlar.” Oraya gittik, onlarla konuştuktan sonra dediler ki “Bir fabrika kurmak burada zor, biz döviz olarak, sadece parçalarını getirmek için bile para bulamıyoruz, ki çok ufak paralar 500 dolar 1000 dolar gibi.” Döviz kıtlığının olduğu sıralarda geçiyordu bu konuşma. Yani bize imkânsız gibi dediler.

Ahmet Ersudaş: Biz Almanya’ya gittik. Firmalarla konuşurken, Türkiye’den geldik deyince adamlar oraya kredi sağlayamayız dediler. Yani şöyle bir durum var, Türkiye’nin dış dünyada döviz kredisi hiç yok. Hoca bize siz makineleri göreceksiniz, bakıp seçeceksiniz. Ben size kendi şahsi çeklerimi veriyorum. O zaman Almanlar Amerika’ya faksla telexle birşeyler gönderdiler. Oradan da olumlu dönüş geldi “evet İhsan Doğramacı’nın burada parası var, harcama yapabilir” diye. Hocabey’in bize verdiği imzalı çeklerin üstüne, biz sadece rakamları yazıyorduk, görüşüyorduk ve bu sayede parayı peşinen veriyorduk.

Mithat Çoruh: Yüzde 5’ten başladılar, yüzde 10’a geldiler. Hoca bize çekler vermişti, çok iyi hatırlıyorum cebinden çıkarıp vermişti. Bunlar imzalı çekler. Almanlar önce bizi bir yokladı, acaba bunların bir esası var mı diye. Ertesi gün bizi tekrar davet ettiler. Bu esnada fiyatlar gittikçe kırıldı kırıldı, yüzde 30 yüzde 40’a kadar geldi. Ondan sonra bize “bu parayı hemen öderseniz, İngiltere’ye yaptığımız makineleri hemen size göndeririz.” Onayladık, çekleri verdik. Çok geçmeden makineler bize ulaştırıldı. Makineler hazırlanırken bir taraftan binalar da kuruluyordu. Sonra faaliyete başladık.

Mehmet Aslankılıç (Beytepe Lodumlu Köyü): Burası eskiden köyün elindeydi. Fabrikanın olduğu yerler tarlaydı. Sonra Doğramacı buraya geldi, başlangıçta birkaç komşudan aldılar, biz buraya fabrika yaptıracağız dediler.

Fahri Akbey (Beytepe Lodumlu Köyü): TEPE firmasının kuruluşunu hatırlıyorum. TEPE Mobilya’nın kurulduğu yer ekili araziydi. Ekin kaldırıldıktan sonra bir yıl içerisinde orayı tamamladılar. Biz oranın inşaatında da çalıştık. Kalıplarını temizledik.”⁴¹¹

Bu endüstriler Hacettepe ve Bilkent’in binalarının yapılmasında çok önemli finansal destekler sağlayarak Türkiye’de ilk defa devlet desteğine tamamen muhtaç olmadan, kendi kendine işleyen sürdürülebilir yapılarıyla bir üniversitenin kurulmasının altyapısını oluşturuyordu. Bu vakıf ve sanayi kuruluşları sayesinde Hacettepe Üniversitesi de başta

⁴¹¹ J. J. Grabowski, The History of an Idea = Bilkent Fikrinin Tarihçesi [DVD; yapımcı: Bilkent University & East and West Interactive] (Ankara: Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), 2005), 17 dk.

tıp fakültesine alınan önemli teçhizat ve geliştirmelerle birlikte desteklenmiş ve gelişmiştir. İşletmeler yıllar içerisinde üniversite inşasına çalışırken, diğer yandan özel müşterilere de hizmet vererek kapasite ve sermayesini de katlamaktaydı. Binalar inşa edilirken, bir taraftan ağaçlar dikiliyor ve ilerde kurulacak yeni bilim kentinin yaşam alanları da ortaya çıkıyordu.

Fotoğraf 58. Kuruluş yıllarında Bilkent (1984).

5.5.3. Mevzuat Düzenlemesi ve Bilkent'in Kurulması

Türkiye’de özel üniversitelerin kurulmasına izin veren yasal çerçevenin oluşturulması, Bilkent Üniversitesi’nin hayata geçmesi için gereklidir. 1982 Anayasası’nın hazırlık sürecinde, Doğramacı bu anayasanın eğitimle ilgili düzenlemelerinde özel, kâr amacı gütmeyen yükseköğretim kurumlarının kurulmasına izin verilmesi için verilen imkânı iyi değerlendirdi. Bu sırada YÖK’ün başında olan İhsan Doğramacı, arzu ettiği üniversite modelini hayata geçirmek için daha önce birçok kez yaptığı gibi bürokrasideki etkinliğini kullanarak 1982 Anayasası’na vakıflar tarafından kâr amacı gütmeyen özel üniversite kurulmasına izni veren maddenin eklenmesini sağladı. Bununla ilgili kanunun tarihsel sürecini hatıralarında şöyle açıklıyor:

“1973 senesinde yeni bir kanun, üniversiteler kanunu yürürlüğe girdi. Buna göre bütün üniversiteler aynı kanuna tabi olacaklar. Bu tabi beni çok üzdü. Ondan sonra bir süre ben Paris Üniversitesi’nde profesör olarak görev aldım. O zamanlar Türkiye’de vakıflar tarafından kurulan, özel üniversite kurulması Anayasa’da yoktu. Onun üzerine 1980’lerin başında, işte askeri dönemler, Anayasa yeniden yazılırken benim de görüşüm alındı. Ve orada 130 ve 131. maddelerin yazılmasında ben yardımcı oldum. Burada kâr amacı gütmeyen yükseköğretim kurumları vakıflar tarafından kurulur diye maddeler anayasaya geçti. Bu bize bir rahatlık getirdi. Bu Anayasa 1982’de bu şekilde yürürlüğe girdi. Ben çok rahatladım. Kafamda devlet kurumu olarak değil fakat kamu yararına ve kâr amacı gütmeyen vakıflar tarafından kurulacak üniversitelerin kurulması yolu açılmıştı.”⁴¹²

⁴¹² Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Hocabey ile Hayatı Hakkında Söyleşi*, <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 25 Aralık 2023).

Bu mevzuat düzenlemesinin ardından, 1984 yılında Doğramacı'nın denetimindeki vakıflar tarafından Bilkent Üniversitesi resmen kurulmuş oldu.⁴¹³ İlk öğrencilerini 1986 yılında kabul eden Bilkent, kuruluşuyla birlikte Türkiye'deki özel üniversite hareketinin temelini atmış oldu. Böylece özel vakıf üniversiteler kanunun çıkmasıyla yükseköğretim sadece devlete bağlı tek kanatlı kurum olmaktan çıkıp üniversite imkanlarının çift kanatlı hale gelmesi sağlanmış oldu. Bu büyük bir atılımdı. Üniversiteleşmenin tüm Türkiye'de yaygınlaşması hız kazandı.

Fotoğraf 59 - 60. Solda, Bilkent Üniversitesi açılış töreninde Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile (1986). Sağda, Başbakan Turgut Özal ve Rektör Mithat Çoruh ile (1986).

Geniş bir arazinin 1968'de satın alınmasıyla planlanmaya başlanan Bilkent, TEPE grubunun finansal desteğiyle kendi yapılarını yıllar içerisinde tamamladı. Üniversite, akademik ve sosyal tesisleri, konser salonları, kütüphaneleri, laboratuvarları ve yurtlarıyla öğrenciler için eğitim ve yaşam alanı imkânı sunmuştur. Ayrıca Türkiye'nin ilk bağımsız akademik ve kültürel müzik merkezi olan Bilkent Senfoni Orkestrası Bilkent kampüsünde kuruldu.⁴¹⁴

İhsan Doğramacı, Bilkent Üniversitesi'nin kuruluş sürecinde başta Sağlık Bilimleri Fakültesi'ni de içeren bir yapı planlamış olsa da, Hacettepe Üniversitesi'nden öğretim üyelerinin buraya geçiş yapabileceği endişesiyle bu fikirden vazgeçti.⁴¹⁵ Bunun yerine temel bilimler, mühendislik, ekonomi ve insani bilimler gibi alanlara odaklanıldı. Güzel Sanatlar Fakültesi başlangıçta kapsamlı bir yapı olarak planlanmış, daha sonra Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi olarak ayrıldı.

⁴¹³ Bilkent Üniversitesi, Tarihçe, <https://w3.bilkent.edu.tr/www/tarihce/> (erişim tarihi: 5 Haziran 2024).

⁴¹⁴ Norman Stone, "Even His One-Time Opponents Admit That He was Right", *Children in His Hearth Youth On His Mind*, Wilton 65, England, 2003, s. 249-251.

⁴¹⁵ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Hocabey ile Hayatı Hakkında Söyleşi*, <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim: 25 Aralık 2023).

Bilkent ilk akademik kadrosunu yurt içinden ve dışından gelen bilim insanlarıyla oluşturdu. Bu süreçte yurt dışındaki Türk akademisyenlerin ülkeye dönmesi teşvik edilerek tersine beyin göçü sağlandı. Üniversite ABD’den Avrupa’ya pek çok yabancı öğretim üyesini de bünyesine çekmişti. Bu sayede öğrenciler, çok uluslu bir eğitim ortamında yetişme imkânı buldu. Yurt içi ve yurt dışındaki üniversitelerle yapılan iş birlikleri ve değişim programları aracılığıyla, Bilkent öğrencileri global bir bakış açısı kazanarak rekabetçi bir ortamda eğitim alıyordu. Tıpkı Hacettepe Üniversitesi’nde olduğu gibi, Bilkent de uluslararası nitelikli akademik personelle donatılmıştı.

“Bilkent Üniversitesi, bilim kentinin kısaltmasıdır. Bu üniversite, hemen hemen hepsi yurt dışında eğitim görmüş, o sırada yurt dışında veya Türkiye’de bazı üniversitelerde çalışan akademisyenlerden oluşan bir grubun babama destek vermesi ile kuruldu. Hatta aralarında Nobel ödüllüleri de olmak üzere birçok kişi, Bilkent’e davet edilerek yeni kurulan üniversitenin danışmanlığını yaptılar.”⁴¹⁶

Bu çalışmalarla üniversitenin kısa sürede çok geliştiğine değinen Şermin S. Doğramacı, tüm süreci yönetmek için gereken maddi ihtiyacı karşılamak üzere kurulan şirketlerden elde edilen kazancın üniversiteye aktarıldığını nakletmektedir. *Müzik Fakültesi ve Bilkent Senfoni Orkestrası*’nın, babası İhsan Doğramacı’nın klasik müziğe duyduğu özel merakıyla kurulduğunu ve daha sonra Bilkent’e gelen birçokları gibi tarihçi Prof. Dr. Halil İnalçık ve Kültür Bakanı Prof. Dr. Talat Halman’ın üniversiteye hayranlıklarını dile getirdiklerini ifade etmiştir.⁴¹⁷

Bilkent Üniversitesi, yalnızca akademik bir kurum değil; aynı zamanda sosyal ve kültürel bir merkez, bir uydu kent olarak da ülkenin en gelişmiş yaşam alanlarından biridir. Üniversitenin, gelişmiş kampüs olanakları ve sosyal tesisleriyle çağdaş yaşam standartlarına uyumlu bir yaşam alanı sunması, İhsan Doğramacı’nın öğrenciler ve çalışanlar için konforlu, yüksek standartlarda bir çevre oluşturma idealinin yansımasıdır. Bilkent, modern donatıları, geniş yeşil alanları, öğrenciler için sosyal ve kültürel olanaklarıyla Türkiye’de öncü bir konumda yer almaktadır.

⁴¹⁶ Şermin Savaşçı, “Bilkent’in Kuruluş Öyküsü”, *AA Röportaj*, 13.02.2024, İnternet adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/omrunu-tibba-ve-egitime-vakfeden-ihsan-dogramaci-yi-kizi-sermin-savasci-anlatti/2514367/>

⁴¹⁷ Aynı yazı.

Fotoğraf 61. Bilkent Üniversitesi genel görünümü.

5.5.4. Bilkent'in Eğitim Vizyonu

Doğramacı'nın kararlı, mükemmeliyetçi ve yılmayan karakteristik özelliği, kuruluşunda rol aldığı birçok kurumun inşasında kendini belli etmiştir. Tüm teşebbüslerinde karşılaştığı çeşitli finansal, teknik ve bürokratik engelleri aşmasında bunun da etkisi inkâr edilemez. Özel vakıf üniversiteler kanunu, Doğramacı'nın temelinden çatısına kadar kendine ait bir eseri daha, Hacettepe'den sonra, hayata geçirme fırsatını sunmuştur. Bilimde, teknolojiye, sanatta en çağdaş modellerin sentezi niteliğinde bir eğitim yuvası olacaktı bu eser. Dolayısıyla Bilkent adıyla vücut bulan bu üniversite eğitimde mükemmeliyeti hedefleyen çağdaş programlarıyla ve nitelikli öğretim kadrosuyla, çok geçmeden uluslararası ölçekte bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Üniversite, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Harvard, Stanford ve Yale gibi kurumları model alarak öğrencilere uluslararası düzeyde bir eğitim sunma amacıyla kurulmuştur. Eğitim programları, eleştirel düşünme, bilimsel araştırma yeteneklerini teşvik eden bir yapıya sahiptir ve öğrenciler, mezun olduktan sonra dünya çapında rekabet edebilir donanımlarla mezun olmaktadır.

Yıllar içinde büyüyen kütüphanesi ve araştırma merkezleriyle Bilkent, yalnızca Türkiye'de değil, uluslararası alanda da tanınan bir araştırma üniversitesi olmayı başarmıştır. Üniversite kütüphanesi, Amerikan ulusal arşivinden getirtilen belgelerle zenginleştirilmiş ve ülkenin en büyük üniversite kütüphanelerinden biri olmuştur. Bu konuda Doğramacı'nın sekreterinin aktardığına göre Bilkent Kütüphanesi'nin zenginleştirilme çalışmaları kapsamında ABD Başkanı ile dahi görüşülmüştür:

“Bilkent’i şirketler besliyor, okulun merkezine kütüphane kuruluyor. Kütüphaneye Amerikan milli arşivinden doküman temin etmek için Başkan George Bush ile görüşüyor ve hallediyor.”⁴¹⁸

Bilkent, Doğramacı’nın hedeflediği yüksek standartlara uygun olarak, ezbercilikten uzak, analitik düşünme ve tartışma yeteneklerini teşvik eden bir eğitim felsefesine sahiptir. Öğrenciler, her dönem sonunda öğretim üyeleriyle ilgili değerlendirmeler yaparak, eğitimin niteliğinin yükseltilmesine aktif olarak katılmaktadır. Bu sistemle, öğretim üyelerinin bilimsel ve pedagojik performansının artırılması amaçlanmaktadır. Nitelikli ve yenilikçi eğitim modeli sayesinde Bilkent Üniversitesi, yıllar içinde uluslararası alanda kazandığı başarılarıyla Türkiye’nin birçok üniversitesinin önünde yer aldı. Bilkent Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin, Amerika’daki lisansüstü sınavlarda yüksek başarı göstererek uluslararası arenada sesini duyurması buna örnektir. Öyle ki Carnegie-Mellon, Stanford, Princeton, Harvard ve Yale gibi rakiplerini bu alanda geride bırakmıştır.⁴¹⁹

Bilkent’te akademik kadro seçimi, objektif ve yüksek standartlara göre yapılmakta olup, özellikle yurt dışında başarılı olan Türk bilim insanlarını üniversiteye kazandırmakta ve beyin göçünün tersine çevrilmesine katkıda bulunmaktadır.⁴²⁰ Bu yönüyle, Bilkent Üniversitesi ülke sınırlarını aşan bir ün kazanmıştır.

“Üniversiteler dinamik kurumlardır. Sürekli ileriye gitmek zorundadırlar yoksa gerilerler, sabit kalırlarsa. Daha ileriye gitmeleri de eğitim kalitesinin yükselmesi ve araştırmaların niteliğiyle ilgilidir. Bilindiği gibi öğretim üyesi başına saygın periyodiklerde yayınlanan makale sayısı Türkiye’de en yüksek Bilkent’tir. Bunun daha da ileriye gitmesini bekliyoruz. Bütün çabalarımız o yöndedir.”⁴²¹

Akademik kadro oluşturma sürecinde, yenilikçi ve sürdürülebilir bir yaklaşım benimsenmiştir. Doktorasını üniversitede tamamlayan öğretim elemanlarının başka bir kuruma gitmesi teşvik edilerek, dışarıdan yeni akademisyenlerin katılımı sağlanmaktadır. Bu uygulama, öğretim üyelerinin çeşitliliğini artırmakta ve uluslararası düzeyde nitelikli akademisyenlerin üniversiteye kazandırılmasını mümkün kılmaktadır.

⁴¹⁸ Phyllis Lepon Erdoğan, “Thirty-Three Years With İhsan Doğramacı: 1970-2003”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, Wilton 65, England, 2003, s. 92

⁴¹⁹ Howard A. Reed, “Thinking of İhsan”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, Wilton 65, England, 2003, s. 215

⁴²⁰ John J. Grabowski, *Bilkent: The History of an Idea* [DVD], Ankara: Bilkent University, 2005, 19 dk.

⁴²¹ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *İhsan Doğramacı ile Bilkent Hakkında Söyleşi* [video kaydı], <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: Mart 2024).

5.5.5. Rakamlarla Bilkent Üniversitesi

Türkiye'nin ilk vakıf üniversitesi olarak 1984 yılında kurulan ve 1986'da eğitim hayatına başlayan Bilkent, kuruluş hedefini “yükseköğretimde mükemmeliyet merkezi olmak” şeklinde belirlemiştir.⁴²²

İhsan Doğramacı'nın eğitime, bilimsel araştırmaya ve uluslararası iş birliklerine verdiği önem, Bilkent'in verilerinde rakamsal bazda dikkat çekmektedir. Bilkent'in 5.000 dönümlük alanının 3.000 dönümünün ağaçlandırılması, dünyanın en başarılı üniversitelerindeki kampüs ve bilim kenti tasavvurunun bir tezahürüdür. Bugün (2024), 12.000'in üzerinde öğrenciye ev sahipliği yapan kampüste %66 oranında burslu öğrenci olması ve bunun içinde tam burs oranının %44'e ulaşması, eğitimde fırsat eşitliği ve erişilebilirlik idealini destekler niteliktedir.⁴²³

Doğramacı'nın eğitimde dünya çapında bir çekim merkezi yaratma arzusu Bilkent'in akademik çeşitliliği ve uluslararası öğretim kadrosunda görülebilir. 40 farklı ülkeden öğretim elemanına sahip olan Bilkent'te, yabancı akademisyen oranı %27 olup, öğretim kadrosunun %25'i ise 34 farklı ülkeden gelmektedir. Bu durum, Bilkent'in uluslararası akademik niteliğini göstermektedir.

Üniversitenin araştırma alanında kazandığı başarılar da bu vizyonun devam ettiğini kanıtlar niteliktedir. Bilkent'in öğretim üyeleri, 2005-2023 yılları arasında TÜBİTAK ve özel şirketlerin desteğiyle toplam 1,8 milyar TL'lik araştırma fonuna ulaşmış, Avrupa Araştırma Konseyi'nden (ERC) destek kazanmış 11 öğretim üyesiyle dünya çapında öncü araştırma projelerine imza atmıştır. Bu başarı, Doğramacı'nın bilimsel araştırma ve yenilikçi eğitim yaklaşımını sürdürme hedefini desteklemektedir. Doğramacı'nın bilim, eğitim ve toplumsal alanları kapsayan bu vizyonu, Bilkent Üniversitesi'nin başarısını sürdüren temel ilkeler olmuştur.

Bilkent Üniversitesi Türkiye'de özel üniversitelerin öncüsü olmuş, yükseköğretim alanında önemli bir dönüşüm başlatmıştır. Bilkent modeli Türkiye'deki yükseköğretimin

⁴²² Bilkent University, *History*, <https://www.bilkent.edu.tr/bilkent-tr/general/history.html/> (erişim tarihi: 5 Haziran 2024).

⁴²³ Rakamlar, Bilkent Üniversitesi resmi web sitesinden alınmıştır. İnternet adresi: <https://w3.bilkent.edu.tr/www/rakamlarla-bilkent/> (erişim tarihi: 14 Kasım 2024).

çeşitlenmesi ve bağımsız eğitim kurumlarının kurulmasına ön ayak olmuştur.⁴²⁴ Bunlardan özellikle Koç Üniversitesi,⁴²⁵ Sabancı Üniversitesi⁴²⁶ ve Başkent Üniversitesi⁴²⁷ sonraki kurulacak olanlara model olmaları yönüyle önemli birer örnektir.

1980’li yıllarda hızlanan küreselleşme sürecinin etkisiyle devletlerin ekonomik sınırları daha şeffaf hale gelirken, bu durum bilgiye ve araştırmaya dayalı ekonomik sistemlerin gittikçe öne çıkmasına ortam hazırlamıştır.⁴²⁸ Bu gelişme yükseköğretim alanına da yansımış, öğrencilerin artan talepleri ve üniversitelerin uluslararası camiada rekabet edebilme isteğine yanıt verecek bir yapıya geçişin hazırlayıcısı olmuştur.

İhsan Doğramacı’nın vizyonerliği ve girişimciliği sonucu kurulan Bilkent Üniversitesi, 80’li yıllardaki küreselleşmenin Türkiye’de üniversiteleşmeye yansıyan somut bir örneği niteliğindedir.⁴²⁹ Vakıf üniversiteleri, devlet üniversitelerinden farklı olarak, araştırma, yenilikçilik ve uluslararası işbirliği kurma, öğrencilerine ekstra imkanlar tanıma yönüyle öne çıkmaktadır. Bu konuda Prof. Dr. Halil İnalçık, Bilkent’in kuruluşu hakkında düşüncelerini aktarırken Türkiye’nin “flaş büyüme hamlesi” adına yükseköğretim alanında yeni bir temel attığını vurgulamıştır:

“Ben diyorum ki, Sayın İhsan Doğramacı, bu vakıf üniversiteleri yolunu açması suretiyle Türkiye’nin kalkınma, gelişme tarihinde hakikaten çok önemli bir hizmet yapmıştır. Belki bugünkü Türkiye’nin flaş bir şekilde büyüme, gelişme hamlesinde ilk adım Bilkent Üniversitesi ile bu vakıf üniversitesi ile açılmıştır.”⁴³⁰

Türkiye’de İhsan Doğramacı öncülüğüyle başlayan vakıf üniversiteleri Sabancı, Koç, Başkent gibi uluslararası çapta başarı elde edecek özel üniversitelerin kurulmasıyla

⁴²⁴ Ahmet B. Ercilasun, “İhsan Doğramacı’nın Ardından”, *Türk Yurdu*, Mayıs 2010, s.78.

⁴²⁵ Can Kırac, *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 352’den aktaran C. Ertuğ, a.g.e. s. 60. Doğramacı ve Bilkent’e dair dönemin gazetelerinde çıkan şu yazılara da bakılabilir: Uğur Mumcu, “Devlet Gibi Adam!”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mart 1987; Uğur Mumcu, “Hasta Ziyareti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1987; Çetin Emeç, “Yapmaya ve Yıkmaya Madalya”, *Hürriyet Gazetesi*, 4 Şubat 1990.

⁴²⁶ Sabancı Üniversitesi, “Sabancı Üniversitesi Hakkında” İnternet adresi: www.sabanciuniv.edu/tr/hakkimizda/universitemiz/sabanci-universitesi-hakkinda/ Erişim: 27 Ekim 2023.

⁴²⁷ Başkent Üniversitesi, “Kurumsal Gelişme” <https://www.baskent.edu.tr/tr/icerik/tarihce/kurumsal-gelisme/39/> Erişim tarihi: 11 Mart 2025.

⁴²⁸ Kemal Gürüz, *Aklımdan Başka Silahım Yok Ki! Hatıralarım, Düşündüklerim, Değerlendirmelerim*, Ka Kitap Yayınları, 2015, s.125.

⁴²⁹ N. Türkeş, a.g.Y. Lisans Tezi, s.49.

⁴³⁰ İnalçık’tan aktaran F. Çelik. “Prof. Dr. İhsan Doğramacı (1915-2010)”, *Yükseköğretim Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2011, s. 52.

devam etmiştir. Bilkent Üniversitesi'nin kurulmasından sonra Türkiye'de birçok vakıf üniversitesi kuruldu. Özellikle 1996-2005 yılları arasında hiçbir devlet üniversitesi kurulmazken tam 21 yeni vakıf üniversitesi kurulması dikkat çekicidir.⁴³¹ Bu eğitim kurumları Türkiye'nin küresel düzlemde eğitim, bilim ve endüstriyel üretim kapasitesini artırmış ve ülkenin ekonomik, bilimsel ve kültürel anlamda atılım yapmasını sağlamıştır. Bilkent, Türkiye'de özel yükseköğretim alanında kalıcı bir miras bırakmıştır.

5.6. YÖK BAŞKANLIĞINDAN AYRILIŞI (1992)

1981 yılında İhsan Doğramacı'nın YÖK Başkanı olmasıyla Türkiye'de yükseköğretim alanında köklü bir değişim olduğu kadar tartışmalı bir dönem de başlamıştır. YÖK Yükseköğretimde merkeziyetçi bir “denetim, koordinasyon ve planlama” sağlanması amacıyla kurulmuştu.⁴³²

Doğramacı'ya göre 1980'lerin başı itibariyle Türkiye'de üniversiteler, toplum tabanına indirgenmemiş ve nüfusun belli bir kesimine hitap eden kuruluşlardı (Başka bir bakış açısına göre ise üniversiteler halkın seviyesine indirgenen değil, halkın o seviyeye çıktığı kurumlardır denebilir). Dolayısıyla üniversiteler fildişi kuleler misali halkın ulaşamadığı yerler olmamalıydı.⁴³³ Yükseköğretim imkânı herkese ulaşmalı ve bu yönüyle üniversiteler ait oldukları topluma hizmet vermeye çalışmalıydı. Ayrıca mevcut üniversite yönetim modeli nedeniyle meydana gelen çeşitli hizipleşmeler, üniversiteleri esas amacı olan bilimsel üretim ve nitelikli eğitim verme özelliğinden alıkoyarak verimliliği düşürmekteydi.

İhsan Doğramacı YÖK Başkanlığı görevine üç dönem devam etti. 21 Aralık 1981'de başlayan kurucu YÖK Başkanlığı dönemi 13 Temmuz 1992'de sona erdi.⁴³⁴ Ancak son

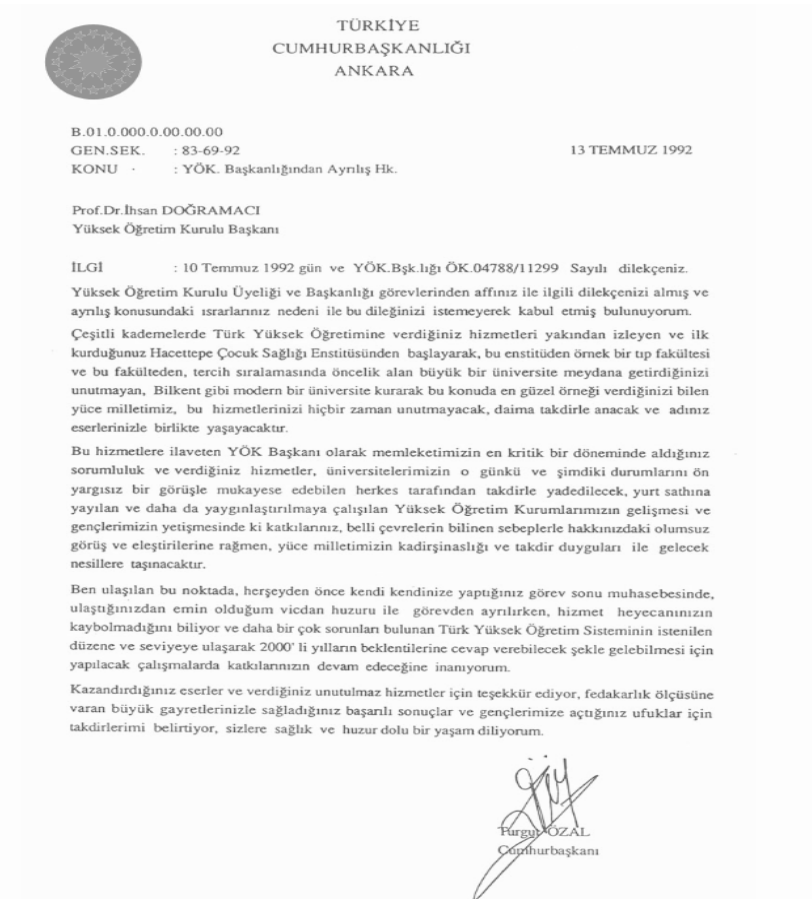
⁴³¹ Nihat Erdoğan, Murat Esen, “Türkiye’de Üniversite Rektörlerinin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Kariyer Hazırlıkları”, *Yükseköğretim Dergisi*, 2014, cilt 4, sayı 1, s.46.

⁴³² Doğramacı dönemi YÖK uygulamaları ile ilgili bkz. Sevilay Aydemir, Mehmet Çağatay Özdemir, YÖK Başkanları ve YÖK Uygulamalarına Yapılan Eleştirilere Genel Bir Bakış, *Yükseköğretim Dergisi*, cilt: 6, sayı: 3, 2016, s. 118; Durmuş Günay, Aslı Günay, “Türkiye’de Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Durumu”, *Yükseköğretim Dergisi*, 2017, cilt: 7, sayı: 3, s.162; Sezer Tansuğ, “Sanat Çevresinde Güncellikler”, *Sanat Çevresi Dergisi*, Ocak 1982, sayı 39, s.18. İnternet adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/212247>.

⁴³³ Ertuğ, a.g.e. s.262.

⁴³⁴ Yükseköğretim Kurulu, *Başkanlarımız*, www.yok.gov.tr/kurumsal/baskanlarimiz/ (erişim tarihi: 14 Eylül 2024).

dönemi kısa sürdü. Çünkü dönemin hükümeti, YÖK öncesi döneme ait rektör seçimi kuralını geri getirmiş ve profesör atama kriterlerinde de değişiklik yapmıştı. Bu durum Doğramacı için bir geriye gidişti ve kabul edilemezdi. İdeallerini gerçekleştiremediği bir kurumda görevde kalamazdı. Bu gerekçeyle istifa kararı aldı.⁴³⁵

Belge 23. Doğramacı'nın istifa dilekçesinin kabul edildiğine dair Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın imzası ve teşekkür metni, 13 Temmuz 1992.⁴³⁶

Bu konuda Doğramacı YÖK'ten ayrılış gerekçesini şöyle ifade ediyor:

“YÖK'ten Ayrılış Sebeğim:

1981 sonunda ileri bir eğitim sistemi getirdiğini kabul ettiğim Yükseköğretim Kanunu'nda öngörülen Kurul'un başkanı olarak göreve başladım. Geçen 10 yılda üniversitelerde, eğitim-öğretimde ve araştırmalarda büyük bir hamle yapıldığına her

⁴³⁵ Basında istifasına dair bazı yansımalar hakkında bkz. Cumhuriyet, “Doğramacı istifa etti,” 14 Temmuz 1992; “YÖK'e yeni Doğramacı,” 15 Temmuz 1992.

⁴³⁶ BCA. B.01.0.000.0.00.00.00/83-69-92. 13.07.1992.

insaflı kişi şahit oldu. Ancak iki olayın beni hayal kırıklığına uğratmadığını söyleyemem.

Bunlardan biri kanunun öngördüğü profesörlüğe atamada adayların üst düzey araştırmalarda bulunup bulunmadıklarını tespit için Üniversitelerarası Kurul tarafından seçilen Değerlendirme Komisyonu ile ilgili kanun hükmünü 1991 yılında yürürlüğe giren 3747 sayılı kanunla kaldırılması idi. Yeni düzenlemeye göre her üniversitenin kendi adayının “mükemmelliğine” bizzat karar vermesi hükmü getiriliyordu. Kanımca bu geriye doğru bir adımdı.

Daha sonra 3826 sayılı kanunla rektör adaylarını da üniversitelerin belirlemesi hükmü getirilmiştir. Bu durumda gerçekleştirilen reformun bir anlamı kalmadığı için 15 Temmuz 1992 tarihinde Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı görevimden ayrıldım.

Üzülerek ifade etmeliyim ki bu mevzuat değişikliğinden sonra özellikle köklü üniversitelerimizde öğretim üyeleri arasında huzursuzluklar başlamış ve bunların birkaçında rektör adayları mahkemelik olmuşlardır. Önümüzdeki dönemlerde bu huzursuzluğun daha da artacağından endişe etmekteyim.

Saygılarımla

İhsan Doğramacı⁴³⁷

1981 tarihli Yükseköğretim Yasası ile birlikte, akademik terfiler için getirilen “uluslararası düzeyde orijinal yayın” koşulu, dönemin pek çok akademisyeni tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu eleştirileri gazeteci-yazar Uğur Mumcu Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan “Orijinal!” başlıklı yazısında dile getirmiştir. Bu yazı, yasa maddesinin aşırı genelleştirildiğini, bazı alanlarda “uluslararası düzeyde orijinallik” ölçütünün uygulanabilir olmadığını savunur. Örneğin Türkiye’ye özgü konularda çalışan bir hukukçunun ya da yerel epidemiyolojik araştırmalar yapan bir hekimin, “uluslararası orijinallik” kıstasına takılabileceğini belirtir. Bu durumun, aslında kendi döneminde Türkiye’de tıp eğitiminin öncüsü olarak kabul edilen İhsan Doğramacı’nın bile yeni yasaya göre profesör olamayacağı anlamına geldiğini hicvederek ifade eder:

“Şimdi aynı yasa Sayın Doğramacı’ya uygulansa, demek ki kendi alanında haklı bir ün yapmış bulunan Sayın Doğramacı, belki profesör olamayacaktı. Bunu düşünmek bile istemiyoruz.”⁴³⁸

⁴³⁷ Çeşitli kaynaklarda YÖK’ten istifası konusunda farklı tarihler (9-10-13-15 Temmuz) geçmektedir. Bunun sebebi Doğramacı’nın istifasını önce sözlü ardından yazılı olarak sunması ve bir başka tarihte de istifanın kabul edilmiş olmasıyla ilgilidir. Bkz Özsoylu, a.g.e. s.89.

⁴³⁸ Uğur Mumcu, “Orijinal”, *Terörsüz Özgürlük*, Umag Vakfı yayınları, 1996, s.51-52. 2 Kasım 1981 tarihli köşe yazısından alınmıştır.

Bu eleştirilerin, daha YÖK kuruluş aşamasında mevzuat tartışmaları yapıldığı bir döneme rastlamış olması erken bir uyarı niteliğindedir.

Doğramacı'nın prensiplerine uymayan kanun, 1992'de çıkarılan 3826 sayılı yasa ile rektörlerin öğretim üyelerinin oylarıyla belirlenmesi yönündeki değişiklikti.⁴³⁹ Doğramacı'ya göre, rektörün öğretim üyelerince seçilmesi, yönetimde oligarşiye benzer yapıların oluşmasına ve çeşitli hizipleşmelere neden olacak, üniversitelerin bilimsel gelişimden ziyade bireysel çıkarlar üzerinden yönetilmesine yol açabilecek bir durumdu. Rektörlük, bilimsel bir unvan değil, idari bir görev olmalıydı. Sonraki dönemlerin bir başka YÖK başkanı bu konuda:

“Hoca, yeni sistemi haklı olarak içine sindiremeyip istifa edince olaylar bambaşka yönde gelişti. Hocanın bu sistemin yürürlüğe girmemesi için verdiği mücadelenin yakın şahidiyim. Rektörlerin, dekanların, bölüm başkanlarının seçimle gelmesini, hele bu amaçla üniversiteye sandıklar kurulup, olmayacak vaatlerle kampanyalar yürütülmesini hep fevkalade mahzurlu bulmuştumdur.”⁴⁴⁰

YÖK Başkanlığını bırakmasına dair İhsan Doğramacı'nın en kapsamlı açıklaması şöyledir:

“Benim 1975'te Hacettepe'den ayrılmam da 1992'de YÖK Başkanlığından istifa etmem de prensip meselesidir...

Tarih önünde geriye dönük bir adım atmayı, görevden ayrılarak protesto etmek zorundaydım. Hiç kimseye küsmem, darılmam ya da alınganlığım söz konusu değildi. Çağdaş üniversiteleşmeden ödün verilemez ilkesine sadakatimi göstermek istemiştım. Paris Üniversitesi'ne kabul edilmiş olmam, aynı zamanda çalışmalarının bir bölümünü, merkezi Paris'te bulunan Uluslararası Pediatri Kurumu'na ayırmam, bu konudaki titizliğimin haklı olduğunu gösteren bir anlam taşıyordu. YÖK Başkanlığını bırakmam da bir prensip meselesiydi. Ömrüm boyunca benim gibi düşünmeyenlere saygılı oldum. YÖK yasasının temel ilkesini değiştirip, üniversite yöneticiliği için seçim usulünü geri getirmek bana göre sakıncalı ve geri bir adımdı. Bu, üniversiteleri klikleşmeye itiyor, bölünmelere yol açıyordu. Rektörlük bir akademik mertebe, bir bilimsel üstünlük değildir. İdari bir yükümlülük ve sorumluluktur...

Bu nedenlerle ben, üniversitelerde seçim yolu ile yönetim değişikliğini geri getirerek, sistemin ruhunu değiştiren yasanın çok sakıncalı olacağına inandığım için YÖK Başkanlığından istifa ettim. Nitekim bugün üniversitelerimizde eski ve yeni rektör adayları arasında mahkemeleşmeler sürüp gitmektedir.

⁴³⁹ “4.11.1981 Tarih ve 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun 13. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” Kanun No: 3826, Kabul Tarihi: 1 Temmuz 1992, *Resmî Gazete*, 7 Temmuz 1992, Sayı: 21277.

⁴⁴⁰ Gürüz, a.g.e. s.160.

Beni rahatsız eden bir diğer konu da profesörlüğe atanma ile ilgili yasa değişikliği olmuştur. YÖK ile ilgili kanunun hayati önem taşıyan bir hükmüne göre, profesörlüğe atanmak için uluslararası düzeyde araştırma ve yayın yapma zorunluluğu vardır. Bu duruma uygunluğu, Üniversitelerarası Kurul'ca seçilen bir Bilim Kurulu tespit ediyordu. Kanun hükmü değiştirilerek, bu yetki üniversitelere verildi. Sonuç olarak profesör olmak için, zaman zaman yetersiz yayınlar “yeterli” kabul edildi. Oysa üniversitelerin niteliği oradaki profesörlerin akademik düzeyleri ile ölçülür. Bu durumda YÖK'te devam etmenin bir anlamı kalmamıştı.”⁴⁴¹

Seçim sistemi ve profesör atama sistemindeki değişikliği gerekçe göstererek YÖK'ten istifa eden Doğramacı, üniversitelerin hizipleşme ve oligarşik yapılanmaya maruz kalacağı riskini tehdit olarak görmektedir. Fakat burada şu da sorulabilir ki aynı oligarşik risk bizzat YÖK'ün merkeziyetçi yapıtımsal yapısında da yok muydu? YÖK'ün kuruluşundan itibaren ağır eleştirilere muhatap olması biraz da bununla ilgilidir. Doğramacı YÖK ile öğretim üyeleri arasındaki ilişkiyi adeta patron-işçi ilişkisine indirgiyordu.

Doğramacı'nın istifa etmesine neden olan gerekçeler, esasen onun otoriter kişiliğine de aykırı bir durum teşkil etmekteydi. İdarecilik kariyeri boyunca kontrolü elinde tutma eğiliminde olan biri için bu durum oldukça doğal karşılanabilir. İstifasının bir yönü de bundan sonra Bilkent Üniversitesi'ne ve diğer ticari faaliyetlerine odaklanmayı tercih etmesiyle de ilişkilendirilebilir. Öte yandan, YÖK başkanlığını bıraksa bile halefini belirleme konusunda geri kalmamıştı:

“Hoca YÖK'e aday sayısını üçe indirmede yetki veren düzenlemeyi, büyük bir kulis faaliyeti sonunda gerçekleştirdi. Bu kulis faaliyetlerini bir ressamın tuvale vurduğu fırça darbelerini izler gibi izledim. Hoca'nın bu konulardaki maharetini yakından izlemek gerçekten ilginç bir deneyim oldu.

Her zamanki gibi dahiyane önsezisiyle yakın geleceği önceden görmüş ve buna göre çeşitli alternatif planlar yapmıştı. Hoca beraber çalışacağı kamu görevlerine yapılacak atamalarda insanların kalitesine genellikle bakmazdı, yakın çalışacağı kişilerin söz dinleyen munis kişiler olmasına daha çok önem verirdi. Hoca'nın önerisiyle Mehmet (Sağlam) YÖK başkanlığına atandı. Güvenilir bir kaynaktan duyduğuma göre, rahmetli Özal bu görev için beni uygun gördüğünü söyleyince, Hoca benim her bakımdan en donanımlı kişi olduğumu ifade ettikten sonra, küçük ayrıntıyı da eklemiş: laf dinlemez ve etrafı 'tahriş' edermişim.

Hoca beni tabi ki takdir ediyordu, lakin kendinden sonra o makamda tamamen kendine tabi 'munis' ve 'Hacettepe ailesinden bir kişiyi istiyordu. Bu nedenle beni

⁴⁴¹ Ertuğ, a.g.e. s.263-264.

bir yandan kendine yakın tutarken, diğer yandan dolaylı da olsa ticari boyutları olan alanlardan uzak tutmuştur.”⁴⁴²

Denetim ve atamaya dayalı yönetim sisteminin bozulması, Doğramacı’nın merkezi yönetim anlayışına zıt bir gelişme olmuştur. Bununla birlikte, Doğramacı’nın bir sonraki YÖK başkanı seçilmesi sürecine şahsi öneride bulunması, yerine güvenebileceği bir ismin gelmesini önemseydiğini göstermektedir. Adeta kurumda otoriterliğinin gölgesini devam ettirmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, kendinden sonra yükseköğretimde belirli ilkelerin devam ettirilmesini hedefleyen kontrolcü bir adım olarak değerlendirilebilir.

5.6.1. Tartışmanın Odağında Doğramacı

YÖK Sistemindeki Temel Tartışmalar: İhsan Doğramacı’nın YÖK başkanlığı süresince, kendisine ve YÖK’e yönelik birçok eleştiri dile getirilmiştir. Bu eleştirilerin ana odağı özerklik, denetim ve tarafsızlık tartışmalarıyla ilgilidir. Merkeziyetçi yönetim anlayışının akademik özgürlüğü baltaladığı öne sürülerek YÖK eleştiri konusu olmuştur. 1402 sayılı kanun ile görevden uzaklaştırılan akademisyenler konusu da bu argümanı destekleyen bir başka tartışma doğurmuştur. Doğramacı’nın YÖK başkanlığı döneminde özel bir düzenlemeyle kurulan Bilkent Üniversitesi’ne birtakım kolaylıklar sağlayarak ayrımcılık yaptığı ve üniversiteye giriş sınavı gibi ülke genelini ilgilendiren konularda Bilkent endüstrisini kullandığı yönünde sert eleştiriler de gelmiştir. Bir başka husus ise, akademik yükselme ve atama sisteminde belirlenen standartlarla ilgilidir. Ayrıca, YÖK’ün rektör atamalarında öğretim üyelerinin seçim haklarını sınırlandırması sık sık tartışma konusu olmuştur. YÖK konulu eleştirileri çok da dikkate almadığı Doğramacı’nın şu ifadelerinden anlaşılabilir:

“1981’de yükseköğretimde reform çalışmaları için yurda dönme davetini memnuniyetle kabul ettim. Altı ay süreyle çeşitli ülkelerde en ileri üniversitelerin mevzuatlarını yeniden inceledim. Hazırladığım kanun kabul edildi ve YÖK başkanlığına getirildim. 1981’de yürürlüğe giren YÖK Kanunu’na karşı çıkan çok oldu. Zaman gösterdi ki, bu kuşkular yersizmiş.”⁴⁴³

İhsan Doğramacı YÖK hakkındaki kuşkuları “yersiz” görse de başkanlığı süresince ve sonrasında, faaliyetlerine yönelik eleştiriler almaya devam etmiştir.

⁴⁴² Gürüz, a.g.e. s.161.

⁴⁴³ İhsan Doğramacı, 90 Yıllık Yaşamımdan Anılar, *Bilkent News*, 2010, s.2

Merkeziyetçilik ve Özerklik Tartışmaları: İhsan Doğramacı'nın YÖK başkanlığı döneminde, eleştirilerin büyük bir kısmı YÖK'ün merkeziyetçi yapısının üniversite özerkliğini sınırladığı iddiasına odaklanmıştır. Tüm idari ve akademik süreçlerin YÖK denetim ve koordinasyonu altında toplanması, fakültelerin bağımsızlığını kısıtladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. YÖK sistemi, uygar seviyede görülen Batı ülkelerindeki üniversite yönetim ve demokrasi anlayışıyla bağdaşmadığı, bu yönüyle geri kalmış bir sistem olduğu şeklinde tartışılmıştır.⁴⁴⁴ 9-11 Ocak 1989 tarihinde yapılan OECD Konferansı'nda yabancı akademisyenlerin YÖK hakkında verdiği bazı beyanlar bulunmaktadır. Paris Üniversitesi başkanı Prof. Jean Frézal ve Alman Prof. Friedrich Krause'nin ifadelerine göre, YÖK benzeri bir üst kurumun gerekli olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁴⁵

Doğramacı'ya yöneltilen bir diğer eleştiri, YÖK'ün üniversite eğitiminde tek tip bir yapıya yol açtığı şeklindedir. Bu konuda bira basın eleştirisinde:

“12 Eylül sonrasında öğrencilerin ve bilimsel çalışmaların üzerine bir karabasan gibi çöken YÖK'ün ‘devlet içinde devlet’ konumunda bulunması...”⁴⁴⁶

Buna göre, uygulanan müfredat ve eğitim politikası, üniversitelerin bireysel farklılık ve akademik perspektiflerini kısıtlamıştır. Üniversitelerin kendilerine özgü eğitim programı geliştirmeleri ve uygulamaları engellenmiştir. Bu görüşler YÖK öncesi üniversite sistemini savunmaktadır.⁴⁴⁷ Özerklik tartışmalarıyla ilgili olarak sıkça dile getirilen bu söylemin aksine, Doğramacı'nın uygulamalarını savunan görüşler ise daha çok devletçi ve merkeziyetçi zihniyete sahiptir:

“Özerklik kavramı farklı kesimler tarafından yanlış anlaşılmaktadır. Buna göre kamuya ve merkezi otoriteye hesap vermeyen bir kurumu tanımlamaktadır. Hocabey'e göre özerklik, öğrenci seçimi, akademisyen seçimi, mezuniyet ve

⁴⁴⁴ Cumhuriyet, “YÖK'ün Yönetmelikleri Yaz Boz Tahtasına Döndü,” 30 Nisan 1985; “Üniversitelerde YÖK sancısı,” 2 Ekim 1987; “Rektörlere tepki,” 26 Nisan 1992.

⁴⁴⁵ Fredrich Krause, Cumhuriyet, 12 Aralık 1991'den aktaran Özsoylu, a.g.e. s.81-82.

⁴⁴⁶ Nokta Dergisi, “Türkiye’de Üniversitelere Özerklik Geliyor, YÖK Yasası Değişiyor”, 18 Ekim 1987, s.22.

⁴⁴⁷ Bu konuda ironik ve alaycı şekilde eleştirilerde bulunan Nokta Dergisi'nin 23 Mart 1986 sayısı, YÖK Başkanı İhsan Doğramacı'nın üniversiteler üzerindeki merkeziyetçi kontrolünü eleştiren en sert medya örneklerindendir. Dergi, Doğramacı'nın kurduğu YÖK sisteminin, üniversite özerkliğini ortadan kaldıran yapısını ironik bir görsel dille eleştirmiştir. İlgili sayıda YÖK'ün özerkliği zedeleyen yapısına dair eleştirilerde bulunulmuştur. Nokta Dergisi, “Artık yeter! SHP Nisan’da YÖK’ü Meclise Getiriyor,” 23 Mart 1986.

müfredat gibi konularda yetkisi olan bir kurumu ifade eder. Asla tam bir bağımsızlık söz konusu değildir, çünkü üniversiteler ekonomik olarak kamu kaynaklarına dolayısıyla topluma bağlıdır. Yani üniversitelerin sahibi toplumdur. Bu bakımdan hükümetlerin üniversite yönetimiyle ilgilenmemesi söz konusu değildir. Denetlenmeyen kurumlarda oligarşik yapılar oluşur. 1962 yılında DPT, üniversitelerden daha fazla öğrenci almalarını talep etmesine rağmen özerkliği öne süren üniversite yönetimleri bu isteği reddetmiştir. 1975’de 49 bin olan üniversiteye kabul edilen (o yıl giren) öğrenci sayısı, 1982’de 42 bine düşmüştür. Akademik üretkenlik yönüyle bakıldığında 1981’de uluslararası indeksli yayın sayısı 300’dür. Bunlar çağdaş devletlere bakıldığında oldukça düşük rakamlardır.”⁴⁴⁸

O dönem öğretim üyeliği yapmakta olan Prof. Dr. Mümtaz Soysal, müfredata ve derslere müdahale edildiği yönündeki eleştirilerle ilgili kendisine yöneltilen “üniversite içindeki özgürlük tartışmalarından dolayı istifa etmeyi düşünüp düşünmediği” konusundaki bir soruya şöyle yanıt vermiştir:

“Niye etmeliydim ki, üniversiteyi niye bırakacaktım ki. Derslerime hiçbir şekilde müdahale olmadı. Ben ortama göre konuşmak ya da söylediklerimde bir değişiklik yapmak gereğini hissetmedim.”⁴⁴⁹

Eleştirilerin odak noktası YÖK’ün merkeziyetçi yapısına yöneliktir. YÖK’ün varlığı ve uygulamaları, üniversite özerkliğini sınırlandıran bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Tüm idari ve akademik süreçlerin YÖK denetim ve koordinasyonu altında toplanması, fakültelerin bağımsızlığını kısıtladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bununla birlikte, YÖK’ün Doğramacı döneminde sağ görüşlü rektör adaylarını kayırdığı ve rektörlerin bilhassa Hacettepeliler arasından atandığı şeklinde sesler yükselmiştir.

“Hocanın başkanlığında olan YÖK Hacettepe ağırlıklıydı... ODTÜ kökenli hiç üye yoktu. Oğlu Ali’nin ODTÜ mezunu olmasına rağmen, Hoca’nın ODTÜ’ye karşı hep mesafeli olduğunu yıllar içinde bizzat yaşayarak gördüm.”⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Mehmet Şişman, “Türkiye’de Yükseköğretim ve Hocabey: Üniversiteye Vakfedilmiş Bir Ömür”, *Türk Yurdu*, Mayıs 2010, sayı: 273, s. 76.

⁴⁴⁹ *Vizon Dergisi*, 1989, Sayı: 104, s.66-69’dan aktaran Özsoylu, a.g.e. s.77-78. Konuyla ilgili *Nokta Dergisi*’nde yayınlanan bir röportajda ise Mümtaz Soysal’ın “YÖK bana karışmadı” yönündeki anlatısına karşı çıkarcasına, aynı dönemde kamuoyunda YÖK’ün akademik kadrolar üzerindeki etkisine dair farklı bir görüş yansıtılmaktadır. Aktarılanlara göre Uğur Mumcu, İhsan Doğramacı’nın Danıştay Başkanı ile görüşmesi sırasında “bazı profesörleri atacağız” şeklinde ifadeler kullandığını, bunun üzerine Danıştay üyelerinden birinin Mümtaz Soysal’ı telefonla bilgilendirdiğini anlatmaktadır. Doğramacı’nın bu bilgiyi daha sonra bizzat Soysal’a sorduğu, olayın kamuoyuna yansıdığı belirtilmektedir. Bu, dönemin siyasal atmosferinde YÖK’ün akademik özerklik üzerindeki etkisine dair eleştirilere tipik bir örnektir. Açıklamalar YÖK’ün kuruluş döneminde yürütme-yargı ilişkileriyle akademik kadrolar üzerinde dolaylı bir denetim algısının bulunduğunu ima etmektedir. Bkz. *Nokta*, “Mumcu’nun Doğramacı Bağlantılı Telefonu”, 10 Aralık 1989, s.74.

⁴⁵⁰ Gürüz, a.g.e. s.87.

Yükseköğretim Kurulu’nun ilk yıllarında yapılan atamalar, dönemin siyasal atmosferi içinde “tarafsızlık” tartışmalarını gündeme getirmiştir. Bu konudaki bir köşeyazısı, YÖK’ün “bilimsel özerklik” iddiasıyla kurulmasına rağmen kısa sürede siyasal tercihler doğrultusunda kadrolaşmaya açık hale geldiği yönündeki yaygın kanaatin bir örneğidir. YÖK’ün “liyakat” ilkesini, dönemin politik iklimine uyumlu kadro tercihleriyle gölgelediği savı, Mumcu’nun yazılarında yinelenmiştir.⁴⁵¹

Doğramacı’nın, “sağ görüşlü kişileri görevlendirdiği ve sol eğilimli akademisyenleri dışladığı” yönündeki eleştiriler, dönemin uluslararası ve siyasal bağlamı içinde değerlendirilmelidir. 1980’li yıllar, yalnızca Türkiye’de değil, Batı dünyasında da soğuk savaş atmosferinin belirleyici olduğu bir dönemdi. Amerikan politikaları komünizm karşıtlığını merkeze alarak, müttefik ülkelerde de sol eğilimli akademik ve entelektüel çevrelere karşı sınırlayıcı yaklaşımların benimsenmesine yol açmıştı.

Türkiye’de 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin hemen ardından kurulan YÖK sistemi de bu genel politik iklimin bir yansıması olarak, üniversitelerde “ideolojik tarafsızlık” gerekçesiyle sol eğilimli kadrolara mesafeli, ancak fiiliyatta sağ-muhafazakâr kesimlere daha yakın bir kadrolaşma eğilimi göstermiştir. Bu bağlamda, Doğramacı’nın atama tercihleri yalnızca kişisel yönelimlerle değil, dönemin küresel antikomünist atmosferi ve iç politik güvenlik hassasiyetleriyle de ilişkilendirilebilir.

1402’likler ve Akademik Tasfiyeler Tartışması: Doğramacı’ya yönelik eleştirilerin bir kısmı, YÖK’ün 12 Eylül askeri yönetimiyle iş birliği içinde olduğu iddiasıyla ilişkilidir. Özellikle “1402’likler” adıyla bilinen akademisyen tasfiyeleri, üniversitelerde özgür düşünceye darbe vurduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Doğramacı’nın bu süreci engellemediği ve hatta desteklediği yönündeki eleştiriler, onun akademik özgürlük konusunda tutarsız olduğu iddialarını gündeme taşımıştır. Baskın Oran, Bülent Tanör, Korkut Boratav gibi akademisyenlerin tasfiye edilmesi, akademik özgürlüğe zarar verildiği ve üniversitelerin ideolojik olarak belirli bir eksene yönlendirildiği gerekçesiyle

⁴⁵¹ Uğur Mumcu, “Prof. Dr. Somer”, Terörsüz Özgürlük, Umag Vakfı yayınları, 1996, s.54-56 (2 Kasım 1981 tarihli köşe yazısı); “YÖK Tarafsızlığı” aynı eser, s.56-58 (5 Eylül 1982 tarihli köşe yazısı). “Demek ki Sayın Doğramacı, öğretim üyelerinin kendi rektör ve dekanlarını kendilerinin seçmesini sakıncalı bulurken, ‘aile arasında’ seçim yapmanın erdemine inanmış bulunmaktadır!” (5 Eylül 1982). Ayrıca bkz. “Prof. Doğramacı, Üniversite ve fakülte yönetimlerini, sağcı derneklerin yönetim, denetim ve etkisine açmıştır. Giriş Serbesttir!” “YÖK ve Dernekler”, (15 Eylül 1982).

eleştirilmiştir. Bu olay, Doğramacı döneminin üstünde kara bir bulut gibi gezmiş, özgürlüğün kısıtlandığı iddiasıyla kurumun 12 Eylül'ün baskıcı yönetimiyle ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Doğramacı, devlet yönetiminin üniversite işlerine karışmasına engel olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ancak bu eleştirilere karşı görüşler de vardır. O dönemin şartlarını ve İhsan Doğramacı'nın bu konudaki tutumunu Prof. Dr. Celal Ertuğ şöyle ifade etmektedir:

“Askerler Türkiye'deki sağ-sol çatışmalarının kökünü kazımakta kararlıydılar. 1402 sayılı yasaya göre, düşünce suçluları diye pek çok öğretim üyesi görevinden alınıyor, sorgulanıyor ya da sorgulanmadan tutuklu olarak haftalar veya aylarca hapiste kalıyorlardı. Bu tasarruflar sıkıyönetim mevzuatına göre yapılıyor ve doğrudan rektörlere ve nadiren de YÖK aracılığı ile üniversitelere bildiriliyordu. İhtilal kendi yasalarıyla yürüyordu. Doğramacı'nın bu durumdan çok rahatsız olduğunu yakından biliyorum.”⁴⁵²

Taha Akyol'un 1984 yılında yaşadığı bir anıya göre İhsan Doğramacı, 1402 sayılı kanunla yapılan akademik ihraçlara rağmen, kendi inisiyatifiyle bazı akademisyenlerin atılmaması için çaba sarf etmiştir:

“Askerlerin tasfiye listesindeki bazı isimleri kurtarmaya çalışıyordu. Bana bilhassa üç ismi sordu: İdris Küçükömer, Sencer Divitçioğlu ve Servet Armağan... Bunların değerli isimler olduğunu anlattım, kitaplarından alıntılar yaparak bir rapor da hazırlamıştım.”⁴⁵³

Yazar Ertuğrul Özkök'ün aktardığı anekdot da Doğramacı'nın 12 Eylül dönemi akademik özgürlükler konusundaki tutumuna farklı bir perspektiften yaklaşmaktadır:

“12 Eylül askeri döneminin en katı günleri. Üniversitelerde fırtınalar esiyor. Solcu öğretim üyeleri her akşam evlerine "Yarın elime sarı bir zarf verirler mi" endişesi ile yaşıyor. 1402 sayılı kanun kapıda. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışıyorum. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin dekanı Prof. Emel Doğramacı. YÖK'ün muktedir kurucusu Prof. İhsan Doğramacı'nın kız kardeşi. Dışarıdan bakınca 12 Eylül'ün kılıcı Beytepe üzerinde dolaşıyor dersiniz... Dahası, Prof. Emel Doğramacı, evinde verdiği her davete beni de çağırırdı. Geceleri saat 12'den sonra sokağa çıkma yasağı vardı. Ben, dışarıda 12 Eylül'ü ta iliklerimde hissederek yaşadım. Bana Beytepe'de 12 Eylül'ü hiç hissettirmediler.”⁴⁵⁴

⁴⁵² Ertuğ, a.g.e. s.239.

⁴⁵³ Taha Akyol, “Hoca Bey” Milliyet, 26 Şubat 2010, s. 19.

⁴⁵⁴ Ertuğrul Özkök, “Hocabey'i Nasıl Bilirdiniz?” *Hürriyet*, 27 Şubat 2010, s. 5. Not: Özkök, Emel Doğramacı'nın İİBF dekanı olduğunu ileri sürse de (yaptığımız araştırmada rastladığımız göre) Emel Doğramacı 1974-94 arası yirmi yıl kadar Edebiyat Fakültesi dekanlığı yapmıştır.

Özkök ifadelerinde, Hacettepe Üniversitesi'nde bulunduğu dönemde, 12 Eylül'ün baskıcı atmosferine rağmen, kendi şahsına yönelik bir baskı yapılmadığından bahsetmektedir. Bu örnek, kurumsal özgürlükten ziyade şahsi özgürlüğü ön plana çıkaran bir ifadedir. Hal böyleyken Doğramacı yönetimindeki YÖK'ün, 1402 sayılı kanunun sebep olduğu akademik tasfiyelere engel olamadığı da ortadadır. Düşünceleri sebebiyle akademisyenlerin görevinden alınması özgürlüklere darbe vurmuştur. Bu durum Doğramacı'nın eleştirilmesine sebep olmaktadır.

Ticari Çıkar Tartışmaları: YÖK sistemini kullanmak suretiyle ticari çıkarlarını gözettiği yönünde eleştiriler de alan Doğramacı, özellikle Meteksan gibi ticari faaliyetlerinin ÖSYM üzerinden aldığı ihalelerle gelir elde ettiği, dolayısıyla YÖK başkanlığı pozisyonunun ticari çıkar sağlamak için kullanıldığı yönünde ithamlarla karşı karşıya kalmıştır. Bilkent'e bağlı bir şirket olan Meteksan'ın ülkedeki sınav yayın hizmetlerinin büyük kısmını üstlenmesi ve bu süreçten bir kazanç elde etmesi, bazılarınca İhsan Doğramacı'nın akademiye değil ticari gayelerini birinci planda tuttuğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu konuda, şu ifadeler dikkate değerdir:

“Soru cevap evrakının basım ve dağıtımından tutun, sınav salonlarının hazırlanması, gözetmenlere ödenen ücretler dahil, tüm diğer sınav hizmetleri Bilkent Holding bünyesindeki Meteksan şirketince yerine getiriliyordu. Sadece yükseköğretime giriş sınavının maliyeti o yıllarda üç milyon dolar civarındaydı ve ÖSYM, açıköğretim ve diğer kurumlar için yaptığı sınavlarla birlikte, yılda elli civarında sınav yapıyordu. Kısacası ÖSYM, Hoca'nın ticari faaliyetleri içinde önemli bir gelir kaynağı olarak düzenlenmişti. Buna bir itirazım olamazdı. Meteksan bu konuda uzmanlaşmış, işini layıkıyla yapan bir kuruluştur; geçmişte hiçbir sıkıntı yaşanmamıştı. Kaldı ki bu hizmetlerin özel sektör eliyle yürütülmesi çağdaş bir yöntemdi.”⁴⁵⁵

Bilkent Vakfı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Meteksan A.Ş., bazı çevreler tarafından Doğramacı'nın kişisel çıkarlarına hizmet eden bir yapı olduğu iddiasıyla eleştirilmiştir. Ancak bu iddialar, söz konusu dönemin kurumsal yapılanması dikkate alındığında farklı bir bağlamda değerlendirilmelidir.

Özellikle Hacettepe ve Bilkent Üniversitesi'nin kuruluş dönemlerinde, altyapı yatırımlarının sürdürülebilirliği ve mali özerkliğin sağlanması amacıyla, üniversitelerin kendi kendini finanse edebilmesini hedefleyen çeşitli şirketler kurulmuştur. Bu şirketler, genellikle üniversiteye bağlı vakıf tüzel kimlikle faaliyet göstermekteydi. Meteksan da

⁴⁵⁵ Gürüz, a.g.e. s.181-182.

bu çerçevede kurulmuş ve Bilkent Vakfı'na bağlı olarak eğitim, yayıncılık, matbaa, inşaat ve bilişim gibi alanlarda hizmet sunan bir kuruluş olmuştur.

Yükseköğretimde vakıf üniversitelerine ilişkin düzenleme (1982), bu kurumların “kâr amacı gütmeyen özel üniversite” olarak faaliyet göstermesini esas almıştır. Dolayısıyla Bilkent gibi vakıf üniversiteleri, devlet denetimine tabi kuruluşlar olup, elde edilen gelirlerin şahsi kazanç olarak aktarılması yasal olarak mümkün değildir. Bu yönüyle, Meteksan benzeri şirketlerin varlığı, hukuki altyapısında üniversite sisteminin mali sürdürülebilirliği için geliştirilmiş bir modelin parçası olarak tasarlanmıştır. Fakat bunun tartışmaya konu olması, vakıf sistemin uygulamadaki hatalarıyla ilgilidir.

Akademik Yükselme ve Atama Tartışması: Bir başka husus, YÖK tarafından uygulanan akademik yükselme ve atama kriterleriyle ilgilidir. Uluslararası yayın yapma zorunluluğu gibi gereksinimlerle standartların yüksek tutulması, birçok akademisyenin kariyerini zorlaştırdığı iddiasıyla eleştirilmiştir. YÖK'ün, akademik yükselme ve atama süreçlerinde uluslararası yayın zorunluluğu gibi yüksek standartlar getirmesi bazı görüşlerce desteklenirken, diğerleri tarafından kariyerin önünde gereksiz bir engel olarak görülmüştür.⁴⁵⁶ Bu uygulamayı destekleyen görüşler ise, kriterlerin akademik başarıyı uluslararası standartlara ulaştırma hedefi taşıdığını savunmaktadır. Akademik nitelik bu sayede artacak ve Türkiye'deki üniversiteler küresel düzeyde rekabet edebilecek seviyeye gelebilecektir.

Akademik kriterler ve yayın politikası konusunda YÖK'e ve Doğramacı'ya yöneltilen bir başka eleştiri, araştırmaların seviyesinin düştüğü şeklindedir. Bu dönemde bilimsel araştırmaların desteklenmesi adına bazı düzenlemeler getirilmiştir. Örneğin profesör olmak için, alanlarında uygulamaya dönük çalışmalarla birlikte uluslararası çapta yayınlar yapma şartı koyulmuştur. Doğramacı döneminde yapılan bu uygulamayı kimi akademisyenler standartların gereğinden yüksek seviyeye koyulduğu gerekçesiyle, kimileriye yayın seviyesinin düştüğü sebebiyle eleştirmektedir. Bu dönemde öğretim

⁴⁵⁶ YÖK uygulamalarının tutarsızlığı iddiasıyla yapılan basında bazı yorum ve değerlendirmeler hakkında bkz. Cumhuriyet, “Her üniversite kendine göre uygulama yapıyor,” 12 Ekim 1983; “YÖK'ün yönetmelikleri yaz boz tahtasına döndü,” 30 Nisan 1985.

üyeleriyle birlikte, asistanların da araştırma ve proje geliştirmeleri teşvik edilerek onlara “araştırma görevlisi” unvanı verilmiştir.⁴⁵⁷

“Profesörlüğe yükseltilmeyi sulandıran 3455 sayılı Kanun’un yarattığı tahribat giderek artmaktaydı. Hoca da bundan çok rahatsızdı. 7 Haziran 1989’da 369 sayılı KHK ile Profesörlüğe terfi komisyonu kuruldu. Hoca’nın özel gayretleriyle geçen bu KHK’da vakıf üniversitelerine çeşitli kolaylıklar getiren hükümler de vardı.

Hoca profesörlüğe terfi için aranacak uluslararası yayın ve atıf sayılarının makul düzeyde tutulmasını istiyordu. Komisyon bu kriterleri uyguladı. Kanımca Türk yükseköğretimine önemli katkılar yaptı.”⁴⁵⁸

İhsan Doğramacı’nın YÖK başkanı olduğu dönemde, yapılan yayın sayısı ve bilimsel araştırmaların teşviki konusunda bazı verilere değinmek gerekir. Doğramacı’nın YÖK bünyesinde kurduğu kütüphane, 26 bin periyodikle zengin bir bilgi kaynağı olarak araştırmacılara geniş bir erişim ağı sunmuştur. Bu dönemde Türkiye’nin uluslararası bilimsel yayınların sayısında artış olduğundan bahsedilebilir: YÖK öncesinde yalnızca 300 olan uluslararası kabul görmüş yayın sayısı, YÖK döneminde 1800’e çıkarak yaklaşık altı kat arttığı belirtilmiştir.⁴⁵⁹ Türkiye, bilimsel yayın sıralamasında dünya ülkeleri arasında 47-48. sıralardan 34. sıraya yükselmiş olduğu öne sürülmüştür. Doğramacı dönemi YÖK’ünün bu istatistiklere dayanarak başarılı olduğu iddiasında bulunanlar vardır. Burada şunu da unutmamak gerekir ki söz konusu dönemde yayın sayısı altı kat artmış, Türkiye 48.likten 34.lüğe yükselmiştir. Fakat bu sadece YÖK’ün salt başarısıyla açıklanabilir mi? Özellikle 1983-1993 yılları arasında Türkiye’nin demokratik şeffaflık ve ekonomik olarak dünyaya entegre olma gayretleri ayrıca birçok yeni üniversitenin kurulması bu sıralamadaki yükselişin diğer faktörlerden olduğu inkâr edilebilir mi? Dolayısıyla YÖK’ü savunmak, adeta başarı mıknaatısıyla iyi olan herşeyi alıp, eleştirileri görmezden gelmek demek midir?

Türban Tartışması: İhsan Doğramacı, 1980’li yıllarda gündemi meşgul eden türban yasağı konusunda ikili oynamak ve siyasete uygun davranmakla da itham edilmiştir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Özsoylu, a.g.e. s.80-81.

⁴⁵⁸ Gürüz, a.g.e. s.129-130.

⁴⁵⁹ Özsoylu, a.g.e. 80-81.

⁴⁶⁰ Aydemir, Özdemir, a.g.m, s.118-119. Konuyla ilgili dönemin basınından bazı yansımalar: Cumhuriyet, “Modern türban,” 5 Haziran 1984; “Türban vaadi,” 6 Ocak 1987; “Türbana formül,” 7 Ocak 1987; “Türbana izin,” 29 Aralık 1989.

“Türbanın özgür bir hak olduğu; bununla birlikte üniversitelerde ideolojik sembol olarak kullanılmasına izin verilmemesi gerektiği” beyanı nedeniyle, tutarsızlık ve çelişkili olmakla suçlanmıştır.⁴⁶¹ Doğramacı’nın farklı tutum sergilemesi siyasetin etkisinden çıkamamasına bağlanmaktadır:

“Hoca, YÖK ve rektörler, Evren ile yapılan toplantılarda başka, Özal ile yapılan toplantılarda bambaşka tutum sergilediler. Rektörlerin çoğu ‘siyaseten uygun’ (politically correct) davranmayı tercih etti ve sessiz kaldı.

Hoca hem Evren hem de Özal’ı memnun edebilmek için köşke ressamı getirtti ve Mevhibe İnönü’nün başı kapalı bir fotoğrafı örnek alınarak, kabul edilebilir bir baş örtme modeli arayışına girildi.”⁴⁶²

Doğramacı’nın ikili oynamakla itham edilen bu tutumu aslında onun karşılaştığı engelleri aşma manevrası kadar, fikir ve icraatlarına inanç ve ideolojileri karıştırmama tutumuyla da ilgilidir denebilir.

Kişisel Eleştiriler: Başkanlık süresince icraatları sebebiyle, Doğramacı’nın hem destek gördüğü hem de bazı çevrelerde eleştirildiği bir gerçektir⁴⁶³; her iki perspektif de dönemin yükseköğretim düzenlemelerinin etkilerini anlamada önem taşımaktadır. Bu konuda İlber Ortaylı:

“İkinci eseri Bilkent’i kurmak için YÖK başkanlığını kullandı derler. Galiba 12 Eylül idaresi üniversitedeki bazı projelerini gerçekleştirmek için İhsan Doğramacı’nın ismine sığınmayı tercih etmiştir. YÖK, Türkiye üniversitelerinde yanlışları ve doğrularıyla hızlı bir kuruluş dönemini temsil eder. Birçok kimsenin huzuru kaçtı. Huzuru kaçıran en önemli unsur da özlük haklarıydı. İnsanlar terfi etmezlerse kızar ve haklarını arar.”⁴⁶⁴

Bir başka anekdota göre Doğramacı’ya yönelen eleştirilerden biri, eski bir rektörün siyasi nedenlerle KTÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi) görevinden ayrılmasıyla ilgilidir. Bahse

⁴⁶¹ U.Mumcu, “modern” kavramının başörtüsüyle bağdaştırılmasını ironik bir dille eleştirerek, Doğramacı’nın bu tutumunu “Batı’ya öykünen biçimsel bir modernlik” olarak nitelendirir. Yazısında şu ifadeye yer verir: “Doğramacı, herhalde türbanın modernini Paris’te görmüş olacaktır.” Bkz. “Modern Türban”, Cumhuriyet, 5 Haziran 1984’den aktaran Devrimci ve Demokrat, Uğur Mumcu Vakfı Yayınları, 1996, s.134-137)

⁴⁶² Gürüz, a.g.e. s.197.

⁴⁶³ Doğramacı, YÖK reformunun yarattığı tepkilere ve kurumsal baskılara atıfta bulunarak, görevinin zorluklarını ironik biçimde değerlendirmiştir. Bkz. Cumhuriyet, “Doğramacı: YÖK’ü kurmakla başımı arı kovanına soktum,” 3 Kasım 1985.

⁴⁶⁴ İlber Ortaylı, “Önemli İşler Yapan Kişiler Önemli Hatalar da Yapar,” *Milliyet Pazar*, 28 Şubat 2010, s. 4, https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/ilber_ortayli_28_02_2010_Milliyet_Pazar.pdf

konu olan rektör 1990’da görevini bırakmak istediğini bildirmiş, Doğramacı ise ona görevde kalması yönünde ısrarcı olmuştur. Dönemin iktidar partisi olan ANAP içindeki muhafazakâr grupların ilgili rektöre yönelik hoşnutsuzlukları olduğu gündeme gelince, Doğramacı geri adım atmıştır. Doğramacı’nın bahsi geçen hadise karşısındaki yaklaşımı, “ticari kaygıları” olduğu iddiasıyla eleştirilir:

“1990 Ağustos’unda KTÜ Rektörlüğüm sona ermeden önce, Hocaya bir dönem daha yapmak istemediğimi açıkladım. Hoca önce pekâlâ dedi. Kısa bir süre sonra Ankara’ya çağırdı, ağır baskı altında olduğunu, göreve atanabilmek için bir sürü insanın kulise başladığını ve göreve devam etmemi ısrarla rica etti. Çok direndim ama Hocaya direnmek ne mümkün, hatırı için bir yıl daha bu görevde kalmayı kabul ettim.

Olay güncelliğini korurken, Hoca beni tekrar Ankara’ya çağırdı. ANAP içindeki muhafazakâr bir grup, benden rahatsız olduğunu ifade edince, Hoca derhal yelkenleri suya indirmiş, direnç göstermemişti; kim bilir o an kafasında hangi ticari projeler vardı... böylesine uygar olmayan bir davranış zinciri ve yönetim biçimini anlayamıyor, içime sindiremiyor ve Hocaya hiç yakıştıramıyordum. Hocayı tanımaya başlamıştım.”⁴⁶⁵

Şahsıyla ilgili bir tercih değişimini ticari proje menfaatiyle açıklayan Gürüz’ün aslında şunu da unutmaması gerekir: Doğramacı’nın aile servetini Bilkent’i yaşatan vakıflara hibe etmiş olması ve bunu aile bireylerinin imzalarıyla da garanti altına alması ticari projeler ve şahsi menfaat ile açıklanabilecek bir durum mudur diye sormak gerekir.

Bir diğer eleştiri konusu ise, Doğramacı’nın kişiliğine yöneliktir. Buna göre, Doğramacı’nın YÖK’le ilgili kamu görevlerinde beraber çalışacağı kişilerin atamalarında liyakatten ziyade itaatkâr olma özelliğini daha çok önemseydiği belirtilmektedir.

“Hoca beraber çalışacağı kamu görevlerine yapılacak atamalarda insanların kalitesine genellikle bakmazdı, yakın çalıştığı kişilerin söz dinleyen munis kişiler olmasına daha çok önem verirdi.

... Yine de Hocanın olağandışı bir kişiliği olduğunu ve kendisine çok şey borçlu olduğumu ifade edeyim. Çok genç yaşlarda önemli görevlere beni getirerek önümü açtı. Hocadan çok şey öğrendim, neyin nasıl yapılacağını da, nelerin yapılmaması gerektiğini de ondan öğrendim. Zamanla, etik değerlerimizin çok farklı olduğunu gördükçe Hocadan uzaklaştım.”⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ Gürüz, a.g.e. s.133.

⁴⁶⁶ Aynı eser, s.161-162.

Önceki bölümlerde paylaşılan anekdotlardan da hatırlanacağı üzere, İhsan Doğramacı'nın kontrol edici şahsiyeti, birlikte çalışacağı kişilerin atanması sürecinde kendi görüşlerine ve uygulamalarına uyum sağlayacak isimleri tercih etmesinde etkili olmuştur. Doğramacı'nın bu yönü muhtelif zamanlarda farklı şahıslar tarafından eleştirilmiştir.

Rektör Seçim Sistemi Tartışması: Doğramacı'nın eleştirildiği bir başka husus, 1992'de YÖK'ten ayrılmasına da neden olan rektör seçimleriyle ilgilidir.⁴⁶⁷ Doğramacı'nın tasarladığı rektör belirleme uygulamasında, YÖK'ün meydana getirdiği bir “rektör arama komisyonu” tarafından belirlenen üç aday Cumhurbaşkanına sunuluyordu.⁴⁶⁸ Bu uygulama üniversite özerkliğine müdahale olarak yorumlanmış ve eleştirilmiştir.⁴⁶⁹ Boğaziçi, İTÜ, ODTÜ ve Hacettepe Üniversitesi bu duruma tepki olarak rektör adayı belirleme seçimlerine gitmiştir. Bu eleştiriler neticesinde, kanun tasarısına yeni bir madde daha eklenmiş ve günümüzde geçerli olan üniversitelerin kendi içinde seçimle belirlediği adayların Cumhurbaşkanı'na sunulduğu rektör belirleme ve atama sistemi benimsenmiştir. Doğramacı bu yeni sistemi ilkelerine aykırı bularak 10 Temmuz 1992'de YÖK Başkanlığı ve üyeliği görevini bıraktığını açıklamıştır.

Doğramacı YÖK'ü dönemine yapılan eleştirilerin ana noktası, üniversite özerkliği ve bağımsızlığı konusu üzerinden şekillenmektedir. Buradaki temel ayrım üniversite idaresinde farklı görüşlerin olmasıdır. Kasım 1981'de tüm üniversitelerin YÖK'e bağlanmasıyla, üniversiteler kendi iç bağımsızlıklarını kaybetmiş ve idari ve bilimsel konularda bir üst mertebeye karşı sorumlu hale gelmişlerdir. Kuruluş amacı Türkiye'deki üniversitelerin koordinasyonunu sağlamak olması gerekirken YÖK kontrol, denetim ve atamalarla merkeziyetçi bir idare sergilemiştir.

YÖK ve İhsan Doğramacı'nın bahsi geçen eleştirileri almasında, bu kurumun 12 Eylül konjonktüründe kurulması oldukça etkilidir. 1402 sayılı kararname ile üniversitedeki akademisyenlerin ideolojik gerekçelerle görevlerinden alınması, bilimsel ve özgür

⁴⁶⁷ Cumhuriyet, “Özal yine onu seçti – Doğramacı YÖK'e devam,” 30 Aralık 1991.

⁴⁶⁸ Aydemir, Özdemir, a.g.m. s.118.

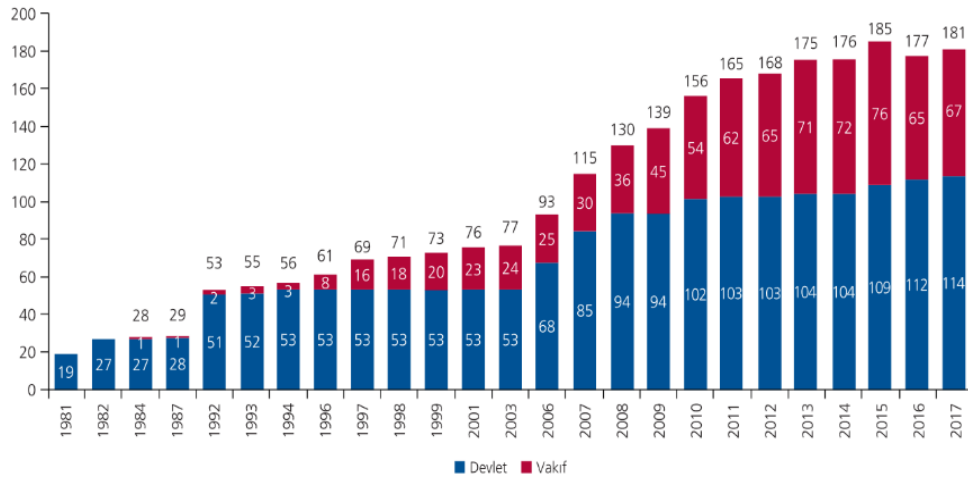
⁴⁶⁹ Örneğin bir yazıda üniversite rektörlerinin “Eurovision benzeri bir puanlama sistemiyle” seçildiği, bu yöntemin objektiflikten uzak olduğu ve sürecin çeşitli “dedikodu ve hurafelerle” gölgelendiği ileri sürülmektedir. Söz konusu ifade, 1980'ler boyunca YÖK'ün merkeziyetçi yapısına ve akademik özerklik tartışmalarına yönelik eleştirilerin basındaki yansımalarından biridir. Bkz. Nokta Dergisi, “Üniversite Rektör Seçimleri: Rektörel Ayak Oyunları” 19 Temmuz 1987, s. 11.

düşünceye büyük darbe vurduğu gibi YÖK’ün daha kuruluş aşamasında imajına ciddi zarar vermiştir. Takip eden süreçte yaşanan akademik tasfiyeleri engelleyemeyen YÖK başkanı, üniversite camiasında haklı olarak eleştirilmektedir. Bu konuda Doğramacı, üzüntüsünü dile getirerek adeta şöyle günah çıkarmakta:

“Doğramacı’ya hasta ziyaretim sırasında söz döndü dolaştı 1402’liklere geldi: Bir profesör kolay mı yetişiyor? Yazık değil mi bunca profesöre? Niye dönemiyorlar bu öğretim üyeleri?

Yanıtı şöyle oldu: “Yürürlükte bulunan kanun hükümleri engellemiyorsa, bu şekilde ayrılmış öğretim üyelerinin üniversitelere, özellikle ihtiyaç duyulan üniversitelere dönmelerine, şahsen tamamen taraftarım.”⁴⁷⁰

YÖK’ün askeri müdahale döneminde kurulması, bu kurumla alakalı tartışmaların merkezine üniversitelerin özgürlüğü, idari özerklik, akademik özgürlük gibi kavramların yerleşmesine neden olmuştur. Bu süreçte, YÖK’ün üniversitelerdeki akademik verimliliği artırabilecek uygulamaları gölgede kalmıştır. YÖK’le beraber, İhsan Doğramacı’nın başkanlık yaptığı dönemde, 2’si vakıf olmak üzere toplam 34 yeni üniversite kurulmuş, böylece Türkiye’de üniversite sayısı 19’dan 52’ye yükselmiştir.⁴⁷¹

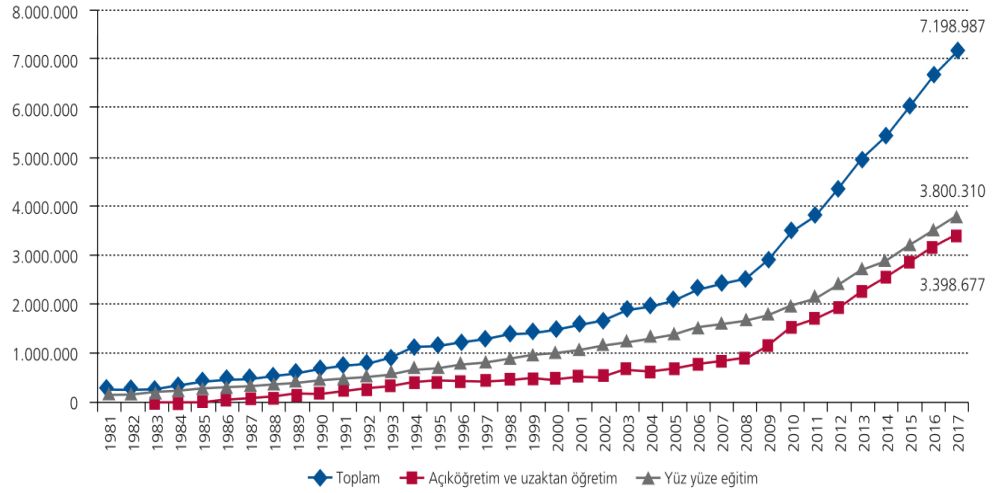
Grafik 1. Yıllara Göre Türkiye’de Üniversite Sayıları.⁴⁷²

⁴⁷⁰ Uğur Mumcu, “Hasta Ziyareti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1987’den aktaran Ertuğ, a.g.e. s.139. Akademisyenlerin geri dönmesi hakkında ayrıca bkz. Cumhuriyet, “1402’lilere YÖK tazminatı,” 12 Aralık 1989.

⁴⁷¹ Durmuş Günay, Aslı Günay, “Türkiye’de Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Durumu”, *Yükseköğretim Dergisi*, 2017, cilt: 7, sayı: 3, s.162.

⁴⁷² Aynı eser, s.163. Grafiklerdeki veriler aynı kaynaktan alınmıştır.

Üniversite ve okullaşmanın artmasıyla birlikte, ülke genelinde yükseköğretime katılım sayısı yükselmiştir.⁴⁷³ 1981-1992 yılları arasında büyüme hızı sürekli bir artış göstermiştir. YÖK kurulduğu yıl olan 1981 itibariyle Türkiye’deki üniversitelerde öğrenci sayısı 237 bin iken, bu sayı 1992 yılına gelindiğinde 810 bin seviyelerine çıkmıştır.

Grafik 2. Türkiye’deki Üniversitelerde Yıllara Göre Öğrenci Sayısındaki Değişim.⁴⁷⁴

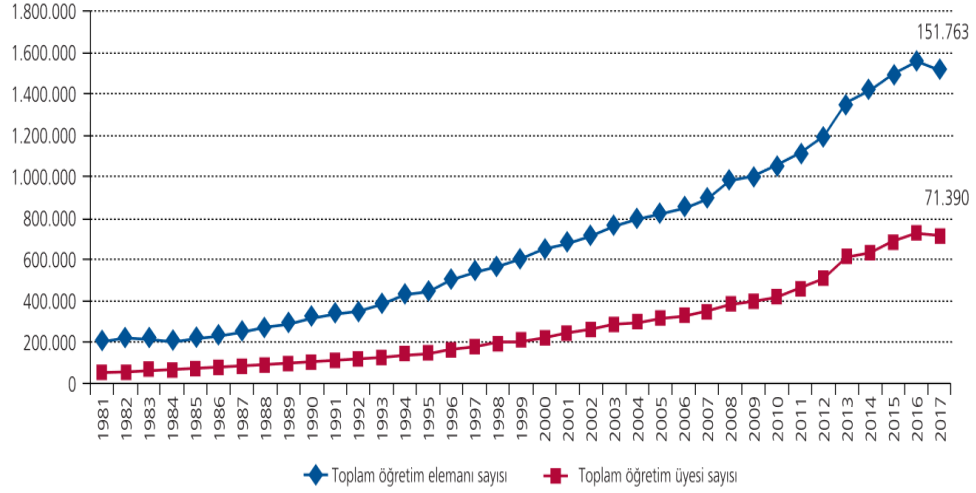
Üniversiteye giden öğrenci sayısının bu denli artması, haliyle öğretim üyelerinin sayısında da bir artışa neden olmuştur. Yurt genelinde yeni üniversiteler açılmış, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir dışında kalan Anadolu şehirlerinde üniversite ve yüksekokullar kurulmak suretiyle yeni kadrolar açılarak akademik kadro hareketliliği sağlanmıştır. Bu gelişmeler, kentlerde sosyo-kültürel ve ekonomik hareketliliğin artmasına da etki etmiştir. YÖK öncesi kurulmuş “tabela üniversiteleri” İhsan Doğramacı’nın YÖK başkanlığı döneminde bina, personel ve akademik kadro eksiklikleri giderilerek eğitim-öğretime başlamıştır.⁴⁷⁵ Yeni akademik kadrolar oluşturmak için yurt genelinde bütün üniversitelerde lisansüstü programlara yönelim teşvik edilmiştir. Öte yandan yıllara göre yapılan yayın sayısında artış yaşanmasına rağmen kaliteli yayın olarak adlandırılan yayın sayısında ise az da olsa bir düşüş söz konusudur. Bu durum, İhsan Doğramacı’nın YÖK

⁴⁷³ Phyllis Lepon Erdoğan, Şinasi Özsoylu, “İhsan Doğramacı’yı Hatırlamak”, *Türk Pediatri Dergisi*, cilt:53, sayı: 1, 2011, s.2.

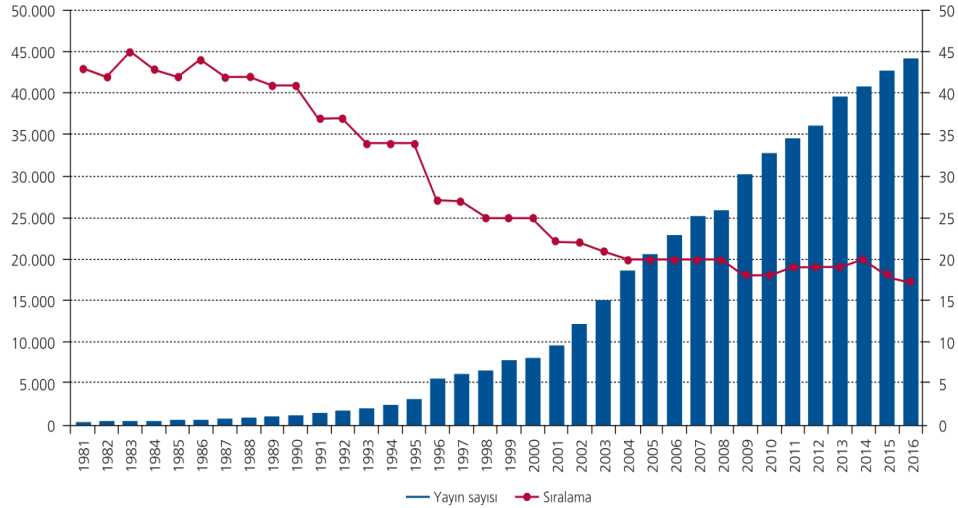
⁴⁷⁴ ÖSYM Yükseköğretim istatistikleri (1981–2013) ve YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014–2017)’nden aktaran Günay, a.g.m. s.170.

⁴⁷⁵ Ertuğ, a.g.e. s.238.

başkanlığı döneminde yayınlardaki kalitenin düştüğü konusunda eleştiri getirenlerin haklılık payı olduğunu gösterir.

Grafik 3. Yıllara Göre Türkiye’de Akademik Personel Sayısındaki Değişim.⁴⁷⁶

Grafik 4. Türkiye’nin Bilimsel Yayın Sıralamasında Dünyadaki Yeri.⁴⁷⁷

Üniversiteleşmeye dair olumlu sayılan bazı gelişmelere rağmen, Doğramacı YÖK’ü akademik özgürlük ve özerklik tartışmalarının gölgesinde kalmıştır. 12 Eylül askeri yönetimiyle ilişkilendirilen YÖK’ün imajı, bu süreçte ciddi zarar görmüş, Doğramacı ise dönemin şartları ve eleştirileri arasında denge bulmaya çalışmıştır.

⁴⁷⁶ Günay, a.g.m, s.172.

⁴⁷⁷ Aynı eser, s.175.

Ancak tartışmalar bununla sınırlı kalmamıştır. Özellikle 1402 sayılı kanunla yapılan akademik ihraçlar, Bilkent Üniversitesi'nin kuruluşu, rektör atamalarında öğretim üyelerinin seçim hakkının kısıtlanması ve akademik yükselme sistemine getirilen bazı engeller YÖK'ün merkeziyetçi yapısının eleştirilmesine yol açmıştır. Böylece Doğramacı'nın sisteminde uygulamada merkeziyetçi ve idari özerkliği kısıtlayan bir üniversite yönetimi modeli ortaya çıkmış, bu durum onun en çok tartışılan yönlerinden biri olmuştur.

Sonuç olarak, birçok eleştirinin odağında yer almakla birlikte, YÖK ve İhsan Doğramacı, Türkiye'de yükseköğretimin merkeziyetçi kurumsallaşması ve üniversiteleşmenin toplumsal tabana yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. YÖK'ün kuruluşunun ardından, üniversite sayısında kayda değer bir artış yaşanmış, bilimsel üretim ve akademik faaliyetler niceliksel olarak genişleme eğilimine girmiştir. Bununla birlikte, bu olumlu gelişmeleri yalnızca Doğramacı'nın icraatlarıyla sınırlamak doğru olmayacaktır. Aynı dönemde yürürlüğe giren liberal ekonomik politikalar, Türkiye'nin dış dünya ile entegrasyon süreci ve yükseköğretimi yaygınlaştırmayı hedefleyen siyasi planlamalar, bu dönüşümün arka planını oluşturan diğer belirleyici etkenlerdir. Dolayısıyla, yükseköğretimdeki genişleme hem Doğramacı başkanlığında YÖK'ün hem de 1980'ler Türkiye'sinin küresel yönelimlerle uyumlu kalkınma politikalarının ortak ürünüdür denebilir.

6. BÖLÜM

SON DÖNEMİ, VEFATI ve MİRASI (1992-2010)

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünya genelinde liberal-demokratik değerler, piyasa ekonomisi ve küreselleşme belirginleşmiş, üniversiteler bu yeni düzenin bilgi üretimi ve insan sermayesi merkezleri haline gelmiştir. Türkiye'de 1990'lı yıllar, koalisyon hükümetleri, ekonomik krizler, terör sorunu ve laiklik eksenli gerilimler içinde geçmiştir. Küresel ölçekte aynı dönem, Avrupa Birliği'nin genişlemesi, Bologna Süreci'nin (1999) başlaması ve bilgi toplumu politikalarının öne çıktığı bir dönüşüm evresidir.

Bu bölümün amacı, İhsan Doğramacı'nın 1992 sonrası yaşamını ortaya koymaktır. Emeklilik yıllarında sürdürdüğü eğitim ve sağlık alanındaki çalışmaları, kültür-sanat faaliyetleri, uluslararası kuruluşlardaki çalışmaları; ayrıca Türkiye'nin özellikle doğusuna ve memleketi Erbil'e yönelik projeleri, hastalığı ve vefatının ardından toplumda bıraktığı yansımalar ve maddi-manevi mirası bu kısımda ele alınmaktadır.

6.1. HAYATININ SON DÖNEMİ

1992 yılında YÖK Başkanlığı görevinden ayrılan İhsan Doğramacı, vefat ettiği 2010'a kadar zamanını ulusal ve uluslararası alanlarda akademik, sosyal ve kültürel faaliyetlerle geçirdi. Türkiye ve dünyada eğitim ve sağlık kalkınmasına yönelik projeler içinde yer aldı. Bilkent Üniversitesi'nin büyümesine öncülük etti ve uluslararası kuruluşlardaki görevleriyle birçok ödül ve unvanla onurlandırıldı.

6.1.1. Emekliliğinde Bilkent ve Diğer Faaliyetleri

İstifa sonrası Doğramacı'nın YÖK üzerinde etkisinin dolaylı da olsa devam ettiği görülmektedir.⁴⁷⁸ Özellikle 1992'de rektör atama sistemindeki değişikliklere karşı tutumu, buna örnek verilebilir. Bu konuda:

⁴⁷⁸ Cumhuriyet, "Rektör Doğramacı'dan sorulur," 27 Temmuz 1992.

“Hoca da yeni YÖK Başkanı Mehmet’e (Sağlam) ateş püskürmeye başlamıştı. Her gördüğünde bana yana yakıla Mehmet’i şikayet ediyor, onu YÖK Başkanı yapmakla (aday göstermekle) hayatının en büyük hatasını yaptığını söylüyordu...”⁴⁷⁹

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere başkanlığını bırakmasına rağmen, bir taraftan YÖK’teki gelişmeleri takibe devam ediyor ve önemsiyordu. Bu durum, onun yükseköğretim sistemindeki güç ve etkisini koruma arzusunun bir yansıması olarak değerlendirilebileceği gibi Türkiye’nin ilk vakıf destekli özel üniversitesi olan Bilkent’i koruma ve gözetme çabasıyla da ilişkilendirilebilir. Nitekim bir anekdot Doğramacı’nın YÖK’ten ayrıldıktan sonra daha ziyade Bilkent’i ilgilendiren konulara odaklandığını şöyle vurgulamaktadır:

“Hoca, görünürde rapora (1994 TÜSİAD Raporu) ilgisizdi ama satır satır okuyup Bilkent’i ve ticari faaliyetlerini ilgilendiren bir husus bulunup bulunmadığına baktığına eminim. Raporda bulunan diğer hususlar bana göre, Bilkent’in kurulduğu 1984’ten beri onu ilgilendirmiyordu.”⁴⁸⁰

Doğramacı’nın bu dönemdeki odağı, Bilkent Üniversitesi’nin gelişimidir.⁴⁸¹ Dolayısıyla diğer üniversitelere model olması gayretindedir denebilir. Bu amaçla üniversitenin eğitim ve araştırma kapasitesini artırmaya yönelik projeler hayata geçirildi. 1998 yılında Bilkent Kütüphane ve Bilgi Merkezi’nin tamamlanması, üniversitenin dünya çapında tanınırlığını artıran önemli bir adım oldu. Bu modern kütüphane, Türkiye’nin en geniş koleksiyonlarından birini barındırarak öğrencilere ve akademisyenlere bilgiye daha kolay erişim imkânı sundu.

Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi de Doğramacı’nın özel ilgi alanlarından. Özellikle eski Sovyetler Birliği’nden müzisyenleri fakülteye kazandırarak, hem Türkiye’de klasik müzik eğitimine katkı sağladı hem de üniversitenin uluslararası bir sanat merkezi haline gelmesine yardımcı oldu. Bunun yanı sıra *Mühendislik, İşletme, Hukuk ve Sosyal Bilimler Fakültelerinde* nitelikli kadrolar oluşturularak, üniversitenin akademik itibarı artırıldı.

Finansal sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla Bilkent Vakfı’na bağlı şirketler tarafından elde edilen gelirler altyapı yatırımlarına yönlendirildi. Tepe, Meteksan gibi şirketler hem

⁴⁷⁹ Gürüz, a.g.e. s.166.

⁴⁸⁰ Aynı eser, s.166.

⁴⁸¹ Cumhuriyet, “Doğramacı’dan Bilkent’e 2,5 milyar bağış,” 26 Mart 1987; “Bilkent’e devredilen arazi Hacettepe’nin,” 19 Ekim 1991.

Bilkent Üniversitesi'nin ihtiyaçlarını karşılamış hem de eğitim ve araştırma projelerine kaynak sağlamıştır.

Yükseköğretimi hayatının merkezine koyan Doğramacı, son döneminde Türkiye'de ilk ve ortaöğretim düzeyinde de çeşitli teşvik ve girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda Bilkent Erzurum Laboratuvar Okulu (BELS), 2007'de Erzurum'un Palandöken ilçesinde açılmıştır. İhsan Doğramacı Vakfı tarafından kurulan okul, Türkiye'nin doğusunda eğitim fırsatlarını artırmak amacıyla Bilkent Üniversitesi'ne bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Okul MEB, IGCSE (Uluslararası Genel Öğretim Sertifikası) ve Uluslararası Bakalorya (Ortaöğretim Programı) müfredatını sunmaktadır. 2006'da çıkarılan 5526 sayılı kanunla açılması onaylanan okul, modern eğitim uygulamaları ile Türk eğitim sistemine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2003 yılında başlatılan “Haydi Kızlar Okula Kampanyası”, kız çocuklarının okula gitmesini engelleyen ekonomik ve toplumsal engelleri ortadan kaldırmayı amaçlayan önemli bir girişimdir. Türkiye'nin okullaşma oranının en düşük olduğu illerinden başlatılan bu kampanya, özellikle ekonomik güçlükler nedeniyle kız çocuklarını okula göndermekte isteksiz olan ailelere yönelik olarak tasarlanmıştır. Kampanyanın başarılı olabilmesi için maddi yardımlar büyük bir önem taşımış, bu bağlamda Doğramacı, kişisel olarak 125.000 dolarlık bir bağışta da bulunmuştur. Bu katkı, Doğramacı'nın eğitimde fırsat eşitliği yaratmaya yönelik kararlı tutumunu ve sosyal sorumluluk projelerine desteği bakımından bir örnek sayılabilir.

6.1.2. Ticari Faaliyetleri

1992 yılında YÖK'ten ayrılan İhsan Doğramacı, dikkatini daha ziyade ulusal ve uluslararası çapta sağlık, eğitim ve finansal girişimlere yöneltmiştir. Bu dönemde Bilkent bünyesinde bulunan Tepe İnşaat ve Mobilya başta olmak üzere Meteksan ve diğer birçok şirketin dışarıya da iş yapmasını sağlayarak üniversiteyi destekleyen vakıfların gelirlerini artırma yoluna gitmiştir. Meteksan, özellikle teknoloji ve mühendislik alanlarında faaliyet gösteren bir şirket olarak bu süreçte önemli bir rol oynamıştır.

Bilkent Üniversitesi Doğramacı'nın ticari faaliyetlerinin merkezindedir. Bilkent'e yapılan yatırımlar ve bu yatırımların ticari boyutları dikkat çekicidir. Bünyesindeki firmaların

hem özel hem de kamudan iş alması, üniversitenin finansal kaynaklarını artırmıştır. Bununla birlikte özellikle ÖSYM sınavlarının Meteksan tarafından yapılması gibi gelişmeler, devlet imkanlarının Bilkent menfaatine kullanıldığı yönünde tepki doğmasına yol açmıştır.

İhsan Doğramacı, Bilkent Üniversitesi'nin güçlü bir finansal yapıya kavuşması için şirketlerin iş yapması kadar kendi imkanlarını da seferber ederek çok önemli yatırımlar yapmıştır. Mal varlığının büyük bir kısmını kurduğu vakıflara devretmiştir. 1993 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne gönderilen Bilkent'e dair bir raporda, üniversite kompleksine 300 milyon dolarlık bir yatırım yapıldığı belirtilmiştir.⁴⁸² Ayrıca, vakıfların Bilkent Üniversitesi'ne tahsis edildiği ve o dönemdeki değerinin 2 trilyon lira olduğu belirtilmiştir. Bu vakıflar, üniversitenin finansal altyapısını desteklemiş ve Bilkent Üniversitesi'nin büyümesine katkı sağlamıştır.

Doğramacı'nın mal varlığının büyük kısmını kendi kurduğu vakıflara bağışlamış olması ve bu kaynağın eğitim ve sağlık harcamalarını desteklemek için kullanılması “sadece kendi ticari çıkarlarını düşündüğü” ithamlarının sorgulanmasına yol açmaktadır. Eşi ve kendi ailesinden kalan finansal kaynaklar sayesinde zaten bir servete sahipti. Mal varlıklarının vakıflara devredilmesiyle ilgili kızı Şermin hanım şu ifadeleri kaydetmiştir:

“Annem ve babam ikisi de varlıklı ailelerden geliyordu. 30 yıl önce bize 'Sizin eksikliğiniz var mı, yeteceği kadar alın ve sonra gerisini bağışlayacağım, ama hiçbir hakkınız olmayacak.' diye sordu. Hiçbirimizin zaten gözü yoktu. Biz tipik memur ailesi gibi büyüdük. Annemde ve babamda lüzumsuz, israf diye bir şey yoktu. Başka nesildik biz. Vakıflar ve şirketlerden de hiç para almıyoruz. Bana bazen vakıftan ne kadar para aldığımızı soruyorlar. Bunlar bize tuhaf gelen sözler.”⁴⁸³

Bu ifadeler, Doğramacı ailesinin haklarındaki çeşitli spekülasyon iddialara karşı verdikleri bir cevap niteliğindedir.

⁴⁸² Özsoylu, a.g.e. s.35.

⁴⁸³ “Ömrünü tıbbı ve eğitime vakfeden İhsan Doğramacı'yı kızı Şermin Savaşçı anlattı”, *Anadolu Ajansı*, 25.02.2022, Erişim tarihi: 13.02.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/omrunu-tibba-ve-egitime-vakfeden-ih-san-dogramaci-yi-kizi-sermin-savasci-anlatti/2514367>

6.1.3. Eğitim ve Sağlık Alanında Uluslararası Faaliyetleri

İhsan Doğramacı'nın bu dönemdeki çalışmaları eğitim ve sağlık alanında yalnızca Türkiye'de değil, uluslararası ölçekte de etkili olduğunu göstermektedir. Aşı kampanyaları gibi somut projelerle halk sağlığına katkıda bulunurken, global kuruluşlarda üstlendiği rollerle dünya genelinde sağlık ve eğitimde hizmetlerde bulunmuştur.⁴⁸⁴

YÖK'ten ayrıldıktan sonra da eğitim ve sağlık alanındaki uluslararası çalışmalarına hız kesmeden devam eden Doğramacı UNICEF, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Pediatri Kurumu (IPA) gibi önemli kuruluşlarda üstlendiği aktif görevlerle, sağlık ve eğitim politikalarının şekillendirilmesine katkılarda bulunmuştur. Özellikle savaş bölgeleri ve gelişmekte olan ülkelerde çocuk sağlığı, beslenme ve eğitim gibi temel sorunlara çözüm üretmeye yönelik çalışmaları dikkat çekicidir.

Bu kuruluşlarla yürüttüğü çalışmalarla Doğramacı çocuk sağlığı, halk sağlığı ve eğitim alanında yurtdışı hizmetlerde de bulunmuştur. WHO ile uzun yıllar süren iş birliğini 1992 sonrasında da sürdürmüştür. WHO aracılığıyla Kamerun, Nijerya, Brezilya ve Kanada gibi ülkelerdeki tıp fakültelerinin açılmasına önemli katkılarda bulunmuş, ayrıca bu ülkelerdeki sağlık eğitimi projelerine danışmanlık yapmıştır. Afrika'da başlayan projeler, Doğramacı'nın sağlık alanındaki uluslararası gayretlerinin bir örneğidir.

UNICEF, Doğramacı'nın çocuk sağlığı alanındaki çalışmaları için kritik bir platform olmuştur.⁴⁸⁵ 1992'de, UNICEF'in New York'taki Program Komitesi Başkanlığı görevine getirilen Doğramacı, çocuk sağlığı projelerini yönetmiştir. UNICEF ile yürüttüğü projeler, dünya genelinde çocukların aşılınması ve beslenme gibi temel sağlık sorunlarının çözülmesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, 1992 yılında Uluslararası Pediatri Kurumu (IPA) ve Uluslararası Yükseköğretim Konferansı (ICHE) Onursal Başkanlıkları görevine getirilmiştir. Bu unvanlar onun pediatri ve yükseköğretim alanlarında bir otorite olarak kabul edildiğini göstermektedir.

⁴⁸⁴ Coşkun A.- Buzgan T., "Türkiye'de Aşılamaya: Nereden Nereye?" *Sağlıkta Nabız Dergisi*, 2009, <http://www.sagliktanabiz.com/index.php?sayfa=veriler&id=278>'den aktaran Erdoğan, Özsoylu, a.g.m. s.2

⁴⁸⁵ Muslih Fer, "Çocuk Hakları ve Unicef II", *Yeni Adam*, Haziran 1979, cilt 45, sayı 979, s.6. İnternet adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/13784>.

1997-1998 yıllarında IPA, UNICEF, WHO, FIGO ve UNFPA tarafından oluşturulan Task Force'un başkanlığını üstlenmiştir. Bu görevde, dünya genelinde nüfus ve sağlık sorunlarına yönelik çözüm önerileri geliştirmiştir. UNICEF Türkiye Millî Komitesi'nde uzun yıllar süren başkanlık görevinin ardından 2003 yılında Onursal Başkan unvanını alan Doğramacı, ilerleyen yaşına (88) rağmen çocuk sağlığı projelerine yönelik çalışmalara destek vermeyi sürdürmüştür.

Savaş Bölgelerine Ziyaretler ve Yardım Çalışmaları: 1992 yılında Yugoslavya dağılış sürecinde işgale maruz kalan Saraybosna'ya gerçekleştirdiği ziyaret, dünya barışı adına anlamlıdır. O dönemde, savaşın yarattığı yıkımın ortasında, çelik yelek giyerek Bosnalı çocuklar için yardım kampanyaları başlatmış ve savaşın yıkıcı etkilerini Birleşmiş Milletler aracılığıyla dünya kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu dönemde, çocuk sağlığı alanındaki gayret ve faaliyetleri, UNICEF tarafından verilen *Maurice Pate Ödülü* (1995) ile uluslararası düzeyde takdir edilmiştir. Dr. Robert J. Bigge'nin şu sözleri, bu katkıların önemini özetlemektedir: "Dr. Doğramacı sayesinde binlerce bebek bugün çok daha sağlıklı."⁴⁸⁶

Fotoğraf 62. Üstte Bosna Hersek'te (1992). Altta Atatürk Çocuk Hastanesi, Kabil-Afganistan (2002).

⁴⁸⁶ Grabowski, *İhsan Doğramacı Spirit*. (Video)

Bunun bir başka örneği de 2001 yılında Afganistan’a yaptığı ziyaret olmuştur. Eşi Ayser ile birlikte, savaşın ortasında ve zor koşullarda, bölgede uluslararası yardım kaynaklarını harekete geçirmek için çalışmalar yapmıştır. Bu girişimleri, yalnızca sağlık ve eğitim alanında değil, insani krizlere karşı duyarlı olduğunu göstermektedir.

Uluslararası Çocuk Merkezi ve Aile Sağlığı Vakfı: 1977’de Paris’teki Uluslararası Çocuk Merkezi’nin bir şubesini Ankara’da açan Doğramacı, çocuk sağlığı, eğitimi ve çocuk hakları üzerine çalışmaları Türkiye’ye taşımıştı. Paris’te bulunan Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC), finansal nedenlerle 1999 yılında kapanmak zorunda kalmıştı. Doğramacı bu önemli kurumun hayata dönmesini sağlamak için merkezi Ankara’da yeniden kurdu. 2004’te Türkiye’de bir sivil toplum kuruluşu olarak tescil edilen ICC, 2010’da WHO tarafından “İşbirliği Merkezi” olarak tanınmıştır. Bu merkez çocuk hakları, beslenme, aşılama ve ergen sağlığı gibi konularda projeler geliştirmektedir.⁴⁸⁷

Doğramacı’nın sağlık ve eğitim hizmetlerindeki felsefesi şu cümlelerde özetlenmektedir:

“Her şeyi devletten beklememeli; ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte toplumların yaşam kalitesini artırmak mümkün.”⁴⁸⁸

Uluslararası alanda yürüttüğü çalışmalarla pek çok prestijli ödüle layık görülmüştür. UNICEF’in 1995’teki *Maurice Pate Ödülü*’nün ardından, aynı yıl *Soranos Bilim ve Dostluk Ödülü* (Yunanistan) ile de bilimsel ve insani katkıları takdir edilmiştir. 1998’de, Avrupa Konseyi’nin “Barış, Adalet ve Hoşgörü” Ödülü ise, Doğramacı’nın çocukların haklarını savunma noktasındaki uluslararası etkinliğini ve barışa verdiği önemi onurlandırmıştır.

⁴⁸⁷ Uluslararası Çocuk Merkezi bugün Bilkent Kütüphane binası içinde bulunan Bilkent Vakfı bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir. İnternet adresi: <https://www.icc.org.tr/> Erişim tarihi: 22 Mart 2025.

⁴⁸⁸ Grabowski, *İhsan Doğramacı Spirit* (video).

Fotoğraf 63. Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC) Toplantısında Doğramacı, (Ankara 2006).

Sağlık ve eğitim alanında, *Türkiye Sağlık ve Eğitim Ödülü* (1999) gibi ulusal ödüller de verilmiştir. 2000 yılında, *T.C. Dışişleri Bakanlığı Üstün Hizmet Ödülü* ile sağladığı katkılar takdir edilmiştir. Ayrıca 2004 yılında Japonya'dan aldığı *Dr. Jushichiro Naito Uluslararası Çocuk Sağlığı Ödülü*, çocuk sağlığına yönelik çalışmalarının uluslararası düzeydeki etkisini vurgulamaktadır. 2007 yılında ise *TBMM Onur Ödülü* ile toplum sağlığına yönelik çalışmaları onurlandırılmıştır.

2009 yılında, Doğramacı'nın küresel sağlık alanındaki çalışmaları, Dünya Halk Sağlığı Dernekleri Federasyonu'nun *Yaşam Boyu Başarı Ödülü* ve *Tıp Bilimleri İslami Kurumu Ödülü* ile onurlandırılmıştır.

6.1.4. Kültürel ve Sosyal Etkinlikleri

İhsan Doğramacı, hayatı boyunca kültürel ve sosyal faaliyetlere önem vermiş, hayatının son döneminde de bu alandaki etkinliğine devam etmiştir. Bilkent Senfoni Orkestrası'nın (1993) kuruluşuna öncülük ederek Türkiye'de klasik müzik kültürünün yaygınlaşmasına katkıda bulunmuş, uluslararası düzeyde ünlü sanatçıların performanslarını Türkiye'ye taşımıştır. Aynı zamanda, Bilkent'teki evinde düzenlediği davetler, sanata ve kültüre duyduğu ilginin bir yansıması olmuştur. Bu etkinliklerde özel resitaller, küçük konserler, şiir dinletileri ve entelektüel sohbetler yapılmış, evdeki Picasso ve Miro gibi dünya sanatının önemli eserleriyle Türk sanatına ait nadide parçalar, misafirlerini etkilemiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁹ Talat Halman, "10 Dahi", *Bütün Dünya 2000 Dergisi*, 2010, sayı 4, s.24.

Uluslararası düzeyde pek çok üst düzey misafiri de ağırlamış, bu davetlerde Doğramacı'nın hem Türk kültürü hem de dünya kültürüne olan ilgisini yansıtan etkinlikler düzenlenmiştir. Bu davetler, oturma düzeninden sunulan yemeklere ve müzik dinletilerine kadar tüm ayrıntılarıyla Doğramacı'nın titizliği ve zarafetiyle şekillenmiştir. *İslami Tıp Bilimleri Örgütü* (IOMS) kurucusu ve başkanı Abdul Rahman Al-Awadi, Doğramacı'nın evini şu sözleriyle tanımlar: “O büyük, zarif ve güzel döşenmiş evin her köşesi Profesör İhsan Doğramacı'nın ruhunu yansıtıyor. Odalardan birinde kendisine takdim edilen tüm onur madalyaları var.”⁴⁹⁰ Bilkent'teki ev, sanatsal ve kültürel organizasyonlara ev sahipliği yaparken bir yandan birçok çevreden insanın özel davetler ve toplantılarla bir araya geldiği güçlü ilişkiler kurduğu bir ortamdır. İhsan Doğramacı burada dünyanın en etkili konumlarında bulunan şahısları ağırlamış ve çeşitli ziyafetler vermiştir.

Doğramacı sanat ve edebiyata olan ilgisi henüz genç yaşlarda başlamış, Erbil'de ailesinin yanındaiken babası Ali Paşa'nın verdiği davetlerde o yöreye has kültürel motifleri görüp dinleyerek büyümüştü. Hayatının son döneminde de bulunduğu ortamlarda ve verdiği davetlerde Erbil türkülerine olan sevgisi ve Fuzulî ile Bâkî gibi klasik edebiyatın büyük isimlerinden ezbere şiirler okuması, Türkmen kültürüne ilgi ve saygıyı göstermektedir. Yılda bir veya iki kez düzenlediği ziyafetlerde Kerkük Türkmenlerini ağırlamış, yüzlerce kişiyi son derece zengin sofralarda misafir ederek geleneksel Türkmen mutfağını ve kültürünü yaşatmaya gayret etmiştir. Aynı zamanda bu toplantılar, kendisi de bir Türkmen olan Doğramacı'nın Türkiye'de bulunan Türkmenlerle sıkı bir dayanışma içinde olduğunu göstermektedir.

Prof. Dr. Gökhan Tunçbilek, Doğramacı'nın verdiği ziyafetleri ve misafirlerini ağırlama biçimini şöyle aktarıyor:

“Annem Ergül Tunçbilek (Hacettepe Tıp Eski Dekanı) İhsan Doğramacı ile çalıştı. İhtisasta Kerküklü bir arkadaşım vardı. Doğramacı yılda bir-iki defa Kerküklüleri çağırır yemek verirdi. 200 - 300 kişi giderdi. Bizim arkadaş benden araba isterdi Bilkent'e gitmek için, birkaç sefer verdim. Bir sonrakinde beni de davet etti. Ben de orada ilk kez Türkmen yemeğine katıldım. Sofra dört dörtlük bir sofraya, bütün

⁴⁹⁰ Abdul Rahman Al-Awadi, “Highlights of İhsan Doğramacı's Life”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s.30.

protokol kurallarına uyulmuş, dört çatal burada dört bıçak burada, onları yedirip içirmeyi severdi.”⁴⁹¹

Bilkent'teki evin entelektüel ve zarif ortamı, sadece kültürel bir merkez değil aynı zamanda adeta diplomatik buluşma noktası gibiydi. Doğramacı hayatı boyunca sosyal yaşamında bürokratik ve entelektüel çevrelerle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermişti. Bu özelliğini son döneminde de sürdürmüştür. Akademik ve bürokratik uluslararası tecrübesini yaklaşık bir asırlık ömrüyle sentezleyen Doğramacı, adeta küresel bir hakem olma vasfı kazanmıştı. Öyle ki birçok ülke temsilcisi Türkiye'ye yaptıkları resmi ziyaretler sonrası Doğramacı'ya da uğrardı. Hatta Doğramacı'nın evinin, Türkiye'yi ilgilendiren bazı siyasi toplantılara da ev sahipliği yapmış olması bu durumu teyit eder. Siyasi liderlerin ve uluslararası figürlerin sıkça ziyaret ettiği bu evde, stratejik görüşmeler de gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir. 27-28 Ekim 2002'de ilk AKP hükümetini kurma sürecinde burada buluşulması, Doğramacı'nın siyasi süreçlerde söz konusu hakemlik rolüne bir başka örnektir:

“Eski Başbakanlık yetkilisinin verdiği bilgiye göre Abdullah Gül başkanlığındaki ilk AKP hükümeti Doğramacı'nın Ankara Bilkent'teki evinde kuruluyor. Masanın bir ucuna Abdullah Gül oturuyor, diğer ucuna Tayyip Erdoğan. Bakanlar Kurulu listesini hazırlıyorlar. Doğramacı müzakere odasına giriyor mu bilmiyoruz. Ama kesin olarak bildiğimiz, Bakanlar Kurulu'na kimlerin gireceği hesaplanırken, Doğramacı'nın da evde olduğudur.”⁴⁹²

Fotoğraf 64 - 65. Solda Mihail Gorbaçov ve eşi Raisa, Doğramacı'nın konutunda. Sağda Portekiz Cumhurbaşkanı Mario Soares ile evinin bahçesinde.

⁴⁹¹ Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*, 09.08.2023.

⁴⁹² Yalçın, a.g.e. s.79.

Doğramacı'nın sosyal yardımları ve vakıf çalışmaları, hayatının son döneminde de çeşitli kurum ve kuruluşlara verdiği desteklerle devam etmiştir. Kurduğu vakıflar aracılığıyla eğitim ve sağlık alanında birçok projeye destek olmuş, bireysel bağışlarla da bu katkılarını sürdürmüştür. Örneğin, Selçuk Üniversitesi'nde bir çocuk kreşi için 100 bin dolar bağış yapmış, kreşe bir piyano armağan ederek müzik öğretmeni atanmasını sağlamıştır.

“Sayın Doğramacı aynı gün törende, Konya Selçuk Üniversitesi'nde görev yapan bir eski Hacettepeli profesörle (Mehmet Haberal) konuşurken ondan güzel bir haber duydu: ‘Bir de çocuk kreşi açtık, Sayın Hocam...’ Prof. Doğramacı bu haberi duyunca cebinden çek defterini çıkardı, bir rakam yazıp, imzaladı ve eski Hacettepeli profesöre verdi. “Bu parayla kreşin ufak tefek eksikliklerini giderirsiniz” dedi. Eski Hacettepeli'nin gözleri iri iri açıldı: “Yüz bin dolar yazmışsınız Sayın Hocam” dedi. “Bu çok büyük para... Bize çok fazla...”

Eski öğrencisinin daha fazla konuşmasına izin vermedi. ‘Önce ufak tefek eksikliklerinizi giderirsiniz, daha sonra da ihtiyaç duydukça kalanından kullanırsınız’ dedi ve konuyu orada kapattı, Ankara'da yeniden açtı. ‘Çocuklar müzikle de yetiştirilmelidir’ dedi ve Selçuk Üniversitesi kreşine önce bir piyano armağan etti, bir hafta sonra da bir piyano öğretmeni atadı.”⁴⁹³

Hayatının son döneminde İhsan Doğramacı'nın Türk dünyasına olan ilgisinin belirgin şekilde arttığı görülmektedir. Bu, memleketi Erbil'e olan hasret duygusu ve bağlılığının bir göstergesidir. Azerbaycan ile kurduğu güçlü ilişkiler de bu bağlamda dikkat çekicidir. Fuzuli'nin 500. doğum yılı münasebetiyle Bilkent'te düzenlenen anma törenine Azerbaycan'dan birçok üst düzey davetli katılmıştır.

Devlet Başkanı Haydar Aliyev ile yakın dostluk kuran Doğramacı, Azerbaycan'dan düzenli olarak kültürel etkinliklere davet edilmiş, aynı zamanda Azerbaycanlı sanatçı ve akademisyenleri Bilkent Üniversitesi'ne davet ederek kültürel ve akademik işbirliği geliştirmiştir. Bilkent Senfoni Orkestrası'nda Azerbaycanlı sanatçıların yer alması, bu bağların bir göstergesidir. Bu sayede müzik ve sanat aracılığıyla iki ülke arasında kültürel iletişim güçlenmiştir. Bu çabalar, Türk dünyasının ortak kültürel mirasını ulusal ve uluslararası düzeyde temsil ve tanıtmaya amacı taşımaktadır. Aliyev 2002'de Bilkent Üniversitesi'ne bir İhsan Doğramacı heykeli hediye etmiştir. Birleşmiş Milletler bünyesinde sağlık ve çocuk hakları alanında üstün başarıları tanımak amacıyla verilen

⁴⁹³ Mete Akyol, “Bir Güzel İnsan Simgesi İhsan Doğramacı”, *Bütün Dünya* 2000, 2010, sayı 4, s.7.

İhsan Doğramacı Pediatri Ödülü, 2007’de Azerbaycan’da Mehriban Aliyeva’ya takdim edilmiştir.⁴⁹⁴

2000’li yıllarda başta UNICEF, IPA ve ICC gibi organizasyonların sosyal sorumluluk projeleri için Bilkent Otel’inde birçok balo, konser ve müzik dinletisi düzenleyerek ulusal ve uluslararası camiayı bu konuya dikkat çekmeye devam etti.⁴⁹⁵ Sanatı, eğitimi ve kültürü, hayatının merkezine koyarak Türk dünyasıyla güçlü bağları ve dünya çapında kurduğu bağlantılar, sağlık ve eğitim alanında bir öncü ve barış elçisi olarak anılmasında etkilidir.

6.1.5. Doğu İlleri ve Erbil Eğitim Projesi

Doğramacı, bir vefa örneği olarak Erbil’de eğitim ve sağlık altyapısını geliştirmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulundu. Bu kapsamda, 2007’de bir eğitim kompleksi projesiyle Erbil’de eğitim fırsatları ve sağlık hizmetlerini iyileştirmek amacıyla hastaneler ve tıp merkezleri kurulmasına destek oldu.

Bunun örneği, İhsan Doğramacı Bilkent Erbil Koleji’dir. Anadil İngilizce olmakla birlikte Türkçe, Arapça ve Kürtçe dillerinde eğitimde verilmektedir. Erbil, Doğramacı’nın 1915 yılında dünyaya geldiği, o dönemde Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı bir Türkmen ili olan ve günümüzde *Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*’nin başkenti olarak hızla gelişen bir şehir konumundadır.

Kolejin inşaatı 2008-2010 arası devam etmiş Eylül ayında küçük bir öğrenci grubuyla faaliyete geçmiştir. Okul, dünya çapında tanınan *Uluslararası Bakalorya İlk Yıllar Programı* (PYP) ve *Orta Yıllar Programı* (MYP) gibi ileri düzey eğitim modellerini benimseyerek, öğrencilerin yalnızca akademik başarı elde etmelerini değil, aynı zamanda küresel bir bakış açısı kazanmaları da hedeflenmiştir. Öğrencilerin bu programlar aracılığıyla bireysel becerilerini geliştirerek, ulusal ve küresel vizyona sahip olmaları hedeflenmiştir.

⁴⁹⁴ Namık Kemal Zeybek, “İhsan Beye Rahmet”, *Radikal Gazetesi*, 27.02.2010, s.12. İnternet adresi: https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/namik_kemal_zeybek_27_02_2010_Radikal.pdf/

⁴⁹⁵ Sedat Ergin, “Hocabey”, *Hürriyet*, 27.02.2010, internet adresi: https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/sedat_ergin_27_02_2010_Hurriyet.pdf/

Doğramacı Türkiye'nin doğusundaki kentlere yönelik de eğitim projeleri yaptı. Ona göre Türkiye'nin doğusu hep ihmal edilmiş, şark hizmeti olarak görülmüş ve burada yaşayan insanlara yeterince önem verilmemişti.

“Biz Doğu'yu hep ihmal ettik. Memurları oraya hep 'Şark hizmeti' diye yolladık. Bu yanlışımızı mutlaka düzeltmemiz gerekiyor. Oraları çekim merkezleri haline getirmeliyiz. Bunu mutlaka başarmalıyız.”⁴⁹⁶

91 yaşındayken tasarladığı projede Erzurum, Van, Malatya ve Şanlıurfa'da Bilkent Üniversitesi'ne bağlı kolejler açmak vardı. Buralarda kurulacak nitelikli eğitim kurumları sayesinde dünya standartlarında kaliteli eğitim almış gençler yetiştirilerek bölgede açılacak yenilikçi üniversitelerde eğitim elemanı olarak görev alacaktı. Böylece Doğu illerine nitelikli eğitim sunma projesi Erzurum'da hayata geçti.

İhsan Doğramacı Vakfı Özel Bilkent Erzurum Laboratuvar Lisesi, 2007 yılında Erzurum'da kurulmuş ve Türkiye'de alanında bir model okul olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bilkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü ile iş birliği içinde çalışan okul, *öğrencilere Cambridge Uluslararası Genel Ortaöğretim Sertifikası (IGCSE) ve Uluslararası Bakalorya Diploma Programı (IBDP)* gibi küresel standartlarda eğitim sunmaktadır.⁴⁹⁷

Fotoğraf 66 - 67. Solda Özel Bilkent Erbil Koleji konferans salonu. Sağda Bilkent Erzurum Laboratuvar Koleji'nin önden görünümü.

⁴⁹⁶ Tufan Türeç, “Hocabey”, *Hürriyet*, 27.02.2010, s.26.

⁴⁹⁷ Bilkent Erzurum Laboratuvar Lisesi, *Tarihçe*, <https://bels.bilkent.edu.tr/about/tarihce/> (erişim tarihi: 8 Mart 2025).

6.2. HASTALIĞI VE VEFATI

İhsan Doğramacı, hayatının son döneminde sağlık sorunlarıyla karşılaştı. Daha önce hayati ölçüde bir sağlık problemi yaşamamış olan Doğramacı, 80 yaşından sonra dahi sporu da programına katarak zamanını geçiriyordu.⁴⁹⁸ Bununla birlikte ilerleyen yaşının da etkisiyle yaşlılığa bağlı sağlık sorunları giderek arttı. Kasım 2009'dan itibaren ise Hacettepe Üniversitesi Hastanesi'nde yoğun bakımda tedavi görmekte olan Doğramacı, 25 Şubat 2010 tarihinde kanserin sebep olduğu çoklu organ yetmezliği nedeniyle vefat etti. Dönemin Hacettepe Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Uğur Erdener, Doğramacı'nın vefatına ilişkin, "Hocamızın yaşlılıkla ilgili bazı sorunları vardı. Kendisini çoklu organ yetmezliği tanısıyla kaybettik. Dolayısıyla birkaç hayati sistemi ilgilendiren sorunlar ve yaşlılık birleşince böyle bir sonuçla karşı karşıyayız" açıklamasını yapmıştır. Prof. Dr. Erdener, Doğramacı'nın vefatının 25 Şubat 2010 sabahının erken saatlerinde gerçekleştiğini ve ailesinin yanında olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁹

95 yaşında hayatını kaybetmesinin ardından hem ulusal hem uluslararası camiadan birçok kişi ve kurum üzüntülerini dile getirmiştir. Vefatı sadece ailesini değil, eğitim, sağlık ve bilim alanında bıraktığı izlerle onu tanıyan geniş bir topluluğu etkilemiştir. Doğramacı Şubat 2010'da yaşamını yitirene kadar, projelerine ve kurumsal faaliyetlerine büyük bir ilgiyle devam etmiş, ilerleyen yaşına rağmen aktif bir yaşam tarzını benimsemiştir. Vefat ettiği duyurulduktan hemen sonra ABD'nin Ankara Büyükelçisi James Jeffrey, dönem siyasetçilerinden Said Yazıcıoğlu ve Nazım Ekren, Mesut Yılmaz, Hüsamettin Cindoruk, Numan Kurtulmuş, Recai Kutan ve Mehmet Nuri Yılmaz gibi farklı kesimlerden birçok isim Bilkent'teki aile konutuna taziye ziyaretinde bulundu.⁵⁰⁰

Vefatının ardından devlet töreniyle defnedilmesi için özel bir kararname çıkarıldı. Bu karar, Doğramacı'nın itibarını yansıtması bakımından anlamlıydı. Cenazesi, uluslararası

⁴⁹⁸ Donald J. Johnston, "Bigger Than Life", *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s.149.

⁴⁹⁹ "İki Üniversite ve YÖK'ün Mimarı Doğramacı Öldü", *Radikal Gazetesi*, 28.02.2010, s.16. İnternet adresi: <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/radikal1.pdf/>

⁵⁰⁰ Cumhuriyet, "Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlanacak", 26 Şubat 2010, internet adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dogramaci-son-yolculuguna-ugurlanacak-122822/> (erişim tarihi: 3 Temmuz 2024).

geniş katılımlı bir devlet töreniyle ve olağanüstü güvenlik önlemleri altında gerçekleştirildi.

İlk tören, 27 Şubat 2010 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Sıhhiye (Merkez) Kampüsü'nde düzenlendi ve burada akademik çevrelerden geniş bir katılım sağlandı. Aynı gün öğleden sonra Bilkent Üniversitesi *Müzik ve Sahne Sanatları* Fakültesi'nde ikinci bir tören gerçekleştirildi. 28 Şubat'ta YÖK'te düzenlenen törenin ardından, Kocatepe Camii'nde cenaze namazı kılındı. Burada yoğun güvenlik önlemleri altında ve devletin üst düzey yetkililerinin katılımıyla anıldı. Naaşı, daha sonra Bilkent Doğramacıade Ali Paşa Camii'nin bahçesindeki anıt mezara defnedildi. Defin sırasında Kur'an-ı Kerim okundu ve dua edildi.⁵⁰¹

İhsan Doğramacı'nın cenaze törenine dönemin cumhurbaşkanı Abdullah Gül, TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Ürdün Prensi El Hasan, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, Anayasa Mahkemesi Başkanı Haşim Kılıç, ABD'nin Ankara Büyükelçisi James Jeffrey, YÖK Başkanı Yusuf Ziya Özcan, Merkez Bankası Başkanı Durmuş Yılmaz, iş insanı Rahmi Koç ve çok sayıda akademisyenle birlikte, siyasi parti liderleri ve üst düzey devlet görevlileri katıldı.⁵⁰² Ayrıca Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de dahil olmak üzere çok sayıda kişi taziye mesajları ve çelenk gönderdi.⁵⁰³ Bu geniş katılımlı cenaze töreni, Doğramacı'nın bilim, eğitim ve sağlık alanındaki faaliyetlerinin ulusal ve uluslararası düzeyde etkisini yansıtmaktadır.

⁵⁰¹ Cumhuriyet, “İhsan Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı,” 28 Şubat 2010, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ihsan-dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi-123320/> (erişim tarihi: 28 Eylül 2024).

⁵⁰² NTV, “Prof. İhsan Doğramacı'ya Veda,” 28 Şubat 2010, https://www.ntv.com.tr/turkiye/prof-ihsan-dogramaciya-veda,SzSdXNA_NUmoXie1RD2tGA/ (erişim tarihi: 28 Eylül 2024).

⁵⁰³ CNN Türk, “İhsan Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı,” 28 Şubat 2010, <https://www.cnnturk.com/turkiye/ihsan-dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi-132826/> (erişim: 28 Eylül 2024).

Fotoğraf 68. 28 Şubat 2010 günü Ankara Kocatepe Camii’nde düzenlenen cenaze töreninde önde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin arkasında üst düzey birçok devlet yetkilisi yürürken.

Doğramacı ailesine taziyede bulunmak isteyenler Kocatepe Camii dışına kadar uzun kuyruklar oluşturdu. Öte yandan, cenaze töreni sırasında yaşanan güvenlik önlemleri ve organizasyon eksiklikleri bazı eleştirilere de neden oldu. Türk Ocakları’nı temsilen katılan Osman Oktay, cenazeye katılmak isteyen vatandaşların ve özellikle Erbil ile Kerkük’ten gelen Türkmenlerin polis barikatları nedeniyle törene yeterince yaklaşamadığını ve bu durumun büyük bir hayal kırıklığı yarattığını ifade etmiştir.⁵⁰⁴ Bu durum, halkın ve özellikle Doğramacı’nın Türkmen hemşerilerinin cenazeye katılımını sınırlayarak bazı kesimlerde buruk bir iz bırakmıştır.

Resmî törenin ardından, 2008’de babası Ali Paşa adına inşa ettirdiği Doğramacızade Ali Paşa Camii’nin bahçesindeki anıt mezara defnedildi. Camii, modern mimari ve teknolojik altyapı özellikleriyle öne çıkan bir ibadet ve kültür merkezi olarak tasarlanmıştı. 11.944 m²’lik bir alan üzerinde kurulmuş olup, sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda seminer, sergi salonları ve diğer etkinlikler için bir buluşma noktası olarak işlev

⁵⁰⁴ Osman Oktay, “İhsan Doğramacı’nın Ardından Cenazede Devlet Töreni Böyle mi Olmalı?”, *Türk Ocakları*, 28.02.2010, <https://www.turkocaklari.org.tr/osman-oktay/ihsan-dogramaci-nin-ardindan-cenazede-devlet-toreni-boyle-mi-olmali/1525/> (erişim: 28 Eylül 2024.)

görmektedir.⁵⁰⁵ Cami içerisinde üç semavi dine mensup olanların bir arada ibadet edebileceği alanlar bulunmaktadır.⁵⁰⁶

Camiinin ölümüne yakın bir dönemde inşa edilmesi ve mezarının da burada yer alması, Doğramacı'nın yaşamı gibi ölümünü de bilinçli bir şekilde kurguladığı izlenimini vermektedir. Caminin inşasında teknolojik altyapı unsurları ön planda tutulmuştur. Mekânın aydınlatma, ısıtma ve soğutma sistemleri bilgisayar kontrollü bir programla yönetilmektedir. Tasarımında Osmanlı ve Selçuklu mimarisinden esintilere sahiptir. Bu özellikleriyle Doğramacızade Ali Paşa Camii, bânisi olan İhsan Doğramacı'nın yenilikçi ve barışçı vizyonunu yansıtmaya yönüyle dikkat çekicidir.

Fotoğraf 69. İhsan Doğramacı, 2008'de babası adına yaptırdığı Doğramacızade Ali Paşa camî kompleksindeki anıt mezara defnedildi.

Osmanlı Devleti'nin bir tebaası olarak 1915'te doğdu, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak 2010'da son yolculuna uğurlandı. Zengin bir yaşamışlık ile arkasında birçok anı ve insan biriktirdi, kurumlar inşa etti. Aynı zamanda birçok övgülere muhatap olurken, birçok eleştiriye de hedef oldu.

⁵⁰⁵ TEPE, Doğramacızade Ali Paşa Camii, <https://www.tepe.com.tr/tr/dogramacizade-ali-pasa-camii/> (erişim tarihi: 9 Ocak 2024). Ayrıca bkz. SERA, Doğramacızade Ali Paşa Camii, <https://www.sera.com.tr/tr/projeler/dogramacizade-ali-pasa-camii-108/> (erişim tarihi: 9 Ocak 2024).

⁵⁰⁶ Cumhuriyet, "Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlanacak," 26 Şubat 2010, internet adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dogramaci-son-yolculuguna-ugurlanacak-122822/> (erişim tarihi: 3 Temmuz 2024).

6.2.1. Vefatının Türkiye ve Dünyadaki Yansımaları

İhsan Doğramacı'nın vefatı, ulusal ve uluslararası alanda geniş yankı uyandırdı. Türkiye'de, yükseköğretimden pediatriye ve vakıf üniversitelerine kadar uzanan katkılarıyla anılan Doğramacı, devlet erkânından bilim dünyasına ve akademik çevrelere kadar birçok kişi ve kurum tarafından saygıyla anıldı. Dönemin Cumhurbaşkanı, başbakanı ve çeşitli parti liderleri gibi siyasiler cenazeye katılarak, onun ülkeye katkılarından övgüyle söz ettiler.

Resmi Taziye Mesajları: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül: “Türk gençliği ve ulusunun geleceği için önemli bir miras bırakan büyük bir isimdir. Kendisini bilime ve eğitime adayan Doğramacı, Türkiye'nin modernleşmesine eşsiz katkılarda bulunmuş, uluslararası arenada saygın bir yer edinmiştir. Tüm hayatını ve aile varlığını gelecek kuşaklara, gençlerin eğitim ve yükseköğrenim imkânlarının daha da geliştirilmesine adanmış eşsiz bir şahsiyettir. Bu ülke ona çok şey borçlu.”

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan: “Hacettepe Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi gibi kurumları kurarak Türkiye'ye yeni ufuklar açmıştır. İhsan Doğramacı'nın vizyonu, sadece bir akademik başarı değil, aynı zamanda Türkiye'nin dünya ile bütünleşmesi için bir rehberdir.”

TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin: “O, bir bilim insanı olarak sadece ülkemizin değil, dünyanın da saygı duyduğu bir şahsiyetti. Onun vizyonu, uluslararası düzeyde örnek alınacak bir nitelik taşımaktadır.”

Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu: “İhsan Doğramacı, bilime ve ülkesine adanmış bir hayatın en güzel örneğini sergilemiştir. Vakıf üniversitelerinin kurulması gibi devrim niteliğindeki adımlarla, Türk eğitim sistemine yön vermiştir.”

YÖK Başkanı Yusuf Ziya Özcan: “Hiçbir şeyin ayağına gelmesini beklemeyen, satranç oynar gibi hedeflerine ulaşan bir liderdi. Yükseköğretimdeki yenilikçi yaklaşımları ve vakıf üniversitelerinin öncüsü olması, onun ne kadar ileri görüşlü bir akademisyen olduğunu göstermektedir.”

Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay: “Eğitimin geliştirilmesinde ve kurumsallaştırılmasında büyük hizmeti geçen Prof. Doğramacı, uluslararası kuruluşlardaki görevleri ve aldığı ödüllerle de Türkiye'nin tanıtımına önemli katkılarda bulunmuştur.”

9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel: “İhsan Doğramacı, Türkiye'nin eğitim ve sağlık alanında gelişimine büyük katkılar sağlayan, uluslararası alanda tanınmış bir bilim insanıydı. Vakıf üniversitelerinin öncüsü olarak ülkemizin yükseköğretim sistemine yaptığı katkılar unutulmazdır. O genç yaşında kimsenin reddedemeyeceği bir başbakanlık görevini reddetti. Onun bütün hevesi, mesleğinin nimetlerinden bu ülke vatandaşlarının daha çok yararlanmasını sağlamaktı. Ben kendisini daima bir abide adam olarak görmüşümdür. Kendisi bizzat heykeldir. Onun vizyonu ve liderliği her zaman hatırlanacaktır.”

Eski Başbakan Mesut Yılmaz: “Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Türkiye'nin modernleşme yolunda attığı önemli adımların mimarlarından biriydi. Sağlık ve eğitim alanındaki liderliği ve uluslararası çalışmalarıyla hepimize örnek oldu.”⁵⁰⁷

Basın ve Fikir Dünyasından Yansımalar: Medyada da Doğramacı'nın vefatına dair birçok haber yer aldı. Bu haberler cenaze töreni ve hayatı boyunca yaptığı işlere dair değerlendirmeler yapmaktadır. İlk haber Bilkent'in kendi yayın organından geldi:

Bilkent News: Üniversitemizin Kurucusu Prof. İhsan Doğramacı'yı Kaybettik - Huzur İçinde Uyu Hocabey.. Uzun meslek yaşamı boyunca sağlık ve yükseköğretim alanlarına

⁵⁰⁷ Resmi taziye mesajlarıyla ilgili dönemin basınına bkz. T24, “İhsan Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı,” 28 Şubat 2010, <https://t24.com.tr/haber/ihsan-dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi,71462/> (erişim tarihi: 14 Aralık 2023); Yeni Şafak, “Doğramacı'nın Cenazesinde Devletin Zirvesi Buluştu,” 28 Şubat 2010, <https://www.yenisafak.com/gundem/dogramacinin-cenazesinde-devletin-zirvesi-bulustu-244172/> (erişim tarihi: 12 Ekim 2023); CNN Türk, “İhsan Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı,” 28 Şubat 2010, <https://www.cnnturk.com/turkiye/ihsan-dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi-132826/> (erişim tarihi: 28 Eylül 2024); Cumhuriyet, “İhsan Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı,” 28 Şubat 2010, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ihsan-dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi-123320/> (erişim tarihi: 28 Eylül 2024); NTV, “Prof. İhsan Doğramacı'ya Veda,” 28 Şubat 2010, https://www.ntv.com.tr/turkiye/prof-ihsan-dogramaciya-veda,SzSdXNA_NUmoXie1RD2tGA/ (erişim tarihi: 28 Eylül 2024); Milliyet, “Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı,” 28 Şubat 2010, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi-1205056/> (erişim tarihi: 6 Mart 2025).

yapmış olduğu katkılarla sonsuza dek hatırlayacağımız Hocabey'in kaybından dolayı ailesine, Bilkent camiasına, tüm ulusumuza ve uluslararası camiaya başsağlığı dileriz.⁵⁰⁸

T24 İnternet Gazetesi: YÖK ve Bilkent Üniversitesi'nin kurucusu Prof. Dr. İhsan Doğramacı son yolculuğuna uğurlandı. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından kurulan Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) kurucu başkanı, Bilkent Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı (95) devlet töreniyle son yolculuğuna uğurlandı.⁵⁰⁹

Yeni Şafak: Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) kurucusu, Hacettepe ve Bilkent Üniversiteleri'nin kurucu rektörü Prof. Dr. İhsan Doğramacı için Kocatepe Camii'nde cenaze töreni düzenlendi.⁵¹⁰

Cumhuriyet: YÖK'ün kurucu başkanı ve Bilkent Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Doğramacı uğurlanıyor.⁵¹¹

NTV: 95 yaşında hayatını kaybeden YÖK'ün kurucusu Prof. İhsan Doğramacı bugün devlet töreniyle son yolculuğuna uğurlandı. Tören, devletin zirvesini buluşturdu.⁵¹²

Milliyet: YÖK'ün kurucu başkanı ve Bilkent Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Bilkent Doğramacızade Ali Paşa Camisi'nin bahçesindeki anıt mezara defnedildi.⁵¹³

CNN: YÖK ve Bilkent Üniversitesi'nin kurucusu Prof. Dr. İhsan Doğramacı son yolculuğuna uğurlandı. Doğramacı için Kocatepe Camii'nde devlet töreni düzenlendi. Törende devletin zirvesi tam kadroydu.⁵¹⁴

⁵⁰⁸ “Huzur İçinde Uyu Hocabey”, *Bilkent News*, 26.02.2010, internet adresi: https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/ihsan_dogramaci_ozel_sayi_tr.pdf (erişim tarihi: 20 Kasım 2023)

⁵⁰⁹ “İhsan Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı”, *T24*, 28.02.2010, <https://t24.com.tr/haber/ihsan-dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi,71462>.

⁵¹⁰ Yeni Şafak, “Doğramacı’nın Cenazesinde Devletin Zirvesi Buluştu” bkz. dipnot 507.

⁵¹¹ Cumhuriyet, “İhsan Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı”.

⁵¹² NTV, “Prof. İhsan Doğramacı’ya Veda”.

⁵¹³ Milliyet, “Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı”.

⁵¹⁴ CNN Türk, “İhsan Doğramacı Son Yolculuğuna Uğurlandı”.

Radikal: Prof. İhsan Doğramacı vefat etti. Doğramacı Hacettepe ve Bilkent gibi iki üniversitenin kurucusuydu. 12 Eylül'den sonra kurulan Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) da başkanlığını yapan Doğramacı yarın Bilkent'te toprağa verilecek.⁵¹⁵

Vatan: Osmanlı döneminde ailesi önemli bir servete sahipti. Kerkük petrolünden elde edilen geliri İsviçre bankalarında bir hesaba gidiyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız Irak rejimi bu paranın transfer ve kullanımını yasakladı. Irak hükümetinden paralar için izin çıktıktan sonra İsviçre ve Amerika'daki bütün hesaplarını Türkiye'ye transfer etti. 1980'li yıllarda ise Bilkent'i de kuran 64 şirketi oldu. 80'lerde İstanbul'daki bir apartman dairesi dışındaki herşeyini, 42 bin metrekare arsasını ve Bilkent'teki evi ile çok değerli antika eşyalarının tümünü eşiyle birlikte kurdukları İhsan Doğramacı Vakfı'na bağışladı. Vakıf sözleşmelerinde Doğramacı ailesine dolaylı ya da dolaysız yardım yasaklandı. 8 dil biliyordu ve 8. dili İtalyanca'yı 89 yaşında öğrendi. 90 yaşından sonra Çince öğrenmeye başladı.⁵¹⁶

İhsan Doğramacı'nın ölümü ardından birçok farklı basın organında köşe yazıları da yayınlandı. Hayatıyla ilgili çeşitli anekdotların paylaşıldığı bu yazılarda onun hakkında değerlendirmeler bulunmaktadır.

Şefik Kahramankaptan “Müzik Devrimcisi Hocabey'in Ardından Yansımalar” başlıklı yazısında, Doğramacı'nın sadece tıp ve eğitimde değil, müzik alanında da devrimler gerçekleştirdiğini, pek çok kişinin anlamadığı bu yenilikçi yaklaşımın engellenmeye çalışıldığını ifade etmektedir:

“Hocabey, tam her şey tavsamaya başlamış, bazı kazanımlar yitirilmişken, Atatürk'ün müzik devriminin ikinci hamlesini yaptırmış bir müzik devrimcisiydi. Acaba eldeki birkaç konservatuvar, siyasetçilerin egemenliğinde, bir bakanlığa, bir genel müdürlüğe bağlı kalsaydı, bugün Türkiye'de yurt genelindeki üniversite ve yüksekokullara yayılmış müzik öğretim kurumları olabilir miydi? F. Chopin'in 200. doğum yılında yitirdik Hocabey'i... Biz de onu Chopin'in pek sevdiği 'büyük polonez' ile uğurladık sonsuzluğa... Gülsin Onay, bu Chopin polonezini, Hocabey'in 3 Nisan'daki doğum günlerinde çalardı.”⁵¹⁷

⁵¹⁵ Radikal, “İki Üniversite ve YÖK'ün Mimarı İhsan Doğramacı Öldü,” 26 Şubat 2010, internet adresi: <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/radikal1.pdf> (erişim tarihi: 15 Mart 2024)

⁵¹⁶ Vatan, “Türk Üniversite Dünyası Koca Bir Çınarını Kaybetti,” 26 Şubat 2010, <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/vatan1.pdf> (erişim tarihi: 18 Temmuz 2024).

⁵¹⁷ Şefik Kahramankaptan, “Müzik Devrimcisi Hocabey'in Ardından Yansımalar”, *Cumhuriyet Ankara Aktüel*, 05.03.2010, s.18.

Talat Halman *10 Dahi* başlıklı yazısında, İhsan Doğramacı'nın Türk tıbbı, eğitimi ve uluslararası alandaki katkılarını vurgulamıştır. Halman, Doğramacı'nın yükseköğretimdeki katkılarının yanı sıra, sosyal sorumluluk anlayışı ve hayırseverliği ile de tanındığını belirtir. Onun mirasının sadece Türkiye'de değil, dünya çapında yankılar uyandırdığına dikkat çeker:

"25 Şubat 2010 Perşembe sabahı 10 dâhi birden sonsuzluğa göç etti. O 10 dâhinin adı, İhsan Doğramacı'ydı. Birinci dâhi, pediatriğin piri idi. Ülkemizde pediatri ile Doğramacı eşanlamlıdır. Tüm bir alanı yeniden yarattı bizde Hocabey. İkinci dâhi, dillere destan bir çocuk doktoruydu. On yıllarca sayısız yavruya baktı, tedavi etti, hayata kavuşturdu. Üçüncü dâhi, tıp eğitiminde devrimciydi. Yarım yüzyıl önce kurduğu Hacettepe Hastanesi ve Üniversitesi ile Doğramacı, Türkiyemizde tıbbı ihya etti, geleceğe taşıdı, dünya için imrenilecek bir model yaptı onu. Dördüncü dâhi, üniversite yaratıcısıydı. Hacettepe'den sonra Bilkent'i Türkiye'ye armağan etti. Beşinci dâhi, iş sihirbazıydı. Azimle, hayal gücüyle, uygulama hünerleriyle sağlık ve eğitim hizmetlerinin finansmanını sağlamak için ticaret ve sanayi kurumlarını yoktan var etti. Altıncı dâhi, bir hayırseverlik anıydı. Varlığının tümünü ülkemizin bilim, sağlık ve eğitim alanında ilerlemesi amacına vakfetti. Yedinci dâhi, bir dünya şahsiyetiydi. Sekizinci dâhi, bir müzik ve sanat perisiydi. Dokuzuncu dâhi, bir 'örnek kent' mimarıydı. Onuncu dâhi, 'örnek aile babası'ydı. İhsan Doğramacı, tûba ağaçlarının ormanıydı."⁵¹⁸

Ramazan Aydın, İhsan Doğramacı'nın yaşamını ve işine olan adanmışlığını aktardığı yazısında, 88 yaşında iken dahi 2010 yılına kadar randevularıyla dolu bir takvimi olduğunu vurgulamıştır. Aydın, Doğramacı'nın azim ve enerjisiyle hayranlık uyandırırken, onun çocuk hekimliğini seçme kararının ardındaki insani motivasyonu da dile getirmiştir:

"Türkiye'de herkes ona kısaca 'Hocabey' derdi. Bilkent'teki konutuna vardığımda, akşamüzeri olmasına rağmen, görüşmesini tamamlayıp çıkarılan ve benden sonra görüşmek için bekleyenleri görmüştüm. 'Hocabey' o zaman 88 yaşındaydı. O kısa süren görüşmemizde, dünyanın değişik yerlerinden telefonlar geldiğini gözlemlemiştim. 'Hocabey' başta eğitim ve sağlık olmak üzere, ülkenin her sorunuyla da yakından ilgiliydi.

'Çok doluyum, gün boyu çalışıyorum' diyordu. Masasının üzerinde duran bir defter vardı. Konuşurken, o defteri açıp bir göz attı. 'Hocam, o nedir?..' diye sordum, 'Randevularım...' dedi. Bakmak istedim, izin vermedi. 'Bu ayki randevularınız dolu mu?' deyince, güldü: 'Ne bu ayı?.. Bu yıl da dolu, gelecek yıl da... Taa...' dedi, defteri kapattı.

'Hocam 2003'teyiz, 2010'a randevu veriyorsunuz, ayrıca bütün randevularınız da dolu' dedim. 'Öyle...' dedi. Birden 88 yaşındaki 'Hocabey'i düşündüm, sonra da

⁵¹⁸ Talat Halman, "10 Dahi" Cumhuriyet Ankara, 05.03.2010, s.19.

taşıdığı enerjiyi, azmi ve çalışkanlığını... Doğru ya, 'İhsan Doğramacı' olmak işte böyle bir şey olsa gerek.”⁵¹⁹

Gazanfer Gür, İhsan Doğramacı'nın hayatını ve ülkeye kazandırdığı eğitim kurumlarını vurguladığı yazısında, Doğramacı'nın, Türkiye'nin saygın üniversitelerinden biri olan Bilkent Üniversitesi'nin kurucusu ve modern tıp eğitiminin öncüsü olduğunu ifade etmiştir. Gür, Doğramacı'nın, eğitim ve sağlık alanındaki yenilikçiliğini ve öngörüsünü övgüyle dile getirirken, vakıf üniversitelerinin öncüsü ve ekonomik bağımsızlık için yaptığı yatırımların altını çizmektedir:

“...Ülkemize kazandırdığı eğitim kurumları ve bu okullardan yetişenler Türkiye'nin yüz akı olmaya devam ediyor. Hocabey'i en çok eleştirenlerin kümелendiği vakıf üniversitelerinin öncüsü de oydu. Daha sonra kurulan üniversitelerin ve tıp fakültelerinin önlerindeki çıta hep Hacettepe ve Hocabey oldu. Üniversitelerin gelişiminde sadece devletin desteğinin yeterli olmayacağını görerek kurduğu vakıflar ve şirketlerle inşaattan turizme, mobilyadan enerjiye, havaalanı işletmeciliğinden savunma sanayine, birçok dalda öncü yatırımlar yaparak üniversiteleri ekonomik bağımsızlığına kavuşturan özerk üniversitenin öncüsü de İhsan Doğramacı'dır.

Çağdaş olmanın sadece eğitimle olmayacağını kurduğu klasik müzik orkestralarıyla gösteren ve vasiyetinde Chopin'le uğurlanmayı isteyen İhsan Doğramacı, Türkiye'yi tüm dünyada gereğince temsil etmiş gerçek bir büyükelçidir. Sınırsız zenginliğine karşın sürdürdüğü mütevazı yaşamı, tüm mal varlığını kurduğu vakfa bağışlayacak kadar eğitime gönül veren kişiliği İhsan Doğramacı'yı HOCABEY yapan en önemli meziyeti olsa gerek.”⁵²⁰

Eski bakanlardan ve Yeni Türkiye Dergisi kurucusu Hasan Celal Güzel, Doğramacı'nın hayatı ve mirası hakkındaki yazısında, kurduğu Hacettepe Üniversitesi ile Bilkent Üniversitesi'nin Türkiye'nin yüz akı olarak anılmasına neden olduğunu vurgulamıştır:

"1950'li yıllardan bu yana Türk yüksek öğretimine damgasını vuran ve 60 yıldan beri Türkiye'nin gündeminden düşmeyen bir 'ulu çınar'... Hükümet, O'nun devlet töreniyle defni için hususî kararname çıkardı ve çok isabetli bir karar aldı. Zira, Prof. Doğramacı, dünya çapında şöhret sahibi ve uluslararası entelijansiyanın itibar ettiği çok önemli bir şahsiyetti. Hocabey, hayatta tanıdığım en pratik ve pragmatik kişiydi. (Adeta) Günümüzün Erbil Atabeyi diyebileceğimiz Prof. Doğramacı...”⁵²¹

İlber Ortaylı, Doğramacı'nın Erbil'deki kökenlerinden başlayarak eğitim hayatına kadar gösterdiği azim ve çabalarla, Türkiye'deki yükseköğretim ve sağlık sistemine büyük

⁵¹⁹ Ramazan Aydın, “88 Yaşındayken 7 Yıllık Randevuları Doluydu” *Sabah*, 01.03.2010, s.5.

⁵²⁰ Gazanfer Gür, “Hocabey İhsan Doğramacı'yı Kaybettik” *Posta*, 01.03.2010, s.13.

⁵²¹ Hasan Celal Güzel, “Prof. Dr. İhsan Doğramacı” *Radikal*, 28.02.2010, s.12.

katkılarında bulunduğunu belirtmiştir. Ortaylı, Doğramacı'nın, özellikle Hacettepe Üniversitesi'nin kurulması ve eğitimdeki yenilikçi yaklaşımı ile öne çıktığını ifade ederken, onun yükseköğretim sistemini yeniden şekillendiren vizyoner bir lider olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, yurtdışındaki beyin göçünü geri getirerek Türk bilim dünyasına kazandırdığı genç akademisyenlere de değinmiştir:

“Arap dünyasının kültür merkezlerinden birinde mükemmel edebi bir Arapça edindi. Doğramacı'nın sık sık Arap politikacıların ve münevverlerin Arapçasını dahi düzelttiği görülürdü. Yabancı bayrak altında kalan cemaatlerin üyesi bütün gençler gibi eğitime dört elle sarıldığı açıktır ve bu eğitimin de tıp ve mühendislik gibi pratik hizmete yönelik olması lazımdır. İleride kuracağı tıp fakültesinin geniş çevrelerde destek görmesi, onun geniş bir çevre edinmesinden ileri gelir.

Denebilir ki halkla ilişkiler mefhumunu Prof. İhsan Doğramacı o tarihteki bodur Türkiye kapitalizminden daha iyi beceriyordu. Sağlık alanında örgütlenen dünyada Dünya Sağlık Teşkilatı ve UNICEF gibi yerlerde Doğramacı ve başında olduğu Türk heyeti hep birinci sıra locada oturuyordu. Seyahatleri için üniversite ve bakanlık formalitesini beklemezdi, cebinden gider gelir ve hatta gerekli danışmanları da götürürdü. Yeryüzünün en ilginç insanları ve kurumlarıyla temas kurdu, istediklerini yaptırdı.”⁵²²

Talat Halman bir başka makalesinde, İhsan Doğramacı'nın hayatını "hizmet anıtı" olarak tanımlamaktadır. Onun eğitim, sağlık ve kültür alanlarında yaptığı katkıları ve dünya çapındaki etkisini övmektedir. Halman, Doğramacı'nın tüm varlığını bu alanlara adanmış bir hayırsever olduğunu ve müzikle olan ilgisini de takdirle dile getirir:

“Rahmetli Doğramacı, bir başka bakımdan, herhalde, tarihte tek diye tanımlanabilecek bir şahsiyetti: Kendisine değişik dönemlerde Dışişleri Bakanlığı, Başbakanlık, Cumhurbaşkanlığı önerilip (kabul etmesi için baskı da yapıldığı hâlde) her birini kesin olarak reddetmiş, sağlık ve eğitim amacına hizmetten vazgeçmeyeceğini vurgulamış olan başka birisini düşünmek bile mümkün değildir. Siyasal ihtirası yoktu ama hizmet ideallerini gerçekleştirmek uğrunda, nüfuzunu yurtiçinde ve yurtdışında liderler ve devlet büyükleri üzerinde olağanüstü bir başarıyla kullanıyordu. ...Evindeki ziyafetlerde, özel resitaller, oda müziği ve küçük orkestra konserleri eksik olmazdı.”⁵²³

Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök, İhsan Doğramacı'yı güçlü bir vizyoner olarak tanımlamakta ve onun yalnızca bilimsel başarıları değil, aynı zamanda zor dönemlerde gösterdiği cesur tavırları ve azmiyle de anıldığını vurgulamaktadır.

⁵²² İlber Ortaylı, “Önemli İşler Yapan Kişiler Önemli Hatalar da Yapar” *Milliyet*, 28.02.2010, s. 4.

⁵²³ Talat Halman, “Doğramacı Bir Hizmet Anıtı” *Radikal*, 28.02.2010, s.8.

Özkök, Doğramacı'nın yaptığı önemli işlerin, eleştirmenler tarafından her zaman takdir edilmediğine ve başarısının cezalandırıldığına dikkat çekmektedir:

"Bu ülkede başarı cezasız kalmaz, diyen çatma atasözünün, çatma değil, sapına kadar bir Türk atasözü olduğunu ispatlayan insandır. Çünkü yapmıştır, sıfırdan eserler inşa etmiştir ve başarılı her Türk gibi hayatı boyunca hakaret yemiştir. Her yapan insan gibi, yerden yere vuruldu. Hiç yılmadı, yapmaya devam etti."⁵²⁴

Sedat Ergin Hürriyet'teki yazısında, Doğramacı'nın liderlik yetenekleri ve Türkiye'nin eğitim sistemine kattığı önemli eserleri, özellikle Hacettepe ve Bilkent Üniversiteleri'ni öne çıkarmıştır:

"Prof. Doğramacı Cumhuriyet döneminin en büyük şahsiyetlerden biri olarak tarihteki yerini çoktan almıştır. YÖK dönemindeki icraatı ölümünden sonra da tartışılacak ve kendisiyle ilgili muhasebede muhakkak ki terazinin bir kefesine konacaktır. Bununla birlikte, terazinin diğer kefesine de geride bıraktığı eserler konacaktır. Sıfırdan yarattığı Hacettepe ve Bilkent Üniversiteleri en büyük iki eseridir. O olmasaydı, bu iki üniversite de bugün doğmamış olacaktı. Sadece Bilkent için satın aldığı araziler yaklaşık 2 milyar dolar değerindeydi. Ama o, harcadığı müthiş servetin karşılığında mütevazı bir "onay"la mutlu oluyordu. Saatler süren sohbetlerde eserlerini anlattıktan sonra öğrencilere soruyordu - Beğendiniz mi? Nasıl? İyi olmuş mu?"⁵²⁵

Eski Kültür Bakanı ve Radikal Gazetesi yazarlarından Namık Kemal Zeybek, "İhsan Beye Rahmet" adlı yazısında Türk ve dünya çocukları için gerçekleştirdiği hizmetler, özellikle Kuzey Irak'ta açtığı okullara vurgu yapmıştır:

"Doğduğu yerin insanlarının sıkıntılarını unutmamış ve oralarda açtığı okullarla, gösterdiği büyük ilgilerle kendisini sevenlerin gönlündeki yerini büyütmüştür. Doğramacı, söylemeliyim ki, sadece Kuzey Irak Türklüğüne değil, bütün Dünya Türklüğüne ilgi duyan ve bu ilgisini eyleme dönüştüren bir insandır.

1955 yılında Hacettepe Çocuk Hastanesi'ni kurmuş ve bu hastaneye kan bankası bölümü eklemiştir. Uzmanlar böyle bir kuruluşun o zaman Amerika'nın çocuk hastanelerinde bile olmadığını söylüyorlar.

Taşkent'te kurulan 'İhsan Doğramacı Milletlerarası Çocuk Merkezi' ilginç bir örnektir... Türkiye de ve dünyadaki eserlerini saymak bile zordur...Öğretmenlerinin Türklükten, Çanakkale'den, Atatürk'ten ve Millî Mücadele'den söz edişlerini hatırlarken gözleri yaşarıyordu...

Bâni binasından bilinir; eser müessirden anlaşılır."⁵²⁶

⁵²⁴ Ertuğrul Özkök "Hocabey'i Nasıl Bilirdiniz?" Hürriyet, 27.02.2010, s. 5.

⁵²⁵ Sedat Ergin, "Hocabey Ufuk'la benim elimden tuttu ve..." Hürriyet, 27.02.2010, s.22.

⁵²⁶ Namık Kemal Zeybek, "İhsan Beye Rahmet" Radikal Gazetesi, 27.02.2010, s.12.

Tufan Türeñç, İhsan Doğramacı'nın Doğu İlleri Hizmet Projesini öne çıkararak *O Bir Abidedir* şunları söylemektedir:

“Proje özetle şöyleydi: Bilkent Üniversitesi bünyesinde Erzurum, Malatya, Van ve Şanlıurfa'da Eğitim Bilimleri Enstitüleri kurmak, buralarda dünyayla yarışan gençler yetiştirmek... Bu öğrencileri kurulacak liselerde öğretmen olarak çalıştırmak. Daha sonra aynı kentlerde dünyanın en iyi üniversiteleri ayarında bilim yuvaları yaratmak. Hoca bu projesini bana anlattığında 91 yaşındaydı.

Hoca'nın İstanbul'un kuzeyinde büyük bir iş, sanat ve bilim kenti kurma projesi de vardı. Üniversiteleri, sanat ve iş merkezleriyle devasa bir kent.

Doğu'ya nitelikli eğitim götürme projesinin ilk ayağı Erzurum'da gerçekleştirildi. Bunu kendisi de gördü.”⁵²⁷

Doğramacı'nın YÖK'ünde başarıyı sağlayan dinamikleri geliştirerek, fakat mutlakiyetçi ve müdahaleci mekanizmaları yok edecek yönde reform yapmak gerektiğini ileri süren Taha Akyol:

“Hoca Bey’ derler... ‘Hoca’dan ‘Hocam’dan daha öte bir saygı ifadesi olsa gerek. İki büyük vasfı kendinde birleştiren Doğramacı’ı “üniversite tarihimizdeki en yaratıcı isim” olarak görüyorum: Biri onun bilim adamı vasfı... Öbürü onun müteşebbis ya da kurucu vasfı...

Evet YÖK katı merkeziyetçi, aşırı hiyerarşik ve müdahaleci yapısıyla bugün de bir sorundur.

Doğramacı, çöküntü halindeki üniversite hayatımızdan, bir yönüyle otoriter ama öbür yönüyle çok başarılı olan YÖK sistemini kurarak bugünkü akademik başarılarımızın önünü açtı: 1970’lerde Uluslararası Bilimsel Yayın Endeksi’nde 40. sıralarda yer alan Türkiye, 2008 yılında 18. sıraya yükseldi.”⁵²⁸

Milliyet’te *Başka Işıklar* adlı makalesinde Güneri Cıvaoğlu:

"Doğramacı bir şeyi kafasına koymuşsa mutlaka yapar. Engelleri kesin aşar. Bilkent'in kurulduğu uçsuz bucaksız arazi, Prof. Doğramacı'nın kişisel malıydı. Bunu üniversiteye bağışlamıştı. Fakat bununla da yetinmemişti. Mirasçılarının ileride hak iddia edebilme kuşkularını gidermek için bütün aile fertleri hukuk normlarına göre "mirastan feragat" belgelerini imzalamışlardı. Türkiye'nin en iyi 5 üniversitesinden 2'si onun eseridir. Prof. Doğramacı "evet" demiş olsaydı, sanıyorum Türkiye bugün büyük olasılıkla AB üyesiydi.”⁵²⁹

⁵²⁷ Tufan Türeñç, “O Bir Abidedir” Hürriyet, 27.02.2010, s.26.

⁵²⁸ Taha Akyol, “Hoca Bey” Milliyet, 26.02.2010, s.19.

⁵²⁹ Güneri Cıvaoğlu, “Başka Işıklar” Milliyet Gazetesi, 26.02.2010, s.21.

Doğramacının icraatlarına eleştirel yaklaşımlarda bulunan kişilerden biri de Murat Belge'ydi. Belge Taraf'taki *İhsan Doğramacı* adlı makalesinde:

“YÖK’ün mimarı”, evet, Doğramacı’dır; ama seksenlerin YÖK’ü denince aklımızdan geçen pek çok tatsızlığın doğrudan sorumlusu Doğramacı değildir. 1402 gibi yasalarla insanları kesen biçen, o değil, başka bir *Doğramacı*’dır. İhsan Doğramacı sadece “militarist merkezîyetçi” sistemi kurmaktan sorumludur; sistemin nasıl çalıştırılacağı işin pratisyenlerinin elindedir.

Doğramacı uzun ömrü boyunca öğrendiği her şeyi Türkiye Cumhuriyeti’nden öğrenmedi. Zeki, uyanık bir adam olarak, başka türlü olguları da kavradı. Bunları, örneğin Bilkent gibi, kendisi için kurduğu bir kurumda uyguladı; ama devletin veya Kenan Evren’in kendisinden böyle bir şey istemeyeceğini çok iyi bilirdi. Siparişe göre iş yapan bir “zanaatkâr” olduğu için, ülkesine YÖK’ü armağan etti.”⁵³⁰

Kendi ihtisasında ve yetişmesinde çok önemli rol oynayan Doğramacı'nın talebesi Mehmet Haberal, vefa yazısında:

“Türkiye’de sağlığın “yeniçağ”ını başlatan, bunun için gözle görülür ilk atılımı ve büyük bir zihniyet devrimini gerçekleştiren kişidir Prof. Dr. İhsan Doğramacı. Asıl fetihçi karakteri, Hacettepe Üniversitesi’ni kurmasıyla belirmiştir. Hacettepe Üniversitesi’nin öncü rolünün özeti, ülkemizde modern tıbbın gerektirdiği yetişkin insan ve tıbbi donanımın alt yapısını hazırlamasıdır. Yepyeni bir dönemdir bu ve bu dönemde Türkiye’de hekimin ayaklarını basacağı, sağlam bir zemin oluşmuştur.”⁵³¹

Köken olarak Doğramacı gibi Irak Türkmenlerinden olan Prof. Suphi Saatçi, Doğramacı’nın atayurdu Erbil’e olan bağının onun hayatındaki temel motivasyon kaynaklarından biri olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Ata yurdu Erbil’in hasreti içini yakıyordu. Çünkü o savaşın içinde doğmuştu ve henüz 3 yaşında iken Erbil İngiliz işgaline uğramıştı. İlkokulu bitirince Erbil’de Türkçe tedrisata son verilmişti. Orada yaşananları biliyordu ve “sindirilmiş” Erbil kendisini kahrediyordu.

Erbil Hasreti başlığı ile Rıza Tevfik Bölükbaşı’nın “uçun kuşlar uçun” şiirinden esinlenilerek yazılan bu şiirin son kıtasında, Doğramacı’nın bütün duygularını okumak mümkündür: Ümidini kesme gerek yok yasa Sindirilmiş Erbil tekrar uyansa Erbil dilinde mektepler açılrsa Destek olacak bir gönül vardır...

Ümidini kesmeyen Doğramacı, tam ortamını bulamamakla beraber 1992 yılından itibaren Erbil’de ilkokul ve ortaokullar açmakla işe başladı. Bu arada Türkmen okullarını engellemeye çalışanlara karşı mücadelesini sürdürdü. Erbil’de çevresinde

⁵³⁰ Murat Belge, “İhsan Doğramacı” *Taraf Gazete*, 7 Mart 2010.

⁵³¹ Mehmet Haberal, “Bizler Doğramacı’nın Hacettepe’inde Doğduk!” *Bütün Dünya* 2000, Nisan 2010, s.17-21.

toplanan hemşerilerinin gayret ve destekleriyle eğitim ve sağlık kurumları açmaya gayret etti.”⁵³²

Türk Yurdu Dergisi’ndeki *İhsan Doğramacı’nın Ardından* adlı makalesinde Ahmet B. Ercilasun:

“Hayalindeki Erbil Üniversitesi'nin maketini de 10-12 yıl kadar önce evinde görmüştüm. Erbil’de bugün, onun kurduğu Erbil Vakfı’nın desteklediği Erbil Türkmeneli Lisesi var. Bu vakıf, Erbil’deki başka okul ve hastaneleri de destekliyor. Erbil Doğramacı Üniversitesi de bir gün elbet kurulur ve 1950’lerde Ankara Bahçelievler’de bir evde, Ankara Radyosu’nun her sabahki açılışında okunan İstiklal Marşı’nda hazırolda duran Doğramacı ailesi fertleri, üniversitenin gönderine çekilen bayrağın gölgesinde de Türk İstiklal Marşı’nı okurlar.”⁵³³

Doğramacı’nın uzun yıllar sekreterliğini yapan Dr. Phyllis Lepon Erdoğan ve yakın arkadaşlarından Prof. Şinasi Özsoylu, İhsan Doğramacı’nın çocuk sağlığı ve eğitimine olan katkılarını ele almıştır:

Bilgeliği, hoşgörüsü ve özverisi, yeni fikirleri anlama ve uygulama becerisi, yapmak için yola çıktığı şeyi başarma kapasitesi, farklı bakış açılarını anlaması, yardım eli uzatma konusundaki cömertliği, yabancı dil öğrenme kapasitesi, sanata ve sanatçılara olan saygısı ve desteği, diplomasideki etkinliği, zarafeti ve alçakgönüllülüğü ve çocuklar adına çatışma bölgelerini (Bosna ve Afganistan gibi) ziyaret etme cesareti olağanüstüydü. İnsanlara duyduğu gerçek sevgi, onlarla olan temaslarında parlıyordu. Tüm yeni ziyaretçileri, görüşmeye hazırlanırken dikkatle araştırdığı kariyerleri ve başarılarıyla ilgili ayrıntılarla karşılardı. Pragmatikti, “Mükemmellik iyiliğin düşmanıdır” sözünü kendine şiar edinmişti ama yine de tek bir onur konuğu yerine herkesi onurlandırmak için oturma düzenini en ince ayrıntısına kadar planlardı. Tüm yaşamını, enerjisini, yaratıcılığını ve ailesinin tüm servetini Türkiye’deki yoksul çocuklar ile başta Kanada, Brezilya ve Afrika (Nijerya ve Kamerun) olmak üzere dünyadaki çocuk sağlığı ve yüksek öğrenim davalarına adadı. Yaşamının büyük bölümünü Türkiye’de geçirdi ama gerçek anlamda örnek bir dünya vatandaşıydı.”⁵³⁴

Eski bir YÖK başkanı otobiyografik eserinde, İhsan Doğramacı’nın olağanüstü bir kişilik olduğunu belirterek, hayatındaki etkilerini şöyle anlatmıştır:

“Hoca için merhum tabirini kullanmıyorum. Zira, Hoca normal bir insan değil, olağandışı, adeta astral yolculuğa çıkmış bambaşka bir yaratıktı.

⁵³² Suphi Saatçi, “İhsan Doğramacı Hakka Yürüdü”, *Türk Yurdu*, Mayıs 2010, sayı 273, s.79-80.

⁵³³ Ahmet B. Ercilasun, “İhsan Doğramacı’nın Ardından”, *Türk Yurdu*, Mayıs 2010, s.78.

⁵³⁴ Phyllis Lepon Erdoğan, Şinasi Özsoylu, “Remembering İhsan Doğramacı” *Turkish Journal of Pediatrics*, Ocak 2011, s. 2-3.

Geçmişinde Hacettepe Üniversitesi gibi, Türk insanının ömür süresine önemli ölçüde katkı yapmış büyük bir eser vardı. Kerkük petrolerinden geldiği rivayet olunan büyük aile serveti ve uluslararası ilişkileri Hoca'ya ayrı bir gizem veriyordu.

Hoca'nın olağandışı bir kişiliği olduğunu ve kendisine çok şey borçlu olduğumu ifade edeyim. Çok genç yaşlarda önemli görevlere beni getirerek önümü açtı. Hoca'dan çok şey öğrendim, neyin nasıl yapılacağını da nelerin yapılmaması gerektiğini de ondan öğrendim.”⁵³⁵

Yerli ve Yabancı Değerlendirmeler: İhsan Doğramacı kurduğu ulusal ve uluslararası bağlantılarla bilim, iş, bürokrasi dünyasından küresel çapta yansımalar oluşturmuştur. Bu konudaki yansımalar özellikle Children His Heart, Youth on His Mind ve Bilkent Hocabey web sitesi adresi olmak üzere iki temel kaynaktan elde edilmiştir. Bunlardan bazılarına örnek vermek gerekirse:

Kofi Annan (Birleşmiş Milletler Eski Genel Sekreteri, Gana):

“Sayın Profesör Doğramacı, tüm yaşamınızı ve aile servetinizin tamamını çocuk sağlığı ve yükseköğretim alanlarının yüce davasına adanmış... Türkiye'yi herhangi bir diplomattan çok daha iyi bir biçimde temsil ettiniz. Atatürk'ün ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ ilkesine uygun olarak insancılığınız yalnızca kendi ülkenizle sınırlı kalmadı. Birleşmiş Milletler'in her ülkede bulunmasını arzu ettiği, gerçekten örnek bir dünya vatandaşıdır.”

Gavin C. Arneil (Emekli Profesör, Glasgow Üniversitesi, İskoçya):

“Doğramacı, bir meslektaşının başı sıkıştığında baştan ayağa şefkat kesilir. Onun sihirli halısıyla her zaman destek görürsünüz. İşleri başarma kapasitesi, bilgeliği ve enerjisi eşsizdir.”

Giuseppe Benagiano (Uluslararası Jinekoloji ve Kadın Doğum Federasyonu Eski Genel Sekreteri, İtalya):

“İhsan Doğramacı, Mustafa Kemal Atatürk'ün demir iradesiyle donanmış bir devrimcidir. *Türklerin Atası* tarafından başlatılan reformları özellikle yükseköğretimde başarıyla sürdürmüştür.”

Arne Olav Brundtland (Barış İçin Uluslararası İlişkiler İhsan Doğramacı Ödülü'nün İlk Sahibi, Norveç):

“Doğramacı hem bir fikir hem de eylem insanıdır. İnsanları etkileyen kararlılığı ve sağduyusu ile gerçek değişimler yaratmıştır.”

⁵³⁵ Gürüz, a.g.e. s.99.

Mamdouh Gabr (Emekli Pediatri Profesörü, Kahire Üniversitesi, Mısır):

“Doğramacı'nın büyüleyici bir kişiliği vardır. Zamanını, bilgisini ve servetini insanlık yararına sunmaya gönülden isteklidir. Bilkent Üniversitesi onun olağanüstü yeteneklerinin ürünüdür.”

Halfdan Mahler (Dünya Sağlık Örgütü Emekli Genel Direktörü, Danimarka):

“Bence Doğramacı, hayatı boyunca yapılması gerekenlerin değil, mutlaka bir şeyler yapılması gerektiğinin örneğini sergilemiştir. İnsan enerjisi onunla mükemmel bir şekilde temsil edilmiştir.”

Jane Schaller (Uluslararası Pediatri Birliği Başkanı, ABD):

“Dünyayı böylesine değiştirmek için tek bir kişinin yaptıkları beni çok etkilemiştir. İhsan Doğramacı'ya şükran ve hayranlık duyuyoruz.”

Donald J. Johnston (OECD Eski Genel Sekreteri, Kanada):

“Gerçekten de olağanüstü bir Türk! O rahatlıkla ‘eşi benzeri olmayan bir insan’ olarak tanımlanabilir.”

Sir Horace Phillips (İngiltere'nin Eski Ankara Büyükelçisi):

“İnsani yönü her zaman ön plandaydı. Engeller Doğramacı'yı yıldırmadı; aksine, onu güçlendirdi. İnsanlara yardım eli uzatmak onun için bir yaşam tarzıydı.”

James D. Wolfensohn (Dünya Bankası Eski Başkanı, Avustralya):

“İnsani değerleriyle yaşamı boyunca katkıda bulunan bir adamdı.”

Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw (Modern Türk Tarihi Profesörleri, Bilkent Üniversitesi):

“Doğramacı, yalnızca Türkiye'ye değil, tüm dünyaya katkıda bulunan bir figürdü.”

Ignaz Bender (Uluslararası Yükseköğretim Konferansı Başkanı, Almanya):

“George Washington ve İhsan Doğramacı'nın ortak yanı topluma eğitimde eşit olanaklar sağlamış olmalarıdır.”

Marc Danzon (Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Direktörü, Fransa):

“Doğramacı, istisnai bir liderdi ve insani kalkınmaya yönelik vizyonu ile fark yaratmıştır.”

Meropi Violaki-Paraskeva (Yunanistan Sağlık Hizmetleri Bakanlığı Uluslararası İlişkiler Danışmanı):

“Doğramacı, izlediği asil amaçlarla dünyanın her yerinde saygı duyulan bir insandır.”

Ashfaq Ahmad Khan (Emekli Profesör ve Pediatri Bölüm Başkanı, Hayber Tıp Fakültesi, Pakistan):

“Sonsuz saygıyı hak eden bir lider ve dosttu.”

Déogratias Barakamfitiye (Dünya Sağlık Örgütü Temsilcisi, Burundi):

“Doğramacı'nın geliştirdiği eğitim sistemi, uluslararası dikkat çeken bir modeldir.”

Noboru Kobayashi (Gökkuşluğu Çocuk Merkezi Direktörü, Japonya):

“Doğramacı'nın eğitim ve pediatri alanındaki katkıları, uluslararası bir ilham kaynağıdır. Tebrikler ve teşekkürler Doğramacı'ya!”

Robert J.Haggerty (Emekli Pediatri Profesörü ve Kürsü Başkanı, ABD):

“Saygı duyduğum büyük bir lider.”

Niilo Hallman (Helsinki Üniversitesi Emekli Pediatri Profesörü, Finlandiya):

“Uluslararası Pediatri Derneği'ni reforme eden, modernize eden ve ileriye taşıyan bir vizyonerdı.”

Perla D.Santos Ocampo (Ulusal Bilim ve Teknoloji Akademisi Başkanı, Filipinler):

“Sevgili bir çocuk doktoru ve sadık bir dosttu.”

Samuel Halter (Sağlık Hizmetleri Fahri Müdürü, Belçika):

“Kurumlarına enerji veren bir lider.”

K.R.Narayanan (Hindistan Eski Cumhurbaşkanı):

“Doğramacı, modern Türkiye'nin önemli bir kişiliğiydi.”

Samuel L.Katz (Wilburt Cornell Davison Pediatri Profesörü, Duke Üniversitesi, ABD):

“Çocuklar için dünya çapında önemli katkılar yaptı.”

Haydar Aliyev (Azerbaycan Eski Cumhurbaşkanı):

“İhsan Doğramacı, Türk dünyasının yetiştirdiği ender bir kişiliktir. Onun yegâne hedefi, halkının gelişmesi ve eğitimi için her türlü fedakârlığı yapmak olmuştur. Kurduğu üniversitelerde yetişenler, toprağa ekilen tohumlar gibidir; bilgi ve kültürdeki namları gökyüzüne erişecektir.”

Vecdi Gönül (Eski Milli Savunma Bakanı):

“Hocabey bir ilkler insanıdır. En büyük avantajı herkese yardımcı olmasıdır ve bunu yaparken hiçbir siyasi düşünce, sosyal sınıf ya da mevki endişesi taşımasıdır.”

Rahmi Koç (Koç Holding Onursal Başkanı):

“Bir defa İhsan Bey'e itimat ederlerdi. Bilirlerdi ki, İhsan Bey özü sözü dümdüz bir adamdır. Memlekete hizmet ettiğini bilirlerdi.”

İsmet Sezgin (Parlamentar ve Eski Meclis Başkanı):

“Yani, bir daha bir Hocabey'in gelebileceğini sanmıyorum. Çünkü böyle bir nesil yok, Hocabey gibi bir nesil yok. Hizmet için yaratılmış bir insandı.”

Prof. Dr. Halil İnalçık (Tarihçi ve Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi):

“Sayın İhsan Doğramacı'nın vakıf üniversiteleri yolunu açması, Türkiye'nin kalkınma ve gelişme tarihinde çok önemli bir hizmettir.”

Prof. Dr. İlker Baybars (Carnegie Mellon Üniversitesi):

“Hoca, mali imkânları iyi olan fakat hiçbir şeyi başarmak için sadece paranın yeterli olmadığını çok iyi bilen bir insandı.”

Ayten Gökçer (Devlet Sanatçısı):

“Doğramacı ne yapsa, her şeyin en iyisini yapan insandır Türkiye'de. Hep Hoca başlatır; büyük reformlar hep ondan başlar.”

Gülsin Onay (Devlet Sanatçısı):

“Gerçekten Atatürk'ten sonra ülkemizde müzik yaşantımıza bu kadar büyük hizmetleri olan belki de Sayın Hocamız İhsan Doğramacı'dır.”

Tunçalp Özgen (Hacettepe Üniversitesi Eski Rektörü):

“Bize engellerle nasıl başa çıkılacağını ve onları nasıl aşacağımızı öğreten insandı.”

Prof. Dr. Talât S. Halman (Bilkent Üniversitesi Dekanı):

“Profesör İhsan Doğramacı, dünyada kalıcı barış ve mutluluğun yolunu açacak olan çocuklar için nitelikli yaşam konusundaki çağdaş aydınlanmamızın öncüsü ve kahramanıdır.”

Yüksel Söylemez (Emekli Büyükelçi):

“Beş kıtada aydın çevrelerde Türkiye denildiğinde akla gelen isim İhsan Doğramacı’dır.”

Tomris Türmen (Dünya Sağlık Örgütü Genel Müdürü Eski Özel Danışmanı):

“Doğramacı, sıra dışı bir birey olarak hayallerini gerçeğe dönüştürme yeteneğine sahiptir. Çocuklar ve gençler için dünya çapında büyük etkiler yaratmıştır.”

Tüm bu ifadeler İhsan Doğramacı’nın sağlık, eğitim ve uluslararası ilişkilerine yönelik değerlendirmeler yapmaktadır.⁵³⁶

Son söz olarak diyebiliriz ki, vefatının ardından kamuoyunda ve akademik çevrelerde yapılan açıklamalar genellikle saygı, minnettarlık ve övgü ifadeleriyle öne çıkmıştır. Ancak bu durum, büyük ölçüde “ölünün ardından kötü konuşulmaz” anlayışıyla şekillenen kültürel bir refleks olarak da değerlendirilebilir. Türk toplumsal belleğinde vefat eden kişilere yönelik eleştirilerin ertelenmesi veya yumuşatılması, kolektif saygı normlarının bir uzantısıdır. Bu nedenle, ölüm sonrası yapılan olumlu değerlendirmeler, Doğramacı’nın akademik ve kurumsal mirasının eleştiriden muaf tutulduğu anlamına gelmez.

Tam tersine, onun mirası hem yükseköğretimin merkezileşmesi ve bürokratikleşmesi yönündeki eleştiriler hem de kurumsal modernleşmeye katkısı bağlamında ikili bir tarihsel değerlendirme gerektirir. Dolayısıyla, ölüm sonrası övgülerin ağırlığı, toplumsal bir saygı jesti olarak görülmeli; Doğramacı’nın rolü dönemin siyasal, ideolojik ve kurumsal dinamikleri içinde çok boyutlu biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.

⁵³⁶ İhsan Doğramacı hakkındaki beyanatta ilgili daha geniş bilgi için bkz. *Children His Heart, Youth on His Mind*. Ayrıca bkz. *Hocabey* İnternet adresi: <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/hakkinda.html>.

6.3. MADDİ VE MANEVİ MİRASI

6.3.1. Maddi Mirası

Burada maddi mirastan kastedilen kurduğu vakıflar, üniversiteler, şirketler ve aile servetidir. İhsan Doğramacı aileden gelen servetini gerektiğinde bürokratik engellerin aşılmasında sağlık, eğitim ve bilim projeleri inşa etmek için kullanmaktan çekinmeyen bir kişiydi. Onun geride bıraktığı en önemli maddi mirasından biri kurmuş olduğu vakıflardır.

"Ve diyebilirim ki 1951'de Cumhuriyet döneminin ilk vakfını biz kurduk."⁵³⁷

Hacettepe ile Bilkent Üniversitesi ve Erbil'deki eğitim ve sağlık yatırımları bu mirasın en önemli örnekleridir.

Vakıflar: Vakıf kurma girişimleri 1951 yılında Cumhuriyet döneminin ilklerinden biri olan Çocuk Sağlığı Vakfı'nı kurmasıyla başladı. Bu vakıf, çocuk sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik gelir getirici projeleri destekledi. Ardından Hacettepe Tıp Merkezi ve Hacettepe Üniversitesi Vakfı gibi kuruluşlarla eğitim ve sağlık alanında hizmetler yapıldı. Bu vakıflar, Hacettepe Üniversitesi'nin kurulması sırasında arazi satın alımları ve finansal destek sağlamak amacıyla kurulmuştur.

İhsan Doğramacı Erbil Vakfı, Türkmen bölgesinde eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasını sağladı. Bu vakıf, okul öncesinden üniversite seviyesine kadar çeşitli eğitim kurumları ve sağlık tesislerinin inşasını destekledi. Ayrıca Cenevre merkezli İhsan Doğramacı Aile Sağlığı Vakfı, uluslararası projelere katkı sağladı. Bu vakıfların yapısı, üniversite finansmanında sürdürülebilirliği hedefleyen bir model sunarak diğer kurumlara da ilham vermiştir.

Doğramacı'nın vakıflar aracılığıyla başlattığı girişimlerden biri de Erbil'deki eğitim yatırımlarıydı. Türkmen toplumu için kurulan bu okullar, bölgedeki eğitimin kalitesini artırmaya yönelik önemli bir adım olmuştur. Bunun yanı sıra Bilkent Üniversitesi'nin kurulmasında Doğramacı'nın vakıf modeli belirleyici bir rol oynadı. Vakıf gelirleri,

⁵³⁷ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Doğramacı'nın Hacettepeli Öğrencilerle Sohbeti* [Video], <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 17 Aralık 2023, süre: 7 dk.).

üniversitenin mali özerkliğini sağladı ve uzun vadeli başarıya zemin hazırladı. Bu vakıflar listelenecek olursa:

İhsan Doğramacı Vakfı, Ankara

İhsan Doğramacı Eğitim Vakfı, Ankara

İhsan Doğramacı Bilim ve Araştırma Vakfı, Ankara

İhsan Doğramacı Sağlık Vakfı, Ankara

İhsan Doğramacı Aile Sağlığı Vakfı, Cenevre

İhsan Doğramacı Erbil Vakfı, Ankara - Erbil

Üniversiteler: İhsan Doğramacı'nın maddi mirasının en önemli unsurları arasında Hacettepe ve Bilkent Üniversiteleri'ni saymak gerekir. Hacettepe Üniversitesi modern tıp ve sağlık bilimlerinde öncülük etmiş, uluslararası alanda saygınlık kazanmış bir kurumdur. Üniversite bilimsel araştırma ve sağlık hizmetleri alanında Türkiye'nin önde gelen kuruluşlarından biri hâline gelmiştir.

Bilkent Üniversitesi ise, 1984 yılında kurularak Türkiye'de ilk özel vakıf üniversitesi olma niteliği kazanmıştır. Bugün Bilkent Üniversitesi, uluslararası düzeyde tanınan bir üniversite olarak faaliyet göstermektedir. Ayrıca Erbil Bilkent Koleji gibi ilk ve ortaöğretim düzeyindeki okullar, Doğramacı'nın eğitim projelerinin bir parçası olarak hizmet vermekte, burs programlarıyla eğitimde fırsat eşitliği amacıyla kurulmuştur. Bunun yanında, Doğramacı yalnızca Ankara'da değil, taşrada da yükseköğretimin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur denebilir. Adana, Eskişehir, Kayseri, Samsun ve Sivas'ta üniversitelerin, Erzurum ve Trabzon'da ise tıp fakültelerinin kurulmasında danışmanlık yaparak kurulmasına öncülük etmiş, özellikle Erzurum Atatürk Üniversitesi ile Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin kuruluşunda doğrudan rol almıştır.

Şirketler: Doğramacı sağlık ve eğitim alanlarındaki çalışmalarını sürdürülebilir kılmak için çok sayıda şirket kurmuş ve bu şirketleri vakıflarına bağlı bir yapı içinde birleştirmiştir. İlk olarak Çocuk Hastanesi'nin inşasında (1958) etkin olan Dilek İnşaat, bu sürecin başlangıcını oluşturmuş ve daha sonra Bilkent Holding'in temel taşı

olmuştur.⁵³⁸ Zamanla bu yapı TEPE (Bilkent) Holding’e dönüşmüş ve enerji, savunma, mobilya, inşaat ve turizm gibi birçok sektörde faaliyet göstermeye başlamıştır. TEPE Mobilya, Tepe Home, Meteksan Savunma gibi şirketler bu yapı içinde önemli bir yer tutmaktadır. Tepe İnşaat, son 50 yılda Türkiye ve 10 farklı ülkede toplam 13 milyon metrekarelik inşaat projelerini tamamlamış, ENR TOP 250 Müteahhit Listesi’nde yer almayı başarmıştır. Portföyü hastaneler, havaalanları, iş ve alışveriş merkezleri, konutlar ve endüstriyel tesisleri kapsayarak ulusal ve uluslararası düzeyde etkili bir konuma sahiptir.⁵³⁹

Bugün Bilkent Holding, 50’den fazla şirketiyle faaliyet göstermekte, Bilkent Üniversitesi ve ona bağlı eğitim komplekslerinin ekonomik bağımsızlığını desteklemektedir. Doğramacı, bu şirketlerden elde edilen gelirleri üniversitelerin ve diğer eğitim projelerinin finansmanında kullanarak (!) eğitim alanında sürdürülebilir bir model oluşturmuştur. Adeta kendinden beslenen bir finansman düzeni kurmuştur.

Doğramacı’nın kurduğu vakıflara bağlı bu şirketler, Türkiye’de vakıf üniversitelerinin mali sürdürülebilirliği açısından özgün bir model olarak sunulmuştur. Ancak bu yapı, zaman içinde ekonomik büyüklüğü ve şeffaflık eksikliği nedeniyle eleştirilerin odağına yerleşmiştir. Resmî açıklamalarda, bu şirketlerden elde edilen tüm gelirlerin “vakıf kazancı” sayıldığı ve Bilkent Üniversitesi ile bağlı eğitim kurumlarının finansmanına aktarıldığı belirtilmektedir.

Ne var ki aradan geçen kırk yıla rağmen, Bilkent dışında benzer ölçekte yeni bir eğitim kurumu kurulmamış, şirketlerin artan gelirlerinin hangi oranda doğrudan eğitime yönlendirildiği konusu tartışılmaya devam etmiştir. Bu durum, “eğitim yatırımı” söylemiyle vakıf-şirket sınırlarının belirsizleştiği, hatta kapitalist bir girişime dönüştüğü yönünde çeşitli spekülasyonlar üretilmesine neden olmuştur.⁵⁴⁰ Bu ikili durum, Doğramacı’nın mirasının yalnızca akademik değil, ekonomik ve etik boyutlarda da tartışıldığını göstermektedir.

⁵³⁸ Bilkent Holding, “Kilometre Taşları”, <https://www.bilkentholding.com.tr/tr/kilometre-taslari/> (erişim tarihi: 5 Haziran 2024).

⁵³⁹ TEPE İnşaat, Hakkımızda, <https://www.tepe.com.tr/tr/hakkimizda> (erişim tarihi: 26 Eylül 2024).

⁵⁴⁰ Hatta bu konuda kendisiyle yakın çalışmış olan yine YÖK başkanlarından Kemal Gürüz’ün ifadeleri örnek gösterilebilir: “...kim bilir o an kafasında hangi ticari projeler vardı.” Bkz. Gürüz, a.g.e. s.133.

Aile Serveti: İhsan ve Ayser Doğramacı'nın ailesi Osmanlı döneminde Kerkük petrollerinin gelirlerinden elde edilen bir servetin pay sahibiydi. Bu servet İsviçre ve Amerika'daki bankalarda muhafaza edilmekteydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Irak hükümetinin müdahalesiyle bu fonların kullanımı ve Türkiye'ye transferi zaman aldı. Irak yönetiminin onayı alındıktan sonra İsviçre ve Amerika'daki hesaplar Türkiye'ye aktarıldı.⁵⁴¹

Doğramacı bu mirası daha çok Türkiye'de eğitim ve sağlık alanında kullanmak için değerlendirdi. Bununla birlikte, ailenin en büyük çocuğu olarak servetin yönetiminde nasıl bir rol üstlendiği ve kardeşleriyle ilişkilerinin bu süreçten nasıl etkilendiği soruları tam anlamıyla açıklığa kavuşmuş değildir. Böylesine büyük bir finansal mirasın aile içinde hangi dinamiklerle yönetildiği ya da bu süreçte olası anlaşmazlıkların nasıl çözüldüğü yeterince bilgi kaynağının olmayışından dolayı bilinmezliğini korumaktadır. Bu konu, Doğramacı'nın maddi ve manevi mirası konulu çalışmalarda da henüz detaylı ele alınmaması dikkat çeker.

1980'li yıllarda, İstanbul'daki bir apartman dairesi dışında sahip olduğu tüm taşınmazları ve antika koleksiyonlarını, Doğramacı kendi adıyla anılan vakfa bağışlamıştır. Vakıf sözleşmesinde, Doğramacı ailesine dolaylı ya da doğrudan bir yardım yapılmasının kesinlikle yasaklandığı ifade edilmiştir.⁵⁴² Şubat 1993'te Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne sunulan bir raporda, "Prof. İhsan Doğramacı, eşiyle birlikte mal varlığının büyük kısmını, çocuklarının da onayıyla kurduğu vakıflara devretmiştir" ifadesi yer almıştır.⁵⁴³ Vakıfların o dönemdeki toplam değeri 2 trilyon lira olarak belirtilmiş ve bu kaynakların Bilkent Üniversitesi'ne tahsis edildiği açıklanmıştır. Ayrıca, arsa hariç, Bilkent Üniversitesi için 300 milyon dolarlık yatırım yapıldığı kaydedilmiştir.

İhsan Doğramacı, maddi mirasını vakıfların sadece bugünkü ihtiyaçlarını karşılamak için değil, geleceğe yönelik sürdürülebilir çözümler üretmek amacıyla kullanmıştır.

⁵⁴¹ Vatan, "Türk Üniversite Dünyası Koca Bir Çınarını Kaybetti" bkz. dipnot 517.

⁵⁴² "Ömrünü tıbbı ve eğitime vakfeden İhsan Doğramacı'yı kızı Şermin Savaşçı anlattı", *AA*, 25.02.2022, Erişim tarihi: 13.02.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/omrunu-tibba-ve-egitime-vakfeden-ih-san-dogramaci-yi-kizi-sermin-savasci-anlatti/2514367>

⁵⁴³ Özsoylu, a.g.e. s.35.

6.3.2. Manevi Mirası

İhsan Doğramacı akademik kariyerindeki başarıları, ulusal ve uluslararası çapta kazandığı ödülleri, öncülük ettiği projeleri ve ardında bıraktığı mirası ile iz bırakan biri olmuştur. Eğitim ve sağlık alanındaki projelerinin ortaya koyduğu kurumlar birçok eğitim kurumuna örnek model oluşturacaktır.

1946-50 yılları arasında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde çocuk sağlığı alanında uzmanlaşmış ve üniversitede çocuk sağlığına yönelik modern yaklaşımların öncülerinden olmuştur. 1955 yılında kurduğu Hacettepe Çocuk Hastanesini, tıp ve sağlık bilimlerinde uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirerek tıp eğitiminde Türkiye'ye yapısal bir değişim getirmiştir. Sadece bir eğitim ve sağlık kurumu açmaktan ziyade gelecekte açılacak olan kurumlara da kendi deyimiyle *Daha İleriye En İyiye* felsefesini kurumsal temele yerleştirmiştir.

Hacettepe Tıp Fakültesi'nin kurulması ve 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi'nin resmi olarak faaliyete geçmesiyle Türkiye'de ve Dünya'da modern tıp eğitiminin öncülerinden biri olarak tanınmış ve öğrencilerine bilim dünyasında rekabet edebilir bir altyapı sunmuştur. Bilkent Üniversitesi'ni kurarak vakıf üniversitesi anlayışını Türkiye'de hayata geçirmiş ve yükseköğretimde Türkiye'ye yeni bir model getirmiştir. Böylece gelecek nesiller adına kendini yenileyen, çağdaş ve modern nitelikli uluslararası rol model oluşturabilecek kurumsal bir miras bırakmıştır.

Uluslararası faaliyetleriyle de öne çıkan Doğramacı, birlikte çalıştığı kurumlarla dünyada sağlık ve eğitim alanında kayda değer hizmetlerde bulunmuş ve bu sayede pek çok kuruluş ile çalışma deneyimi yaşamıştır. Kanada, Kamerun ve Nijerya, Afganistan, Cebelitarık, Japonya, Brezilya, Bosna Hersek gibi dünyanın farklı coğrafyalarında okullar, tıp fakülteleri, hastaneler açılmasına destek olmuş, çatışma bölgelerinde çocuklara yardım kampanyaları başlatmıştır. Bu faaliyetleriyle yerel sınırlı bir akıldan ziyade global bir aklın tesis edilmesi gerektiği ilkesini ve dünya toplumlarının istişare mantığıyla hareket etme prensibini miras bırakmıştır. Bu doğrultuda daha barışçı bir dünya arzusuyla sağlıklı ve eğitilmiş yeni nesiller yetişmesi prensibini pekiştirmiştir.

6.3.3. Doğramacı'nın Akademik ve İdari Kronolojisi ve Ödülleri

Akademik Geçmişi:

- 1938 - Tıp Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
- 1940 - Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı, Numune Hastanesi, Ankara
- 1941-1944 Çocuk Esirgeme Kurumu Hastanesi, Bağdat
- 1945 - 1946 Doktora Sonrası Araştırma, Harvard Üniversitesi, ABD, Massachusetts General Hastanesi, Boston, ABD, Boston Çocuk Hastanesi, Boston, ABD
- 1946 - 1947 Doktora Sonrası Araştırma, Washington Üniversitesi, St. Louis, ABD
- 1947 - 1949 Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara
- 1949 - 1955 Doçent, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara
- 1955 - 1967 Profesör, Ankara Üniversitesi, Ankara
- 1967 - 1981 Profesör, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- 1976 - 1977 Konuk Profesör, Paris Descartes (Paris V) Üniversitesi, Fransa

İdari Geçmişi:

- 1955-1981 Başkan, Hacettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü, Ankara
- 1963 – Dekan, Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- 1963 - 1965 Rektör, Ankara Üniversitesi, Ankara
- 1965 - 1967 Mütevelli Heyeti Başkanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
- 1967 - 1975 Rektör, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- 1981 - 1992 Başkan, Yükseköğretim Kurulu (YÖK)

Uluslararası Kuruluşlardaki Başlıca Görevleri:

- Dünya Sağlık Örgütü (WHO)

1946 WHO Anayasası'nı imzaladı, Uluslararası Sağlık Konferansı, New York

1966 - 1996 Sağlık Alanında İnsan Kaynaklarını Geliştirme Üzerine Uzman Danışma Kurulu Üyesi (1990'dan önce: Sağlık Alanında İnsan Gücü Uzman Danışma Kurulu)

1960 - 1970'ler Yaunde (Kamerun), İfe (Nijerya), Brasilia (Brezilya) ve Sherbrooke (Kanada) tıp ve sağlık eğitimi projelerinde ve diğer birçok ülkede Dünya Sağlık Örgütünün seminerleri, çalıştayları ve benzeri toplantılarında Danışman

1976 Dünya Sağlık Asamblesi İkinci Başkanı:

1976 - 1981 Dünya Sağlık Asamblesi Türkiye Delegasyonu Başkanı

1979 - 1982 Tıp Araştırma Komitesi Danışma Kurulu Üyesi

1979 - 1982 WHO Yönetim Kurulu Üyesi

1979 - 1984 Ana Çocuk Beslenmesi Danışma Kurulu Üyesi

1982 - 1983 Ana Çocuk Sağlığı Programları Danışma Kurulu Üyesi

- UNICEF

1959 - 1999 Yönetim Kurulu Üyesi, New York

Program Komitesi Başkanı (3 dönem)

Yönetim Kurulu Başkanı (2 dönem)

1958 - 2003 UNICEF Türkiye Milli Komitesi Başkanı

- Uluslararası Pediatri Kurumu (IPA)

1968 - 1977 Başkan

1977 - 1992 Genel Direktör

- Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC)

1970 - 1984 Yönetim Kurulu Üyesi, Paris

1999 - 2006 Başkan, Ankara

- Uluslararası Yükseköğretim Konferansı (ICHE)

1981 - 2010 Yönetim Kurulu Üyesi

1981 - 1992 Başkan

- Diğer

1969 - 1981 Avrupa Üniversiteleri Rektörleri Konferansı Daimi Komitesi Üyesi

1982 - 2010 Uluslararası Çocuk Konuları Araştırma Merkezi Onursal Bilim Danışmanı

1983 - 2010 Franceville Uluslararası Tıp Araştırmaları Merkezi Onur Kurulu Üyesi

1986 - 1999 İslam Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi

1993 - 2010 Türk Dilli Ülkeler Pediatri Cemiyetleri Birliği Kurucusu ve Onursal Başkanı

1997 - 1998 IPA / UNICEF / WHO / FIGO / UNFPA Task Force Başkanı

2000 - 2010 Brock Chisholm Uluslararası İnsani Tıp Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi

Onursal Doktoralar:

- Glasgow Üniversitesi (İskoçya)
- Nice Üniversitesi (Fransa)
- Nebraska Üniversitesi (ABD)
- Bağdat Üniversitesi (Irak)
- Guayaquil Üniversitesi (Ekvador)
- Santo Domingo Özerk Üniversitesi (Dominik Cumhuriyeti)
- Ayn-Şems Üniversitesi (Mısır)
- Helsinki Üniversitesi (Finlandiya)
- Soka Üniversitesi (Japonya)
- Bakü Devlet Üniversitesi (Azerbaycan)
- Azerbaycan Tıp Üniversitesi (Azerbaycan)
- De Montfort Üniversitesi (İngiltere)
- Doğu Akdeniz Üniversitesi (KKTC)
- Ulusal İslam Üniversitesi (Hindistan)

- Roma-La Sapienza Üniversitesi (İtalya)
- Case Western Reserve Üniversitesi (ABD)
- Anadolu, Boğaziçi, İstanbul, Marmara Üniversiteleri de dâhil olmak üzere Türkiye’den on bir üniversite

Üyesi Olduğu Akademiler:

- Alman Ulusal Bilimler Akademisi (Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina)
- Amerikan Pediatri Akademisi
- Azerbaycan İlimler Akademisi
- Fransa Ulusal Tıp Akademisi
- Hindistan Ulusal Tıp Bilimleri Akademisi (Onursal Üye)
- Ürdün Âlü'l-Beyt Akademisi

Üyesi Olduğu Mesleki Dernekler ve Eğitim Kurumları:

- Hindistan Tıp Bilimleri Enstitüsü (Onursal Üye)
- Kraliyet Pediatri ve Çocuk Sağlığı Koleji (Onursal Kurucu Üye)
- Londra Kraliyet Tıp Koleji
- Paris Hastaneleri Tıp Derneği
- WHO Tıp Cemiyeti (Onursal Üye)
- Onursal üyesi olduğu ulusal pediatri dernekleri:

ABD, Almanya, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Bulgaristan, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Fas, Finlandiya, Fransa, İngiltere, İspanya, İsveç, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Meksika, Özbekistan, Polonya, Tunus, Türkiye, Türkmenistan ve Ürdün.

Ulusal ve Uluslararası Ödül ve Unvanları:

Doğramacı, kariyeri boyunca çeşitli ulusal ve uluslararası kurumlar tarafından takdir edilmiş ve prestijli ödüllere layık görülmüştür.

- 1978 TÜBİTAK Hizmet Ödülü
- 1981 Léon Bernard Vakfı Ödülü, WHO

- 1986 Christopherson Ödülü, Amerikan Pediatri Akademisi
- 1995 Maurice Pate Ödülü, UNICEF
- 1995 Soranos Bilim ve Dostluk Ödülü (Yunanistan)
- 1998 Avrupa Konseyi “Barış, Adalet ve Hoşgörü” Ödülü (Franz Kardinal König ve Simon Wiesenthal ile paylaştı.)
- 1999 Türkiye Sağlık ve Eğitim Ödülü
- 2000 T.C. Dışişleri Bakanlığı Üstün Hizmet Ödülü
- 2004 Dr. Jushichiro Naito Uluslararası Çocuk Sağlığı Ödülü (Japonya)
- 2007 TBMM Onur Ödülü
- 2009 Dünya Halk Sağlığı Dernekleri Federasyonu Dünya Sağlığında Mükemmeliyet Yaşam Boyu Başarı Ödülü
- 2009 Tıp Bilimleri İslami Kurumu Ödülü

Madalyalar ve Nişanları:

- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Üstün Hizmet Madalyası
- Azerbaycan Haydar Aliyev Ordeni
- Azerbaycan İstiklal Ordeni (Birinci derece)
- İran Hümayun Nişanı (Birinci derece)
- Mısır Halk Meclisi Madalyası
- Romanya Devlet Mükâfat Madalyası
- Kristof Kolomb Nişanı, Gran Cruz Placa de Plata (Dominik Cumhuriyeti)
- Duarte, Sánchez ve Mella Liyakat Nişanı, Gran Oficial (Dominik Cumhuriyeti)
- Finlandiya Aslanı Nişanı (Birinci derece)
- Polonya Liyakat Nişanı (Birince derece)
- St. Mary Yurdu Nişanı (Estonya)
- Officier de la Légion d'Honneur (Fransa)
- WHO “Herkes için Sağlık” Altın Madalyası
- Seveda-Cenap And Müzik Vakfı Onur Ödülü Altın Madalyası
- Irak Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı Takdir Madalyası
- Paris Kenti Madalyası

Yazdığı Kitap, Makale ve Bölümleri:

Akademik kariyeri boyunca pediatri (çocuk sağlığı ve hastalıkları) alanında pek çok makale, bölüm ve kitabı mevcut olan İhsan Doğramacı, yükseköğretim ve üniversite yönetimi konusunda da çeşitli eserler ortaya koymuştur.

Kitapları:

- *Annenin Kitabı*. 1952. 15. baskı. Ankara: Meteksan A.Ş., 2003.
- *Prematüre Bebek Bakımı*. Ankara: Örnek Matbaası, 1954.
- *Günümüzde Rektör Seçimi ve Atama Krizi: Türkiye’de ve Dünyada Yükseköğretim Yönetimine Bir Bakış*. Ankara: Meteksan A.Ş., 2000. Gözden geçirilmiş, güncellenmiş baskı: *Türkiye’de ve Dünyada Yükseköğretim Yönetimi*. Ankara: Meteksan A.Ş., 2007.
- *History of the International Pediatric Association 1910–2000 and my fifty years with IPA*. 2001. York: Wilton 65.

Doğramacı’nın 1952’de yazdığı *Annenin Kitabı* adlı eseri popüler bir kitap mahiyetindeydi. Bu eser çocuk bakımı ve büyütülmesi konusuna ilgi duyan geniş kitlelere ulaşmıştı. Bununla birlikte bu eser intihal iddiasıyla da gündeme gelmiştir. Amerika’da yayınlanan ve hemen hemen aynı konuları ele alan Dr. Benjamin Spock’un *Baby and Childcare* eseriyle bazı benzerlikler taşıdığı yönüyle eleştirildi. 1981’de gazeteci Uğur Mumcu Cumhuriyet’teki köşesinde bu konuyu gündeme getirdi.⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ Uğur Mumcu köşesinde, İhsan Doğramacı’nın YÖK Başkanlığına getirildiği dönem olan 1981’de, Spock’un bahsi geçen eseri ile Doğramacı’nın kitabını karşılaştırmış ve neticede birbirine çok yakın ifadeler olduğunu öne sürmüştür. Mumcu’nun yazısında kitapla ilgili alıntılar şu şekilde aktarılmıştır:

“... İlk zamanlar biraz acemice bile olsa, çocuğu kucağa her alısta, her altını değiştirişte, yıkayısta ve biberonu verişte gülün ona. Böylece bebek kendisinin size, sizin de bebeğe ait olduğunuzu hisseder. Ne kadar bilgili olursa olsun, anneden başka hiçbir kadın ona bu duyguyu veremez (Spock, s.9)’

Aynı konuda Doğramacı’nın kitabında şunlar yazılı:

‘Çocuğunuzu her zaman siz kaldırırsanız, siz altını değiştirtirseniz, siz yedirirseniz ve yıkarsanız, onu severseniz, ona gülerseniz, çocukta gittikçe artan sizin ona ve onun size ait olduğu duygusu ve fikri doğar. Halbuki dünyada hiç kimse, ne kadar becerikli olursa olsun, bu derin hissi ona asla telkin edemez (Doğramacı, s.12)’

Bir örnek daha verelim:

‘Genç anneler, çoğu zaman ilk çocuklarından söz ederken, ‘tutarken bir yerini inciteceğimden korkuyorum’ derler. Bu bakımdan hiç korkunuz olmasın; bebek sağlamdır. Bebeği tutmanın, kucağa almanın çeşitli yolları vardır (Spock, s: 43)’

‘Bazı anneler, özellikle ilk çocuklarında ‘çocuğu iyi tutamazsam bir yerini incitirim diye öyle korkuyorum ki’ derler. Halbuki korkmaya hiç sebep yoktur. Çünkü çocuğu tutmak için bir değil, birçok yollar vardır (Doğramacı, s: 21).’

Örnek vermeyi sürdürelim, dilerseñiz...

‘Bebek iki aylık olduğunda, siz gülererek birşeyler söylerken, onun da ilk defa gülümsediğini görürsünüz (Spock, s: 197).’

‘Çocuk yaklaşık olarak iki aylık olduğı zaman artık onunla şakalaşabilirsiniz. O da size gülümseyecektir. (Doğramacı, s: 22).’

‘Siz herhalde, ipekler, tüller içinde bir beşiğı tercih edersiniz. Oysa ipekler, tüller bebeğın umrunda bile olmaz. O, olsa olsa üstünden yuvarlanmayacağı, yumuşak, fakat sıkı doldurulmuş bir şilte ister (Spock, s.28).’

‘Siz kenarına ipek geçirilmiş güzel bir karyola isteyebilirsiniz. Fakat çocuk buna aldırış etmez, ona gerekli olan şey sadece yuvarlanıp, düşmesine engel olacak rahat ve kenarlı bir yataktır (Doğramacı, s.28).’

‘Anne babaların tehditlerinden korkan ötekiler ise evde susarlar ama, evde susmalarını dışarıda bol bol telafi ederler. Çocuğa dışarıda, bu sözleri sarfederlerse, başkalarının onu ayıplayacağını söylemek, eline dolu bir tüfek verip ‘sakın tetiğı çekme’ demekten farksızdır (Spock, s.271-72).’

‘Korkudan sizin yanınızda bu kötü kelimeleri kullanmayabilirler, fakat başka yerlerde fırsat düştükçe küfretmekten korkmadıklarını ispat etmeye çalışacaklardır. Çocuğunuzun ilk defa uygunsuz bir lakırdı söylediğini duyunca, katiyen şaşırmış, endişelenmiş gibi davranmayın. Hele bu söylediklerinin herkesi kızdıracağını ve bir daha ağzına almamasını ihtar ederseniz, bu çocuğın eline tüfeğı verip, ‘Allah aşkına tetiğı çekme’ demekten farksız olur (Doğramacı, s.145). Bkz. Uğur Mumcu, “Dr. Spock ve Prof. Doğramacı”, *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1981. Ayrıca bkz. *Terörsüz Özgürlük*, Umag yayınları, s.48-51.

Not: Uğur Mumcu’nun gündeme getirdiğı bu konu aslında arkadaşı iktisat profesörü Korkut Boratav’ın 1960’ta tespit ettiğini belirttiğı bir konudur. İlginçtir ki intihal iddiasının olayın tespitinden 20 yıl sonra gündeme gelmesi çok düşündürücü ve manidardır. Yeni kurulan YÖK’ün merkeziyetçi tutumuna tepki gösteren akademi ve basın dünyasından bazı isimler Doğramacı’nın şahsını yıpratarak YÖK’ü ve askeri müdahale döneminin icraatlarını eleştirme yoluna gitmişlerdir. Bu durumu teyit niteliğinde Boratav’ın şu ifadeleri gösterilebilir: “... Yıllar sonra, 12 Eylül rejimi Doğramacı aracılığıyla üniversitelere el atmaya başladığında, ben bu eski keşfimizi (1960) sevgili dostum Uğur Mumcu’ya anlattığımı hatırlıyorum.” Bkz. Korkut Boratav, “İhsan Doğramacı,” *Sol Haber*, 28 Şubat 2010, <https://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/ihsan-dogramaci-24702/> (erişim tarihi: 22 Mart 2024).

Not: İntihal iddiasının yargısal sürece evrilmesi 2000’li yıllara denk gelir. Gazeteci Hasan Yazıcı’nın makalesi üzerine TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) Doğramacı’yı kınamıştır. Bunun üzerine Doğramacı ise Yazıcı’ya manevi tazminat davası açmıştır. Bkz. Hasan Yazıcı, “Önce Doğramacı’yı Kınamak Lazım”, *Milliyet*, 15.11.2000, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/once-dogramaci-yi-kinamak-lazim-5302327> (Erişim tarihi: 2 Ekim 2024). Ayrıca bkz. Murat Belge, “Bir mektup”, *Radikal*, 16.12.2001, Retrieved from http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat_belge/bir_mektup-618894/ Erişim tarihi: 2 Ekim 2024.

Not: Sonuçta Yargıtay Genel Hukuk Kurulu 2006’da Doğramacı’nın intihal yapmadığı yönünde karar vermiştir. Gerekçeler arasında, kitabın akademik bir eser olmadığı, popüler bir mahiyet taşıdığı ve o dönemdeki etik standartların farklı olması gösterilmiştir. İntihal ve tazminat davasını kaybeden Yazıcı 2007’de bu kez AİHM’ye “ifade özgürlüğünün ihlal edildiğı” gerekçesiyle dava açtı. AİHM 2014’te, “Yazıcı’nın ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine” karar verdi ve Türkiye’nin Yazıcı’ya tazminat ödemesine hükmetti. Ancak AİHM’in kararı ifade özgürlüğüne yönelik olup intihal suçlamasıyla ilgili değildi.

Not: 2014 yılında konuyu mercek altına alan bir makale, iki eseri bilim etiğı yönüyle karşılaştırmıştır. Buna göre Doğramacı ve Spock’un kitaplarının popüler sağlık rehberleri niteliğinde olduğı, *Annenin Kitabı*’nın sonundaki teşekkür kısmında zaten Dr.Benjamin Spock’un yönteminin tercih edildiğı ve bunun açıkça belirtildiğı ve son olarak o dönemin etik standartlarına göre farklı bir değerlendirme yapılması gerektiğı ifade edilmektedir. Bu argümanlar doğrultusunda, konuyla ilgili intihal suçlamasında bulunmanın ağır bir itham olduğı yönünde kanaatte bulunulmuştur. Bkz. Emel-Mehmet Aközer, “Bilim Etiğinin Zaman Tünelinde: İki Ebeveyn Tavsiye Kitabı ve Bilimde Bir Dönüm Noktası”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2014, sayı 2, s.85-86, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/higheredusci/issue/61484/918057> Erişim tarihi: 12 Eylül 2024.

Fotoğraf 70. Dönemin popüler eseri *Annenin Kitabı* gazete reklamlarında, Cumhuriyet, 24 Ağustos 1960.

Doğramacı'nın profesörlüğe adım attığı dönemde yazdığı *Prematüre Bebek Bakımı* (1954) adlı eseri, Türkiye'de erken doğan bebeklerin sağlığı konusunda yazılan ilk sistematik çalışmalar arasında yer alır. Kitap, dönemin tıbbi bilgi birikimini derleyerek, *yenidoğan bakımına* dair temel ilkeleri sağlık profesyonellerine ve ilgililere aktarmayı amaçlamıştır. Özellikle 1950'lerin Türkiye'si'nde çocuk sağlığı alanındaki sınırlı bilgi ve uygulama göz önünde bulundurulduğunda, eser hem pratik önerileriyle hem de eğitim işleviyle dikkate değerdir.

2000 yılında yayınlanan *Günümüzde Rektör Seçimi ve Atama Krizi* adlı eser, Türkiye'nin yükseköğretim yönetiminde yaşadığı yapısal sorunları ele alırken, bu eserin 2007'de güncellenen *Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Yönetimi*, konuyu daha geniş bir perspektifte değerlendirir. Bu eserde Türkiye üniversite tarihi, dünyada çeşitli yükseköğretim yönetimi uygulamaları, özerklik ve eğitimde kalite gibi temel kavramlar tartışmaya açılmıştır. Her iki çalışma da dönemin yükseköğretim politikalarına dair kapsamlı bir analiz ve çerçeve sunmuştur.

Doğramacı'nın *History of the International Pediatric Association 1910–2000 and My Fifty Years with IPA* adlı eseri ise yalnızca bir kurumsal tarih değil, aynı zamanda bir ömür adanmışlığın ifadesidir. Uluslararası Pediatri Cemiyeti'nin gelişimi ve Doğramacı'nın bu kuruluştaki yarım asırlık etkin rolü anlatılmıştır. Kısacası küresel pediatri camiasının belleğine yazılmış bir tanıklıktır.

Annenin Kitabı tartışması bilim etiği, fikri mülkiyet ve geçmişin etik standartlarının bugünkü normlarla yargılanması gibi noktaları kapsayan bir konudur. Doğramacı'nın kitabının bilimsel bir yayın iddiasında olmaması ve zaten Spock'un kitabından açıkça yararlandığını ifade etmesi, iddiaların "bilimsel intihal" çerçevesinde değerlendirilmesini gereksiz kılmaktadır. Her ne kadar yargısal süreç ve etik değerlendirmeler intihal suçlamasını zayıflatsa da Doğramacı'nın etik hassasiyetlerde daha dikkatli olması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Kısacası, yargısal süreçten beraat eden Doğramacı, etik hassasiyete dikkat etmemiştir denebilir.

Editörlükleri:

- 1958-1993 Editör, *The Turkish Journal of Pediatrics*, Ankara
- 1963-1980 Danışman editör, *Clinical Pediatrics*, Philadelphia, Pennsylvania
- 1975-1985 Editör, *Bulletin of the International Pediatric Association*, Ankara

Makaleleri:

Çocuk sağlığı ve hastalıkları, halk sağlığı ve tıp eğitimi dallarında, ulusal ve uluslararası mesleki dergi ve kitaplarda yayımlanmış 100’den fazla makalesi bulunmaktadır.⁵⁴⁵ Genellikle pediatri alanında kaleme aldığı makaleleri, çocuk sağlığını yalnızca tıbbi olarak değil; halk sağlığı, etik ve korunmasız çocuklar açısından da ele almıştır. Bazıları şöyle:

- “Albert Eckstein”ın hayatı ve eserleri”. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*. 5-7, 1950.
- “In memorium Alexis F. Hartmann”. *Turkish Journal of Pediatrics*. 6(4): 193-199, 1964.
- “Porphyrias and porphyrin metabolism”. *Advances in Pediatrics*. Cilt XIII. Chicago: Year Book Medical Publishers, 1964.
- “Care of Mother and Child”. *Health of Mankind*. Londra: Churchill, 1967.
- “Fetal malnutrition and its consequences”. *Turkish Journal of Pediatrics*. Cilt 17: 1-4. 1975.
- “Metabolic disorders”, “The abdomen and the gastrointestinal tract”, “The genito-urinary system”. *Pediatrics*. Boston: Little, Brown and Co., 1969, 1975, 1984, 1990.
- “Probleme von auslaendischer Arbeitnehmer”. *Die Kinder auslaendischer Arbeitnehmer (Fortschritte der Sozialpediatrie)*. Cilt 5. Münih, Viyana, Baltimore: Urban und Schwarzenberg, 1980.

⁵⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İnternet adresi: <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/ozgecmis.html/> Erişim tarihi: Mart 2024.

- “An equation for computing expected birth measurements (including birthweight) for the Turkish population (based on pregnancy characteristics)”. *Turkish Journal of Pediatrics*, 23(1): 5-13, 1981.
- “The incidence of fetal malnutrition in Turkey”. *Turkish Journal of Pediatrics*. 23: 75-84, 1982.
- “Child labour: an overview”. *Child Labour: A Threat to Health and Development*. (Iketseng Series on the Health and Welfare of Children, No. 1). Cenevre: Defence for Children, 1981, 1985.
- “Ethical considerations in the advancement of medical science and technology as reflected in research in pediatrics”. *Medical Science and the Advancement of World Health*. New York: Praeger, 1985.
- “Ethics in pediatric research”. *Turk J Pediatr*. Cilt 35: 245-247, 1993.
- “Children victims of disaster--their need for special protection”. *Turkish Journal of Pediatrics*. 40: 1-6, 1998.

Sanat Faaliyetleri: Doğramacı, aynı zamanda sanata ve müziğe olan ilgisi ve katkılarıyla da bilinir. Sanata ve müziğe olan ilgisi hem bireysel hem de kurumsal düzeydeki faaliyetleri yönüyle incelenebilir.

Doğramacı çocukluğundan itibaren çok sesli bir müzik ortamında büyüyerek gelişmiştir. Yakın arkadaşı Şinasi Özsoylu'nun aktardığına göre, çocukluk yıllarında Erbil'deki evlerinin divanhanesinde divan müzikleri icra edilirken edebi sohbetler de yapılmaktaydı.⁵⁴⁶ Beyrut Amerikan Koleji'ndeki öğrenim yıllarında konserleri kaçırmamaya çalışmış ve bu ilgisini hayatı boyunca devam ettirmiştir. Örneğin, 1939 yılında Cebeci'deki Devlet Konservatuvarı konserlerinin ‘gediklilerinden’ biri İsmet İnönü diğeri ise Numune Hastanesi'nin genç çocuk hekimi İhsan Doğramacı'dır.⁵⁴⁷

Doğramacı, müziğin akademik bir ortamda gelişmesi için önemli adımlar atmış; Hacettepe Üniversitesi'nde Devlet Konservatuvarı'nın üniversiteye bağlanmasını sağlayarak bu alandaki kurumsallaşmayı teşvik etmiştir. Bilkent Üniversitesi'nde ise *Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi*'ni kurmuş, dünyaca tanınmış sanatçıları öğretim

⁵⁴⁶ Ertuğ, a.g.e. s.98.

⁵⁴⁷ Özsoylu, a.g.e. s.52.

kadrosuna dahil ederek yetenekli gençlerin gelişimi için önemli katkılarda bulunmuştur. Bunun yanı sıra, Bilkent Üniversitesi'nde ilk ve ortaöğretim seviyesinde müzik eğitimi veren okulların açılmasını sağlamıştır.

Doğramacı 1993'te Bilkent Senfoni Orkestrası'nı kurarak, Türkiye'nin ilk uluslararası senfoni orkestrasını hayata geçirmiştir.⁵⁴⁸ Bu orkestra hem ulusal hem de uluslararası etkinliklerde yer alarak Türk müzik kültürünün tanıtımına katkı sağlamıştır. Bilkent'te inşa ettirdiği konser salonu ile akustik açıdan dünya standartlarında bir mekân oluşturmuş ve ülkedeki sanatçıların performans sergileyebileceği uluslararası düzeyde bir alan yaratmıştır. Bununla birlikte Doğramacı, evinde verdiği ziyafetlerde oda müzikleri ve resitaller düzenleyerek müziğin kendi sosyal hayatında önemli bir yeri olduğunu göstermiştir.⁵⁴⁹ Ayrıca kızı Şermin Savaşçı'nın aktardığına göre ailesinde herkes piyano çalabilmekteydi ve bu gelenek sonraki nesillere de kazandırılmıştır.⁵⁵⁰

Adnan Saygun, Muammer Sun, Arif Melikov gibi tanınmış besteciler, Doğramacı'ya eserlerini ithaf etmiştir. Adnan Saygun, 1989'da Doğramacı'ya yazdığı bir mektupta onun "sanata çoraklaşan topraklarda yeni bir umut kaynağı olmasını" övgüyle dile getirmiş, son eserlerinden birini Doğramacı'ya ithaf etmiştir.⁵⁵¹ Doğramacı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'dan önde gelen müzisyenleri Bilkent'e getirerek Türkiye'nin müzik eğitimindeki kapasitesini artırmıştır. Bu çabaları, Atatürk'ün Nazi Almanyası'ndan bilim insanı getirme politikasına benzer bir yaklaşımla ilişkilendirilmektedir.⁵⁵²

Devlet sanatçılarından Ayten Gökçer ve Cüneyt Gökçer gibi isimler, Doğramacı'nın sanata yaptığı katkıları övgüyle dile getirmiştir. Ayten Gökçer, "Doğramacı, müzikte en iyisini yapmıştır; bugün konser salonu dünyadaki ilk üç konser salonundan biridir akustik açısından" diyerek onun müzik alanındaki vizyonunu takdir etmiştir. Cüneyt Gökçer ise

⁵⁴⁸ Kofi Annan, "A Citizen of the World", *Children in His Hearth Youth On His Mind*, 2003, s. 16.

⁵⁴⁹ Halman, a.g.m. Nisan 2010, s.23-25.

⁵⁵⁰ "Ben Mithat Fenmen'den 5 yıl piyano dersi aldım, annem de piyano çalardı ve babamın bütün torunları piyano çaldı." Bkz. *Anadolu Ajansı*, "Ömrünü Tıbbı ve Eğitime Vakfeden İhsan Doğramacı'yı Kızı Şermin Savaşçı Anlattı," 25 Şubat 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/omrunu-tibba-ve-egitime-vakfeden-ih-san-dogramaci-yi-kizi-sermin-savasci-anlatti/2514367> (erişim tarihi: 2 Kasım 2023).

⁵⁵¹ Kahramankaptan, a.g.m.

⁵⁵² Ertuğ, a.g.e. s.74-75.

şu ifadelerde bulunmuştur: “Doğramacı, sadece bilim ve sanat eğitimi verilen üniversiteler kuran bir eğitimci olmayıp, genç yeteneklerden en deneyimli sanatçılara kadar çok değerli insanlara destek olmuş ve onlara ilham vermiştir.”⁵⁵³

Doğramacı, müzikteki yenileşme çabalarını “Arabeskten kurtulma operasyonu” olarak görüyordu. Toplumun müzik yoluyla ıslah edilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu konuda Celal Ertuğ şunları söylüyor: “İhsan Doğramacı'nın müzik alanında verdiği asıl hizmet, Azeri müzisyenlerin getirilmesi değil, Atatürk'ün öncüsü olduğu çok sesli müziğin yerleşmesi için 50 yıldır süregelen çabasıdır. 1950'den sonra Arabesk ve rak (bir tür Arap dans müziği) gibi Ortadoğu merkezli müziklerin hâkim olmaya başlamasıyla bu alanda reform için yoğun gayret göstermiştir ve bu çabaları tanınmış müzik üstadları tarafından daima takdir edilmiştir.”⁵⁵⁴

Hayatının her döneminde sanata ve müziğe yakından ilgili olan İhsan Doğramacı, sanatı destekleyen bir vizyonla, ilgisini kişisel boyutlardan toplumsal faydaya dönüştürmeyi başarmıştır.

6.4. ENNEAGRAM VE İHSAN DOĞRAMACI'NIN KİŞİLİĞİ

Bu kısımda İhsan Doğramacı'nın kişilik özellikleri kendi beyanatları, hayatındaki önemli olaylar ve hakkında söylenenlerden yola çıkarak ele alınmaktadır. Kişilik ve karakter yapısını anlamak için veriler bir araya getirilmiş ve sistematik bir değerlendirme yapılmıştır. Bu amaçla insanların motivasyonlarını, korkularını ve davranışlarını anlamaya yönelik bilimsel bir model olan *Enneagram* metodundan faydalanılmıştır. Enneagram, bireyleri dokuz temel kişilik tipi etrafında sınıflandıran bireysel farkındalık ve davranış kalıplarını anlamaya yardımcı olan bir araçtır.

Enneagram, George Ivanovich Gurdjieff (1877–1949) tarafından 20. yüzyılın başlarında ortaya konan, 1970'lerde Oscar Ichazo (1931-2020) ve Claudio Naranjo (1932-2019) tarafından sistemleştirilen, modern biçimiyle ise 1990'lı yıllarda şekillenen bir kişilik

⁵⁵³ Bilkent Üniversitesi, *Hakkındaki Övgüler*, <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/hakkinda.html/> (erişim tarihi: Mart 2024).

⁵⁵⁴ Ertuğ, a.g.e. s.111.

tipoloji analizi modelidir.⁵⁵⁵ 21. yüzyıl başında Helen Palmer, Don Riso, Russ Hudson, Jerome Wagner ve Richard Rohr gibi araştırmacı yazarlar enneagramın geniş kitlelerce tanınmasında önemli rol oynamıştır.⁵⁵⁶

Bu sistem, insanların kişilik tiplerini ve motivasyonlarını tanımlamak için kullanılan psiko-bilimsel bir tekniktir. Dokuz temel kişilik tipi üzerinden bireylerin motivasyon, davranış kalıpları ve duygusal yönelimlerini açıklamakta kullanılır. Günümüzde psikoloji, yönetim bilimleri ve davranış araştırmalarında bir kişilik çözümleme modeli olarak değerlendirilmektedir.⁵⁵⁷

Modern psikoloji literatüründe yer alan bu yöntem, kişilik yapısının tarihsel ve sosyal bağlamda yorumlanmasına olanak tanır. Bu çalışmada, İhsan Doğramacı'nın söylem, davranış ve karar örüntüleri tarihsel belgeler ve tanıklıklar aracılığıyla ele alınarak, onun kişilik tipine dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Geçmişte yaşamış bireylerin kişilik analizinde enneagram, davranışsal örüntü çözümleme (pattern reading) yöntemi olarak kullanılabilir. Bu yöntem bir psikolojik test değil, tarihsel kişilik çözümlemesinde yorumlayıcı bir nitel analiz aracıdır. Dolayısıyla

⁵⁵⁵ Oscar Ichazo, *Between Metaphysics and Protoanalysis: A Theory for Analyzing the Human Psyche*, Arica Institute Press, New York, 1982; Claudio Naranjo, *Character and Neurosis: An Integrative View*, Gateways Books, 1994; Tansu Çinici, Murat Çinici, "Batılı Bir Düşünür, Doğulu Bir Sufi: George Ivanovich Gurdjieff", *ANASAY*, C.8, S.27, 2024, s.216.

⁵⁵⁶ Don Richard Riso, Russ Hudson, *The Wisdom of the Enneagram*, Bantam, 1999; Helen Palmer, *Ruhun Aynası: Enneagrama Yansıyan İnsan Manzaraları*, (Çeviren Oya Şirin), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2006; *The Enneagram: Understanding Yourself and the Others in Your Life*, 1st edition, Harper & Row, 2011.

⁵⁵⁷ B. Chestnut, P. Uranio, *The Enneagram Guide to Waking Up: Find Your Path, Face Your Shadow, Discover Your True Self*, Roads Publishing, Hampton, 2021'den aktaran Çinici, a.g.m. s.217. Türkiye'de yapılmış bazı güncel çalışmalar: Deniz Boz, İsmail Kardaş, Ayşe Altınbay, "Muhasebe Hizmeti Alan Mükelleflerin Kişilik Özelliklerinin Müşteri Bağlılığı ile İlişkisi," *OPUS International Journal of Society Researches*, C. 14, S. 20, 2019, ss. 1501–1527; Deniz Boz, Cihan Duran, Hülya Meral, "Enneagram Kişilik Tiplerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisi," *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 79, 2021, ss. 1248–1261; N. Şeyda Kara, Ayşe Dönmez, Mehmet Kara, "The Predictor of Motivation in Sports: Enneagram Personality," *Turkish Online Journal of Recreation and Sports (TOJRAS)*, C. 12, S. 4, 2023, ss. 716–723; Oğuzhan Hafizoğlu, "Organizational Performance Through the Enneagram: Strategic Planning – Management Decision – Operational Control," *Yalvaç Akademi Dergisi*, C. 8, S. 2, 2023, ss. 89–99; Pelin Karaduman, Mehmet Çetin, "Öğretmenlerin Enneagram Kişilik Tiplerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi," *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, C. 4, S. 2, 2024, ss. 1–15. Not: Özellikle son 15-20 yıl içinde enneagram konulu yayınlar büyük bir hızla artarken, bu yöntemin bilimsellik kriterlerinin daha da kökleşmesi söz konusudur.

“biyografik psikoloji” ve “psikohistory” yaklaşımlarıyla uyumludur.⁵⁵⁸ Bu nedenle, çalışmada kullanılan enneagram temelli analiz, Doğramacı’nın yaşam öyküsünü tarihsel verilerle bütünleştiren nitel bir psikobiyografik değerlendirme tekniği olarak temellendirilebilir.

Sınırlılıklar: Bu çalışmada Enneagram yöntemi, tarihsel bir kişiliğin davranış örüntülerini anlamlandırmak amacıyla yorumlayıcı bir analiz aracı olarak kullanılmıştır. Ancak yöntem, doğrudan psikometrik ölçümler veya deneysel veriler üretmediğinden, nesnel psikolojik test niteliği taşımamaktadır. Analiz tarihsel tanıklıklar ve yazılı ifadeler üzerinden dolaylı çıkarımlara dayanmaktadır. Bu nedenle elde edilen kişilik değerlendirmeleri kesin klinik psikolojik tanılar değil, tarihsel bağlamda olasılık temelli yorumlardır. Yöntem, bireyin tutum ve davranışlarını açıklamada güçlü bir kavramsal çerçeve sunsa da geçmişe dönük uygulamalarda öznel yorumlama riski içerdiği göz önünde bulundurulmalıdır.

6.4.1. Doğramacı’nın Kişilik Tipolojisi

Bu konuyu anlamak ve açıklamak için, kişilik analizinde yaygın bir model olan *Enneagram Yöntemi*’ne başvuruldu. Bu yöntem bireylerin temel motivasyonları, korkuları ve davranış kalıpları üzerinden baskın kişiliklerini tespit etmeye imkân tanımaktadır. 9 farklı kişilik tipine ayrılır:

- ❖ Yenilikçi (Tip 1),
- ❖ Yardımsever (Tip 2),
- ❖ Başarı Odaklı (Tip 3),
- ❖ Bireyci (Tip 4),
- ❖ Araştırmacı (Tip 5),
- ❖ Sadık (Tip 6),
- ❖ Maceracı (Tip 7),
- ❖ Meydan Okuyan (Tip 8) ve

⁵⁵⁸ Bu konudaki bazı eserler: Alan C. Elms, *Uncovering Lives: The Uneasy Alliance of Biography and Psychology*, Oxford University Press, 1994; William T. Schultz, *Handbook of Psychobiography*, Oxford University Press, 2005.

❖ Barışçı (Tip 9). Her biri farklı güçlü yönler ve temel zafiyetlere dayanır.⁵⁵⁹

Doğramacı'nın kişiliğinde vizyoner, lider, organizatör ve detaycı özellikleri öne çıkmaktadır. Enneagram yöntemine göre, kişiliği en iyi şekilde “Yenilikçi” (Tip 1) ve “Başarı Odaklı” (Tip 3) özelliklerin bileşimiyle açıklanabilir.

Yenilikçi (Tip 1) Reformist ve Mükemmeliyetçi: Yenilikçi kişilikler, idealleri ve yüksek standartları ile dikkat çeker. Dünyayı daha iyi bir yer haline getirme isteğiyle motive olur. Sıklıkla detaylara dikkat ederek düzen ve disiplin içinde çalışmayı tercih eder. Eleştirel bir gözle dünyayı analiz eder, yanlışları düzeltmek ve işleri mükemmelleştirmek için yorulmadan çalışır. İdealleri uğruna fedakârlık yapmaktan çekinmeyen bu bireyler, zaman zaman kendi içlerinde de eleştirel olabilir, bu da onları daha titiz ve özenli hale getirir. Hata yapma, ahlaki veya etik olarak yanlış bulunma korkusu taşırlar.

Doğramacı'nın Türkiye'nin modernleşme sürecine sağlık ve eğitimdeki ideali ve bu hedef doğrultusunda geliştirdiği projeler, onun bir “yenilikçi” olduğunu göstermektedir. Hacettepe'den Bilkent'e uzanan hikayesi, mükemmeliyetçi bir yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Eğitim ve sağlık faaliyetlerinde her detayı bizzat kontrol etmesi ve yüksek standartlar belirlemesi, bu kişilik tipinin etkilerini gösterir.

Başarı Odaklı (Tip 3) Yetenekli ve Aksiyoner: Bu kişilik tipine sahip bireyler başarı elde etmek, hedeflerine ulaşmak ve etkileyici bir izlenim bırakmak için motive olur. Pratik zekâları ve kararlı yapılarıyla öne çıkar. Hedeflerini gerçekleştirmek için etkili ve organize edilir. Daima çok çalışkandır. Çevresindeki insanları etkilemekte ve liderlik pozisyonlarına gelmekte uzmandır. Sosyal olarak uyum sağlama yetenekleri güçlüdür ve genellikle başkaları tarafından beğenilmek ve takdir edilmek ister. Başarısız olmak, yeterince değerli ve önemli görülmemek temel korkusudur.

Doğramacı'nın hayata bakışında başarı önemli bir yer tutar. Eğitim ve sağlık alanındaki projelerinde daima büyük hedefler koymuş, bu hedeflere ulaşmak için detaycı ve stratejik bir şekilde çalışmıştır. “Bana inanmışlardı ve ben de onlara güvenmişim” diyerek başarılarının ardında yatan güçlü ilişkilere işaret etmesi, etkili iletişim ve pragmatik

⁵⁵⁹ Palmer, *The Enneagram*, s.41-43.

(sonuç odaklı) liderlik anlayışının tezahürüdür. İnsanları motive etme ve projelerini hayata geçirme sürecindeki kararlılığı, “Başarı Odaklı” kişilik tipine işaret etmektedir. Başarı odaklı kişilerin bir başka özelliği kendini gösterme ve beğendirme, toplum tarafından takdir görme eğiliminin yüksek olmasıdır. Bu da Doğramacı’nın kişilik ve davranışlarıyla örtüşmektedir.

Diğer Özellikleri: Her insanda farklı kişilik özellikleri öne çıkabilir. *Enneagram* sisteminde yenilikçi/mükemmeliyetçi ve başarı odaklı/aksiyonier özellikleriyle öne çıkması, Doğramacı’nın başka özellikleri olmadığı anlamına gelmez. Ancak veriler onun baskın özelliklerini anlatmaktadır. Bakıldığında İhsan Doğramacı çok yönlü bir kişiliktir. Zaten ona kapıların açılmasını sağlayan da budur.

Kontrolcü ve detaycı yapısı, projelerinde hakimiyet kurmasını sağlarken, kendine has mizahi yaklaşımı ise insanlarla güçlü bağlar kurmasına olanak tanımıştır. Karmaşık ve çok yönlülüğü yakın çevresindekilerce de sıkça vurgulanmıştır. Doğramacı’yı kompleks ve “kapalı” olarak tanımlayan eski sağlık bakanlarından Dr. Celal Ertuğ, onun çözümlemesi güç bir kişilik olduğunu bilgisayar metaforuyla açıklamıştır:

“Aslında o çok kapalı, oldum olası kimsenin pek bilmediği, tanımadığı bir kompüterdir. Aklında; yakın, orta ve uzun vadeli programlar üretir, onları hafızaya alır. Doğramacı’nın kişiliğini tanımak, onunla çok özel bir diyalog kurabilmekle mümkündür. Ben bu açıdan onunla iletişim kurabilen, belki de tek arkadaşım. Doğramacı, sabır dolu bir inandırıcılıkla, bıkmadan usanmadan, Türkiye insanına, düşüncelerini, yaptıklarını ve yapmak istediklerini, katı bir engelleme zihniyetini aşarak başarabilen bir ‘Olay Adam’dır.”⁵⁶⁰

Doğramacı’nın çok yönlü kişiliğine bir başka örnek de şu cümlelerde görülebilir:

“Hoca için merhum tabirini kullanmıyorum. Zira, Hoca normal bir insan değil, olağandışı, adeta astral yolculuğa çıkmış bambaşka bir yaratıktı.”⁵⁶¹

Çok yönlü kişilik yapısı, Doğramacı’nın yaşamı boyunca gerçekleştirdiği projelere liderlik etmesini, zorluklara rağmen kararlılıkla ilerlemesini ve uluslararası alanda da kabul görmesini mümkün kılmıştır. Bu yönüyle İhsan Doğramacı, sağlık ve eğitimde bir öncüdür denebilir.

⁵⁶⁰ Ertuğ, a.g.e. s.2.

⁵⁶¹ Gürüz, a.g.e. s.99.

6.4.2. Enneagram Yorumuyla Karakter Özellikleri

Doğramacı, Türkiye’de ve dünyada eğitim ve sağlık alanındaki projeleriyle tanınmaktadır. Şüphesiz, elde ettiği bu başarıları kişilik özellikleri ve yaşam amacı ile doğrudan ilişkilidir.

Vizyonerlik ve Amaç Odaklılık: Doğramacı’nın hayat felsefesi, kendini gerçekleştirme tutkusu üzerine kuruludur. Türkiye’nin modernleşmesine katkıda bulunma arzusu ile özdeşleşmiştir. İdeali yalnızca bilimsel ve akademik başarıya ulaşmak değil, aynı zamanda ülkesini çağdaş dünya ile eşit bir seviyeye getirecek adımlar atmayı kapsıyordu. Hayatını bu hedefleri doğrultusunda yaşamıştır. Türkiye’nin bilgi toplumu olma sürecine katkı sağlamak onun odak noktasıydı.⁵⁶²

Yaşamını şekillendiren temel değerleri ve misyonunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Batılı sanayileşmiş ulusların ulaştığı zirveler ne olursa olsun, benim ülkem bunlara layıktır. Eğer bu zirvelere ulaşmak için henüz bir çaba sarf edilmemişse, bu çabayı sarf etmek bana düşer. Bu nedenle işe koyulmalıyım.”⁵⁶³

Medeni seviyeye çıkmak, İhsan Doğramacı’nın bir motivasyonudur. Bu amaç, onun yaşamını ve çalışmalarını yönlendirmiş ve bireysel hedefini toplumsal fayda ile harmanlamasını sağlamıştır. Eğitim ve sağlık alanlarındaki girişimlerinde bu nedenler etkilidir. Hacettepe Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi’nin kuruluşu bu felsefenin somut örnekleridir. Türkiye’nin kalkınmasında önemli roller üstlenmek istiyordu:

“İnsanın kafasında oluşturduğu projeleri hayata geçirmesi, yerine getirilmesi gereken bir misyondur. Ben görevimi yaptım, o kadar. Bunun karşılığında hiçbir beklentim yoktur. Çok mutluyum ve büyük bir huzur içindeyim.”⁵⁶⁴

Yaşamı boyunca gerçekleştirdiklerinden dolayı “huzurlu” olduğunu belirtmiştir. Sağlık ve eğitime yönelerek toplumsal fayda sağlayan başarılı projelere imza atmış ve uluslararası alanda da saygın bir konuma gelmiştir. Bulunduğu alanda en iyi olmak için çalışmıştır. Başarılarının takdir edilmesinden daima memnun olmuştur. Gerçekleştirmek

⁵⁶² “Benim için hayatta en önemli iki şey: Biri eğitim ve diğeri sağlık. Bu iki alanda kendimden en iyisini vermeye çalıştım.” Bkz. Perla D. Santos Ocampo, “Beloved Paediatrician and Friend”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s.225.

⁵⁶³ Mehmet Haberal, “We were Born at Hacettepe!”, *Children His Hearth Youth On His Mind*, s.120.

⁵⁶⁴ Ertuğ, a.g.e. s.260.

istediği her hedefi titizlikle planlamış ve bunları uygulamak için kararlılıkla çalışmıştır. Yakın arkadaşı, bu tutkusunu şöyle dile getirir:

“Onu yaşama bağlayan başlıca zevk, yapacaklarını aşama aşama gerçekleştirmektir.”⁵⁶⁵

Ailesinden aldığı kültürel miras ve çocukluğunda biçimlenen, değerler kişiliğinin oluşmasında önemli rol oynar. Babası Ali Paşa, Erbil Türkmenlerinin tanınmış kişilerinden olup birçok hayır işinde bulunmuş, devlete yaptığı yardımlardan ötürü ise “Paşa” ünvanıyla takdir edilmiştir. Finansal olarak her imkana sahip olan İhsan Doğramacı, çocukluğunda yaşadığı travmatik şartlardan etkilenmiş ve savaşırsız bir dünya, refah içinde bir toplum hayaliyle yola çıkmıştır. Bunu bir röportajında kendisine yöneltilen “gelecek için bir dileğiniz olsa ne olurdu?” sorusuna verdiği cevaptan da anlamaktayız:

“Uluslararası barış, sanırım bu olurdu. Çünkü bir yandan bir çocuğu hastalıktan kurtarmaya çalışırken çok fazla çaba harcıyoruz, öte yandan silahlı çatışmalarda yeni doğmuş çocuklar öldürülüyor, masum insanlar öldürülüyor, bombalanıyor. Özellikle nükleer savaş kesinlikle kabul edilemez. Bir şekilde bunların durdurulması gerektiğini düşünüyorum. Fakat, gelecek için oldukça iyimserim. Ve umuyorum ki son 60 yıl içinde olanların yarısı gelecek 30 yıl içinde yapılırsa, çok daha iyi bir dünyaya sahip olacağız.”⁵⁶⁶

Eğitim ve sağlık alanlarındaki yatırımları, Doğramacı’nın yaşam felsefesini en iyi yansıtan örneklerdir. Eğitimin toplumların kalkınmasındaki rolüne olan inancı, şu ifadelerinde açıkça görülür:

“En büyük yatırım eğitimidir. Eğitilmiş bir toplum hiçbir zaman geri kalmaz.”⁵⁶⁷

Doğramacı, Türkiye’nin modernleşme sürecinde *Bilgi Toplumu*’na geçişini bir hedef olarak belirlemiş ve bu vizyonu gerçekleştirmek için çeşitli projeler geliştirmiştir. Kendisi bunu şöyle özetler:

“Türkiye’nin en kestirme yoldan bilgi toplumuna dönüşmesi emelinden başka hiçbir yoğunlaşmış hedefim yoktur.”⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ Aynı eser, s.18.

⁵⁶⁶ Grabowski, *İhsan Doğramacı Spirit* (video).

⁵⁶⁷ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Doğramacı’nın Hacettepeli Öğrencilerle Sohbeti* [Video], <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 17 Aralık 2023, süre: 7 dk.).

⁵⁶⁸ Ertuğ, a.g.e. s.260.

Tasarılarına ulaşırken başkalarını da bu süreçte “aydınlatmayı” hedeflemiştir. “Işık Teorisi” olarak adlandırdığı anlayışında şu ifadeler dikkat çeker:

“Işığın yeterince güçlüyse artık başkalarını da aydınlatmaya başlarsın.”⁵⁶⁹

Bu bakış açısı Doğramacı’nın paylaşımcı liderlik anlayışını ve toplumun ilerlemesine katkıda bulunma arzusunu yansıtmaktadır. Bireysel hedeflerin ötesinde anlam taşıyan ideal ve projeleri, kişisel tutkularını toplumsal kalkınmaya dönüştürme hikayesidir.

Liderlik ve Kararlılık: İcraatlarında ciddi bir öncülük vasfına sahip olduğu görülen Doğramacı’nın yenilikçi çözümler sunması ve zorlukları aşmadaki kararlılığı önemli bir liderlik özelliğidir. Çalışmalarında sergilediği öngörülü ve kararlı tutum, onu hem Türkiye’de hem de uluslararası alanda sağlık, eğitim ve sosyal sorumluluk projelerinde öncü bir isim haline getirmiştir.⁵⁷⁰

Lider kelimesi İngilizce “Leader” kelimesinin, önden gitmek anlamına gelen “lead” fiilinin türetilmiş halidir ve “önden giden, öncü” gibi anlamlar taşımaktadır. Bir insana “lider ruhlu” diyebilmek için onun bazı vasıflara sahip olması gerekir. Bunlardan en önemlisi yani bir kişiyi diğerlerinin önüne koyan özelliği “etki”dir. Çevresinde etkin olmaktır.⁵⁷¹

İhsan Doğramacı yaşamı süresince elde ettiği başarıları bu “etkin”liği sayesinde kazanmıştır. Satranç misali “3,5,10 hamle ötesini görme” anlamına gelen vizyoner

⁵⁶⁹ Olivier Brasseur, “Meeting in Kabul”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 65.

⁵⁷⁰ Her ne kadar astroloji bilimsel temellere dayalı bir kişilik kuramı olarak kabul edilmese de, bireylerin davranış eğilimlerini sembolik düzlemde yorumlayan bilimsel yaklaşımlar da bulunmaktadır. 3 Nisan 1915 doğumlu olan İhsan Doğramacı, astrolojik takvime göre Koç burcuna mensuptur. Koç burcu, astrolojik literatürde öncü, enerjik, kararlı ve zaman zaman otoriter karakter özellikleriyle tanımlanır. Arketipsel düzeyde bu burç; bireyin yeni yapılar kurma eğilimi, bağımsızlık arzusu, liderlik ve mücadele ruhu ile ilişkilendirilir. Carl Gustav Jung’un kolektif bilinçdışı ve semboller kuramı, astrolojik sembollerin tarihsel figürlerin davranış örüntüleriyle kesişebileceğini öne sürmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, Doğramacı’nın yükseköğretim sisteminde üstlendiği kurucu, reformist ve müdahil rol, Koç burcuna atfedilen sembolik karakter özellikleriyle anlamlı bir paralellik göstermektedir. Bilimsel olarak burçların kişilik özellikleri üzerindeki etkisine dair bkz. Carl G. Jung, *Archetypes and the Collective Unconscious*, translated by R. F. C. Hull, Princeton University Press, 1968, s.5-7, 67-72; Richard Tarnas, *Cosmos and Psyche: Intimations of a New World View*, Viking Press, New York, 2006, s.95-99, 223-225; Nicholas Campion, *A History of Western Astrology Volume II: The Medieval and Modern Worlds*, Continuum Publishing, London, 2008, s. 255-262.

⁵⁷¹ “Liderliğin Tanımı: Etki”, Bkz. John C. Maxwell, *İçinizdeki Lideri Geliştirmek*, Çeviren Selim Yeniçeri, Beyaz Yayınları İstanbul, 2017 (7.baskı), s.7.

özellikleri de taşır.⁵⁷² Hacettepe Üniversitesi'nin kurulmasında karşılaştığı finansal zorluklar, vakıflar kurma ve bu vakıfların finansmanını sağlama amacıyla şirketler açması onun liderlik yeteneklerinin ve vizyoner bakış açısının somut bir göstergesidir. Doğramacı, yalnızca bir üniversite kurucusu değil, aynı zamanda sorunlara yenilikçi çözümler üreten bir kişiliktir. Karşılaştığı zorlukları verimliliğe çevirme konusundaki ustalığı, Hacettepe ve Bilkent gibi kurumları hayata geçirmesinde belirleyici olmuştur.

Lider ruhlu özelliğinin bir diğer önemli yanı ise insana değer veren, insan odaklı düşünme yaklaşımıdır. Hacettepe Üniversitesi'nin öğretim kadrosunu oluştururken uyguladığı yönetim stratejisi bir örnek olarak verilebilir:

“Bir de bulunduğunuz görevde, sizden daha iyi biri varsa inat edip orada kalmayın. Özetle kendimden daha iyi eleman kim varsa aldım, olmayanları da kendimden daha ileriye yetiştirmek için bir program hazırladım. Yabancı dil bilmeyenleri burada 6 ay yoğun bir İngilizce kursuna tabi tuttum ve gittiler. Bugün Hacettepe dünyanın ilk 500 üniversitesinden olduysa, böyle başlamıştır. Yani yanınızdaki aman benden daha iyi olacak diye korkmayın sizden daha iyi olması için çalışın.”⁵⁷³

Sürekli bilgi aktaran, yeni projelere yönlendiren bir rehber olmuştur. Öğretim üyelerini uluslararası standartlara taşımak ve kariyerlerini geliştirmek için gayret etmesi bu yaklaşımına örnektir. Şu ifadeler, bu yönünü özetlemektedir:

“Benim görevim, insanları yetiştirmek ve onların potansiyellerini en iyi şekilde kullanmalarını sağlamaktır.”⁵⁷⁴

Denetimcilik ve Süreç Odaklılık: Hayatı boyunca yaptığı işlerde kontrol etmeyi ve işin başına geçmeyi seven biriydi. Ankara Üniversitesi'nde ayrı bir Çocuk Kliniği açılmasıyla başlayan projeleri, Hacettepe Hastanesi, Tıp Fakültesi ve Hacettepe Üniversitesi'nin kurulmasıyla devam etmiştir. Tasarılarını gerçekleştirirken işin başında olmaya özen göstermiştir. Bu özelliği ile, projelerinde her aşamanın kendi denetiminde ilerlemesini sağlamıştır.

YÖK başkanlığı döneminde, yerine atanacak kişilerin “munis” ve uyumlu olması için kulis çalışmalarını bizzat yürütmüş, Mehmet Sağlam'ın atanmasını bu stratejiyle

⁵⁷² “Liderliğin Vazgeçilmez Niteliği: Vizyon” Bkz. Maxwell, a.g.e. s.179.

⁵⁷³ “Doğramacı'nın Hacettepeli Öğrencilerle Sohbeti” adlı video kaydından.

⁵⁷⁴ Aynı video kaydı.

sağlamıştır.⁵⁷⁵ Benzer şekilde, Hacettepe Üniversitesi rektörlüğünden ayrılma nedeni de kendi getirdiği ve kontrol ettiği yönetim yapısının değişmesidir.

Çalışma arkadaşlarını genellikle kendisiyle uyum içinde ve sadık olan kişilerden seçerdi. Uyum sorunu yaşadığı kişilerle ekibinde uzun ömürlü çalışmadığı ve önemli görevlerden uzaklaştırdığı nakledilmektedir. Bu durum, 1985 yılında Kenan Evren ile yaptığı bir görüşmede kendini göstermiştir. Sohbetle Doğramacı'yı bölerek konunun akışını bozan Yüksel İşyar kısa süre sonra rektörlük görevinden alınmıştır:

“Hoca, Evren’le bambaşka konular üzerine sohbete başladı... Tarih 13 Ağustos 1985... Yüksel İşyar, Hoca ile Evren’in sohbetine aradan girerek, konunun akışını bozmuştu. Köşkten çıkarken Mehmet Sağlam, Yüksel İşyar’ın Rektörlüğünün uzun ömürlü olmayacağını kulağıma fısıldamıştı. Öyle de oldu, kısa süre sonra rektörlükten alındı. Mehmet, Hacettepeli yani aileden olduğu için Hoca’yı daha iyi tanıyordu.”⁵⁷⁶

Kontrolcülüğünü tamamlayan bir özellik olarak ayrıntılara önem vermesi ise projelerinin başarısında kritik bir rol oynamıştır. Hacettepe’nin hem Sıhhiye Merkez hem Beytepe’de yeni yapılar inşa edilirken finansal ve diğer konuların takipçisiydi. Öyle ki inşaata sık sık ziyaretler yapar, ustalarla sohbet eder ve her detayın takibini yapardı. Hatta bu ziyaretlerinden birinde gece karanlığında bir inşaat çukuruna düşerek yaralanmış ve gözlükleri kırılmıştı.⁵⁷⁷ O ölçüde kontrol etmek ve detaylara vakıf olmak isteyen biriydi.

Hastaneye gelen bürokratlarla özel olarak ilgilenir hatta dinlenecekleri bir oda ayarlardı. Kendisi yokken önemli bir kişinin gelip gelmediğini mutlaka sorar ve haber verilmesini isterdi. Devletten alacağı destekler için her türlü ayrıntıyı iyi işler ve sonunda istediğini almasını bilirdi. 1961’de Ankara’da düzenlenen Uluslararası Pediatri Kongresi’nde Hacettepe’nin modern yüzünü göstermek için bilgisayar teknolojilerini tanıtması, hedefine giden yolda ince ayrıntıları planlamasına sadece bir örnektir. Mühendis Aydın Köksal’ın “Sistem törenden sonra aksadı ama Hoca için bu önemli değildi; etkisini yaratmıştı” sözleri pragmatist ve mükemmeliyetçi yönünü gösterir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁵ Gürüz, a.g.e. 161.

⁵⁷⁶ Aynı eser, s.100.

⁵⁷⁷ Ertuğ, a.g.e. s.174-175.

⁵⁷⁸ Gül, *Tunçbilek ile Röportaj*.

Verdiği davetlerde yemeklerden, müziğin türüne ve misafirlerin oturma düzenine kadar her ayrıntıyı önceden planlardı. Böylelikle konuklarını değerli hissettirmeye çalışır ve misafirini onurlandırmayı severdi. Ayrıca, Hacettepe Hastanesi'nin ilk yıllarında modern hemşirelik sistemi kurulmasında rol oynayan başhemşirenin Amerika'dan transferinde onun otomobilinin de Türkiye'ye getirilmesi, liyakatli insan kalitesine verdiği önemi ve konuyu takipçiliğine dikkat çekici bir örnektir.

Organizatörlük ve Kurumsallık: Organizasyon becerisi, eğitim ve sağlık alanında Türkiye'de ve dünyada birçok başarılı projeye imza atmasında etkilidir. Organizatör vasfı, projelerinin sadece ulusal değil uluslararası alanda da örnek gösterilmesini sağlamış, eğitim ve sağlıkta kalıcı izler bırakmıştır. Bu özellik hayatı organizatörlükle geçen birinin günlük yaşantısında da sık sık kendini göstermiştir.

Bunun dikkat çekici bir örneği, konservatuvarların üniversiteleştirilmesi sırasında yaşanmıştır. Bu konuda ünlü psikiyatr Prof. Ayhan Songar şunları nakleder:

“İhsan Doğramacı'yı tanımak ve onunla bazı günleri, bazı saatleri ve bazı yılları beraber geçirebilmek, her anı ibret alınacak derslerle ve hatıralarla doludur. Bunlardan bir tanesi şöyle oldu. Konservatuvarların üniversiteleştirilmesi sırasında kurulan komisyonun başkanı olarak vazife yaptım. Bir seneden fazla çalıştık, geceyi gündüze katarak çalıştık. Bir pazar günü bizim evde yaptığımız toplantıda müzakereler gelip bir yerde tıkanıp kaldı. Bir türlü neticeye varamadık, Ankara'ya telefon ettim, Hoca'nın, evine, “Sen biraz uzat” dedi. Ben toplantıyı uzattım, aradan birkaç saat geçti, Teşvikiye'deki evimin kapısı çalındı; açtım, kapıda Doğramacı Hoca. Atlamış uçağa gelmiş. Oturdu, bir-iki rötuşla meseleyi halletti ve işi bitirdi. O sırada bir ara ne oldu, Hoca nereye gitti diye baktım. Odada yoktu. İçeride bizim hanım, hekimliğinden kalma ev hanımlığı ile börek hazırlamaya uğraşıyordu Hoca'ya. O da mutfaka girmiş bizim hanıma yardım ediyordu. Böreği beraber yapıyorlardı.”⁵⁷⁹

Bu anekdot, Doğramacı'nın küçük detayları dikkate alarak büyük projeleri gerçekleştirebilmeyi sağlayan kişiliğine bir örnektir.

İletişim ve İkna: Enneagram'daki kişilik tiplerinden başarı odaklı tipoloji özelliklerini taşıyan Doğramacı'nın ikna ve iletişim yönü bunu destekler niteliktedir. İletişim becerisi ve ikna yeteneğiyle sadece akademik dünyada değil, uluslararası diplomatik ilişkilerde de dikkat çekici bir figürdü. İnsanlarla etkili bağlar kurabilmesi, onun liderlik vasfının da unsurlarından biriydi. Diyaloglarında kullandığı dil ve samimi yaklaşım farklı

⁵⁷⁹ Songar'dan aktaran Ertuğ, s.215.

kültürlerden insanları da etkilemesini sağlamış, projelere kaynak ve işbirlikleri yaratmasına imkân tanımıştır.

Özellikle kendisinin “Samimi inanmadan karşınızdakini inandıramazsınız” ilkesi doğrultusunda şu ifadeler güzel bir örnektir:

“İhsan'ın iri yarı kalıbı, oldukça okkalı bir burnu ve kendine özgü tavırlarıyla özel bir fiziği; bir sempatikliği, hatta şeytan tüyü vardır. Çok çabuk dost olmakta ustadır. Kısa zamanda esprilerle, şakalaşmalarla olumlu ve sıcak bir hava oluşturur. Kendisine herhangi bir konuda bir şey sorarsanız, birkaç kelime ile en pratik çözümü verir.”⁵⁸⁰

İkna ve insanları etkileme becerisiyle ilgili dönemin Hacettepe Rektörü Muvaffak Akman şunları paylaşmıştır:

“Gerçekten istediği takdirde etki altına alamayacağı, niyet ettiği ve ‘kancayı taktığı’ takdirde kendi kurumuna transfer edemeyeceği bir kimse bulunabileceğini sanmıyorum. Bir görüşme için yanına girdiğinizde, konuşmak istediklerinizi değil, onun istediklerini konuşur ve odasından çıkarsınız”⁵⁸¹

Devlet bürokrasisi ile arasını her zaman iyi tutmaya çalışırdı. Bir başka örnek ise Hacettepe Üniversitesi’nin kurulma sürecinde Devlet Planlama Teşkilatı’ndan aldığı desteklerdir. Rektörlük döneminde, dostlarının gücünü ve inancını kullanarak, yıllardır tamamlanmayan Morfoloji binasının iki yıl içinde tamamlanmasını sağlamıştır.”⁵⁸²

Doğramacı sosyal ilişkilerinde de samimiyeti ve nezaketi ön planda tutmuş, çevresindeki insanlarla iyi bağlar kurmuştu. Akman’ın esprili şekilde aktardığı “ismiyle hitap et, malı götür” anekdotu buna iyi bir örnek teşkil eder:

“... İsmiyle hitap et, malı götür! ‘Vaaay Melih’çiğim, gel bakayım, bir öpeyim seni canım! Yahu biz nasıl akrabayız böyle?’ Odanın ortasında kucaklaşıp öpüşüyorlar. Hoşbeşten sonra amblemlili sigara ve kibrit sorunu çözülüyor...”⁵⁸³

Mizah diliyle anlatılan bu anekdot, yakınlık kurarak iş halletme kültürünü, Doğramacı çevresindeki güç ilişkilerinin mikro yansıması olarak ele alıyor. Farklı anekdotlar

⁵⁸⁰ Ertuğ, a.g.e. s.93.

⁵⁸¹ Muvaffak Akman, *Eski Bir Hacettepe Rektörünün Anıları*, 1997, s.227’den aktaran Nuray Türkeş, *Türkiye’de Sosyal Girişimciliğe Bir Örnek Olarak İhsan Doğramacı*, Maltepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 70.

⁵⁸² Ergir, a.g.m. s.11.

⁵⁸³ Akman, a.g.e. s.41.

toplantılarda, resepsiyonlarda, çeşitli sosyal ortamlarda ince esprileri ve zarif davranışlarıyla insanları etkilediğini sıklıkla vurgular.⁵⁸⁴

Onaylanma ve Takdir Edicilik: Topluma fayda sağlayan projelerinin tanınması ve takdir edilmesinden özellikle memnun olurdu. Onun için başarı yalnızca bireysel bir hedef değil, aynı zamanda toplumun desteğiyle daha ileriye taşınması gereken bir olguydu. Yaptıklarıyla insanları etkilemeyi severdi.

Başarılarının takdir edilmesinden oldukça memnun olsa da bazı durumlarda alçakgönüllü ve mütevazı bir yaklaşım sergilediği de görülür. Hacettepe Hastanesi'ne kendi adının verilmesi önerisine karşı çıkmış, bunu “kişisel onaylanma değil, toplumsal katkının bir yansıması” olarak görmek gerektiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde, ondan habersiz dikilen heykelini uygun bulmamış, böyle bir onurlandırmanın yaşarken yapılmasının doğru olmadığını vurgulamıştır.⁵⁸⁵

Özellikle proje ve icraatlarını anlatırken sıkça kullandığı şu sorusu, bu yönünü ortaya koyar: “Beğendiniz mi? Nasıl iyi olmuş mu?” gibi teyit bekleyen sorular sormaktan hoşlanırdı. Soruyu sorarken cevabı da biliyordu ama yine sormaktan keyif alıyordu.⁵⁸⁶

Reddedilmemek: İş ve karar süreçlerinde “hayır” cevabını duymaktan hoşlanmayan ve aksiyon odaklı bir kişiliğe sahipti. İş bitirmek ve süreçleri hızlandırmak için ne gerekiyorsa yapılmasını isterdi. Bu yaklaşımın çevresiyle ilişkilerinde, onunla çalışmayı bazen zor bir deneyim haline getirdiğinden yer yer bahsedilmiştir. Bir arkadaşı onunla çalışmanın zorluklarını şöyle ifade etmiştir:

“Eski bir deyiş der ki, eğer bir kaplanla yolculuk yapıyorsanız, yolculuk zaman zaman zor olacaktır ve hepimiz bunu biliyorduk, ama onu yine de sevdik!”⁵⁸⁷

İşin doğru ilerlemesi için kendisine danışılmasını önemserdi. Prof. Ali Rıza Berkem, bu yönünü şu sözlerle dile getirir:

⁵⁸⁴ Giuseppe Benagiano, “A Reformer With an Iron Will”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s.47

⁵⁸⁵ Bahsi geçen heykeli Hacettepe Tıp Fakültesi hocaları, İhsan Doğramacı onuruna yaptırmıştır. Ergir, Fındık, a.g.m. s.14-15

⁵⁸⁶ Mehmet Çetingüleç, “2 Milyar Dolarlık Soru”, *Takvim*, 27.02.2010, s.12.

⁵⁸⁷ Gavin Arneil, “Memories of İhsan Doğramacı”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 22.

“İhsan Bey’in suyuna gidildiği zaman sizden iyisi yoktur. Bir konuda önce ona danışırsanız o işi olmuş bilin. Aksi halde işiniz biraz zordur.”⁵⁸⁸

Bu yaklaşımı, onun yönetim süreçlerinde kendi kontrolünü sürdürme isteğiyle doğrudan ilişkilidir.

Ankara ve Hacettepe Üniversitesi’nde rektörken, senatoda alınan kararların oy birliğiyle çıkmasını son derece önemserdi. Karar süreçlerinde “çatlak ses” olarak gördüğü hayır oylarını verenlere karşı tolerans göstermezdi. Prof. Muvaffak Akman’ın, bir oylamada farklı bir aday lehine oy kullanması üzerine Doğramacı’nın verdiği tepki buna iyi bir örnektir. Hayır oyu çıkması üzerine Doğramacı: “Böyle çatlak sesler çıkması Hacettepe’ye zararlı olur” diyerek oldukça sert bir şekilde uyarıda bulunmuş, bir nevi rest çekmiştir. Ancak bu katılığı, zaman zaman esneklikle dengelediği de görülür. Bir karar oy birliğiyle çıkmadığında, genellikle acımtırak bir gülümsemeyle “Hayır oylarında hayır vardır; haydi hayırlı olsun!” diyerek durumu yumuşatmaya çalışırdı.⁵⁸⁹

Bu konuda başka örnek ise bir istifa krizinde yaşanmıştır:

“Dilekçemi okur gibi yapıyordum ama okumadığından adım kadar emindim, zaman kazanmaya çalışıyordum. Nitekim birden pantolonunun bir paçasını yukarı sıyırarak tibia (kaval kemiği) ön yüzünde ufak bir lezyonu gösterip “Güler Hanım, bu nedir, acaba tehlikeli midir, alsak mı?” diye sordu. Amacını anladığım için nazikçe “Hocam önce benim sorunumu halledelim, sonra sizinkini” deyince birden ciddileşerek “Güler Hanım, beni büyük bir düş kırıklığına uğrattınız, ben sizi hep bu fakültede İngilizce bir yana, Türkçe’yi mükemmel, hatasız konuşup yazan birkaç kişiden biri diye bilirdim. Oysa bu dilekçede iki imla hatası var, işte bunu kabul edemem” dedi ve anında elindeki istifa dilekçesini yırtıp, cevap vermeme fırsat tanımadan beni elimden tutup sürüklercesine karşı odaya yani dekanın odasına götürerek kapıyı açtı. En az benim kadar şaşkınlıkla bakan sevgili Doğan Abi ve Hüsnü Beye ‘Aile kavgalarınızı kendi içinizde halledin, üzmeyin birbirinizi’ diyerek kapıyı arkasından kapayarak odadan çıktı.”⁵⁹⁰

Yardımsever ve Destekleyici: Destekleyici yönünden bahsetmeden kişiliği tam anlamıyla değerlendirilemez. “İhsan”ın kelime anlamı “hediye, iyilik” demektir. “Doğramacı” ise “marangoz, birleştiren” anlamına gelmektedir.⁵⁹¹

⁵⁸⁸ Ali Rıza Berkem, *1933’ten itibaren Türkiye’de Yükseköğretim*’den aktaran Ertuğ, a.g.e. s.36.

⁵⁸⁹ Akman, a.g.e. s.148.

⁵⁹⁰ Prof. Güler Gürsu’nun anılarından aktaran Özsoylu, a.g.e. s.64-65.

⁵⁹¹ “Howard A. Reed, “Thinking of İhsan”, *Children His Hearth Youth On His Mind*, s.211.

Erbil günlerinde yolda gördüğü yoksul çocuğa paltosunu çıkarıp veren küçük İhsan, daha sonra birçok hastanın ücretsiz tedavisini üstlenmiş, bireysel ve kurumsal ihtiyaç sahiplerine maddi ve manevi destek olmuştur.⁵⁹²

Ailenin Önemi: Doğramacı, aile bağlarını her zaman ön planda tutmuştur. Bu konuda:

“İhsan, Ayser'e göre bazı kaprisleri olan, ama bunları Ayser'in yumuşak yapısı karşısında abartmaktan kaçınan bir kocadır. Ayser de İhsan'ın bütün titizliklerinin kafasındaki kompüte giren virüsten kaynaklandığını bildiğinden, onun rahat çalışması için her türlü tedbiri almaktan ayrı bir zevk alır. İhsan'ın sabırsızlığını, aceleciliğini ve bunların sebebini iyi bilir, anlayış gösterir, sakinleştirir. Ayser, İhsan'ı dünyaya ve insanlığa kazandıran büyük bir güçtür.”⁵⁹³

Kızı Şermin Savaşçı, babasının kendilerini her zaman desteklediğini ve hayatlarının her alanında yanlarında olduğunu sıkça dile getirmiştir. Anne ve babası arasındaki ilişkiden ise şöyle bahsetmektedir:

"Babam müthiş bir babaydı. Çok sosyaldi, öğrenmeye çok meraklıydı, her şeyin en mükemmelini isterdi. İnsanlara ve yeni şeyler öğrenmeye bayılırdı. O kadar açık bir insandı ki her zaman her şeyi konuşabilirdik. Dünyanın en mükemmel annesi, babası, kardeşleri ve ailesine sahiptim. Annem ve babam arasındaki gibi bir aşk görmedim. Babam özür dilemesini bilir, haklı olmasa bile haklısın derdi karşısındakine. Annemle babam arasında bir kavga hatırlamıyorum ben.”⁵⁹⁴

İnançlı ve Seküler: Doğramacı Allah'a inanan bir Müslümandı. Bununla birlikte dindar olduğu söylenemezdi. Daha ziyade seküler bir hayat tarzında yaşamıştı. İncinı kendi içinde yaşayan dışarıya göstermeyen biriydi. Çok iyi Arapça ve Kur'an bilmekteydi. Geçirdiği bir kaza sonrası ameliyathaneden çıkarken okuduğu ayeti anılarında Prof. Ayhan Songar şöyle nakletmektedir:

“Kulağımı verdim, Hoca bir ayeti kerime okuyor Kuran-ı Kerim'den ve arkasından da onu tefsir ediyor. Şöyle diyor: Bakara Suresi'nin meşhur ayetidir, ‘Allah buyuruyor ki sizin için hakkınızda neyin hayır, neyin şer olduğunu bilemezsiniz’ ve devam ediyor: Ben başıma gelen bu hadiseyi de bir şer değil, belki çok daha hayırlı şeylere vesile olarak kabul ediyorum. Ben kazaya rıza gösteren insanım. İşte İhsan Doğramacı Hoca şiddetli bir aksiyon adamı ve son derece büyük bir gönül adamıydı.”⁵⁹⁵

⁵⁹² Yurdakök, a.g.m. s.82.

⁵⁹³ Ertuğ, a.g.e. s.273.

⁵⁹⁴ “Annem ve babam arasındaki gibi bir aşk görmedim” bkz. *Anadolu Ajansı*, a.g.m. 25.02.2022.

⁵⁹⁵ Songar'dan aktaran Ertuğ, a.g.e. s.216.

Bir röportajında laik olduğunu şu ifadelerde dile getirmiştir:

“... O sıra devlet imamların maaşlarını ödeyemediğinden Rabıta’dan destek istemişti. İkinci sorumu sordum: ‘Hocam, koskoca devlet, yurtdışındaki imamlara aylık ödemek için bir şeriat örgütüne avuç açmış. Sizde bu kadar para var, bu imamların aylıklarını siz ödesenize.’ Doğramacı şöyle yanıtladı: ‘Ben laikim.’ Yine güldük.”⁵⁹⁶

Zenginliği ve görkemli yaşam tarzı, aynı zamanda seküler zevklerinin bir yansımasıdır. Şarap uzmanlığı sertifikası ve Bilkent’teki gurme yaşam alışkanlıkları, modern hayatın keyiflerini deneyimlediğini ve bunları ustalıkla hayatına kattığını göstermektedir.⁵⁹⁷ Bununla birlikte, hayır işlerinde sessiz ve alçakgönüllü bir yaklaşımı benimseyerek, “Sağ elin yaptığı hayrı sol el bilmemeli” sözünü hayatında rehber edinmiştir.⁵⁹⁸

Çalışkanlık: Yoğun bir çalışma temposunu sürdürmesiyle de bilinirdi. Günü adeta iki kat yaşar, geceleri yalnızca birkaç saat uyur ve sabahın ilk ışıklarında işe koyulurdu. Bu temposu, ameliyat sonrası dinlenmesi gerektiği günlerde bile devam etmiştir. Örneğin hasta olarak bir ameliyatından sonra hem ziyaretçilerini kabul etmiş hem de akşam çeşitli heyetlerle toplantılar yaparak gece yarısına kadar çalışmayı sürdürmüştür. İhsan Doğramacı genellikle 23.00’ten sonra istirahate geçer ve sabaha karşı 2-4 saatleri arasında rahatsız edilmemesini isterdi.⁵⁹⁹ Hacettepe Hastanesi’nde istirahat için özel bir odası bulunmaktaydı.⁶⁰⁰

Durmak, dinlenmek gibi bir alışkanlığı yoktu.⁶⁰¹ Bir sohbet sırasında yoğunluğunu şöyle ifade etmiştir: “Çok doluyum, gün boyu çalışıyorum.”⁶⁰² Hayatında yeni başlangıçlar eksik olmazdı. Onun için çalışmak, aynı zamanda bir dinlenme biçimiydi. Örneğin, gece yarılarında inşaatları dolaşır, gece vardiyasında çalışan işçilere moral verirdi. Annesini

⁵⁹⁶ Uğur Mumcu, “Hasta Ziyareti”, *Cumhuriyet*, 1987’den aktaran Ertuğ, a.g.e. s.139.

⁵⁹⁷ Ezel & Stanford Shaw, “A World Figure”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 245.

⁵⁹⁸ “Babam derdi ki” dedi: ‘Sağ elinin yaptığı hayırdan sol elinin haberi olmasın.’ Ben şimdi öbür dünyada babama nasıl hesap vereceğim?” bkz. Mumcu, Hasta Ziyareti adlı yazıdan aktaran Ertuğ, a.g.e. s.138.

⁵⁹⁹ Prof. Eren Kum’dan aktaran Özsoylu, a.g.e. s.98.

⁶⁰⁰ Gül, Haluk *Balaban ile Röportaj*.

⁶⁰¹ “Stop? You never stop Richard.” Bkz. Richard Reid, “How D’you Like That?”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s.222.

⁶⁰² Ramazan Aydın, “88 Yaşındayken 7 yıllık Randevuları Doluydu”, s.5.

toprağa verdiği günün hemen ertesi, oğlunun ameliyatı sırasında ya da kendi sağlık sorunlarıyla uğraşırken bile çalışmaya devam etmiştir.⁶⁰³

Espritüellik: Etkili bir iletişimci ve “iknatör” olan Doğramacı, mizah anlayışı ve esprili tavırlarıyla iletişimde etkisi yüksek bir kişi olmayı başarmıştı. Devlet başkanları ve başbakanlar önünde yaptığı konuşmalar genellikle esprili bir üslupla dikkat çekerek. Konuşmalarında doğaçlama yapmayı tercih eder, resmi toplantılarda bile ortamı yumuşatan ince esprilerle dinleyicileri etkilerdi.⁶⁰⁴

Günlük yaşamında mizahi yaklaşımıyla dikkat çekerek. Düşüncelerine odaklandığı anlarda, çevresindekileri şakacı bir şekilde “Hele dur” diyerek uyarırdı. Kendi üslubuyla yazılar yazdırırken ya da mektuplarını hazırlarken mizahını da eksik etmezdi. Eğer yazdırdığı metin hoşuna giderse, hafif muzip bir tavırla “Nasıl bey? Kariham açıldı değil mi?” diyerek çevresindekilere takılırdı. Dostlarına yazdığı mektuplarda sıcak ve samimi bir dil kullanır, genellikle “Azizim” diye hitap eder ve son paragraflara “Bilvesile” ile başlardı.⁶⁰⁵

Çok Dil Bilen: Erbil’de ilkokula giderken Türkçe eğitimi alan Doğramacı, bildiği Türkçe ve Arapça’nın yanına, Beyrut Amerikan Koleji’nde İngilizce’yi de eklemişti. Dil öğrenmeye oldukça ilgiliydi. Türkçe’nin yanı sıra Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi birçok dili konuşurken, 89 yaşında İtalyancaya ve 91 yaşında ise Çince’ye başlamıştır. Ziyaret ettiği ülkelerin dillerini konuşarak ev sahiplerini şaşırtmayı ve onlara kendi dillerinde hitap etmeyi severdi. Örneğin, Polonya Dış İşleri Bakanı’nın verdiği bir yemekte Lehçe konuşarak Polonyalı konuklarını şaşırtmıştır.⁶⁰⁶

1976-1977’de Paris Üniversitesi’nde Fransızca dersler vermiştir. Konuştuğu dilleri şivesine, diyalektiğine varacak kadar öğrenmeye gayret eder ve katıldığı ortamlarda öğrendiklerini muhakkak kullanırdı. Katıldığı bir resepsiyonda İsviçre’ye has Almanca

⁶⁰³ Ertuğ, a.g.e. s.174.

⁶⁰⁴ Ignaz Bender, “What George Washington and İhsan Doğramacı Have in Common”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s. 53.

⁶⁰⁵ Ertuğ, a.g.e. s.174.

⁶⁰⁶ Akman, s. 229’dan aktaran Türkes, a.g.t. s.72.

konusarak davetlileri şaşırtmayı bilmiştir.⁶⁰⁷ Gerçekten de böylesine çok dilli olmak güçlü bir hafızayı gerektirmektedir.

Fedakârlık: Doğramacı, topluma faydalı olan hizmetlerinde maddi fedakarlıklarda bulunmuştur. Eşinin ve kendi ailesinin servetini açtığı okullar ve ona bağlı kurduğu vakıf ve şirketlere aktarmıştır. Servetini kamu hizmetinde kullanmak az görülen istisnai bir durumdur denebilir.

Hacettepe yemekhanesinde kardeşinin ürettiği gazozun satılmasını engellemiştir. Bunla ilgili anekdot TBMM’de yapılan bir konuşmada dile getirilmiştir:

“Öğretim üyeleri ile öğrencilerin aynı yemekhaneyi paylaştıkları, Hacettepe Tıp Fakültesinin yeni açıldığı yıllarda, bir gün Doğramacı yemekhane sorumlularını çağırarak ‘Bu gazozu burada satmamanızı rica edeceğim’ der. Sorumlunun:

- ‘Hocam, bir sakıncası mı var? Çok sevilen, aranılan bir ürün’ cevabına:

- ‘Hayır bir sakıncası yok, bu şahsi ricamdır’ demesiyle gazoz satışına son verilir.

Bir süre sonra Doğramacı’nın kardeşi gelir ve:

‘Ağabey benim gazozumun satılmasını engellemişsin, ne oldu, bir bozukluk mu var?’ sorusuna Doğramacı:

‘Sen bu gazozun buradaki satışından elde ettiğin kârı her ay gelip benden al’ der. Kardeşinin ürettiği gazozun Hacettepe’de satılmasının bir çıkar konusu yapılabileceğini düşünecek kadar duyarlı ve incedir.”⁶⁰⁸

Aynı hassasiyet, seyahat masraflarını kendi cebinden karşılama alışkanlığında da görülür.⁶⁰⁹ Yurtdışı görevlerde aldığı yollukları öğrencilere ve hayır kurumlarına bağışlamış, maaşını ise düzenli olarak ihtiyaç sahiplerine ve hayır kuruluşlarına iletmiştir. İsviçre’deki petrol hisselerini satarak elde ettiği geliri vakıflarına bağışlamış, Ankara Bahçelievler’deki konutunu vakfa konuk evi olarak tahsis etmiş ve sonradan yaptırdığı Bilkent’teki köşkü içindeki antikalarla birlikte vakfa devretmiştir.⁶¹⁰ Borçlarına olan sadakati ve mali şeffaflık konusundaki titizliğinden de bahsetmek gerekir. Bilkent’teki

⁶⁰⁷ Özsoylu, a.g.e. s.50-51.

⁶⁰⁸ Ertuğ, a.g.e. s.85.

⁶⁰⁹ Sir Horace Phillips, “A Remarkable Turk”, *Children His Hearth Youth On His Mind*, s.205.

⁶¹⁰ “Tapusu İhsan ve Ayser Doğramacı’ya ait olan İstanbul’daki bir apartman dairesi dışında, Türkiye’de hiçbir taşınmaz malları kalmamıştır.” Bkz. Ertuğ, a.g.e., s.85-86.

evin yapılışı esnasında, ödemelerini siyah kaplı bir deftere not alır ve üçüncü kişilerin önünde gerçekleştirirdi.⁶¹¹

6.5. HALKIN GÖZÜNDEN DOĞRAMACI

İhsan Doğramacı'nın hayatını anlamak aynı zamanda bir nevi Ankara'nın bir dönem sosyal, kültürel ve akademik tarihine de ışık tutmaktır. Bu doğrultuda Doğramacı'nın yaşamını anlamak için Hacettepe Mahallesi'nde uzun zamandır yaşayan halkın yorumlarını da dikkate almak önemlidir.

Hacettepe Mahallesi sakinleriyle yapılan görüşmeler, Doğramacı'nın üniversitenin kuruluşundaki rolünden başlayarak, semtteki sosyal ve kültürel dönüşümleri anlamamızda önemli referanslar sunmaktadır. Bu görüşmelerin odaklandığı konular arasında hastane ve üniversitenin bölgeye katkıları, mahallenin kültürel mimari dokusunun kaybolması ve bölgenin istismalına tepkiler gibi meseleler bulunmaktadır.

Bu doğrultuda, Ankara'nın köklü bir kuruluşu olan Ankara Kulübü'nün saygın müdavimleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 1925'de kurulan Ankara Kulübü kentin tarihine ve kültürel mirasına sahip çıkan etkinlikleri ve çalışmalarıyla tanınmaktadır.⁶¹² Kulüp yalnızca Ankara'nın geleneklerini yaşatmakla kalmamış, aynı zamanda başkent sosyokültürel yapısına ışık tutacak tartışma platformları oluşturmuştur. Bu nedenle, Ankara Kulübü mensuplarının Doğramacı hakkındaki değerlendirmeleri, onu anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Mehmet Gençtürk (Doğramacı'nın şoförü ve Hacettepe Mahalle Sakini):

M.G. – “Hoca düzgün bir adamdı. Ben Doğramacı'nın şoförlüğünü yapıyordum o sıra. Yıl 1970'ler. Rahmetli hocayı aldım Beytepe'ye götüreceğim. Beytepe'yi o sıralar daha canlandırmaya uğraşıyor adam. Başşoför beni aradı, arabayı hazırla, hoca gelecek, dedi. Aldım hocayı, Kavaklıdere'den aşağı sallandım, Meclis'in oradaki kavşağa geldim. Sarıda geçtim, kırmızı yanmadan. Askeri Gülhane'ydi o zaman, Kara Kuvvetleri'nin olduğu yer. Oraya gelince, hoca 'niye geçtin' dedi bana. Ben de daha kırmızı yanmadı dedim. Bana 'döneceksin geri' dedi. 'Orada kırmızıyı bekleyeceksin tekrar geçeceksin.' Bu kadar titiz ve düzgün bir adamdı. İşçinin

⁶¹¹ Yüksek Mimar Erkut Şahinbaş'ın anılarından aktaran Ertuğ, s.186.

⁶¹² Ankara Kulübü Derneği, *Belgeler Işığında Başkent Köklü Derneği Ankara Kulübü*, <https://www.akd.com.tr/profil/belgeler-isiginda-baskent-in-koklu-dernegi-ankara-kulubu.html/> (erişim tarihi: 9 Ağustos 2024).

hakkını yemeyen, çalışanını kollayan bir adamdı. Kendi yemek yerdi, yediği yerde bize de söylerdi. Bakın bunlara, derdi bizi göstererek. Büyük adamdı.”

– “Bazıları onu eleştiriyorlar... Hacettepe arazisini ucuza kapattı, insanları ortada bıraktı diyorlar?”

M.G. – “Alakası yok. O zamanki değeri neyse onu verdirdi. Zaten belediyeler, devlet her zaman istimlak ederken böyle yapar. Kim yapmıyor ki? Ayrıca adam buraya hastane yaptı, kötü mü oldu. Bütün Araplar, Ortadoğulular tedaviye buraya gelirdi, hepsi buradaydı. Hacettepe’ye gelirlerdi. 70’li yıllar... Hacettepe o sıralar tam anlamıyla Hacettepe’ydi, çok kaliteliydi. Şimdiki gibi değildi.”

– “Ne fark vardı?”

M.G. – “Doğramacı’nın zamanında Hacettepe’deki hocalar, doktorlar hepsi farklıydı. Disiplin vardı, adam birebir ilgileniyordu. Şimdi Hacettepe ‘araştırma hastanesi’ diyorlar, ama eski doktorlar yok.”

– “Bir eski Hacettepeli olarak burası hakkında neler söylersiniz?”

M.G. – “Tabi şimdikinden daha farklıydı. Buralar düzenlenmeden önce pislikti. Uyuşturucu, içkici her türlü adam vardı. Hatta kabadayılar da bu mahalleden çıkma. Ama komşuluk vardı, kardeşlik de vardı. Komşuluktan ziyade herkes akraba gibiydi. Buralar hep bahçeli evlerle doluydu. Hergün birinin bahçesinde gözlemeler yapılırdı, akşamları çaylar demlenirdi, gece 1’e 2’ye kadar çoluk çocuk sokaktaydı. Şimdi neredeee... O günlere geri dönsək keşke... Teknoloji mi? Hay teknolojisini bata!.. Burası Ankara’nın en eski semtlerinden, yerleşim bölgelerinden biri, Hacettepe. Köklü bir mahalledir.”

– “Hacettepespor?”

M.G. – “Hacettepespor da sahipsiz kaldı. Zamanında Doğramacı’da çok sahip çıkıyordu. Hacettepe döner sermaye ya, oradan maddi destek sağlıyordu adam. Zaten zengin bir adamdı, petrol kuyuları vardı. Ankara’da Ankara kulüplerine sahip çıkan yok şimdi. Adam Bilkent’i, Hacettepe’yi falan sıfırdan yaptı. Atatürk gibi bir adam. Böyle bir adamı illaki eleştiren olur. Her türlü karayı çalarlar. Görmüyor musun Atatürk’ü bile beğenmiyorlar. Meyve veren ağacı taşlarlar.”⁶¹³

Alaattin İşleyen (Hacettepe Mahallesi Sakini ve Emekli TFF İdarecisi):

A.İ. – “80 yaşındayım. 1945’de Hacettepe’de doğdum. Evimiz, Hacettepe Hastanesi yani ilk yapılan Çocuk Acil binasının karşısındaydı. Aradan bir asfalt geçirdi.”

– “Hacettepe’nin dokusu, kültürü, mahalle havası nasıldı?”

A.İ. – “Hacettepe’nin kültürü başkaydı. Hiçbir semte benzemezdi. Delikanlıları, kabadayıları... Herkes birbirini tanır hürmet ederdi. Ben çocuktum, 9 yaşında falandım, Doğramacı’nın güzel bir arabası vardı, Merkür, Amerikan otomatik araba. Çocuğuz, eğlence için arabanın egzozuna patates tıkdık, araba çalışıp egzoz

⁶¹³ Ahmet Feyzi Gül, *Mehmet Gençtürk ile röportaj* [Sözlü görüşme], Yer: Ankara, Hamamönü, 29 Nisan 2024 tarihli röportajdan alıntıdır.

patatesleri ittirince pat diye uçardı. Doğramacı korkudan içeriye kaçardı (gülerek). Çok iyi adamdı biz severdik.”

Mahalle sakinleriyle hastane arasında kopukluk yoktu. Hocalardan bazılarının anne babası Hacettepeliydi. Doğramacı onları getirirken buna da dikkat etmişti. Eski Ankara evlerinde birçok doktor hoca otururdu. Muhteşem konaklarda kalanlar vardı. Adamlar çok şevkle çalışıyor, hastaneye gidiyor geliyordu. Doğramacı’nın en büyük artısı bu adamları ikna etmesi, burada tutması. Tatmin edici ücretler veriyor, iyi yaşıyor. Kenetlenmiş bir sistemleri var hastane personelinin. Doğramacı ayrıca, dünyada olmayan cihazları Hacettepe’ye getirdi. Tedavisi mümkün olmayan hasta çocuklar tedavi edilmeye, iyileşmeye başladı. Doğramacı’nın popülaritesi bundan ileri gelir.

Doğramacı halkın arasında gezebilen bir adamdı. Onun beyaz önlüğüyle beraber hastane içerisinde muazzam bir şekilde her bölümü, odaları tek tek ziyaret yapar gibi gezip geldiğini anlatıyorlardı bize. Bu adamın dünya çapında bir hoca olduğu da muhakkaktı yani. Ve İri yarı biriydi.”

– “Üzerinizde Hacettepespor çıkartmaları görüyorum. Doğramacı sizin gibi önemsiyor muydu Hacettepespor’u?

A.İ. – “Yıl 2 Mart 1960... Hacettepespor küme düşmek üzere. İzmir’de Altay maçı var. Mahallemizin büyüklerinden rahmetli Lütfü Yanar abi ve Metin Nal, Doğramacı’dan para istediler. İhsan Doğramacı parayı verdi. Verirken ne demiş biliyor musun? ‘Alın şu 100 bin lirayı, iki puanı alıp gelin’ O zaman henüz 3 puanlı sisteme geçilmemişti. Altay’ı 2-1 yendik ve Hacettepe kümede kaldı. Doğramacı Hacettepespor’a böyle sahip çıkmıştı.”

Haluk Balaban (Hacettepe Muhtarlığı ve DTCF’li Yerel Ankara Tarihçisi):

“H.B. – “Ben Ankara Dil-Tarih mezunuyum, yıllarca öğretmenlik de yaptım. Ankara Salmeleri’ni, Şeriye Sicillerini benim kadar bilen çok az insan vardır. Hastanenin kuruluşundan itibaren, benim babam Hacettepe’nin 21 sene muhtarlığını yaptı. Hastanenin kuruluşu öncesindeki o bölgenin mezarlık olduğunu, dedemin orada mezarının olduğunu babaannemiz babamız hep bizlere anlatırdı. Yani Hacettepe çok eskiden bir mezarlıkmış. Ondan sonra Hastanenin yapılışı, yangın olayları vs. orada bir sürü olaylar var. Babama gelip de Doğramacı’nın anlattıkları var. Amcamın oğlu Metin Özbabalaban hastaneye memur olarak girdi, sonra hastane müdürü oldu. Ben Doğramacı’nın özel odasına girdim gümüş takımları, bilmem neleri gördüm.

– “Doğramacı’yı nasıl hatırlıyorsunuz?”

H.B. – “Bu adamın doğru tarafları da yanlış tarafları da bilinsin. Doktorluk tarafı çok iyi olabilir. Kerküklü bir zengin. Hastaneyi yaptı ama yandıktan sonra muazzam para aldı ve oraya üniversite kurması bir yanlışlık oldu. Bize dedi ki, ben size ve Hacettepe Futbol Takımına sahip çıkacağım, Arsenal yapacağım burayı, dedi. Havlusundan, mor kıyafetlerine kadar herşeyi hazırladı.

– “Mesela ne yaptı, biraz açar mısınız?”

H.B. – “İyi yaptığı çok şey var. Hacettepe’ye Doğramacı’nın çok yardımları oldu. Hastanenin inşaatı esnasında, başında bizzat durduğunu ben gördüm. Babam 21 sene

Hacettepe muhtarlığı yaptığı için ben gelişmelere yakından şahidim. Mesela bizim çocuklarımızı, ailelerimizi hepsini burada tedavi ettirdi, yeni bir çıkış açtı, sağlığa ulaşımımızı kolaylaştırdı. Türkiye’de olmayan bir hastane yaptı fakat arkasından da Ankaralıların nadide bir semti, en muhteşem mahallesi yıkılmaya başlandı. Bugün, yıkılan mahallede Evliya Çelebi’nin 1647 yılında ziyaret ettiği Bulgurluzade Konağı var. Onun gibi beş tane konak, bunların tabanlarına bugün kimse inemiyor, resim heykel müzesinin arşivinde duruyor bunlar. Hacettepe’deki bu kültür mirası üzerine en az beş tane kitap yazılır.

Oradaki konakları yıktırılmasa, nostaljik bir şekilde muhafaza etse, güzel olmaz mıydı? Dönemin belediye başkanı maalesef Hamamönü-Hacettepe’nin eski tarihi dokusunu berbat etti. Sağlam iki tane konak bırakmadı, bizim kültürümüzü yok etti.

– “Babanız Hacettepe muhtarlığını yapmış. Doğramacı sizle de görüştü mü?”

H.B. – “Doğramacı bir sefer de bizim evimize geldi. “Ben sizden bilgi alacağım” diyordu. Babamla konuştu, tabi büyüğümüzün yanında biz konuşmadık. Doğramacı “siz dedi nasıl buyurursanız ben bu mahalleye öyle hizmet edeceğim, çocuklarınıza süt vereceğim, hepinize bedava sağlık hizmeti sağlayacağım” dedi. O zamanlar SSK’nın doğru dürüst sağlık hizmeti falan hiçbirşey yoktu. Doğramacı’nın bu yaklaşımı milletin o kadar hoşuna gitti ki, o sıralar bir doktora ulaşmak bir sağlık hizmetine ulaşmak Hacettepeliler için, halk için büyük problem. Ve nitekim bu söylediklerinin arkasında durdu, oradaki vatandaşların hepsine bedavadan hizmet verdi. Vaatlerinin büyük kısmını gerçekleştirdi.”

H.B. – “Doğramacı, önce üniversiteyi Hamamönü Talatpaşa Bulvarında bugün Mehmet Akif’in heykelinin olduğu yere kadar planlamıştı. Oraya kadar Matematik enstitüsü adı altında üniversite yapılarını kurmayı düşünüyordu. Sonradan Beytepe’yi alınca, üniversiteyi orada kurmaya niyetlendi.

– “Bölgenin istimlak süreci nasıl gerçekleşti?”

H.B. – “Hacettepe Mahallesi’nin büyük bir kısmı da istimlak edilmiş oldu. En büyük istimlaklar 60 yılından sonra başladı. 67-70 yılları arasında oldu. İşin garibi, bizim orada 3 tane evimiz vardı, (az ileride) Sıhhiye’de 10 bin lira olan metrekaresi, bizim evimizi 135 liradan istimlak ettiler. Korkunç bir haksızlık bir fiyatla... Çok Hacettepeli mağdur oldu. Babam Doğramacı’nın yanına gitti. Halkın perişan durumunu ifade etti. Doğramacı da ‘ben size Beytepe’den yer vereceğim’ dedi. Fakat Doğramacı Hacettepe’den ayrıldıktan sonra o devrin belediye meclis üyeleri usulsüzlük yaparak Hacettepelilere verilecek yeri kendilerine villa olarak aldılar.”

– “Doğramacı’nın mahalle sakinleriyle ilişkileri nasıldı? Hastanede sizlere imkân ve kolaylık tanındı mı?”

H.B. – “Doğramacı üniversiteyi kurdu, parkın olduğu yere hemşirelik okulu ve lojmanları yaptı. Bu kurumda çalışacak personelin çoğunu da Hacettepe Mahallesi’nin tahsilli insanlarından aldı. Genel sekreteri olsun, teknik müdürleri olsun, bütün çalışanlar... Şahsi olarak ben de Doğramacı ile görüştüm. Benim amcamın oğlu hastane müdürüydü. Metin Özbabalaban. Onun yanına gelmişti, orada konuştuk. Hatta bana ‘seni de hastaneye falan alalım’ demişti.”

Uğur Pamuk (Eski Seymen, Emekli Polis):

Varlıklı bir aileden geldiği konusunda: “Doğramacı’nın Kerkük ve Erbil’den tenekelerle altın getirdiğini söylerlerdi biz küçükken. Vita yağı tenekeleriyle.”

Lütfü Yanar (Eski Hacettepeli):

– “Hacettepe neresi o zamanlar?”

L.Y. – “Hacettepe, bugünkü Çocuk Hastanesi’nin olduğu yerden Samanpazarı, Kurtuluş ve Sarıkadın dediğimiz sokak arasındaki bölgeye deniyordu. Biz Hacettepe Camisiyle Karacabey Camisi civarına ‘Hacettepe’ derdik. Şimdi adı Hamamönü ama bizim zamanımızda Hamam’ın arka taraflarına Hamamönü denirdi.”

– “Sürekli bir çekişme, gerginlik hali varmış Hacettepe’nin.”

L.Y. – “Suç oranı yüksekti ama Cumhuriyet’ten sonra gelenlerin, Ankara’dan pay koparmaya çalışmasından kaynaklanıyordu. Genelev işletmekle başladı, Hacettepe sokaklarında yer edinmeye çalışmalarıyla tırmandı sürtüşme. O yüzden bitmezdi kavga. Atıfbey, Altındağ, 11 Ateş, Yenidoğan gibi takımlar kurdular. Bunların Hacettepespor’la maçları, hep kavgalı olurdu. O kavga, mahalleye yansıyor. Zamanında Menderes’in ‘ne olacak bu çöplük?’ dediği bir yer.”

– “Sizce hastane neden buraya yapıldı?”

“Amaç, mahalleyi ortadan kaldırarak, halkı kentin içinde eritmekti. Zaten semte oturma ruhsatı da verilmediği gibi, yeni bina yapılması da yasaklanmıştır. İstimlak harekâtı 1971 yılında büyük ölçüde tamamlandı. Cumhuriyet modernleşmesinin ve kentleşmenin önünde, Hacettepe, temizlenmesi gereken bir cerahatti.”⁶¹⁴

– “Hacettepespor ne oldu?”

“1967-1968 sezonunda averajla 1. Lig’den düşen Hacettepespor, bir daha devler ligine dönemedi. İhsan Doğramacı da söz verdiği gibi Hacettepe’yi Arsenal yapamadı.”⁶¹⁵

Genel itibarıyla bu görüşler, Doğramacı’nın hastanenin kuruluşundaki ve bu süreçte modern sağlık ve eğitim standartlarını Türkiye’ye kazandırma çabalarını takdir etmektedir. Mahalle sakinleri, Doğramacı’nın disiplinli, adil ve çalışanlarının haklarını gözetken biri olduğunu, sağlık hizmetlerini erişilebilir hale getirdiğini ve dünya çapında doktorların Hacettepe’ye kazandırılmasındaki katkılarını vurgulamaktadır.

Bununla birlikte, bu dönüşüm süreci semtte sosyal dokunun ve kültürel mirasın kaybına yol açtığı suçlamasına da maruz kalmıştır. İstimlak süreçlerinde halka ödenen ederin

⁶¹⁴ Buradan anlaşılıyor ki Hacettepe Çocuk Hastanesi ve Tıp Fakültesi inşaatıyla başlayan istimlak süreci, Cumhuriyetin başkenti Ankara’nın kentsel dönüşüm projesinin bir parçasıydı.

⁶¹⁵ Ali İnandım, “Hacettepe’nin Yaşayan Ansiklopedisi Lütfü Yanar’ın Ağzından Hacettepe”, *Milliyet-Ankara*, 19.12.2012, <https://tinyurl.com/bddenwkn>.

altındaki düşük bedeller Doğramacı'dan ziyade dönemin belediye bürokrasisindeki sorunlarla ilgilidir. Doğramacı Hacettepe'den ayrıldıktan sonra bu mağduriyetlerin söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Bunun dışında tarihi yapıların yıkımı, bölge sakinleri arasında hayal kırıklığı yaratmıştır. Mahalle kültüründeki dayanışma ve geleneksel komşuluk ilişkilerinin modernleşme ile yok olması ise, dönüşümün olumsuz etkileri arasında sayılmaktadır.

Dönemin tanıklarının beyanları doğrultusunda şunu söyleyebiliriz ki, İhsan Doğramacı'yı değerlendirmek, yalnızca onun bireysel başarılarını değil, bu projelerin yarattığı toplumsal ve kültürel etkilerini de birlikte ele almayı gerektirir. Toplumun Doğramacı hakkındaki bu görüş ve değerlendirmeleri, modernleşme ve kalkınmanın kaçınılmaz bir çelişkisi olarak, toplumsal ilerlemenin yalnızca fiziksel ve bilimsel gelişimle sınırlı olmadığını, aynı zamanda kültürel ve tarihsel mirasın korunmasıyla da dengelenmesi gerektiğini göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın sağlık ve eğitim alanında kuruluşunda bizzat rol oynadığı yapısal dönüşümleri değerlendiren çok yönlü bir biyografik inceleme niteliği taşımaktadır. Altı bölümde ele alınan yaşam evreleri, yalnızca bir kişinin hayat hikâyesi olarak değil, aynı zamanda Türkiye'de bir dönemin modernleşme sürecinin kurumlar, idealler ve vizyonlar üzerinden nasıl şekillendiğini gösteren tarihsel bir çerçeve de sunmaktadır.

Avrupa'da özellikle 18. yüzyıldan itibaren bilim, teknoloji, sanayi alanında yaşanan köklü değişimleri ifade eden modernleşme, yeni bir toplumsal düzenin temellerini atmıştır. Zamanla batı dışı toplumlara da yansıyan bu gelişmeler, sadece ekonomik ve teknik bir ilerleme değil; aynı zamanda kültürel, siyasal ve kurumsal alanlarda da köklü değişimler getirmiştir. Türk modernleşmesi ise kurumsal olarak özellikle Tanzimat'tan itibaren devlet eliyle yürütülen, yukarıdan güdümlü bir dönüşüm olarak gerçekleşmiştir.⁶¹⁶ Cumhuriyet dönemine gelindiğinde modernleşme çabaları hız kazanmış, özellikle eğitim ve sağlık olmak üzere birçok alanda kurumsal yapıların inşasıyla devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya genelinde hız kazanan sağlık reformları ve buna bağlı demografik büyüme, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sağlık hizmetlerine olan talebi artırmış, kentleşme ve sanayileşme süreçleriyle birleşerek yeni kurumlara ve yaklaşımlara duyulan ihtiyacı doğurmuştur. Doğramacı'nın Türkiye'de bu süreçle eş zamanlı olarak ortaya koyduğu sağlık ve eğitim projeleri, dönemin koşulları içinde bir ihtiyacı karşılamış, uluslararası eğilimlerle uyumlu yapısal çözümler sunmuştur. Doğramacı küresel sağlık dinamiklerini dikkate alarak Türkiye'nin ihtiyaçlarını doğru analiz etmiş, bu gelişmeleri yerel düzlemde somut uygulamalara dönüştürebilmiştir. Bu yönüyle o ne yalnızca bir takipçi ne de mutlak bir reformcu; dönemsel dönüşümün bir uygulayıcısı ve yönlendiricisi olarak değerlendirilmelidir.

⁶¹⁶ Celalettin Vatandaş, "Kapsam ve Yöntem Olarak Türk Modernleşmesi", Editör Mehmet Zencirkıran, *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Dora yayınları, Bursa, 2024, s.69-70; Serge Latouche, *Dünyanın Batılılaşması*, Çeviren Temel Keşoğlu, Ayrıntı yayınları, İstanbul 1993, s.90.

Çocukluğu Erbil’de geçen Doğramacı’nın, Beyrut Amerikan Koleji ve ardından Bağdat ve İstanbul Tıp Fakültesi öğrencilik yılları, kimliğini etkileyen üç ana unsur kazandırmıştır: Milli aidiyet, uluslararası vizyon ve mesleki yönelim. Çocukluk-gençlik yıllarında Erbil’de kazandığı milli hassasiyet, Beyrut’ta edindiği çok kültürlü eğitim tecrübesi ve İstanbul Üniversitesi’nde aldığı tıp eğitiminin ardından Albert Eckstein ile tanışarak çocuk sağlığına yönelmesi, ilerleyen dönemlerde sağlık ve eğitim alanında yapacağı kurumsal girişimlerin altyapısını hazırlamıştır. Bu yıllar, onun hem kimliğini hem de vizyonunu şekillendiren başlangıç evresidir.

Doğramacı’nın akademik ve mesleki yolculuğu, Ankara ve Bağdat’taki ilk hekimlik deneyiminin ardından ABD’de tıp ihtisasına ve nihayet Türkiye’de Hacettepe ve Bilkent Üniversitesi ile bütünleşen kurumsal vizyonuna kadar çok katmanlı bir gelişim sergilemiştir. Bu yolculuk, onu sadece bir bilim insanı değil; disiplinlerarası düşünen, kurucu bir vizyoner olarak öne çıkarmıştır. Doğramacı’nın Harvard ve Johns Hopkins Üniversitesi deneyimleri, yalnızca bir uzmanlık birikimi sağlamamış, aynı zamanda yükseköğretim sisteminin nasıl olmasına gerektiğine dair kuramsal bir zemin de sunmuştur. Bu donanım, onu 1958 yılında Ankara Üniversitesi’ne bağlı Çocuk Sağlığı Enstitüsü bünyesinde Hacettepe Çocuk Hastanesi’ni kurmaya ve bunu kısa sürede çok disiplinli, araştırma temelli bir sağlık ve eğitim kuruluşuna dönüştürmeye yönlendirmiştir.

1950’lerden itibaren hızlanan nüfus artışı ve kentleşme süreciyle birlikte, Türkiye’de çocuk ve toplum sağlığına yönelik daha kapsamlı politikalar geliştirme ihtiyacı belirginleşmiştir. Doğramacı’nın öncülüğünde kurulan Hacettepe Çocuk Hastanesi, kısa sürede fakülteye dönüşerek tıp eğitimi ve sağlık hizmetlerinde bir dönüşüm merkezi hâline gelmiştir. 1967’de Hacettepe Üniversitesi’nin kurulmasıyla bu dönüşüm kurumsallaşmıştır. Bu yapı klasik fakülte anlayışından farklı olarak, araştırma merkezleriyle desteklenen, çok disiplinli ve uygulamalı eğitim anlayışını temel almıştır. Bu dönemde Türkiye’de sağlık hizmetlerine yönelik artan talep, kentleşme ve demografik değişim gibi makro gelişmeler, Doğramacı’nın projelerini sosyo-politik düzlemde anlamlı kılmıştır.

1975 sonrası dönemde ise İhsan Doğramacı, sağlık ve eğitim alanındaki deneyimini yükseköğretim sisteminin yeniden yapılandırılması sürecine taşımıştır. 1981 yılında

kurulan Yükseköğretim Kurulu (YÖK)'nin kurucu başkanı olarak görev alması, onu yükseköğretim reformunun merkezine yerleştirmiştir. Türkiye'de üniversite sistemini yeniden yapılandırmıştır. Doğramacı bu süreçte çağdaş üniversite yönetim sistemlerini inceleyerek merkezi planlama ve kurumsal denetimi önceleyen bir yapı hedeflemiş olsa da uygulamada Türkiye'nin o dönemki siyasi ortamı -özellikle 1980 askeri müdahalesinin getirdiği otoriterleşme- bu vizyonu sınırlandırmıştır. YÖK, üniversiteler arası özerkliği zayıflatan merkeziyetçi bir yapı olarak ortaya çıkmış, bu da bilimsel özgürlük ve idari bağımsızlık açısından eleştirilere neden olmuştur. Bununla birlikte, 1983 sonrasında parlamenter düzene geçilmesine ve siyasal ortamın görece yumuşamasına karşın, Doğramacı bu merkeziyetçi yapıya bağlılığını sürdürmüş, hatta 1992'de rektör seçim ve profesör atama sistemindeki değişiklikleri “eskiye dönüş” olarak niteleyip bu nedenle istifa etmiştir. Bu durum, onun yükseköğretim anlayışında merkeziyetçiliğin konjonktürel değil, ilkesel bir tercih olduğunu da göstermektedir.

Doğramacı'nın en dikkat çekici adımlarından biri de Türkiye'nin ilk vakıf üniversitesi olan Bilkent Üniversitesi'ni kurmasıdır. Bilkent, akademik verimliliğin yanı sıra finansal bağımsızlık, yönetim esnekliği ve uluslararasılaşma gibi ilkeleriyle dikkat çekmiş, bu yönüyle devlet üniversiteleri dışındaki yükseköğretim modellerinin de geçerli ve sürdürülebilir olduğunu ortaya koymuştur.

Uluslararası alandaki faaliyetleri ise, Doğramacı'nın Türkiye sınırlarını aşan bir figür olarak konumlanmasını sağlamıştır. UNICEF İcra Kurulu Başkanlığı, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yürütme kurulu üyeliği gibi görevlerle Doğramacı, küresel sağlık politikalarında karar verici pozisyonlarda bulunmuş; çocuk sağlığı ve eğitim alanlarında evrensel ilkelerin oluşumuna katkı sunmuştur. Uluslararası kurumlarla kurduğu güçlü ilişkiler, Türkiye'deki uygulamalarının da küresel eğilimlerle eşgüdüm içinde gelişmesini sağlamıştır. Yurtdışı üniversiteler ve uluslararası kuruluşlarla olan bağlantı ve iş birlikleri ile hem Hacettepe hem de Bilkent'in evrensel akademik değerlerle buluşmasını sağlamıştır. Uluslararası etkinliği onun aynı zamanda küresel ölçekte de tanınmasında etkilidir.

İhsan Doğramacı, sağlık ve eğitimdeki yapısal dönüşümleri sadece kendi girişimleriyle değil, aynı zamanda dönemin küresel eğilimleriyle uyumlu bir biçimde hayata geçirmiştir. Onu farklı kılan, bu eğilimleri okuyabilme, ihtiyaçları yerel bağlamda

tanımlayabilme ve somut, sürdürülebilir çözümlere dönüştürebilme yetkinliğidir. O, küresel modernleşme dalgasının eğitim-sağlık alanında Türkiye’deki taşıyıcılarından biri olmuş, bu yönüyle bir öncü, uygulayıcı ve vizyoner kimliğiyle öne çıkmıştır.

İhsan Doğramacı’nın karakteri ve psikolojik yapısı, bilimsel ve kurumsal başarılarının ardındaki içsel faktörler olarak karşımıza çıkar. Çocukluk-gençlik döneminde savaş ve belirsizlik ortamında büyümesi, ilerleyen yaşamında istikrara, kurumsallaşmaya ve yüksek standartlara duyduğu arzuyu pekiştirmiştir. Doğduğu coğrafyanın siyasi ve sosyal çalkantıları onda barışa, eğitime ve sağlığa dayalı bir dünya idealini filizlendirmiştir. Bu nedenle onun yaşam öyküsü bireysel hedeflerle toplumsal fayda arasındaki bağın kurumsallaştığı bir idealizmin tarihidir.

Doğramacı’nın zaman zaman otoriter görünmesine de neden olan detaycı, disiplinli ve sonuç odaklı yapısı, büyük ölçekli projeleri hayata geçirmenin itici gücü olmuştur. Karşılaştığı zorlukları fırsatlara dönüştürmüştür. “Samimi olarak inanmadan, karşınızdakini inandıramazsınız” sözü, onun kararlılığı ve ikna gücünü özetleyen temel yaşam felsefesidir.⁶¹⁷ Eğitim ve sağlığı yalnızca teknik alanlar olarak değil, toplumsal barışı inşa etmenin aracı olarak gören bu yaklaşım, duyarlılığı ve liderliğiyle bütünleşmiş bir kişilik portresidir denebilir. Onun bu konudaki ifadeleri bunu destekler niteliktedir: “En büyük yatırım eğitimidir. Köprü, yol, fabrika yapılması bütün bunlar yatırımdır. Ama eğitim en önemlisidir. Eğitilmiş bir toplum hiçbir zaman geri kalmaz.”⁶¹⁸ Doğramacı, çalışmalarında ilerlemeci bir bakış açısını benimsemiş, modernleşmeyi sürekli gelişim ve kurumsal dönüşüm olarak görmüştür.⁶¹⁹

Öte yandan, her ne kadar modernleşmenin insana hizmet yönü öne çıksa da getirdiği bazı olumsuz sonuçları da inkâr etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Doğramacı’nın eğitim ve sağlık alanındaki icraatları toplum yararına hizmet etmiş, ancak bunun yanında bazı olumsuz sonuçlara da yol açmıştır. Nitekim hastane ve fakülte binalarının inşası sırasında

⁶¹⁷ Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC), *Doğramacı’nın Hacettepeli Öğrencilerle Sohbeti* [Video], <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (erişim tarihi: 17 Aralık 2023, süre: 7 dk.).

⁶¹⁸ Aynı video kayıt.

⁶¹⁹ Perla D. Santos Ocampo, “Beloved Paediatrician and Friend”, *Children in His Hearth Youth On His Mind*, s.225. Ayrıca bkz. M. Vecdi Gönül, “A Great Son of Our Great Nation”, *Children His Hearth Youth On His Mind*, s.112-113.

bölgenin tarihî ve sosyo-kültürel dokusu büyük ölçüde değişmiş; bazı eski konaklar, camiler ve hamamlar yıkılarak yerini modern yapılar almıştır. Bu örnek, modernleşmenin toplum yararına hizmet eden yönlerinin yanı sıra, kültürel mirasın ve geleneksel dokunun kaybı gibi bedelleri de beraberinde getirebildiğini göstermektedir.⁶²⁰

Doğramacı'nın yaşamının son döneminde (1992-2010) kurumsal öncülük rolü yerini rehberlik ve danışmanlığa bırakmıştır. Buna rağmen etkisini sürdüren bir figür olarak, sağlık ve eğitim alanlarında bıraktığı kurumsal miras hem Türkiye'de hem uluslararası alanda yaşamaya devam etmektedir. Bazı tavır-tutum ve icraatları her ne kadar tartışılır olsa da kurduğu kurumlarla eğitim, sağlık ve bilim yönüyle ardında bir miras bıraktığı söylenebilir.

19. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı topraklarında etkin olan Amerikan Board misyonerleri, özellikle eğitim ve sağlık alanını kültürel nüfuz aracı olarak kullanmış, tıbbî misyonerlik faaliyetleri aracılığıyla Batı'nın bilgi sistemini ve “medeniyet” ideolojisini taşımıştır. Beyrut Amerikan Koleji gibi kurumlar, Doğu Akdeniz'de Batılı modern tıp ve fen eğitiminin merkezleri hâline gelmiştir. Bu süreçte sağlık misyonu, dini karakterden ziyade zamanla modernleşme ve kalkınma söylemiyle birleşmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte misyoner faaliyetleri, “teknik işbirliği” ve “uzmanlık desteği” biçimini almıştır. Zamanla tıbbî misyonerlik, bilimsel ve diplomatik bir yumuşak güç aracına dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş ortamında Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan ABD destekleri, bu nüfuzun yeni biçimini oluşturmuştur. ABD'nin SSCB'ye karşı çevreleme politikasının sonucu olarak, Türkiye'de sağlık ve yükseköğretim alanlarına da yönelen yatırımlar artmış, Hacettepe örneğinde olduğu gibi, Amerikan halk sağlığı ve yükseköğretim (ODTÜ-Hacettepe-Bilkent) modeline dayalı kurumlar doğmuştur. İşte bu tarihsel çizgi, Osmanlı'daki misyoner tıbbından Cumhuriyet dönemi “teknik yardım” anlayışına uzanan Batı merkezli sağlık modernleşmesi sürekliliğini göstermekte ve İhsan Doğramacı'nın tıp vizyonunun entelektüel arka planını açıklamaktadır. Bu yönüyle hastaneden fakülte ve üniversiteye dönüşen Hacettepe Üniversitesi'nin kuruluşu hem yerel kalkınma hedeflerinin hem de Batı merkezli sağlık modernleşmesinin bir örneği olarak

⁶²⁰ Şu başlığa bkz. 6.5. Halkın Gözünden Doğramacı.

değerlendirilebilir. Ancak şunu da eklemek gerekir ki, Doğramacı faaliyetlerini yalnızca dış etkilerin ürünü değil, aynı zamanda bu küresel ağları pragmatik biçimde kullanarak ulusal ölçekte kurumsallaşma başarısına dönüştürdüğü de bir gerçektir. Her ne kadar bazı çevreler Doğramacı'nın faaliyetlerini masonik bağlantılarla ilişkilendirip gizemli bir imaj yaratmış olsa da icraat ve projeleri onun şahsi pragmatikliğinin yanı sıra Amerikan sağlık misyonerliği ve soğuk savaş döneminin stratejik ilişkilerini bir fırsat olarak kullanabilmesiyle açıklamak daha makul ve manidardır.

İhsan Doğramacı'nın sağlık ve eğitim alanındaki proje ve uygulamaları, Türkiye'de bir dönemin modern kurumsallaşma sürecinde önemli bir aşamadır. Ancak bu gelişmelerin bir paradigmal değişim olup olmadığı konusu tartışılabilir. Bu konuda Thomas Kuhn paradigma değişimini özetle şöyle açıklar: Paradigma değişimi düşünce biçimi, bilgi edinme yöntemi ve uygulama normlarındaki köklü değişimdir.⁶²¹ Doğramacı'nın tahakkuk ettirdiği projeleri, bilgi üretim biçimini veya sağlık anlayışının epistemolojik temellerini köklü biçimde değiştirmemiş, daha çok Batı kökenli modellerin Türkiye koşullarına uyarlanmasını sağlamıştır. Hacettepe örneğinde olduğu gibi, tıp, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yeni düzenlemeler, yapısal bir modernizasyonun göstergesi olarak kabul edilebilir. Öte yandan, Türkiye'nin modern tıpta kendi insan gücünü yetiştirmesi ve yükseköğretimde vakıf sisteminin getirilmiş olması yerel ölçekte paradigmal bir bağımsızlaşma potansiyeli taşımaktadır denebilir. Ancak bu potansiyel, yeni bir sağlık felsefesi ve kavramsal çerçeveye bütünleşmediği sürece, Doğramacı'nın yaptığı dönüşümün temel niteliği “yapısal modernizasyon” olarak kalacaktır.

İhsan Doğramacı'nın kurduğu eğitim ve sağlık kurumları, görünürde kamusal hizmet ve hayırseverlik idealiyle şekillenmiş olsa da bu kurumların arkasındaki vakıf-şirket modeli, Türkiye'de devlet destekli bir sermaye birikimi tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Hacettepe ve Bilkent örneklerinde görüldüğü üzere, Doğramacı'nın vakıfları üzerinden kurulan Tepe ve Meteksan gibi şirketler, zamanla yalnızca eğitim ve sağlık alanında değil, inşaattan savunma sanayine uzanan geniş bir ekonomik ağ yaratmıştır. Bu yapı 1960'lardan itibaren giderek profesyonelleşmiş, 1980 sonrasında ise bir holding sistemine dönüşmüştür. Dolayısıyla Doğramacı'nın modeli salt hayırseverlikten öte, kapitalist

⁶²¹ Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çeviren Nilüfer Kuyaş, Alan Yayınları, 1982, s. 79.

girişimciliğin vakıf hukuku aracılığıyla yerelleştirilmiş hali olarak itham edilmiştir. Kapitalist niyetin bir kamuflajı olarak itham edilen vakıflar, halbuki kurumsallaşmanın bürokratik engelini aşabilmenin bir yoluydu.        hem bir özerklik hem de vergi muafiyeti kolaylığı sağlıyordu.

Bu doğrultuda Doğramacı'nın servetini vakıflara bağışlaması ve ailesinin bu gelirlerden doğrudan faydalanamaması, sistemin en azından görünürde "kamu yararı" ilkesiyle uyumlu işlediğini göstermektedir. Ancak Bilkent Vakfı'na bağlı şirketlerin günümüzde ulaştığı ekonomik büyüklük ve bu kazançların yalnızca Bilkent  niversitesi'ni mi beslediği, yoksa başka alanlara da mı yönlendirildiği sorusunu akla getirmektedir. Doğramacı hayatıyken kurumsal ölçekte somut bir eğitim mirası (Bilkent) ortaya çıkmışken, sonrasında benzer ölçekte yeni bir  niversite yatırımının henüz somut bir örneğinin olmayışı bu tartışmayı devam ettirmektedir. Bu nedenle Doğramacı'nın vakıf sistemi, bir yandan Türkiye'de eğitim-finans entegrasyonunun öncüsü olarak görülürken, diğer yandan şeffaflık, sermaye birikimi ve toplumsal sorumluluk sınırları açısından sorgulanmayı sürdüren bir miras olarak kalmıştır.

Sonuc olarak Doğramacı'nın biyografisi bireysel bir portre olmanın ötesinde, kendi dönemi itibariyle Türkiye'nin sağlık ve yükseköğretimde yapısal dönüşümün anlaşılmasına katkı sağlayan bir tarihsel belge niteliğindedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- Belgeler

- American Board. (1865, 1 Mart). *Advertisement, Syrian Protestant College, Beirut, Syria*. SALT Research Archives.
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/43058> Erişim tarihi: 28 Temmuz 2024.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1875, 01, 13). "*Erbil eşrafı ile ilgili taltif evrakı*." [BCA. DH. SAİD. D: 101, G: 111]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1875, 01, 13). "*Osmanlı dönemi idarî belgelerinden biri*." [BCA. DH. SAİD., D: 101, G: 111]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1886, 11, 05). "*Doğramacı ile ilgili Osmanlı dönemi evrakı*." [BCA. DH. MKT. D: 294, G: 33]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1890, 04, 22). "*İdari askeri yazışmalar*." [BCA. DH. AMKT. NZD., D: 298, G: 18]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1901, 02, 10). "*Tevcih rütbe belgesi, Doğramacızade Ali Ağa*." [BCA. İ. DUİT. D: 60, G: 98/2]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1901, 02, 10). "*Tevcih rütbe belgesi, Doğramacızade Ali Ağa*." [BCA. İ. DUİT. D: 60, G: 98/1]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1901, 02, 10). "*Tevcih, rütbe; Ali Ağa, Doğramacızade (Erbil eşrafından)*" [BCA. İ.DUİT / 60 - 98 -]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1901, 03, 03). "*Erbil Kazası eşrafından Doğramacızade Ali Ağa'ya Dergah-ı Ali Kapıcıbaşılık rütbesi tevcihi ile Şehremaneti Hukuk Müşavirliği Kalemî'ne memur Hamdi Bey'e dördüncü rütbeden Nişan-ı Osmani itası*." [BCA. İ.TAL. / 250 - 21 -]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1901, 03, 14). "*Kapıcıbaşılık rütbesi tevcihi, Erbil eşrafi.*" [BCA. İ. TAL. D: 250, G: 1319 M-121 1319 -M-03]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1901, 03, 15). "*Kapıcıbaşılık rütbesi tevcihi, Erbil eşrafi.*" [BCA. İ. TAL. D: 250, G: 1319 M-121 1319 M-03/1]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1901, 03, 17). "*Kapıcıbaşılık rütbesi tevcihi, Erbil eşrafi.*" [BCA. İ. TAL. D: 250, G: 1319 M-121 1319 M-03/6]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1901, 03, 18). "*Kapıcıbaşılık rütbesi tevcihi, Erbil eşrafi.*" [BCA. İ. TAL. D: 250, G: 1319 M-121 1319 M-03/7]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1938, 07, 17). "*Dr. İhsan Ali Doğramacı'nın Prof. Dr. Eckstein'in yanında fahri asistan olarak çalışma talebi.*" [BCA. 533 / 10640 - 66335 - 4]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1938, 07, 21). "*Dr. İhsan Ali Doğramacı'nın Prof. Dr. Eckstein'in yanında fahri asistan olarak çalışma talebi.*" [BCA. 533 / 10640 - 66335 - 3]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1938, 08, 08). "*Dr. İhsan Ali Doğramacı'nın Prof. Dr. Eckstein'in yanında fahri asistan olarak çalışma talebi.*" [BCA. 533 / 10640 - 66335 - 1]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1952, 08, 12). "*Dr. İhsan Doğramacı'nın Irak'taki emlakı.*" [BCA. 533 / 10934 - 67907 - 7]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1954, 07, 05). "*Hacettepe parkı içinde AÜ Tıp Fak.nin yaptıracığı Çocuk Sağlık Merkezibinasının civarı ve yolların durumunu gösteren 26040 sayılı plan ile İmar'ın 379 sayılı Kararı'nın onayı.*" [BCA. 30-18-1-2 / 136 - 64 - 16]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1955, 02, 03). "*Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı Kürsüsü Profesörlüğüne Doç. İhsan Doğramacı'nın tayini.*" [BCA. 30-11-1-0 / 249 - 4 - 10]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1956, 08, 31). "*Rockefeller Vakfı tarafından AÜ Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü'ne bağış yoluyla gelen basılı*

eğitim malzemesinin gümrük vergisinden muaf tutulması." [BCA. 30-18-1-2 / 144 - 72 - 4]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1958, 04, 04). "*AÜ Tıp Fak. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Enstitüsü Başhemşireliğine davet edilen şöhret Esin'e ait bir otomobilin, Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki 14 sayılı Karar hükümlerinden istisnaen ithali.*" [BCA. 30-18-1-2 / 148 - 17 - 20]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1958, 04, 15). "*AÜ Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Enstitüsü ve Kliniğinin ihtiyacı bulunan malzemenin pazarlıkla satın alınması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 148 - 19 - 14]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1960, 07, 07). "*ICA tarafından İÜ Orman Fak.ne ve iki Amerikan kurumunca AÜ Tıp Fak. Çocuk Sağlığı Bilimsel ve Sosyal Araştırma Enstitüsü'ne bağış olarak gönderilen malzemenin her türlü vergiden muaf tutulması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 155 - 6 - 12]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1961, 03, 27). "*İhale edilemeyen AÜ Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı Bilimsel ve Sosyal Araştırma Enstitüsü ve Hacettepe Çocuk Hastanesi'nin yanan çatısı ile hasar gören diğer tesislerin onarım işlerinin emaneten yaptırılması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 159 - 13 - 18]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1964, 03, 18). "*Çocuk sağlığına dair vergi muafiyeti belgeleri.*" [BCA. 30-18-1-2/176-16-20]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1965, 05, 22). "*Çocuk hastanesine destek amaçlı yazışmalar.*" [BCA. 30-18-1-2/186-28-10]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1965, 07, 24). "*İÜ Orman Fak., Veteriner ve Orman Genel Müdürlükleri, Amiral Bristol Amerikan Hastanesi, AÜ Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fak. ile Amerikan Kız-Erkek ve Robert kolejlerine yapılan bağışın vergi muafiyeti.*" [BCA. 30-18-1-2 / 187 - 42 - 17]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1966, 12, 05). "*Hacettepe Bilim Merkezi Derneği'nin kamu yararına çalışan derneklerden sayılması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 201 - 81 - 13]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1967, 09, 08). "*Hacettepe Üniversitesi'nin geliştirilmesi için AID'den sağlanan dış finansmana dair ikraz Anlaşması ve eklerinin imzasına Maliye Bakanlığı'nın yetkili kılınması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 210 - 66 - 3]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1967, 11, 06). "*Ford Vakfınca, Hacettepe Üniversitesi Bilim Merkezi'ne bağış olarak gönderilen malzemelerin her türlü vergiden muaf tutulması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 212 - 77 - 13]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1967, 12, 15). "*Hacettepe Üniversitesi'nin öğretim, hastane, kütüphane, techizat ve eğitimi için ABD ile imzalanan 4.500.000 dolarlık kredi anlaşmasının onayı.*" [BCA. 30-18-1-2 / 216 - 14 - 4]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1971, 05, 28). "*Hacettepe Üniversitesinde çalıştırılan 30 yabancı uzmanın çalışma sürelerinin uzatılması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 267 - 37 - 18]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1971, 10, 02). "*Hacettepe Üniversitesi'nde çalışan 9 yabancı uzmanın birer yıl daha çalıştırılması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 272 - 72 - 12]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1975, 06, 18). "*UNICEF Türkiye Milli Komitesi Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın, üye olmadığımız dönemlerde UNICEF Yürütme Konseyi toplantılarına temsilci ve gözlemci olarak katılması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 337 - 53 - 18]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1975, 11, 11). "*Hacettepe Üniversitesi Kayseri Gevher Nesibe Tıp Fakültesi'nin kadro ihtiyacının karşılanması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 340 - 75 - 6]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1977, 03, 18). "*Dünya Sağlık Teşkilatı Genel Kurul toplantılarına katılacak heyetlere, Sağlık Bakanı'nın bulunmadığı hallerde Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın başkanlık etmesi Bakanın olması*"

- durumunda ise İhsan Doğramacı'nın Bşk. Yrd. olarak görevlendirilmesi."* [BCA. 30-18-1-2 / 364 - 13 - 5]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1977, 08, 16). "*Dünya Sağlık Teşkilatının Cenevrede yapılacak 30.Genel Kuruk Toplantısına Prof.Dr. İhsan Doğramacı başkanlığında bir heyetin katılması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 366 - 43 - 1]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1979, 12, 13). "*Yükseköğretim kurumu desteği konulu belge.*" [BCA. 30.18.1.2/382.276.17]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1982, 01, 15). "*Kamu kurumu arsa tahsisi yazışmaları.*" [BCA. 30.18.1.2/443.420.8]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1982, 10, 15). "*Ankara ili Çankaya ilçesi Beytepe yöresinde Hacettepe Kampüsü içinde Hazine adına kayıtlı gayrimenkulün Hacettepe Tıp Merkezi Vakfına satılması.*" [BCA. 30-18-1-2 / 462 - 544 - 8]. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1992, 07, 13). "*UNICEF ve çocuk sağlığı ilişkili belge.*" [BCA. B.01.0.000.0.00.00.00/83-69-92]. Başbakanlık Osmanlı / Cumhuriyet Arşivi.
- Grabowski, John. J. (2005). *Prescription for change* [DVD; yapımcı: Bilkent University & East and West Interactive]. Ankara: Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC). (33 dk.)
- Grabowski, John. J. (2005). *The history of an idea* = Bilkent fikrinin tarihçesi [DVD; yapımcı: Bilkent University & East and West Interactive]. Ankara: Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC). (17 dk.)
- Grabowski, John. J. (2005). *The İhsan Doğramacı Spirit* [DVD; yapımcı: Bilkent University, International Children's Center, & East and West Interactive]. Ankara: Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC). (15 dk.)
- Hacettepe Üniversitesi. (1967). *Hacettepe Üniversitesi Kurulması Hakkında Kanun.* Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
<https://hukukmusavirligi.hacettepe.edu.tr/892HUKurulusKanunu.pdf> Erişim: 20 Haziran 2023)

Resmî Gazete. (1967, Temmuz 8). *Hacettepe Üniversitesi Kurulması Hakkında Kanun* (Sayı: 12642). T.C. Resmî Gazete. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12642.pdf>. Erişim tarihi: 20 Ocak 2025.

Resmî Gazete. (1971, Mayıs 15). *Sıkıyönetim Kanunu* (Kanun No: 1402). Sayı: 13837.

Rockefeller Archive Center. (1919, Haziran). *Medical education in the United States: A program* (Office of the Messrs. Rockefeller records, Series O). <https://www.resource.rockarch.org/> Erişim tarihi: 12 Temmuz 2024.

Rockefeller Archive Center. (1960–1961). Box 3, File Code 805A: Ankara University, Nute, William L.

Rockefeller Archive Center. (t.y.). Erişim adresi: <https://resource.rockarch.org>. Erişim tarihi: 17 Ekim 2024.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (2010). *TBMM albümü 1920–1950: Cilt I* (TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1). TBMM Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1992). *4.11.1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 13. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun* (Kanun No: 3826). Resmî Gazete, 7 Temmuz 1992, Sayı: 21277.

Türkiye Cumhuriyeti. (1981). *2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu*. Resmî Gazete, 4 Kasım 1981, Sayı: 17506, Tertip: 5, Cilt: 21, s. 3.

Türkiye Cumhuriyeti. (1982). *Yükseköğretim kurumları teşkilâtının 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun geçici 28. maddesi uyarınca yeniden düzenlenmesi hakkında karar* (Karar Sayısı: KHK 41). Resmî Gazete, 20 Temmuz 1982, Sayı: 17760.

United Kingdom. (1931). *Treaty of alliance between the United Kingdom and the Kingdom of Iraq (1930)*, Treaty Series No. 15 (Cmd. 3797). London: Her Majesty's Stationery Office (HMSO).

- Fotoğraflar

Albert Eckstein Arşivi. University of Cambridge. <https://cudl.lib.cam.ac.uk/view/PH-NEWNHAM-ECKSTEIN-A/1/> (Foto No: 14, 15, 18)

Ankara Fotoğraf Belge ve Bilgi Paylaşım Grubu. (2024, 8 Mart). Facebook. <https://www.tinyurl.com/mse4rm5d> (Foto No: 43, 50–52)

- Aslanbay, Ümit. (1985, 3 Kasım). Doğramacı: YÖK'ü kurmakla başımı arı kovanına soktum. Cumhuriyet. (Foto No: 97)
- Bilkent Hocabey Fotoğraf ve Film Arşivi. Hocabey Albümü. <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> (Foto No: 26, 28, 30, 32, 41, 55–56, 59–63, 69, 96-97)
- Bilkent News Doğramacı Özel Sayı. (2010, 26 Şubat). *Bilkent News*, 16. (Foto No: 2–4, 6–7, 40)
- Celal Ertuğ Arşivi. (2015). *Türkiye’de ve Dünya’da İhsan Doğramacı Olayı*. Ankara: Meteksan. (Foto No: 1, 5, 9–13, 19–23, 64–65, 75–76)
- Children His Heart, Youth On His Mind*. (2003). Schaller, J., & Türmen, T. (Eds.). England: Wilton 65. (s. 286) (Foto No: 72)
- Cumhuriyet. (1985, 30 Nisan). YÖK'ün yönetmelikleri yaz boz tahtasına döndü. Cumhuriyet. (Foto No: 95)
- Cumhuriyet. (1987, 26 Mart). Doğramacı’dan Bilkent’e 2,5 milyar bağış. Cumhuriyet. (Foto No: 98)
- Cumhuriyet. (1991, 19 Ekim). Bilkent’e devredilen arazi Hacettepe’nin. Cumhuriyet. (Foto No: 101)
- Cumhuriyet. (1991, 30 Aralık). Doğramacı YÖK’e devam. Cumhuriyet. (Foto No: 102)
- Cumhuriyet. (1992, 14 Temmuz). Doğramacı istifa etti. Cumhuriyet. (Foto No: 103)
- Cumhuriyet. (1992, 15 Temmuz). YÖK’e ‘yeni Doğramacı’. Cumhuriyet. (Foto No: 104)
- Dericizade Faruk Küçük Ankara Kent Arşivi. (Foto No: 26–27, 29, 31, 54)
- Gökhan Tunçbilek Arşivi. (Foto No: 33)
- Grabowski, John J. (2005). Prescription for change [DVD; yapımcı: Bilkent University & East and West Interactive]. Ankara: Bilkent Üniversitesi Kütüphane Arşivi (BULC). (Foto No: 24–25, 57–58, 66–67, 71, 73–74, 88)
- Hacettepe Üniversitesi Arşivi. Hacettepe Romanı [Web zaman çizelgesi]. <https://50.hacettepe.edu.tr/timeline/timeline.html> (Erişim: 3 Ekim 2023) (Foto No: 34–39, 42, 44–48, 53)

Janus Mezat Arşivi. Beyrut Amerikan Koleji.

<https://www.janusmezat.com/urun/7668467/beyrut-amerikan-koleji/> (Foto No: 8)

SALT Araştırma Arşivi. <https://archives.saltresearch.org/> (Foto No: 49, 94)

Yalçın Ergir & Esra Fındık Arşivi. https://www.ergir.com/hocabey_web.htm (Foto No: 16–17)

- Röportajlar

Gül, Ahmet Feyzi. (2023, Mayıs 11). *Oya Cangüloğlu (İhsan Doğramacı'nın sekreteri ve Bilkent Özel Kalem Müdürü) ve Çağıl Metin Balcı (Bilkent Sekreteri) ile görüşme* [Sözlü görüşme]. Yer: Ankara, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi.

Gül, Ahmet Feyzi. (2023, Ağustos 9). *Prof. Dr. Gökhan Tunçbilek ile İhsan Doğramacı hakkında röportaj* [Sözlü görüşme]. Yer: Ankara, Kavaklıdere.

Gül, Ahmet Feyzi. (2024, 29 Nisan). *Mehmet Gençtürk ile röportaj* [Sözlü görüşme]. Yer: Ankara, Hamamönü.

Gül, Ahmet Feyzi. (2024, Mayıs 1). *Haluk Balaban ile röportaj*. [Sözlü görüşme]. Yer: Ankara, Yenimahalle, Ankara Konağı.

Gül, Ahmet Feyzi (2024, Mayıs 8). *Haluk Balaban ve Ankara Kulübü üyeleri ile röportaj*. [Sözlü görüşme]. Yer: Ankara, Yenimahalle, Ankara Konağı.

II. Süreli Yayınlar

- Gazeteler

Akyol, Taha. (2010, 26 Şubat). *Hoca Bey*. Milliyet, s. 19.

Anadolu Ajansı. (2022, 25 Şubat). *Ömrünü tıbbı ve eğitime vakfeden İhsan Doğramacı'yı kızı Şermin Savaşçı anlattı*. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/omrunu-tibba-ve-egitime-vakfeden-ihsan-dogramaci-yi-kizi-sermin-savasci-anlatti/2514367/> Erişim tarihi: 13 Şubat 2024.

Aydın, Ramazan. (2010, 1 Mart). *88 yaşındayken 7 yıllık randevuları doluydu*. Sabah, s. 5.

Bardakçı, Murat. (2010, Mart 1). *Irak'lı Türkiye ile birleştirmek isteyen başbakanın damadıydı*. Habertürk. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/>. Erişim tarihi: 7 Eylül 2024.

- Bardakçı, Murat. (2016, Ekim 9). *Irak'la 1937'deki birleşememe maceramız*. Habertürk. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/> Erişim tarihi: 7 Eylül 2024.
- Belge, Murat. (2001, Aralık 16). *Bir mektup*. Radikal. Erişim adresi: http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat_belge/bir_mektup-618894/ Erişim tarihi: 2 Ekim 2024.
- Belge, Murat. (2010, 7 Mart). *İhsan Doğramacı*. Taraf.
- Bilkent News. (2010, 26 Şubat). *Huzur içinde uyu Hocabey*. https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/ihsan_dogramaci_ozel_sayi_tr.pdf Erişim 20 Kasım 2023.
- Boratav, Korkut. (2010, 28 Şubat). *İhsan Doğramacı*. Sol Haber. Erişim tarihi: 22 Mart 2024, <https://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/ihsan-dogramaci-24702/>
- Bulut, Faik. (2024, Ocak 10). *Arap ulusal devrimcilerinin eğitim ocağı: Beyrut Amerikan Üniversitesi*. Independent Türkçe. <https://www.indyturk.com> (Erişim tarihi: 4 Şubat 2025)
- Cıvaoğlu, Güneri. (2010, 26 Şubat). *Başka ışıklar*. Milliyet, s. 21.
- CNN Türk. (2010, 28 Şubat). *İhsan Doğramacı son yolculuğuna uğurlandı*. Erişim tarihi: 28 Eylül 2024, <https://www.cnnturk.com/turkiye/ihsan-dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi-132826/>
- Cumhuriyet. (1967, 31 Ağustos). *Hacettepe Kanunu'nun Anayasa'ya aykırı olup olmadığı inceleniyor*. s.1.
- Cumhuriyet. (1983, 12 Ekim). *Her üniversite kendine göre uygulama yapıyor*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1984, 5 Haziran). *Modern türban*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1985, 3 Kasım). *Doğramacı: YÖK'ü kurmakla başımı arı kovanına soktum*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1985, 30 Nisan). *YÖK'ün yönetmelikleri yaz boz tahtasına döndü*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1987, 2 Ekim). *Üniversitelerde YÖK sancısı*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1987, 26 Mart). *Doğramacı'dan Bilkent'e 2,5 milyar bağış*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1987, 6 Ocak). *Türban vaadi*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1987, 7 Ocak). *Türbana formül*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1989, 12 Aralık). *1402'lilere YÖK tazminatı*. Cumhuriyet.

- Cumhuriyet. (1989, 29 Aralık). *Türbana izin*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1991, 19 Ekim). *Bilkent'e devredilen arazi Hacettepe'nin*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1991, 30 Aralık). *Özal yine onu seçti – Doğramacı YÖK'e devam*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1992, 14 Temmuz). *Doğramacı istifa etti*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1992, 15 Temmuz). *YÖK'e yeni Doğramacı*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1992, 26 Nisan). *Rektörlere tepki*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (1992, 27 Temmuz). *Rektör Doğramacı'dan sorulur*. Cumhuriyet.
- Cumhuriyet. (2010, 26 Şubat). *Doğramacı son yolculuğuna uğurlanacak*. Erişim tarihi: 3 Temmuz 2024, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dogramaci-son-yolculuguna-ugurlanacak-122822/>
- Cumhuriyet. (2010, 28 Şubat). *İhsan Doğramacı son yolculuğuna uğurlandı*. Erişim tarihi: 28 Eylül 2024, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ihsan-dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi-123320/>
- Çetingüleç, Mehmet. (2010, Şubat 27). *2 milyar dolarlık soru*. Takvim, s. 12.
- Emeç, Ç. (1990, Şubat 4). *Yapmaya ve Yıkmaya Madalya*. Hürriyet.
- Ergin, Sedat. (2010, 27 Şubat). *Hocabey Ufuk'la benim elimden tuttu ve...* Hürriyet, s. 22.
- Gür, Gazanfer. (2010, 1 Mart). *Hocabey İhsan Doğramacı'yı kaybettik*. Posta, s. 13.
- Güzel, Hasan Celal. (2010, 28 Şubat). *Prof. Dr. İhsan Doğramacı*. Radikal, s. 12.
- Halman, Talat. (2010, 28 Şubat). *Doğramacı bir hizmet anıtı*. Radikal, s. 8.
- Halman, Talat. (2010, 5 Mart). *10 dahi*. Cumhuriyet Ankara, s. 19.
- İnandım, Ali. (2012, 19 Aralık). *Hacettepe'nin yaşayan ansiklopedisi Lütfü Yanar'ın ağzından Hacettepe*. Milliyet Ankara. <https://tinyurl.com/bddenwkn/> Erişim tarihi: 9 Eylül 2023.
- Kahramankaptan, Şefik. (2010, 5 Mart). *Müzik devrimcisi Hocabey'in ardından yansımalar*. Cumhuriyet Ankara Aktüel, s.18.
- Krause, Fredrich. (1991, Aralık 12). Cumhuriyet.
- Milliyet. (1954, 15 Haziran). *Çocuk sağlığı kliniği*. s.1.
- Milliyet. (1959, 7 Aralık). *Eisenhower geldi*. s.4.

- Milliyet. (1960, 15 Eylül). *Çocuk kliniği için Amerika yardım yaptı.* s.3.
- Milliyet. (1961, 23 Temmuz). *Köy okullarına ayrılan para hastaneye verildi.* s.3.
- Milliyet. (1961, 24 Mart). *Ankara'da 160 çocuk yangından kurtarıldı.* (s.?)
- Milliyet. (1961, 25 Mart). *Hastahane yangınında bazı eşyalar çalındı.* s.1.
- Milliyet. (1961, 30 Mart). *Yanan çocuk hastanesi tekrar açıldı.* s.1.
- Milliyet. (1962, 28 Aralık). *Hacettepe Çocuk Hastanesi Hemşirelik Müdürlüğünden: Altı hemşireye ihtiyaç vardır.* s.5.
- Milliyet. (1963, 3 Ağustos). *Azizoğlu sağlık reformunu açıkladı.* s.1.
- Milliyet. (1963, 5 Kasım). *Prof. Doğramacı Ankara Üniversitesi rektörü oldu.* (s.?)
- Milliyet. (1967, 16 Temmuz). *Prof. Doğramacı cevap verdi.* s.1.
- Milliyet. (1967, 25 Temmuz). *Dört rektör Hacettepe'ye karşı bildiri yayınladı.* s.1.
- Milliyet. (1968, 11 Temmuz). *Sekiz rektör dün Ankara'da toplandı.* s.1.
- Milliyet. (2010, 28 Şubat). *Doğramacı son yolculuğına uğurlandı.*
<https://www.milliyet.com.tr/gundem/dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi-1205056/> Erişim tarihi: 6 Mart 2025
- Mumcu, Uğur. (1981, Kasım 29). *Annenin kitabı.* Cumhuriyet. (s.?)
- Mumcu, Uğur. (1987, Mart 26). *Devlet gibi adam!* Cumhuriyet. (s.?)
- Mumcu, Uğur. (1987, Nisan 3). *Hasta ziyareti.* Cumhuriyet. (s.?)
- Ortaylı, İlber. (2010, 28 Şubat). *Önemli işler yapan kişiler önemli hatalar da yapar.* Milliyet, s. 4.
- Özkök, Ertuğrul. (2010, 27 Şubat). *Hocabey'i nasıl bilirdiniz?* Hürriyet, s. 5.
- Radikal. (2010, 26 Şubat). *İki üniversite ve YÖK'ün mimarı İhsan Doğramacı öldü.*
<https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/radikal1.pdf> Erişim tarihi: 15 Mart 2024.
- T24. (2010, 28 Şubat). *İhsan Doğramacı son yolculuğına uğurlandı.*
<https://t24.com.tr/haber/ihsan-dogramaci-son-yolculuguna-ugurlandi,71462/>
 Erişim tarihi: 14 Aralık 2023.
- Türenç, Tufan. (2010, 27 Şubat). *O bir abidedir.* Hürriyet, s. 26.
- Vatan. (1961, 25 Mart). *Hastahane yangınında bir çocuğun öldüğü tesbit edildi.* Vatan. s.1.

- Vatan. (2010, 26 Şubat). *Türk üniversite dünyası koca bir çınarını kaybetti*.
<https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/vatan1.pdf> Erişim tarihi: 18 Temmuz 2024.
- Yazıcı, Hasan. (2000, 15 Kasım). Önce Doğramacı'yı Kınamak Lazım. *Milliyet*.
<https://www.milliyet.com.tr/the-others/once-dogramaci-yi-kinamak-lazim-5302327> Erişim tarihi: 2 Ekim 2024.
- Yeni Şafak. (2010, 28 Şubat). *Doğramacı'nın cenazesinde devletin zirvesi buluştu*.
<https://www.yenisafak.com/gundem/dogramacinin-cenazesinde-devletin-zirvesi-bulustu-244172/> Erişim tarihi: 12 Ekim 2023.
- Zeybek, Namık Kemal. (2010, 27 Şubat). *İhsan Beye rahmet*. *Radikal*, s. 12.

- Dergiler

- Acun, Fatma, & Şencan, Evrim. (2016). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Robert Kolej'de eğitim. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31(1), ss.1–34.
- Akdoğan, Onur. (2021). Irak'ın ilk askeri darbesi: Bekir Sıtkı darbesi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 8(2), ss.127–149.
- Akgün, A. E., Keskin, H., & Günsel, A. (2005). Bilgi ekonomisi kapsamında teknoloji transferinin bilgi transferine dönüşümüne dair bir literatür taraması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), ss.227–242.
- Akis Dergisi. (1967, 5 Ağustos). Bir Üniversite Doğuyor. *Akis Dergisi*, s.10.
- Aközer, Emel, & Aközer, Mehmet. (2014). Bilim etiğinin zaman tüneline: İki ebeveyn tavsiye kitabı ve bilimde bir dönüm noktası. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2, ss.85–86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/higheredusci/issue/61484/918057> (Erişim tarihi: 12 Eylül 2024)
- Akyol, Mete. (2010). Bir güzel insan simgesi İhsan Doğramacı. *Bütün Dünya* 2000, (4), s.7.
- Auden, W. H. (t.y.). In *memory of W.B. Yeats*. The New Republic. Erişim adresi: <https://www.newrepublic.com>. Erişim tarihi: 18 Ekim 2023.
- Aydemir, Sevilay., & Özdemir, Mehmet. Ç. (2016). YÖK başkanları ve YÖK uygulamalarına yapılan eleştirilere genel bir bakış. *Yükseköğretim Dergisi*, 6(3), ss.117–127.

- Boz, Deniz, Duran, Cihan & Meral, Hülya. (2021). Enneagram Kişilik Tiplerinin İş Performansı Üzerindeki Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(79), 1248–1261.
- Boz, Deniz, Kardaş, İsmail & Altınbay, Ayşe. (2019). Muhasebe Hizmeti Alan Mükelleflerin Kişilik Özelliklerinin Müşteri Bağlılığı ile İlişkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20), 1501–1527.
- Coşkun, Aslıhan. & Buzgan, Turan. (2009). Türkiye’de aşılama: Nereden nereye? *Sağlıkta Nabız Dergisi*, 6(23). Erişim: 15 Ağustos 2023, <http://www.sagliktanabiz.com/index.php?sayfa=veriler&id=278/>
- Çelik, Faik. (2011). Prof. Dr. İhsan Doğramacı (1915–2010). *Yükseköğretim Dergisi*, 1(1), ss.51–53.
- Çelik, Kürşat. (2014). Misyonerlerin Suriye’de Sağlık Alanındaki Faaliyetleri ile Şam Tıp Fakültesinin Açılmasına Dair Bir Rapor. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (29), 139–164.
- Çelik, Yakup. (2022). Biyografi yazma geleneği ve Cumhuriyet sonrasında biyografi sözlükleri. *Bilig*, (102), ss.1–25.
- Çinici, Tansu & Çinici, Murat. (2024). Batılı Bir Düşünür, Doğulu Bir Sufi: George Ivanovich Gurdjieff. *ANASAY*, 8(27), 208–219.
- Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*. (2010). Dünya Çocuklarının, Gençlerin ve Hepimizin Büyük Kaybı: İhsan Doğramacı. 53(2), ss.79–86.
- Doğramacı, İhsan. (1950). Albert Eckstein’in hayatı ve eserleri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, ss.5–7.
- Doğramacı, İhsan. (1964). In memoriam Alexis F. Hartmann. *The Turkish Journal of Pediatrics*, 6(4), pp.193–199.
- Doğramacı, İhsan. (1975). Fetal malnutrition and its consequences. *The Turkish Journal of Pediatrics*, 17, pp.1–4.
- Doğramacı, İhsan. (1993). Ethics in pediatric research. *The Turkish Journal of Pediatrics*, 35, pp.245–247.
- Doğramacı, İhsan. (1998). Children victims of disaster – their need for special protection. *The Turkish Journal of Pediatrics*, 40, pp.1–6.

- Doğramacı, İhsan, Özalp, İ., Ciliv, G., Erdem, G., Metcoff, J., & Costiloe, P. (1981). An equation for computing expected birth measurements (including birthweight) for the Turkish population (based on pregnancy characteristics). *The Turkish Journal of Pediatrics*, 23(1), pp.5–13.
- Doğramacı, İhsan, Özalp, İ., Erdem, G., Ciliv, G., Köksal, G., Metcoff, J., & Costiloe, P. (1982). The incidence of fetal malnutrition in Turkey. *The Turkish Journal of Pediatrics*, 23(2), pp.75–84.
- Ercilasun, Ahmet Bican. (2010, Mayıs). İhsan Doğramacı'nın ardından. *Türk Yurdu*, s. 78.
- Erdoğan, Phillys Lepon, & Özsoylu, Şinasi (2011, Ocak). *Remembering İhsan Doğramacı*. Turkish Journal of Pediatrics, pp. 2–3.
- Erdoğan, Nihat, & Esen, Murat. (2014). Türkiye'de üniversite rektörlerinin sosyo-demografik özellikleri ve kariyer hazırlıkları. *Yükseköğretim Dergisi*, 4(1), ss.44–53.
- Erken, Ali. (2017). Soğuk Savaşın Kurumsal Araçları: ODTÜ ve Robert Koleji Mühendislik Fakültesi. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (18), 24–42.
- Eroğlu, Ömer, & Engin, Hatice. (2021). Erbil Kalesi'ndeki Osmanlı Yapıları. *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, 9, ss.89–104.
- Fer, Muslih. (1979, Haziran). Çocuk hakları ve UNICEF II. *Yeni Adam*, 45(979), s.6. Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/13784>. Erişim tarihi: 4 Aralık 2024.
- Göver, İbrahim Hakan. (2023). Talas Amerikan Koleji özelinde misyoner okullarına sosyolojik bir bakış. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 26(2), ss.79–102.
- Gül, Muhittin. (1988). Atatürk Dönemi Sağlık Politikası. *Gazi Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, 5(1), 249–258.
- Günay, Durmuş, & Günay, Aşlı. (2017). Türkiye'de yükseköğretimin tarihsel gelişimi ve güncel durumu. *Yükseköğretim Dergisi*, 7(3), ss.157–178.
- Haberal, Mehmet. (2010, Nisan). Bizler Doğramacı'nın Hacettepe'sinde doğduk! *Bütün Dünya 2000*, ss.17–21.

- Hafizoğlu, Oğuzhan. (2023). Organizational Performance Through the Enneagram: Strategic Planning – Management Decision – Operational Control. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 8(2), 89–99.
- Halman, Talat. (2010). 10 dahi. *Bütün Dünya 2000 Dergisi*, (4), s.24.
- Işıkçı, Yasemin M. & Karatepe, Selma. (2016). Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 69–100.
- İnan, Göker. (2023). Mehmed Şakir Paşa’nın Osmanlı terminolojisine dair Istilahât-ı Kadîmesi. *Humanitas*, 11 (INCSOS VIII Özel Sayısı), ss.185–190.
- Kacıroğlu, Murat. (2014). Necip Fazıl Kısakürek as a biography writer. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), ss.31–56.
- Kara, N. Şeyda & Dönmez, Ayşe & Kara, Mehmet. (2023). The Predictor of Motivation in Sports: Enneagram Personality. *Turkish Online Journal of Recreation and Sports (TOJRAS)*, 12(4), 716–723.
- Karaduman, Pelin & Çetin, Mehmet. (2024). Öğretmenlerin Enneagram Kişilik Tiplerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 4(2), 1–15.
- Karataş, Zeki. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Sosyal Hizmet E-Dergi*, 1(1), ss.68–86.
- Kocabaşoğlu, Uygur. (1988). Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları. *Bahri Savcı’ya Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları 7, ss.305–326.
- Kuzgun, Meral & Güher, Ebru. (2015). Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’da Yardım Faaliyetleri Çerçevesinde Sağlık Misyonu. *Journal of Turkish Studies*, 10(9), 505–534.
- Medical Tribune. (1968, Ocak 29). Turkish hospital converted to a first class university. *Medical Tribune*, 9(9).
- Mutlu, Şamil. (2007). Beyrut Vilayeti’nde Amerikan Misyoner Okulları ve Suriye Protestan Koleji. *Tarih Dergisi*, 46, ss.107–128.
- Nokta Dergisi. (1986, 23 Mart). Artık yeter! SHP Nisan’da YÖK’ü Meclise Getiriyor. *Nokta Dergisi*.

- Nokta Dergisi. (1986, Mart 23). Artık yeter. *Nokta Dergisi*, 4(11). (Kapak)
- Nokta Dergisi. (1987, 18 Ekim). Türkiye’de Üniversitelere Özerklik Geliyor, YÖK Yasası Değişiyor. *Nokta Dergisi*, s.22.
- Nokta Dergisi. (1987, 19 Temmuz). Üniversite Rektör Seçimleri: Rektörel Ayak Oyunları. *Nokta Dergisi*, s.11.
- Nokta Dergisi. (1989, 10 Aralık). Mumcu’nun Doğramacı Bağlantılı Telefonu. *Nokta Dergisi*, s.74.
- Oğuz, N., & Gökçe, F. (2010). Minority and foreign schools on the Ottoman education system. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss.42–57.
- Ortaylı, İlber. (1981). Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan okulları üzerine bazı gözlemler. *Amme İdaresi Dergisi*, 14(3), ss.87–96.
- Öcal, Enver Emre. (2023). Türkiye’de Masonluk ve Mason Dergiciliğinin Bir Örneği: Büyük Şark Dergisi. *Belgi Dergisi*, (26), 75–106.
- Öcal, Enver Emre. (2024). Mason Kaynaklarına Göre Cumhuriyet Döneminde Türkiye Masonlarının Yaşadığı Fesih ve Bölünme Hadiseleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (46), 1–42.
- Öksüz, Fatma. (2018). Ortadoğu’da Protestan misyonerliği: George Edward ve Sarah Reed Post örneği. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 2(2), ss.22–46.
- Özaslan, Metin. (2014). Bir Ankara efsanesi olarak Hacettepe. *İdealkent*, 5(11), ss.88–93.
- Özcan, M. Yunus. (1983). Prof. Dr. İhsan Doğramacı ile mülakat. *Töre Dergisi*, 12(141), ss.31–35.
- Özyer, Nuran. (1993) Edebi tür olarak otobiyografi ve iki örnek. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), ss.73–85.
- Participant Journal. (1967). 6, p.22–23.
- Saatçi, Suphi. (2010, Mayıs). İhsan Doğramacı hakka yürüdü. *Türk Yurdu*, Sayı 273, ss.79-80.
- Safi, Polat. (2006). *Tarihte Doğramacı ailesi*. Kılavuz, (42), ss.12–16.
- Salgar, Ercan. (2015). İlerleme kavramı üzerine tarihsel bir inceleme. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 19, ss.311–324.

- Sevgen, Nazmi. (1970). Kerkük Türkleri I. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (38), ss.?.
- Sezer, Ayten. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 169–183.
- Şahin, Hatice., & Başer, Aysel. (2017). Atatürk'ten Günümüze Tıp Eğitimi. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 16(48), ss.70–83.
- Şişman, Mehmet. (2010). Türkiye'de yükseköğretim ve Hocabey: Üniversiteye vakfedilmiş bir ömür. *Türk Yurdu*, Mayıs, ss.73–77.
- Taner, Haldun. (1975). Bir Hocanın Ölümü. *Belleten*, 39, ss.315–318. <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/1366/tur> Erişim: 25 Temmuz 2023.
- Tansuğ, Sezer. (1982, Ocak). Sanat çevresinde güncellikler. *Sanat Çevresi Dergisi*, (39), s.18. Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/212247>. Erişim tarihi: 6 Ağustos 2023.
- Taşdelen, Vefa. (2006). Biyografi: Ötekine yolculuk. *Milli Eğitim Dergisi*, (172), ss.8–16.
- Taşkın, Faruk. (2017). Amerikan Board Misyonerlerinin Türkiye'deki Sağlık Faaliyetleri (1833–1923). *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 149–176.
- Temizer, Abidin. (2013). Van'da Amerikan Board Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Amerikan Hastanesi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(2), 169–204.
- Tomalı, Ali. (2025). Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Kudüs ve Çevresinde Tıbbî Misyonerlik. *Tarih Tetkikleri Dergisi*, 3(5), 57–78.
- Totonji, Hashim. (2019). Osmanlı Döneminde Erbil Kazasının Ekonomik Durumu. *ESOGÜTD*, 2(1), ss.60–84.
- Tuğcu, M. S., Hıdıroğlu, İ., & Demir, S. (2022). Biyografi belgesellerinde portrenin inşası ve anlatı. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(1), ss.404-439.
- Tunçkol, Yılmaz. (2010). Bir Doğramacı vardı. *Bütün Dünya 2000 Doğramacı Özel Sayı*, Nisan, ss.27-28.
- Ulman, Yeşim Işıl. (2005). Osmanlıdan Cumhuriyete Geçiş Döneminde bir Aydının Portresi: Besim Ömer Akalın (1861–1940). *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, (15), 435–464.

- Üsdiken, Behlül. (2004). Higher Education for Business in Turkey, 1883–2003. *New Perspectives on Turkey*, (31), 5–38.
- Vizon Dergisi. (1989). Sayı: 104, ss.66–69.
- Yaşar, Enes. (2021). Amerikan kolejlerinin eğitim anlayışı ve Türk öğrenciler üzerindeki etkileri: Kolejli Nereye romanı örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), ss.162–176.
- Yeşiltuna, Serap. (2024). Çocuk Esirgeme Kurumu Dergisi Ana Dergisi’nde kadın algısı. *CTAD*, 20(40), ss.269–300.
- Yıldız Özlü, Z., & Ünüvar, S. (2023). Ankara Numune Hastanesi’nde Alman Bilim İnsanları ve Albert Eckstein. *Asia Minor Studies*, 11(2), ss.221–234.
- Yılmaz, İlhan. (2006). Geçmişten Günümüze Irak’ta Türkmen Politikası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (12), 127–142.
- Yurdakök, Murat. (1991). Hacettepe’nin öyküsü: Gecekondundan üniversiteye. *Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Mezunları Derneği Bülteni*, 1(4), s.3.
- Yurdakök, Murat. (2023). İhsan Doğramacı (1915–2010). *Osmangazi Tıp Dergisi*, Türk Tıbbına Hizmet Veren Bilim İnsanları Özel Sayısı, ss.76–83.

III. Bibliyografya

- Basılı Eserler

Kitap ve Makaleler

- Akar, Nejat. (2003). *Anadolu’da bir çocuk doktoru: Ord. Prof. Dr. Albert Eckstein*. Ankara: Pelikan Tıp Teknik Yayınları.
- Akman, Muvaffak. (1995). *Yaşantımda Hacettepe ve sonrası: Bir emekli rektörün anıları*. Yalova: Emek Ofset Matbaa.
- Akyüz, Yahya. (2021). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.
- Al-Awadi, Abdul Rahman. (2003). Highlights of İhsan Doğramacı’s life. J. Schaller & T. Türmen (Ed.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (pp. 27–32). England: Wilton 65.
- Ali, Safiye. (1925). *Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası*. İstanbul.
- Allawi, A. Ali. (2014). *Irak Kralı I. Faysal* (H. Abacı, Çev.). İş Bankası Yayınları.

- Annan, Kofi (2003). A citizen of the world. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in his hearth, youth on his mind* (pp. 15–16). Wilton 65.
- Armaoğlu, Fahir. (1989). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*. İş Bankası Yayınları.
- Arneil, Gevin C. (2003). Memories of İhsan Doğramacı. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth Youth on His Mind* (pp. 19–24). Wilton 65.
- Aydemir, Şevket Süreyya. (2009). *Tek Adam* (Cilt 2, 26. basım). Remzi Kitabevi.
- Aydın, Ahmet. (2002). Osmanlılarda tarih yazıcılığı. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 11). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Aydoğan, Metin. (2008). *Ülkeye adanmış bir yaşam -2- Atatürk ve Türk devrimi (10. basım)*. İzmir.
- Bellos, David. (1999). Yazınsal yaşamöyküsü yazarlığı denen beceriksiz sanat. *Kitaplık*, 36.
- Benagiano, Giuseppe. (2003). A reformer with an iron will. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth Youth on His Mind* (pp. 47–50). Wilton 65.
- Bender, Ignaz. (2003). What George Washington and İhsan Doğramacı have in common. J. Schaller & T. Türmen (Ed.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (p. 53). England: Wilton 65.
- Berghahn, Volker. (t.y.). Structuralism and biography: Some concluding thoughts on the uncertainties of a historiographical genre. *Biography and Historian: Opportunities and Constraints*, Biography Between Structure and Agency, pp.234–251.
- Brasseur, Olivier. (2003). Meeting in Kabul. J. Schaller & T. Türmen (Ed.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (pp. 61–63). England: Wilton 65.
- Bulut, Semih. (2008). *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923–1938)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Campion, Nicholas. (2008). *A history of western astrology: Volume II: The medieval and modern worlds*. London: Continuum Publishing.
- Cevdet Paşa, Ahmet. (1972). *Tarih-i Cevdet* (Cilt 2). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Cevzeli, Ümit. (2021). *Erbil’de Türkmen Tarihi*. Ortadoğu Yayınları.
- Chestnut, Beatrice & Paes, Uranio. (2021). *The Enneagram Guide to Waking Up: Find Your Path, Face Your Shadow, Discover Your True Self*. Roads Publishing.

- Cleveland, William. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi*. Agora Kitaplığı.
- Çam, Handan. (2012). *İki dünya savaşı arasında Türkiye'ye Alman Akademisyen göçü* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelebioğlu, Sinem. (2007). *Türk edebiyatında modern biyografinin doğuşu* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelikbudak, Halit. (2016). *Yurtsuz kalanlar: Goethe Almanya'sından Atatürk Türkiye'sine sığınan Alman bilim insanlarının öyküsü*. İstanbul: Alfa İnceleme-Araştırma.
- Deniz, Burcu. (2019). *Dr. Fuad Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu faaliyetleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- Doğan, Soner. (2018). Irak Türkmenleri. *Araştırma* 68, İNSAMER, ss.1–28.
- Doğramacı, Emel. (2013). *Anılarım bilinmeyenlerim*. Ankara: Poyraz Ofset Yayınları.
- Doğramacı, İhsan. (1964). Porphyrias and porphyrin metabolism. In *Advances in Pediatrics* (Vol. XIII). Chicago: Year Book Medical Publishers.
- Doğramacı, İhsan. (1967). Care of mother and child. In *Health of Mankind*. London: Churchill.
- Doğramacı, İhsan. (1969, 1975, 1984, 1990). Metabolic disorders; The abdomen and the gastrointestinal tract; The genito-urinary system. In *Pediatrics*. Boston: Little, Brown and Co.
- Doğramacı, İhsan. (1980). Probleme von auslaendischer Arbeitnehmer. In *Die Kinder auslaendischer Arbeitnehmer* (Fortschritte der Sozialpediatrie) (Vol. 5). Munich, Vienna, Baltimore: Urban und Schwarzenberg.
- Doğramacı, İhsan. (1981, 1985). Child labour: An overview. In *Child Labour: A Threat to Health and Development* (Iketsetseng Series on the Health and Welfare of Children, No. 1). Geneva: Defence for Children.
- Doğramacı, İhsan. (1985). Ethical considerations in the advancement of medical science and technology as reflected in research in pediatrics. In *Medical Science and the Advancement of World Health*. New York: Praeger.

- Doğramacı, İhsan. (2001). *History of the International Pediatric Association 1910–2000 and my fifty years with IPA*. York: Wilton 65.
- Doğramacı, İhsan. (2007). *Türkiye’de ve Dünya’da yükseköğretim yönetimi*. Ankara: Meteksan.
- Dölen, Emre. (2010). *Türkiye üniversite tarihi 4: 1933–1946*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dölen, Emre. (2012). *Türkiye üniversite tarihi 5: Özerk üniversite dönemi 1946–1981*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eagleton, Terry. (1990). *Edebiyat kuramı* (E. Tarım, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Edel, Leon. (1979). *The figure under the carpet. Telling lives: The biographer's art*. Washington: New Republic Books.
- Elms, Alan C. (1994). *Uncovering Lives: The Uneasy Alliance of Biography and Psychology*. Oxford University Press.
- Ercüment Kuran’a Saygı: Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu: Bildiriler ve Makaleler*. (Haz. Ahmet Yaşar Ocak). Ankara: 2006.
- Erdoğan, Phillys Lepon (2003). Thirty-three years with İhsan Doğramacı: 1970–2003. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth Youth On His Mind* (pp. 85–96). Wilton 65, England.
- Ertuğ, Celal. (2015). *Türkiye’de ve Dünya’da İhsan Doğramacı Olayı*. Ankara: Meteksan.
- Ertuğrul, Halit. (2010). *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*. Nesil Yayınları.
- France, Peter, & St. Clair, William. (Eds.). (2002). *Mapping lives: The uses of biography*. Oxford: Oxford University Press for the British Academy.
- Göbütö, Selim. (2018). *Lisansüstü tarih tezlerinde biyografi çalışmaları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gönül, M. Vecdi. (2003). A great son of our great nation. J. Schaller & T. Türmen (Ed.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (p. 111-113). England: Wilton 65.
- Gürsel, Ali. (1998). *Cumhuriyet dönemi sağlık politikaları (1920–1960)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

- Gürüz, Kemal. (2015). *Aklımdan başka silahım yok ki! Hatırladıklarım, düşündüklerim ve değerlendirmelerim*. İstanbul: Ka Kitap.
- Haberal, Mehmet. (2003). We were born at Hacettepe. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in his hearth, youth on his mind* (pp. 119–120). Wilton 65.
- Haggerty, Robert J., & Lovejoy, J. L. (2007). *Charles A. Janeway: Pediatrician to the world's children*. Erişim adresi: <https://www.hup.harvard.edu>. Erişim tarihi: 25 Ağustos 2023.
- Halil Nuri Bey. (t.y.). *Nuri Tarihi*. Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Kitaplığı, No: 239, İstanbul.
- Hamilton, Nigel. (2007). *Biography: A brief history*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ichazo, Oscar. (1982). *Between Metaphysics and Protoanalysis: A Theory for Analyzing the Human Psyche*. Arica Institute Press.
- İsen, Mustafa. (2010). *Tezkire'den biyografiye*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Johnston, Donald. J. (2003). Bigger than life. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (ss. 149–150).
- Jung, Carl Gustav. (1968). *Archetypes and the collective unconscious* (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press.
- Kabağaçlı, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı). (1961). *Mavi Sürgün*. Remzi Kitabevi.
- Kale, Gülsev, & Yurdakök, Murat. (t.y.). *Hoca Bey ile Anılar*. Ankara: Alp Ofset Matbaacılık.
- Kale, Kağan. (2020). *Hakikat ve Hürriyetin Peşinde Necat: Muhterem Mahfili ve 1930 Olayları*. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Yayınları.
- Karadağ Raif. (1973). *Petrol Fırtınası*. Bilgi Yayınevi.
- Karataş, Murat. (2021). Atatürk dönemi sağlık politikaları ve salgın hastalıklarla mücadele. Mehmet Dalkılıç (Ed.), *Scientific developments for social and education sciences* (Bölüm 14). İzmir.
- Karpat, Kemal. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Kültürel ve Ekonomik Temeller*. Timaş Yayınları.

- Kavak, Mehmet. (2018). Besim Ömer Paşa ve Ailesinin Hususi Evrakı. 3. *Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu Bildirileri*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 405–442.
- Kaymaz, İhsan Şerif. (2003). *Musul sorunu: Petrol ve Kürt sorunları ile bağlantılı tarihsel ve siyasal bir inceleme*. Otopsi Yayınları.
- Khadduri, Majid. (1960). *Independent Iraq (1932–1958): A study in Iraqi politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Kıraç, Can. (1996). *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Kırmızı, Abdülhamit. (2014). *Oto/biyografik vebal: Tutarlılık ve kronoloji sorunları*. A. Kırmızı (Haz.), *Otur Baştan Yaz Beni* (ss. 11–27). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kobayashi, Noboru. (2003). Congrats and thank you. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth Youth On His Mind* (pp. 167–170). Wilton 65, England.
- Köprülü, Ziya. (1996). *Irak'ta Türk Varlığı*. Örnek Limited Şirketi.
- Kuhn, Thomas. (1982). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (Çeviren Nilüfer Kuyaş). Alan Yayınları.
- Lassig, Simone. (2014). Modern tarihte biyografi-biyografide modern tarih yazımı. A. Kırmızı (Ed.), *Otur Baştan Yaz Beni* (ss. 29–58). Küre Yayınları.
- Latouche, Serge. (1993). *Dünyanın Batılılaşması* (T. Keşoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Le Goff, Jacques. (1996). *Wie schreibt man eine Biographie?* Saint Louis: Paris.
- Lyons, Patrick. (2003). İhsan Doğramacı's biography. In J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth Youth On His Mind* (pp. 269–281). Wilton 65, England.
- Majeed, Ali Salahaldeen & Biçici, Mehmet. (2024). *Irak Krallıktan Cumhuriyete 1932–1958* (Editör Abdullah Bayındır). İksad Yayınları.
- Marufoğlu, Sinan. (1998). *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak 1831–1914*. Eren Yayıncılık.
- Maxwell, John. (2017). *İçinizdeki lideri geliştirmek* (Çev. S. Yeniçeri, 7. baskı). İstanbul: Beyaz Yayınları.

- Meister, Daniel. R. (2018). The biographical turn and the case for historical biography. *History Compass*, 16, e12436. <https://doi.org/10.1111/hic3.12436> Erişim: 23 Temmuz 2023.
- Mumcu, Uğur. (1996). “Orijinal”. *Terörsüz Özgürlük* (ss. 51–52). Umag Vakfı Yayınları.
- Mumcu, Uğur. (1996). “Prof. Dr. Somer”. *Terörsüz Özgürlük* (ss. 54–56). Umag Vakfı Yayınları.
- Mumcu, Uğur. (1996). “YÖK Tarafsızlığı”. *Terörsüz Özgürlük* (ss. 56–58). Umag Vakfı Yayınları.
- Mumcu, Uğur. (1996). “YÖK ve Dernekler”. *Terörsüz Özgürlük* (ss. 58–60). Umag Vakfı Yayınları.
- Mumcu, Uğur. (1996). *Devrimci ve Demokrat*. Uğur Mumcu Vakfı Yayınları.
- Nadal, Ira Bruce. (1984). *Biography: Fiction, fact and form*. New York: St. Martin’s Press.
- Naranjo, Claudio. (1994). *Character and Neurosis: An Integrative View*. Gateways Books.
- Navruz, Bahar. (2022). *Reşat Genç üzerine biyografik bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Enstitüsü.
- Nedim, Mahmud. (1938). *Irak’ta Türk ve Türkmen tarihi*. Bağdat: El Bilad Matbaası.
- Nicolson, Harold. (1928). *The Development of English Biography*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Ocampo, Perla Dos Santos. (2003). Beloved paediatrician and friend. J. Schaller & T. Türmen (Ed.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (p. 225). England: Wilton 65.
- Okay, Cüneyd. (1999). *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917–1923*. Şule Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (1998). Türk tarihçiliğinde biyografi inşası ve biyografik malzeme sorunsalı. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e problemler, araştırmalar, tartışmalar* (ss. 56–63). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (2014). *İmparatorluğun son nefesi – Osmanlı’nın yaşayan mirası Cumhuriyet*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Öke, Mim Kemal. (1987). *Musul Meselesi, Kronolojisi*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- Özerdem, Ayşegül. (2012). *Halil İnalçık biyografisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özsoylu, Şinasi. (1995). *İhsan Doğramacı ile 40 Yıl*. Ankara.
- Palmer, Helen. (2006). *Ruhun Aynası: Enneagrama Yansıyan İnsan Manzaraları* (Çeviren Oya Şirin). Kaknüs Yayınları.
- Palmer, Helen. (2011). *The enneagram: Understanding yourself and the others in your life* (1st ed.). Harper & Row.
- Phillips, Sir Horace. (2003). A remarkable Turk. J. Schaller & T. Türmen (Ed.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (p. 205). England: Wilton 65.
- Reed, Howerd. (2003). Thinking of İhsan. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth Youth On His Mind* (pp. 211–216). Wilton 65, England.
- Reid, Richard. (2003). How d’you like that? J. Schaller & T. Türmen (Ed.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (p. 222). England: Wilton 65.
- Riso, Don Richard & Hudson, Russ. (1999). *The Wisdom of the Enneagram*. Bantam.
- Saatçi, Suphi. (2015). *Irak Türkmen Boyları: Oymaklar ve Yerleşme Bölgeleri*. Ötüken Yayınları.
- Salwak, Dale. (1966). *The literary biography: Problems and solutions*. Great Britain: Macmillan Press LTD.
- Sami, Şemsettin. (1989). *Kamus-ı Türki*. Enderun Kitabevi.
- Say, Burhan. (2003). Great organiser, great teacher. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (pp. 231–232). England: Wilton 65.
- Schultz, William T. (2005). *Handbook of Psychobiography*. Oxford University Press.
- Shaw, Ezel Kural, & Shaw, Stanford. (2003). A world figure. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth, Youth on His Mind* (pp. 244–246). England: Wilton 65.
- Soysal, İlhami. (1988). *Dünya’da ve Türkiye’de masonluk*. İstanbul: Der Yayınları.
- Stone, Normane. (2003). Even his one-time opponents admit that he was right. J. Schaller & T. Türmen (Eds.), *Children in His Hearth Youth On His Mind* (ss. 249–252). Wilton 65, England.

- Svensson, Birgitta. (1997). The power of biography: Criminal policy, prison life, and the formation of criminal identities in the Swedish welfare state. D. E. Reed Danahay (Ed.), *Auto/ethnography: Rewriting the self and the social*. Oxford: Berg.
- Şencan, Evrim. (2019). *Robert Kolej ve Türk Öğrencileri (1863–1971)* (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Libra Yayınları.
- Şencan, Evrim. (2024). *Atatürk Okulu*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Şimşir, Bilal. (2004). *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*. Bilgi Yayınevi.
- Tarnas, Richard. (2006). *Cosmos and psyche: Intimations of a new world view*. New York: Viking Press.
- Tuchman, Barbara. W. (1979, Şubat 25). Biography as a prison of history. *The New York Times Book Review*, pp. BR1, BR3.
- Tulley, Ronald Jerome. (2010). *An exhibitionist's paradise: Digital transformations of the autobiographical impulse* (Unpublished doctoral dissertation). Case Western University.
- Türkeş, Nuray. (2017). *Türkiye’de sosyal girişimciliğe bir örnek olarak İhsan Doğramacı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi.
- Umay, M. Fuad. (2014). *Bir devrimci doktorun anıları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ünlü, Aslıhan. (2015). *Biyografi ve biyografik dram*. Ankara: Notaben Yayınları.
- Vatandaş, Celalettin. (2024). Kapsam ve yöntem olarak Türk modernleşmesi. M. Zencirkıran (Ed.), *Dünden bugüne Türkiye’nin toplumsal yapısı* (ss. 64–95). Bursa: Dora Yayınları.
- Volkan, Vamık D. & Itzkowitz, Norman. (2008). *Ölümsüz Atatürk: Yaşamı ve iç dünyası*. Bağlam Yayınları.
- Von Wilpert, Gero. (1989). *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: Kröner Verlag.
- Yalçın, Soner. (2019). *Kara Kutu: Yüzleşme Vakti*. Kırmızı Kedi Yayınları.
- Yalman, Ahmet Emin (1971). *Yakın tarihte gördüklerim ve geçirdiklerim 1945–1971*. İstanbul: Rey Yayınları.

- Yediyıldız, Bahaeddin. (2012). “Prof. Dr. Ercüment Kuran”. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nün 50. Yılına Armağan: 50. Yıl Sempozyumu Bildirileri*. Ankara, s. 169–175.
- Yeşiltuna, Serap. (2023). *Atatürk’ün Çocuk Sarayı*. İleri Yayınları.
- Yılmaz, Neslihan. (2020). *Emel Esin biyografisi ve Türkistan Seyahatnamesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Eğitim Enstitüsü.
- Yurdakök, Murat. (1984). *Hacettepe Tarihi*. Ankara: Öztürk Matbaası.
- Yurdakök, Murat. (1992). *Hacettepe Çocuk Hastanesi Tarihi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Zengin, Bekir. (1994). *Alman ve Türk edebiyatlarında biyografi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zinn, Howard. (2005). *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi* (Çeviren Sevinç Sayan Özer). İmge Kitabevi.

- İnternet Kaynakları

- Ankara Kulübü Derneği. (t.y.). *Belgeler ışığında başkentin köklü derneği Ankara Kulübü*. <https://www.akd.com.tr/profil/belgeler-isiginda-baskent-in-koklu-dernegi-ankara-kulubu.html/> Erişim tarihi: 9 Ağustos 2024.
- Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi. (t.y.). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı tarihçe*. <https://www.cocuksagligi.medicine.ankara.edu.tr/tarihce/> Erişim tarihi: 18 Aralık 2023.
- Aydoğan, B. (2022). Erbil’in kaleli Türkmenleri kaledeki yaşamı anlattı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/erbilin-kaleli-turkmenleri-tarihi-kalenin-eski-kultur-ve-yasamini-anlatti/2632978/> Erişim tarihi: 2 Kasım 2023.
- Başkent Üniversitesi. (t.y.). *Kurumsal gelişme*. <https://www.baskent.edu.tr/tr/icerik/tarihce/kurumsal-gelisme/39/> Erişim tarihi: 11 Mart 2025.
- Bilkent Erzurum Laboratuvar Lisesi. (t.y.). *Tarihçe*. <https://bels.bilkent.edu.tr/about/tarihce/> Erişim: 8 Mart 2025.
- Bilkent Holding. (t.y.). *Kilometre taşları*. <https://www.bilkentholding.com.tr/tr/kilometre-taslari/> Erişim tarihi: 5 Haziran 2024.

- Bilkent University. (t.y.). *History*. Erişim tarihi: <https://www.bilkent.edu.tr/bilkent-tr/general/history.html>/ 5 Haziran 2024
- Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC) (t.y.). *Hocabey ile Hayatı Hakkında Söyleşi*. <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> Erişim: 25 Aralık 2023
- Bilkent Üniversitesi. (t.y.). *Doğramacı'nın Hacettepe'li öğrencilerle sohbeti* [Video]. <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> Erişim tarihi: 17 Aralık 2023. (7 dk.)
- Bilkent Üniversitesi. (t.y.). *Hakkındaki övgüler*. Erişim tarihi: Mart 2024, <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/hakkinda.html>/
- Bilkent Üniversitesi. (t.y.). *Hocabey özgeçmiş*. <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/ozgecmis.html>/ Erişim tarihi: Mart 2024
- Bilkent Üniversitesi. (t.y.). *İhsan Doğramacı hakkındaki beyanat*. <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/hakkinda.html>/ Erişim tarihi: 30 Haziran 2024.
- Bilkent Üniversitesi. (t.y.). *Rakamlarla Bilkent*. Erişim adresi: <https://w3.bilkent.edu.tr/www/rakamlarla-bilkent/> Erişim tarihi: 14 Kasım 2024.
- Bilkent Üniversitesi. (t.y.). *Tarihçe*. Erişim tarihi: <https://w3.bilkent.edu.tr/www/tarihce/> Erişim: 5 Haziran 2024.
- Doğramacı, İ. (2010). 90 yıllık yaşamımdan anılar. *Bilkent News Doğramacı Özel Sayı*. <https://www.bilkent.edu.tr/hocabey/anilar.html> Erişim tarihi: Haziran 2023.
- Doğramacı, İ. (t.y.). *İhsan Doğramacı ile Bilkent hakkında söyleşi* [Video kaydı]. Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (BULC). <https://video.bilkent.edu.tr/hocabey/> Erişim tarihi: Mart 2024.
- Fındık, Esra, & Ergir, Yalçın. (2006). Bir yürek yangınının ilk kıvılcımları. *Hoca Bey*. <http://www.ergir.com/hocabey> Erişim tarihi: 2 Temmuz 2023.
- Hacettepe Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü. (t.y.). *Hacettepe tarihçe*. <https://www.cocuksagligi.hacettepe.edu.tr/> Erişim tarihi: 7 Ağustos 2023.
- Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi resmî web sitesi (t.y.). <https://fenfakultesi.hacettepe.edu.tr> Erişim tarihi: 25 Eylül 2024.
- Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resmî web sitesi. (t.y.). <https://gsf.hacettepe.edu.tr/> Erişim: 14 Eylül 2024
- Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi resmî web sitesi. (t.y.). <https://hukukfakultesi.hacettepe.edu.tr/> Erişim tarihi: 14 Eylül 2024

- Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Resmî web sitesi (t.y.)
<https://iibf.hacettepe.edu.tr> (Erişim tarihi: 14 Eylül 2024)
- Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Resmî web sitesi (t.y.)
<https://iletisim.hacettepe.edu.tr/> Erişim tarihi: 14 Eylül 2024.
- Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Programlar resmî web sitesi. (t.y.).
https://hacettepe.edu.tr/ogretim/lisansustu_ogretim Erişim tarihi: 23 Mayıs 2025.
- Hacettepe Üniversitesi Mesleki Teknoloji Yüksekokulu resmî web sitesi (t.y.). Erişim adresi: <http://aem.hacettepe.edu.tr/>. Erişim tarihi: 14 Eylül 2024.
- Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi resmî web sitesi (t.y.) Erişim adresi: <http://muhfak.hacettepe.edu.tr/>. Erişim tarihi: 14 Eylül 2024.
- Hacettepe Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu resmî web sitesi. (t.y.). Erişim adresi: <https://ydyo.hacettepe.edu.tr/> Erişim tarihi: 25 Ekim 2024.
- Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi resmî web sitesi (t.y.).
<https://sporbilimleri.hacettepe.edu.tr/> Erişim: 25 Ekim 2024.
- Hacettepe Üniversitesi. (t.y.) *Araştırma ve uygulama merkezleri*.
https://hacettepe.edu.tr/arastirma/arastirma_uygulama_merkezleri/ Erişim tarihi: 23 Mayıs 2025.
- Hacettepe Üniversitesi. (t.y.) *Edebiyat Fakültesi Tarihçe*.
<https://edebiyat.hacettepe.edu.tr/tarih.php/> Erişim tarihi: 14 Eylül 2024.
- Hacettepe Üniversitesi. (t.y.) *Hacettepe Romanı*.
<https://50.hacettepe.edu.tr/timeline/timeline.html/> Erişim: 3 Ekim 2023.
- HUMED (Hacettepe Üniversitesi Mezunları Derneği). (2003). *Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi kuruluş öyküsü (40. yıl): İhsan Doğramacı ile röportaj* [Video].
<https://www.youtube.com/@humed4946/> Erişim tarihi: 21 Ocak 2025 (36 dk.)
- Hut, Davut. (2017, Eylül). Kerkük ve Türkmenler: Tarihsel bir değerlendirme. *ORDAF* (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği). www.ordaf.org Erişim: 5 Ekim 2024.
- Knox, Caroline. (2023, May). Why are biographies so popular? *The Guardian*.
www.theguardian.com/ Erişim: 21 Temmuz 2023.

- National Center for Education Statistics. (t.y.). *U.S. Department of Education*. Erişim adresi: <https://nces.ed.gov>. Erişim tarihi: 26 Mart 2024.
- NTV. (2010, 28 Şubat). *Prof. İhsan Doğramacı'ya veda*. https://www.ntv.com.tr/turkiye/prof-ihsan-dogramaciya-veda,SzSdXNA_NUmoXie1RD2tGA/ Erişim tarihi: 28 Eylül 2024.
- Oktay, O. (2010, Şubat 28). İhsan Doğramacı'nın ardından: Cenazede devlet töreni böyle mi olmalı? *Türk Ocakları*. Erişim adresi: <https://www.turkocaklari.org.tr/osman-oktay/ihsan-dogramaci-nin-ardindan-cenazede-devlet-toreni-boyle-mi-olmalı/1525/>. Erişim: 28 Eylül 2024.
- Özdemir, Vahit. (2024, Mart 8). *Ankara Fotoğraf Belge ve Bilgi Paylaşım Grubu*. Erişim adresi: www.tinyurl.com/mse4rm5d. Erişim tarihi: 17 Kasım 2024.
- Özkan, Selahattin. (2011, Haziran). Basın tarihinde unutulmaz bir kapak: İhsan Doğramacı'nın kafası, Ruşen Çakır'ın poposu ve İstanbul Üniversitesi. *Güncel Tarih*. <http://www.gunceltarih.org/2011/06/basn-tarihinde-unutulmaz-bir-kapak.html/> Erişim: 30 Temmuz 2024.
- Sabancı Üniversitesi. (t.y.). *Sabancı Üniversitesi hakkında*. <https://www.sabanciuniv.edu/tr/hakkimizda/universitemiz/sabanci-universitesi-hakkinda/> Erişim tarihi: 27 Ekim 2023.
- SERA. (t.y.). *Doğramacızade Ali Paşa Camii*. <https://www.sera.com.tr/tr/projeler/dogramacizade-ali-pasa-camii-108/> Erişim: 9 Ocak 2024.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Dünya Sağlık Teşkilatı*. <https://www.mfa.gov.tr/who.tr/> Erişim tarihi: 15 Kasım 2024.
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2009, Mayıs). *Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasında DPT*. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr>. Erişim tarihi: 24 Nisan 2024.
- Tanyeri, Y. (t.y.). Kurumsal kimlik. *Hacettepe Üniversitesi resmî web sitesi*. Erişim adresi: <https://hacettepe.edu.tr/hakkinda/>. Erişim tarihi: 9 Aralık 2024.
- TEPE İnşaat. (t.y.). *Hakkımızda*. <https://www.tepe.com.tr/tr/hakkimizda> Erişim tarihi: 26 Eylül 2024

TEPE. (t.y.) *Doğramacızade Ali Paşa Camii*. <https://www.tepe.com.tr/tr/dogramacizade-ali-pasa-camii/> Erişim: 9 Ocak 2024.

Uluslararası Çocuk Merkezi resmî web sitesi. Erişim adresi: <https://www.icc.org.tr/>. Erişim tarihi: 22 Mart 2025.

Volkan, Vamık D. (2022, Mayıs). Kemal Atatürk'ün psikoanalitik biyografisi üzerine.

ResearchGate, 274–284. Erişim adresi:

https://researchgate.net/publication/360845610_2007-Volkan-

[_Ataturk%27un_psikoanalitik_biyografisi/](https://researchgate.net/publication/360845610_2007-Volkan-_Ataturk%27un_psikoanalitik_biyografisi/). Erişim tarihi: 12 Temmuz 2023.

Voyant Tools. (t.y.). Erişim adresi: <https://voyant-tools.org>. Erişim tarihi: 14 Ocak 2025.

Yükseköğretim Kurumu. (t.y.) *Başkanlarımız*. www.yok.gov.tr/kurumsal/baskanlarimiz/ Erişim: 14 Eylül 2024.

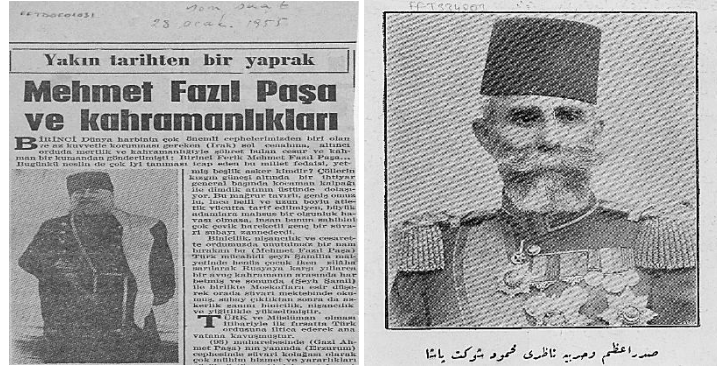
EK 1. FOTOĞRAF VE BELGELER

Fotoğraf 71. Ayser ve İhsan, kucaklarında Ali ve Şermin ile birlikte.

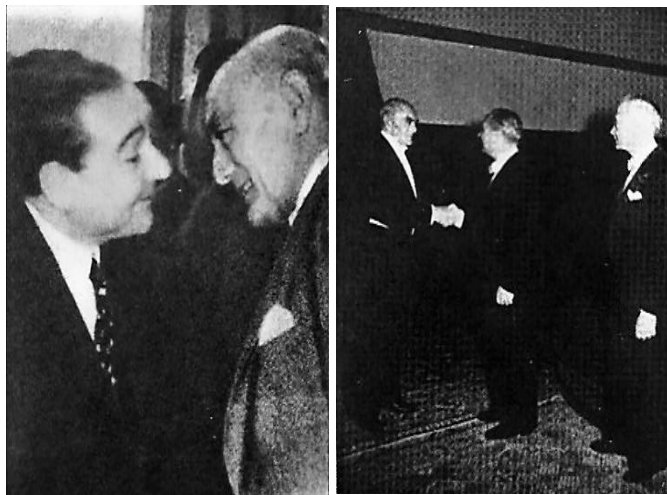
Fotoğraf 72. İhsan Doğramacı'nın kayınvalidesi Hacer Dağıstanî ve kayınpederi Hikmet Süleyman.

Fotoğraf 73 - 74. Solda gazete kupüründe Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşa, Ayser'in anne tarafından dedesi. Sağda Ayser'in amcası Mahmut Şevket Paşa, eski Osmanlı Sadrazamı.

Fotoğraf 75. Ayser Doğramacı'nın babası Hikmet Süleyman, evinin bahçesinde Celal Bayar ve Tervik Rüştü Aras ile (1950'ler).

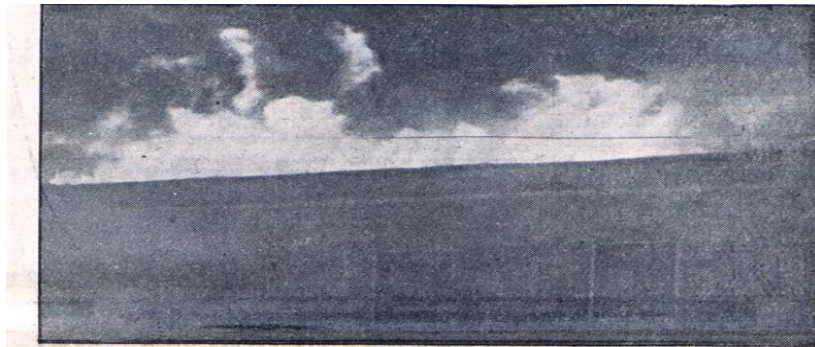

Fotoğraf 76. Doğramacı'nın kayınpederi Hikmet Süleyman solda Adnan Menderes ile birlikte. Sağda ise Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'yü evinde ağırlarken (1950'ler).

ÇOCUK SAĞLIĞI KLİNİĞİ —
Dün Ankarada Tıp Fakültesine bağlı çocuk sağlığı klinik ve enstitüsünün temel atma töreni yapılmıştır. Bu münasebetle yapılan törende Sağlık Vekili Dr. Behçet Uz bir konuşma yapmış müteakiben temele ilk harç iki çocuk tarafından konmuştur.

Fotoğraf 77. 14 Haziran 1954, Hacettepe Çocuk Hastanesi temel atma töreninde ilk harç iki çocuk tarafından kondu (15 Haziran, 1954)

Hacettepelilere korkulu anlar yaşatan Çocuk Hastanesindeki yangından bir görünüş.

[Telefoto, Milliyet: ASAF UÇAR Ankara - İstanbul]

Ankara'da 160 çocuk yangından kurtarıldı

Hacettepe Çocuk Hastanesinde çıkan yangında halk küçükleri kurtarmak için itfaiye ile birlikte çalıştı

ANKARA, HUSUSİ

HACETTEPE Çocuk Hastanesinin çatı katı dün akşam tamamen yanmıştır. Yangın saat 18.30 da baca etrafında başlamış ve kısa zamanda bütün çatıya sirayet etmiştir. Büyük bir süratle yanan çatı katından çıkan alevlerin yüksekliği zaman zaman 10 metreye kadar varmıştır.

Yangın sırasında, Hacettepede oturan halk, hemşire ve doktorlara yardım ederek, bütün çocukları dışarı taşımıştır. Çocukların bir kısmı evlere alınmış, bilâhare gelen ambulanslar da

Devamı Sa. 5, Sü. 5 de

Fotoğraf 78. Çocuk Hastanesi yangını sonrası basına yansımalar (24 Mart 1961)

Fotoğraf 79. Yangında bir çocuk hayatını kaybetti (25 Mart 1961)

Hastahane Yangınında bâzı Eşyalar çalındı

Gürsel, hastahanenin derhal onarımı için emir verdi. Amerikalılar gerekli parayı temin edecek

ANKARA, HUSUSİ

Hacettepe Çocuk Hastahanesi yangını ile ilgili tahkikata dün sabah başlanmıştır.

Yangının kahve ocağından çıkan bacanın etrafındaki elektrik aspratörlerinden veya çatıya çekilen tellerin kontağından çıktığı tahmin edilmektedir.

Devlet Başkanı çatısı yamış olan hastahanenin yeniden onarılacak şekilde hizmete sokulması için ilgililere emir vermiştir.

Yangın esnasında birçok battaniye, yatak ve tıbbi malzemenin çalındığı anlaşılmıştır. Çalınan eşyalar arasında başhekim İhsan Doğramacının çantası da bulunmaktadır.

ONARIM İÇİN BİR MİLYON LÂZİM

Hastahanenin eski haline getirilmesi için 1 milyon liraya ihtiyaç olduğu tesbit edilmiştir. Amerikan İktisadi Yardım Heyeti Başkanı dün Maliye Bakanlığına gelerek yangın dolayısıyla duyduğu üzüntüyü bildirmiş ve onarılması için gerekli mali yardımın

Devamı Sa. 5, Sü. 5 de

Elektrik kontağından çıkan yangın neticesi çatısı tamamen yanan Ankara Hacettepe Çocuk Hastahanesi görülüyor.

Fotoğraf 80. Yangın sonrası bazı eşyaların yağma edildiğine dair (25 Mart 1961).

Fotoğraf 81. Yangından bir hafta sonra hastanede kısmen hizmet verilmeye başlandı (30 Mart 1961).

Barbara Eisenhower dün akşam Hacettepe çocuk hastahanesini de ziyaret etmiştir.

Eisenhower geldi

► Başarılı Birincide faza edilen «Hemşerilik berati» verilmiştir.

•ŞEHİRE HAREKET.

Saat 15.17 de Eisenhower ve Bayar Cumhurbaşkanlığının plâkasız siyah Cadillac'ına binmişler ve Esenboğadan ayrılmışlardır. Esenboğadaki 17 dakikalık tevaakkülfat sonra yola çıkan korteji Baraj yolu kavşağından Hıbaran yolun iki yakasına sıralanmış olan ve sahilin diğer tarafında

İçinde ise yol kavşakları ve meydanlar halkın taşınması için parmaklıklar ve kordonlarla çevrilmiştir. Dışkapıdan Çankaya'ya kadar olan yol güzergâhına yerleştirilmiş olan 12 askerî bando, iki Mehter takımı ve 12 folklor ekibi de her iki Başkanın bindiği otomobil geçerken gösteriler yapmıştır. Yollardaki bütün elektrik direkleri ve binalar Türk ve Amerikan bayrakları ile süslenmiş, yol boyunca da 12 büyük tak kurulmuştur. Bütün dairelerin memurları da yol boylarına dizilmiştir.

senboğaya bir helikopterle uçacak ve oradan da saat 8.10 da Boeing 707 uçağı ile Karşı'ye müteveccihen şehrimizden ayrılacaktır.

Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürü Altınur Kılıç gece Başkanla birlikte gelmiş olan gazeteciler, Fatih Rüştü Zorlu'nun eşi de Eisenhower'ın gelini Barbara Şerefine birer kabul resmî tertiplemişlerdir.

Barbara Eisenhower dün akşam Hacettepe çocuk hastahanesini de ziyaret etmiştir.

Fotoğraf 82. 34. ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın Türkiye ziyareti sırasında eşi Barbara Eisenhower çeşitli ziyaretler yaptığı sırada Hacettepe Çocuk Hastanesi'ne de gelmişti (7 Aralık 1959)

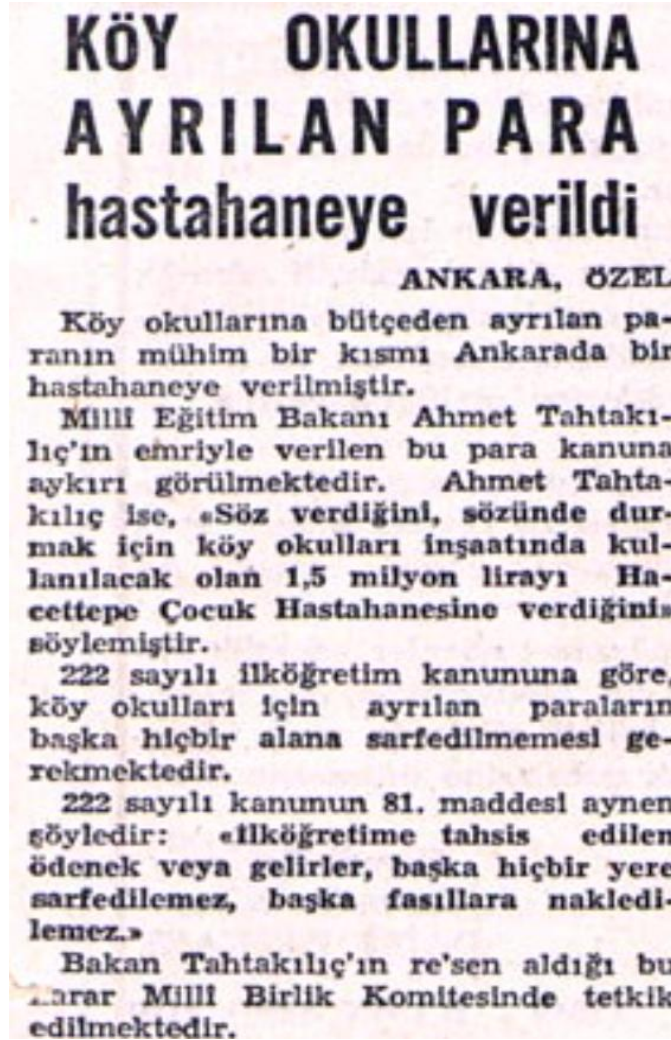
Çocuk kliniği için Amerika yardım yaptı

ANKARA, HUSUSİ

Amerika Karşılık Paralar Fonundan 800 bin lirayı daha serbest bırakmıştır. Bu parayla inşaatı yarım kalan Hacettepe Çocuk Kliniği tamamlanacaktır.

17 nci asırda yaşamış ve kendisini tamamen çocukların tedavisine vakfetmiş olan ilk Türk doktoru Şaban Sifal'nin ismi verilmiş olan klinikte 50 yatak, bebekler ve çocuklar için özel ameliyat teçhizatı, muayene odaları, laboratuvar tesisleri ve ayakta tedavi için odalar bulunacaktır.

Fotoğraf 83. Basında zaman zaman çocuk kliniği ve enstitüsü adıyla da geçen Hacettepe Hastanesi'ne yapılan Amerikan yardımları hakkında bir haber (15 Eylül 1960).

Fotoğraf 84. Hastaneye verilen mali desteklerle ilgili bir eleştiri yazısı (23 Temmuz 1961).

Fotoğraf 85. Personel temini sağlamak için gazeteye verilen hemşire ilanı (28 Aralık 1962).

Fotoğraf 86. Tıp fakültesine dönüşüm sürecinde Hacettepe (3 Ağustos 1963).

Fotoğraf 87. Doğramacı'nın rektörlüğünün basına yansımaları (5 Kasım 1963).

Fotoğraf 88. Avrupa Rektörler Birliği'nin İsveç'teki toplantısında İhsan Doğramacı (1964).

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1336-1920

Yönetim ve yazı işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Genel Müdürlüğüne Bağvurulur	CUMARTESİ 8 TEMMUZ 1967	Sayı : 12642

KANUNLAR

Hacettepe Üniversitesi Kurulması Hakkında Kanun

Kanun No : 892

Kabul tarihi : 4/7/1967

Madde 1 — Merkezî Ankara'da olmak üzere «Hacettepe Üniversitesi» adı ile tüzel kişiliği haiz özerk bir üniversite kurulmuştur.

Madde 2 — Hacettepe Üniversitesine bağlı ve tüzel kişiliği haiz «Fen ve Sosyal Bilimler Fakültesi», «Tıp Fakültesi» ve «Sağlık Bilimleri Fakültesi» kurulmuştur.

Hacettepe Üniversitesi içinde fakülteler, yüksek okul veya okullar ile enstitüler açılmasına; bunların birleştirilmesine veya kaldırılmasına Senato karar verir.

Hacettepe Üniversitesi ile buna bağlı fakültelerin, yüksek okul, okul ve enstitülerin işleyiş, akademik düzen, yönetim ve denetimini ilgilendiren hususlar Senatoca hazırlanacak yönetmeliklerle belirtilir.

Bu madde uyarınca açılacak fakülte, enstitü, okul ve kurumlardan yeni ödenek ve kadro alınmasını gerektirenler için genel usullere uyulur.

Madde 3 — Hacettepe Üniversitesi Senatosu, Rektörün başkanlığında öğretim görevi başında bulunan önceki rektörden, fakülte dekanlarından, her fakülte profesörler kurullarının kendi üyeleri arasından üç yıl için seçeceği ikişer profesörden ve rektörlüğe bağlı her yüksek okulun müdüründen kurulur.

Madde 4 — Hacettepe Üniversitesi Rektörü, Üniversite Senatosu tarafından, Senato üyeleri arasından beş yıl için seçilir. Dönem süresi biten rektör üç defadan fazla olmamak üzere birer yıl süre ile yeniden seçilebilir. Rektör, Senato üyelerinden bir veya ikisini rektör yardımcısı olarak seçer.

Rektör, işi başında bulunmadığı zaman rektör yardımcılarının veya dekanlardan birini vekil tayin eder.

Rektör üniversite tüzel kişiliğinin temsilcisidir. Rektör, Üniversite ve ona bağlı fakültelerle diğer kurumların yürütme ve ita amiri olup tahakkuk memurlarını tayin eder. Rektör yardımcılara, fakülte dekanlarına, okul ve enstitü müdürleri ile Üniversite Genel Sekreterine uygun göreceği ölçüde ita amirliği yetkisi verilebilir.

Memur ve hizmetlilerin atanma, terfi ve nakilleri Rektör veya görevlendireceği rektör yardımcısı, dekanlar ve Üniversite Genel Sekreteri tarafından yapılır.

Belge 24. Hacettepe Üniversitesi kuruluşunun resmi yazısı (8 Temmuz 1967).

Ankara
Hacettepe
Üniversitesi
Rektörü
Prof. İhsan
Doğramacı

Prof. Doğramacı cevap verdi

ANKARA, ÖZEL
HACETTEPE Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı dün bir basın toplantısı yaparak «Hacettepe Üniversitesi» hakkındaki ithamları cevaplandırmıştır.

▲ Devamı Sa. 7. Sü. 3. de

PROF. DOĞRAMACI

Bastarafı Birincide

Rektör Doğramacı, «Senato Grup Başkanvekili Cahit Okur-er'in yaptığı ithamın, kanunun iyi okunmamasından ileri geldiğini, zira Rektör seçimi ile ilgili kanun hükmünün 5 yıl sonra yürürlüğe gireceğini, kendisinin Üniversiteler Kanunu esaslarına göre seçildiğini» açıklamıştır.

Hacettepe Üniversitesinin kuruluşu sırasında kanunu incelemek maksadıyla profesörlerden kurulu bir komisyonun çalışmaları yaptığını belirten Rektör Doğramacı sözlerine şöyle devam etmiştir:

«Komisyon çalışmaları sırasında Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Aziz Köklü, Hacettepe Üniversitesi Kanununda Rektör ve Dekanların sürelerinin uzun tutulmasının yerinde olduğunu söylemiştir.

Fotoğraf 89 - 90. Hacettepe Üniversitesi'nin özel statüsü hakkında Doğramacı'nın verdiği beyanatın basına yansımaları (16 Temmuz 1967)

Dört Rektör «Hacettepe» ye karşı bildiri yayınladı

Dört Üniversite Rektörü, dün ortak bir bildiri yayınlayarak, Hacettepe Üniversite Kanunu hakkındaki görüşlerini kamu oyu'na açıklamışlardır.

İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ekrem Serif Egeli, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Cumhuriyet Ferman, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Bedri Karafakioglu ve Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Vehbi Göksekin'in imzaları bulunan bildiride özetle şöyle denilmektedir:

● Kanun tasarısı teklifi değiştirilmiştir. Kanunlaştırma ve daha önceki safhalarıyla takip edilen metod bugünün hukuk ve ahlak kurallarına uymamaktadır. Gelecek kuşak için makbul bir örnek değildir.

● Kanunda mevcut hükümler, içinde bulunduğumuz demokratik anlayışla ve Üniversite hürriyetiyle bağdaşmamaktadır.

Fotoğraf 91. Özel bir statüye sahip olarak kurulan Hacettepe'ye yönelik tepkilerin basına yansımaları (25 Temmuz 1967).

Fotoğraf 92. Hacettepe'nin statüsüyle ilgili tartışmaların basına yansımaları (31 Ağustos, 1967)

Fotoğraf 93. İhsan Doğramacı'nın da yer aldığı rektörler toplantısı (11 Temmuz 1968).

/ 1971 tarih ve 7/ sayılı
Kararnamenin eki listesidir.

Diyadin	Adı ve Soyadı	Aylık Maaş ve Ücret	Çalıştırılacağı süre	İlgili Kararnamenin Tarih ve Sayısı	Çalıştırılacağı Bölüm
Amerikan	Elizabeth Çakır	4.000.- lira	31/8/1971 tarihinden itibaren bir yıl	26/2/1971 7/2025	Hacettepe Üniversitesi, Modern Diller Okulu İngilizce Bölümünde.
Amerikan	Cheryl Lunday	4.000.- lira	30/9/1971 tarihinden itibaren bir yıl	" "	Hacettepe Üniversitesi, Modern Diller Okulu İngilizce Bölümünde.
Amerikan	Barbara D. Nott	4.000.- lira	30/9/1971 tarihinden itibaren bir yıl	" "	Hacettepe Üniversitesi, Modern Diller Okulu İngilizce Bölümünde.
İngiliz	Rosemary Barham	4.000.- lira	31/8/1971 tarihinden itibaren bir yıl	" "	Hacettepe Üniversitesi, Modern Diller Okulu İngilizce Bölümünde.
İngiliz	Anne Erden	1.700.- lira	31/8/1971 tarihinden itibaren bir yıl	" "	Hacettepe Üniversitesi, Modern Diller Okulu İngilizce Bölümünde.
Fransız	Marie-Therese Duval	3.200.- lira	31/8/1971 tarihinden itibaren bir yıl	" "	Hacettepe Üniversitesi, Modern Diller Okulu Fransızca Bölümünde.
Fransız	Michel J. Belivet	1.250.- lira	25/10/1971 tarihinden itibaren bir yıl	" "	Hacettepe Üniversitesi, Modern Diller Okulu Fransızca Bölümünde.
İngiliz	Carole Karataş	1.470.- lira	8/11/1971 tarihinden itibaren bir yıl	" "	Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi Histoloji Bölümünde.
Amerikan	Phyllis Lepon	4.000.- lira	31/8/1971 tarihinden itibaren bir yıl	" "	Hacettepe Üniversitesi, Meslekiyet sonrası Eğitim F. Kütüphanecilik Bölümünde.

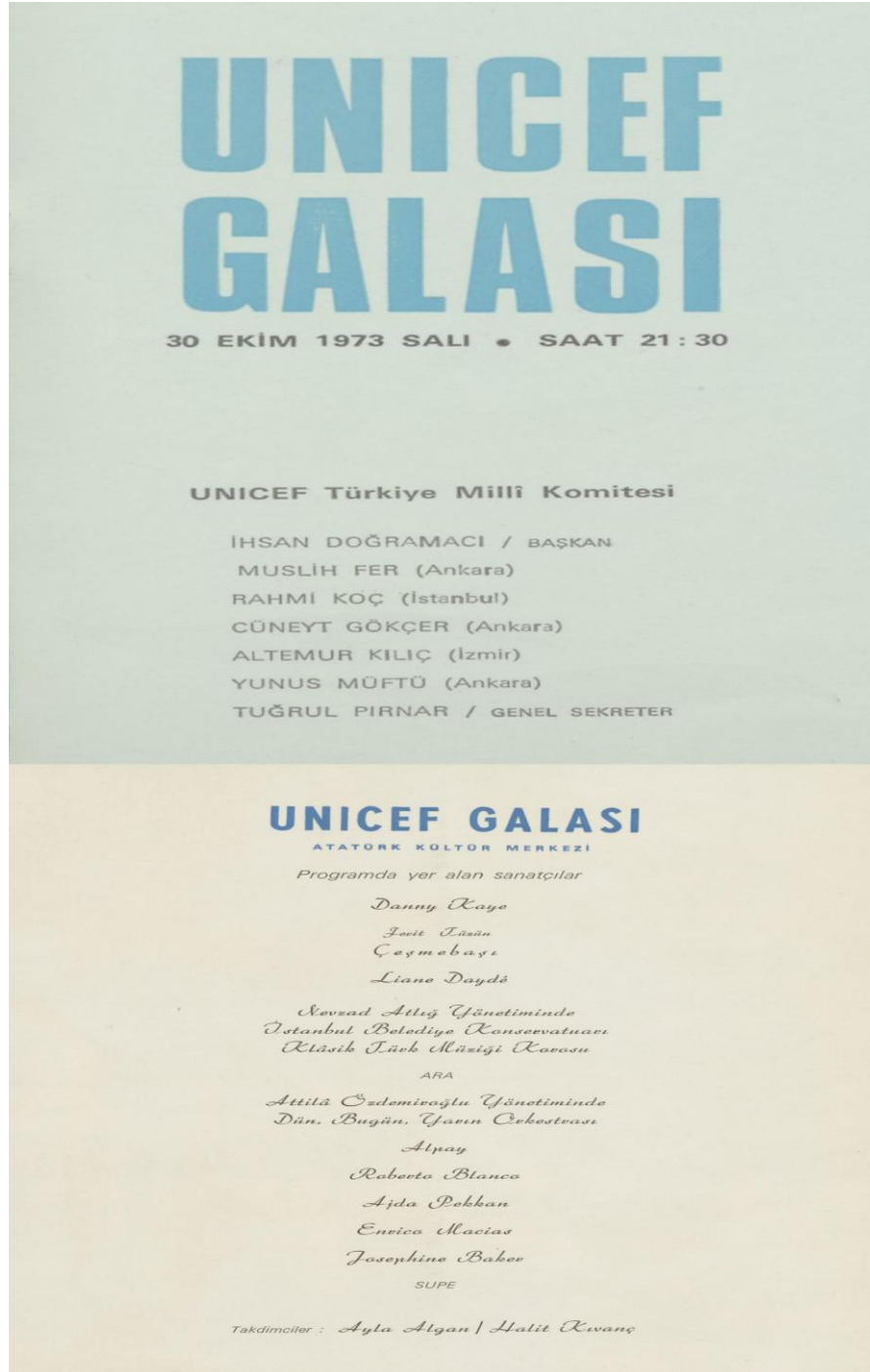
Belge 25. 1971 yılında Hacettepe'de çalışan bazı yabancı uzmanlar ve aylıkları.⁶²²

Diyadin	Adı	Tarih	No.	Ücret	Çalıştırılacağı Bölüm
Suriye	Halit İsmailoğlu	15.2.1971	7/1964	4.000.-	Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi Nefroloji Bölümünde
İngiliz	Lawrence Brown	5.11.1968	6/16885	5.400.-	Hacettepe Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Fakültesi, Matematik Bölümünde
Amerikan	Sam Sobres Packott	24.10.1970	7/1499	2.000.-	Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde
Fransız	Pierre R. Beseme	4.10.1969	6/12542	2.000.-	Hacettepe Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Fakültesi, Yer Bilimleri Bölümünde
Amerikan	Lee Arthur Broadbent	18.9.1970	7/1264	7.500.-	Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümünde
İran	Minu Derahyan	10.6.1970	7/762	4.000.-	Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi Histoloji-Anatomi Bölümünde
Kıbrıs	Unsal Krey	16.7.1970	7/987	4.000.-	Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi Kulp ve Göz Hastalıkları Bölümünde
İngiliz	Alexander F. Gaines	29.12.1968	6/11089	7.500.-	Hacettepe Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Fakültesi, Fizik Bölümünde
Hollanda	Elizabeth Gerstmeier	25.9.1961	4/12085	2.400.-	Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi Çocuk Hastalıkları Bölümünde
Amerikan	Lyle Glasier	14.2.1969	6/11363	7.200.-	Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde
Amerikan	Eugen Goldner	28.3.1969	6/11554	6.200.-	Hacettepe Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Fakültesi, Biyoloji Bölümünde
Amerikan	Charlotte G. B. Holacoglu	28.3.1969	6/ 11554	6.200.-	Hacettepe Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Fakültesi, Biyoloji Bölümünde
Amerikan	Eugene J. Hoffman	27.4.1968	6/9923	6.200.-	Hacettepe Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Fakültesi, Biyoloji Bölümünde
Amerikan	Richard H. Israel	9.12.1969	6/12771	6.200.-	Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi Enfeksiyon Hastalıkları Bölümünde
İrlanda	Michael Carolyn-Jones	18.5.1969	6/11877	4.000.-	Hacettepe Üniversitesi, Genel Bilimler Fakültesi, İngilizce Bölümünde
Avusturya	Reinrich Frantinus	27.6.1968	6/10666	2.000.-	Hacettepe Üniversitesi, Meslekiyet sonrası Eğitim Fakültesi, Göz Hastalıkları Bölümünde

Belge 26. Hacettepe Üniversitesinde sözleşmeleri uzatılan yabancı uzmanların aldıkları maaşlar (1971).⁶²³

⁶²² BCA. 30-18-1-2/272-72-12. 2.10.1971.

⁶²³ BCA. 30-18-1-2/267-37-18. 28.5.1971.

Fotoğraf 94. UNICEF Galası Broşürü (Atatürk Kültür Merkezi, 1973). UNICEF Türkiye Komitesi'nin kültürel diplomasi kapsamında düzenlediği bu gala, yerli ve yabancı sanatçıların katılımıyla Atatürk Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. Etkinlik, Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın UNICEF Türkiye Komite başkanlığı döneminde düzenlenmiştir.

YÖK'ün yönetmelikleri yaz boz tahtasına döndü

YÖK, kuruluşundan bu yana çıkardığı yönetmelikleri 52 kez değiştirdi. Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği 10 kez değişerek rekor kırdı. En az değişen yönetmelik, 3 kez ile Satınalma Yönetmeliği oldu.

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu) — Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), kuruluşundan bu yana 13 günde bir yayımladığı ya da değiştirdiği yönetmeliklerle yükseköğretimi yaz boz tahtasına çevirdi. YÖK'ün kurulduğu 6 Aralık 1981 tarihinden bu ya-

(Arkası Sa. 8. Sü. 3'te)

ÖZAL: TÜRK-İŞ'TE EYLEM YOKMUŞ

Haber 12. Sayfada

Doğramacı — Yılıbaşında kurayla gölebilir...

YÖK Başkanı kendinden memnun

Doğramacı: Yıl sonuna kadar görevdeyim

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu) — YÖK Başkanı Prof. İhsan Doğramacı Cumhuriyet muhabirinin "YÖK Başkanlığından ayrılacağınız söylentileri var, ne dersiniz?" yolundaki sorusuna, "İngilizler buna (wishfull thinking) derler. Yani, (temenni edilen bir düşünce) demek. Ben yaptığım hizmetten memnunuz. Yıl sonuna kadar benim görevim sürüyor. Ondan sonra da kurada adım çıktığı takdirde yeniden bu göreve devam edip etmemem, bu doğrudan doğruya Cumhurbaşkanının takdirine kalmıştır" yanıtını verdi.

Doğramacı bu konuda şunları söyledi:

"Yasaya göre benim üyelik sürem 1985 sonunda sona eriyor. Biz üye olarak Aralık 1980 sonunda atandık. Ve 8 yıl için atandık. 25 üyeden 8'i Cumhurbaşkanı tarafından rektörlerden veya rektörlük yapmış kişilerden seçildi. Ve her üye 8 yıl

(Arkası Sa. 8. Sü. 3'te)

Fotoğraf 95. YÖK'e dair bir eleştiri (30 Nisan 1985)

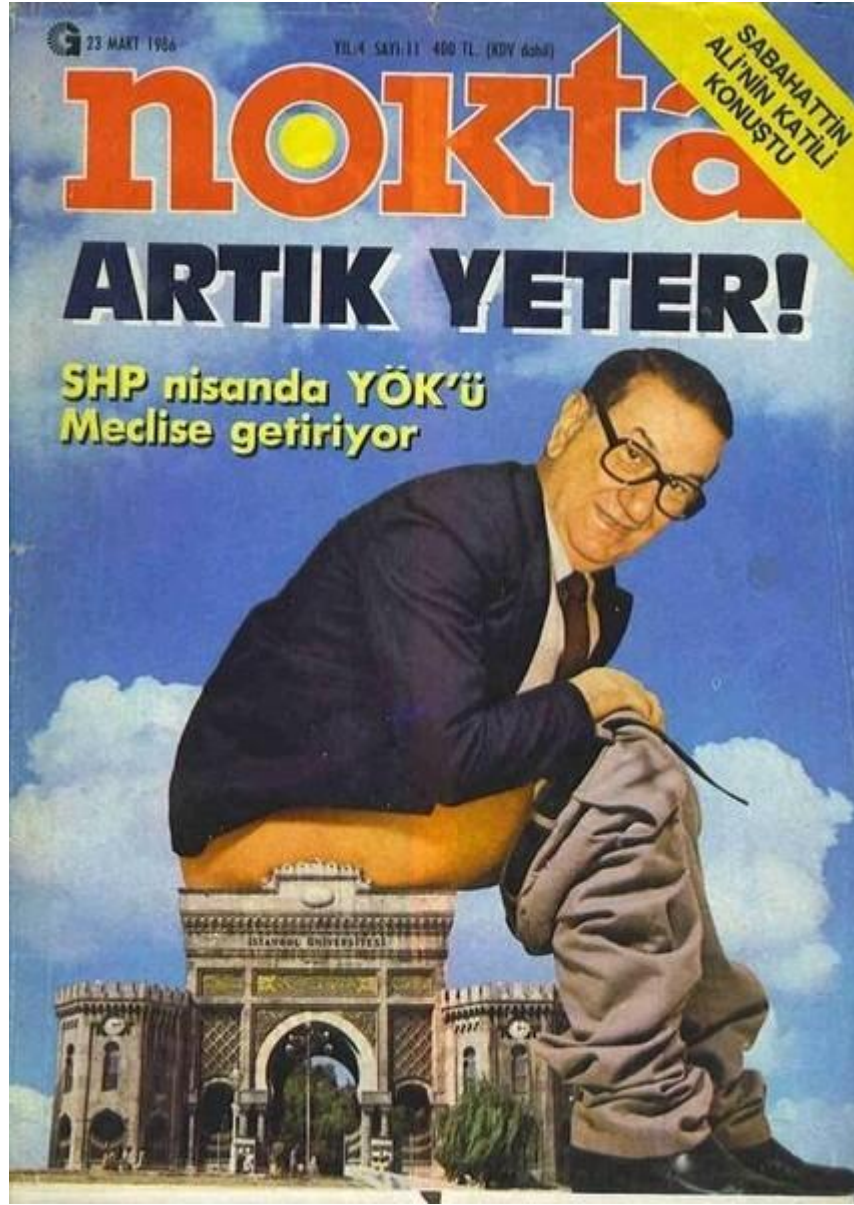
**Doğramacı:
YÖK'ü
kurmakla
başımı arı
kovanına
soktum**

ÜMİT ASLANBAY

ANKARA — YÖK Başkanı Prof. İhsan Doğramacı, "YÖK sistemini Türkiye'de kurmakla başımı arı kovanına soktum", dedi. Doğramacı, en kötü denetimin denetimsizlikten iyi olduğunu belirterek, "Birtakım aksaklıklar olabilir, bunlar zamanla

(Arkası Sa. 12, Sü. 5'de)

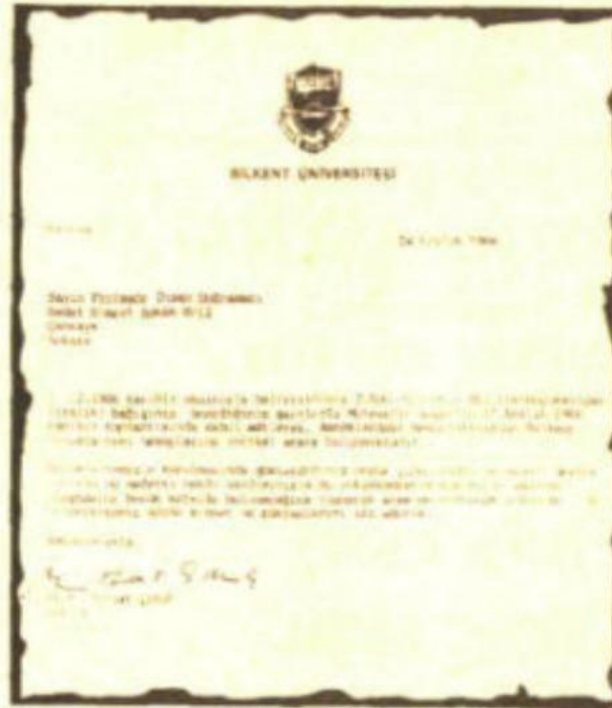
Fotoğraf 96. 3 Kasım 1985.

Fotoğraf 97. 23 Mart 1986'da Nokta Dergisi'nin kapak sayfasında yayınlanan bu görsel, YÖK ve Doğramacı'ya karşı dönemin en sert hicivlerinden biri olarak öne çıkmıştır.⁶²⁴

⁶²⁴ Selahattin Özkan, "Basın Tarihinde Unutulmaz Bir Kapak: İhsan Doğramacı'nın kafası, Ruşen Çakır'ın poposu ve İstanbul Üniversitesi", *Güncel Tarih*, <http://www.gunceltarih.org/2011/06/basn-tarihinde-unutulmaz-bir-kapak.html/> Erişim: 30 Temmuz 2024.

Doğramacı'dan Bilkent'e 2.5 milyar bağış

Bilkent Rektörü'nün Doğramacı'ya teşekkür mektubu.

YÖK
Başkanı,
kurucusu
olduğu
Bilkent
Üniversite-
si'ne
bankalar -
daki
hesapların-
da
bulunan
2.5 milyarı
bağışladı,
üniversite
Doğrama-
cı'ya
teşekkür etti.
13. sayfada

Fotoğraf 98. 26 Mart 1987.

Fotoğraf 99. UNICEF Genel Direktörü James Grant ile (1987).

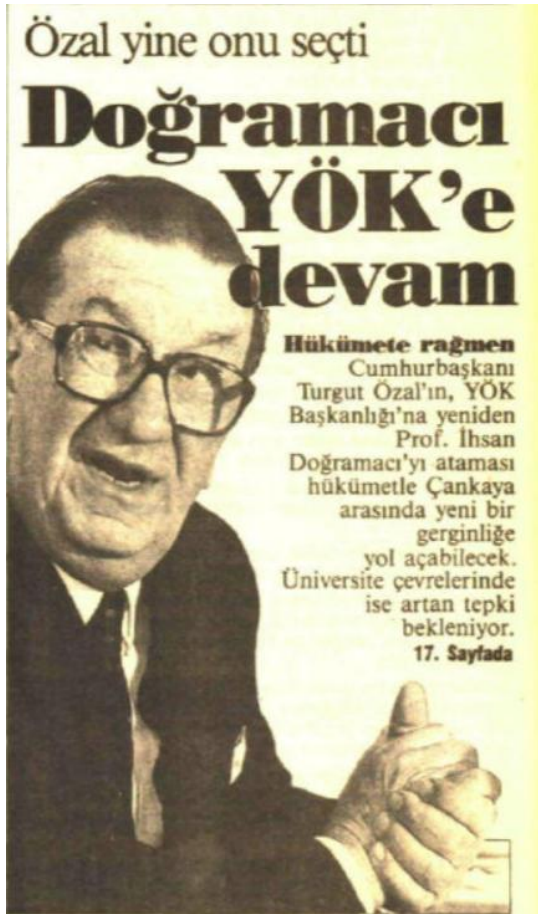
Fotoğraf 100. Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC) Kurucu Başkanı Robert Debre ile birlikte.

Bilkent'e devredilen arazi Hacettepe'nin

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu) — YÖK Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Bilkent'e devredilen YÖK arazilerinin, YÖK'ün kuruluşu sırasında Hacettepe Üniversitesi'nden alınan araziler olduğunu söyledi.

Gazetemizde yayımlanan "YÖK'ün arsaları Bilkent'e" başlıklı haberle ilgili olarak YÖK Sözcüsü ve Başkanvekili Turgut Akantürk aracılığıyla bir açıklama yapan Doğramacı, söz konusu arazilerin, Hacettepe Üniversitesi'ne bağlı bir ziraat fakültesi kurulması için bu üniversite tarafından satın alındığını, YÖK Kurulu'na da bu kuruluşa devredildiğini bildirdi. Doğramacı, söz konusu arazinin Hacettepe için (Arkası Sa. 14, Sü. 6'da)

Fotoğraf 101. 19 Ekim 1991.

Fotoğraf 102. 30 Aralık 1991.

Üniversitelerdeki yeni düzenlemeleri gerekçe gösterdi

Doğramacı istifa etti

10 yıldır görevdeydi.

► 12 Eylül'le birlikte üniversitelere damgasını vuran Prof. İhsan Doğramacı, istifasını Başbakanlığa yazılı olarak gönderdi. Doğramacı istifa gerekçesinde yapılan yeni düzenlemelerin karışıklıklara yol açacağını ileri sürdü.

ANKARA (Cumhuriyet Bülteni) - YÖK Başkanı Prof. İhsan Doğramacı, 1982 yılından bu yana sürdürdüğü görevinden istifa etti. Prof. Doğramacı, istifa gerekçesinde, üniversitelerle ilgili olarak getirilen yeni düzenlemelerde karışıklıkların yaşanacağını, bu aşamada sorumluluk almak istemediğini vurguladı.

12 Eylül'le birlikte üniversitelere damgasını vuran Prof. Doğramacı, Yüksek Öğretim

Kurulu Başkanlığı'ndan ayrılmak istediğini Başbakan Süleyman Demirel'e sözlü olarak ilettiler. Prof. Doğramacı, dün sabah saatlerinde de istifasını Başbakanlığa yazılı olarak gönderdi. Doğramacı'nın, istifa gerekçesinde, üniversitelerle il-

■ *Arkası Sa. 16, Ss. 3'te*

DANIŞTAY'DAN ÜST
ÜSTE REKTÖRLÜĞE
EVET ■ 3. Sayfada

Fotoğraf 103. 14 Temmuz 1992.

Cumhuriyet

88. YIL / SAYI 24388 / 3000 TL (KDV içinde)

KURUCU: YUNUS NADİ (1924-1945) BAŞKURU: NADİ NADİ (1945-1997)

YÖK'e 'yeni Doğramacı'

YÖK'ün yeni başkanı Mehmet Sağlam

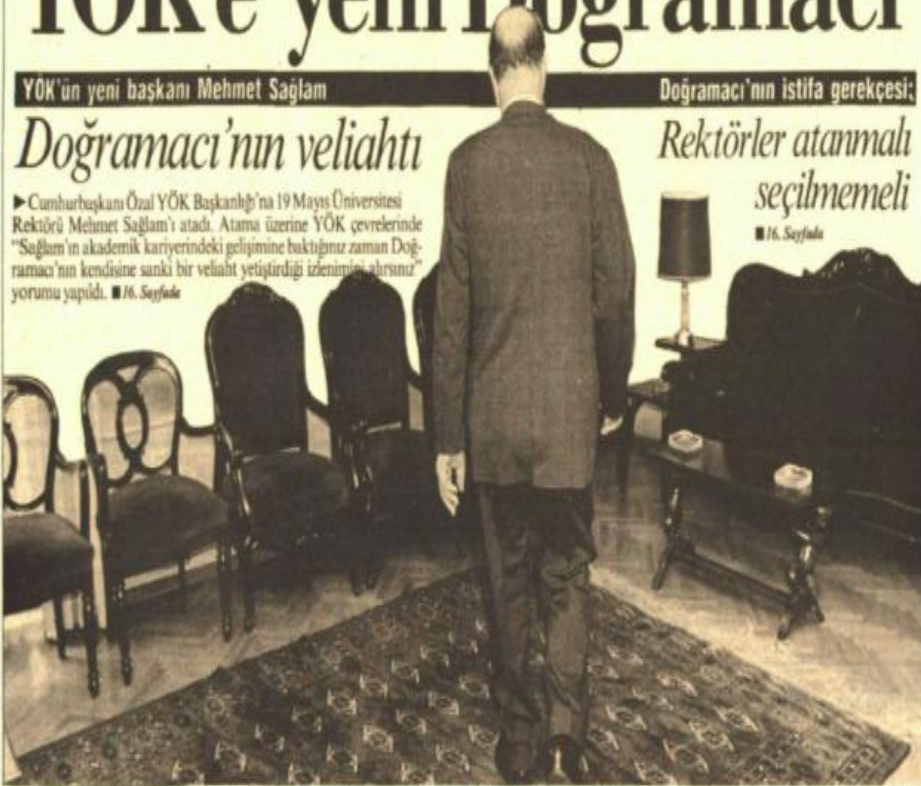
Doğramacı'nın veliahtı

► Cumhurbaşkanı Özal YÖK Başkanlığı'na 19 Mayıs Üniversitesi Rektörü Mehmet Sağlam'ı atadı. Atama üzerine YÖK çevrelerinde "Sağlam'ın akademik kariyerindeki gelişimine baktığımız zaman Doğramacı'nın kendisine sanki bir veliaht yetiştirdiği izlenimini alırsanız" yorumu yapıldı. ■ 16. Sayfa

Doğramacı'nın istifa gerekçesi:

Rektörler atanmalı seçilmemeli

■ 16. Sayfa

YÖK Başkanı Prof. İhsan Doğramacı'nın Hacettepe Üniversitesi'ne bağlı olduğu Hacettepe Vakfı'nın salonunda yaptığı basın toplantısıyla eleştirel bir görüşme yapan 10 yıl önceki fotoğrafı. (Fotoğraf: RIZA EZER)

Üniversitelerde yeni dönem

Rektör adayları belirlendi

► İstanbul Üniversitesi'nde Prof. Cem'i Demiroğlu, Ankara Üniversitesi'nde Prof. Günel Akbay, Mimar Sinan Üniversitesi'nde Gündüz Gökçe, Selçuk Üniversitesi'nde Prof. Halil Cin oylamada birinci sırada yer aldılar.

İstanbul Haber Servisi - Üniversiteler yaz aylarının duruşlarında hareketli günler yaşıyor. Dört üniversite rektör adaylarını dün belirleyen enilimlerdeki günlerde seçme göcek üniversitelerde rektör adaylarının propaganda çalışmaları devam ediyor. Rektör adaylarını dün seçen dört üniversiteden İstanbul Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi ve Konya Selçuk Üniversitesi'nde belirlenen rektör olan adaylar

GÜNCEL

CÜNEYT ARCA YÜREK

Büyük Hizmet

12 Eylül'ün kaleleri bir bir düşüyor. Askeri rejimi simgeleyen iki kale direniyor.

İhsan Doğramacı, dün kimi üniversite çevrelerinin söylediği gibi, "en büyük hizmeti yaptı."

Kiden bir çıkınca, bir kalıyor. Sıra TÖ'de.

■ Ankara Sa. 17, Sü. 2'de

► YÖK Başkanı Doğramacı'nın istifası için Başbakan Yardımcısı İnönü üniversitelerde yeni bir dönemin başladığını söyledi. Milli Eğitim Bakanı Toptan "İhsan Bey çağdaş üniversitenin işleyeceğini anladı. Kendisi buna karşıydı" dedi. Siyasi çevreler de "gerektiği" yorumunu yaptı.

► İstifa, üniversite rektörleri tarafından "kayıp" olarak nitelendirilirken, bazı öğretim üyeleri ve meslek örgütleri "memnuniyetle" karşılandı.

■ 16. Sayfa

Fotoğraf 104. 15 Temmuz 1992.